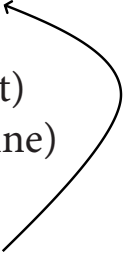

ISSN 2786-7269 (Print)
ISSN 2786-7277 (Online)

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК

SPATIAL DEVELOPMENT

Випуск 12 - 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК

Науковий збірник

Заснований у 2019 році

Випуск №12

Київ КНУБА 2025

УДК 711.11; 656.13.05; 528.482; 69.003.12; 911.3

Просторовий розвиток: Науковий збірник / Головн. ред. О. Шкуратов. – К., КНУБА, 2025. – Вип. 12, – 405 с.

DOI 11: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2025.12>.

Українською та англійською мовами.

В збірнику висвітлюються політичні, економічні та інженерні проблеми теорії і практики просторового розвитку територій, територіального планування, містобудування, управління містобудівельними системами і програмами, комплексної оцінки, освоєння, розвитку, утримання та реконструкції територій і житлової забудови, розглядаються нагальні питання житлово-комунально господарства, геодезії, містобудівного кадастру, розвитку населених пунктів, їх інженерної та транспортної інфраструктури.

Spatial Development: Science journal / Chief editor O. Shkuratov. – K., KNUCA, 2025. – Issue 12, – 405 p.

In Ukrainian and English languages.

The compilation covers political, economic and engineering problems of theory and practice of area development, area planning, urban planning, management of urban planning systems and programs, integrated assessment, development, maintenance and reconstruction of territories and residential development, and deals with current issues of housing and communal services, geodesy, city planning cadastre, development of settlements, their engineering and transport infrastructure.

Головний редактор – докт. ек. наук, професор Шкуратов О.І. (КНУБА).

Редакційна колегія: докт. наук з держ. упр., доцент Андреев С.О. (КНУБА); докт. техн. наук, доцент Анненков А.О. (КНУБА); докт. економ. наук, професор Беленкова О.Ю. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Бушуєва Н.С. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Габрель М.М. (НУ «ЛП»); канд. техн. наук, доцент Горбач М.В. (КНУБА); докт. філософ. наук, професор Гоцалюк А.А. (КНУБА); докт. наук з держ. упр., доцент Дакал А.В. (НУ охор. здор. України ім. Шупика П.Л.); докт. наук з держ. упр., професор Дзюндзюк В.Б. (ХНУ ім. Каразіна В.Н.); докт. філософ. наук, професор Добродум О.В. (КДТЕУ); канд. наук з держ. упр., доцент Ємельянова О.М. (КНУБА); докт. наук з держ. упр., професор Іваницька О.М. (НТУ України «КП ім. Ігоря Сікорського»); докт. техн. наук, професор Карпінський Ю.О. (КНУБА); докт. архітектури, професор Ковальська Г.Л. (КНУБА); докт. філософ. наук, ст. н. співробітник Козловець М.А. (ЖДУ ім. І. Франка); докт. політ. наук, професор Корнієвський О.А. (Нац. інст. страт. досліджень); докт. архітектури, доцент Кравченко І.Л. (КНУБА); канд. філософ. наук, доцент Лакуша Н.М. (КНУБА); докт. економ. наук, професор Лич В.М. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Лізунов П.П. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Лященко А.А. (КНУБА); докт. наук з держ. упр., професор Майстро С.В. (НУ цив. захисту України); докт. наук з держ. упр., професор Мамонова В.В. (ХНУМГ ім. О.М. Бекетова); докт. архітектури Орленко М.І. (Корп. «Укрреставрація»); докт. техн. наук, професор Осипов О.Ф. (КНУБА); докт. політ. наук, професор Перегуда Є.В. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Петраковська О.С. (КНУБА); докт. філософ. наук, професор Печеранський І.П. (КНУКіМ); докт. техн. наук, професор Плешкановська А.М. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Поколенко В.О. (КНУБА); канд. техн. наук, доцент Приймаченко О.В. ((заст. головн. редактора, КНУБА); канд. техн. наук, доцент Приходько Д.О. (КНУБА); докт. економ. наук, професор Рижаква Г.М. (КНУБА); докт. філософ. наук, ст. н. співробітник Самчук З.Ф. (ПіЕД ім. І.Ф. Кураса НАН України); докт. техн. наук, доцент Смілка В.А. (ДАіМ КМДА); докт. економ. наук, професор Сорокіна Л.В. (КНУБА); докт. економ. наук, професор Стеценко С.П. (КНУБА); докт. політ. наук, професор Стойко О.М. (Инст. держ. і права ім. Корецького В.М.); докт. техн. наук, професор Татарченко Г.О. (СНУ ім. В. Даля); канд. економ. наук, доцент Цифра Т.Ю. (КНУБА); канд. філософ. наук, ст. н. співробітник Червона Л.М. (ІВО НАПН України); доцент Чередніченко П.П. (відп. секретар, КНУБА); докт. філософ. наук, професор Чорноморденко І.В. (КНУБА); докт. економ. наук, професор Шпакова Г.В. (КНУБА); докт. техн. наук, професор Шульц Р.В. (КНУБА); докт. політ. наук, професор Явір В.А. (Инст. держ. і права ім. Корецького В.М.); доктор архітектури, професор Яценко В.О. (КНУБА); іноземні члени редколегії: канд. соц. наук, професор Валацкене Аста (Університет Миколаса Раміреса м. Вільнюс, Литва); докт. економ. наук, професор Климчук М.М. (Університет Манітоба, Канада); доктор хабілітований, професор Кобилярчик Ю. (Краківська Політехніка ім. Т. Косцюшки, Польща); доктор хабілітований, професор Кушнеж-Крупа Д. (Краківська Політехніка ім. Т. Косцюшки, Польща); докт. економ. наук, професор Ніколаєв В.П. (Політехніка Вроцлавська, Польща); докт. економ. наук, (докт. хабілітований), професор Трач Р.В. (Варшавський університет природничих наук, Польща).

Рекомендовано до видання вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол №25 від 28 лютого 2025 року.

На замовних засадах

© Київський національний університет будівництва і архітектури, 2025

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.3-12

УДК 333.322.69

Величко А.В.,

velychko_av-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-2928-2393,

Максюта А.П.,

maksyuta_ap-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0002-5313-403X,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ДЕВЕЛОПМЕНТУ ЯК СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В БУДІВНИЦТВІ

Досліджується економічна сутність та роль девелопменту в контексті інноваційного підприємництва України, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності економіки через управлінські інновації. Девелопмент розглядається як інноваційна форма підприємницької діяльності, яка інтегрує соціальні, екологічні та економічні аспекти для забезпечення сталого розвитку та підвищення ринкової привабливості об'єктів нерухомості. Процес девелопменту охоплює створення, реконструкцію та модифікацію об'єктів з метою збільшення їх економічної вартості та отримання прибутку. Особливу увагу приділено управлінню інвестиційними проектами й оптимізації використання ресурсів у будівництві, що є критично важливим в умовах війни та мінливого ринку.

Зроблено порівняльний аналіз девелопменту та традиційних методів організації інвестиційної діяльності. Визначено, що девелопмент — довгостроковий і капіталомісткий процес, який дозволяє створювати стабільні фінансові потоки. Основна відмінність девелопменту від традиційних інвестицій — у природі активів: в девелопменті основним активом є нерухомість, тоді як у традиційних підходах — фінансові інструменти.

Девелопмент характеризується високим рівнем ризику через залежність від ринку нерухомості та економічних циклів, тоді як традиційні інвестиції можуть мати різний рівень ризику. Рентабельність девелопменту нижча через тривалий процес продажу нерухомості, порівняно з більш ліквідними акціями та облігаціями. Однак, девелопмент забезпечує високу дохідність та інфляційну захищеність завдяки зростанню вартості нерухомості та орендній платі. Крім того, він позитивно впливає на розвиток території, створює нові робочі місця та сприяє соціальній відповідальності.

Попри високі ризики, пов'язані з залежністю від циклів ринку нерухомості та значними капітальними витратами, девелопмент створює додану

вартість для регіонів, сприяє розвитку інфраструктури та зміцнює конкурентоспроможність національної економіки. Таким чином, у сучасних умовах девелопмент стає не лише способом інвестування, а й важливим чинником соціально-економічних змін, здатним забезпечити відновлення та довгострокове зростання економіки України.

Ключові слова: девелопмент; фінансування будівництва; підприємство-девелопер; інвестиції; інвестиційний процес; інноваційний розвиток; будівельні підприємства.

Постановка проблеми.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало значних руйнувань інфраструктурі та житловому фонду країни. Відбудова України потребує масштабних інвестицій та ефективної організації будівельних процесів. В умовах браку державного фінансування та необхідності залучення значних обсягів інвестицій як з внутрішніх, так і з зовнішніх джерел, дослідження механізмів фінансування та реалізації девелоперських проектів набуває особливої актуальності. Питання дослідження економічної сутності та ролі девелопменту обумовлена також зростаючою роллю будівельної сфери в сучасній економіці, адже вона є не просто галуззю, що генерує значний ВВП, а є одним із провідних секторів економіки, що продукує основні фонди суб'єктів господарювання, робочі місця та впливає на розвиток суміжних галузей. Водночас ефективність інвестиційного процесу в будівництві залежить від впровадження сучасних концепцій управління, таких як девелопмент, що актуалізує подальші дослідження в цьому напрямі задля забезпечення стійкого розвитку будівництва та економічного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень.

Проблематика дослідження питання фінансування та організації інвестиційних процесів в будівництві була предметом багатьох досліджень таких науковців, як В.М. Вакуленко, С.М. Ілляшенко, В.М. Лич, Г.М. Рижаківа, Ю.А. Чуприна, В.Г. Федоренко та ін. У роботах розглядаються ключові питання управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, класифікація інвестицій, оцінка їх ролі у фінансуванні та розвитку підприємств в галузі будівництва. Значний вклад у розвиток теоретичних та методологічних основ девелопменту зробили також такі вітчизняні науковці, як Бляхарський Я.С., Боліла Н.В., Герасименко О.В., Гусарова Л.В., Іванов А.В., Кіщенко Т.Є., Фісуненко П. А., а також зарубіжні дослідники, серед яких А. Фрей та Дж. Фрідман.

Метою статті є аналіз економічної сутності девелопменту як сучасної концепції організації інвестиційного процесу в будівництві.

Для досягнення цілей статті були поставлені наступні завдання:

- розкрити сутність та основні принципи девелопменту;
- оцінити економічні переваги і ризики девелопменту в будівельній галузі;
- визначити перспективи подальшого впровадження девелопменту в інвестиційний процес в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний розвиток України, заснований на інноваційному підприємстві, підвищує конкурентоспроможність національної економіки через управлінські інновації, що вдосконалюють бізнес-процеси, задовольняють потреби споживачів і персоналу. В умовах війни в Україні, постійних змін у зовнішньому середовищі і зростаючої конкуренції управлінські інновації стають особливо важливими, що потребує виокремлення їх як окремого типу інновацій для детального аналізу та обґрунтування їхніх переваг. Одним із прикладів таких інноваційних підходів є девелопмент.

Девелопмент - це багатогранне поняття, яке охоплює широкий спектр діяльності, пов'язаної з розробкою, будівництвом та управлінням нерухомістю. Основне завдання девелоперських компаній полягає в управлінні інвестиційними проектами для їх розвитку з метою максимізації прибутку та мінімізації ризиків для інвесторів. Інвестиційні проекти, як правило, є більш ризикованими через складність їх реалізації, і ці ризики важко передбачити, оскільки вони впливають на підприємницьку культуру, уявлення, переконання та поведінку працівників, а також на діяльність компанії в цілому.

Девелопмент, що в перекладі з англійської означає «розвиток», є формою підприємницької діяльності, яка полягає у створенні, реконструкції або модифікації об'єктів нерухомості (багатоквартирні будинки, торгові, офісні, промислові та складські приміщення) з метою отримання прибутку через збільшення їх вартості [7, с.86]. Процес девелопменту охоплює будівельні, інженерні та земельні роботи, а також зміну використання земельних ділянок і об'єктів, управління ризиками.

Економічна сутність девелопменту полягає в перетворенні земельних ділянок або об'єктів нерухомості для підвищення їхньої економічної вартості. Основна мета — отримання прибутку через управління інвестиційними проектами, які охоплюють створення нових або реконструкцію існуючих об'єктів нерухомості. Девелопмент інтегрує всі етапи життєвого циклу проекту, від концептуального дизайну до реалізації та управління готовими об'єктами. Цей процес фокусується на створенні вартості через ефективне використання ресурсів, управління ризиками та задоволення потреб ринку, враховуючи соціальні, екологічні та економічні питання [1, с. 234].

Девелопер відіграє важливу роль у будівництві, координуючи всі етапи проекту — від планування до завершення. Він відповідає за залучення

фінансових ресурсів, проведення ринкового аналізу, контроль якості виконання робіт і взаємодію з усіма учасниками процесу. Після завершення будівництва девелопер також відповідає за просування та продаж об'єктів нерухомості [3; 5].

Ключовим елементом девелопменту є підвищення економічної привабливості об'єкта через оптимальне розташування та технічне вдосконалення. Девелопмент має значний соціально-економічний вплив, сприяючи розвитку інфраструктури, створенню робочих місць і задоволенню попиту на нерухомість, а також включає оформлення необхідних документів і отримання дозволів. Основне завдання девелоперських компаній — управління інвестиційними проектами для максимізації прибутку та мінімізації ризиків, що є складним завданням у сучасних умовах [4; 6].

Впровадження управлінських інновацій, як особливої форми змін, що передбачає оновлення принципів, структур, методів і технік управління, забезпечує унікальність та підвищує ефективність системи управління [2, с.47]. Важливість управлінських інновацій полягає в їхньому впливі на інвестиційний процес, зокрема в девелоперських компаніях, які відповідають за створення, управління і реалізацію об'єктів нерухомості у встановлені терміни в межах бюджету. Їх ключовою особливістю є відхід від традиційних методів управління, що вимагає особливої уваги до ставлення персоналу до змін [8].

Девелопмент має значні переваги порівняно з традиційними інвестиційними підходами, зокрема повну відповідальність девелопера за результат, зниження собівартості проектів і стабільні ділові відносини.

Головна відмінність девелопменту від традиційних інвестицій — природа активу: нерухомість (житлова, комерційна чи індустріальна), тоді як традиційні активи — це фінансові інструменти (акції, облігації). Девелопмент зазвичай є довгостроковою інвестицією, тоді як традиційні підходи можуть бути як короткостроковими, так і довгостроковими. Ризики девелопменту вищі через залежність від ринку нерухомості та економічних циклів, тоді як ризики традиційних інвестицій варіюються. Ліквідність у девелопменті нижча через тривалий продаж нерухомості, на відміну від акцій та облігацій, які легко продати. Девелопмент забезпечує потенційно високу дохідність через зростання вартості нерухомості та орендну плату, тоді як традиційні підходи дають стабільні, але менш прибуткові доходи. Інфляційна захищеність девелопменту вища, оскільки вартість нерухомості зростає разом з інфляцією. Девелопмент має позитивний соціальний вплив: розвиває території, створює робочі місця та сприяє соціальній відповідальності.

Як видно з Таблиці 1, девелопмент є більш довгостроковою та ризикованою інвестицією, яка вимагає значних початкових вкладень і

активного управління, але може принести високу дохідність та забезпечити інфляційну захищеність.

Таблиця 1

Порівняння девелопменту з традиційними інвестиційними підходами

Характеристика	Девелопмент	Традиційні інвестиційні підходи (акції, облигації)
Природа активу	Нерухомість (житлова, комерційна, індустріальна)	Фінансові інструменти (частки компаній, боргові зобов'язання)
Термін інвестування	Довгостроковий (від кількох років до десятиліть)	Від короткострокового до довгострокового (від кількох днів до декількох років)
Рівень ризику	Високий (залежить від ринку нерухомості, економічних циклів, регуляторних ризиків)	Від низького до високого (залежить від типу інструменту, ринку, компанії)
Рівень ліквідності	Низький (продаж нерухомості може зайняти тривалий час)	Високий (акції і облигації легко купити і продати на біржі)
Дохідність	Потенційно висока (зростання вартості нерухомості, орендна плата), але з довгострокової перспективи	Відносно стабільна (дивіденди, відсотки), але може бути вищою за депозитів
Інфляційна захищеність	Вища (вартість нерухомості, як правило, зростає разом з інфляцією)	Нижча (номінальна дохідність може бути знижена інфляцією)
Роль активного управління	Висока (необхідність постійного моніторингу ринку, управління об'єктом)	Від низької до високої (залежить від інвестиційної стратегії)
Податкові наслідки	Специфічні податки на нерухомість, податок на дохід від оренди	Податок на дивіденди, податок на дохід від продажу цінних паперів
Нематеріальні активи	Можливість впливу на розвиток території, створення робочих місць, соціальна відповідальність	Менший вплив на соціальні процеси

Традиційні інвестиційні підходи, навпаки, пропонують більшу ліквідність і різноманітність інструментів, але можуть бути менш прибутковими в довгостроковій перспективі. Важливо зазначити, що вибір інвестиційного підходу залежить від індивідуальних цілей, термінів інвестування, ризикоемності та інших факторів. Багато інвесторів використовують комбінований підхід, диверсифікуючи свій портфель як за типами активів, так і за географією.

Виділимо головні економічні переваги девелопменту [1, с. 235]:

- залучає капітал для реалізації проектів, що сприяє зростанню економіки та розвитку інфраструктури;

- генерує нові робочі місця в будівництві, управлінні та суміжних сферах, що покращує рівень зайнятості;

- сприяє розвитку інфраструктури (дороги, комунікації, громадські простори та ін.), що підвищує якість життя населення;
- активізує попит на будівельні матеріали, обладнання та інші послуги, що веде до розвитку суміжних галузей;
- інвестиції в девелопмент підвищують вартість нерухомості, що позитивно впливає на місцеві бюджети через збільшення податкових надходжень;
- може сприяти будівництву соціально значущих об'єктів, таких як школи, лікарні та парки, що покращує соціальну інфраструктуру;
- процеси девелопменту стимулюють впровадження нових технологій, що підвищує ефективність і конкурентоспроможність галузі.

Отже, економічні переваги девелопменту охоплюють не лише фінансові питання, але й вплив на соціально-економічний розвиток громад, регіонів, поліпшення інфраструктури та створення нових можливостей для бізнесу.

Водночас, ризики девелопменту також можуть суттєво вплинути на успішність проектів та їх фінансову ефективність.

Таблиця 2

Ризики девелопменту

Ризик	Реакція на ризики	Наслідки для проекту
Нестабільність ринку нерухомості	Коливання попиту та пропозиції, демографічні зміни, економічні тренди	Зниження цін на нерухомість, фінансові втрати, затримки у реалізації проектів
Економічні кризи	Зниження інвестицій, зростання безробіття, зменшення купівельної спроможності	Падіння попиту на нерухомість, ускладнення фінансування проектів
Зміни в законодавстві	Зміни у будівельних нормах, оподаткуванні, процедурах отримання дозволів	Затримки у реалізації проектів, додаткові витрати, зміна умов договорів
Регуляторні ризики	Невизначеність у законодавчій базі, труднощі з отриманням дозволів, екологічні норми	Затримки у реалізації проектів, підвищення вартості проектів, репутаційні ризики
Фінансові ризики	Труднощі з залученням фінансування, високі процентні ставки	Підвищення вартості залучених коштів, ризик неможливості завершення проекту
Ризики управління	Неефективне планування та управління витратами, недостатній контроль якості	Перевищення бюджету, затримки у термінах реалізації, зниження якості проекту
Конкуренція	Високий рівень конкуренції на ринку нерухомості	Зниження маржинального прибутку, необхідність знижувати ціни або надавати додаткові послуги

Ризики девелопменту можуть негативно вплинути на успішність проектів, включаючи нестабільність ринку нерухомості, коливання попиту, демографічні

зміни та економічні кризи, які знижують ціну і призводять до фінансових втрат. Управління ризиками є ключовим питанням для успішної реалізації девелоперських проєктів. Для їх мінімізації важливо проводити детальний аналіз ринку, розробляти ефективні стратегії управління, залучати досвідчених фахівців. Підвищення ефективності інвестиційного процесу передбачає: вдосконалення стратегічного планування, застосування диверсифікації портфеля та оптимізацію витрат через новітні технології; співпрацю з експертами з доступом до передових практик, постійний моніторинг ринкових тенденцій сприяє підтримці конкурентоспроможності [9, с. 91].

Економічний ефект від девелопменту проявляється через збільшення вартості нерухомості та створення нових робочих місць, стимулюючи попит на будівельні матеріали, послуги та ін. Інноваційні підходи в девелопменті дозволяють оптимізувати будівельні процеси, знижуючи витрати та підвищуючи якість, що забезпечує довготривалий економічний ефект.

Висновки.

Таким чином, девелопмент є складним процесом, що впливає на економіку, суспільство та довкілля. Розуміння його економічної сутності важливе для прийняття рішень інвесторами та органами влади. Головним завданням девелоперів є управління інвестиційними проєктами з метою максимізації прибутку та мінімізації ризиків. Управлінські інновації сприяють їх ефективному управлінню проєктами, знижуючи ризики та підвищуючи конкурентоспроможність. Основні ризики проєктів пов'язані з ринковою нестабільністю, змінами законодавства та фінансовими труднощами.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі впливу інноваційних технологій на підвищення ефективності інвестиційних процесів. Особливу увагу варто приділити дослідженню механізмів мінімізації ризиків у девелопменті та пошуку нових фінансових інструментів для підтримки проєктів. Також важливим є вивчення регіональних особливостей ринку нерухомості та їхнього впливу на стратегії розвитку девелоперських компаній. Перспективними залишаються також дослідження з оптимізації управлінських інновацій, які можуть підвищити конкурентоспроможність та прибутковість проєктів у будівельній галузі.

Список використаних джерел

1. Бляхарський, Я.С. Визначення девелоперської діяльності як окремого виду економічної діяльності. Університетські наукові записки. 2020. № 3-4 (75-76). С. 234–248.
2. Згалат-Лозинська Л.О., Лич В.М. Державно-приватне партнерство як важіль державного регулювання інноваційної діяльності в будівництві. Бізнес-

навігатор. 2020. Вип. 3 (59). С. 34-41. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.59-6>.

3. Іванов А.В. Співвідношення понять "девелопмент нерухомості" і "девелоперська діяльність" у сфері нерухомості. Часопис цивілістики. 2016. Вип. 21. С. 60-63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Час_2016_21_15.

4. Кіщенко Т.Є., Гусарова Л.В., Боліла Н.В. Девелопмент – методологія втілення проектів інвестування будівництва. Ефективна економіка. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6407>.

5. Рашковський О.А. Девелопмент як принципово нова концепція організації інвестиційного процесу. Інвестиції: практика та досвід. 2016. №5. С.106-108.

6. Фісуненко, П., & Герасименко, О. Ітеративний підхід до оптимізації девелоперської діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. №59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-135>.

7. Фісуненко П. А., Герасименко О. В. Механізм оптимізації девелоперської діяльності. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. № 2 (74). 2024. С. 85-91. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/74-11>.

8. Федорова Я., Петренко Г., Гриненко І., Рижакова Г., Чуприна Ю., Ніколаєва М. Методико-аналітичні компоненти та базові функціонали управління підприємством в сучасній системі будівельного девелопменту. *Управління розвитком складних систем*. 2021. №47. С.130–137. <https://doi.org/10.32347/2412-9933.2021.47.130-137>.

9. Хоменко І., Волинець Л., Горобінська І. Організаційно-економічний механізм функціонування і розвитку підприємств. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 1. С.86–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-11>.

post-graduate student **Artem Velychko**,
post-graduate student **Anton Maksiuta**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

ECONOMIC ESSENCE OF DEVELOPMENT AS A MODERN CONCEPT OF ORGANISING THE INVESTMENT PROCESS IN CONSTRUCTION

The article examines the economic essence and role of development in the context of innovative entrepreneurship in Ukraine, aimed at increasing the competitiveness of the economy through managerial innovations. Development is seen as an innovative form of entrepreneurial activity that integrates social,

environmental and economic aspects to ensure sustainable development and increase the market attractiveness of real estate. The development process covers the creation, reconstruction and modification of objects to increase their economic value and generate profit. Particular attention is paid to investment project management and optimisation of resource use in construction, which is critical in times of war and a changing market.

A comparative analysis of development and traditional methods of organising investment activity is carried out. It is determined that development is a long-term and capital-intensive process that allows creating stable financial flows. The main difference between development and traditional investment is the nature of assets: in development, the main asset is real estate, while in traditional approaches, it is financial instruments.

Development is characterised by a high level of risk due to its dependence on the real estate market and economic cycles, while traditional investments may have different levels of risk. The profitability of development is lower due to the lengthy process of selling real estate compared to more liquid equities and bonds. However, development provides high yields and inflation protection due to the growth of property values and rents. In addition, it has a positive impact on the development of territories, creates new jobs and promotes social responsibility.

Despite the high risks associated with dependence on real estate market cycles and significant capital expenditures, development creates added value for the regions, contributes to infrastructure development and strengthens the competitiveness of the national economy. Thus, in today's environment, development is becoming not only an investment method, but also an important driver of socio-economic change that can ensure the recovery and long-term growth of Ukraine's economy.

Keywords: development; construction financing; developer; investment; investment process; innovative development; construction companies.

REFERENCES

1. Bliakharskyi, J.S. (2020). Definition of development activity as a separate type of economic activity. *University scientific notes*, no3-4 (75-76), p. 234-248. {in Ukrainian}
2. Zghalat-Lozynska L.O., Lych V.M. (2020) Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak vazhil derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v budivnytstvi. *Biznes-navihator*. 2020, vol. 3 (59), 34-41. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.59-6>. {in Ukrainian}
3. Ivanov, A.V. (2016). Correlation between the concepts of "real estate development" and "development activity" in the field of real estate. *Journal of Civil Studies*. (Vol. 21), (pp. 60-63). http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2016_21_15. {in

Ukrainian}

4. Kishchenko, T.E., Gusarova, L.V. and Bolila, N. (2018). Development – metodolohiia vtilennia proektiv investuvannia budivnytstva [Development – methodology of construction investment projects embodiment]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6407>. {in Ukrainian}

5. Rashkovskiy, O.A. (2016). Development yak pryntsyypovo nova kontsepsiia orhanizatsii investytsiinoho protsesu [Development as a fundamentally new concept of the organization of the investment process]. *Investments: practice and experience*. vol. 5, pp. 106–108. {in Ukrainian}

6. Fisunenko P., & Herasymenko O. (2024). Iteratyvnyi pidkhid do optymizatsii developerskoi diialnosti [An iterative approach to optimization of development activities]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], (electronic journal), vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-135>. {in Ukrainian}

7. Fisunenko P., Herasymenko O. (2024). MEKkHANIZM OPTYMIZATsII DEVELOPERSKOI DIIALNOSTI. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky. № 2 (74). 2024. С. 85-91.* DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/74-11>. {in Ukrainian}

8. Fedorova Ya., Petrenko H., Hrynenko I., Ryzhakova H., Chupryna Yu., Nikolaieva M. *Metodyko-analitychni komponenty ta bazovi funktsionaly upravlinnia pidpriemstvom v suchasni systemi budivelnoho developmentu. Upravlinnia rozvytkom skladnykh system. 2021. №47. S.130–137.* {in Ukrainian}

9. Khomenko, I., Volynets, L., & Horobinska, I. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm funktsionuvannia i rozvytku pidpriemstv [Organizational and economic mechanism of functioning and development of enterprises]. *Kyivskiy ekonomichnyi naukovyi zhurnal* [Kyiv Economic Scientific Journal] (electronic journal), vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-1-11>. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.13-27

УДК 331.322

к.е.н., доцент **Іванова Т.М.**,
ivanova.tm@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-8883-7881,
к.е.н., доцент **Мостовенко О.О.**,
mostovenko.oo@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-0342-4186,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В РЕГІОНАХ

Проблема відтоку досвідчених та кваліфікованих кадрів із одних регіонів та переселенням в інші регіони виступає однією з найгостріших для України та потребує комплексного вирішення, оскільки поглиблює регіональні диспропорції у розвитку, знижує інноваційний потенціал та уповільнює економічне зростання. Одним із інструментів, який може вплинути на цю тенденцію, виступає соціальне житло, яке є частиною житлової політики України та дозволяє створити необхідні умови для проживання та забезпечення робочими місцями досвідчених фахівців в процесі відновлення країни та потребує належної підтримки з боку держави.

Війна росії проти України спричинила не лише значні територіальні втрати та руйнування інфраструктури, але й завдала непоправної шкоди інтелектуального капіталу країни. Масштабна вимушена міграція українців за кордон та всередині країни призвела до дефіциту висококваліфікованих кадрів на внутрішньому ринку праці, та має тривалі негативні наслідки для економічного розвитку країни.

Стаття присвячена аналізу регіональних диспропорцій внутрішньої міграції інтелектуального капіталу та житлової політики, частиною якої є забезпеченням внутрішніх переселенців соціальним житлом, як інструменту подолання проблем зруйнованого та пошкодженого житла та збереження високоосвіченого населення всередині країни. Автори визначають вплив держави та людиноорієнтованої житлової політики на збереження й формування інноваційного клімату регіонів.

В результаті дослідження проаналізовано досвід оренди соціального житла та основних принципів його формування. Зокрема, увагу приділено механізму підтримки людського капіталу через регіональні та територіальні можливості громад, оскільки держава не має в повному обсязі можливостей створити та забезпечити житлом всіх осіб, що вимушені мігрувати в інші регіони. Зазначено, що надання можливості оренди якісного соціального

житла сприяє вирішенню внутрішнього переміщення населення залишитися в регіоні та розвивати його інноваційний потенціал. Підкреслена важливість соціального житла як ефективного інструменту вирішення проблеми регіональних диспропорцій населення та задля збереження та формування інвестиційно-інноваційного клімату.

Визначені основні фактори щодо вибору місця проживання та запропоновані механізми соціального житла як інструменту збереження та розвитку інтелектуального капіталу. Висновки статті підкреслюють причини та мотиви регіональних диспропорцій внаслідок внутрішньої міграції інтелектуального капіталу та пропонують підходи щодо зміни принципів соціального житла як інструменту збереження та розвитку інноваційного клімату регіонів в умовах післявоєнної відбудови.

Ключові слова: внутрішня міграція; інтелектуальний капітал; соціальне житло; людиноорієнтований підхід; державно-приватне партнерство; інноваційний клімат.

Постановка проблеми.

Військові дії в Україні суттєво вплинули на процеси зовнішньої та внутрішньої міграції населення, посилюючи відтік кваліфікованих кадрів із регіонів та призвели до депопуляції одних регіонів та перенасичення інших. Значні пошкодження житлового фонду, особливо в прифронтових районах, ускладнюють повернення ВПО та залучення нових мешканців та потребують комплексного вирішення з боку держави. Серед внутрішньо переміщених осіб значна частка економічно активного населення, які є досвідченими та молодими спеціалістами, та виступають драйверами інноваційних ідей та технологій. Обмежені ресурси державного та місцевого бюджетів ускладнюють реалізацію масштабних програм соціального житла, що є довгостроковою та системною стратегією у сфері житлової політики.

Реформи житлового сектору в Україні, що розпочалися в 1990-х роках, мали суттєві соціальні наслідки. Масова приватизація житла, з одного боку, забезпечила багатьом громадянам право власності на житло, але з іншого – призвела до ліквідації системи соціального житла. Особливо гостро це відчули малозабезпечені верстви населення, які не мали можливості придбати житло на ринку.

Проблема забезпечення соціальним житлом в Україні є хронічною та загострилася внаслідок збройних конфліктів. Незважаючи на те, що питання дефіциту соціального житла постало ще на початку 1990-х років у зв'язку з масовою приватизацією житлового фонду, воно так і не було системно вирішено. Окупація українських територій у 2014 році та повномасштабне

вторгнення росії у 2022 році призвело до масового внутрішнього переміщення населення, що ще більше поглибило кризу на ринку житла. Станом на початок війни, фонд соціального житла в Україні нараховував близько 3000 квартир, що було явно недостатньо для задоволення потреб навіть за мирних умов. В результаті, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) доводилося розміщувати в тимчасових притулках, таких як гуртожитки, школи та спортивні зали. Лише згодом, держава та міжнародні організації були змушені вдаватися до екстрених заходів, таких як розміщення в тимчасових притулках та будівництво модульних містечок.

Таким чином, проблема забезпечення та формування інноваційного регіонального клімату в процесі відбудови потребує комплексного вирішення шляхом реалізації механізму оренди соціального житла, як складової людиноорієнтованої житлової політики для відновлення та сталого розвитку України. Ця проблема може бути вирішена шляхом формування фондів соціального житла для населення з різним рівнем доходу.

Аналіз останніх досліджень.

Дослідження міграційних процесів присвячено праці багатьох науковців: Албула С., Бережної Т., Близнюка Є., Білика А., Вінокурова Я., Присяжнюка Н., Терещука А. та інших, які зробили суттєвий внесок у дослідження впливу війни в Україні на міграційні процеси та розробку механізмів для його збереження. Проте питання реформування житлової політики та забезпечення робочими місцями інтелектуального капіталу задля збереження та формування інноваційного клімату регіонів з метою подолання регіональних диспропорцій потребують подальшого дослідження та удосконалення.

Метою дослідження є проблема регіональних диспропорцій населення внаслідок внутрішньої міграції та реформування житлової політики як інструменту збереження інтелектуального капіталу в регіонах.

Виклад основного матеріалу.

Збройний конфлікт на сході та півдні України став основною причиною масового внутрішнього переміщення населення, що призвів до регіональних диспропорцій.

Внутрішньо переміщеною особою вважається «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1-3].

За даними Міжнародної організації з міграції, станом на кінець 2024 року, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні сягає 3,6 мільйона [4]. Найбільша їхня концентрація спостерігається у східних регіонах країни: Дніпропетровська область (14% від загальної кількості) та Харківська область (12%). Центральні регіони також прийняли значну кількість внутрішніх переселенців: Київ (11%) та Київська область (9%). Варто зазначити, що третина усіх зареєстрованих ВПО проживають у прифронтових районах [5].

Географічний аналіз потоку внутрішньо переміщених осіб в Україні свідчить про чітку залежність між рівнем безпекової загрози та масштабами міграційних процесів. Найбільш постраждали регіони, що безпосередньо прилягають до зони активних бойових дій. З областей східного макрорегіону внутрішня міграція склала майже 70%, серед яких лідерами є Донецька (28%), Харківська (19%), Херсонська (12%) та Запорізька (11%) області [4]. Південний макрорегіон є другим за кількістю вимушено переміщених осіб, на його частку припадає 17% від загальної кількості. Ці дані свідчать про те, що 77% усіх ВПО, походять з територій, які зазнали безпосереднього впливу збройного конфлікту, який є основним фактором внутрішньої міграції людського капіталу.

Міграційні потоки внутрішньо переміщених осіб в Україні мають чітко виражений регіональний характер. Переважна більшість ВПО (72%) здійснила міжобласні переміщення, обираючи регіони з більш стабільною безпековою ситуацією. Найбільше населення – 269 тис.осіб перемістилося з Донецької до Дніпропетровської області, 117 тис.осіб до Києва, також спостерігається значна кількість внутрішньообласних переміщень, особливо у прифронтових областях: Херсонській (93%), Донецькій (86%) та Харківській (83%) [4]. Висока концентрація ВПО у східній частині Харківської та Дніпропетровської областей свідчить про спроби населення залишатися у межах свого регіону, незважаючи на триваючий конфлікт.

Соціально-економічні фактори відіграють значну роль у формуванні міграційних потоків внутрішньо переміщених осіб. Населення з низьким рівнем доходу (до 6318 грн) частіше здійснювали переміщення в межах своєї області (31%), тоді як з більш високими доходами переважно обирали міжобласні міграції (80%), що свідчить про те, що соціальний статус суттєво впливає на стратегії адаптації до вимушеного переселення [6].

Дані соціологічних досліджень свідчать про тривалу та системну природу кризи внутрішнього переміщення в Україні. За результатами опитування, проведеного у жовтні 2024 року, понад половина внутрішніх мігрантів (59%) перебувають у статусі ВПО протягом двох і більше років [4], що підкреслює необхідність розробки комплексної стратегії, спрямованої на забезпечення

довгострокової стабільності та соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Вторинна міграція представлена особами, які повернулися до свого постійного місця проживання після періоду переміщення щонайменше два тижні з лютого 2022 року.

Географічний аналіз міграційних потоків українських ВПО свідчить про формування певних міграційних маршрутів. Найбільш інтенсивні міграційні потоки спостерігалися у напрямку Польщі (35%), Німеччини (13%) та Чехії (6%) [7], що пояснюється географічною близькістю, історичними зв'язками та спрощеною процедурою отримання тимчасового захисту. Також українці перебували в країнах Південної Європи, таких як Італія, Болгарія, Румунія, Молдова та Іспанія [8].

Дослідження вторинних міграційних потоків осіб, які повернулися з-за кордону 4,3 млн. осіб, але не змогли повернутися до своїх домівок, демонструє чітку тенденцію до концентрації в великих містах та обласних центрах. Більшість ВПО, які раніше проживали в Донецькій (23%), Харківській (21%) та Запорізькій (13%) областях, після повернення з-за кордону обирають для проживання великі міста, такі як Київ (16%), Харків (11%) та обласні центри [9]. Цей факт свідчить про вплив таких факторів, як рівень безпеки, наявність робочих місць та соціальної інфраструктури на прийняття міграційних рішень.

Аналіз причин повернення внутрішньо переміщених осіб з-за кордону свідчить про пріоритетність задоволення базових потреб, серед яких забезпечення житлом (60%), продовольством (58%), та доступ до медичної допомоги (53%) як вирішальні фактори для прийняття рішення про повернення, що свідчить про те, що рівень життя та доступ до соціальних послуг є ключовими факторами, що впливають на міграційні рішення ВПО.

Більшість внутрішніх переселенців надають перевагу проживанню у великих містах або їх околиці (45%) [7]. Така тенденція підтверджує вплив факторів, пов'язаних з наявністю інфраструктури, робочих місць та соціальних послуг на вибір місця проживання. Менш популярними серед внутрішніх мігрантів є малі міста (27%), які обирають третина ВПО та сільська місцевість (20%), що може бути пов'язано з обмеженим доступом до цих ресурсів.

Аналіз демографічного складу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) свідчить про значну диспропорцію. Жінки становлять 57% від загальної кількості ВПО, що свідчить про їхню більшу вразливість до наслідків збройних конфліктів. Вікова структура ВПО характеризується високою часткою працездатного населення (51%) та значною кількістю дітей та осіб похилого віку старше 60 років (24%) [4; 7]. Ці дані свідчать про те, що внутрішнє

переміщення впливає на різні вікові та гендерні групи населення, створюючи додаткові соціальні ризики.

Потреби внутрішньо переміщених осіб варіюються залежно від регіону проживання. Жителі Києва та західних областей демонструють більш високий попит на житло. Водночас, у місті Києві спостерігається підвищений попит на послуги з підтримки ментального здоров'я (8%) порівняно з мешканцями західних областей, що може бути пов'язано з більш високим рівнем стресу та тривожності серед мешканців столиці, що свідчить про необхідність розробки диференційованих програм соціальної підтримки для ВПО з урахуванням їхніх специфічних потреб.

Проведені оцінки масштабів руйнувань, завданих збройною агресією росії проти України, свідчать про значні втрати цивільної інфраструктури. За період з лютого 2022 року до кінця 2024 року було знищено понад 213 тисяч об'єктів різного призначення [10]. Найбільш відчутні руйнування багатопверхових житлових будинків спостерігаються у промислових центрах сходу та півдня України, зокрема в Харківській, Донецькій, Луганській, Київській, Миколаївській та Одеській областях. Приватний сектор найбільше постраждав у Донецькій, Київській, Херсонській, Харківській, Луганській та Миколаївській областях. Зруйновано або пошкоджено понад 143 тис. приватних та понад 24 тис. багатоквартирних будинків [10] і з кожним днем ці дані збільшуються. Отримані результати підтверджують масштабність руйнувань та потребу у довготривалій відбудові. Системне знищення освітніх закладів та об'єктів критичної інфраструктури, таких як електростанції, котельні та водоканали, свідчить про цілеспрямовану тактику російських окупантів, спрямовану на дестабілізацію життєдіяльності цивільного населення та збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та міграції інтелектуального капіталу.

Збройний конфлікт в Україні суттєво посилив існуючу житлову кризу, призвівши до масштабних руйнувань житлового фонду. За даними Світового банку, близько 2 мільйонів помешкань було пошкоджено або зруйновано, що складає близько 37% від загального обсягу руйнувань [8]. Особливо гострою проблема житла є для внутрішньо переміщених осіб, значна частина яких проживає в тимчасовому житлі або орендує помешкання без належних правових гарантій. Незахищеність сектору оренди, про що свідчить досвід 16% ВПО, які зазнали виселення, підкреслює необхідність реформування житлової політики та забезпечення надійного захисту житлових прав громадян.

Досвід Європейського Союзу [11; 12] у сфері соціального житла свідчить про те, що близько 20-30% населення користується орендою соціального житла, та може бути корисним для України, яка стикається з проблемою забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб.

Концепція системи соціального житла передбачає інноваційний підхід до вирішення проблеми забезпечення житлом вразливих верств населення та є стратегічним напрямком житлової політики України в контексті післявоєнної відбудови. Впровадження такого механізму дозволить задовольнити нагальні потреби у житлі, забезпечить доступність, якість та довготривалу експлуатацію житла, сприятиме соціальній стабільності та економічному розвитку регіонів за рахунок створення умов для інноваційного клімату. Реалізація цієї концепції потребує розробки ефективних механізмів фінансування та управління соціальним житлом та передбачає впровадження європейських стандартів якості житла та енергоефективності.

Житлова проблема є одним із найбільших викликів для внутрішньо переміщених осіб в Україні. Дані Міжнародної організації з міграції підтверджують, що ВПО стикаються з серйозними труднощами у забезпеченні житлом, що негативно впливає на їхню якість життя та соціальну адаптацію. З огляду на актуальність цієї проблеми, позитивним є той факт, що питання забезпечення житлом ВПО отримало належну увагу з боку державних органів влади. Ухвалення відповідних законодавчих актів та розробка програм свідчать про розуміння масштабів проблеми та необхідності вживати термінових заходів для її вирішення.

Конституція України гарантує право кожного громадянина на житло, а громадяни, які потребують соціального захисту, мають право на отримання соціального житла безкоштовно. Користування соціального житла є платним, а його надавачем виступають органи місцевого самоврядування.

Згідно чинного законодавства, соціальне житло розглядається як «житло всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків) із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам України, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк», а сукупність соціального житла, що надається громадянам України, які потребують соціального захисту, розглядається як житловий фонд соціального призначення [13; 14].

Питання соціального житла регулюються чинним законодавством, проте можливості забезпечення ВПО якісним орендованим соціальним житлом, власником яких є громади, потребують удосконалення нормативно-правового регулювання, розробки державної житлової стратегії та створення єдиного переліку приміщень громад, які можуть бути надані в оренду тощо, оскільки сучасні виклики та досвід інших країн свідчить про застарілість законодавчих норм.

Одним із важливих напрямків вирішення проблеми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб [15] є проведення детальної інвентаризації

комунального житлового фонду, що дозволить ідентифікувати об'єкти, які перебувають у власності територіальних громад та можуть бути використані для тимчасового проживання ВПО після проведення необхідних ремонтних робіт. Окрім цього, варто розглянути можливість використання інших об'єктів нерухомого майна комунальної власності, таких як нежитлові приміщення, які після реконструкції та адаптації можуть бути пристосовані для житлових потреб.

Ухвалення Кабінетом Міністрів України нового законопроекту «Про основні засади житлової політики» свідчить про прагнення держави реформувати систему забезпечення житлом громадян. Запропонована модель передбачає відхід від радянської практики безкоштовного надання житла та перехід до ринкових механізмів, які покликані замінити застарілу нормативно-правову базу, та більше не відповідає сучасним реаліям та соціально-економічним потребам населення. Законопроект передбачає комплексний підхід до реформування житлової політики України, де особлива увага приділяється забезпеченню житлом внутрішньо переміщених осіб та працівників бюджетної сфери. Для модернізації житлового фонду планується впровадження єдиних стандартів якості житла, програм реновації та цифровізації процесів управління житловим фондом. Очікується, що реалізація сприятиме підвищенню доступності житла для різних категорій населення та зниженню рівня корупції у сфері житлових відносин.

Серед основних факторів, які спрямовані на підвищення доступності житла, можна віднести: запровадження механізмів соціального та службового житла, розвиток доступної іпотеки, створення державних та муніципальних житлових фондів, а також стимулювання державно-приватного партнерства. Особлива увага приділяється забезпеченню житлом вразливих категорій населення, зокрема, внутрішньо переміщених осіб, а також створення єдиної інформаційної системи, яка забезпечить прозорість та ефективність управління житловим фондом.

ВПО та члени їх сімей мають право на тимчасове соціальне житло за місцем фактичного проживання, яке надається із спеціального фонду, сформованого місцевими органами влади. Для цього потрібно стати на облік громадян, які потребують житло [16].

Застосування практики Європейського Союзу з енергоефективного будівництва та розміщення соціального житла в забудованих місцях з доступом до місцевої технічної та соціальної інфраструктури [17-19] може бути корисним для України в процесі відбудови та створення якісних умов для кваліфікованих фахівців в регіонах.

До основних програм та сервісів, які допомагають вирішити питання відновлення або відбудови житла, що надаються державою та міжнародними партнерами, можна віднести: Ukraine Facility, яка передбачає 450 млн.євро на житло для ВПО та їхніх сімей, військових та полеглий захисників та 600 млн. євро на компенсацію зруйнованого житла; «Оселя», за якою ВПО можуть придбати житло на строк до 10 років під 7% річних в гривні; «Відновлення», за якою ВПО, чиє житло постраждало через бойові дії на підконтрольній Україні території, отримують компенсації та сертифікати [20; 21].

Крім того, за допомогою підтримки за кошти ЄС [21] програми Фонду енергоефективності ВідновиДім; Прихисток, Допомагай – сервіс пошуку, надання та спонсорвання безкоштовного житла для ВПО тощо багато наших співвітчизників знайшли соціальну та психологічну допомогу у вирішенні проблем із житлом.

Проте, розглядаючи питання соціального житла, варто зазначити, що в умовах збереження та розвитку інтелектуального капіталу під час війни та відновлення України, важливе значення набуває можливість оренди житла саме не приватної, а комунальної власності. На наш погляд, одним із принципів концепції соціального житла має бути самоокупність та самодоступність. Держава та партнери не повинні щорічно фінансувати та утримувати об'єкти соціального житла, тобто масштаб, розташування та інфраструктура таких поселень має здійснюватися на принципі самофінансування.

Залучення будівельних компаній до будівництва соціального житла має враховувати вимоги енергоефективності, інклюзії, сонячної генерації тощо. Цифрова система BIM дозволяє адаптувати проекти в різних громадах з урахуванням їх територіальних та кліматичних особливостей, перевірити ділянки, інфраструктуру. Основними умовами для фінансування проектів будівництва соціального житла є концентрація ВПО в громаді, доступність до робочих місць, наявної інфраструктури, спроможність користування зовнішніми та внутрішніми кредитними ресурсами.

Висновки.

Проблема забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану вимагає комплексних рішень. Прийняття закону №4080-ІХ, який набере чинності на початку березня 2025 р., допоможе врегулювати деякі питання житла для внутрішньо переміщених осіб. Тимчасове використання гуртожитків закладів освіти є одним із можливих варіантів, але не позбавлене недоліків, оскільки може призвести до обмеження доступу студентів до навчального процесу. Більш перспективним є системний підхід, що передбачає проведення інвентаризації житлового фонду та створення єдиної інформаційної системи, для забезпечення ефективного функціонування якої необхідно

розробити чіткі критерії відбору об'єктів, визначити механізми їх утримання та забезпечити прозорість процесу розподілу житла.

Вітчизняний досвід забезпечення соціальним житлом кваліфікованих працівників, починаючи з 2014 р., які були вимушені покинути свої домівки, сприяє створенню інноваційного клімату регіону та поповненню місцевого бюджету.

Комплексне реформування житлової політики, яка базується на людиноорієнтованому підході, потребує системного оновлення законодавчої бази, залучення місцевих та міжнародних приватних компаній до фінансування соціального житла, наприклад, через ремонт закинутих будівель, зведення нового будівництва, розвитку доступного ринку оренди, врегулювання питань взаємовідносин учасників соціальної оренди, виділення державних субсидій на початковий внесок або часткову компенсацію вартості житла та створення єдиної інформаційної системи управління житловим фондом для забезпечення прозорості та моніторингу прав на житло.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пріоритетного права деяких категорій внутрішньо переміщених осіб на отримання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: закон України від 04.12.2024 р. №4114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4114-20#Text>.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
3. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2022 р. №332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.
4. Міжнародна організація з міграції. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні, жовтень 2024 року. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>.
5. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2022 р. №1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>.
6. Мілосердов В. Житло та житлові умови українців: результати опитування. 2024. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zhytlo-ta-zhytlovi-umovy-ukrayin_ok_rezultaty-opytuvannya.pdf.
7. Міжнародна організація з міграції. Звіт про повернення населення в Україні, жовтень 2024 року. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>.

8. World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. (2024). URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>.
9. Miliienko O. (2023). Internal migration and displaced persons in Ukraine: Governing policies and protections by the administrative courts. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, No. 3. DOI: 10.32518/sals3.2023.94.
10. Присяжнюк Н. Руйнування в цифрах: скільки Росія знищила об'єктів та скільки виділили на відбудову. URL: <https://www.liga.net/ua/infographic-of-the-day/articles/ruinuvannia-v-tsyfrakh-skilky-rosiia-znyshchyla-objektiv-ta-skilky-vidilyly-na-vidbudovu>.
11. Rirgilio, F. (2014). Social housing, multi-ethnic environments and the training of social educators: combined anthropological and educational perspectives. URL: file:///C:/Users/ivano/Downloads/Social_housing_multi-ethnic_environments_and_the_t.pdf.
12. Please cite as OECD (2020), “Social housing: A key part of past and future housing policy”, Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs, OECD, Paris, URL: <http://oe.cd/social-housing-2020>.
13. Про житловий фонд соціального призначення: закон України від 12.01.2006 р. №3334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>.
14. Про внесення змін до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» щодо умов забезпечення соціальним житлом внутрішньо переміщених осіб»: закон України від 18.09.2018 р. №2546-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2546-19#Text>.
15. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. №495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>.
16. Fedoriv, P., Lomonosova, N. (2019). Housing policy in Ukraine. Current state and prospects for reform. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/derzhavna-zhytlova-polityka-v-ukraini-suchasnyi-standart-perspektyvy-reformuvannia/>.
17. OECD (2023), Strengthening Latvia's Housing Affordability Fund, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/84736a67-en>.
18. Foreign Experience of Housing Solutions and Compensation for Destroyed/Damaged Housing for IDPs (2017). URL: https://sheltercluster.s3.eu-central-1.amazonaws.com/public/docs/foreignexperiencehousingforidps-integrated_eng_0.pdf.
19. Tarasevich, E. International experience in housing and community amenities in large cities and agglomerations: economic, legal and labor aspects. URL: <https://60-1-112-1-10-20180315.pdf>.

20. Voznyak H., Mulska O., Druhov O., Patytska Kh., Tymechko I. (2023). Internal migration during the war in Ukraine: Recent challenges and problems. *Problems and Perspectives in Management*, 21(1), 312-325. doi:10.21511/ppm.21(1).2023.27.

21. Malynovska O., Yatsenko L. (2023). Forced internal displacement of the ukrainian population: risks raised by war. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.03>.

PhD of Economic Sciences, Associate Professor **Tetiana Ivanova**,
PhD of Economic Sciences, Associate Professor **Oleksii Mostovenko**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE IMPACT OF INTERNAL POPULATION MIGRATION AND HOUSING POLICY REFORMS ON PRESERVING INTELLECTUAL CAPITAL IN REGIONS

The problem of the outflow of experienced and qualified personnel from some regions and their resettlement to other regions is one of the most acute for Ukraine and requires a comprehensive solution, as it deepens regional disparities in development, reduces innovation potential and slows down economic growth. One of the tools that can influence this trend is social housing, which is part of Ukraine's housing policy and allows creating the necessary conditions for living and providing jobs for experienced specialists in the process of restoring the country and requires proper support from the state.

Russia's war against Ukraine caused not only significant territorial losses and destruction of infrastructure, but also caused irreparable damage to the country's intellectual capital. Large-scale forced migration of Ukrainians abroad and within the country led to a shortage of highly qualified personnel in the domestic labor market, and has long-term negative consequences for the country's economic development.

The article is devoted to the analysis of regional disparities in the internal migration of intellectual capital and housing policy, part of which is the provision of social housing to internally displaced persons as a tool for overcoming the problems of destroyed and damaged housing and preserving the highly educated population within the country. The authors determine the influence of the state and people-oriented housing policy on the preservation and formation of the innovative climate of regions.

As a result of the study, the experience of renting social housing and the main principles of its formation were analyzed. In particular, attention was paid to the mechanism of supporting human capital through the regional and territorial

capabilities of communities, since the state does not have the full capacity to create and provide housing for all persons forced to migrate to other regions. It is noted that providing the opportunity to rent quality social housing contributes to resolving the internal displacement of the population to remain in the region and develop its innovative potential. The importance of social housing as an effective tool for resolving the problem of regional population disparities and for preserving and forming an investment and innovation climate is emphasized.

The main factors in the choice of place of residence are identified and mechanisms of social housing as a tool for preserving and developing intellectual capital are proposed. The conclusions of the article emphasize the causes and motives of regional disparities due to the internal migration of intellectual capital and suggest approaches to changing the principles of social housing as a tool for preserving and developing the innovative climate of regions in the conditions of post-war reconstruction.

Keywords: internal migration; intellectual capital; social housing; people-oriented approach; public-private partnership; innovative climate.

REFERENCES:

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy shchodo priorytetnoho prava deiakykh katehorii vnutrishno peremishchenykh osib na otrymannia kompensatsii za znyshcheni obiekty nerukhomoho maina [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Priority Right of Certain Categories of Internally Displaced Persons to Receive Compensation for Destroyed Real Estate]: zakon Ukrainy 04.12.2024. №4114-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4114-20#Text>. {in Ukrainian}
2. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib [Law of Ukraine On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons]: zakon Ukrainy 20.10.2014. №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. {in Ukrainian}
3. Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some Issues of Payment of Housing Allowance to Internally Displaced Persons]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 20.02.2022. №332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}
4. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia naseleння v Ukraini [International Organization for Migration. Report on Internal Displacement in Ukraine], zhovten 2024 roku. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>. {in Ukrainian}

5. Deiaki pytannia formuvannia pereliku terytorii, na yakykh vedutsia (velysia) boiovi dii abo tymchasovo okupovanykh Rosiiskoioi Federatsiieiu [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Some issues of forming a list of territories where hostilities are (were) ongoing or temporarily occupied by the Russian Federation] 06.12.2022. №1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}
6. Miloserdov V. (2024). Zhytlo ta zhytlovi umovy ukrainok: rezultaty opytuvannia. [Housing and living conditions of Ukrainian women: survey results]. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zhytlo-ta-zhytlovi-umovy-ukrayin_ok_rezultaty-opytuvannya.pdf. {in Ukrainian}
7. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (2024). Zvit pro povernennia naseleння v Ukraini [International Organization for Migration. Report on the return of the population in Ukraine]. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>. {in Ukrainian}
8. World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. (2024). URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>. {in Ukrainian}
9. Miliienko O. (2023). Internal migration and displaced persons in Ukraine: Governing policies and protections by the administrative courts. *Social & Legal Studios*. 2023. Vol. 6, No. 3. DOI: 10.32518/sals3.2023.94. {in Ukrainian}
10. Prysiazhniuk N. Ruinuvannia v tsyfrakh: skilky Rosiia znyshchyla obiektiv ta skilky vydilyly na vidbudovu. [Destruction in numbers: how many objects Russia destroyed and how much was allocated for reconstruction]. URL: <https://www.liga.net/ua/infographic-of-the-day/articles/ruinuvannia-v-tsyfrakh-skilky-rosiia-znyshchyla-obiektiv-ta-skilky-vydilyly-na-vidbudovu>. {in Ukrainian}
11. Rirgilio, F. (2014). Social housing, multi-ethnic environments and the training of social educators: combined anthropological and educational perspectives. URL: file:///C:/Users/ivano/Downloads/Social_housing_multi-ethnic_environments_and_the_t.pdf. {in English}
12. Please cite as OECD (2020), “Social housing: A key part of past and future housing policy”, Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs, OECD, Paris, URL: <http://oe.cd/social-housing-2020>. {in English}
13. Pro zhytlovyi fond sotsialnoho pryznachennia [Law of Ukraine On the social housing fund]: zakon Ukrainy 12.01.2006. №3334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>. {in Ukrainian}
14. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zhytlovyi fond sotsialnoho pryznachennia» shchodo umov zabezpechennia sotsialnym zhytlom vnutrishno peremishchenykh osib» [Law of Ukraine On Amendments to the Law of Ukraine “On Social Housing” Regarding the Conditions for Providing Social Housing to

Internally Displaced Persons]: zakon Ukrainy 18.09.2018. №2546-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2546-19#Text>. {in Ukrainian}

15. Deiakі zakhody z formuvannia fondiv zhytla, pryznachenoho dlia tymchasovoho prozhyvannia vnutrishno peremishchenykh osib [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some Measures for the Formation of Housing Funds for Temporary Residence of Internally Displaced Persons]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 29.04.2022. №495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}

16. Fedoriv, P., Lomonosova, N. (2019). Housing policy in Ukraine. Current state and prospects for reform. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/derzhavna-zhytlova-polityka-v-ukraini-suchasnyi-stan-ta-perspektyvy-reformuvannia/>. {in English}

17. OECD (2023), Strengthening Latvia's Housing Affordability Fund, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/84736a67-en>. {in English}

18. Foreign Experience of Housing Solutions and Compensation for Destroyed/Damaged Housing for IDPs (2017). URL: https://sheltercluster.s3.eu-central-1.amazonaws.com/public/docs/foreignexperiencehousingforidps-integrated_eng_0.pdf. {in English}

19. Tarasevich, E. International experience in housing and community amenities in large cities and agglomerations: economic, legal and labor aspects. URL: <https://60-1-112-1-10-20180315.pdf>. {in English}

20. Voznyak H., Mulska O., Druhov O., Patytska Kh., Tymechko I. (2023). Internal migration during the war in Ukraine: Recent challenges and problems. *Problems and Perspectives in Management*, 21(1), 312-325. doi:10.21511/ppm.21(1).2023.27. {in English}

21. Malynovska O., Yatsenko L. (2023). Forced internal displacement of the ukrainian population: risks raised by war. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.03>. {in English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.28-42

УДК 331.522

Названов Д.В.,

kapitall335@ukr.net, ORCID: 0009-0008-8149-9400,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕВОЛЮЦІЯ БАЗОВИХ ОНТОЛОГІЧНИХ ДЕФІНІЦІЙ БІОСФЕРОСУМІСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сучасні глобальні виклики, пов'язані з екологічною деградацією, ресурсним виснаженням та необхідністю адаптації економічних систем до принципів сталого розвитку, вимагають глибокого осмислення поняття біосферосумісності. Це поняття визначає можливість існування економічної діяльності без критичного порушення природних екосистем, що є ключовим чинником формування нових підходів до господарювання. У зв'язку з цим актуальним є дослідження еволюції базових онтологічних дефініцій біосферосумісності та їх трансформації в контексті становлення циркулярної економіки.

У статті розглянуто концептуальні основи біосферосумісності, її взаємозв'язок із циркулярною економікою та аналіз її ключових аспектів у системі сучасного екологічного та економічного дискурсу. Проведено порівняльний аналіз класичних та сучасних підходів до визначення біосферосумісності, що дозволяє простежити зміну акцентів від лінійного використання ресурсів до створення замкнених екологічно безпечних циклів. Окреслено вплив новітніх наукових досліджень, політичних ініціатив та технологічних інновацій на формування онтологічних засад біосферосумісного розвитку.

Циркулярна економіка, як нова парадигма управління ресурсами, інтегрує екологічні, економічні та соціальні аспекти у єдину стратегію розвитку. Вона базується на відмові від лінійної моделі «виробництво – споживання – утилізація» та спрямована на повторне використання ресурсів, мінімізацію відходів і розробку стійких виробничих циклів. Аналізуючи процес формування циркулярної економіки, автори визначають, що її основні принципи базуються на зміні підходів до виробництва та споживання відповідно до еволюційних змін у дефініціях біосферосумісності.

Результати дослідження демонструють, що трансформація понять біосферосумісності є не лише теоретичною необхідністю, а й практичною умовою ефективної імплементації циркулярної економіки. На основі системного аналізу доведено, що сталий розвиток можливий лише за умови

інтеграції принципів біосферосумісності у всі рівні господарювання, починаючи з мікроекономічних процесів та закінчуючи макроекономічними стратегіями.

Практичне значення роботи полягає у формуванні підходів до розвитку екологічно орієнтованих бізнес-моделей, що сприятимуть раціональному використанню ресурсів та мінімізації негативного впливу на довкілля. Визначено перспективи подальших досліджень, пов'язаних із розробкою механізмів адаптації традиційних економічних систем до вимог біосферосумісності та циркулярної економіки.

Ключові слова: біосферосумісність; онтологічні дефініції; циркулярна економіка; сталий розвиток; управління ресурсами; екологічна економіка.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах глобальних екологічних змін та ресурсного виснаження постає необхідність перегляду основних принципів взаємодії суспільства з природним середовищем. Концепція біосферосумісності, що визначає гармонійне співіснування економічних систем із біосферою, набуває все більшого значення у формуванні сталих економічних моделей. Однією з таких є циркулярна економіка, що спрямована на мінімізацію відходів, ефективно використання ресурсів та впровадження екологічно безпечних виробничих процесів.

Однак, онтологічні аспекти біосферосумісності залишаються недостатньо розробленими в контексті еволюції економічних систем. Базові дефініції, що визначають цю концепцію, мають бути адаптовані до сучасних викликів, таких як зміна клімату, ресурсна криза та необхідність переходу до циркулярної економіки. Аналіз трансформації цих понять дозволить сформулювати цілісний науково-методологічний підхід для сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень.

У процесі підготовки наукової статті було здійснено аналіз праць провідних науковців щодо доцільності впровадження принципів циркулярної економіки для досягнення цілей сталого розвитку. На основі висновків дослідників Яценко О., Швиданенко О., Швиданенко Г., Савченко В., Кононенко Л., Карнаушенко А., Горбаль Н., Ломага Ю., Туккера А. та ін. було сформульовано визначення циркулярної економіки, яке враховує сучасні наукові підходи та практичний досвід.

Мета і завдання статті. Дослідити еволюцію базових онтологічних дефініцій біосферосумісності та їхню трансформацію в контексті становлення циркулярної економіки. Визначити взаємозв'язок між концепцією біосферосумісності та принципами циркулярної економіки, обґрунтувати

необхідність адаптації наукових підходів до сталого розвитку з урахуванням сучасних екологічних, економічних та соціальних викликів.

Завданнями дослідження є:

- проаналізувати теоретичні засади біосферосумісності, дослідити основні онтологічні дефініції;
- визначити взаємозв'язок біосферосумісності та циркулярної економіки;
- обґрунтувати, як зміна підходів до ресурсокористування сприяє досягненню екологічної стійкості та економічної ефективності.
- дослідити роль ключових принципів циркулярної економіки у мінімізації відходів, повторному використанні ресурсів та інтеграції екологічних стандартів у виробничі процеси;
- запропонувати шляхи адаптації традиційних економічних систем до вимог циркулярної економіки через призму біосферосумісності.
- визначити основні переваги та виклики застосування впливу впровадження циркулярної економіки на довкілля та економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу.

У сучасному світі концепція сталого розвитку є фундаментом для формування політик і практик, спрямованих на забезпечення економічної, соціальної та екологічної стабільності. Однією з найефективніших моделей, що відповідає цим принципам, є циркулярна економіка. Вона пропонує кардинальну зміну підходу до використання ресурсів, відкидаючи традиційну лінійну модель споживання, що базується на схемі "використання – утилізація".

Поняття "циркулярна економіка" вперше з'явилося у літературних джерелах в 60-ті роки ХХ ст. унаслідок переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (цифрової), яка полягає у розширенні асортименту товарів та послуг, прискореному технологічному прогресі, розвитку інновацій. Це все зумовлює перехід до ресурсоефективної моделі економіки [1].

Циркулярна (кругова) економіка – нова економічна модель, основною ідеєю якої є повторне використання матеріалів, а принципом – утримання ресурсів у використанні, із продовженням їх життєвого циклу, а також реалізацією безвідходного виробництва [2].

На нашу думку, основними перевагами циркулярної економіки є такі аспекти:

- ефективне управління відходами, їх перероблення та повторне використання, що зменшує кількість сміття;
- раціональне використання природних ресурсів, скорочення їхнього споживання завдяки впровадженню відновлюваних матеріалів та вторинної сировини;

- зниження екологічного навантаження, мінімізація шкідливого впливу виробництва та споживання на навколишнє середовище;
- фінансова ефективність, зменшення витрат завдяки замкненим циклам виробництва, що дозволяє використовувати ресурси більш ощадливо;
- впровадження інновацій, новітніх технологій у процеси виробництва та споживання, що підвищує ефективність економіки;
- створення нових робочих місць у сфері екологічних технологій, утилізації та перероблення ресурсів, розширення можливостей працевлаштування.

Циркулярна економіка є драйвером, поштовхом до нової промислової революції. Ця парадигма спрямована на максимальну економічну ефективність використаних ресурсів і досягнення цілей сталого розвитку, зниження шкідливого впливу на довкілля [3], адже сприяє підвищенню ефективності процесів у ланцюгах створення вартості, зменшуючи неефективне споживання та природокористування.

На відміну від лінійної системи, циркулярна економіка орієнтована на безвідходний цикл, у якому ресурси використовуються повторно, а обсяги відходів мінімізуються. Продукція проєктується з урахуванням її повторного використання, ремонту та перероблення. Впровадження цього підходу потребує переосмислення традиційних бізнес-моделей та практик управління ресурсами [4].

Перехід до циркулярної економіки не лише знижує негативний вплив на довкілля, а й створює нові можливості для економічного розвитку та соціального прогресу. Завдяки цьому підходу можна значно скоротити споживання природних ресурсів, зменшити кількість відходів і покращити екологічну якість життя.

Циркулярна економіка є ключовим інструментом досягнення цілей сталого розвитку, зокрема у боротьбі зі зміною клімату, підвищенні ефективності використання ресурсів та підтримці соціальної справедливості. Вона об'єднує екологічні, економічні та соціальні аспекти в єдину стратегію, що сприяє побудові сталого майбутнього. У такому контексті дослідження та впровадження циркулярної економіки стають важливими кроками для реалізації глобальних і локальних цілей сталого розвитку, забезпечуючи довготривалу вигоду для суспільства та планети [5].

Концепція циркулярної економіки спрямована на раціональне використання ресурсів, їх повторне застосування та перероблення у замкнених циклах. Такий підхід сприяє досягненню сталого розвитку, мінімізуючи відходи та ефективно використовуючи природні ресурси.

Циркулярна економіка є альтернативою традиційної лінійної моделі, що базується на принципі "виробництво – використання – утилізація". Натомість нова модель орієнтована на максимальне продовження життєвого циклу матеріалів і продуктів, їх повторне використання, ремонт та перероблення. Це дозволяє суттєво скоротити негативний вплив на довкілля та зробити управління ресурсами більш ефективним.

Науковці Яценко О.М., Швиданенко О.А., Швиданенко Г.О. [4], Горбаль Н.І., Ломага Ю.Р.[6], А. Туккер [2] відзначають, що циркулярна економіка поєднує економічне зростання з екологічною стійкістю. Вона відкриває нові можливості для розвитку, створення робочих місць та впровадження інноваційних технологій. Ключовим її принципом є підтримка ресурсів у постійному обігу, що передбачає мінімізацію відходів та використання екологічно безпечних виробничих процесів.

У сучасній науковій літературі зазначається необхідність реалізації циркулярної економіки на основі концепції 10R, що значно розширює традиційний підхід 3R (Reduce – скорочення, Reuse – повторне використання, Recycle – перероблення). Ця концепція передбачає альтернативні рішення для зменшення впливу на навколишнє середовище, оптимізацію використання продуктів, відновлення матеріалів та енергії, а також розвиток нових моделей споживання [6].

Принципи концепції 10R:

Refuse – відмова від виробництва продукту з вибраних раніше матеріалів/технологій, пропонування альтернативних продуктів;

Rethink – переосмислення використання того чи іншого продукту;

Reduce – зменшення використання природних ресурсів;

Reuse – повторне використання продукту після деяких модифікацій;

Repair – ремонтування та техобслуговування виробів із певними дефектами для подальшого їх використання;

Refurbish – відновлення старих продуктів;

Remanufacture – використання частин зі старих виробів у новому продукті;

Repurpose – зміна функціонального призначення продукту;

Recycle – перероблення певних матеріалів для того, щоб отримати вироби гіршої або однакової якості;

Recover – відновлення витраченої енергії за допомогою спалювання матеріалів чи продуктів.

Основою циркулярної економіки є управління відходами. У роботах [7, 8] виділено: побутові відходи, промислові відходи електричного та електронного обладнання, виведені з експлуатації автомобілі, небезпечні відходи та інші, такі як: забруднення стічних вод, відходи будівництва, медичні. На рис. 1

відображено прийняту в ЄС ієрархію управління відходами, яка ґрунтується на запобіганні їх утворенню, а якщо це неможливо, здійснюється підготовка до повторного використання, рециклінг, інші операції із відновлення. Якщо виконати такі дії неможливо, сміття захоронюють у спеціально відведених для цього місцях, тобто видаляють його.

Рис. 1. Ієрархія управління відходами [9].

Безумовно, найефективніший спосіб боротьби з відходами – це їх попередження ще на стадіях виробництва та споживання. Це можливо завдяки впровадженню інноваційних технологій у промисловості та оптимізації використання ресурсів у повсякденному житті. Однак, на жаль, найбільш поширеною практикою залишається ліквідація відходів.

Попри це, концепція "нульових відходів" (zero-waste) набуває все більшої популярності. Міжнародний альянс ZeroWaste визначає її як "підхід до збереження ресурсів, що передбачає відповідальне виробництво, споживання, повторне використання та відновлення матеріалів і продукції без спалювання або скидання у ґрунт, воду чи атмосферу, що може становити загрозу для довкілля чи здоров'я людей".

Проте рівень впровадження циркулярних процесів у світовій економіці залишається низьким. Як зазначається у *Circularity Gap Report 2022*, на сьогодні лише 8,6 % глобальної економіки можна вважати циркулярною. Це свідчить про значний потенціал для розширення принципів ресурсоефективності та екологічної стійкості [10].

Європейський Союз продукує близько 2,3 млрд тонн відходів за рік, з яких менше від половини переробляють. Це негативно впливає на довкілля та здоров'я, а також свідчить, що обмежені ресурси не використовуються ефективно. Циркулярна економіка, власне, націлена на вирішення цієї проблеми через ліквідацію відходів. Цього можна досягти за допомогою продовження терміну використання ресурсів, матеріалів і виробів, перепроектування продуктів і бізнес-процесів, розроблення інноваційних рішень і моделей обслуговування та заохочення стійкіших моделей споживання. Результатом стане значне зменшення обсягів відходів, покращення екологічного стану, поліпшення якості життя [10, 11, 3].

Країни ЄС глобально лідирують в упровадженні циркулярних принципів, актуальність яких щорічно зростає. В ЄС також функціонує програма *Horizon*, що надає підтримку інноваційним проектам у сфері управління відходами. Тобто повторне використання, переробка, ремонт формують бізнес, який зростає стрімкими темпами та, відповідно, створює нові робочі місця.

За прогнозами, результатом упровадження циркулярної економіки в ЄС буде створення 580 тис. робочих місць, щорічна економія енергії на 500 євро кожним домогосподарством та “зменшення промислового попиту на сировину на 17–24 % до 2030 р. і витрат підприємств на 630 млрд євро за рік” [12, 13]. Загальний ефект від циркулярної економіки в ЄС оцінюють у близько 570 млн євро щорічно.

До 2030 р. ЄС планує: переробляти 70 % упакування, 65 % муніципальних відходів; вивозити на сміттєзвалища менше ніж 10 % твердих побутових відходів; виготовляти повністю перероблене пластикове упакування [14]. Також у наступні п'ять років ЄС реалізовуватиме так звану “дорожню карту” ресурсозбережної Європи. Звісно, держави-члени ЄС підтримують такі дії за допомогою екологічних податків, пільг, надання фінансової підтримки, грантів. На захист навколишнього середовища країни ЄС витрачають близько 0,8 % від ВВП [13].

Переймання провідного європейського досвіду щодо сталого розвитку і циркулярної економіки нашою країною не лише бажане, а й необхідне в умовах її євроінтеграції. На саміті Україна ЄС у 2020 р. Україна та ЄС підписали угоду “Кліматичний пакет для стабільної економіки в Україні”, яка сприятиме фінансуванню проектів щодо чистої й кліматично нейтральної економіки, а

також додаткових можливостей залучення інвестицій до української економіки. Підтримка ЄС позитивно впливає на збереження навколишнього середовища, “зелений” і сталий розвиток українських підприємств [3].

Але 2022 року 24 лютого все зупинилося через повномасштабне вторгнення росії в Україну. В умовах війни економіка та фінансова система держави стали надзвичайно вразливими до різноманітних внутрішніх і зовнішніх викликів, які істотно впливають на їхню стабільність і ефективність. Індекс фінансового стресу є важливим показником, що ілюструє масштаб впливу війни на фінансову систему країни. За останні три роки фінансова стійкість України зазнала значного зниження, що підтверджується високими показниками фінансового стресу після активізації бойових дій (рис. 2.)

Рис. 2. Індекс фінансового стресу в Україні 2021-2024рр. [9]

Українським виробникам для швидшого переходу до циркулярності й мінімізування відходів доцільно переймати прогресивний досвід підприємств ЄС, що дотримуються низки базових принципів:

- отримання сировини, якщо можливо, із вторсировини, а не з нової екстракції;
- реінжиніринг виробничих процесів, щоб уникнути утворення відходів усередині й поза фірмою;
- зарахування витрат енергії та утворення відходів від продуктів/машин до розрахунків оптимізації;
- застосування екодизайну та інтеграція його до продуктової політики;
- зміна центра уваги з продуктивності праці на продуктивність ресурсів;

- формування виробничих процесів із мінімальною кількістю технологічних стадій;
- упровадження безперервних процесів, щоб максимально використовувати сировину та енергію;
- збільшення одиничної потужності агрегатів та інтенсивності виробничих процесів, їх оптимізація й автоматизація;
- зміна лінійної системи виробництва на циркулярну, із максимальним потенціалом вторинного перероблення тощо [11, 12, 15, 1, 3, 16].

Звісно, для упровадження на підприємствах циркулярних, безвідходних/маловідходних технологій потрібно вирішити важливі питання (організаційні, технічні, технологічні, економічні тощо), що вимагає значних коштів, часу і зусиль. Також варто враховувати вплив різних внутрішніх й зовнішніх чинників, зокрема безпечність для навколишнього середовища. Зважаючи на це, у таблиці 1 наводимо SWOT-аналіз реалізації принципів циркулярної економіки українськими підприємствами.

Таблиця 1

**SWOT-аналіз реалізації принципів циркулярної економіки
українськими підприємствами**

S (Strengths) Сильні сторони	W (Weaknesses) Слабкі сторони	O (Opportunities) Можливості	T (Threats) Загрози
1	2	3	4
Зменшення витрат на сировину – повторне використання матеріалів дозволяє скоротити витрати на закупівлю нових ресурсів.	Високі початкові інвестиції – впровадження циркулярних технологій потребує значних фінансових вкладень.	Гармонізація із законодавством ЄС – Україна, рухаючись у напрямку євроінтеграції, може використовувати міжнародні стандарти для впровадження циркулярної економіки.	Недосконале законодавство – відсутність чітких нормативних актів, що регулюють впровадження циркулярної економіки.
Зниження негативного впливу на довкілля – переробка відходів та ефективне управління ресурсами сприяють екологічній стійкості.	Нестача кваліфікованих кадрів – недостатній рівень підготовки фахівців у сфері циркулярної економіки.	Залучення міжнаодних інвестицій – глобальні фонди та організації фінансують проекти, спрямовані на екологічну трансформацію підприємств.	Супротив традиційного бізнес-середовища – багато підприємств не готові відмовитися від лінійної моделі виробництва.
Підвищення конкурентоспроможності – впровадження циркулярних бізнес-моделей дозволяє підприємствам відповідати сучасним європейським стандартам.	Обмежена інфраструктура – відсутність розвинутої системи збору, сортування та переробки вторинної сировини.	Попит на екопродукцію – споживачі все більше обирають товари, вироблені за принципами циркулярної економіки.	Економічна нестабільність – коливання курсу валют, інфляція та наслідки воєнного конфлікту можуть гальмувати впровадження інноваційних рішень.

1	2	3	4
Розширення ринку збуту – екологічно чисті товари мають попит на міжнародному ринку.	Недостатня мотивація бізнесу – для багатьох компаній циркулярні підходи поки що не є пріоритетними через традиційні бізнес-моделі.	Розвиток технологій – зростаюча кількість стартапів та досліджень у сфері ресурсобереження та екологічних технологій.	Низька обізнаність підприємств і споживачів – відсутність розуміння переваг циркулярної економіки серед бізнесу та суспільства.
Державна підтримка та міжнародні програми – зростає кількість грантів, субсидій та пільг для підприємств, що впроваджують циркулярні принципи.	Слабка інтеграція у ланцюги поставок – виробники та постачальники сировини часто не підтримують циркулярні підходи.	Підвищення корпоративної соціальної відповідальності – впровадження циркулярних підходів сприяє покращенню іміджу компаній.	Висока вартість технологій – імпорتنі технології для переробки та повторного використання матеріалів є дорогими та не завжди доступними для українських компаній.

Реалізація принципів циркулярної економіки українськими підприємствами має значний потенціал, особливо у контексті євроінтеграції та глобальних екологічних трендів. Водночас існує низка бар'єрів, таких як недостатня державна підтримка, фінансові обмеження та опір традиційного бізнес-середовища. Подолання цих викликів можливе завдяки розвитку технологій, інвестиціям у циркулярні бізнес-моделі та підвищенню рівня екологічної свідомості суспільства.

Таким чином, впровадження принципів циркулярної економіки сприяє збереженню природних ресурсів, зменшенню екологічного навантаження та стимулюванню економічного зростання. Вона стає важливим інструментом у досягненні цілей сталого розвитку, забезпечуючи гармонійний баланс між екологією, економікою та соціальним прогресом.

Висновки.

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні підсумки.

У статті проведено аналіз еволюції базових онтологічних дефініцій біосферосумісності та їхнього впливу на формування концепції циркулярної економіки. Встановлено, що розвиток уявлень про біосферосумісність від традиційних екологічних підходів до системної інтеграції природоцентричних принципів у господарську діяльність сприяє більш глибокому розумінню економічної стійкості.

Виявлено, що сучасні концепції циркулярної економіки базуються на таких ключових аспектах біосферосумісності, як замкнуті матеріальні цикли, мінімізація антропогенного впливу на екосистеми, впровадження екодизайну та

енергетично ефективних технологій. Доведено, що трансформація економічних моделей у напрямку циркулярності потребує переосмислення традиційних підходів до виробництва та споживання, а також активної взаємодії між суб'єктами господарювання, державними інституціями та суспільством.

Сучасні глобальні виклики, такі як зростання чисельності населення, виснаження природних ресурсів, знищення лісів, викиди парникових газів і зміна клімату, свідчать про те, що традиційні методи економічного управління вже неефективні, оскільки спричиняють значну шкоду довкіллю. Для подолання цих проблем необхідний негайний перехід до концепції збалансованого сталого розвитку, ключовим елементом якого є циркулярна економіка. Ця модель дедалі більше привертає увагу дослідників і практиків завдяки своїй здатності мінімізувати негативний вплив господарської діяльності на екосистеми.

Європейський Союз залишається світовим лідером у впровадженні циркулярної економіки. Країни-члени ЄС не лише активно розробляють правові механізми для її розвитку, але й ефективно застосовують її принципи у своїй економічній політиці. Досвід найуспішніших європейських компаній може стати мотивацією для інших держав, зокрема й України, на шляху до впровадження безвідходних виробничих процесів. Очевидно, що циркулярна економіка вже приносить відчутні переваги країнам ЄС, зокрема шляхом створення доданої вартості, нових робочих місць та залучення інвестицій.

У межах цього дослідження було уточнено сутність і ключові принципи циркулярної економіки, розглянуто досвід її впровадження країнами ЄС, а також проаналізовано перспективи застосування цих підходів в Україні. Запропоновано рекомендації щодо впровадження маловідходних і безвідходних технологій на підприємствах, проведено SWOT-аналіз можливостей та викликів у реалізації циркулярних принципів українським бізнесом і розроблено стратегії розвитку циркулярних бізнес-моделей.

Таким чином, впровадження циркулярної економіки є не лише екологічно доцільним, а й економічно вигідним кроком для підприємств. Враховуючи позитивний досвід країн ЄС, українським компаніям, особливо в умовах євроінтеграції та зростаючої нестабільності глобального ринку, варто активно адаптувати та впроваджувати циркулярні бізнес-моделі. Це сприятиме не лише підвищенню їхньої конкурентоспроможності, а й сталому розвитку галузей, регіонів та країни загалом.

Але війна росії проти України внесла жорсткі корективи щодо розвитку і впровадження досвіду циркулярної економіки українськими підприємствами. Проте, після здобуття нашої Перемоги, Україна буде відбудовуватися, спираючись на позитивний досвід розвинутих країн і на їхню допомогу.

Список використаних джерел

1. Залунін М.М. (2019). Циркулярна економіка як передумова забезпечення сталого розвитку. Причорноморські економічні студії, 47–1, С. 196–201. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_1_2019/39.pdf. DOI: 10.32843/bses.47-69
2. Tukker A. Product services for a resource efficient and circular economy – a review. Journal of Cleaner Production. 2015. No 15. pp. 76–91. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.049>
3. Перший рік Green Deal: як Україна інтегрується в нову екологічну політику ЄС? (2020). Європейська правда. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/pershyj-rik-green-deal-yak-ukrayina-integruyetsya-vnovu-ekologichnu-polityku-yes/>.
4. Яценко О.М., Швиданенко О.А., Швиданенко Г.О. Циркулярна економіка як основа забезпечення сталого розвитку країни в контексті євроінтеграції. Економіка і регіон. 2022. No 4(87). С. 150–167. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2794](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2794)
5. Савченко В.М., Кононенко Л.В., Карнаушенко А.С. Циркулярна економіка в умовах формування Суспільства 5.0. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. No 16. С. 166–174. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22>
6. Горбаль Н.І., Ломага Ю.Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2022. No 1(9). С. 9–22. URL: <http://doi.org/10.23939/semi2022.01.009>
7. McLeod F. et al. (2010). Developing innovative and more sustainable approaches to reverse logistics for the collection, recycling and disposal of waste products from urban centres: Literature review and identification of opportunities. URL: www.greenlogistics.org.
8. Reverse logistics. URL: <http://www.greenlogistics.org/themesandoutputs/wm10/index.htm>.
9. The Evolution of Basic Ontological Definitions of Biospheric Compatibility in the Context of Circular Economy Formation <https://chatgpt.com/c/67a496bf-2588-800b-a38c-ef8847bc3030>.
10. Circularity Gap (2022). URL: <https://www.circularity-gap.world/2022>.
11. Circular Economy OVERVIEW (2021). URL: https://www.eib.org/attachments/thematic/circular_economy_overview_2021_en.pdf.
12. Варфоломєєв М.О. (2020). Циркулярна економіка як невід’ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. Ефективна економіка, 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/202.pdf. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.200.
13. Курс на економіку замкненого циклу, ролі споживачів, бізнесу і держави, переваги та інструменти цієї моделі (2020). URL: <https://ziif.in.ua/2020/11/11/kurs-na-ekonomiku-zamknenoho-tsyklu-rolspozhyvachivbiznesu-i-derzhavy-perevahy-ta-instrumenty-tsiiei-modeli/>.
14. Нова політика ЄС з “циркулярної” економіки: можливості для України (2020). URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf.

15. Горбаль Н.І., Пліш І.В. (2021). Циркулярні бізнес-моделі для сталого розвитку українських підприємств. Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління", 5(1), С. 15–29. DOI: 10.23939/semi2021.01.015.

16. Підвищення конкурентоспроможності ЄС: циркулярна економіка: монографія. (2021). За ред. О.Є. Кузьміна, О.Г. Мельник, Н.І. Горбаль. Львів: Міські інформаційні системи, 190 с.

Denys Nazvanov,

Kyiv National University of Construction and Architecture

THE EVOLUTION OF BASIC ONTOLOGICAL DEFINITIONS OF BIOSPHERIC COMPATIBILITY IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY FORMATION

Modern global challenges, including environmental degradation, resource depletion, and the necessity for economic systems to adapt to sustainable development principles, require a deep understanding of the concept of biospheric compatibility. This concept defines the possibility of economic activity existing without critically disrupting natural ecosystems, which is a key factor in shaping new approaches to economic management. In this regard, studying the evolution of basic ontological definitions of biospheric compatibility and their transformation within the framework of circular economy development is particularly relevant.

This article examines the conceptual foundations of biospheric compatibility, its relationship with the circular economy, and its key aspects within contemporary ecological and economic discourse. A comparative analysis of classical and modern approaches to defining biospheric compatibility has been conducted, allowing for the identification of shifts in emphasis from linear resource consumption to the creation of closed, environmentally safe cycles. The influence of recent scientific research, political initiatives, and technological innovations on the formation of ontological principles of biospheric-compatible development is outlined.

The circular economy, as a new paradigm for resource management, integrates ecological, economic, and social aspects into a unified development strategy. It is based on rejecting the linear model of "production – consumption – disposal" and instead promotes resource reuse, waste minimization, and the creation of sustainable production cycles. By analyzing the formation of the circular economy, the authors identify that its core principles are grounded in the transformation of production and consumption approaches in line with the evolutionary changes in biospheric compatibility definitions.

The research results demonstrate that the transformation of biospheric compatibility concepts is not only a theoretical necessity but also a practical prerequisite for the effective implementation of the circular economy. A systematic analysis has proven that sustainable development is only possible if biospheric compatibility principles are integrated at all levels of economic activity, from microeconomic processes to macroeconomic strategies.

The practical significance of this study lies in developing approaches to the advancement of environmentally-oriented business models that contribute to rational resource use and minimize negative environmental impacts. Prospects for further research include the development of mechanisms for adapting traditional economic systems to the requirements of biospheric compatibility and the circular economy.

Keywords: biospheric compatibility; ontological definitions; circular economy; sustainable development; resource management; ecological economics.

REFERENCES:

1. Zalunin M.M. (2019). Tsyrkuliarna ekonomika yak peredumova zabezpechennia staloho rozvytku. Prychornomorski ekonomichni studii, 47–1, С. 196–201. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_1_2019/39.pdf. DOI: 10.32843/bses.47-69. {in Ukrainian}.
2. Tukker A. Product services for a resource efficient and circular economy – a review. Journal of Cleaner Production. 2015. No 15. pp. 76–91. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.049>. {in English}.
3. Pershyi rik Green Deal: yak Ukraina intehruietsia v novu ekolohichnu polityku YeS? (2020). Yevropeiska pravda. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/pershyj-rik-green-deal-yak-ukrayina-integruyetsya-vnovu-ekologichnu-polityku-yes/>. {in Ukrainian}.
4. Yatsenko O.M., Shvydanenko O.A., Shvydanenko H.O. Tsyrkuliarna ekonomika yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku krainy v konteksti yevrointehratsii. Ekonomika i rehion. 2022. No 4(87). S. 150–167. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4\(87\).2794](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.4(87).2794). {in Ukrainian}.
5. Savchenko V.M., Kononenko L.V., Karnaushenko A.S. Tsyrkuliarna ekonomika v umovakh formuvannia Suspilstva 5.0. Tavriiskyi naukovi visnyk. Seriia: Ekonomika. 2023. No 16. S. 166–174. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.22>. {in Ukrainian}.
6. Horbal N. I., Lomaha Yu. R. Tsyrkuliarna ekonomika – osnova staloho rozvytku pidpriemstv. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». 2022. No 1(9). S. 9–22. URL: <http://doi.org/10.23939/semi2022.01.009>. {in Ukrainian}.

7. McLeod F. et al. (2010). Developing innovative and more sustainable approaches to reverse logistics for the collection, recycling and disposal of waste products from urban centres: Literature review and identification of opportunities. URL: www.greenlogistics.org. {in English}.
8. Reverse logistics. URL: <http://www.greenlogistics.org/themesandoutputs/wm10/index.htm>. {in English}.
9. The Evolution of Basic Ontological Definitions of Biospheric Compatibility in the Context of Circular Economy Formation <https://chatgpt.com/c/67a496bf-2588-800b-a38c-ef8847bc3030> {in English}.
10. Circularity Gap (2022). URL: <https://www.circularity-gap.world/2022>. {in English}.
11. Circular Economy OVERVIEW (2021). URL: https://www.eib.org/attachments/thematic/circular_economy_overview_2021_en.pdf. {in English}.
12. Varfolomieiev M.O. (2020). Tsyrukuliarna ekonomika yak nevidiemnyi shliakh ukrainskoho maibutnoho v aspekti hlobalizatsii. Efektyvna ekonomika, 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/202.pdf. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.200. {in Ukrainian}.
13. Kurs na ekonomiku zamknenoho tsykladu, roli spozhyvachiv, biznesu i derzhavy, perevahy ta instrumenty tsiiei modeli (2020). URL: <https://ziif.in.ua/2020/11/11/kurs-na-ekonomiku-zamknenoho-tsykladu-rolspozhyvachivbiznesu-i-derzhavy-perevahy-ta-instrumenty-tsiiei-modeli/>. {in Ukrainian}.
14. Nova polityka YeS z “tsyrukuliarnoi” ekonomiky: mozhyvosti dlia Ukrainy (2020). URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf. {in Ukrainian}.
15. Horbal N.I., Plish I.V. (2021). Tsyrukuliarni biznes-modeli dlia staloho rozvytku ukrainskykh pidpriemstv. Visnyk Nats. un-tu ”Lvivska politehnika”. Seriya “Problemy ekonomiky ta upravlinnia”, 5(1), S. 15–29. DOI: 10.23939/semi2021.01.015. {in Ukrainian}.
16. Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti YeS: tsyrukuliarna ekonomika: monohrafiia. (2021). Za red. O.Ye. Kuzmina, O.H. Melnyk, N.I. Horbal. Lviv: Miski informatsiini systemy, 190 s. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.43-51

УДК 69.003:330:658

Омельяненко М.М.,

omelianenko.mm@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-5787-5241,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ДІАГНОСТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ-СТЕЙКХОЛДЕРІВ БУДІВНИЦТВА

Сучасні будівельні підприємства функціонують в умовах стрімких змін ринку, цифровізації бізнес-процесів та посилення вимог до ефективності управління людськими ресурсами. У зв'язку з цим зростає потреба в оновленні змісту ієрархії завдань HR-менеджменту, що дозволяє забезпечити продуктивність, адаптивність та конкурентоспроможність персоналу. У статті розглядаються ключові аспекти стратегічних трансформацій у сфері управління персоналом будівельних підприємств та необхідність модернізації підходів до його діагностики й оцінки. Проаналізовано сучасні тенденції зміни завдань HR-менеджменту в будівельній галузі, що включають цифрову трансформацію, автоматизацію HR-процесів, підвищення ролі аналітики та прогнозного аналізу продуктивності працівників. Розглянуто оновлений інструментарій оцінки ефективності системи управління персоналом, який включає багатокритеріальну аналітику, використання HR-технологій та адаптивних стратегій формування кадрового потенціалу. Запропоновано підходи до вибору та побудови продуктивної моделі HR-менеджменту, що враховує інноваційні методи оцінки компетенцій, розробку гнучких моделей зайнятості, оптимізацію системи мотивації та розвиток корпоративної культури. Особливу увагу приділяється діагностиці ефективності HR-системи будівельних підприємств-стейкхолдерів. Запропоновано комплекс аналітичних індикаторів оцінки управління персоналом, які дозволяють виявити сильні та слабкі сторони кадрової політики підприємства, визначити ключові напрямки її оптимізації та інтеграції сучасних підходів до управління персоналом у стратегічне планування будівельних компаній. Результати дослідження можуть бути використані будівельними підприємствами для розробки та вдосконалення HR-стратегій, підвищення продуктивності працівників, впровадження цифрових рішень у систему управління персоналом, а також формування нових моделей оцінки ефективності кадрової політики. Це сприятиме посиленню конкурентних переваг підприємств, покращенню організаційної структури та забезпеченню сталого розвитку будівельної галузі.

Ключові слова: HR-менеджмент; управління персоналом; підприємство; економічна оцінка; стратегічне управління; інновації; бізнес-процес; девелопмент; економічна ефективність; сталий розвиток; циркулярна економіка; кадрова стратегія; цифрова трансформація.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції формування політики розвитку персоналу будівельного підприємства базуються на комплексному підході, що враховує технологічні інновації, цифровізацію, зміну управлінських моделей та посилення соціальної відповідальності бізнесу. В умовах глобалізації, нестабільного економічного середовища та стрімких змін на ринку праці будівельні компанії змушені переглядати свої стратегії управління людськими ресурсами, орієнтуючись на гнучкість, адаптивність та ефективне використання потенціалу працівників. Закордонний досвід свідчить про зростаючу роль інтеграції цифрових технологій у процеси управління персоналом. У розвинених країнах все більше будівельних компаній використовують системи автоматизованого підбору кадрів, платформену аналітику для оцінки продуктивності працівників та методи прогнозування кадрових потреб на основі великих даних. Активно застосовуються ВІМ-технології, що дозволяють навчати персонал у віртуальному середовищі, моделюючи реальні процеси будівництва. Велика увага приділяється розвитку навичок роботи з новими матеріалами, автоматизованими системами управління об'єктами та екологічно чистими технологіями.

Однією з ключових тенденцій є концепція безперервного навчання та професійного розвитку працівників. У багатьох європейських та американських компаніях впроваджуються корпоративні освітні програми, що передбачають регулярне підвищення кваліфікації, участь у міжнародних семінарах і тренінгах, навчання на реальних кейсах та проходження сертифікацій відповідно до міжнародних стандартів. Особлива увага приділяється міждисциплінарним компетенціям, що дозволяють будівельникам поєднувати технічні, економічні та управлінські навички. Сучасні підходи до розвитку персоналу також включають адаптацію до гнучких моделей зайнятості. У США, Канаді та країнах ЄС зростає популярність проектного підходу до організації праці, коли команди формуються на основі конкретних завдань і залучаються тимчасово. Це дає можливість ефективно розподіляти людські ресурси, залучаючи експертів із різних сфер без необхідності їхнього постійного утримання у штаті. Водночас активно розвивається дистанційна форма роботи для менеджерів, інженерів та проектувальників, що дозволяє економити ресурси та підвищувати мобільність персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях [1-3] автори досліджують зміст та ієрархію аналітичних індикаторів системи управління персоналом будівельного підприємства в контексті розвитку унтеграційних моделей управління операційними системами будівельних проєктів у мультипроєктному середовищі. Статті [4-5] розглядають роль HR-аналітики в управлінні персоналом сучасних організацій, включаючи будівельні підприємства. Автори аналізують, як використання HR-аналітики сприяє прийняттю обґрунтованих рішень щодо управління персоналом, підвищує ефективність роботи та конкурентоспроможність підприємства. Особлива увага приділяється впровадженню аналітичних індикаторів для оцінки продуктивності та ефективності працівників. Наукові роботи [6-8] присвячені дослідженню цифрової трансформації будівельних підприємств на основі впровадження Building Information Modeling (BIM). Автори [9-11] доводять, що впровадження BIM є головним важелем управління процесом цифрової трансформації, що впливає на всі аспекти діяльності підприємства, включаючи управління персоналом. Роботи [12-14] підкреслюють необхідність модернізації аналітичних індикаторів для адекватної оцінки ефективності управління персоналом у контексті цифровізації, розкривається природа трудового потенціалу підприємства та описуються засоби управління ним, досліджуються, аналізуються та узагальнюються підходи до оцінки ефективності системи управління персоналом, що є ключовим аспектом для будівельних підприємств, які беруть участь у девелоперських проєктах, підкреслюється важливість модернізації аналітичних індикаторів для підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Мета статті – обґрунтувати необхідність оновлення підходів до управління персоналом будівельних підприємств у контексті стратегічних трансформацій галузі, розробити сучасний інструментарій оцінки, вибору та побудови продуктивної моделі HR-менеджменту, а також визначити інноваційні методи діагностики ефективності системи управління персоналом підприємств-стейкхолдерів будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний досвід розвитку персоналу будівельних підприємств, хоча і має певні відмінності, також поступово адаптується до сучасних глобальних тенденцій. В Україні особливу увагу приділяють розвитку програм дуальної освіти, що поєднують навчання у вищих навчальних закладах із практичною підготовкою на базі будівельних компаній. Це дозволяє випускникам отримувати необхідні навички ще до завершення навчання, а роботодавцям – залучати молодих спеціалістів, які вже знайомі з особливостями роботи у будівельній галузі.

Одним із пріоритетних напрямів є модернізація системи підвищення кваліфікації персоналу. Українські будівельні компанії все більше використовують онлайн-платформи для навчання, внутрішні тренінгові центри, програми наставництва та стажування. Дедалі більше підприємств впроваджують міжнародні стандарти безпеки праці та якості виконання будівельних робіт, що вимагає від персоналу відповідних знань та навичок. Управління талантами та створення привабливих умов для працівників стає важливим інструментом утримання висококваліфікованих кадрів. В Україні будівельні компанії розширюють соціальні пакети, пропонують гнучкі графіки роботи, корпоративні програми медичного страхування та житлові програми для працівників. Це сприяє підвищенню мотивації персоналу, зниженню рівня плинності кадрів та створенню стабільного кадрового резерву. Для оцінки ефективності адміністрування персоналом у будівельних підприємствах можна використовувати комплекс діагностичних індикаторів, які охоплюють ключові аспекти управління людськими ресурсами. Для кожного індикатора пропонується відповідна система оцінки, яка може виражатися у балах або у кількісних показниках (табл.1).

Таблиця 1.

Діагностичні індикатори виміру рівня продуктивності системи адміністрування персоналом будівельних підприємств

№	Діагностичний індикатор	Одиниця виміру / шкала оцінки
1	Середній час закриття вакансії (Time-to-Fill, TTF)	Кількість днів від оголошення вакансії до виходу працівника на роботу
2	Рівень плинності кадрів (Turnover Rate, TR)	% (Кількість звільнених працівників / Загальна кількість працівників) × 100%
3	Коефіцієнт утримання персоналу (Employee Retention Rate, ERR)	% (Кількість працівників, які залишилися у компанії понад рік / Загальна кількість працівників) × 100%
4	Середня тривалість роботи співробітника у компанії (Employee Tenure)	Кількість років / місяців середнього стажу працівників
5	Індекс задоволеності працівників (Employee Satisfaction Index, ESI)	0–100 балів (оцінюється на основі внутрішніх опитувань)
6	Частка персоналу, що пройшла підвищення кваліфікації (Training Participation Rate, TPR)	% (Кількість працівників, які пройшли навчання / Загальна кількість персоналу) × 100%
7	Рівень продуктивності працівників (Employee Productivity Index, EPI)	% (Фактичний обсяг виконаних робіт / Плановий обсяг робіт) × 100%
8	Коефіцієнт відповідності компетенцій працівників посаді (Competency Fit Index, CFI)	1–5 балів (оцінюється на основі атестаційних тестів і аналізу продуктивності)

№	Діагностичний індикатор	Одиниця виміру / шкала оцінки
9	Частка автоматизованих HR-процесів (HR Automation Rate, HRA)	% (Кількість автоматизованих HR-процесів / Загальна кількість HR-процесів) × 100%
10	Рівень залученості персоналу (Employee Engagement Rate, EER)	0–100 балів (за результатами опитувань працівників)
11	Кількість внутрішніх кадрових переміщень (Internal Mobility Rate, IMR)	% (Кількість працівників, що змінили посаду всередині компанії / Загальна кількість працівників) × 100%
12	Коефіцієнт задоволеності оплатою праці (Salary Satisfaction Index, SSI)	0–100 балів (опитування працівників щодо конкурентності зарплат)
13	Частка використання гнучких графіків роботи (Flexible Work Adoption Rate, FWAR)	% (Працівники на гнучкому графіку / Загальна кількість персоналу) × 100%
14	Кількість нещасних випадків на робочому місці (Safety Incident Rate, SIR)	Кількість випадків на 100 працівників за рік
15	Середня оцінка ефективності керівництва (Leadership Effectiveness Score, LES)	1–10 балів (оцінка працівниками якості управління)

Джерело: узагальнено автором

Інтерпретація результатів:

- Високі значення індикаторів, таких як **ERR**, **ESI**, **TPR**, **EER**, свідчать про ефективну систему адміністрування персоналом.
- Низький рівень **TTF**, **TR**, **SIR** демонструє стабільність кадрової політики та безпеку праці.
- Високий **HRA** означає ефективне використання HR-технологій.
- Високий **SSI** свідчить про задоволеність оплатою праці та конкурентність компенсаційного пакета.

Ці індикатори дозволяють будівельним підприємствам оцінити ефективність управління персоналом, виявити слабкі місця та впровадити коригувальні заходи для підвищення продуктивності та мотивації працівників. Ще одним важливим аспектом розвитку персоналу є інтеграція принципів сталого розвитку та екологічної свідомості у професійну підготовку. Українські будівельні компанії все частіше впроваджують навчальні програми з енергоефективного будівництва, використання екологічних матеріалів та впровадження концепції «зеленого будівництва». Це відповідає світовим тенденціям, які вимагають підготовки спеціалістів, здатних працювати в умовах змін клімату та суворих екологічних стандартів.

Перехід до нової логіки управління персоналом у будівництві передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі етапи життєвого циклу працівників – від

рекрутингу до розвитку кар'єри. Традиційні моделі адміністрування персоналу, засновані на ручному обліку даних, витісняються автоматизованими системами, які дають змогу не лише зберігати та аналізувати інформацію про працівників, а й прогнозувати кадрові потреби, оптимізувати використання трудових ресурсів та формувати ефективні мотиваційні програми. Одним із ключових елементів інформаційно-аналітичного забезпечення є впровадження програмних продуктів для управління персоналом. Сучасні HRM-системи (Human Resource Management Systems) дозволяють автоматизувати процеси підбору кадрів, розрахунку заробітної плати, обліку робочого часу, планування навчання та оцінки ефективності працівників. Такі системи, як SAP SuccessFactors, Workday, Oracle HCM, 1С:Підприємство та інші, інтегрують функціональні можливості з бізнес-аналітикою, що дає змогу будівельним компаніям приймати виважені управлінські рішення.

Важливою складовою є використання аналітичних платформ, які збирають великі обсяги даних про продуктивність персоналу, рівень задоволеності працівників, динаміку кадрового складу та інші критичні показники. Інструменти, такі як Power BI, Tableau, Google Data Studio, забезпечують візуалізацію ключових HR-метрик, що дозволяє керівникам будівельних підприємств швидко реагувати на зміни та коригувати політику управління персоналом відповідно до актуальних потреб. Окрему роль відіграють інтелектуальні системи прогнозування, що використовують алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту. Такі рішення допомагають аналізувати тенденції на ринку праці, визначати найефективніші стратегії мотивації персоналу, прогнозувати ризики звільнення працівників і формувати рекомендації щодо навчання та підвищення кваліфікації. Інтеграція інформаційно-аналітичних систем з операційною діяльністю будівельних підприємств відкриває можливості для автоматизації трудових процесів. Використання технологій BIM (Building Information Modeling) у поєднанні з HRM-системами дозволяє планувати кадрові ресурси у прив'язці до будівельних проектів, розраховувати потребу в робочій силі та контролювати рівень завантаження працівників.

Висновки. Сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення управління персоналом будівельних підприємств є необхідним етапом цифрової трансформації галузі. Відхід від традиційних методів адміністрування та впровадження передових програмних продуктів дозволяє не лише оптимізувати кадрові процеси, а й формувати стійку систему розвитку людського капіталу, що є критично важливим для успішного функціонування будівельних підприємств у сучасних умовах. Політика розвитку персоналу будівельного підприємства зазнає суттєвих змін під впливом сучасних викликів. Як

закордонний, так і вітчизняний досвід свідчить про необхідність цифровізації управлінських процесів, підвищення рівня освіти персоналу, інтеграції екологічних стандартів та впровадження гнучких моделей зайнятості. Це забезпечує підвищення конкурентоспроможності будівельних підприємств, ефективне використання людських ресурсів та створення стійкої системи розвитку галузі.

Postgraduate Student **Maryna Omelianenko**
Kyiv National University of Construction and Architecture

DIAGNOSTIC TOOLS AND PRODUCTIVE MODELS OF HR MANAGEMENT FOR CONSTRUCTION ENTERPRISE STAKEHOLDERS

Modern construction enterprises operate in an environment of rapid market changes, business process digitalization, and increasing requirements for efficient human resource management. Consequently, there is a growing need to update the content and hierarchy of HR management tasks to ensure workforce productivity, adaptability, and competitiveness. This article examines the key aspects of strategic transformations in personnel management within construction enterprises and the necessity of modernizing approaches to HR diagnostics and assessment. The study analyzes contemporary trends in HR management transformation within the construction industry, including digital transformation, automation of HR processes, the increasing role of analytics, and predictive performance assessment of employees. The updated toolkit for evaluating the effectiveness of personnel management systems is considered, integrating multi-criteria analytics, HR technologies, and adaptive strategies for workforce development. Approaches to selecting and developing a productive HR management model are proposed, incorporating innovative methods for competency assessment, flexible employment models, optimization of motivation systems, and corporate culture development. Particular attention is given to diagnosing the effectiveness of HR systems in construction enterprises. A set of analytical indicators for personnel management assessment is proposed, allowing for the identification of strengths and weaknesses in the enterprise's HR policy, determining key areas for optimization, and integrating modern HR management approaches into the strategic planning of construction companies. The research findings can be applied by construction enterprises to develop and enhance HR strategies, improve employee productivity, implement digital solutions in personnel management systems, and create new models for evaluating HR policy effectiveness. This will contribute to strengthening enterprises'

competitive advantages, improving organizational structures, and ensuring the sustainable development of the construction sector.

Keywords: HR management; personnel management; enterprise; economic assessment; strategic management; innovations; business process; development; economic efficiency; sustainable development; circular economy; HR strategy; digital transformation.

REFERENCES

1. Chernyshev, D., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Petrenko, H., Chupryna, I., Reznik, N. (2022). Digital Administration of the Project Based on the Concept of Smart Construction. *Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 495, pp. 1316-1331 Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08954-1_114. {in English}
2. Akselrod R., Shpakov A., Ryzhakova G., Honcharenko T. (2022) Integration of data flows of the construction project life cycle to create a digital enterprise based on building information modeling *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(1), pp. 40–50 https://doi.org/10.46338/ijetae0122_05. {in English}
3. Ryzhakova, G., Malykhina, O., Pokolenko, V., Rubtsova, O., Homenko, O., Nesterenko, I., & Honcharenko, T. (2022). Construction project management with digital twin information system. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(10), 19-28. DOI: 10.46338/ijetae1022_03. {in English}
4. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Biloshchytskyi, A., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1(13(115)), 6–19. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.251235>. {in English}
5. Ryzhakova G., Petrukha S., Petrukha N., Krupelnytska O., Hudenko O. (2022) Agro-food value added chains: methodology, technique and architecture. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Volume 4 (45). P. 385–395. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3809>. {in English}
6. Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Borodavka, Y., ...Savenko, V., Polosenko, O. Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model *ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences*, 2021, 16(7), pp. 802–809. {in English}
7. Tormosov, R., Chupryna, I., Ryzhakova, G., Pokolenko V., Prykhodko, D., Faizullin, A. (2021). "Establishment of the rational economic and analytical basis for projects in different sectors for their integration into the targeted diversified program for sustainable energy development," *2021 IEEE International Conference*

on *Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, 2021, pp. 1-9, 9465993. doi: 10.1109/SIST50301.2021.9465993. {in English}

8. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Ryzhakov, D., Malykhina, O. (2020) Olap-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, Volume 9, No.5, pp. 8670–8676 <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2020/254952020> {in English}

9. Ryzhakova, G., & Petrukha, S. (2019). The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 4024-4033. {in English}

10. Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Predun, K., Petrukha, N., Malykhina, O., & Khomenko, O. (2023, May). Using of Fuzzy Logic for Risk Assessment of Construction Enterprise Management System. In *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 208-213). IEEE. {in English}

11. Berezutskiy, I., Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Tykhonova, O., Pokolenko, V., & Sachenko, I. (2024, May). Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management. In *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 14-19). IEEE. {in English}

12. O. Bielienskova, T. Kishchenko, M. Olena, A. Aryn, G. Ryzhakova and O. Mostovenko, "Institutional measurement of structural characteristics of residential real estate markets using the method of cluster analysis," *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 612-617, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629395. {in English}

13. Bielienskova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., Loktionova, Y. Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set Methods. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 2024, 195, pp. 251–275. {in English}

14. Marchuk, T., Ryzhakov, D., Ryzhakova, G., & Stetsenko, S. (2017). Identification of the basic elements of the innovationanalytical platform for energy efficiency in project financing. *Investment management and financial innovations*, 14(4), 12-20. {in English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.52-65

УДК 338.465.4:338.49:620.92

д.екон.н., професор **Предун К.М.**,

31172@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2634-9310,

Кушнір О.К.,

kushnir_ok-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3982-0228,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПЕРЕХОДУ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Задекларувавши відданість принципам сталого розвитку Україна визнала, що освоєння відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) є важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу енергетики на навколишнє природне середовище. Масштабне використання потенціалу ВДЕ у державі має не тільки внутрішнє, а і міжнародне значення як вагомий чинник протидії глобальним змінам клімату та покращення загального стану енергетичної безпеки Європи. Наша країна потребує виправлення деформацій, існуючих в енергетичному секторі, у напрямку зниження енерго- та екологоємності генерації електроенергії шляхом удосконалення чинного законодавства, включаючи утвердження верховенства права, впровадження незалежного та суворого нагляду у сфері конкуренції та рішучого просування в бік ринкового ціноутворення, запровадження сучасних технологій тощо. Існуючі моделі енергоринків не дозволяють сформувавши надійні джерела фінансового забезпечення навіть нагальних потреб енергетичного сектору у підтриманні функціонування галузі на поточному рівні. Субсидування виробників, перехресне субсидування між групами споживачів, пільгові закупівлі енергоресурсів не тільки знижують мотивацію до енергозбереження, але й позбавляють стимулів інвестування у розвиток енергетичного сектору України.

Російська агресія спричинила безпрецедентні руйнування інфраструктури, у т.ч. і паливно-енергетичного комплексу. Влаштування та подальший розвиток альтернативних джерел енергії суттєво підвищив закупівельну вартість електроенергії, ціну для кінцевих споживачів. Проте в умовах воєнного стану це дозволило частково вирішити проблему енергозабезпечення житлово-комунального господарства держави та інших галузей економіки. З огляду на тимчасову втрату контролю генерації на окупованих територіях Україна стала імпортером надзвичайно дорогої електроенергії з країн Європейського Союзу. Тому українські сонячні та вітрові електростанції, які вже виробляють

дешевшу за імпортовану електроенергію, є запорукою енергетичної безпеки держави.

Ключові слова: сталий розвиток; біосферна сумісність; джерела енергії; генерація; вартість електроенергії; ринок електроенергії; нормативно-правові акти.

Метою даної публікації є обґрунтування можливих варіантів трансформації енергетики України, заснованої на використанні викопних палив, з урахуванням принципів сталого розвитку.

Постановка проблеми. Технологічний рівень розвитку будь-якої країни опосередковано характеризується показником споживання електричної енергії однією людиною. Якщо у 1990 р. в Україні він становив 5198 кВт-год./особа (що було близьким до середньої величини в Європейському Союзі – 5468 кВт-год./особа), то у 2005 р. – скоротився до 3789 (що майже у 2 р. менше у порівнянні з країнами ЄС) з подальшим падінням. Надалі різниця стала ще більш разючою [1, 2]. На зорі становлення паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України був орієнтований на генерацію електроенергії виключно тепловими електростанціями (ТЕС) з використанням в якості палива вугілля, власні поклади якого є чи найбільшими у Європі. Більшість ТЕС були побудовані у 50-70-х роках минулого століття з розрахунку на тривалість експлуатації 20-40 років. Відповідно, вже у 1990 р. не менше 45 % основних виробничих фондів електростанцій виявились фізично зношеними і потребували заміни [3]. Зміна витрат палива для генерації 1 кВт-год. електроенергії яскраво засвідчує вище зазначене: від 351,8 у 1992 р. до 396,0 г умовного палива у 2015 р. [1, 3]. Водночас використання теплової генерації частково для балансування енергоринку почала спричиняти ще більший тиск на довкілля за рахунок зростання викидів забруднювальних речовин і парникових газів у атмосферне повітря. Наразі частка потужностей у теплової енергетиці, що відповідають екологічним вимогам ЄС, не перевищує декількох відсотків [1].

Безальтернативний розвиток атомної енергетики у другій половині ХХ століття привів до згорання теплової генерації та, відповідно, її сировинної бази – вугільної промисловості. Видобуток вугілля зі 164,8 млн. т у 1990 р. почав невпинно зменшуватись. У 2005 р., наприклад, він скоротився до 56,9 млн. т (з них 48,3 % використовувалось виключно на потреби теплової генерації), а на початок повномасштабної російської агресії у 2022 р. не перевищував декількох десятків млн. т. Окрім того, фізичному зносу активної частини основних фондів ТЕС значно «посприяли»:

- використання низькоякісного вугілля, яке не відповідало проектним вимогам: висока зольність і наявність відносно високої концентрації сполук сірки у першу чергу, через відсутність якісного «збагачення» видобутого палива;

- робота базових ТЕС у змінних режимах, у т.ч. і у пікові періоди доби внаслідок недостатньої кількості маневрових потужностей в об'єднаній енергосистемі держави;

- зниження якості виконання ремонтних робіт та термінів їх виконання через відсутність коштів, яку викликали невідповідність світових цін на енергоносії соціальної спрямованості енергетичної політики у житлово-комунальному господарстві, і, як наслідок, криза неплатежів.

В результаті вказаних вище явищ середній електричний коефіцієнт корисної дії електростанцій України у 2021 р. становив 29-31 %, що значно менше у порівнянні із закордонними енергоблоками – 45 %. Окрім того, серед найбільших 10 теплових електростанцій у Європі – забруднювачів довкілля – 8 були українськими. А загалом за рівнем забруднення навколишнього середовища наша держава стабільно входить у топ-100 країн світу [4].

Теплоелектроцентралі (ТЕЦ) для енергопостачання (виробництва електро- та теплової енергії), як правило, міських населених пунктів в якості палива використовували і продовжують це робити наразі найбільш екологічне серед традиційних органічних – природний газ [1, 2].

Розширення інфраструктури та технологічна модернізація систем енергопостачання задля отримання екологічно чистої енергії в усіх країнах є найважливішими завданнями, які можуть як стимулювати зростання, так і сприяти збереженню навколишнього середовища.

Аналіз досліджень та публікацій. Для підвищення конкурентноспроможності української енергетики, безвідмовного забезпечення кінцевих споживачів електричною енергією за мінімально можливою ціною, а також фінансової стабільності і прибутковості галузі та інтересу до неї з боку потенційних інвесторів у 1996 р. в Україні вперше було створено оптовий ринок електричної енергії (ОРЕ) [2, 5]. Оптова ринкова ціна, за якою здійснювалась закупівля електричної енергії на ОРЕ енергопостачальними компаніями, формувалась на основі середньозваженої ціни закупівлі електроенергії Оптовим ринком у виробників електричної енергії з урахуванням цін продажу електроенергії на експорт, платежів за надання послуг системним оператором (ДП «НЕК «Укренерго») та оператором ринку (ДП «Енергоринок»), на фінансування інвестиційних проектів та платежів для компенсації втрат від здійснення постачання електричної енергії пільговим категоріям споживачів (населенню у першу чергу).

Розподіл електричної енергії в об'єднаній енергосистемі (ОЕС) держави виконується енергопостачальними компаніями, що є ліцензіатами з постачання електроенергії за регульованим і нерегульованим тарифом. Постачальники за регульованим тарифом мають у своїй власності розподільні електричні мережі і, крім ліцензії на постачання, отримують ліцензію на передачу електричної енергії власними мережами.

На Оптовому ринку електроенергії законодавчо було забезпечено рівноправний доступ до ринку електроенергії та послуг електричних мереж усіх суб'єктів підприємницької діяльності, а також купівлю і продаж електроенергії за Правилами оптового ринку та визначення ціни на електроенергію генеруючих компаній [5, 6].

Зазначені вище рішення дозволили з другої половини 2000 р. на оптовому ринку електроенергії запровадити розрахунки виключно грошовими коштами, виправити стан розрахунків і підняти рівень оплати за електроенергію з 7-10 % від загального обсягу товарної продукції у 1999 р. до 99,2 % у 2005 р. Оплата генеруючим компаніям за вироблену енергію у 2005 р. склала 100 % [2].

Економічна криза 2008 р. внесла свої корективи і у функціонування енергетичної галузі в Україні. Водночас приєднання держави до числа країн-підписантів Паризької кліматичної угоди [7] поклали початок реальному переходу функціонування енергетичного сектору від застарілої моделі, в якій домінували великі монопольні виробники, традиційне викопне паливо, неефективні магістральні і розподільчі мережі, відсутність дієвої конкуренції на ринках енергоносіїв та у сфері житлово-комунальних послуг, до нової. Остання характеризується наявним конкурентним середовищем, в якому вирівнюються можливості для розвитку і мінімізується домінування одного з видів виробництва енергії або джерел та/або шляхів постачання палив. Перевага віддається підвищенню енергоефективності й використанню альтернативних, у першу чергу відновлюваних, джерел енергії. Тобто, на перший погляд забезпечується виконання зобов'язань України у досягненні цілей Паризької угоди, Кіотського протоколу і Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [7, 8].

Наприклад, проекти спільного впровадження, як один із гнучких механізмів Кіотського протоколу, активно реалізовувалися в Україні з 2008 по 2012 рр.: всього 276 проектів, випущено більше 431 млн. т CO₂-екв. одиниць скорочення викидів та залучено інвестицій на 920 млн. євро (для порівняння у 2011 р. загальні викиди CO₂ в Україні становили 401 млн. т).

Проте, детальний аналіз структури генерації електроенергії відновлюваними джерелами демонструє наявні перекося, особливо у порівнянні з існуючим станом у країнах ЄС [9, 10]. У ФРН, наприклад, за

перший квартал 2020 р. вітрові електростанції виробили понад третину усієї енергії, частка біогазових електростанцій становила 5,5 %, а сонячних – лише 4,8 %. В українських реаліях наявний перекоп в сторону сонячних електростанцій можна пояснити лише значним здешевленням за останній період відповідного обладнання та унікальною прибутковістю для приватних інвесторів.

Основна частина. Особливої уваги заслуговують механізми ціноутворення в енергетичній галузі. Ціна електроенергії тривалий час була політично вмотивованою і на сьогодні згідно з Законом України «Про ринок електричної енергії» [5] визначається т.зв. Регулятором – Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). На відміну від промисловості тарифи для населення, підприємств теплокомуненерго встановлені нижче ринкової вартості та дотуються державою. Так, наприклад, у 2018 р. компенсація постачальникам електроенергії для населення склала 45,3 млрд. грн. Щоб спростити остаточний перехід на ринкові ціни Кабінет Міністрів України поклав на державні компанії НАЕК «Енергоатом» та ПрАТ «Укргідроенерго» спеціальні зобов'язання (ПСО). Суть котрих – забезпечувати побутових і бюджетних споживачів, підприємства комунальної енергетики паливом та енергією за фіксованою ціною, яка, як правило, є нижчою за ринкову.

У Європейському Союзі максимальні ціни електроенергії визначені для побутового використання. Таких споживачів класифікують в залежності від річних обсягів споживання [3, 11]. Ціни на електроенергію в Європі [11] часто порівнюють з українськими. Проте європейські ціни відрізняються за різних причин. По-перше, це відмінність у купівельній спроможності і курсах національних валют. Цим, зокрема пояснюється те, що у Німеччині вони максимальні, а у Болгарії – мінімальні, відповідно 0,3088 і 0,0997 євро/кВт-год. А, по-друге, що зазвичай не відповідає істині, у країнах, в яких значна частка генерації за рахунок відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), вимушені підвищувати тарифи для компенсації витрат. У Швеції, наприклад, більша частина електроенергії продукується за мінімальною ціною на атомних та гідроелектростанціях. У Нідерландах, навпаки, близько 80 % енергії виробляється з традиційних викопних палив, в основному з природного газу. А базова ціна на електроенергію знаходиться на тому ж рівні, що і у Німеччині.

Таким чином, у Європі ціни на електроенергію в значній мірі визначаються не складом генерації, а податками і відрахуваннями. Ціна електроенергії для кінцевих споживачів має три основні складові [6, 9]:

- 1) тариф виробника;
- 2) тариф на передачу енергії;

3) податки з іншими відрахуваннями.

У країнах ЄС, як і в Україні, останні дві складові встановлюють на рівні державної політики. У Німеччині, наприклад, на них припадає більше половини ціни: близько чверті – компаніям на передачу енергії і ще майже стільки ж – на податок, запроваджений для фінансового розвитку відновлювальної енергетики. Найбільше податків і зборів нараховують у Данії – близько 70 % від загальної роздрібною ціни для домашніх господарств, найменше – у Мальті (не більше 5 %).

У 2019 р. оператор ринку електроенергії – т.зв. «Гарантований покупець» – викупував 95 % генерації НАЕК «Енергоатом» та 35 % ПрАТ «Укргідроенерго» за фіксованим тарифом і перепродував на ринку «на добу наперед» (РДН), щоб забезпечувати низькі тарифи для населення і виплачувати високі «зелені» тарифи. Останні гарантовані до 2030 р. [5, 12], прив'язані до курсу європейської валюти. У 2020 р. спецобов'язки «Енергоатому» було знижено до 90 %, а «Гарантований покупець» продовжує залишатися монополістом з часткою ринку в 55 %.

Протягом 2019 р. побудовано і введено в експлуатацію об'єктів «зеленої» енергетики більше, чим за усі попередні роки незалежності України. Загалом потужності відновлюваних джерел енергії сягнули 7,7 ГВт, а це вже більше половини від загальної встановленої на той час потужності українських АЕС – 13,8 ГВт [11]. Чинне законодавство [5, 12] гарантувало власникам ВДЕ цілу низку переваг у порівнянні з іншими виробниками: ціну енергії, яка перевищує аналогічну державних виробників не менше, чим у 5 р.; відсутність відповідальності за небаланс (різницею між прогнозованою та переданою в об'єднану систему кількістю електроенергії); гарантований захист від обмежень видачі потужності (ВДЕ знаходяться на останньому місці списку виробників, яких може обмежити диспетчер, тобто держава зобов'язана викупити всю електроенергію за фіксованою ціною, яка є найвищою у Європі). Пропонована модель фіксованого «зеленого» тарифу стимулювала не стільки розвиток власної енергетичної незалежності, як цілеспрямований продаж електричної енергії до об'єднаної енергосистеми країни. В результаті виплати виробникам енергії з відновлюваних джерел за «зеленим» тарифом становили: у 2018 р. – 14, у 2019 р. – 28 млрд. грн., а у 2020 р. – 49 млрд. грн. [6]. Правда, розрахунки ДП «Гарантований покупець» з власниками ВДЕ залишали і наразі залишають бажати кращого. Для порівняння – у 2019 р. з державного бюджету для 4 млн. домогосподарств витратили на субсидії для оплати за надані житлово-комунальні послуги 47 млрд. грн. Тобто, зростання частки в загальному балансі дорожчих видів генерації неминуче мало призвести і призвело до зростання цін

для побутових споживачів, значна частина яких отримує державні субсидії для сплати за надані житлово-комунальні послуги.

Таким чином, в результаті вирішення, на перший погляд, проблеми «теплого» забруднення довкілля викидами забруднювальних речовин і парникових газів підприємствами вугільної енергетики в Україні породжено ряд нових, значно складніших та небезпечних. На основі уточненого балансу електроенергії на 2020 р. [13] відбулось зменшення генерації АЕС з 80639 до 73700 млн. кВт-год., або на 8,6 %. Три енергоблоки ВВЕР-1000 на Запорізькій та Рівненській АЕС були виведені в резерв. У той час як частка СЕС і ВЕС зросла – з 10284 до 10528 млн. кВт-год., або на 2,4 %.

У зазначений вище період базова ціна на електроенергію для українських промислових споживачів (51,01 євро/МВт-год.) практично у 2 р. перевищувала аналогічну вартість у східноєвропейських країнах – Румунії (25,69 євро), Польщі (30,23 євро), Угорщині (25,78 євро), Словаччині (24,1 євро). Згідно з даними європейської біржі електроенергії Noordpool в країнах Західної Європи тарифи були ще нижчі. Так, вартість електроенергії в країнах Бенілюксу становила 22,5 євро/МВт-год. [14].

Вирішення означеної проблеми, хоча б часткове, полягає у зменшенні зобов'язань державних електрогенеруючих компаній продавати вироблену енергію ДП «Гарантований покупець» за фіксованою ціною. На вільному ринку компанія «Енергоатом» [15] могла б формувати довгострокові дешеві пропозиції для великих споживачів, промисловості у першу чергу з безперервним циклом виробництва, здешевлюючи випускаєму ними продукцію. Тобто, з одного боку, підвищувалась б конкурентноздатність української промисловості, а з іншого – формувався б фінансовий ресурс для підтримки атомної галузі (підвищення безпеки існуючих, будівництва нових енергоблоків, закупівлі ядерного палива тощо) та компенсації населенню, бюджетним споживачам, підприємствам теплокомуненерго високих тарифів. Аналогічна історія з ПрАТ «Укргідроенерго», яка фактично балансує об'єднану електроенергетичну систему і могла б працювати на найдорожчих сегментах ринку електроенергії. Натомість підприємство компенсує прорахунки в існуючій тарифній політиці.

За даними ДП «НЕК «Укренерго» станом на кінець 2021 р. загальна встановлена потужність ОЕС України складала 56,169 ГВт, з яких 49,7 % припадала на теплові електростанції (ТЕС, ТЕЦ, блок-станції), 24,6 % – на атомні електростанції (АЕС), 11,2 % – на гідро- та гідроакумуючі електростанції (ГЕС+ГАЕС), а 14,3 % – на електростанції, що працюють на ВДЕ [16].

У 2021 р., перед повномасштабною війною з РФ, виробництво електроенергії в Україні складало 158,4 млрд. кВт-год. [10]. Більше половини електроенергії в країні виробляла і продовжує наразі виробляти атомна генерація – 54,4 %. Частка теплових електростанцій становила 23,5 % від загального обсягу виробництва, відновлюваної енергетики – 7,9 %. Теплоелектроцентралі (ТЕЦ) у 2021 р. виробили 6,4 %, гідроелектростанції – 5,8 % електроенергії, ще 0,8 % припадало на гідроакумуючі станції (ГАЕС). Дещо більше 1 % у загальному обсязі генерації зайняли інші джерела.

Аналіз світового досвіду показав, що протягом 2010-2016 рр. після запровадження аукціонів відбулося зниження ціни електроенергії ВДЕ у 5 разів [17]. Для українських реалій це відповідатиме ціні, співрозмірній з цінами генерації АЕС. Тобто, наразі у світі подальший розвиток відновлюваної енергетики проходить з одночасним зменшенням кінцевої ціни за рахунок балансування інтересів учасників ринку – продавців і покупців енергії. І сьогодні, наприклад, у Німеччині відновлювана енергетика вже наблизилась до т. зв. мережевого паритету, тобто вартість її електроенергії впала до рівня, порівняного з електроенергією з традиційних джерел – ТЕС і АЕС.

Проте, лише зараз ДП «Гарантований покупець» [18] оголосило про проведення першого пілотного аукціону з розподілу квоти підтримки на будівництво нової потужності з альтернативних джерел енергії. Плануєма потужність СЕС – 11000 кВт. Максимальний розмір цінової пропозиції учасника аукціону становить 9 євроцентів за 1 кВт-год. проти 15 згідно «зеленого» тарифу. Тобто, знижка генерації становить 40 %, а ціна вже є співрозмірною з тарифом на електроенергію для побутових споживачів – 4,32 грн./кВт-год. Банківська гарантія для участі в аукціоні надається на користь гарантованого покупця у розмірі 5 євро за кожен кіловат потужності об'єкта або черги пускового комплексу об'єкта електроенергетики, щодо якого учасник має намір набути право на підтримку. До підписання договору переможець аукціону має надати гарантованому покупцю банківську гарантію для забезпечення виконання зобов'язань за договором у розмірі 15 євро за кожний кіловат потужності, щодо якої переможець набув право на підтримку за результатами аукціону, видану на користь гарантованого покупця [18].

Позитивним досягненням для ринку стосовно вирішення проблеми неплатежів між його учасниками став у 2021 р. дебютний випуск 5-річних зелених єврооблігацій сталого розвитку (Green and Sustainability-linked bonds) на суму 825 млн. \$US з доходністю 6,875 %. Єврооблігації були випущені НЕК «Укренерго» під безумовну та безповоротну державну гарантію України з цільовим направленням коштів усім виробникам електричної енергії з

відновлюваних джерел. Саме ці єврооблігації стали вперше доступними на внутрішньому ринку України.

Затвердження Європейською Комісією у 2022 р. плану RE Power EU, який визначає розвиток відновлюваних джерел енергії як першорядний суспільний інтерес й передбачає збільшення частки ВДЕ у електроенергетичному балансі ЄС у 2030 р. з 40 до 45 %, безпосередньо впливає на подальший розвиток ВДЕ в Україні. Так, зокрема, стосовно вітрової енергетики, Європа прагне довести загальну потужність даного сектору до 2030 р. до 510 ГВт з сьогоднішніх 190. Відповідно, Україні, як частині енергетичної системи Європи, немає іншого вибору, окрім як розвиватись відповідно до європейських енергетичних тенденцій. Україна має потенціал наростити до 2050 р. потужності альтернативної генерації до 273 ГВт, у т.ч.: вітрової – до 140, сонячної – до 94, гідрогенерації – до 9, атомної генерації – до 30 ГВт [16]. Причому, пріоритет надається вітровій генерації на відміну від розвитку сонячної (як це було раніше), що позитивно вплине на балансування енергоринку. Наразі станом на січень 2022 р., загальна встановлена потужність відновлюваних джерел енергії в Україні становила 34 ГВт, а саме: ВЕС – 2, СЕС – 6, ГЕС – 5, ГАЕС – 1, ТЕЦ та станцій на біопаливі – 6, АЕС – 14 ГВт.

Наприкінці 2023 р. Україна підтримала декларацію країн-учасниць конференції зі зміни клімату COP28 про збільшення потужностей атомної енергетики втричі до 2050 р., адже без цього буде неможливий "зелений" перехід та досягнення глобальних нульових викидів парникових газів. Сьогодні українська атомна галузь виробляє понад 55 % електроенергії в країні. За 2023 р. атомні станції виробили на 10 % більше електроенергії, ніж прогнозувалося згідно з прогнозним планом ОЕС.

Таким чином, реальне втілення завдань ухваленої у квітні 2023 р. Енергетичної стратегії України [16] сприяє прийнятому курсу на виробництво «чистої» енергії. Вже у 2030 р. частка відновлюваних джерел енергії має становити не менше 25 % в енергетичному балансі. До 2050 р. Україна, володіючи одним із найкращих потенціалів вітрової та сонячної енергії у Європі й будучи аграрною країною із нескінченними водними та біоресурсами, має усі шанси побудувати стабільну, сталу, вуглецево-нейтральну і безпечну енергосистему. А наразі виробництво «зеленої» енергії в умовах російської воєнної агресії є одним із ключових чинників забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки держави.

Висновки. Задекларувавши відданість принципам сталого розвитку Україна визнала, що освоєння відновлюваних джерел енергії є важливим фактором підвищення рівня енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу енергетики на навколишнє природне середовище. Масштабне

використання потенціалу ВДЕ у державі має не тільки внутрішнє, а і міжнародне значення як вагомий чинник протидії глобальним змінам клімату та покращення загального стану енергетичної безпеки Європи.

Використані джерела

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». – Схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. №605-р. URL: https://pre.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085. (дата звернення: 28.01.2025).
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. – Схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. N 145-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-p> (дата звернення: 28.01.2025).
3. Украина: энергетика и экономика. – Киев: EC Energy Centre in Kiev, 1995. – 128 с.
4. Украина попала в ТОП-100 стран по выбросу парниковых газов: названо место. URL: <https://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2018-10-09/ukraina-popala-v-top-100-stran-po-vyibrosu-parnikovyyih-gazov-nazvano-mesto-/142923> (дата звернення: 28.01.2025).
5. Про ринок електричної енергії: Закон України. Документ 2019-VIII, чинний, поточна редакція. Редакція від 30.06.2024, підстава – 3764-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
6. Предун К.М. Еволюція концептуально-теоретичних основ еколого-економічної оптимізації: сучасні виміри та принципи реалізації. *Ефективна економіка: електронний журнал*. 2020. №3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.73.
7. Паризька кліматична угода: Угоду ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016. Ратифікація від 14.07.2016, підстава – 1469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text. (дата звернення: 28.01.2025).
8. Ціни на електроенергію в країнах Європи. URL: <https://vsenergy.com.ua/categories-page/cini-na-electroenergiju-u-krainah-ievropi> (. звернення: 28.01.2025).
9. Як Україна виробляла електроенергію до повномасштабної війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/04/infografika/ekonomika/yak-ukrayina-vyroblyala-elektroenerhiyu-rovnomasshtabnoyi-vijny>. (дата звернення: 28.01.2025).

10. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року. – Розпорядження КМУ від 25 листопада 2015 р. № 1228-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248668419>. (дата звернення: 28.01.2025).
11. Про альтернативні джерела енергії: Закон України. Документ 555-IV, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.01.2024, підстава – 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>. (дата звернення: 28.01.2025).
12. Прогнозний баланс електроенергії об'єднаної електроенергетичної системи України на 2020 р. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245419213>. (дата звернення: 28.01.2025).
13. Вартість електроенергії для української промисловості удвічі вища, ніж у Європі. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/1/658854/>. (дата звернення: 28.01.2025).
14. ДП НАЕК «Енергоатом» пропонує переглянути Прогнозний баланс електроенергії Об'єднаної енергосистеми України на 2020 рік та збільшити в ньому частку атомної електроенергії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3037845-energoatom-proponue-zbilsiti-castku-atomnoi-energii-u-prognoznomu-balansi.htm>. (дата звернення: 28.01.2025).
15. Україна протягом двох років ввела 660 МВт нових потужностей ВДЕ – Міненерго. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/ukraine-protiahom-dvokh-rokiv-vvela-660-mvt-novykh-potuzhnopei-vde-minenerho>. (дата звернення: 28.01.2025).
16. Курс на Європу: чому Україні не уникнути підвищення тарифів на електроенергію. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.rbc.ua/ukr/news/kurs-evropu-rochemu-ukraine-izbezat-povysheniya1577362436.html/amp>. (дата звернення: 28.01.2025)
17. ДП «Гарантований покупець» оголошує про проведення першого пілотного аукціону з розподілу квоти підтримки на будівництво нової потужності з альтернативних джерел енергії. URL: https://www.gree.com.ua/news_item/1418. (дата звернення: 28.01.2025).

Doctor of Economics, Professor **Kostiantyn Predun**,
PhD student **Oleksii Kushnir**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

**ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL TOOLKIT
FOR THE TRANSITION OF UKRAINE'S ENERGY SECTOR
TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Having declared its commitment to the principles of sustainable development, Ukraine recognized that the development of renewable energy sources (RES) is an

important factor in increasing energy security and reducing the anthropogenic impact of energy on the environment. Large-scale use of the RES potential in the country has not only domestic but also international significance as a significant factor in combating global climate change and improving the overall state of energy security in Europe. Our country needs to correct the deformations existing in the energy sector in the direction of reducing the energy and environmental intensity of electricity generation by improving current legislation, including establishing the rule of law, introducing independent and strict supervision in the field of competition and resolute progress towards market pricing, introducing modern technologies, etc. Existing energy market models do not allow for the formation of reliable sources of financial support for even the urgent needs of the energy sector in maintaining the functioning of the industry at the current level. Subsidies to producers, cross-subsidies between consumer groups, preferential purchases of energy resources not only reduce the motivation to save energy, but also deprive incentives to invest in the development of the energy sector of Ukraine. Russian aggression has caused unprecedented destruction of infrastructure, including the fuel and energy complex. The establishment and further development of alternative energy sources has significantly increased the purchase cost of electricity, the price for end consumers. However, under martial law, this has partially solved the problem of energy supply to the state's housing and communal services and other sectors of the economy. Given the temporary loss of control over generation in the occupied territories, Ukraine has become an importer of extremely expensive electricity from the European Union. Therefore, Ukrainian solar and wind power plants, which already produce cheaper electricity than imported electricity, are a guarantee of the state's energy security.

Key words: sustainable development; biospheric compatibility; energy sources; generation; electricity cost; electricity market; regulatory legal acts.

REFERENCES

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Order “Energy strategy of Ukraine for the period until 2035 “Security, energy efficiency, competitiveness”, available at: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245234085. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Order “Energy strategy of Ukraine for the period until 2030”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-p>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
3. EC Energy Center in Kiev (1995), *Ukraina: energetika i ekonomika* [Ukraine: energy and economy]. EC Energy Center in Kiev, Kyiv, Ukraine. {in Russian}.

4. apostrophe.ua (2018), “Ukraine is in the TOP-100 countries on greenhouse gas emissions: the place is named”, available at: <https://economy.apostrophe.ua/news/finansy-i-banki/2018-10-09/ukraina-popala-vtop-100-stran-po-vyibrosu-parnikoviyh-gazov-nazvano-mesto-/142923>. (Accessed 28 January 2025). {in Russian}.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024), The Law of Ukraine “About the electricity market”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
6. Predun, K.M. (2020), “Evolution of the conceptual and theoretical foundations of ecological and economic optimization: modern dimensions and principles of implementation”, *Efektivna ekonomika: elektronnyy zhurnal*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773>. (Accessed 28 January 2025). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.73. {in Ukrainian}.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), “Paris Climate Agreement”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
9. Vsenergy (2020), “Electricity prices in European countries”, available at: <https://vsenergy.com.ua/categories-page/cini-na-electroenergiju-u-krainah-ievropi>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
10. slovoidilo.ua (2024), “How Ukraine produced electricity before the fullscale war”, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2024/06/04/infografika/ekonomika/yak-ukrayinavyroblyala-elektroenerhiyu-povnomasshtabnoyi-vijny>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Order “About the National Energy Efficiency Action Plan for the period until 2020”, available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248668419>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024), The Law of Ukraine “About alternative energy sources”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.
13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), “Forecast electricity balance of the unified electricity system of Ukraine at 2020”, available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245419213>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

14. epravda.com.ua (2020), “The cost of electricity for Ukrainian industry is twice as high as in Europe”, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/1/658854/>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

15. ukrinform.ua (2020), “SE NAEC "Energoatom" proposes to review the forecast electricity balance of the United Energy System of Ukraine for 2020 and to increase the share of nuclear electricity in it”, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3037845-energoatom-proponue-zbilsiti-castku-atomnoi-energii-u-prognoznomu-balansi.htm>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

16. ua-energy (2022), “Ukraine introduced 660 MW of new RES capacity within two years - Ministry of Energy”, available at: <https://ua-energy.org/uk/posts/ukraina-protiahom-dvokh-rokiv-vvela-660-mvt-novykh-potuzhnostei-vde-minenerho>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

17. google.com (2021), “Course to Europe: why Ukraine cannot avoid raising electricity tariffs”, available at: <https://www.google.com/amp/s/www.rbc.ua/ukr/news/kurs-evropu-pochemu-ukraine-izbezat-povysheniya1577362436.html/amp>. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

18. gpee.com.ua (2024), “SE "Guaranteed Buyer" announces the holding of the first pilot auction for the distribution of the support quota for the construction of new capacity from alternative energy sources”, available at: https://www.gpee.com.ua/news_item/1418. (Accessed 28 January 2025). {in Ukrainian}.

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.66-77

УДК 69.059: 330: 658

д.е.н., професор **Рижакова Г.М.**,

ryzhakova.gm@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7875-9768,

Кушнір О.К., kushnir_ok-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3982-0228,

Перелі Д.Д., pereli_dd@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0000-6952-0299,

Ван Юйтао, Van_yt-2023@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0000-3803-6357,

Гергі М.С., herhi_ms-2024@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0001-8184-4808,

PhD **Федорова Я.Ю.**, fedorova.yu@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-1820-8016,

Київський національний університет будівництва і архітектури

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СТРУКТУРНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У ЦИФРОВІЗОВАНІЙ ОПЕРАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ-ДЕВЕЛОПЕРІВ

Розглядається вплив цифрових інновацій на стратегування інноваційного розвитку будівельних підприємств, зокрема їхню операційну та фінансову трансформацію. Проаналізовано ключові цифрові технології, що визначають сучасні тренди управління в будівельному секторі, включаючи Big Data, штучний інтелект, блокчейн, цифрові двійники (Digital Twin) та автоматизовані системи управління проектами (BIM-технології). Запропоновано концептуальний підхід до формалізації прогнозно-аналітичної оцінки ефективності цифровізації операційної системи підприємств-стейкхолдерів будівництва. Розроблено економіко-математичні моделі прогнозно-аналітичної оцінки цифрової трансформації, які дозволяють оцінити її вплив на фінансову стабільність, операційну ефективність та конкурентоспроможність підприємства. Серед основних моделей виокремлено мережеву оптимізацію фінансових потоків, нейронні мережі для прогнозування економічних показників, Data Envelopment Analysis (DEA) для оцінки ефективності ресурсного використання та модель оцінки інноваційної продуктивності на основі NPV-аналізу. Особливу увагу приділено науково-прикладним аспектам оцінки результативності впровадження цифрових технологій у будівельних компаніях. Виявлено структурно-трансформаційні зрушення у системі управління підприємствами-стейкхолдерами, спричинені цифровізацією, зокрема зміну організаційних підходів до стратегічного планування, ризик-менеджменту та управління бізнес-портфелем. Запропоновано методологію оцінки ефективності цифрових ініціатив на основі динамічних фінансових коефіцієнтів та сценарного аналізу. Результати дослідження можуть бути використані для формування цифрових стратегій розвитку будівельних підприємств, підвищення рівня автоматизації бізнес-

процесів та забезпечення їхньої стійкості в умовах динамічного ринкового середовища.

Ключові слова: цифровізація; будівельний девелопмент; економіко-математичне моделювання; фінансовий аналіз; операційна ефективність; економічна діагностика; прогнозування; стратегічне управління; оцінка інновацій; трансформаційні зміни; ризик-менеджмент.

Постановка проблеми. Оновлення концепцій будівельного девелопменту в сучасному фінансово-економічному середовищі зумовлене необхідністю підвищення прозорості, зниження ризиків та забезпечення ефективності капіталовкладень. Динамічний розвиток ринку нерухомості, глобалізація фінансових потоків та технологічні інновації сприяють інтеграції новітніх методик оцінки активів і проектів. У цьому контексті ключовими напрямками є цифровізація фінансового аналізу, впровадження ESG-стандартів, використання блокчейн-технологій для аудиту прав власності та моделювання економічних ризиків за допомогою штучного інтелекту. *Due Diligence* – це комплексний процес оцінювання фінансового, юридичного, комерційного та технічного стану компанії або активу перед укладенням угоди. Його головна мета полягає в тому, щоб надати всебічне уявлення про об'єкт перевірки, допомогти інвесторам, кредиторам або іншим зацікавленим сторонам прийняти зважене рішення щодо доцільності інвестицій чи співпраці. У сфері будівельного девелопменту з'явилося кілька новітніх концепцій, які є аналогами, доповненням або передумовою розвитку *Due Diligence*. Вони спрямовані на глибший аналіз ризиків, підвищення ефективності управління проектами та прийняття зважених рішень щодо інвестицій у будівельні активи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється впливу цифрових інновацій на стратегування економічного розвитку будівельних підприємств, що обумовлено зростанням ролі технологій у процесах управління та прийняття рішень. Одним із таких досліджень є праця [1], присвячена цифровізації інноваційної діяльності в будівництві. У ній визначено основні тренди цифрової економіки та обґрунтовано стратегії розвитку інноваційної діяльності будівельних підприємств. Автори [2-4] аналізують вплив цифрових рішень на будівельне виробництво та продукцію, зокрема інтеграцію відкритих інновацій у бізнес-моделі компаній. Дослідження [5-6] підкреслюють важливість цифрових технологій у підвищенні ефективності управлінських процесів і фінансового аналізу підприємств. Інші праці досліджують цифрові технології як інноваційні тренди, що зумовлюють структурно-трансформаційні зрушення в управлінні

будівельними підприємствами-стейкхолдерами. Автори [7-9] аналізують інтеграцію цифрових рішень у стратегічні та операційні процеси управління, що забезпечує ефективніше використання ресурсів, скорочення витрат та оптимізацію фінансових потоків. Значну увагу приділено дослідженню концепції цифрового управління на основі Big Data, штучного інтелекту, блокчейн-технологій та BIM-моделювання. Впровадження таких рішень сприяє оптимізації бізнес-процесів і підвищенню конкурентоспроможності компаній. Окремі дослідження [10-12] присвячені аналітиці впливу цифрових інновацій на стратегування економічного розвитку підприємств, методи оцінки ефективності впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси та пропонується аналітичний інструментарій для оцінки доцільності таких впроваджень. Автори [13-14] підкреслюють, що цифрові інновації можуть сприяти підвищенню ефективності роботи будівельних підприємств, зниженню ризиків та витрат, а також покращенню управління фінансовими потоками. Наукова праця [15] розкриває інноваційні тренди структурно-трансформаційних змін у системі управління будівельних підприємств. Автори аналізують вплив цифрових технологій на організаційну структуру підприємств та зміну підходів до стратегічного планування. Значна увага приділяється методам оцінки ефективності цифрових рішень, включаючи аналітичні моделі на основі штучного інтелекту, машинного навчання та предиктивного аналізу. Використання таких інструментів дозволяє будівельним компаніям підвищити продуктивність, покращити управління ризиками та ефективніше адаптуватися до динамічних умов ринку. Усі ці дослідження демонструють, що цифрові технології відіграють ключову роль у модернізації будівельного бізнесу, сприяючи автоматизації процесів, покращенню фінансового аналізу та підвищенню стратегічної гнучкості підприємств. Інтеграція цифрових інновацій дозволяє будівельним компаніям ефективніше розподіляти ресурси, зменшувати операційні витрати та створювати нові конкурентні переваги на ринку.

Мета статті – дослідити та обґрунтувати роль інноваційних цифрових технологій як ключових драйверів структурно-трансформаційних змін в управлінні підприємствами-стейкхолдерами будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу. Концепція *Sustainability Due Diligence* фокусується на перевірці екологічних, соціальних та управлінських аспектів (ESG – Environmental, Social, Governance) девелоперських проєктів. Вона передбачає оцінку впливу будівництва на довкілля, дотримання норм енергоефективності, екологічної безпеки, соціального добробуту та етичного управління компанією. Особливе значення має сертифікація за міжнародними

стандартами, такими як LEED, BREEAM, WELL, що підвищують інвестиційну привабливість проєкту.

- *Smart Due Diligence* використовує цифрові технології, Big Data та штучний інтелект для автоматизації процесів аналізу будівельних проєктів. Вона інтегрує геоінформаційні системи (GIS), BIM-моделювання (Building Information Modeling), блокчейн для перевірки прав власності та штучний інтелект для прогнозування фінансових і технічних ризиків. Це значно прискорює Due Diligence та підвищує його точність.

- *Integrated Project Delivery (IPD) Risk Assessment* - Інтегрована модель управління проєктами передбачає ранню координацію всіх учасників будівництва – девелоперів, архітекторів, підрядників, фінансистів – у єдиній цифровій екосистемі. Це знижує ймовірність конфліктів, непередбачуваних витрат та відхилень від графіка будівництва. Оцінка ризиків у межах IPD допомагає ідентифікувати слабкі місця проєкту ще до початку реалізації.

- *Real Estate Digital Twin Analysis* використовує цифрові двійники (Digital Twins) для створення віртуальної копії будівельного об'єкта, що дозволяє здійснювати моделювання різних сценаріїв експлуатації, економічного розвитку та оцінки ризиків. Завдяки цьому девелопери можуть ще до початку будівництва оцінити ефективність використання ресурсів, потенційні дефекти конструкцій, логістику та економічну доцільність.

- *Construction Forensic Auditing* передбачає ретельний аудит будівельних проєктів з метою виявлення фінансових шахрайств, порушень норм безпеки, зловживань при укладенні контрактів або прихованих дефектів. Вона є важливим інструментом для захисту інвесторів та контролю якості будівництва.

- *Regenerative Real Estate Assessment* - концепція виходить за межі стандартного ESG-аналізу та фокусується на проєктах, які не лише мінімізують шкоду довкіллю, а й активно його відновлюють. До оцінки включають такі аспекти, як біокліматична архітектура, використання відновлюваних матеріалів, енергетична автономія та створення природоорієнтованих рішень для міського середовища.

- *Blockchain-Based Title and Ownership Verification* - оцінка девелоперських проєктів за допомогою блокчейн-технологій дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з піддробкою документів на нерухомість, подвійним продажем або корупційними схемами. Смарт-контракти автоматизують перевірку прав власності та юридичну відповідність, що підвищує рівень безпеки інвестицій.

Кожна з цих концепцій є важливим доповненням або передумовою подальшої еволюції *Due Diligence* у будівельному девелопменті, сприяючи

підвищенню прозорості, ефективності та безпеки інвестиційних рішень. Ця процедура є невід'ємною частиною угод із злиття та поглинання, залучення інвестицій, придбання активів, залучення фінансування або виходу компанії на ринок цінних паперів. Її проведення дає змогу визначити всі можливі ризики, приховані проблеми, можливості розвитку та потенційні вигоди.

Фінансовий аспект Due Diligence включає детальний аналіз фінансової звітності компанії, її активів, зобов'язань, ліквідності, грошових потоків, рентабельності та структури капіталу. Вивчається бухгалтерська документація, податкові зобов'язання, кредитні договори, судові позови та можливі санкції. Це дає змогу оцінити реальну вартість компанії, її фінансову стабільність та здатність генерувати прибуток у довгостроковій перспективі.

Юридичний аналіз спрямований на перевірку правомірності діяльності компанії, її установчих документів, ліцензій, дозволів, договорів та відповідності чинному законодавству. Досліджуються корпоративна структура, наявність судових спорів, дотримання антимонопольних норм, питання захисту інтелектуальної власності та ризики, пов'язані з трудовими відносинами. Виявлення правових проблем дозволяє оцінити потенційні загрози, які можуть вплинути на реалізацію угоди.

Комерційний Due Diligence передбачає аналіз ринку, конкурентного середовища, бізнес-моделі компанії, її клієнтської бази та динаміки розвитку галузі. Важливу роль відіграє оцінка позиціонування компанії серед конкурентів, ефективності маркетингових стратегій, рівня лояльності клієнтів та перспективи масштабування бізнесу. Особлива увага приділяється репутації компанії, її бренду та наявності стратегічних партнерів.

Технічна перевірка зосереджується на оцінці стану матеріальних активів, виробничих потужностей, технологій, обладнання та інноваційного потенціалу. Аналізується відповідність технологічних процесів сучасним стандартам, рівень автоматизації, безпеки та екологічної відповідальності. Якщо компанія працює в сфері ІТ, оцінюється якість її програмного забезпечення, кібербезпека та потенціал розвитку технологій.

Окремим важливим напрямом є екологічний Due Diligence, особливо якщо компанія працює у сфері виробництва, будівництва чи енергетики. Перевіряється відповідність екологічним нормам, рівень впливу на довкілля, використання природних ресурсів та можливі санкційні ризики через екологічні порушення.

Процес Due Diligence здійснюється командами професіоналів, які включають фінансових аналітиків, юристів, аудиторів, галузевих експертів та консультантів. Залежно від специфіки угоди, він може тривати від кількох тижнів до кількох місяців. Його результати оформлюються у вигляді звіту, що

містить висновки щодо ключових аспектів діяльності компанії та рекомендації щодо подальших дій. Успішне проведення Due Diligence дає змогу уникнути фінансових втрат, убезпечити інвесторів від придбання проблемних активів та забезпечити прозорість угод. Водночас якісно проведена перевірка може підвищити вартість компанії, якщо вона демонструє стабільність, гарні фінансові показники та низький рівень ризиків. Таким чином, Due Diligence є важливим етапом будь-якої значущої фінансової чи інвестиційної операції, що гарантує прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Формалізація процесів цифровізації фінансового та операційного аналізу будівельного підприємства потребує розробки економіко-математичних моделей, що дозволяють інтегрувати великі масиви даних, автоматизувати розрахунки та підвищити ефективність управління ресурсами. Нижче наведено три ключові економіко-математичні моделі, які можуть бути використані для цифровізації цих процесів у будівельній галузі.

1. *Модель оптимізації фінансових потоків будівельного підприємства на основі мережевого аналізу.* Фінансові потоки в будівельному підприємстві можуть бути представлені у вигляді **мережі потоків капіталу**, де **вузли** відповідають джерелам фінансування, підрядникам, постачальникам і внутрішнім структурним підрозділам, а **дуги** – грошовим потокам між ними. Оптимізація фінансових потоків здійснюється шляхом розв'язання **задачі максимального потоку** або **задачі мінімізації витрат** у мережевій моделі:

$$\max \sum_i \sum_j F_{ij}, \text{ де:}$$

- F_{ij} – фінансовий потік між вузлами i та j ,
- C_{ij} – вартість перерозподілу капіталу між вузлами,
- B_i – баланс фінансових ресурсів у вузлі i ,
- X_{ij} – рішення про перерозподіл фінансових ресурсів.

$$\text{Обмеження: } \sum_j F_{ij} - \sum_k F_{ik} = B_i \quad \forall i$$

Оптимізація проводиться за допомогою алгоритмів лінійного програмування, таких як **метод потенціалів** або **алгоритм Форда-Фалкерсона**.

2. *Модель прогнозування фінансового стану будівельного підприємства на основі штучних нейронних мереж.* Використання **глибокого навчання** дозволяє прогнозувати ключові фінансові показники будівельного підприємства на основі аналізу історичних даних, макроекономічних умов та внутрішніх операційних процесів. Фінансова динаміка будується у вигляді **нейронної мережі** з ваговими коефіцієнтами w_{ij} , яка апроксимує нелінійну функцію:

$$Y = f(WX + B), \text{ де:}$$

- Y – прогнозовані фінансові показники (наприклад, рентабельність, ліквідність, капіталізація),
- X – вхідні параметри (витрати, дохід, інвестиції, макроекономічні чинники),
- W – матриця вагових коефіцієнтів нейронної мережі,
- B – вектор зсуву,
- $f(\cdot)$ – функція активації (наприклад, ReLU, сигмоїда або Softmax).

Навчання нейронної мережі здійснюється за допомогою алгоритмів градієнтного спуску (Adam, RMSprop), а для перевірки точності прогнозу використовуються метрики MSE (Mean Squared Error) або MAE (Mean Absolute Error).

3. Модель оцінки економічної ефективності цифровізації будівельного підприємства.

Економічна ефективність цифровізації оцінюється за допомогою **динамічних коефіцієнтів рентабельності** з урахуванням витрат на ІТ-інфраструктуру, автоматизацію управлінських процесів та прогнозованих фінансових вигід.

Економічний ефект цифровізації оцінюється на основі показника **чистої приведеної вартості (NPV)** з урахуванням цифрових інвестицій:

$$NPV = \sum_{t=1}^T \frac{CF_t}{(1+r)^t} - I, \text{ де:}$$

- CF_t – прогнозований грошовий потік в період t ,
- r – ставка дисконтування, що враховує ризики будівельного ринку,
- I – початкові витрати на цифровізацію.

Також розраховується **рівень окупності цифрових інвестицій (ROI)**:

$$ROI = (NPV - I) / I \times 100\%$$

де $ROI > 0$ свідчить про доцільність впровадження цифрових технологій.

4. Модель багатofакторного аналізу операційної ефективності на основі Data Envelopment Analysis (DEA)

Модель **аналізу охоплення даних (DEA)** дозволяє оцінити **ефективність** використання ресурсів будівельного підприємства з урахуванням різних вхідних та вихідних показників. Модель визначає ефективність кожного будівельного об'єкта або підрозділу на основі лінійного програмування:

$$\max \sum u_r Y_{rj}$$

за умов: $\sum v_i X_{ij} = 1, \sum u_r Y_{rj} - \sum v_i X_{ij} \leq 0, \forall j$,

де:

- X_{ij} – витрати (капітал, трудові ресурси, матеріали),

- Y_{ij} – результати (дохід, кількість завершених проектів, задоволеність клієнтів),
- u_r та v_i – вагові коефіцієнти.

Метод DEA допомагає оцінити ефективність підрозділів та виявити **неефективні сегменти** діяльності.

5. Стохастична модель управління ризиками цифровізації будівельного підприємства.

Урахування **невизначеностей** в процесі цифровізації можливе через стохастичне моделювання ризиків.

Якщо X_t – випадкова величина, що описує вартість цифровізації в момент часу t , а R_t – прогнозований дохід, то:

$$P(R_t - X_t > 0) = 1 - \alpha$$

де α – рівень допустимого ризику.

Для оцінки використовуються методи Монте-Карло, GARCH-моделі або VAR-аналіз.

Застосування Smart Due Diligence, Digital Twin Analysis та Integrated Project Delivery змінює підходи до оцінки інвестиційної привабливості проектів, забезпечуючи комплексний аналіз не лише поточного фінансового стану девелоперських компаній, а й прогнозування їх довгострокової економічної стійкості. Це дозволяє оптимізувати фінансові рішення, підвищити ефективність управління ресурсами та мінімізувати ризики, пов'язані з будівництвом та експлуатацією об'єктів нерухомості.

Висновки. Застосування економіко-математичних моделей у цифровізації фінансового та операційного аналізу будівельного підприємства дозволяє автоматизувати управління фінансовими потоками, прогнозувати економічну ефективність цифрових інвестицій, оцінювати ризики та підвищувати операційну ефективність. Інтеграція цих моделей у системи Big Data, AI та блокчейн відкриває нові можливості для оптимізації ресурсів, підвищення прозорості та стратегічного планування у будівельному девелопменті. У межах дослідження визначено вплив цифрових інструментів на адаптацію бізнес-моделей, оптимізацію управлінських процесів і підвищення конкурентоспроможності будівельних підприємств у динамічному середовищі. Окреслено перспективи впровадження сучасних цифрових рішень у контексті інтеграції інтелектуальних технологій, автоматизації управління, використання великих даних і технологій штучного інтелекту для формування ефективної екосистеми взаємодії стейкхолдерів будівництва.

Список використаних джерел

1. Ryzhakova, G., Pokolenko, V., Malykhina, O., Predun, K., & Petrukha, N. (2020). Structural regulation of methodological management approaches and applied reengineering tools for enterprises-developers in construction. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(10), 7560-7567.
2. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Biloshchytskyi, A., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 115(13).
3. Bielienskova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., & Loktionova, Y. (2024). Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set Methods. In *Data-Centric Business and Applications: Modern Trends in Financial and Innovation Data Processes 2023. Volume 1* (pp. 251-275). Cham: Springer Nature Switzerland.
4. Івахненко, І.С., Чуприна, Х.М., & Рижакова, Г.М. (2024). Інноваційне підприємництво та управління стартап-проектами. – Київ: КНУБА, 40 с.
5. Івахненко І.С. (2024) Управління підприємством та моделі бізнесу в будівництві. – Київ: КНУБА, 2024. – 68 с.
6. Рижакова, Г.М., Чуприна, Х.М., & Горбач, М.В. (2022). Сучасні методики викладання економічних дисциплін та використання цифрових технологій при підготовці здобувачів освіти за спеціальністю «менеджмент». *Економіко-управлінські та інформаційно-аналітичні новації в будівництві: IV Міжнародна науково-практична конференція*. – Київ: Ліра-К, 2022. - С. 277 – 281.
7. Поколенко В.О., Рижакова Г.М., Приходько Д.О. Запровадження інструментарію вибору альтернатив реалізації будівельних проектів за функціонально-технічною надійністю організацій-виконавців. *Управління розвитком складних систем*. – 2014. – Вип. 19. – С.104 – 108.
8. Рижакова Г.М., Приходько Д.О., Предун К.М. Моделі цільового вибору репрезентативних індикаторів діяльності будівельних підприємств: етимологія та типологія систем діагностики. *Управління розвитком складних систем*. – 2017. – № 32. – С. 159 – 165.
9. Рижакова, Г., Кучеренко, О., Приходько, Д., Федорова, Я., & Малихін, М. (2024). Інноваційні напрями оновлення операційних систем підприємств в умовах нестабільного бізнес-середовища девелоппменту. *Просторовий розвиток*, (9), 402-413.
10. Лагутін, Г.В., Рижакова, Г.М., & Рижаков, Д.А. (2014). Сучасні моделі проектного фінансування підприємств житлового будівництва: проблеми та перспективи функціонування. *Будівельне виробництво*, (57 (2)), 57-64.
11. Рижакова, Г.М., & Малихіна, О.М. (2018). Імперативи впровадження плану заходів протидії розмиванню оподаткованої бази та виведення прибутку з-під оподаткування: національний та міжнародний дискурси. *Будівельне право: проблеми теорії і практики*, 219-224.

12. Хоменко, О., Петренко, Г., Рижакова, Г., Петруха, Н., Чуприна, Ю., Малихіна, О., & Кушнір, О. (2022). Сучасні інструменти та програмні продукти адміністрування будівельними організаціями в умовах трансформації операційних систем менеджменту. *Управління розвитком складних систем*, (52), 113-125.
13. Рижакова, Г.М., & Савчук, Т.В. Імплементация сучасних стандартів обліку до процедур оновлення функціоналів менеджменту організацій. *Просторовий розвиток територій: традиції та інновації: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Київ, 26–27 листопада 2020 р.). К.: ДКС Центр, 2020. 212 с. (р. 159).*
14. Рижакова, Г., Петруха, С., Петруха, Н., Крупельницька, О., & Гуденко, О. (2022). Агропродовольчі ланцюги доданої вартості: методологія, техніка та архітектура. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 4(45), 385-395.
15. Фесун А.С., Кончаківський О.І., Степанюк Р.Б., Рижакова Г.М., Федорова Я.Ю. (2024). Концептуально-аналітичні особливості забезпечення бізнес-стійкості підприємств у мультипроектному середовищі будівельного девелопменту. *Будівельне виробництво*, (77), 58-66.

DSc (Economics), Professor **Ryzhakova Galyna**,
PhD Student **Pereli Diana**, PhD Student **Kushnir Olesii**,
PhD Student **Wang Yuitao**, PhD Student **Herhi Marian**,
PhD (Economic), doctoral student **Fedorova Yana**,
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv

MODELING AND FORECAST-ANALYTICAL ASSESSMENT OF STRUCTURAL-TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE DIGITALIZED OPERATIONAL SYSTEM OF DEVELOPER ENTERPRISES

The article examines the impact of digital innovations on the strategic planning of the innovative development of construction enterprises, particularly their operational and financial transformation. Key digital technologies that define modern management trends in the construction sector are analyzed, including Big Data, artificial intelligence, blockchain, digital twins (Digital Twin), and automated project management systems (BIM technologies). A conceptual approach to formalizing the forecast-analytical assessment of the efficiency of digitalization in the operational system of construction stakeholder enterprises is proposed. Economic and mathematical models for the forecast-analytical assessment of digital transformation have been developed, allowing for an evaluation of its impact on financial stability, operational efficiency, and enterprise competitiveness. Among the primary models highlighted are network optimization of financial flows, neural networks for predicting economic indicators, Data Envelopment Analysis (DEA) for assessing resource efficiency, and an innovation productivity assessment model based on NPV

analysis. Particular attention is given to the scientific and applied aspects of evaluating the effectiveness of digital technology implementation in construction companies. Structural-transformational shifts in the management system of stakeholder enterprises caused by digitalization are identified, including changes in organizational approaches to strategic planning, risk management, and business portfolio management. A methodology for assessing the effectiveness of digital initiatives based on dynamic financial ratios and scenario analysis is proposed. The research results can be used to develop digital strategies for construction enterprises, enhance business process automation, and ensure their resilience in a dynamic market environment.

Keywords: digitalization; construction development; economic-mathematical modeling; financial analysis; operational efficiency; economic diagnostics; forecasting; strategic management; innovation assessment; transformational changes; risk management.

REFERENCES

1. Ryzhakova, G., Pokolenko, V., Malykhina, O., Predun, K., & Petrukha, N. (2020). Structural regulation of methodological management approaches and applied reengineering tools for enterprises-developers in construction. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(10), 7560-7567. {in English}
2. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Biloshchytskyi, A., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 115(13). {in English}
3. Bielienkova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., & Loktionova, Y. (2024). Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set Methods. In *Data-Centric Business and Applications: Modern Trends in Financial and Innovation Data Processes 2023. Volume 1* (pp. 251-275). Cham: Springer Nature Switzerland. {in English}
4. Ivakhnenko, I., Chupryna, Kh. M., & Ryzhakova, H. M. (2024). Innovative Entrepreneurship and Startup Project Management. – Kyiv: KNUCA, 40 p.
5. Ivakhnenko, I.S. (2024). Enterprise Management and Business Models in Construction. – Kyiv: KNUCA, 2024. – 68 p. {in Ukrainian}
6. Ryzhakova, G.M., Chupryna, Kh.M., & Horbach, M.V. (2022). Modern Methods of Teaching Economic Disciplines and the Use of Digital Technologies in Training Students in the Specialty “Management.” Economic-Managerial and Information-Analytical Innovations in Construction: IV International Scientific and Practical Conference. – Kyiv: Lira-K, 2022. – pp. 277–281. {in Ukrainian}
7. Pokolenko, V.O., Ryzhakova, G.M., Prykhodko, D.O. Implementation of a Toolkit for Selecting Alternatives for Construction Project Execution Based on the Functional and

Technical Reliability of Contractor Organizations. Management of Complex Systems Development. – 2014. – Issue 19. – pp. 104–108. {in Ukrainian}

8. Ryzhakova, G.M., Prykhodko, D.O., & Predun, K.M. Models for Targeted Selection of Representative Indicators of Construction Enterprises' Activities: Etymology and Typology of Diagnostic Systems. Management of Complex Systems Development. – 2017. – No. 32. – pp. 159–165. {in Ukrainian}

9. Ryzhakova, G., Kucherenko, O., Prykhodko, D., Fedorova, Ya., & Malykhin, M. (2024). Innovative Directions for Updating Enterprise Operational Systems in an Unstable Development Business Environment. *Spatial Development*, (9), 402–413.

10. Lagutin, H.V., Ryzhakova, H.M., & Ryzhakov, D.A. (2014). Modern Models of Project Financing for Residential Construction Enterprises: Problems and Prospects of Functioning. *Construction Production*, (57(2)), 57–64. {in Ukrainian}

11. Ryzhakova, G. M., & Malykhina, O. M. (2018). Imperatives for Implementing Measures to Counteract the Erosion of the Tax Base and Profit Shifting: National and International Discourses. *Construction Law: Issues of Theory and Practice*, 219–224.

12. Khomenko, O., Petrenko, H., Ryzhakova, G., Petrukha, N., Chupryna, Yu., Malykhina, O., & Kushnir, O. (2022). Modern Tools and Software Products for Construction Organization Administration in the Context of Management Operational System Transformation. *Management of Complex Systems Development*, (52), 113–125.

13. Ryzhakova, G.M., & Savchuk, T. V. Implementation of Modern Accounting Standards in the Procedures for Updating Management Functionalities in Organizations. *Spatial Development of Territories: Traditions and Innovations: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 26–27, 2020)*. Kyiv: DKS Center, 2020. 212 p. (p. 159). {in Ukrainian}

14. Ryzhakova, G., Petrukha, S., Petrukha, N., Krupelnytska, O., & Hudenko, O. (2022). Agro-Food Value Chains: Methodology, Techniques, and Architecture. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 385–395. {in Ukrainian}

15. Fesun, A.S., Konchakivskyi, O.I., Stepaniuk, R.B., Ryzhakova, H.M., & Fedorova, Ya. Yu. (2024). Conceptual and analytical features of ensuring business resilience of enterprises in a multi-project construction development environment. *Construction Production*, 77, 58–66. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.78-88

УДК 69.003:330:658

к.е.н. **Фесун А.С.**,

FESUN_AS@ knuba.edu.ua ORCID: 0009-0002-1433-3087,

к.е.н. **Кучеренко О.І.**,

KUCHERENKO_OI@ knuba.edu.ua ORCID: 0000-0002-2014-9510,

к.н.держ.упр. **Федоров В.В.**,

FEDOROV_VV@ knuba.edu.ua ORCID: 0009-0000-0973-2564,

Крупник Д.Д.,

krupnyk_dd-2024@ knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0002-9069-9881,

Костенко Д.В.,

kostenko.dv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-7419-1725,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОЄКТАМИ БУДІВЕЛЬНОГО ДЕВЕЛОПМЕНТУ: ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ТА СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ

Сучасна будівельна галузь функціонує в умовах динамічної цифрової трансформації, що вимагає нових підходів до управління операційними системами. Одним із ключових аспектів цієї трансформації є впровадження інноваційних програмних продуктів та інструментів адміністрування, які сприяють оптимізації бізнес-процесів, підвищенню ефективності управління ресурсами та мінімізації ризиків у будівельному девелопменті. В умовах мультипроектного середовища підприємства стикаються з необхідністю забезпечення високого рівня бізнес-стійкості, що потребує концептуально-аналітичного підходу до стратегічного планування та адаптації до ринкових змін. У статті розглядаються питання виникнення і розвиток девелопменту в будівництві як нової професійно-підприємницької сфери та базової моделі ведення бізнесу та сучасні моделі управління будівельними організаціями. Проведено аналіз еволюції дефініції девелопменту в будівництві та типологій, що відображають різноманіття спеціалізацій у девелопменті, орієнтованих на різні сегменти ринку нерухомості. Ці моделі визначають, як фінансується та управляється будівництво, а також які механізми використовуються для залучення капіталу та управління ризиками. Визначено основні виклики, пов'язані з трансформацією операційних систем менеджменту, зокрема інтеграцію програмних рішень у бізнес-процеси, підвищення ефективності адміністрування девелоперських проєктів та управління ризикам, поява інвестиційних механізмів у девелопменті через IPO. Окрему увагу приділено аналізу стратегій підвищення стійкості будівельних підприємств у

багатопроєктному середовищі, включаючи методи фінансового планування, оптимізацію ланцюгів постачання, використання венчурного капіталу та впровадження державно-приватного партнерства (PPP). Результати дослідження можуть бути корисними для девелоперів, керівників будівельних компаній та державних органів, які займаються регулюванням будівельного сектору, сприяючи ефективному управлінню підприємствами в умовах сучасних викликів ринку.

Ключові слова: управління; девелопмент; будівельний проект; адміністрування; цифровізація; трансформація операційних систем; інновації; цифрова економіка; управління проєктами.

Постановка проблеми. Термін «девелопмент» походить від англ. “development”, що означає «розвиток». У сучасному контексті девелопмент у будівництві розглядається як процес створення, управління та реалізації нерухомості, що включає всі етапи життєвого циклу проєкту — від ідеї та концепції до введення в експлуатацію і подальшої комерціалізації.

Дефініція девелопменту розвивалася наступним чином:

- XIX – початок XX ст. – поява перших спекулятивних забудовників, які скуповували земельні ділянки, забудовували їх і продавали готову нерухомість.

- 1950–1970-ті роки – девелопмент формується як професійна діяльність у країнах Заходу. Перші компанії, що спеціалізуються на управлінні нерухомістю, інтегрують фінансові, юридичні, будівельні та маркетингові аспекти.

- 1980–1990-ті роки – розвиток концепції «девелоперського циклу» та поява інвестиційних механізмів у девелопменті (IPO, REITs).

- 2000-ні – сьогоднішня – цифровізація галузі, розвиток стійкого (sustainable) будівництва, використання інноваційних фінансових і технологічних моделей, таких як BIM, Smart City та ESG-орієнтовані проєкти. Smart City – це концепція розумного міста, яка передбачає використання цифрових технологій, інтернету речей (IoT), великих даних і штучного інтелекту для оптимізації міської інфраструктури, покращення якості життя та підвищення екологічної стійкості. Розумні міста використовують автоматизовані системи управління енергоспоживанням, транспортом, безпекою та комунальними послугами, що сприяє ефективному використанню ресурсів і покращенню міського середовища. ESG-орієнтовані проєкти (Environmental, Social, and Governance) – це інвестиційні ініціативи, які враховують екологічні, соціальні та управлінські аспекти, спрямовані на створення сталих та екологічно безпечних об'єктів нерухомості, розвиток соціально відповідального бізнесу та впровадження прозорих систем

корпоративного управління. Такі проєкти сприяють зменшенню вуглецевого сліду, підвищенню соціального добробуту та забезпеченню довгострокової стійкості компаній та міст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний девелопмент є багатограним процесом, який об'єднує фінансове планування, управління ризиками, маркетинг, будівництво та експлуатацію об'єктів нерухомості. Книга Майлза, Беренса і Вайса [1] є фундаментальною працею у сфері девелопменту. Вона розглядає основні моделі девелопменту, зокрема спекулятивний, класичний, пайовий і fee-девелопмент, а також механізми фінансування будівельних проєктів. Автори аналізують способи залучення капіталу через венчурне інвестування, REITs (фонди нерухомості) та муніципальні облигації, а також пропонують методи управління ризиками, включаючи страхування, деривативи та угоди попередньої оренди. Праця Гелтнера, Міллера, Клейтона та Айхгольца [2] детально вивчає фінансові аспекти комерційної нерухомості. Вона пояснює різні капітальні структури девелоперських проєктів, такі як залучення боргового фінансування, використання mezzanine-кредитів і пайових інвестицій. Значна увага приділяється механізмам зниження ризиків через хеджування процентних ставок, передпродажні угоди та диверсифікацію через інвестиційні фонди нерухомості. Стаття Рулака [3] аналізує вибір капітальної структури девелоперських компаній та її вплив на фінансову стабільність. Вона порівнює три основні підходи: фінансування за рахунок боргу, використання власного капіталу або змішану модель. Автор розглядає такі інструменти управління ризиками, як облигаційні позики, процентні свопи та модель опціонів, коли девелопер має право викупу активів у майбутньому. Книга Адамса і Тісделла [4] присвячена міському девелопменту та фінансовим механізмам, які використовуються у великих урбаністичних проєктах. Автори [5-8] аналізують державно-приватне партнерство (PPP), механізм захоплення вартості землі (Land Value Capture), а також використання інструментів Tax Increment Financing (TIF) та зелених облигацій для фінансування сталого будівництва. У роботах [9-14] висвітлено ризики міського девелопменту та методи їхнього мінімізації через контрактні гарантії та державні програми страхування. Українські науковці [15-20] досліджують, як у різних країнах фінансується будівництво, зокрема через private equity funds, інституційних інвесторів та краудфандингові платформи, порівнюють моделі девелопменту у США, Європі та Азії. Значну увагу приділено державно-приватному партнерству (PPP) у європейських країнах та фондам нерухомості (REITs) у США та страхуванню ризиків у девелопменті та використанню фінансових деривативів для управління невизначеністю ринку.

Метою статті є аналіз та визначення ключових технологічних рішень, що підвищують ефективність управління будівельними проєктами, оптимізують бізнес-процеси та сприяють мінімізації ризиків у динамічному ринковому середовищі, виявлення перспективних моделей фінансування девелоперських проєктів, адаптації підприємств до цифрової трансформації та розробку рекомендацій щодо впровадження новітніх інформаційних технологій для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності будівельних компаній.

Виклад основного матеріалу. Девелопмент у будівництві пройшов складний шлях розвитку від поодиноких забудовників до багатофункціональних девелоперських холдингів, які керують великими територіями та стратегічними об'єктами. Сьогодні девелопмент є не лише видом бізнесу, а й важливим інструментом міського планування та сталого розвитку територій. Девелопмент у будівництві розвивався через кілька ключових етапів:

1. *Формування первинного ринку нерухомості:*

- Спекулятивне скуповування землі та перепродаж.
- Поодинокі інвестори та перші забудовники.

2. *Розвиток девелоперських компаній:*

- Інтеграція фінансових ресурсів, планування забудови.
- Залучення кредитування та перших венчурних інвесторів.

3. *Становлення комплексного девелопменту:*

- Урбаністичне планування, реалізація великих комплексних проєктів.
- Поєднання житлового, комерційного та інфраструктурного будівництва.

4. *Глобалізація та інновації у девелопменті:*

- Використання новітніх технологій (BIM, IoT, AI у плануванні).
- Розвиток смарт-міст і зеленого будівництва.
- Поява моделей Public-Private Partnership (PPP) для стратегічних інфраструктурних проєктів.

Девелопмент – це капіталомістка галузь, і залучення фінансування є ключовим фактором успішної реалізації проєктів. Одним із ефективних способів отримати значні кошти для розвитку є вихід на фондовий ринок через IPO (*Initial Public Offering* – первинне публічне розміщення акцій). IPO дає можливість девелоперським компаніям залучати кошти від широкого кола інвесторів, а також отримати статус публічної компанії, що підвищує довіру та ліквідність активів.

Передумови появи IPO у девелопменті можливо визначити тим, що спочатку девелоперські компанії фінансували свої проєкти переважно через: власний капітал (коштами засновників); банківські кредити (позики під заставу майна або майбутніх продажів); приватні інвестори та венчурні фонди.

Девелопмент у будівництві поділяється за різними критеріями, в тому числі за призначенням об'єктів нерухомості (таблиця 1):

Таблиця 1

Види та типологія девелопменту в будівництві

Вид	Опис
Житловий девелопмент	- будівництво житлових комплексів, котеджних містечок
Комерційний девелопмент	- офісні центри, торговельні комплекси
Інфраструктурний девелопмент	- логістичні хаби, транспортні вузли
Промисловий девелопмент	- індустриальні парки, технопарки
Готельно-туристичний девелопмент	- будівництво та управління готелями, курортними комплексами, апарта-готелями, глемпінгами та іншими об'єктами туристичної інфраструктури
Рекреаційний девелопмент	- створення об'єктів відпочинку та дозвілля, таких як парки розваг, аквапарки, зони відпочинку, спортивні комплекси, SPA-центри та гірськолижні курорти.
Освітній девелопмент	будівництво шкіл, університетських містечок, дослідницьких центрів, кампусів, освітніх хабів та технопарків, що об'єднують науку й бізнес.
Медичний девелопмент	реалізація проєктів лікарень, приватних клінік, медичних центрів, реабілітаційних закладів, лабораторій та фармацевтичних виробничих комплексів.
Спортивний девелопмент	створення стадіонів, арен, фітнес-центрів, тенісних клубів, гольф-курортів та мультифункціональних спортивних майданчиків.
Культурний девелопмент	будівництво театрів, концертних залів, музеїв, виставкових центрів, кіностудій та арт-просторів для розвитку культурної інфраструктури.
Екологічний (зелений) девелопмент	- проєкти, орієнтовані на сталий розвиток, будівництво енергоефективних будівель, еко-кварталів, smart cities та зелених зон

Однак ці механізми мають обмеження: висока вартість банківського капіталу (відсоткові ставки можуть бути надто великими); ризики для приватних інвесторів (великі вкладення в один проєкт без можливості швидкого виходу); обмеженість масштабування (неможливість реалізувати велику кількість проєктів одночасно). Тому IPO стало альтернативним механізмом залучення інвестицій, який дозволяє компанії отримати довгостроковий капітал для реалізації великих девелоперських проєктів (таблиця 2).

Таблиця 2

Основні етапи виходу девелоперської компанії на IPO

Етап	Опис
Підготовка	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз фінансового стану, оцінка активів компанії. - Вибір біржі для розміщення (NYSE, NASDAQ, LSE або локальні біржі). - Вибір андеррайтера (інвестиційного банку, який допомагає організувати IPO). - Формування бізнес-стратегії та звітності відповідно до вимог регуляторів.
Юридична та фінансова підготовка	<ul style="list-style-type: none"> - Розкриття інформації про компанію. - Реєстрація акцій та проходження аудиту. - Визначення ціни розміщення акцій.
Маркетинг та роудшоу	<ul style="list-style-type: none"> - Презентація компанії для потенційних інвесторів. - Формування попиту на акції.
Публічне розміщення	<ul style="list-style-type: none"> - Продаж акцій на біржі. - Отримання коштів від інвесторів.
Подальше управління компанією	<ul style="list-style-type: none"> - Дотримання вимог фондового ринку. - Забезпечення прозорості діяльності. - Виконання зобов'язань перед акціонерами.

Якщо дослідити як IPO використовується в девелопменті, то слід зазначити наступний механізм: коли девелоперська компанія виходить на IPO, вона розміщує свої акції на фондовому ринку та залучає кошти від інвесторів. Ці кошти можуть бути використані для: будівництва нових об'єктів (житлова, комерційна нерухомість, інфраструктурні проекти); розширення земельного банку (придбання перспективних ділянок); розвитку нових напрямків (наприклад, smart cities або інноваційні девелоперські рішення); погашення боргів (рефінансування кредитів для зниження фінансового навантаження).

Сучасний будівельний девелопмент характеризується швидкою цифровою трансформацією, що вимагає впровадження інноваційних технологій для ефективного адміністрування проєктів. Інтеграція цифрових платформ дозволяє оптимізувати управління ресурсами, скорочувати витрати та підвищувати продуктивність підприємств. Використання BIM-технологій (Building Information Modeling), ERP-систем, штучного інтелекту та аналітичних інструментів Big Data забезпечує прозорість процесів і точність прогнозування ризиків. Автоматизація бізнес-процесів через цифрові екосистеми сприяє ефективній координації учасників будівельного проєкту, дозволяючи синхронізувати фінансові, логістичні та технічні аспекти реалізації.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що процесно-орієнтовані моделі управління, адаптивне планування та інтегровані системи адміністрування сприяють підвищенню прозорості й прогнозованості

будівельних проєктів. Використання інноваційних методів залучення інвестицій, зокрема IPO, краудфандингу, державно-приватного партнерства та венчурного фінансування, є ефективним інструментом для забезпечення фінансової стійкості девелоперських компаній. Поєднання цифрових технологій та стратегічного управління дозволяє підвищити ефективність реалізації будівельних проєктів, знизити невизначеність і ризики, а також забезпечити стабільний розвиток підприємств у сфері девелопменту. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку універсальних цифрових екосистем для управління будівельними процесами та інтеграцію нових технологічних рішень у практику девелопменту.

Список літератури

1. Miles, M.E., Berens, G.L., & Weiss, M.A. (2007). *Real Estate Development: Principles and Process* (4th ed.). Urban Land Institute. 359 p.
2. Geltner, D., Miller, N. G., Clayton, J., & Eichholtz, P. (2017). *Commercial Real Estate Analysis and Investments* (3rd ed.). OnCourse Learning. 746 p.
3. Roulac, S.E. (1996). Real estate capital structure and the discipline of debt. *Journal of Real Estate Research*, 11(3), 217-230.
4. Adams, D., & Tiesdell, S. (2013). *Shaping Places: Urban Planning, Design and Development*. Routledge. 304 p.
5. Кричевська Ю.В., Рижакова Г.М., Шпаков А.В., Поколенко В.О., Приходько Д.О. Цифрова екосистема в будівельному девелопменті: концептуально-теоретичні аспекти трансформації та управлінські імперативи. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 60. С. 174 – 182, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.60.174-182.
6. Беленкова, О.Ю. (2019). Цифрова трансформація будівництва: механізм взаємодії бізнесу, науки, держави. *Будівельне виробництво*, 1 (66), 30–36.
7. Рижакова, Г., Приходько, Д., Поколенко, В., Петруха, Н., Чуприна, Ю., & Хоменко, О. (2022). Оновлення науково-методичних підходів до побудови полікритеріальної системи адміністрування діяльністю підприємств стейкхолдерів проєктів будівництва. *Просторовий розвиток*, (1), 218–233.
8. Хоменко О.М., Петренко Г.С., Рижакова Г.М., Петруха Н.М., Чуприна Ю.А., Малихіна О.М., Кушнір О.К. Сучасні інструменти та програмні продукти адміністрування будівельними організаціями в умовах трансформації операційних систем менеджменту. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2022. № 52. С. 113 – 125, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2022.52.113-125.
9. Рижакова, Г.М., Стеценко, С.П., & Лагутіна, З.В. (2013). Альтернативні аналітичні інструменти забезпечення економічної безпеки державного інвестування будівельних проєктів. *Управління розвитком складних систем*, (16), 203-208.

10. Рижакова, Г.М. (2010). Економетричні залежності обсягів реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств в Південному регіоні України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*, (2), 15-30.
11. Рижакова, Г.М. (2011). Вплив факторів на обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств у освіті. *Економіка та держава*, (1), 68-70.
12. Поколенко, В.О., Рижакова, Г.М., & Приходько, Д.О. (2014). Запровадження інструментарію вибору альтернатив реалізації будівельних проєктів за функціонально-технічною надійністю організацій-виконавців. *Управління розвитком складних систем*, (19 (2)), 108–114.
13. Петренко Г.С., Петруха Н.М., Рижакова Г.С., Марчук Т.С., Малихіна О.М., Приходько Д.О. Прикладні підсистеми аналітичного супроводу інституційних учасників при реалізації проєктів ДПП у будівництві. *Управління розвитком складних систем*. Київ. 2021. № 46. С. 108 – 117; dx.doi.org\10.32347/2412- 9933.2021.46.108-117.
14. Рижакова Г.М., Кучеренко О.І., Приходько Д.О., Федорова Я.Ю. Інноваційні напрями оновлення операційних систем підприємств в умовах нестабільного бізнес-середовища девелопменту. *Просторовий розвиток*, (9), 402–413. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.9.402-413
15. Кричевська Ю.В., Шпаков А.В., Рижакова Г.М. Процесно-орієнтоване адміністрування життєвого циклу девелоперських проєктів у контексті цифрової трансформації будівельних підприємств. *Просторовий розвиток*, (10), 626–640. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.10.626-640
16. Аксельрод, Р.Б., Шпаков, А.В., & Рижакова, Г.М. (2021). Економіко-управлінські предиктори трансформації операційних систем будівельного девелопменту в умовах цифровізації економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*, (12), 113-121.
17. Фесун А.С., Кончаківський О.І., Степанюк Р.Б., Рижакова Г.М., Федорова Я.Ю. (2024). Концептуально-аналітичні особливості забезпечення бізнес-стійкості підприємств у мультипроєктному середовищі будівельного девелопменту. *Будівельне виробництво*, 77, 58–66.
18. Рижакова, Г.М. (2015). Сучасні особливості та перспективи розвитку інфраструктури ринку інвестицій. *Будівельне виробництво*, (58), 96-101.
19. Онікієнко Н.В., Петруха Н.М., Рижакова Г.М. (2023). Науково-прикладні компоненти полікритеріальної системи оцінки інноваційного розвитку підприємств: імперативи взаємодії інтегрованих структур. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. No 52(1). 261–273.
20. Трач, Р.В., Рижакова, Г.М., & Крижановський, В.І. (2017). Інформаційне моделювання та концепція інтегрованої реалізації будівельних проєктів як основа інноваційного розвитку будівельного підприємства. *Управління розвитком складних систем*, (31), 173–178.

PhD in Economics, Doctoral Candidate **Fesun Artem**,
PhD in Public Administration, **Fedorov Viacheslav**,
PhD in Economics, Doctoral Candidate **Kucherenko Oleksandr**,
Postgraduate Student **Krupnyk Danylo**, Postgraduate Student **Kostenko Denys**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR ADMINISTERING CONSTRUCTION DEVELOPMENT PROJECTS: INTEGRATION OF DIGITAL PLATFORMS AND MANAGEMENT STRATEGIES

The modern construction industry operates in a dynamic digital transformation environment, requiring new approaches to operational system management. One of the key aspects of this transformation is the implementation of innovative software solutions and administrative tools that contribute to optimizing business processes, enhancing resource management efficiency, and minimizing risks in construction development. In a multi-project environment, enterprises face the challenge of ensuring a high level of business resilience, which requires a conceptual and analytical approach to strategic planning and adaptation to market changes. The article examines the emergence and development of construction development as a new professional and entrepreneurial field and a fundamental business model, as well as modern models of managing construction organizations. The study analyzes the evolution of the definition of development in construction and typologies that reflect the diversity of specializations in development, focusing on various real estate market segments. These models define how construction is financed and managed, as well as the mechanisms used for capital attraction and risk management. The key challenges associated with the transformation of operational management systems are identified, including the integration of software solutions into business processes, improving the efficiency of administering development projects, and risk management. Additionally, the emergence of investment mechanisms in development through IPOs is examined. Special attention is given to analyzing strategies for enhancing the resilience of construction enterprises in a multi-project environment, including financial planning methods, supply chain optimization, venture capital utilization, and the implementation of public-private partnerships (PPP). The research findings can be beneficial for developers, construction company executives, and government bodies involved in regulating the construction sector, contributing to the effective management of enterprises amid contemporary market challenges.

Keywords: management; development; construction project; administration; digitalization; operational system transformation; innovation; digital economy; project management.

REFERENCES

1. Miles, M.E., Berens, G.L., & Weiss, M.A. (2007). Real Estate Development: Principles and Process (4th ed.). Urban Land Institute. 359 p. {in English}
2. Geltner, D., Miller, N. G., Clayton, J., & Eichholtz, P. (2017). Commercial Real Estate Analysis and Investments (3rd ed.). OnCourse Learning. 746 p. {in English}
3. Roulac, S.E. (1996). Real estate capital structure and the discipline of debt. *Journal of Real Estate Research*, 11(3), 217-230. {in English}
4. Adams, D., & Tiesdell, S. (2013). Shaping Places: Urban Planning, Design and Development. Routledge. 304 p. {in English}
5. Krychevs'ka, Y., Ryzhakova, G., Shpakov, A., Pokolenko, V. & Prykhodko, D. (2024). Digital ecosystem in construction development: conceptual-theoretical aspects of transformation and management imperatives. *Management of Development of Complex Systems*, 60, 174–182. {in Ukrainian}
6. Bielenkova, O.Y. (2019). Digital Transformation in Construction: Mechanism of Interaction between Business, Science, and State. *Construction Production*, 66 (1), 30–36. {in Ukrainian}
7. Ryzhakova, G., Prykhodko, D., Pokolenko, V., Petrukha, N., Chupryna, Y. & Khomenko, O. (2022). Updating Scientific and Methodological Approaches to the Construction of a Multi-Criteria Administration System for Stakeholders of Construction Projects. *Spatial Development*, 1, 218–233. {in Ukrainian}
8. Homenko, O., Petrenko, H., Ryzhakova, G., Chupryna, Yu., Malykhina, O., Petrukha, N. & Kushnir, O. (2022). Modern tools and software products for the administration of construction organizations in the conditions of transformation of operational management systems. *Management of Development of Complex Systems*, 52, 113–125, dx.doi.org\10.32347/2412- 9933.2022.52.113-125. {in Ukrainian}
9. Ryzhakova, H.M., Stetsenko, S.P., & Lahutina, Z.V. (2013). Alternative analytical tools for ensuring economic security in state investment of construction projects. *Management of the Development of Complex Systems*, (16), 203-208. {in Ukrainian}
10. Ryzhakova, H.M. (2010). Econometric dependencies of sales volumes of products (works, services) of small enterprises in the Southern region of Ukrainian. *Economics and Management of Machine-Building Enterprises*, (2), 15-30. {in Ukrainian}
11. Ryzhakova, H.M. (2011). Influence of factors on the sales volume of products (works, services) of small enterprises in education. *Economy and State*, (1), 68-70. {in Ukrainian}

12. Pokolenko, V.O., Ryzhakova, H.M., & Prykhodko, D.O. (2014). Implementation of tools for selecting alternatives for construction project implementation based on the functional and technical reliability of executing organizations. *Management of the Development of Complex Systems*, (19(2)), 108–114. {in Ukrainian}
13. Petrenko, H.S., Petrukha, N.M., Ryzhakova, H.S., Marchuk, T.S., Malykhina, O.M., & Prykhodko, D.O. (2021). Applied subsystems of analytical support for institutional participants in the implementation of PPP projects in construction. *Management of the Development of Complex Systems*, (46), 108–117. {in Ukrainian}
14. Ryzhakova, G.M., Kucherenko, O.I., Prykhodko, D.O., & Fedorova, Ya.Yu. (2024). Innovative directions for updating operational systems of enterprises in an unstable business environment of development. *Spatial Development*, (9), 402–413. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.9.402-413> {in Ukrainian}
15. Krychevska, Yu.V., Shpakov, A.V., & Ryzhakova, H.M. (2024). Process-oriented administration of the life cycle of development projects in the context of the digital transformation of construction enterprises. *Spatial Development*, (10), 626–640. <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.10.626-640> {in Ukrainian}
16. Fesun, A.S., Konchakivskiy, O I., Stepaniuk, R.B., Ryzhakova, H.M., & Fedorova, Ya.Yu. (2024). Conceptual and analytical aspects of ensuring business sustainability of enterprises in a multi-project environment of construction development. *Construction Production*, (77), 58–66. {in Ukrainian}
17. Axelrod, R.B., Shpakov, A.V., & Ryzhakova, H.M. (2021). Economic and managerial predictors of the transformation of operational systems in construction development under the conditions of digitalization. *Formation of Market Relations in Ukraine*, (12), 113-121. {in Ukrainian}
18. Ryzhakova, G.M. (2015). Modern features and prospects for the development of the investment market infrastructure. *Construction Production*, (58), 96-101. {in Ukrainian}
19. Onikiyenko, N.V., Petrukha, N. M. & Ryzhakova, G. M. (2023). Scientific and Applied Components of a Multi-Criteria System for Evaluating Innovative Development of Enterprises: Imperatives of Interaction Between Integrated Structures. *Ways to Improve Construction Efficiency in the Context of Market Relations Formation*, 52 (1), 261–273. {in Ukrainian}
20. Trach, R.V., Ryzhakova, G.M. & Kryzhanovskiy, V.I. (2017). Information Modeling and the Concept of Integrated Implementation of Construction Projects as a Basis for Innovative Development of Construction Enterprises. *Management of Complex Systems Development*, 31, 173–178. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.89-100

УДК 69.003:330:658

к.е.н., доцент **Хоменко О.М.**,

KHOMENKO.OM@ knuba.edu.ua ORCID: 0000-0002-6242-4736,

Бартко В.Ф.,

BARTKO_VF-2022@ knuba.edu.ua ORCID: 0000-0001-7441-954X,

Кончаківський О.І.,

KONCHAKIVSKYI_OI-2022@ knuba.edu.ua ORCID: 0009-0007-5843-3318,

к.е.н. **Гергі Д.С.**,

gergy_ds@ knuba.edu.ua ORCID: 0009-0006-7496-5026,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЦИФРОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВИКЛИКИ, РІШЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Будівельна галузь є ключовим елементом відновлення економіки та територій після катастроф, воєн і збройних конфліктів. У статті розглядаються міжнародні підходи до повоєнного відновлення, оцінюється їхня релевантність для України та обґрунтовується необхідність залучення державних і приватних інвестицій у відбудову. Особливу увагу приділено питанням фінансування, регулювання будівельної діяльності, створення нових робочих місць та забезпечення економічного зростання через розвиток будівельної індустрії. Аналізуються чинники, що сприяють прискоренню відновлення, а також потенційні виклики, з якими може зіткнутися Україна у процесі реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Повоєнне відновлення економіки України є складним багатовимірним процесом, що вимагає глибокого аналізу змін у структурі та динаміці економічних відносин. Особливу роль у цьому процесі відіграють стейкхолдери будівельної галузі, зокрема підприємства, державні установи, міжнародні партнери, фінансові організації та місцеві громади. Взаємодія між цими суб'єктами визначає ефективність реконструкції критичної інфраструктури, житлового фонду та промислових об'єктів, що, своєю чергою, впливає на загальний економічний розвиток країни. У статті здійснено структурно-динамічний аналіз трансформаційних процесів, які відбуваються серед стейкхолдерів будівельної галузі у контексті відбудови України, зокрема, інфраструктурне відновлення та малий бізнес. Досліджено ключові виклики, що стоять перед учасниками відновлення, серед яких дефіцит фінансування, логістичні труднощі, нестача робочої сили, нормативно-правові бар'єри та необхідність інтеграції інноваційних підходів у будівництві. Особливу увагу приділено механізмам

міжнародної співпраці, інвестиційним програмам, а також адаптації українського будівельного ринку до стандартів сталого розвитку та «зеленої» економіки. Результати дослідження дозволяють виокремити ефективні моделі взаємодії стейкхолдерів та запропонувати стратегічні підходи до відновлення галузі.

Ключові слова: будівельна галузь; стейкхолдери; структурно-динамічний аналіз; інвестиції; міжнародна співпраця; повоєнне відновлення; сталий розвиток.

Постановка проблеми. Відновлення територій після збройних конфліктів та катастроф є складним процесом, що потребує комплексного підходу з боку національних урядів, міжнародних організацій та фінансових установ. У міжнародній практиці розроблено низку стратегій та рекомендацій, спрямованих на подолання наслідків конфліктів і відновлення сталого розвитку. Основні принципи цього процесу містяться в документах Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Європейського Союзу, НАТО та інших міжнародних структур, що займаються питаннями відбудови. Зокрема, Резолюції Генеральної Асамблеї ООН містять рекомендації щодо відновлення територій після конфліктів, включаючи програми з розмінування, гуманітарної допомоги та соціально-економічної реінтеграції населення. Основними напрямками постконфліктного відновлення є гуманітарна допомога та стабілізація, розмінування та відновлення критичної інфраструктури, стимулювання економічного розвитку, соціальна реінтеграція постраждалих груп населення, а також реформування державного управління та системи безпеки. На першому етапі відбудови зазвичай реалізуються програми з надання продовольчої та медичної допомоги, забезпечення житлом і базовими комунальними послугами. Наприклад, гуманітарні операції ООН та Червоного Хреста в Сирії та Ємені включали постачання продовольчих наборів, медикаментів і тимчасового житла для мільйонів внутрішньо переміщених осіб.

Світовий банк у своїй стратегії «Стратегія подолання крихкості, конфліктів і насильства» («Fragility, Conflict & Violence Strategy» (2020) [<https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence>]) визначає основні механізми фінансування та технічної підтримки країн, що постраждали від воєнних дій, наголошуючи на важливості зміцнення державних інституцій і залучення інвестицій у відновлення інфраструктури. Європейська служба зовнішніх дій (European External Action Service. (2021). EU's External Action and Post-Conflict Reconstruction: Key Priorities and Challenges. European Union. [<https://eeas.europa.eu>]) у рамках програм зовнішньої допомоги здійснює фінансування та надання технічної підтримки країнам, що перебувають у

постконфліктному стані, зокрема через грантові програми та спеціалізовані фонди. Важливу роль відіграє також Сендайська рамкова програма зі зменшення ризику катастроф (2015-2030), ухвалена ООН, яка акцентує увагу на превентивних заходах, зміцненні інфраструктурної стійкості та адаптації до можливих ризиків (United Nations. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. [<https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відновлення економіки та територій після масштабних руйнувань є багатокомпонентним процесом, у якому будівельна галузь відіграє ключову роль. Наукові дослідження Кулікова П.М.[1], Гончаренко Т.А. [2; 5; 8], Беленкової О.Ю. [7], Рижаквої Г.М. [4; 9-14], Рижаквої Д.А. [1; 6; 8], Малихіної О.М. [6; 16], Поколенка В.О. [5;], Петрухи Н.М. [15; 17], Петрухи С.В. [3], Приходька Д.О. [19], Дружиніна М.А. [18], Хоменка О.М. [16], Шпакова А.В.[2; 20], Кричевської Ю.В.[21], Онікієнко Н.В.[17] у цій сфері зосереджуються на методах реконструкції, впливі будівельного сектору на економічне відновлення, механізмах залучення фінансування та міжнародних практиках. Наукові дослідження аналізують різні аспекти реконструкції, включаючи економічні моделі відбудови, міжнародні практики, стратегічне планування інфраструктурних проєктів та стійке будівництво.

Науковці [1-5] акцентують увагу на концепції "Build Back Better" (Відбудувати краще, ніж було), яка передбачає не просто відновлення зруйнованої інфраструктури, а її модернізацію для підвищення стійкості до майбутніх загроз. Автори аналізують міжнародний досвід реконструкції, вказуючи, що правильне планування територій і застосування сучасних технологій може зменшити ризики руйнувань на 30-50%. Вони також наголошують на ролі міжнародних організацій у фінансуванні будівельних проєктів і підкреслюють важливість ефективного управління коштами. В наукових працях [6-12] розглядається роль будівельної галузі у відновленні економіки після збройних конфліктів та природних катастроф. Автори [13-16] доводять, що реконструкція інфраструктури сприяє інтеграції економічно відсталих регіонів, створенню нових робочих місць і відновленню соціальної стабільності. Одним із ключових висновків дослідження є необхідність адаптації будівельних норм і стандартів до сучасних викликів [17-19]. Стаття [20] досліджує концепцію "Build Back Better" у контексті реконструкції після воєнних конфліктів і природних катастроф. Автори [21] наголошують на необхідності балансу між швидкістю відновлення та якістю нових об'єктів,

зазначаючи, що політична воля, фінансова прозорість та комплексне планування територій є ключовими факторами успішної відбудови.

Мета статті – дослідити роль будівельної галузі у відновленні економіки України після війни, проаналізувати ключові напрями реконструкції інфраструктури, житлового фонду та промислових об'єктів, а також визначити економічні ефекти розвитку будівельного сектору.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових аспектів відновлення є розмінування територій та відбудова інфраструктури, що є пріоритетним напрямом діяльності таких міжнародних організацій, як UNMAS (Служба ООН з питань протимінної діяльності_United Nations Mine Action Service (2023). *Lessons from Croatia: Post-conflict demining and infrastructure recovery efforts*. UNMAS Reports. [<https://www.unmas.org/en>]). Досвід Хорватії після військових конфліктів 1990-х років свідчить, що повне розмінування територій та відновлення дорожньо-транспортної інфраструктури може тривати понад десятиліття, вимагаючи значних фінансових ресурсів. Основна увага приділяється ефективним механізмам міжнародної співпраці, фінансуванню подібних заходів та технологіям розмінування. За даними документа, площа забруднених територій після війни у Хорватії становила понад 13 000 км², а період проведення розмінування тривав з 1996 по 2021 рік, тобто 25 років активної роботи. Загальна вартість розмінування перевищила 10 мільярдів доларів США. Фінансування забезпечували уряд Хорватії, Європейський Союз, ООН, НАТО та Світовий банк. У ході операцій було вилучено понад 1,5 мільйона одиниць вибухонебезпечних предметів, серед яких протитанкові та протипіхотні міни, а також нерозірвані боєприпаси. За перші роки після завершення війни внаслідок підривів на мінах загинули понад 500 осіб, ще близько 1500 отримали поранення, включаючи цивільних та саперів. Серед ключових об'єктів, які були відновлені після розмінування, зазначаються 6 000 км очищених і відбудованих доріг, понад 1 200 реконструйованих мостів, а також 10 аеропортів та залізничних вузлів, що повернулися до повноцінної експлуатації. Розмінування проводилося за допомогою механічних мінних тралів, броньованих машин та ручної роботи саперів. Використовувалися також спеціально навчені собаки та дрони для підвищення ефективності операцій. Уряди та міжнародні організації фінансували програми громадської просвіти, спрямовані на навчання населення щодо мінної безпеки. Фінансування розмінування та відбудови здійснювалося за рахунок різних джерел. Європейський Союз покрив близько 40% загальних витрат через спеціалізовані фонди ЄС, а Світовий банк надав 1,5 мільярда доларів для відновлення критичної інфраструктури. ООН та НАТО забезпечували технічну підтримку,

навчання саперних команд та інженерних груп, що працювали над розмінуванням стратегічних об'єктів.

Документ містить рекомендації для України, враховуючи масштаби мінної загрози та потребу у відновленні інфраструктури. Очікуваний період розмінування територій України становить від 10 до 30 років, залежно від доступного фінансування, технічного забезпечення та рівня міжнародної підтримки. Попередні оцінки витрат на розмінування України, за даними Світового банку та UNMAS у 2023 році, становлять понад 37 мільярдів доларів. У якості пріоритетних кроків запропоновано використання хорватської моделі поетапного очищення територій, розмінування житлових масивів та критичної інфраструктури, розширення міжнародного фінансування та впровадження новітніх технологій, таких як дрони і роботизовані сапери. Особлива увага має бути приділена масштабним освітнім програмам та адаптації постраждалого населення до безпечного повернення у відбудовані регіони. Документ є важливим аналітичним матеріалом, що слугує основою для оцінки термінів та масштабів робіт з розмінування в Україні. Він підкреслює ключову роль міжнародного фінансування, технологій та координації між державними й приватними структурами у відбудові територій, що постраждали від бойових дій.

Для забезпечення успішного повоєнного відновлення економіки та територій ключову роль відіграє міжнародна співпраця, що передбачає координацію зусиль між урядами, міжнародними фінансовими інституціями, бізнесом та громадянським суспільством. Ефективні механізми такої взаємодії включають фінансову підтримку, технологічний трансфер, інфраструктурні проєкти та залучення інвестицій. У Таблиці 1 представлено основні механізми міжнародної співпраці, які сприяють відбудові економіки та територій, а також їхній вплив на сталий розвиток.

Малі підприємства відіграють ключову роль у розвитку економік різних країн і галузей, оскільки вони забезпечують зайнятість, стимулюють інновації, сприяють диверсифікації економіки та швидко адаптуються до змін у ринковому середовищі[9-14]. Вони є основою економічного зростання як у розвинених країнах, так і в державах, що розвиваються, оскільки створюють до 60-70% робочих місць у більшості економік світу.

Таблиця 1

Ефективні механізми міжнародної співпраці у відбудові економіки та територій

№	Назва механізму	Опис та приклади реалізації
1	Міжнародні фінансові механізми: багатосторонні та двосторонні фонди реконструкції	Фонди реконструкції створюються міжнародними організаціями (Світовий банк, ЄС, МВФ, ЄБРР) або групою держав-донорів. Вони акумулюють кошти для фінансування відбудови через гранти, пільгові кредити та інвестиційні

№	Назва механізму	Опис та приклади реалізації
		програми. Приклад: Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF) , що фінансується Світовим банком та країнами G7.
2	Державно-приватне партнерство (PPP) у сфері інфраструктури	Залучення приватного бізнесу до відновлення інфраструктури через механізми BOO (Build-Own-Operate), BOT (Build-Operate-Transfer) та DBFO (Design-Build-Finance-Operate). Приклад: Відбудова мостів і доріг у Боснії та Герцеговині після війни за підтримки ЄБРР та приватних інвесторів.
3	Спеціальні економічні зони (SEZ) для стимулювання інвестицій	Створення SEZ у регіонах, що постраждали від конфліктів, залучає інвесторів через податкові пільги та спрощене регулювання. Приклад: Спеціальні економічні зони в Руанді після геноциду 1994 року, які залучили понад 1,5 млрд доларів інвестицій.
4	Механізми міжнародного страхування ризиків для інвесторів	Організації, такі як Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), надають страхування іноземним інвесторам у країнах з високими ризиками. Приклад: Програма гарантій Світового банку для інвесторів в Іраку після війни.
5	Глобальні ініціативи з розмінування та очищення територій	Програми розмінування, що реалізуються UNMAS, HALO Trust та НАТО, фінансуються міжнародними донорами. Приклад: Програма розмінування Хорватії, яка тривала 25 років і коштувала понад 10 млрд доларів.
6	Спільні енергетичні проекти та інтеграція в міжнародні енергосистеми	Відновлення енергетичної інфраструктури та інтеграція в міжнародні енергетичні мережі дозволяє країнам відновити незалежність у постачанні енергії. Приклад :Підключення України до європейської енергосистеми ENTSO-E у 2022 році.
7	Грантові програми міжнародних організацій для малого і середнього бізнесу	Надання грантів та мікрокредитів малому бізнесу сприяє швидкому відновленню економіки. Приклад: "Фонд економічного розвитку Афганістану", який фінансував створення 120 000 робочих місць.

У Європейському Союзі частка малих та середніх підприємств у ВВП становить приблизно 55%, тоді як у США цей показник сягає 45%. В Україні малі підприємства генерують близько 40% ВВП та забезпечують понад 60% усіх робочих місць, що є критично важливим фактором для економічної стабільності, особливо у період війни та відбудови. У будівельній галузі малі підприємства відіграють визначальну роль у створенні та модернізації інфраструктури. Вони беруть участь у відбудові житлових комплексів, ремонті доріг, реконструкції промислових об'єктів, що сприяє швидкому економічному відновленню. Після руйнівних подій, таких як війни чи природні катастрофи, малі будівельні компанії часто є першими, хто приступає до роботи, оскільки вони мобільні, швидко реагують на попит і можуть ефективно працювати навіть у кризових умовах. Наприклад, після війни в Хорватії 1990-х років саме

малі будівельні підприємства забезпечили 80% робіт із відновлення житлової та комунальної інфраструктури, а сектор будівництва зріс на 12% у перші п'ять років після завершення конфлікту.

В Україні після початку повномасштабної війни в 2022 році частка будівельної галузі у ВВП значно скоротилася. У 2021 році обсяг будівельних робіт становив 254 мільярди гривень, тоді як у 2022 році цей показник впав більш ніж на 50%. Водночас у 2023 році будівельна галузь почала поступово відновлюватися завдяки міжнародній допомозі та державним програмам. Наприклад, програма "Відновлення" передбачає виділення 50 мільярдів гривень на відбудову пошкоджених житлових будинків та соціальної інфраструктури. Очікується, що в 2024-2025 роках сектор будівництва зросте на 20-30% завдяки активній участі малого бізнесу. У повоєнному відновленні малі підприємства відіграють стратегічну роль, оскільки забезпечують гнучкість та швидкість реалізації відбудовних проєктів. Вони працюють у сферах виробництва будівельних матеріалів, транспорту, логістики, послуг, що безпосередньо впливає на ефективність відбудови країни. Досвід Німеччини після Другої світової війни та сучасний досвід України підтверджують, що саме малий бізнес забезпечує 70-80% усіх відновлювальних робіт у житловому та комерційному будівництві. Фінансова підтримка малого бізнесу у відновленні економіки є критично важливою. Наприклад, у 2023 році Україна отримала 400 мільйонів доларів від Європейського Союзу в межах програми "EU4Business", що дозволило профінансувати понад 5 000 малих підприємств. У 2024-2025 роках прогнозується, що міжнародні організації та державні фонди виділять понад 2 мільярди доларів на підтримку малого бізнесу в Україні, що створить щонайменше 200 000 робочих місць. Повоєнна відбудова передбачає не лише фізичне відновлення інфраструктури, а й відновлення економічної активності, і малі підприємства є рушійною силою цього процесу. Їхня діяльність забезпечує робочі місця, сприяє наповненню бюджету, активізує споживчий ринок і стимулює економічне зростання. У 2025-2030 роках очікується, що частка малого бізнесу у ВВП України перевищить 50%, а в будівельному секторі цей показник може сягнути 60-70% завдяки участі в реконструкції житлових кварталів, доріг, мостів та інших об'єктів критичної інфраструктури.

Висновки. Наразі в Україні діє широкий спектр грантових програм і мікрокредитування для малого бізнесу, які допомагають швидко відновлювати економіку. Найбільшими донорами є ЄС, Світовий банк, USAID, ООН, а також уряд України. Серед популярних програм – "єРобота", EU4Business, програми USAID і Світового банку. Загальна сума фінансування цих ініціатив за 2023-2024 роки перевищує 5 млрд доларів США. Наукові дослідження підтверджують, що будівельна галузь є одним із головних рушіїв відновлення

економіки та територій після катастроф і воєнних конфліктів. Ефективна відбудова передбачає використання сучасних технологій, міжнародного фінансування, адаптацію нормативної бази та впровадження принципів стійкого будівництва. Праці дослідників дозволяють зробити висновок, що вдале поєднання державного регулювання, залучення приватного капіталу та міжнародної співпраці є ключем до успішного відновлення економіки будь-якої країни, яка пережила масштабні руйнування.

Список використаних джерел

1. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Malykhina, O., & Honcharenko, T. (2020). Olap-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(5), 8670-8676.
2. Akselrod Roman, Shpakov Andrii, Ryzhakova Galyna, Tetyana Honcharenko (2022). Integration of data flows of the construction project life cycle to create a digital enterprise based on building information modeling. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(1), 40-50.
3. Ryzhakova, G., & Petrukha, S. (2019). The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 4024-4033.
4. Гришкевич, О., & Рижаківа, Г. (2020). Сучасна парадигма публічних інвестицій як інструмент державного регулювання сталого економічного розвитку. *Управління розвитком складних систем*, (44), 136-142.
5. Berezutskyi, I., Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Tykhonova, O., Pokolenko, V., & Sachenko, I. (2024, May). Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management. In *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 14-19). IEEE.
6. Рижаківа, Г.М., Малихіна, О.М., Рижаків, Д.А., Локтіонова, Я.Ф., Лугіна, Т.С., & Коваль, Т.С. (2018). Ризик-менеджмент в системі управління інтеграційними процесами як складова модернізації економіки України. *Управління розвитком складних систем*, (36), 113-119.
7. Беленкова, О.Ю. (2019). Цифрова трансформація будівництва: механізм взаємодії бізнесу, науки, держави. *Building production*, 1(66), 30-36.
8. Honcharenko, T., Borodavka, Y., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Savenko, V., & Polosenko, O. (2021). Method for representing spatial information of topological relations based on a multi dimensional data model. *ARNP Journal of Engineering and Applied Sciences*, 16(7), 802-809.
9. Рижаківа, Г.М. (2011). Роль і місце малого підприємництва в національній економіці України. *Ефективна економіка*, (1).

10. Рижакова, Г.М. (2012). Економетричне моделювання процесу формування обсягів реалізації продукції малих підприємств у будівництві. *Будівельне виробництво*, (53), 58-61.
11. Рижакова, Г.М. (2010). Економетричні залежності обсягів реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств в Південному регіоні України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*, (2), 15-30.
12. Рижакова, Г.М. (2012). Методологічні аспекти формування інтелектуальної складової трудового потенціалу в процесі генезису соціально-орієнтованої економіки. *Ефективна економіка*, (6).
13. Рижакова, Г.М. (2011). Вплив факторів на обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств у освіті. *Економіка та держава*, (1), 68-70.
14. Рижакова Г.М. (2010). Економетричне моделювання обсягів продукції (робіт, послуг) малих підприємств за видом діяльності "транспорт та зв'язок". *Автошляховик України*. - 2010. - № 3. - С. 20-23.
15. Хоменко, О., Петренко, Г., Рижакова, Г., Петруха, Н., Чуприна, Ю., Малихіна, О., & Кушнір, О. (2022). Сучасні інструменти та програмні продукти адміністрування будівельними організаціями в умовах трансформації операційних систем менеджменту. *Управління розвитком складних систем*, (52), 113-125.
16. Хоменко, О., Рижакова, Г., Малихіна, О., Петренко, Г., & Степанюк, Р. (2023). Цільові пріоритети та формалізовані індикатори трансформації операційних систем стейкхолдерів будівництва. *Управління розвитком складних систем*, (56), 173-180.
17. Онікієнко Н.В., Петруха Н.М., Рижакова Г.М. Науково-прикладні компоненти полікритеріальної системи оцінки інноваційного розвитку підприємств: імперативи взаємодії інтегрованих структур. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2023. № 52(1). С. 261-273.
18. Дружинін М.А., Хоменко О.М., Рижакова Г.М. Методологічний концепт і прикладні засади адаптогенної організації будівництва з урахуванням сучасних інноваційно-інвестиційних трендів. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 59. С. 182 – 190, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.59.182-190.
19. Рижакова Г.М., Кучеренко О.І., Приходько Д.О., Федорова Я.Ю. Інноваційні напрями оновлення операційних систем підприємств в умовах нестабільного бізнес-середовища девелопменту. *Просторовий розвиток*, (9), 402-413. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.9.402-413
20. Кричевська Ю.В., Рижакова Г.М., Шпаков А.В., Поколенко В.О., Приходько Д.О. Цифрова екосистема в будівельному девелопменті: концептуально-теоретичні аспекти трансформації та управлінські імперативи. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 60. С. 174 – 182, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.60.174-182.
21. Кричевська Ю.В., Шпаков А.В., Рижакова Г.М. (2024). Процесно-орієнтоване адміністрування життєвого циклу девелоперських проєктів у контексті цифрової

трансформації будівельних підприємств. *Просторовий розвиток*, (10), 626-640. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.10.626-640.

PhD in Economics, Associate Professor **Oleksandr Khomenko**,
Vasyl Bartko, **Oleksii Konchakivskiy**,
PhD **Denys Gergi**, Kyiv National University of Construction and Architecture

ECOSYSTEM APPROACH TO THE DIGITAL MODERNIZATION OF CONSTRUCTION ENTERPRISES: CHALLENGES, SOLUTIONS AND PROSPECTS

The construction industry is a key element in the recovery of economies and territories following disasters, wars, and armed conflicts. This article examines international approaches to post-war reconstruction, evaluates their relevance for Ukraine, and justifies the necessity of public and private investment in rebuilding efforts. Special attention is given to financing mechanisms, construction activity regulation, job creation, and economic growth through the development of the construction industry. The study analyzes factors that contribute to accelerating reconstruction, as well as the potential challenges Ukraine may face in implementing large-scale infrastructure projects. Post-war economic recovery in Ukraine is a complex and multidimensional process that requires a deep analysis of changes in the structure and dynamics of economic relations. A crucial role in this process is played by construction sector stakeholders, including enterprises, government institutions, international partners, financial organizations, and local communities. The interaction among these entities determines the efficiency of reconstructing critical infrastructure, housing, and industrial facilities, which, in turn, influences the country's overall economic development. This study conducts a structural-dynamic analysis of the transformational processes occurring among construction sector stakeholders within the context of Ukraine's reconstruction, particularly in infrastructure restoration and small business development. The key challenges facing reconstruction participants are explored, including funding shortages, logistical difficulties, labor shortages, regulatory barriers, and the need to integrate innovative construction approaches. Special attention is paid to international cooperation mechanisms, investment programs, and the adaptation of Ukraine's construction market to sustainable development and green economy standards. The study's findings help identify effective stakeholder interaction models and propose strategic approaches for the industry's recovery.

Keywords: construction industry; stakeholders; structural-dynamic analysis; investment; international cooperation; post-war recovery; sustainable development.

REFERENCES

1. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Malykhina, O., & Honcharenko, T. (2020). OLAP-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(5), 8670-8676. {in English}
2. Akselrod, R., Shpakov, A., Ryzhakova, G., & Honcharenko, T. (2022). Integration of data flows of the construction project life cycle to create a digital enterprise based on building information modeling. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(1), 40-50. {in English}
3. Ryzhakova, G., & Petrukha, S. (2019). The innovative technology for modeling management business processes of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 4024-4033. {in English}
4. Hryshkevych, O., & Ryzhakova, G. (2020). The modern paradigm of public investments as a tool for state regulation of sustainable economic development. *Management of Complex Systems Development*, (44), 136-142. {in Ukrainian}
5. Berezutskyi, I., Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Tykhonova, O., Pokolenko, V., & Sachenko, I. (2024, May). Methodological approach for choosing the type of IT projects management. In *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 14-19). IEEE. {in English}
6. Ryzhakova, G.M., Malykhina, O.M., Ryzhakov, D.A., Loktionova, Y.F., Luhina, T.S., & Koval, T.S. (2018). Risk management in the system of managing integration processes as a component of Ukraine's economic modernization. *Management of Complex Systems Development*, (36), 113-119. {in Ukrainian}
7. Bielenkova, O.Y. (2019). Digital transformation of construction: Mechanism of interaction between business, science, and government. *Building Production*, 1(66), 30-36. {in Ukrainian}
8. Honcharenko, T., Borodavka, Y., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Savenko, V., & Polosenko, O. (2021). Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model. *ARN Journal of Engineering and Applied Sciences*, 16(7), 802-809. {in Ukrainian}
9. Ryzhakova, G.M. (2011). The role and place of small businesses in Ukraine's national economy. *Effective Economy*, (1). {in Ukrainian}
10. Ryzhakova, G.M. (2012). Econometric modeling of the process of forming sales volumes of small enterprises in construction. *Building Production*, (53), 58-61. {in Ukrainian}
11. Ryzhakova, G.M. (2010). Econometric dependencies of sales volumes (works, services) of small enterprises in the Southern region of Ukraine. *Economics and Enterprise Management in the Machine-Building Industry*, (2), 15-30. {in Ukrainian}

12. Ryzhakova, G.M. (2012). Methodological aspects of forming the intellectual component of labor potential in the genesis of a socially-oriented economy. *Effective Economy*, (6). {in Ukrainian}
13. Ryzhakova, G.M. (2011). Influence of factors on the sales volume (works, services) of small enterprises in education. *Economy and State*, (1), 68-70. {in Ukrainian}
14. Ryzhakova, G.M. (2010). Econometric modeling of small business product (work, service) volumes by type of activity transport and communications. *Avtoshlyakhovyk Ukrainy*, (3), 20-23. {in Ukrainian}
15. Khomenko, O., Petrenko, G., Ryzhakova, G., Petrukha, N., Chupryna, Y., Malykhina, O., & Kushnir, O. (2022). Modern tools and software products for administration of construction organizations in the context of operational management system transformation. *Management of Complex Systems Development*, (52), 113-125. {in Ukrainian}
16. Khomenko, O., Ryzhakova, G., Malykhina, O., Petrenko, G., & Stepanyuk, R. (2023). Target priorities and formalized indicators of operational systems transformation of construction stakeholders. *Management of Complex Systems Development*, (56), 173-180. {in Ukrainian}
17. Onikiyenko, N.V., Petrukha, N.M., & Ryzhakova, G.M. (2023). Scientific-applied components of a multi-criteria system for assessing innovative enterprise development: Imperatives of interaction between integrated structures. *Ways to Improve Construction Efficiency in the Context of Market Relations Formation*, 52(1), 261-273. {in Ukrainian}
18. Druzhynin, M.A., Khomenko, O.M., & Ryzhakova, G.M. (2024). Methodological concept and applied principles of adaptive construction organization considering modern innovation-investment trends. *Management of Complex Systems Development*, (59), 182-190. {in Ukrainian}
19. Ryzhakova, G.M., Kucherenko, O.I., Prykhodko, D O., & Fedorova, Y.Y. (2024). Innovative directions for updating operational enterprise systems in an unstable business environment of development. *Spatial Development*, (9), 402-413. {in Ukrainian}
20. Krychevska, Y.V., Ryzhakova, G.M., Shpakov, A.V., Pokolenko, V.O., & Prykhodko, D.O. (2024). Digital ecosystem in construction development: Conceptual-theoretical aspects of transformation and managerial imperatives. *Management of Complex Systems Development*, (60), 174-182. {in Ukrainian}
21. Krychevska, Y.V., Shpakov, A.V., & Ryzhakova, G.M. (2024). Process-oriented administration of the life cycle of development projects in the context of the digital transformation of construction enterprises. *Spatial Development*, (10), 626-640. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.101-114

УДК 330.341.1:69

к.е.н., доцент **Гуменна О.В.**,
gumennaaleksandra@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3725-5272,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНА МОДЕЛЬ КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: КОНЦЕПЦІЯ, ПРИНЦИПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено концепцію людиноцентричної креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі як стратегічного напрямку її сталого розвитку. Визначено ключові принципи цієї моделі, серед яких пріоритетність людського капіталу, інноваційність, екологічна відповідальність та цифрова трансформація. Проаналізовано сучасні тенденції у сфері будівництва та світовий досвід впровадження людиноцентричних підходів. Окреслено проблеми, що залишаються невирішеними, зокрема недостатня інтеграція цифрових технологій та відсутність комплексної нормативно-правової бази. Запропоновано рекомендації щодо розробки механізмів впровадження людиноцентричної моделі в будівельній галузі України для підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

Ключові слова: людиноцентризм; будівельна галузь; креативно-інноваційна екосистема; людський капітал; цифрова трансформація; сталий розвиток; конкурентоспроможність.

Постановка проблеми, її актуальність і новизна. Одним із ключових завдань сталого розвитку є підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що можливе лише за умови активізації економічної діяльності на основі інновацій. Це передбачає не лише розвиток високотехнологічних виробництв, а й загальне зростання рівня наукоємності у створенні матеріальних та духовних благ. Важливим чинником є також широке залучення висококваліфікованих людських ресурсів до економічних процесів і створення механізмів їхньої капіталізації через інноваційну та креативну діяльність [1].

Будівельна галузь є важливим сектором економіки, що визначає якість життєвого простору суспільства, впливає на сталий розвиток та конкурентоспроможність країни. Однак традиційні моделі розвитку будівництва в Україні часто не враховують потенціал людського капіталу як стратегічного ресурсу та недостатньо орієнтовані на сучасні технологічні та екологічні виклики. Значна частина кваліфікованих фахівців залишається незадіяною у процесах модернізації галузі, що знижує ефективність її розвитку.

Водночас у світовій практиці все більшого поширення набувають людиноцентричні підходи, які передбачають пріоритетність потреб людини, застосування креативних та інноваційних рішень, екологічну відповідальність і цифрову трансформацію. Це створює необхідність комплексного переосмислення стратегій розвитку будівельної сфери в Україні з урахуванням концепції людиноцентричної креативно-інноваційної екосистеми.

Людиноцентрична модель дозволяє адаптувати будівельну сферу до сучасних вимог, підвищити продуктивність праці, мінімізувати негативний вплив на довкілля та забезпечити створення комфортного і безпечного життєвого простору. Крім того, згідно з міжнародними рейтингами, Україна має значний потенціал щодо розвитку людського капіталу та цифровізації, проте ці можливості використовуються недостатньо, що ще більше підкреслює необхідність комплексного дослідження цієї проблематики.

Новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні концепції людиноцентричної креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі та визначенні механізмів її впровадження в умовах України. На відміну від традиційних підходів, у запропонованій моделі головним рушієм розвитку виступає людський капітал, а ключовими факторами є цифрові технології, інноваційні управлінські практики та екологічна відповідальність. Запропоновано комплексний підхід до оцінки ефективності такої екосистеми, що включає економічні, соціальні, екологічні та технологічні показники. Дослідження також доповнює сучасну наукову дискусію щодо ролі людини в економічних процесах, пропонуючи нові інструменти для оцінки та розвитку конкурентоспроможності будівельної галузі на основі людиноцентричних принципів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючу увагу до ролі людського капіталу та людиноцентричного підходу в економічному розвитку. Дмитренко Г.А. та Головач Н.В., Утеченко Д.М. обґрунтовують, що економічне зростання неможливе без соціально орієнтованої ринкової економіки, де людський фактор є визначальним [2]. Бенько Н.М. доводить, що інвестиції в людський капітал впливають на трансформацію економіки, модернізацію інститутів і підвищення продуктивності праці, підкреслюючи необхідність системного підходу до його розвитку [3]. Грішнова О.А. наголошує на тісному взаємозв'язку людського, інтелектуального та соціального капіталу, що визначає конкурентоспроможність економіки країни [4]. Дослідження Ріктор Т.Л. акцентує увагу на людиноцентричному управлінні підприємствами, де головним рушієм зростання стає самореалізація працівників, їхній розвиток та інноваційна активність [5].

Попри значний науковий доробок, у сфері людиноцентричного розвитку будівельної галузі залишаються невирішеними важливі питання. Відсутня комплексна модель людиноцентричної креативно-інноваційної екосистеми, яка б інтегрувала економічні, соціальні, екологічні та технологічні аспекти. Недостатньо досліджені методи оцінки ефективності впровадження людиноцентричних стратегій у будівництві, зокрема їх вплив на продуктивність підприємств, рівень задоволеності споживачів та сталість розвитку міст. Хоча цифрові технології активно застосовуються у будівництві, вони поки що не розглядаються як невід'ємна складова людиноцентричної моделі.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні концепції людиноцентричної моделі креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі як інструменту сталого розвитку.

Методи дослідження. В дослідженні використано наступну методологічну основу: метод аналізу та синтезу – використано для визначення ключових принципів людиноцентричної моделі; порівняльний метод – застосовано для аналізу міжнародного досвіду впровадження людиноцентричних підходів; метод системного підходу – дозволяє розглядати будівельну галузь як складну систему взаємопов'язаних елементів; метод статистичного аналізу – використано для оцінки позицій України у міжнародних рейтингах сталого розвитку та інноваційності.

Результати дослідження та їх обґрунтування. Людиноцентрична модель являє собою підхід до організації систем, процесів або стратегій, у якому основна увага приділяється потребам, інтересам та добробуту людини. Вона застосовується в управлінні, дизайні, технологіях, економіці та інших сферах, орієнтуючись на створення умов, що сприяють розвитку, комфорту та ефективній взаємодії людей [6]. Цей підхід широко використовується в сучасному менеджменті, міському плануванні, цифрових технологіях та сталому розвитку.

У будівельній галузі людиноцентричний підхід сприяє підвищенню якості житла та міської інфраструктури, оптимізації витрат та скороченню екологічного сліду будівництва, а також створенню нових робочих місць і підвищенню рівня життя громадян. Людиноцентрична модель креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі є стратегічним напрямом розвитку, що забезпечує її конкурентоспроможність і сталість, ґрунтуючись на використанні людського капіталу як основного ресурсу, інноваційних технологій, екологічного підходу та мережевої взаємодії між усіма учасниками процесу.

На основі аналізу літературних джерел [1, 2, 6] можна виділити такі ключові принципи людиноцентричної моделі:

- пріоритетність людського капіталу – головною рушійною силою розвитку є знання, креативність та компетентність фахівців;
- інноваційність – впровадження новітніх технологій, матеріалів та методів управління;
- сталий розвиток – відповідальне використання природних ресурсів, екологічні стандарти будівництва;
- меритократія – оцінка працівників та керівників за компетенцією та заслугами;
- інклюзивність та рівні можливості – залучення всіх соціальних груп до будівельних процесів.

Якщо розглянути таке поняття як креативно-інноваційна екосистема (КІЕ) сталого розвитку, то ми визначаємо її як систему взаємодії різних зацікавлених сторін (держави, бізнесу, наукових установ, творчих індустрій та громадянського суспільства), яка сприяє генерації, розвитку та впровадженню інноваційних ідей через поєднання творчості, новітніх технологій і підприємництва. Тут, окрім всього, що притаманне інноваційній екосистемі, ми особливо враховуємо синергію між креативними і технологічними сферами, а також культурну та освітню базу, що стимулює творче та критичне мислення.

В свою чергу креативно-інноваційну екосистему сталого розвитку будівельної галузі ми можемо визначити як комплексне середовище, що забезпечує створення, розвиток та впровадження інноваційних ідей у будівельній сфері, спрямованих на досягнення сталого розвитку.

Креативно-інноваційна екосистема сталого розвитку будівництва в Україні являє собою складний організм, де кожен учасник (стейкхолдер) виконує свою роль, впливаючи на сталий розвиток. Такими стейкхолдерами в креативно-інноваційній екосистемі сталого розвитку можуть бути (рис. 1).

Роль окремих учасників інноваційної екосистеми постійно зростає, а їхня цілеспрямована взаємодія як між собою, так і з зовнішнім середовищем стає ключовим викликом для управління екосистемою. Ефективне управління передбачає маркетингову орієнтацію економічних суб'єктів, що включає в себе інноваційну, інвестиційну та виробничу діяльність, спрямовану на виявлення й використання поточних і перспективних ринкових можливостей. Це дозволяє забезпечувати баланс внутрішніх і зовнішніх ресурсів для розвитку, сприяти конкурентоспроможності та максимізувати як поточні, так і майбутні доходи, водночас враховуючи потреби споживачів.

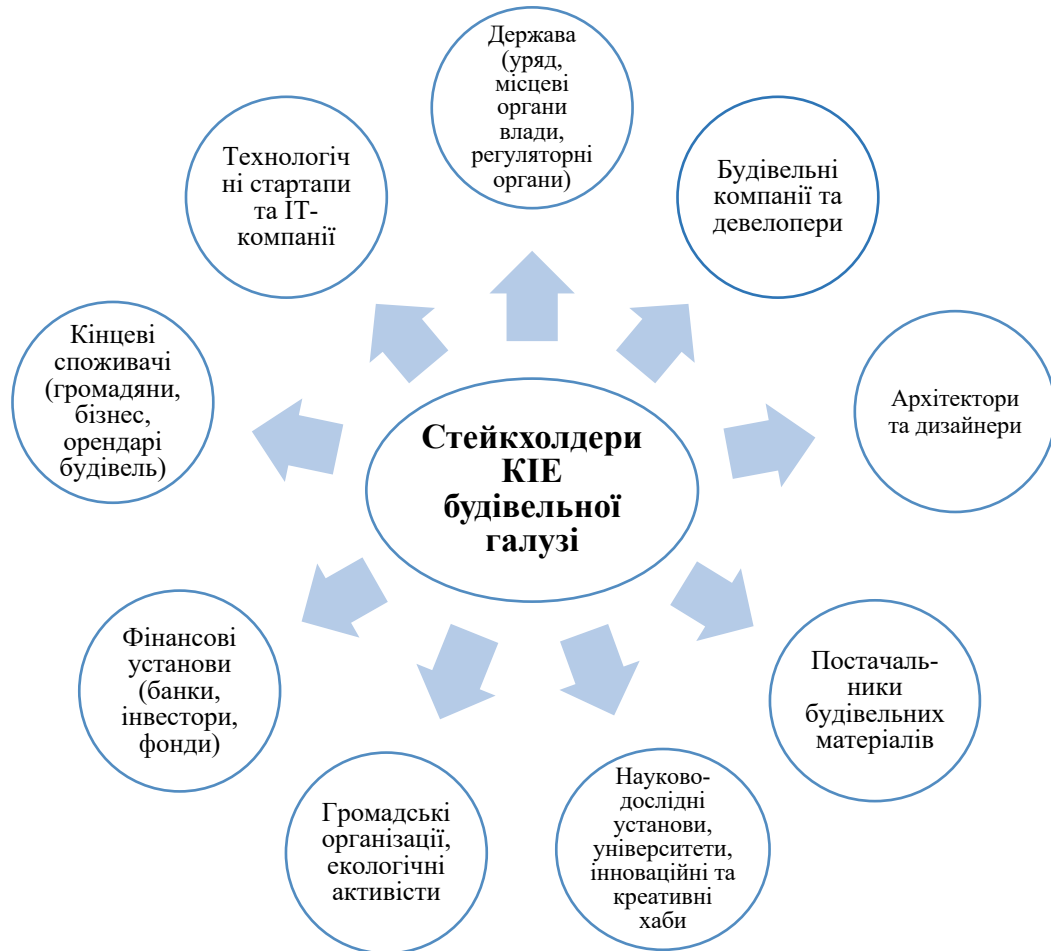

Рис. 1. Ключові стейкхолдери в креативно-інноваційній екосистемі сталого розвитку будівельної галузі (авторська розробка)

Людиноцентрична модель креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі – це підхід до формування будівельної сфери, в якому ключовим пріоритетом є людина: її комфорт, безпека, розвиток та участь у створенні інноваційних рішень.

Людиноцентрична креативно-інноваційна екосистема будівельної галузі складається з таких основних компонентів:

1. Освітньо-інформаційне середовище – забезпечує розвиток фахівців через систему навчання, підвищення кваліфікації та обмін досвідом:

- впровадження спеціалізованих освітніх програм у ЗВО (аналогічно до концепції "Україна 2030" [1]);

- використання VR/AR технологій для навчання будівельників;

- відкриті онлайн-платформи для безперервного навчання.

2. Технологічні інновації – впровадження новітніх технологій:

- ввтоматизоване проєктування та будівництво – впровадження 3D-друку будинків, дронів для моніторингу об'єктів;

- зелена архітектура – використання екологічних матеріалів, енергоефективних технологій;

- інтелектуальні будівлі – IoT-системи для управління комунікаціями та оптимізації ресурсоспоживання.

3. Організаційна структура та соціальні ініціативи:

- кластерний підхід – інтеграція будівельних компаній, університетів, дослідницьких центрів у єдину мережу;
- підтримка стартапів – інвестиції у креативні рішення для будівництва;
- громадське обговорення проєктів – залучення мешканців до планування забудов.

Вимірювання змін у людиноцентричній моделі креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі можна здійснювати через низку глобальних індексів та показників, які охоплюють аспекти інноваційності, сталого розвитку, добробуту працівників та рівня цифровізації.

Основні глобальні індекси для людиноцентричної моделі та критерії вимірювання:

1. Індекси інноваційності та креативності:

- Global Innovation Index (GII) – оцінює рівень інноваційності країн за такими показниками, як інвестиції в R&D, якість людського капіталу, кількість патентів та розвиток технологій. В 2024 в ТОП-5 найінноваційніших країн світу увійшли Швейцарія, Швеція, США, Сінгапур, Велика Британія. Україна посіла 60-те місце серед 133 країн світу [7]. Цільовий орієнтир до 2030 року – увійти в ТОП-30 країн за цим індексом;

- Global Talent Competitiveness Index (GTCI) або World Talent Ranking від IMD – відображає здатність країни залучати, розвивати та утримувати таланти, що важливо для людиноцентричної екосистеми. Станом на 2024 рік в ТОП-5 країн за талантами входять Швейцарія, Сінгапур, Люксембург, Швеція, Данія. України в переліку з 68 країн цього рейтингу немає [8]. Цільовий орієнтир до 2030 року – увійти в цей рейтинг і в ТОП-30 країн.

- Сюди ж віднесемо індекси цифровізації та розвитку технологій у будівництві, а саме: Digital Economy and Society Index (DESI) – оцінює рівень цифрової трансформації економіки, зокрема використання цифрових технологій у будівництві (індекс визначався до 2022 року включно, з 2023 р визначається DESI dashboard for the Digital Decade. Україна станом на 2024 не входить в цей індекс (поки там лише 28 країн [9]), а також Smart City Index – відображає впровадження «розумних» технологій у міському плануванні та інфраструктурі. Станом на 2024 рік, жодне українське місто не увійшло до рейтингу Smart City Index, складеного Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (IMD). Лідерами цього рейтингу є Цюрих, Осло та Канберра [10].

Проте в Україні активно впроваджуються «розумні» технології у міському плануванні та інфраструктурі. Зокрема, Київ реалізує ініціативу Kyiv Smart City, яка об'єднує бізнес, активістів та владу для розвитку «розумної» міської інфраструктури [11]. Цільовий орієнтир для України до 2030 року – увійти в ТОП-20 країн за цим індексом.

2. Індекси сталого розвитку та екологічності:

- Sustainable Development Goals Index (SDG Index) – вимірює прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР), зокрема в контексті сталого будівництва (ЦСР 9, 11, 12, 13). У 2024 році Україна посіла 44 місце в SDG Index Rank [12].

- Environmental Performance Index (EPI) – може оцінити вплив будівельної галузі на довкілля, енергоефективність та стійкість до змін клімату. В 2024 році в ТОП-5 країн з найкращим довкіллям увійшли Естонія, Люксембург, Німеччина, Фінляндія, Велика Британія. Україна в цьому рейтингу посіла 41 сходинку серед 180 країн [13].

- GRESB (Global Real Estate Sustainability Benchmark) – може оцінити сталість забудови, ефективність використання ресурсів та ESG-підходи в будівництві [14]. Україна поки не входить до цього рейтингу, але цільовий орієнтир до 2030 року – увійти до нього та мати позиції в ТОП-30

3. Індекси добробуту та соціального розвитку

- Human Development Index (HDI) – враховує тривалість життя, рівень освіти та ВВП на душу населення як показник соціального розвитку. В 2024 році Україна посіла 100 сходинку зі 193 країн, а ТОП-5 входять Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Гонконг (Китай), Данія [15]. Цільовий орієнтир до 2030 року – увійти в ТОП-20 країн за цим індексом.

- World Happiness Index (Report) – досліджує рівень задоволеності життям, що можна застосувати для оцінки комфортності середовища, створеного в межах людиноцентричної екосистеми. У ТОП-10 найщасливіших країн – Данія, Ісландія, Швеція, Ізраїль, Нідерланди, Норвегія, Люксембург, Швейцарія та Австралія, а Україна посіла 105-у сходинку, опустившись на 13 позицій в порівнянні з 2023 роком (92) [16]. До Цільовий орієнтир до 2030 року – увійти в ТОП-30 країн за цим індексом.

- Decent Work and Economic Growth (SDG 8) – враховує умови праці, рівень зайнятості та дотримання трудових стандартів [17]. На жаль, за цими показниками Україна не надто наближається до прогресу і цільового орієнтиру, виходячи зі статистичних даних досягнення ЦСР (табл.1).

Таблиця 1

Прогрес виконання завдань щодо умов праці за ЦСР
«Гідна праця та економічне зростання»*

Завдання	Індикатори	2019	2020	2020 (ціль- вий орієн- тир)	2021	2022	2023	Прогрес	2025 (ціль- вий орієн- тир)	2030 (ціль- вий орієн- тир)
8.5. Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки	8.5.1. Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності на 1 робочий день чи більше, % до рівня 2015 року	91	85	75	80	69	73	Помірний	60	55
	8.5.2. Кількість загиблих від нещасних випадків на виробництві, % до рівня 2015 року	113	101	70	103	126	126	Погіршення	50	45
	8.5.3. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у загальнообліковій кількості штатних працівників, %***	29.6	-	22.0	-	-	-	-	-	17.0

Джерело: складено автором на основі [18]

На основі наведених груп індексів можемо зобразити людиноцентричну модель креативно-інноваційної екосистеми сталого розвитку будівельної галузі (рис.2). Для вимірювання змін у людиноцентричній моделі креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі можна комбінувати індекси інноваційності, сталого розвитку, добробуту та цифровізації. Такий підхід дозволяє оцінити не лише рівень технологічного прогресу, а й соціальний вплив, екологічність та ефективність використання людського капіталу в галузі. Людиноцентрична креативно-інноваційна екосистема в будівельній галузі створює простори майбутнього – комфортні, екологічні та адаптивні до змін, де кожен має можливість впливати на середовище, в якому живе.

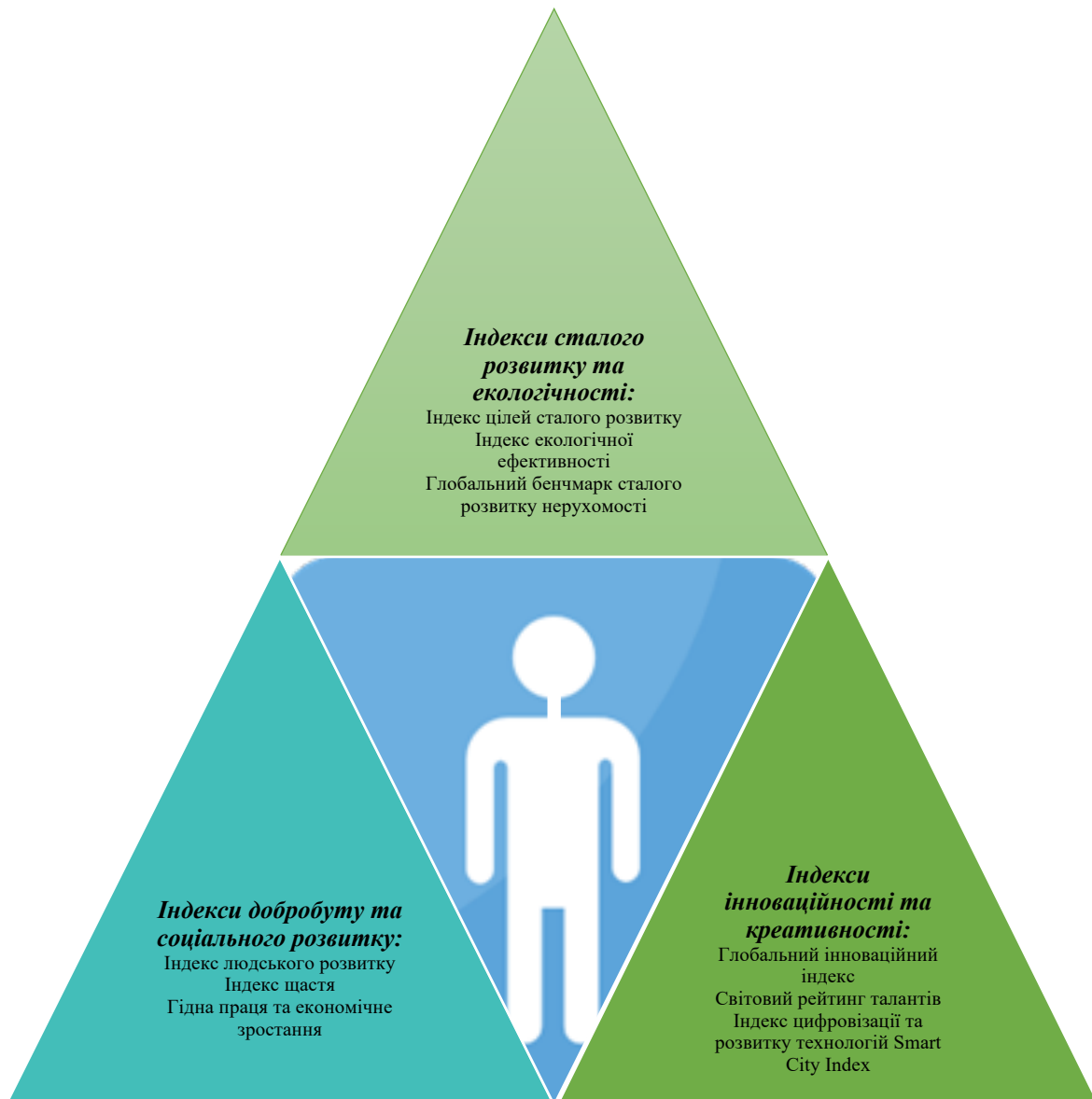

Рис. 2. Людиноцентрична модель креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі (авторська розробка)

Методи обговорення. Людиноцентрична модель креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі базується на пріоритеті людського капіталу, впровадженні технологічних інновацій та сталому розвитку. У ході дослідження було проаналізовано ключові аспекти цього підходу, що включають його економічну ефективність, екологічну стійкість та соціальну значущість. Виявлено, що гармонійне поєднання цих компонентів сприяє створенню комфортного та безпечного середовища для життя і роботи, а також забезпечує зростання конкурентоспроможності галузі.

Висновки. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що людиноцентрична модель будівельної галузі є перспективним напрямом розвитку, оскільки вона орієнтована на підвищення якості життя громадян, створення нових робочих місць та ефективне використання людського потенціалу. Водночас для її повноцінної реалізації необхідно посилювати

інноваційну активність, впроваджувати екологічні стандарти та розвивати цифрові технології у сфері будівництва. Аналіз міжнародних рейтингів свідчить про значний потенціал України у цьому напрямку, однак для його розкриття потрібні системні зміни, що включають підтримку стартапів, залучення інвестицій та адаптацію передових світових практик. Людиноцентрична модель передбачає врахування інтересів усіх учасників процесу – від кінцевих споживачів до інженерів, архітекторів, інвесторів та державних органів. Її впровадження дозволяє посилити конкурентоспроможність будівельної галузі, зробити її більш гнучкою та адаптивною до сучасних викликів.

Рекомендації для подальших досліджень. Для подальших досліджень важливо зосередитися на розробці механізмів інтеграції штучного інтелекту та цифрових технологій у людиноцентричну екосистему будівельної галузі, що дозволить підвищити ефективність управління процесами та оптимізувати використання ресурсів. Окрему увагу слід приділити вивченню впливу екологічних стандартів та «зелених» технологій на сталий розвиток будівельного сектору, що сприятиме скороченню екологічного сліду будівництва. Комплексне дослідження цих аспектів сприятиме формуванню ефективної моделі розвитку будівельної галузі, орієнтованої на потреби суспільства та вимоги сучасного світу.

Список літератури

1. Жилінська, О., Мельничук, О., Антонюк, Л., Гуменна, О., Радчук, А., Столярчук, Я., Тарута, С., Харламова, Г., Чала, Н., & Шнирков, О. (2017). *Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку*. Львів: Кальварія. 168 с.
2. Дмитренко, Г., & Головач, Н. (2021). Людиноцентрична сутність економічного розвитку. *Економіка та суспільство*, (29). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-8>.
3. Бенько, Н.М. (2020). Взаємозв'язок структури людського капіталу та інвестицій у людський капітал. *Бізнесінформ*, (10), 96–104. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-96-104>.
4. Грішнова, О.А. (2014). Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*, (1), 34–42. Київ: КНЕУ.
5. Ріктор, Т.Л. (2024). Людиноцентрична модель економіки підприємств: її інноваційні аспекти. *Вісник післядипломної освіти*, (28(57)). [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28\(57\)-272-290](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-272-290).
6. Кремень, В.Г. (2023). Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей. *Вісник НАПН України*, 5(1), 1–6.

7. Dutta, S., Lanvin, B., Rivera León, L., & Wunsch-Vincent, S. (Eds.). (2024). *Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship*. https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf.
8. IMD. (2024). *World Talent Ranking*. <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-ranking/#World-Talent-Ranking>.
9. European Commission. (2024). *DESI indicators*. https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi/charts/desi-indicators?period=desi_2024&indicator=desi_bbspeed
10. IMD. (2024). *Smart City Index 2024*. https://www.imd.org/centers/wcc/smart-city-index/press-release/?utm_source.
11. Сиваківський, Я. (2023). "Розумні" міста вже з'являються в Україні: які інновації впроваджуються. *24 канал*, 10.06.2023. https://24tv.ua/business/rozumni-mista-vzhe-zyavlyayutsya-ukrayini-yaki-innovatsiyi-vprovadzhuuyutsya_n2329904?utm_source.
12. SDSN. (2024). *Sustainable Development Report*. <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/ukraine>.
13. Yale University. (2024). *Environmental Performance Index 2024*. <https://epi.yale.edu/measure/2024/EPI>.
14. GRESB. (2024). *GRESB 2024 Sector Leaders*. https://www.gresb.com/nl-en/gresb-2024-sector-leaders/#RE_dev_sectorleaders.
15. UNDP. (2024). *Human Development Report 2023/2024: Breaking the Gridlock Reimagining Cooperation in a Polarized World*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>.
16. Helliwell, J.F., Layard, R., Sachs, J.D., De Neve, J.-E., Aknin, L.B., & Wang, S. (Eds.). (2024). *World Happiness Report 2024*. <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2024/WHR+24.pdf>.
17. UN. (2023). *The Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition Towards a Rescue Plan for People and Planet*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>.
18. Державна служба статистики України. (2024). *Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання*. <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/8>.

PhD in Economics, Associate Professor **Humenna Oleksandra**,
State Scientific Institution "Institute of Educational Content Modernization"

HUMAN-CENTRIC MODEL OF THE CREATIVE AND INNOVATIVE ECOSYSTEM IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY: CONCEPT, PRINCIPLES, AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article examines the concept of a human-centric creative and innovative ecosystem in the construction industry as a strategic direction for its sustainable development. It emphasizes the crucial role of human capital in enhancing the sector's competitiveness and highlights key principles such as innovation, ecological responsibility, digital transformation, and meritocracy. The study reviews global trends and best practices in human-centered approaches to urban planning and construction, identifying major challenges such as weak digital infrastructure, insufficient investment in human capital, and the absence of a comprehensive regulatory framework for implementing human-centric principles in Ukraine's construction sector.

The research substantiates the necessity of transitioning from traditional construction models to a system that prioritizes knowledge-intensive processes, smart technologies, and sustainable urban environments. Particular attention is given to the link between human capital development and the adoption of green and smart technologies, contributing to improved resource efficiency, reduced environmental impact, and enhanced economic productivity. The study also emphasizes the role of interdisciplinary collaboration between construction enterprises, research institutions, and public authorities in fostering an innovation-driven ecosystem.

The article proposes a comprehensive framework for implementing a human-centric approach in Ukraine's construction sector, incorporating international benchmarks and best practices. It argues that integrating artificial intelligence, IoT-based smart infrastructure, and energy-efficient technologies can significantly enhance the industry's sustainability and economic viability. The findings suggest that the human-centric model is essential for modernizing Ukraine's construction industry and aligning it with global sustainability goals. By integrating human-centered design, sustainable development principles, and technological advancements, the construction industry can evolve into a more adaptive, resilient, and competitive economic sector.

Keywords: human-centrism; construction industry; creative-innovative ecosystem; human capital; digital transformation; sustainable development; competitiveness.

REFERENCES

1. Zhilinska, O., Melnychuk, O., Antoniuk, L., Humenna, O., Radchuk, A., Stoliarchuk, Ya., Taruta, S., Kharlamova, H., Chala, N., & Shnyrkov, O. (2017) *Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku* [Ukraine 2030: The Doctrine of Balanced Development]. Lviv: Kalvariia. {in Ukrainian}
2. Dmytrenko, H. & Holovach, N. (2021) 'The human-centric essence of economic development', *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and Society], (29). Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-8>. {in Ukrainian}
3. Benko, N.M. (2020) 'Interrelation between the structure of human capital and investments in human capital', *Biznesinform* [Business Inform], (10), pp. 96–104. Available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-96-104>. {in Ukrainian}
4. Hrishnova, O.A. (2014) 'Human, intellectual, and social capital of Ukraine: essence, interrelation, assessment, development directions', *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka* [Social and Labour Relations: Theory and Practice], (1), pp. 34–42. Kyiv: KNEU. {in Ukrainian}
5. Riktor, T.L. (2024) 'The human-centric model of enterprise economics: its innovative aspects', *Visnyk pisladyplomnoi osvity* [Bulletin of Postgraduate Education], 28(57). Available at: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28\(57\)-272-290](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-272-290). {in Ukrainian}
6. Kremen, V.H. (2023) 'Philosophy of human-centrism in the system of modern values', *Visnyk NAPN Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine], 5(1), pp. 1–6. {in Ukrainian}
7. Dutta, S., Lanvin, B., Rivera León, L., & Wunsch-Vincent, S. (eds.) (2024) *Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship*. Available at: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf. {in English}
8. IMD (2024) *World Talent Ranking*. Available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-ranking/#World-Talent-Ranking>. {in English}
9. European Commission (2024) *DESI indicators*. Available at: https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi/charts/desi-indicators?period=desi_2024&indicator=desi_bbspeed. {in English}
10. IMD (2024) *Smart City Index 2024*. Available at: https://www.imd.org/centers/wcc/smart-city-index/press-release/?utm_source. {in English}
11. Syvakivskyi, Ya. (2023) "'Smart' cities are already emerging in Ukraine: what innovations are being implemented", *24 Kanal*, 10 June. Available at:

https://24tv.ua/business/rozumni-mista-vzhe-zyavlyayutsya-ukrayini-yaki-innovatsiyi-vprovadzhuyutsya_n2329904?utm_source.

12. SDSN (2024) *Sustainable Development Report*. Available at: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/ukraine>. {in English}
13. Yale University (2024) *Environmental Performance Index 2024*. Available at: <https://epi.yale.edu/measure/2024/EPI>. {in English}
14. GRESB (2024) *GRESB 2024 Sector Leaders*. Available at: https://www.gresb.com/nl-en/gresb-2024-sector-leaders/#RE_dev_sectorleaders. {in English}
15. UNDP (2024) *Human Development Report 2023/2024: Breaking the Gridlock Reimagining Cooperation in a Polarized World*. Available at: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>. {in English}
16. Helliwell, J.F., Layard, R., Sachs, J.D., De Neve, J.-E., Aknin, L.B., & Wang, S. (eds.) (2024) *World Happiness Report 2024*. Available at: <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2024/WHR+24.pdf>. {in English}
17. UN (2023) *The Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition Towards a Rescue Plan for People and Planet*. Available at: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>. {in English}
18. State Statistics Service of Ukraine (2024) *Goal 8. Decent Work and Economic Growth*. Available at: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/8>. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.115-132

УДК 330.341.1:69.003.13

д.т.н., професор **Поколенко В.О.**,
pokolenkoo@ukr.net, ORCID: 0000-0003-1750-5964,
Якимчук Т.В.,
Zamora.hmuruy@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2443-2393,
Сєдінкін О.В.,
ASedinkin@gmail.com, ORCID: 0009-0004-7079-0949,
Івїнський Є.М.,
evgen.ivinskyu@gmail.com, ORCID: 0009-0002-3454-4738,
Київський національний університет будівництва і архітектури

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЦИКЛУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ-ВИКОНАВЦІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ БУДІВЕЛЬНОГО ДЕВЕЛОПМЕНТУ

У сучасних умовах динамічного розвитку будівельної галузі та посилення конкуренції на ринку нерухомості особливої актуальності набуває питання ефективного управління інноваційним розвитком підприємств-виконавців будівельних девелоперських проєктів. Інновації є одним із ключових факторів, що визначають здатність підприємств адаптуватися до змін ринкового середовища, підвищувати свою конкурентоспроможність та оптимізувати операційну діяльність. Однак, вплив циклу інноваційного розвитку на ефективність операційної діяльності таких підприємств потребує ґрунтовного аналізу, оскільки кожна фаза цього циклу має свої особливості, виклики та можливості. Цикл інноваційного розвитку охоплює кілька ключових етапів: зародження ідеї, дослідження та розробка, впровадження, комерціалізація та масштабування. Кожен з цих етапів впливає на фінансові показники підприємства, продуктивність його ресурсів, рівень організаційної гнучкості та загальну ефективність операційної діяльності. Наприклад, на початкових стадіях впровадження інновацій спостерігається підвищення витрат на дослідження, тестування та адаптацію нових технологій, що тимчасово знижує прибутковість. Проте, в подальшому інновації сприяють оптимізації виробничих процесів, скороченню термінів реалізації проєктів, підвищенню якості будівництва та зменшенню операційних ризиків.

Будівельний девелопмент, як комплексний процес створення та управління нерухомістю, вимагає стратегічного підходу до впровадження інновацій, що охоплюють як технологічні, так і управлінські аспекти. Цифровізація, автоматизація будівельних процесів, застосування екологічних матеріалів, використання ВІМ-технологій, штучного інтелекту та великих

даних (*Big Data*) – це лише частина сучасних трендів, що визначають майбутнє галузі. Однак, рівень інтеграції цих технологій значною мірою залежить від зрілості підприємства в управлінні інноваціями та його здатності оптимально розподіляти ресурси між етапами циклу інноваційного розвитку. Крім технологічних інновацій, важливу роль відіграють організаційні та бізнес-інновації. Запровадження нових методів управління, покращення корпоративної культури, адаптація підприємства до гнучких підходів роботи (*Agile, Lean Construction*) та оптимізація логістичних процесів – усе це сприяє підвищенню ефективності операційної діяльності. Дослідження показують, що підприємства, які активно інвестують в інновації, демонструють вищі показники продуктивності, швидше адаптуються до змін у ринковому середовищі та мають вищу прибутковість у довгостроковій перспективі.

Разом з тим, інноваційний розвиток будівельних підприємств супроводжується низкою викликів. Високі витрати на розробку та впровадження інновацій, невизначеність результатів, необхідність зміни усталених бізнес-процесів, а також недостатня цифрова грамотність персоналу можуть стати бар'єрами на шляху ефективного використання інновацій. Крім того, відсутність системного підходу до управління інноваціями може призвести до неефективного розподілу ресурсів і недостатньої окупності інвестицій.

У зв'язку з цим виникає необхідність розробки комплексних методичних підходів до оцінки впливу циклу інноваційного розвитку на операційну ефективність підприємств-виконавців будівельних девелоперських проєктів. Такий підхід повинен враховувати фінансові, технологічні, організаційні та ринкові аспекти інноваційного розвитку, дозволяючи підприємствам формувати оптимальні стратегії впровадження нових рішень.

Ключові слова: інноваційний розвиток; будівельний девелопмент; операційна ефективність; цифровізація; бізнес-процеси; BIM-технології; стратегічне управління; автоматизація.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день будівельний девелопмент характеризується динамічним розвитком та зростаючими вимогами до ефективності операційної діяльності підприємств-виконавців. У зв'язку з технологічним прогресом, посиленням конкурентного середовища та необхідністю оптимізації бізнес-процесів, підприємства будівельної галузі змушені активно впроваджувати інноваційні рішення для підвищення продуктивності та мінімізації витрат. Водночас, ефективність впровадження

інновацій значною мірою залежить від розуміння циклу їх розвитку та вміння управляти ним на всіх етапах.

Обіг життєвого кола інноваційного розвитку підприємств включає кілька ключових фаз: дослідження та розробку, впровадження, комерціалізацію та масштабування. Кожна з цих фаз має свій вплив на операційну діяльність підприємств, що проявляється у змінах у фінансових показниках, виробничих процесах, управлінських підходах та загальній рентабельності діяльності. Недостатнє розуміння цих взаємозв'язків може призводити до нераціонального використання ресурсів, затримок у реалізації проєктів, зниження інноваційного потенціалу та, як наслідок, погіршення ринкових позицій компанії.

Незважаючи на те, що інновації в будівельній сфері активно розвиваються, залишається проблема недостатньої інтеграції сучасних технологій у бізнес-процеси підприємств. Зокрема, багато компаній стикаються з труднощами у впровадженні цифрових рішень, таких як системи інформаційного моделювання будівель (BIM), автоматизовані платформи управління ресурсами, штучний інтелект та великі дані (Big Data). Ці технології можуть значно підвищити ефективність операційної діяльності, скоротити терміни реалізації проєктів та покращити якість будівництва, однак їхнє застосування потребує адаптації внутрішніх бізнес-процесів та нових підходів до управління інноваціями.

Ще однією важливою проблемою є відсутність комплексної методики оцінки впливу інноваційного циклу на операційну ефективність підприємств. Питання розподілу ресурсів між етапами інноваційного розвитку, визначення окупності інвестицій в інноваційні технології та оцінка довгострокових результатів їх впровадження залишаються відкритими. Без чітких методів аналізу підприємства ризикують інвестувати в технології, що не відповідають їхнім реальним потребам або не приносять очікуваних результатів.

В умовах глобальної цифровізації та розвитку концепцій сталого будівництва зростає потреба у створенні стратегічного підходу до інноваційного розвитку, який забезпечить баланс між економічною ефективністю, технологічними можливостями та екологічними стандартами. У цьому контексті актуальним є дослідження взаємозв'язку між циклом інноваційного розвитку та операційною ефективністю підприємств-виконавців будівельних девелоперських проєктів.

Таким чином, існує необхідність розробки методичних підходів до аналізу та оцінки ефективності інноваційного циклу в будівельному девелопменті, що дозволить підприємствам підвищити рівень конкурентоспроможності, покращити використання ресурсів та забезпечити сталий розвиток галузі.

Мета статті. Головною метою проботи є аналіз впливу циклу інноваційного розвитку підприємств-виконавців на ефективність їхньої операційної діяльності в системі будівельного девелопменту. Дослідження спрямоване на визначення взаємозв'язків між етапами інноваційного розвитку та ключовими показниками операційної ефективності, що дозволить оцінити рівень адаптивності підприємств до сучасних технологічних змін та ринкових викликів.

Особлива увага приділяється розгляду механізмів впровадження інновацій у будівельну сферу, їхньому впливу на бізнес-процеси, а також оцінці ефективності використання цифрових технологій та управлінських рішень. У результаті дослідження буде запропоновано методичні підходи до оцінки ефективності інноваційного циклу, що допоможуть підприємствам оптимізувати свої бізнес-процеси, підвищити продуктивність та забезпечити конкурентоспроможність у сфері будівельного девелопменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу інноваційного розвитку на операційну ефективність підприємств-виконавців будівельних девелоперських проєктів активно досліджується як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі. Основна увага зосереджена на ролі інноваційних технологій у підвищенні продуктивності, зниженні витрат та покращенні конкурентоспроможності будівельних підприємств. Сучасні дослідження акцентують увагу на цифровізації та автоматизації будівельних процесів як ключових факторах інноваційного розвитку. Зокрема, велика увага приділяється впровадженню BIM-технологій, штучного інтелекту, Інтернету речей (IoT) та великих даних (Big Data) у будівельні проєкти. Дослідження підтверджують, що використання цих технологій сприяє скороченню часу виконання проєктів, підвищенню якості робіт та оптимізації витрат. Водночас існує низка досліджень, присвячених аналізу стратегічного управління інноваціями в будівельному девелопменті. Дослідники наголошують на необхідності розробки комплексних методик оцінки інноваційного циклу, що враховують як технологічні, так і фінансово-економічні аспекти. Зокрема, важливо оцінювати окупність інвестицій у нові технології, визначати оптимальні стратегії їх впровадження та враховувати ризики, пов'язані з інноваційною діяльністю.

Попри значний обсяг досліджень у цій сфері, питання комплексної оцінки впливу циклу інноваційного розвитку на операційну ефективність підприємств залишається недостатньо вивченим. Подальші наукові роботи мають бути спрямовані на розробку моделей оцінки інноваційного розвитку, що дозволять будівельним підприємствам підвищити ефективність своєї діяльності та адаптуватися до змін ринкового середовища.

Виклад основної інформації: Аналіз впливу циклу інноваційного розвитку підприємств-виконавців на ефективність їх операційної діяльності у системі будівельного девелопменту є важливим аспектом дослідження взаємозв'язку між технологічними змінами та економічними результатами компаній. Будівельний девелопмент як складний багатокomпонентний процес вимагає ефективного управління інноваційним розвитком підприємств, які виконують основні етапи створення об'єктів нерухомості.

Цикл інноваційного розвитку підприємств складається з декількох фаз, кожна з яких по-різному впливає на операційну діяльність. На початковій стадії інноваційної адаптації компанії впроваджують новітні технології, матеріали та методи управління, що вимагає значних інвестицій, але водночас створює передумови для підвищення конкурентоспроможності. Впровадження інноваційних підходів у будівництві, таких як цифрові моделі BIM, автоматизація процесів, використання екологічно чистих матеріалів, дозволяє оптимізувати витрати, скоротити час будівництва та підвищити якість робіт [1].

На стадії активного розвитку підприємства досягають максимального ефекту від впроваджених інновацій. Оптимізація процесів, інтеграція сучасних цифрових рішень та підвищення рівня автоматизації дозволяють скоротити витрати ресурсів, зменшити ймовірність помилок у проектуванні та реалізації об'єктів. Це безпосередньо впливає на операційну ефективність, підвищуючи прибутковість та забезпечуючи стабільне зростання компанії. Водночас успішні інноваційні стратегії сприяють зміцненню ринкових позицій, що є важливим для девелоперських проектів із тривалим інвестиційним циклом.

Однак фаза зрілості інноваційного розвитку супроводжується ризиком зниження темпів зростання ефективності через зменшення потенціалу інновацій. Компанії, які не адаптуються до нових умов ринку або не підтримують постійний процес інноваційного оновлення, можуть втратити конкурентні переваги. Тому стратегія безперервного вдосконалення, досліджень та розробок, а також залучення нових технологій залишається ключовим фактором стабільного розвитку [2].

Спад інноваційної активності може призвести до зниження ефективності операційної діяльності, оскільки технологічна стагнація призводить до підвищення витрат і зменшення якості будівельних процесів. Важливим завданням для підприємств-виконавців у будівельному девелопменті є підтримка балансу між традиційними методами роботи та постійним оновленням технологій, що забезпечує довгострокову ефективність операційної діяльності та стійке зростання у конкурентному середовищі.

Перш ніж аналізувати, як продуктивність інновацій впливає на трансформацію ефективності операційної системи будівельного підприємства, необхідно чітко окреслити ключові етапи його інноваційного розвитку.

Інноваційний розвиток підприємств-виконавців у системі будівельного девелопменту є ключовим фактором підвищення ефективності операційної діяльності. Впровадження інноваційних технологій, цифрових рішень та модернізація управлінських процесів сприяють зростанню продуктивності та конкурентоспроможності компаній. Однак для оцінки впливу циклу інноваційного розвитку на операційну діяльність необхідно чітко розуміти структуру цього циклу, його основні етапи та характерні особливості кожного з них [3].

Аналізуючи взаємозв'язок між інноваційним розвитком та операційною ефективністю будівельних підприємств, слід розглянути вплив різних етапів інноваційного циклу на діяльність компанії. Інноваційний розвиток є динамічним процесом, що охоплює кілька послідовних фаз, кожна з яких характеризується особливими завданнями, інвестиційними потребами та рівнем ефективності.

Для глибшого розуміння особливостей кожного етапу циклу інноваційного розвитку будівельного підприємства розглянемо їх у структурованій формі. У таблиці 1 наведено основні змістовно-операційні характеристики кожного етапу, що дозволяють оцінити їхній вплив на загальну продуктивність компанії [4].

Таблиця 1.

Основні змістовно-операційні етапи циклу інноваційного розвитку БП

(роблено авторами на основі [4])

Етап циклу	Основний зміст	Операційні особливості
Формування інноваційної стратегії	Визначення напрямків модернізації, аналіз технологічних можливостей, оцінка економічних вигід	Попередній аналіз, планування, стратегічне прогнозування
Дослідницько-розробницький етап	Вивчення, тестування, впровадження нових технологій та управлінських рішень	Використання цифрових рішень (BIM, AI), застосування новітніх матеріалів
Активне впровадження інновацій	Оптимізація процесів, автоматизація, застосування нових методів будівництва	Роботизовані системи, управлінські інновації, ефективне використання ресурсів
Стабілізація та вдосконалення	Масштабування успішних рішень, адаптація персоналу, оптимізація процесів	Додаткове вдосконалення, контроль ефективності, усунення недоліків
Можливий спад активності або подальший розвиток	Визначення нових стратегій розвитку або ризик стагнації	Постійний пошук удосконалень або зниження конкурентоспроможності

На початковому етапі, що передбачає формування інноваційної стратегії, підприємство визначає основні напрями модернізації, оцінює наявні технологічні можливості та аналізує потенційні вигоди від впровадження інновацій. Це критичний період, оскільки саме на цьому етапі закладається фундамент для подальшого зростання продуктивності та оптимізації операційних процесів.

Наступний етап – дослідницько-розробницький, спрямований на вивчення, тестування та впровадження нових технологій, матеріалів та управлінських рішень. Впровадження цифрового моделювання, систем автоматизованого управління будівництвом (BIM), застосування екологічних матеріалів та інноваційних методів проєктування дозволяє створити ефективнішу операційну систему. Водночас цей етап пов'язаний із високими фінансовими витратами та можливими ризиками, оскільки далеко не всі інновації приносять очікуваний ефект [5].

Фаза активного впровадження інновацій у виробничий процес є вирішальною для підвищення продуктивності. Оптимізація логістичних процесів, автоматизація операцій, використання роботизованих систем та новітніх управлінських підходів сприяють зменшенню витрат та підвищенню ефективності роботи підприємства. У цей період визначається реальний вплив інновацій на операційну діяльність, оскільки компанія починає отримувати перші економічні вигоди від впроваджених змін.

Етап стабілізації передбачає систематичне вдосконалення впроваджених рішень, адаптацію персоналу до нових умов роботи, усунення можливих недоліків та оцінку результатів модернізації. Успішні підприємства на цьому етапі проводять додаткову оптимізацію, масштабують вдалі рішення та аналізують можливості подальшого вдосконалення.

На останньому етапі, що характеризується можливим зниженням інноваційної активності, компанія стикається з необхідністю вибору: підтримувати розвиток шляхом безперервного вдосконалення або ризикувати стагнацією через втрату конкурентних переваг. Підприємства, які продовжують інвестувати в інновації та гнучко реагують на зміни ринку, забезпечують собі довгострокову ефективність та стабільне зростання [6].

Для об'єктивного та точного аналізу результативності інноваційної діяльності будівельного підприємства (БП) необхідно дослідити низку ключових показників операційної ефективності. Це дозволить визначити, наскільки успішним було впровадження нових технологій, методів управління та виробничих процесів. Серед основних аспектів оцінювання варто виділити такі:

Оцінка зростання фінансових показників та прибутковості. Необхідно проаналізувати, як інновації вплинули на фінансовий стан компанії, зокрема на рівень доходів, середню вартість послуг чи робіт, а також собівартість продукції.

Формула для розрахунку темпів зростання прибутку:

$$T_P = \frac{P_n - P_{n-1}}{P_{n-1}} \times 100\%, \quad (1)$$

де T_P — темп зростання прибутку, P_n — прибуток у поточному періоді, P_{n-1} — прибуток у попередньому періоді.

Визначення періоду окупності інвестицій. Важливо оцінити, за який проміжок часу вкладені кошти у впровадження інновацій починають приносити економічний ефект та забезпечувати стабільний дохід.

Формула розрахунку періоду окупності:

$$PP = \frac{I}{CF}, \quad (2)$$

де P — період окупності (в роках), I — загальний обсяг інвестицій, CF — середньорічний грошовий потік.

Аналіз продуктивності та ефективності роботи. Оцінюється, наскільки запроваджені інновації сприяли оптимізації робочих процесів, скороченню часу виконання завдань і підвищенню ефективності використання ресурсів.

Формула продуктивності праці:

$$PR = \frac{O}{L}, \quad (3)$$

де R — продуктивність праці, O — обсяг виконаних робіт або виробленої продукції, L — кількість працівників або витрачений робочий час.

Підвищення якості продукції та послуг. Вплив інновацій оцінюється через зміни у рівні дефектності, відповідності продукції стандартам та задоволеності споживачів.

Формула рівня дефектності:

$$D = \frac{N_d}{N_t} \times 100\%, \quad (4)$$

де D — рівень дефектності, N_d — кількість дефектних одиниць, N_t — загальна кількість виготовленої продукції.

Поліпшення конкурентоспроможності та ринкових позицій. Оцінюється, наскільки інноваційні зміни сприяли зростанню ринкової частки, залученню нових клієнтів та утриманню постійних замовників.

Формула зміни ринкової частки:

$$MS = \frac{S_c}{S_t} \times 100\%, \quad (5)$$

де MS — ринкова частка компанії, S_c — обсяг продажів компанії, S_t — загальний обсяг продажів у галузі.

Вплив інновацій на рівень витрат. Аналізується, чи сприяли нововведення зниженню операційних витрат та підвищенню рентабельності.

Формула економії витрат:

$$C_s = \frac{C_o - C_n}{C_o} \times 100\%, \quad (6)$$

де C_s — рівень зниження витрат, C_o — витрати до впровадження інновацій, C_n — витрати після впровадження інновацій.

Вплив інновацій на рівень задоволеності персоналу. Підприємство повинно аналізувати відгуки працівників, рівень їхньої мотивації та задоволеності робочими умовами після впровадження нових технологій.

Формула рівня задоволеності персоналу:

$$ESI = \frac{S_p}{N_p} \times 100\%, \quad (7)$$

де ESI — індекс задоволеності співробітників, S_p — кількість працівників, що висловили позитивну оцінку, N_p — загальна кількість опитаних співробітників.

Аналіз відгуків клієнтів. Необхідно оцінити, як клієнти реагують на інноваційні зміни, чи зросла їхня лояльність до компанії та рівень довіри.

Формула рівня задоволеності клієнтів:

$$CSI = \frac{S_c}{N_c} \times 100\%, \quad (8)$$

де CSI — індекс задоволеності клієнтів, S_c — кількість позитивних відгуків, N_c — загальна кількість опитаних клієнтів.

Таким чином, аналізуючи наведені показники, будівельне підприємство може об'єктивно оцінити ефективність своїх інноваційних проєктів, визначити їхній вплив на фінансові результати, продуктивність роботи, якість продукції, репутацію компанії та рівень задоволеності персоналу й клієнтів. Це дозволить приймати обґрунтовані рішення щодо подальшого розвитку та вдосконалення інноваційної стратегії [7].

Для ефективного управління інноваційною діяльністю будівельного підприємства необхідно чітко структурувати процес розробки та впровадження інноваційних ініціатив. Це дозволяє оптимізувати використання ресурсів, мінімізувати ризики та забезпечити максимальну результативність запроваджених змін. Нижче представлений рисунок 1 який відображає ключові етапи цього процесу, починаючи від ідентифікації потреб у нових рішеннях та аналізу їх доцільності до інтеграції інновацій у діяльність підприємства. Він демонструє логіку ухвалення рішень, послідовність дій, основні контрольні точки та взаємозв'язок між окремими компонентами інноваційного проєкту, що сприяє його успішній реалізації.

Ефективна реалізація етапів розробки та впровадження інновацій у будівельному підприємстві можлива лише за умови належного управління всіма заходами, об'єднаними в єдиний інноваційний проєкт.

Інноваційний проєкт являє собою складну систему взаємопов'язаних цілей та програм, що спрямовані на отримання конкретних результатів. До його складу входять науково-дослідні, конструкторські, виробничі, організаційні, фінансові та комерційні заходи, покликані вирішити певне науково-технічне завдання. Учасники проєкту несуть відповідальність за його реалізацію, а їх кількість може варіюватися від однієї особи до кількох десятків, залежно від масштабності та складності проєкту [8].

Керівник проєкту, або проєкт-менеджер, виконує ключову роль у його реалізації. Це юридична або фізична особа, якій замовник (керівництво будівельного підприємства) делегує повноваження щодо управління проєктом. До його обов'язків входять планування, контроль та координація діяльності всіх учасників. Межі відповідальності керівника проєкту визначаються умовами договору із замовником.

Проєктна команда є специфічною організаційною структурою, яка формується на період реалізації інноваційної ініціативи та діє під керівництвом проєкт-менеджера. Її склад і функції залежать від розміру, складності та галузевої приналежності конкретного проєкту.

Управління інноваційною діяльністю потребує чіткого горизонтального та вертикального розподілу праці. Горизонтальний поділ передбачає спеціалізацію менеджерів за окремими функціями, що призводить до створення

спеціалізованих підрозділів: відділів розробки інноваційних стратегій, планування, прогнозування, контрольно-диспетчерських служб тощо.

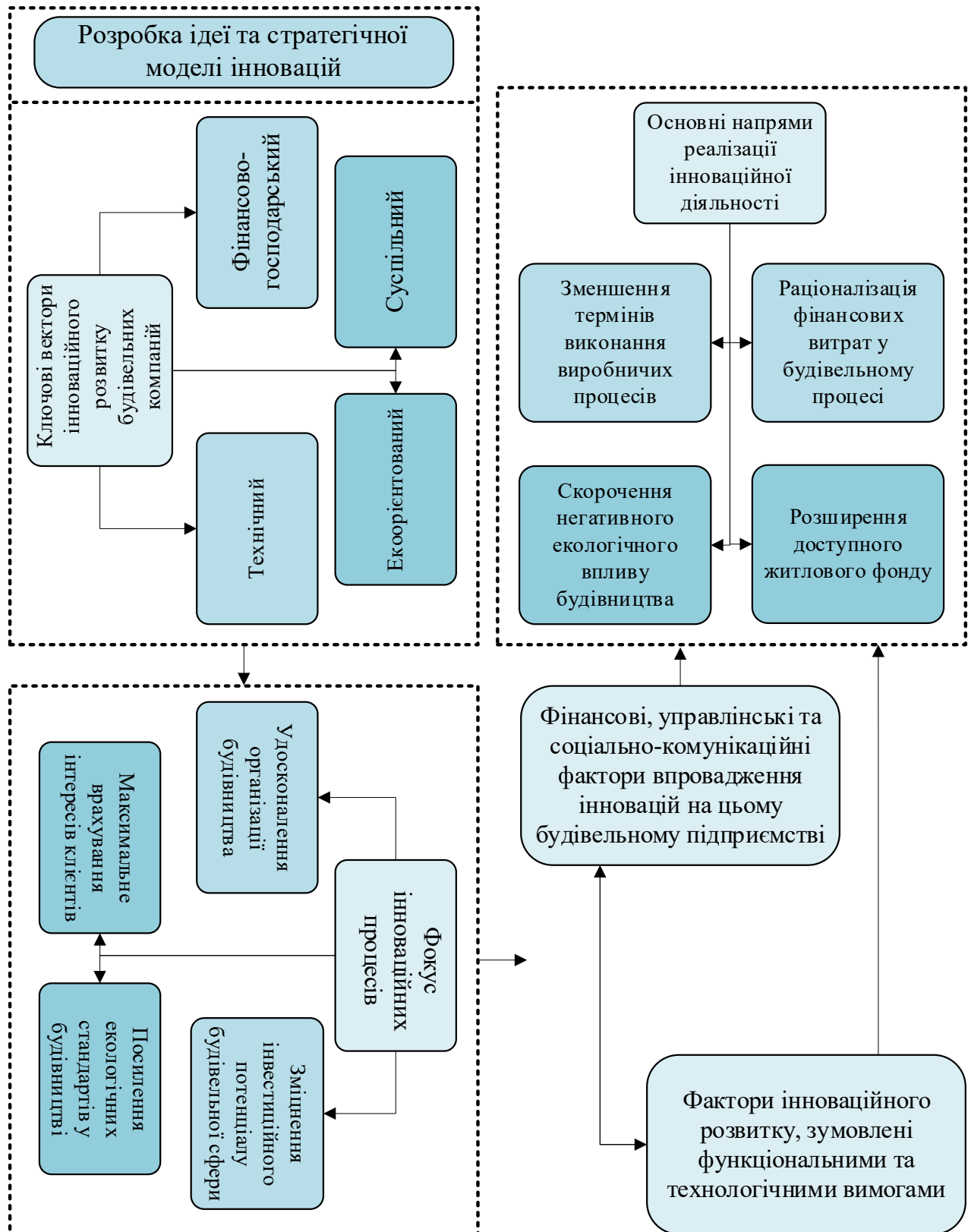

Рис. 1. Розробка інноваційних ініціатив та їх впровадження в єдиний інноваційний проект (роблено авторами на основі [7])

Вертикальний розподіл праці визначається масштабами інноваційної діяльності, її характером та особливостями галузі. У проєкті беруть участь керівники, фахівці з різних сфер, виконавці різноманітних функцій, що повинні діяти злагоджено задля досягнення інноваційних цілей [9].

Для успішної реалізації інноваційного проєкту необхідно залучити різних учасників, кожен з яких виконує специфічні функції у процесі управління, розробки та впровадження інновацій. Ефективний розподіл ролей забезпечує злагодженість роботи, прискорює прийняття рішень та сприяє досягненню стратегічних цілей проєкту. У таблиці 2 нижче представлено основні ролі учасників інноваційного процесу, їх функціональні обов'язки та внесок у розвиток інноваційної діяльності будівельного підприємства.

Таблиця 2.

Основні ролі учасників інноваційного процесу
(роблено авторами на основі [9])

Роль	Функціональні обов'язки
Антрепренер	Генерує ідеї, підтримує новаторські ініціативи, організовує створення нових продуктів, технологій або проєктів. Взаємодіє із зовнішнім середовищем, координує зв'язки із зовнішніми партнерами.
Інтрапренер	Відповідає за внутрішнє управління інноваціями, створює умови для розвитку творчого потенціалу, координує пошук нових рішень у межах підприємства.
Інформаційний воротар	Збирає, аналізує та поширює інформацію щодо новітніх технологій, трендів та можливостей ринку, необхідних для реалізації інновацій.
Адміністратор	Забезпечує організаційно-адміністративну підтримку процесу впровадження інновацій, контролює виконання регламентів і нормативних вимог.
Вільний співробітник	Виконує допоміжні завдання, що сприяють ефективному впровадженню інновацій, працює у проєкті на тимчасовій або договірній основі.

Антрепренер є центральною фігурою інноваційного менеджменту, оскільки він є джерелом нових ідей та ініціатив, навіть за умов високого рівня ризику та невизначеності. Йому властиві такі риси, як інтуїтивне мислення, проактивність, рішучість та прагнення до змін. Антрепренер орієнтований на розв'язання зовнішніх завдань, серед яких створення нових бізнес-моделей, співпраця із зовнішніми партнерами та координація інноваційних стратегій компанії. Часто такі фахівці займають керівні позиції у відділах, що розробляють нові технології, продукти або сервіси [10].

Інтрапренери, на відміну від антрепренерів, зосереджені на внутрішніх аспектах інноваційної діяльності. Вони створюють умови для творчості, організовують процес пошуку ідей та забезпечують їхню реалізацію в межах

компанії. Такі спеціалісти мають широкий спектр знань і навичок, що дозволяє їм ефективно адаптувати інновації до внутрішніх процесів підприємства.

Для виконання окремих завдань в межах інноваційного проєкту розробник може залучати спеціалізовані установи та організації, які сприяють успішній реалізації нововведень та надають необхідний експертний, фінансовий і технічний супровід. До таких структур належать [11]:

- Інноваційні центри, що займаються розробкою та інтеграцією передових технологій;
- Фонди підтримки проєктів і програм, які забезпечують фінансування та грантову підтримку;
- Консалтингові компанії, що надають стратегічні рекомендації та бізнес-аналітику;
- Незалежні експертні організації, які оцінюють перспективність і технічну життєздатність проєкту;
- Патентно-ліцензійні компанії, що допомагають із правовим захистом нових розробок;
- Аудиторські фірми, які контролюють дотримання фінансових, податкових і правових норм;
- Виставкові платформи та форуми, що сприяють популяризації та просуванню інноваційних рішень.

Оскільки напрямки розвитку науково-технічної сфери є багатограними, інноваційні проєкти розподіляються за тривалістю їхнього виконання:

- Довготривалі (понад 5 років) – орієнтовані на масштабні наукові розробки, що потребують значного часу для реалізації;
- Середньострокові (від 3 до 5 років) – спрямовані на оптимізацію існуючих процесів і модернізацію технологій;
- Короткострокові (менше 3 років) – націлені на швидке впровадження конкретних інновацій із негайним ефектом.

Для ефективною реалізації інноваційних проєктів важливо враховувати їхню класифікацію за тривалістю, характером реалізації та напрямком впроваджуваних змін. Це допомагає підприємству чітко визначити стратегію управління інноваціями, оптимізувати ресурси та досягати максимальних результатів [12]. Нижче представлений рисунок 2, який відображає основні підходи до їх розподілу залежно від тривалості виконання, типу інновацій та організаційних особливостей. Він допомагає візуально оцінити логіку вибору проєктів та визначити найбільш ефективні підходи до їх впровадження.

Залежно від характеру реалізації, інноваційні проєкти можуть бути **завершеними**, коли вони повністю вирішують поставлене завдання, або

проміжними, якщо їхня мета полягає у досягненні певного етапу в межах більш масштабної ініціативи.

Класифікація проєктів також залежить від того, чи спрямовані вони на вдосконалення існуючих рішень або на створення принципово нових технологій і ринків.

Основні типи інноваційних проєктів включають [13]:

- Розробка нового або вдосконаленого продукту, що змінює ринок і пропонує споживачам якісно нові рішення;
- Впровадження передових методів виробництва, які дозволяють підвищити ефективність, знизити витрати та оптимізувати робочі процеси;
- Освоєння абсолютно нових ринкових сегментів, що відкривають додаткові можливості для зростання компанії;
- Використання альтернативних джерел постачання сировини, що сприяє стабільності та зниженню залежності від зовнішніх факторів;
- Реструктуризація управлінської системи, яка покликана забезпечити більшу ефективність, гнучкість та швидкість прийняття рішень.

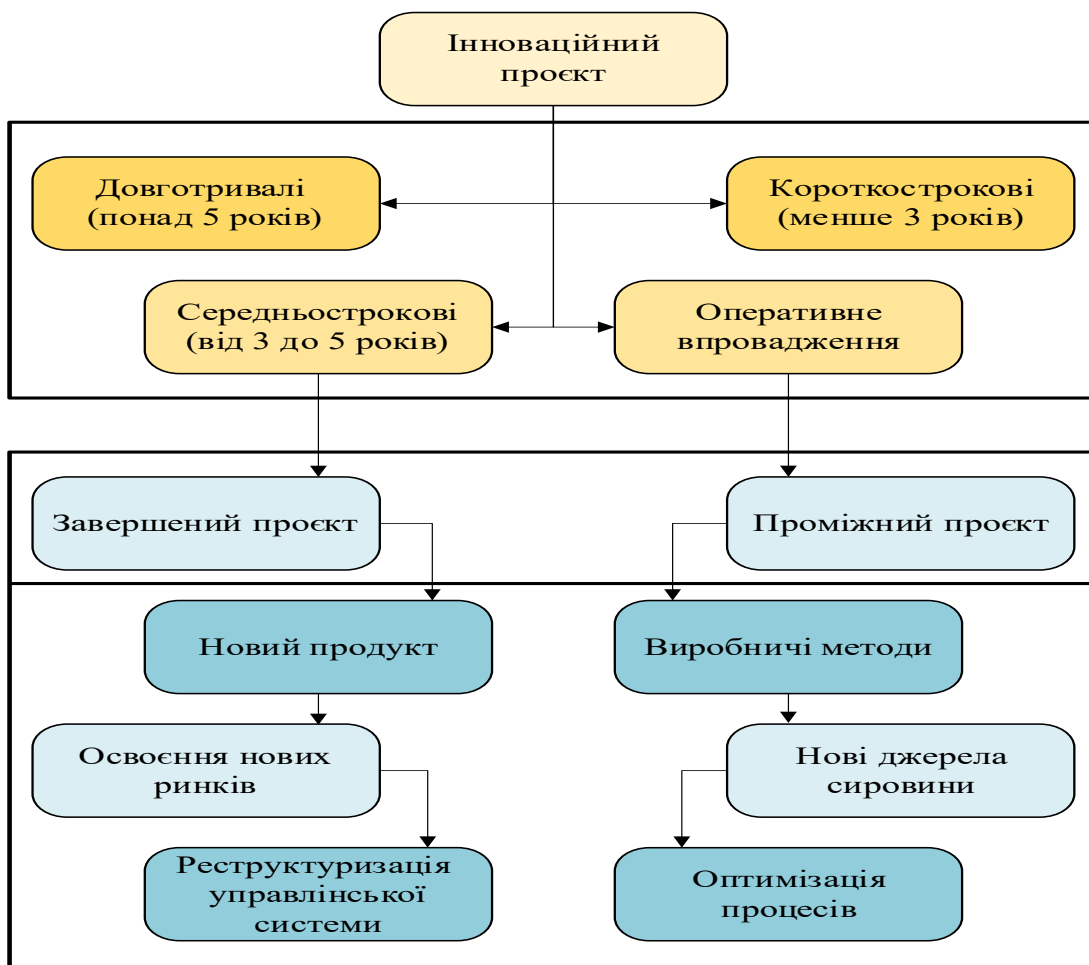

Рис. 2. Класифікація інноваційних проєктів (роблено автором на основі [12])

Література

1. Chesbrough, H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Boston: Harvard Business School Press, 2003. – 227 p.
2. I. Chupryna, R. Tormosov, D. Abzhanova, D. Ryzhakov, V. Gonchar and N. Plys, "Scientific and Methodological Approaches to Risk Management of Clean Energy Projects Implemented in Ukraine on the Terms of Public-Private Partnership," 2022 International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST), Nur-Sultan, Kazakhstan, 2022, pp. 1-8
3. Tidd, J., Bessant, J. Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. 6th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2020. – 680 p.
4. Бондаренко С.О., Романенко Ю.Л. Оцінка інноваційного розвитку підприємств у сфері будівельного девелопменту // Інноваційна економіка. – 2021. – № 4. – с. 30-39.
5. Василенко Т.П., Гончаренко Л.В. Циклічність інноваційного розвитку будівельних компаній: теоретико-методологічний аспект // Будівельна економіка. – 2020. – № 5. – с. 55-63.
6. Гаврилюк О.О., Литвиненко О.С. Вплив інноваційного циклу розвитку підприємств на операційну ефективність девелоперських проектів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2022. – № 6. – с. 72-81.
7. Демченко В.П., Морозова Н.В. Системний підхід до оцінки ефективності операційної діяльності інноваційних будівельних підприємств // Економічний простір. – 2019. – № 8. – с. 61-70.
8. Захарченко І.М., Олійник М.С. Роль антрепренерів та інтрапренерів у формуванні інноваційної екосистеми будівельного підприємства // Формування ринкових відносин в Україні. – 2020. – № 6. – с. 72-81.
9. Коваленко С.А., Тимченко Л.О. Інформаційний воратар як ключова фігура у системі управління інноваціями // Менеджмент і підприємництво в Україні. – 2022. – № 2. – с. 38-47.
10. Олійник М.С., Тимченко Л.О. Методологія аналізу інноваційного циклу розвитку будівельних підприємств // Будівництво та урбаністика. – 2022. – № 2. – с. 58-67.
11. Сидоренко В.П., Дяченко О.І. Організаційно-адміністративний аспект управління інноваційним процесом у будівництві // Економіка і регіон. – 2021. – № 5. – с. 91-99.
12. Сидоренко В.П., Дяченко О.І. Циклічність інновацій та ефективність операційної діяльності будівельних підприємств-виконавців // Менеджмент і підприємництво в Україні. – 2020. – № 1. – с. 19-28.
13. Чуприна Ю.А. Методологія інтеграції потенціалу стейкхолдерів до складу будівельного кластеру // Формування ринкових відносин в Україні//

зб.наук.праць №1 (212) (Київ-ДНДІМЕ), 2019. – с. 85-91. http://dndiime.org/wp-content/uploads/2019/06/1_2019.pdf.

Professor **Pokolenko Vadym,**
Yakymchuk Taras, Siedinkin Oleksandr, Ivinskyi Ievgen,
Kyiv National University of Construction and Architecture

ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE INNOVATION DEVELOPMENT CYCLE OF CONTRACTOR ENTERPRISES ON THE EFFICIENCY OF THEIR OPERATIONAL ACTIVITIES IN THE CONSTRUCTION DEVELOPMENT SYSTEM

In the modern context of the dynamic development of the construction industry and increasing competition in the real estate market, the issue of effective management of the innovation development of contractor enterprises involved in construction development projects is becoming particularly relevant. Innovation is one of the key factors determining the ability of enterprises to adapt to market changes, enhance their competitiveness, and optimize operational activities. However, the impact of the innovation development cycle on the efficiency of operational activities requires a thorough analysis, as each phase of this cycle presents unique characteristics, challenges, and opportunities.

The innovation development cycle includes several key stages: idea generation, research and development, implementation, commercialization, and scaling. Each of these stages influences the financial performance of an enterprise, the productivity of its resources, the level of organizational flexibility, and overall operational efficiency. For instance, during the initial stages of innovation implementation, enterprises experience increased costs for research, testing, and adaptation of new technologies, which temporarily reduces profitability. However, in the long term, innovations contribute to the optimization of production processes, the reduction of project implementation timelines, the improvement of construction quality, and the minimization of operational risks.

Construction development, as a comprehensive process of real estate creation and management, requires a strategic approach to innovation implementation, encompassing both technological and managerial aspects. Digitalization, automation of construction processes, the use of eco-friendly materials, the application of BIM technologies, artificial intelligence, and big data (Big Data) are just a few of the current trends shaping the future of the industry. However, the degree of integration of these technologies largely depends on an enterprise's maturity in innovation

management and its ability to efficiently allocate resources across the stages of the innovation development cycle.

Beyond technological innovations, organizational and business innovations play a crucial role. The introduction of new management methods, improvement of corporate culture, adaptation to flexible work approaches (Agile, Lean Construction), and optimization of logistics processes all contribute to increasing operational efficiency. Studies indicate that enterprises actively investing in innovation demonstrate higher productivity, adapt more quickly to market changes, and achieve greater long-term profitability.

At the same time, innovation development in construction enterprises is accompanied by numerous challenges. High costs associated with research and implementation, uncertainty regarding results, the necessity of modifying established business processes, and insufficient digital literacy among personnel can become barriers to the effective utilization of innovations. Additionally, the lack of a systematic approach to innovation management may lead to inefficient resource allocation and inadequate return on investment.

Therefore, there is a need to develop comprehensive methodological approaches for assessing the impact of the innovation development cycle on the operational efficiency of contractor enterprises engaged in construction development projects. Such an approach should consider financial, technological, organizational, and market aspects of innovation development, enabling enterprises to formulate optimal strategies for implementing new solutions.

Keywords: innovation development; construction development; operational efficiency; digitalization; business processes; BIM technologies; strategic management; automation.

REFERENCES

1. Chesbrough, H. *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Boston: Harvard Business School Press, 2003. – 227 p. {in Ukrainian}
2. I. Chupryna, R. Tormosov, D. Abzhanova, D. Ryzhakov, V. Gonchar, and N. Plys, "Scientific and Methodological Approaches to Risk Management of Clean Energy Projects Implemented in Ukraine on the Terms of Public-Private Partnership," *2022 International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Nur-Sultan, Kazakhstan, 2022, pp. 1-8. {in Ukrainian}
3. Tidd, J., Bessant, J. *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. 6th ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2020. – 680 p. {in Ukrainian}

4. Bondarenko S.O., Romanenko Yu.L. "Assessment of Innovation Development of Enterprises in the Field of Construction Development" // *Innovative Economy*. – 2021. – No. 4. – pp. 30-39. {in Ukrainian}
5. Vasylenko T.P., Goncharenko L.V. "Cyclicalities of Innovation Development of Construction Companies: Theoretical and Methodological Aspect" // *Construction Economics*. – 2020. – No. 5. – pp. 55-63. {in Ukrainian}
6. Havryliuk O.O., Lytvynenko O.S. "Impact of the Innovation Development Cycle of Enterprises on the Operational Efficiency of Developer Projects" // *Formation of Market Relations in Ukraine*. – 2022. – No. 6. – pp. 72-81. {in Ukrainian}
7. Demchenko V.P., Morozova N.V. "Systematic Approach to Assessing the Efficiency of Operational Activities of Innovative Construction Enterprises" // *Economic Space*. – 2019. – No. 8. – pp. 61-70. {in Ukrainian}
8. Zakharchenko I.M., Oliinyk M.S. "The Role of Entrepreneurs and Intrapreneurs in Forming the Innovation Ecosystem of a Construction Enterprise" // *Formation of Market Relations in Ukraine*. – 2020. – No. 6. – pp. 72-81. {in Ukrainian}
9. Kovalenko S.A., Tymchenko L.O. "The Information Gatekeeper as a Key Figure in the Innovation Management System" // *Management and Entrepreneurship in Ukraine*. – 2022. – No. 2. – pp. 38-47. {in Ukrainian}
10. Oliinyk M.S., Tymchenko L.O. "Methodology for Analyzing the Innovation Cycle of Construction Enterprises" // *Construction and Urbanism*. – 2022. – No. 2. – pp. 58-67. {in Ukrainian}
11. Sydorenko V.P., Dyachenko O.I. "Organizational and Administrative Aspects of Managing the Innovation Process in Construction" // *Economy and Region*. – 2021. – No. 5. – pp. 91-99. {in Ukrainian}
12. Sydorenko V.P., Dyachenko O.I. "Cyclicalities of Innovations and the Efficiency of Operational Activities of Contractor Construction Enterprises" // *Management and Entrepreneurship in Ukraine*. – 2020. – No. 1. – pp. 19-28. {in Ukrainian}
13. Yu.A. Chupryna. "Methodology for Integrating Stakeholder Potential into the Construction Cluster" // *Formation of Market Relations in Ukraine, Collected Scientific Works* No. 1 (212) (Kyiv-DNDIIME), 2019. – pp. 85-91. http://dndiime.org/wp-content/uploads/2019/06/1_2019.pdf. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.133-145

УДК 658:330

Цзін Цянь,
taqm@ukr.net, ORCID: 0000-0001-8160-0240,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ БУДІВНИЦТВА: ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОСИСТЕМНИЙ РОЗВИТОК

Сучасна будівельна галузь функціонує в умовах активної цифрової трансформації, що потребує нових підходів до управління проектами та операційними процесами. Одним із ключових напрямів модернізації є екосистемний підхід, який забезпечує інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти будівельного девелопменту. Це включає використання інтелектуальних інформаційних систем, хмарних платформ управління проектами, BIM-технологій, штучного інтелекту та інтернету речей. Поєднання цих інструментів дозволяє оптимізувати планування, управління ресурсами, контролювати витрати, мінімізувати ризики та підвищувати ефективність будівництва. У статті розглядаються основні виклики, що постають перед будівельними підприємствами в процесі цифрової модернізації, серед яких високі витрати на впровадження технологій, необхідність адаптації персоналу до нових цифрових рішень, регуляторні бар'єри та питання кібербезпеки. Аналізуються сучасні технологічні рішення для інтеграції будівельних компаній у цифрові екосистеми, включаючи платформну модель управління, цифрові двійники, блокчейн-технології для контролю фінансових операцій та процесно-орієнтовані підходи до адміністрування девелоперських проектів. Особливу увагу приділено перспективам розвитку екосистемного підходу в будівництві, зокрема розширенню державно-приватного партнерства, застосуванню концепції "розумного будівництва" (Smart Construction), використанню венчурного фінансування для інноваційних проектів та вдосконаленню регуляторного середовища для цифровізації будівельної галузі. Результати дослідження можуть бути корисними для девелоперів, керівників будівельних компаній, інвесторів та державних органів, які займаються регулюванням будівельного сектору. Використання екосистемного підходу дозволяє будівельним підприємствам підвищити конкурентоспроможність, адаптуватися до нових умов ринку та ефективно впроваджувати цифрові технології.

Ключові слова: управління; підприємство; будівельний проект; екосистемний підхід; цифрова трансформація; будівельний девелопмент; інноваційні технології; стійкий розвиток.

Постановка проблеми. Цифрова трансформація операційних систем будівельних підприємств є ключовим фактором їхньої модернізації та підвищення конкурентоспроможності. В умовах зростаючої складності будівельних проектів та вимог до їх ефективності, використання цифрових технологій стає стратегічною необхідністю. Оптимізація бізнес-процесів, автоматизація операційної діяльності, зниження витрат і покращення якості реалізації проектів є основними перевагами цифровізації. Серед стратегічних імперативів цифрової трансформації виділяються автоматизація та роботизація процесів, інтеграція штучного інтелекту для аналізу даних, цифрове моделювання на основі BIM-технологій, застосування інтернету речей для моніторингу будівельних об'єктів, кібербезпека та створення єдиних цифрових платформ для управління проектами. Ці підходи сприяють підвищенню точності планування, скороченню термінів виконання робіт, покращенню комунікації між учасниками будівельного процесу та мінімізації помилок на всіх етапах реалізації проектів.

Інноваційні моделі цифрової трансформації будівельних підприємств включають кілька підходів. Однією з найперспективніших є модель "інтелектуального будівництва", що базується на комплексному використанні IoT, Big Data, BIM та штучного інтелекту. Платформна модель передбачає інтеграцію всіх процесів у єдиному цифровому середовищі для координації учасників будівельного процесу. Використання цифрових двійників дозволяє створювати віртуальні копії будівель для їх моніторингу та прогнозування можливих дефектів. Блокчейн-модель підвищує прозорість фінансових операцій і знижує ризики у сфері управління контрактами. Гнучке управління за принципами Agile та Lean сприяє адаптації підприємств до швидких змін ринкового середовища. Разом із перевагами цифрової трансформації існують і певні виклики, серед яких високі фінансові витрати, брак кваліфікованих спеціалістів, опір змінам у традиційних структурах управління та недостатня регуляторна підтримка. Для успішної цифровізації необхідно розробляти державні програми сприяння впровадженню новітніх технологій, розширювати міжнародне співробітництво та адаптувати будівельні підприємства до концепції "зеленої цифрової трансформації".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори [1-5] досліджують теоретичні основи екосистемного підходу в економіці, аналізуючи його застосування в різних галузях, включаючи будівництво, підкреслюючи

важливість інтеграції екосистемного мислення для досягнення стійкого розвитку та ефективної цифрової трансформації підприємств. У статтях [6-11] аналізуються різні моделі екосистемного підходу, їх адаптація та впровадження в українських комерційних підприємствах. В дослідженнях [12-15] особлива увага приділяється викликам, які виникають під час цифрової трансформації, та можливим рішенням для забезпечення стійкого розвитку. Автори [16-18] досліджують специфічні виклики, з якими стикаються українські підприємства, зокрема будівельні, аналізуючи можливості цифрової трансформації як засобу адаптації до нових умов, підкреслюючи роль екосистемного підходу в цьому процесі. В наукових працях [19-20] акцентують увагу на необхідності стратегічного підходу до цифровізації, включаючи будівельну галузь, та обґрунтовують важливість екосистемного підходу для успішної модернізації підприємств.

Метою статті є дослідження синергії інноваційних технологій та екосистемного підходу в будівництві як ключового чинника цифрової модернізації галузі, визначити сучасні вектори інтеграція інноваційних рішень та управління стейкхолдерами.

Виклад основного матеріалу. Еволюція поняття "екосистема" у галузі будівництва відображає перехід від традиційних підходів до управління проектами та організації робіт до більш інтегрованих, цифрових і колаборативних моделей взаємодії між усіма учасниками будівельного процесу. Еволюція поняття "екосистема" в будівництві пройшла шлях від розрізнених бізнес-структур до цифрово-інтегрованого середовища, в якому взаємодія між компаніями, технологіями та регуляторами забезпечує максимально ефективне виконання будівельних проєктів. Сучасні екосистеми стають адаптивними, розумними та орієнтованими на стале використання ресурсів, що визначатиме подальший розвиток галузі у найближчі десятиліття.

1. Традиційне розуміння екосистеми в будівництві (до 2000-х років). На початкових етапах будівництво розглядалося переважно як лінійний процес, у якому кожен учасник – девелопер, підрядник, субпідрядники, постачальники матеріалів та регулюючі органи – діяв незалежно один від одного, дотримуючись жорстко визначених контрактних відносин. Будівельна екосистема в цьому контексті була розрізною, а взаємодія між її елементами відбувалася через формальні юридичні угоди та без застосування інтегрованих платформ чи цифрових інструментів. Основними проблемами такого підходу були відсутність єдиного інформаційного середовища, низька ефективність комунікації та труднощі у координації процесів.

2. Перехід до концепції інтегрованого управління (2000-2010-ті роки). З розвитком інформаційних технологій почали з'являтися перші спроби

інтеграції цифрових рішень у будівництві. На цьому етапі відбувся перехід до концепції інтегрованого управління проектами (IPD – Integrated Project Delivery), яка передбачала більш тісну взаємодію між усіма учасниками процесу ще на етапі планування. Застосування BIM-технологій (Building Information Modeling) стало першим кроком до створення цифрової будівельної екосистеми, яка дозволяла спільно працювати над проектною документацією та моделювати об'єкти перед початком будівництва. Разом із BIM почали з'являтися перші спеціалізовані цифрові платформи управління проектами, що дозволяли підрядникам, девелоперам та постачальникам координувати роботу через хмарні сервіси. У цей період поступово зміцнювалася ідея того, що будівництво – це не окремі незалежні компанії, а складна взаємопов'язана екосистема, що потребує ефективної цифрової комунікації.

3. Виникнення концепції цифрової екосистеми (2015-2020 роки). З поширенням інтернету речей (IoT), штучного інтелекту (AI) та хмарних технологій будівельна галузь почала переходити до моделі цифрових екосистем. Ця концепція передбачає, що всі процеси в будівництві – від проєктування до експлуатації об'єкта – повинні бути інтегровані у єдине цифрове середовище. На цьому етапі з'явилася модель "розумного будівництва" (Smart Construction), що передбачає використання IoT для моніторингу процесів на будівельному майданчику, блокчейн-технологій для управління контрактами та фінансами, а також Big Data для прогнозування ризиків. Будівельна екосистема стала більш гнучкою, оскільки цифрові платформи забезпечили можливість швидкого обміну даними між усіма учасниками. Одним із ключових аспектів цієї еволюції стало розширення співпраці між будівельними компаніями, IT-компаніями та державними структурами, що сприяло створенню регуляторних стандартів цифрової взаємодії.

4. Сучасний етап: екосистеми з автономними та адаптивними технологіями (2021 – сьогодні). На сучасному етапі концепція будівельної екосистеми еволюціонувала до самоорганізованих і адаптивних цифрових систем, що здатні автоматично реагувати на зміни в умовах ринку, кліматичних факторах або поведінці споживачів. Основні характеристики цього етапу:

- Цифрові двійники (Digital Twins) – створення віртуальних копій будівельних об'єктів, які дозволяють прогнозувати їх експлуатаційні характеристики.
- Будівництво як послуга (Construction as a Service, CaaS) – інтеграція різних учасників в єдину платформу, де всі процеси, включаючи фінансування, логістику та виконання будівельних робіт, управляються через хмарні рішення.

- Автономні будівельні системи – використання робототехніки та 3D-друку в будівництві, що зменшує залежність від людського фактору.

- Екологічні цифрові екосистеми – впровадження технологій моніторингу викидів CO₂ та оптимізація використання ресурсів у контексті концепції "зеленого будівництва".

5. Майбутній розвиток: гіперінтегровані та блокчейн-екосистеми. У найближчому майбутньому будівельні екосистеми стануть ще більш інтегрованими, зокрема за рахунок:

- Повної автоматизації фінансових і юридичних процесів через блокчейн. Це дозволить усунути ризики корупції та зменшити витрати на адміністрування проєктів.

- Інтелектуальних платформ управління містами (Smart City Platforms), що інтегрують будівельні підприємства з урядовими структурами для створення розумних міст.

- Глобальних будівельних мереж, у яких підприємства різних країн об'єднуюватимуться у цифрові консорціуми для оптимізації витрат і логістики.

Екосистемний підхід до цифрової модернізації будівельних підприємств передбачає створення комплексного середовища, в якому всі учасники процесу – забудовники, підрядники, постачальники, державні органи, фінансові установи та кінцеві користувачі – взаємодіють у цифровому просторі, що дає змогу підвищити ефективність будівельних процесів, прискорити прийняття рішень, мінімізувати ризики та підвищити якість кінцевого продукту. В основі цього підходу лежить концепція цифрових платформ, що інтегрують сучасні технології, такі як штучний інтелект, інтернет речей, хмарні обчислення, будівельне інформаційне моделювання (BIM) та блокчейн. Синергія інноваційних технологій та екосистемного підходу в будівництві є ключовою умовою підвищення ефективності галузі в умовах цифрової трансформації. Вона забезпечує інтеграцію розрізнених процесів у єдине інтелектуальне середовище, де всі учасники працюють у спільному цифровому просторі з використанням передових технологій. Вимірювання синергії за допомогою спеціалізованих індикаторів допомагає оцінити рівень цифрової зрілості підприємства, ефективність взаємодії між учасниками екосистеми та рівень технологічної інноваційності будівельної галузі загалом.

Таблиця 1

Інноваційні технології та екосистемний підхід у будівництві:

ключові показники виміру

№	Назва показника / Indicator Name (English)	Опис / Description
1	Рівень інтеграції цифрових платформ у будівництві / Level of Digital Platform Integration in Construction	Ступінь використання BIM, ERP, хмарних платформ та рівень їхньої взаємодії.

2	Коефіцієнт адаптивності цифрових моделей / Digital Adaptability Index	Швидкість впровадження нових технологій (AI, IoT, Blockchain) в будівельні процеси.
3	Індекс взаємозв'язку учасників будівельної екосистеми / Ecosystem Connectivity Index	Оцінка ефективності комунікації між учасниками через цифрові платформи.
4	Рівень використання IoT для автоматизованого моніторингу / IoT Utilization for Automated Monitoring	Кількість підключених датчиків, точність збору даних та інтеграція з іншими системами.
5	Індекс ефективності цифрових двійників / Digital Twin Efficiency Index	Наскільки точно цифрові двійники відображають реальні об'єкти та їхній вплив на оптимізацію будівництва.
6	Коефіцієнт енергоефективності будівництва / Green Construction Efficiency	Вплив технологій на зниження викидів CO ₂ , ефективне використання ресурсів та енергоспоживання.
7	Ступінь застосування штучного інтелекту / AI Utilization in Construction Index	Рівень використання AI для аналізу даних, прогнозування ризиків та управління персоналом.
8	Індекс кібербезпеки будівельної екосистеми / Cybersecurity Readiness Index	Оцінка захисту цифрових платформ, баз даних та фінансових операцій.
9	Індекс ефективності управління ланцюгами постачання / Supply Chain Digitalization Index	Оцінка цифрової координації закупівель, логістики та мінімізації затримок у постачанні.
10	Індекс прозорості фінансових операцій у будівництві / Blockchain Transaction Transparency Index	Ступінь використання блокчейн-технологій для управління контрактами та фінансовими операціями.

Джерело: узагальнено автором

Одним із головних викликів впровадження екосистемного підходу є необхідність узгодження інтересів усіх учасників цифрового середовища. Будівельна галузь традиційно має високу фрагментованість, що ускладнює процеси координації та стандартизації цифрових рішень. Крім того, існує проблема низької цифрової грамотності персоналу, а також опору змінам з боку компаній, що працюють за традиційними схемами. Додатковими перешкодами є недостатня інтеграція цифрових систем, що ускладнює обмін даними між різними платформами та програмними рішеннями. Для подолання цих викликів пропонуються кілька ключових рішень. По-перше, необхідно створення єдиних цифрових стандартів та нормативних вимог, які регулюватимуть використання цифрових платформ у будівельній сфері. Це сприятиме уніфікації даних та спрощенню комунікації між учасниками будівельного процесу. По-друге, важливим напрямом є розвиток навчальних програм і підготовка фахівців з цифрової трансформації, що дозволить підвищити кваліфікацію кадрів та прискорити впровадження новітніх технологій. По-третє, необхідно стимулювати розвиток партнерських відносин між будівельними підприємствами, IT-компаніями та державними структурами для спільного впровадження інноваційних рішень.

Один із перспективних напрямів екосистемної цифровізації – це розширене застосування хмарних платформ для управління будівельними проектами в реальному часі. Це дозволить всім учасникам процесу мати доступ до актуальної інформації незалежно від місця перебування. Важливим рішенням є впровадження концепції "розумного будівельного майданчика", що використовує інтернет речей для автоматичного моніторингу стану обладнання, матеріалів та умов на об'єкті. Додаткові можливості відкриває використання блокчейн-технологій для забезпечення прозорості фінансових операцій та контролю виконання контрактних зобов'язань. Перспективи екосистемного підходу до цифрової модернізації будівельних підприємств тісно пов'язані з розвитком штучного інтелекту, який дозволить автоматизувати процеси аналізу ризиків, прогнозування витрат і оптимізації графіків робіт. Значну роль відіграватиме розвиток "цифрових двійників" будівельних об'єктів, що сприятиме кращому плануванню, моніторингу та управлінню життєвим циклом будівель. Крім того, у найближчому майбутньому очікується ширше використання 5G-мереж для покращення зв'язку та прискорення обміну даними між учасниками цифрової екосистеми.

Висновки. Цифрова трансформація є не лише інструментом модернізації, а й основою для сталого розвитку будівельної галузі. Інтеграція передових технологій у будівельний процес дозволяє підвищити ефективність роботи підприємств, покращити якість реалізації проєктів і створити нові можливості для розвитку індустрії. Успішна цифровізація можлива лише за умови комплексного підходу, що поєднує технологічні, економічні та управлінські аспекти. Екосистемний підхід до цифрової модернізації будівельних підприємств дозволяє створити стійку та адаптивну цифрову інфраструктуру, що сприятиме підвищенню ефективності роботи, зменшенню витрат і покращенню якості будівництва. Його впровадження потребує комплексного підходу, що включає стандартизацію, навчання персоналу, розробку партнерських стратегій та активне використання передових цифрових технологій. Синергія інноваційних технологій та екосистемного підходу в будівництві означає комплексне поєднання цифрових інструментів, автоматизованих рішень і взаємопов'язаних бізнес-моделей, що формують єдиний адаптивний простір для ефективного управління життєвим циклом будівельних проєктів. Це підхід, при якому різні технології (BIM, IoT, AI, блокчейн, цифрові двійники) інтегруються у взаємозалежну систему, що дозволяє забезпечити автоматизацію, контроль та гнучке управління ресурсами та спрямований на підвищення якості будівництва, зменшення витрат, скорочення часу реалізації проєктів, підвищення екологічної ефективності та мінімізацію ризиків. Завдяки екосистемному підходу всі учасники процесу

(проектувальники, девелопери, підрядники, державні органи, інвестори) отримують доступ до єдиної цифрової платформи, що сприяє прозорості, прискоренню прийняття рішень та безперервному вдосконаленню будівельних технологій.

Список використаних джерел

1. O. Bielienskova, T. Kishchenko, A. Aryn, G. Ryzhakova and O. Mostovenko. Institutional measurement of structural characteristics of residential real estate markets using the method of cluster analysis, *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 612-617, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629395.
2. Ryzhakova, G., et al. (2023). Modeling the Cause-and-Effect Relationships between the Causes of Damage and External Indicators of RC Elements Using ML Tools. *Sustainability*, 15, 5250. <https://doi.org/10.3390/su15065250>
3. Berezutskyi, T. Honcharenko, G. Ryzhakova, O. Tykhonova, V. Pokolenko and I. Sachenko. Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management. *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 14-19, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629587.
4. Поколенко В.О., Рижакова Г.М., Приходько Д.О. Запровадження інструментарію вибору альтернатив реалізації будівельних проектів за функціонально-технічною надійністю організацій-виконавців. *Управління розвитком складних систем*. - 2014. - Вип. 19(2). - С. 108-11.
5. Рижакова Г.М., Стеценко С.П., Лагутіна З.В. Альтернативні аналітичні інструменти забезпечення економічної безпеки державного інвестування будівельних проектів. *Управління розвитком складних систем*. - 2013. - Вип. 16. - С. 203-208.
6. Bielienskova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., Loktionova, Y. Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set Methods. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 2024, 195, pp. 251–275.
7. G. Ryzhakova, T. Honcharenko, K. Predun, N. Petrukha, O. Malykhina and O. Khomenko, "Using of Fuzzy Logic for Risk Assessment of Construction Enterprise Management System," *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2023, pp. 208-213, doi: 10.1109/SIST58284.2023.10223560.
8. Рижакова Г.М., Рижаков Д.А., Шпакова Г.В. Оцінка продуктивності операційної системи девелопера в мікросередовищі стейкхолдерів житлового будівництва. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. - 2019. - Вип. 42. - С. 120–131.
9. Trach, R., Khomenko, O., Trach, Y., Kulikov, O., Druzhynin, M., Kishchak, N., Ryzhakova, G., Petrenko, H., Prykhodko, D., & Obodianska, O. (2023). Application of Fuzzy Logic

and SNA Tools to Assessment of Communication Quality between Construction Project Participants. *Sustainability*, 15(7), 5653. <https://doi.org/10.3390/su15075653>

10. Трач Р.В., Рижакова Г.М., Крижановський В.І. Інформаційне моделювання та концепція інтегрованої реалізації будівельних проєктів як основа інноваційного розвитку будівельного підприємства. *Управління розвитком складних систем*. - 2017. - №31. - С. 173 – 178.

11. Рижакова Г.М., Рижаков Д.А., Лещинська І.В. Загально-методична регламентація та аналітико-інформаційне забезпечення процесами адміністрування в сучасній системі будівельного девелопменту. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. - 2019. - Вип. 55. - С. 154-168.

12. Гончаренко Т. . Сучасні інформаційні технології для моделювання міського середовища та розробки цифрових двійників міських об'єктів. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2022. № 51. С. 87 – 93, [dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2022.51.87-93](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2022.51.87-93).

13. Рижакова Г.М., Приходько Д.О., Поколенко В.О., Петруха Н.М. Оновлення науково-методичних підходів до побудови полікритеріальної системи адміністрування діяльністю підприємств-стейкхолдерів проєктів. *Просторовий розвиток*. - 2022. - Вип. 1. - С. 218-233.

14. Онікієнко Н.В., Петруха Н.М., Рижакова Г.М. Науково-прикладні компоненти полікритеріальної системи оцінки інноваційного розвитку підприємств: імперативи взаємодії інтегрованих структур. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2023. № 52(1). С. 261-273.

15. Дружинін М.А., Хоменко О.М., Рижакова Г.М. Методологічний концепт і прикладні засади адаптогенної організації будівництва з урахуванням сучасних інноваційно-інвестиційних трендів. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 59. С. 182 – 190.

16. Хоменко О.М., Петренко Г.С., Рижакова Г.М., Петруха Н.М., Чуприна Ю.А., Малихіна О.М., Кушнір О.К. Сучасні інструменти та програмні продукти адміністрування будівельними організаціями в умовах трансформації операційних систем менеджменту. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2022. № 52. С. 113 – 125,

17. Хоменко О.М., Рижакова Г.М., Малихіна О.М., Петренко Г.С., Степанюк Р.Б. Цільові пріоритети та формалізовані індикатори трансформації операційних систем стейкхолдерів будівництва. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2023. № 56. С. 173 – 180, [dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2023.56.173-180](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.56.173-180).

18. Кричевська Ю.В., Рижакова Г.М., Шпаков А.В., Поколенко В.О., Приходько Д.О. Цифрова екосистема в будівельному девелопменті: концептуально-теоретичні аспекти трансформації та управлінські імперативи. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 60. С. 174 – 182, [dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.60.174-182](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2024.60.174-182).

19. Кричевська Ю.В., Шпаков А.В., Рижакова Г.М. Процесно-орієнтоване адміністрування життєвого циклу девелоперських проєктів у контексті цифрової трансформації будівельних підприємств. *Просторовий розвиток*, (10), 626-640.

20. Фесун А.С., Кончаківський О.І., Степанюк Р.Б., Рижакова Г.М., Федорова Я.Ю. (2024). Концептуально-аналітичні особливості забезпечення бізнес-стійкості підприємств у мультипроєктному середовищі будівельного девелопменту. *Будівельне виробництво*, (77), 58-66.

Postgraduate Student **Jing Qian**
Kyiv National University of Construction and Architecture

INTELLECTUALIZATION OF CONSTRUCTION STAKEHOLDER MANAGEMENT: DIGITAL TECHNOLOGIES AND ECOSYSTEM DEVELOPMENT

The modern construction industry operates in an era of active digital transformation, requiring new approaches to project and operational process management. One of the key directions of modernization is the ecosystem approach, which ensures the integration of digital technologies into all aspects of construction development. This includes the use of intelligent information systems, cloud-based project management platforms, BIM technologies, artificial intelligence, and the Internet of Things. The combination of these tools enables optimization of planning, resource management, cost control, risk minimization, and increased construction efficiency. The article examines the key challenges faced by construction enterprises in the process of digital modernization, including high implementation costs of technology, the need for personnel adaptation to new digital solutions, regulatory barriers, and cybersecurity issues. Modern technological solutions for integrating construction companies into digital ecosystems are analyzed, including platform-based management models, digital twins, blockchain technologies for financial transaction control, and process-oriented approaches to development project administration. Special attention is given to the prospects for developing the ecosystem approach in construction, particularly the expansion of public-private partnerships (PPP), the implementation of the Smart Construction concept, the use of venture capital for innovative projects, and the improvement of the regulatory environment for the digitalization of the construction sector. The research findings can be beneficial for developers, construction company executives, investors, and government bodies involved in regulating the construction sector. The ecosystem approach enables construction enterprises to enhance their competitiveness, adapt to new market conditions, and effectively implement digital technologies.

Keywords: management; enterprise; construction project; ecosystem approach; digital transformation; construction development; innovative technologies; sustainable development.

REFERENCES

1. O. Bielienskova, T. Kishchenko, A. Aryn, G. Ryzhakova and O. Mostovenko. Institutional measurement of structural characteristics of residential real estate markets using the method of cluster analysis, *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 612-617, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629395. {in English}
2. Ryzhakova, G., et al. (2023). Modeling the Cause-and-Effect Relationships between the Causes of Damage and External Indicators of RC Elements Using ML Tools. *Sustainability*, 15, 5250. <https://doi.org/10.3390/su15065250>. {in English}
3. I. Berezutskiy, T. Honcharenko, G. Ryzhakova, O. Tykhonova, V. Pokolenko and I. Sachenko. Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management. *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 14-19, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629587. {in English}
4. Pokolenko V.O., Ryzhakova G. M., Prykhodko D. O. Introduction of tools for choosing alternatives for the implementation of construction projects by functional and technical reliability of executing organizations. *Management of the development of complex systems*. - 2014. - Issue 19(2). - C. 108-111. {in Ukrainian}
5. Ryzhakova G.M., Stetsenko S.P., Lagutina Z.V. Alternative analytical tools for ensuring the economic security of public investment in construction projects. *Management of the development of complex systems*. - 2013. - Issue 16. - P. 203-208.
6. Belenkova O., Ryzhakova G., Kulikov O., Axelrod R., Loktionova Y. Formation of strategies for managing organizational changes based on fuzzy set methods. *Lecture Notes on Data Engineering and Communication Technologies*, 2024, 195, pp. 251-275. {in English}
7. G. Ryzhakova, T. Goncharenko, K. Predun, N. Petrukha, O. Malykhina, and O. Khomenko, "Using fuzzy logic to assess the risks of the construction enterprise management system," *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2023, pp. 208-213, doi: 10.1109/SIST58284.2023.10223560. {in English}
8. Ryzhakova, G.M., Ryzhakov, D.A., & Shpakova, H.V. (2019). Evaluation of the Productivity of the Developer's Operational System in the

Microenvironment of Residential Construction Stakeholders. Ways to Improve Construction Efficiency in the Context of Market Relations Formation, Issue 42, pp. 120–131. {in Ukrainian}

9. Trach, R., Khomenko, O., Trach, Y., Kulikov, O., Druzhynin, M., Kishchak, N., Ryzhakova, G., Petrenko, H., Prykhodko, D., & Obodianska, O. (2023). Application of Fuzzy Logic and SNA Tools to Assessment of Communication Quality between Construction Project Participants. *Sustainability*, 15(7), 5653. <https://doi.org/10.3390/su15075653> {in English}

10. Trach, Roman, Ryzhakova, Galyna & Kryzhanovsky, Viktor, (2017). Information modeling and integrated management of the construction projects as the basis for innovative development of construction enterprise. *Management of Development of Complex Systems*, 31, 173 – 178. {in Ukrainian}

11. Ryzhakova G.M., Ryzhakov D.A., Leshchynska I.V. General methodological regulation and analytical and information support of administration processes in the modern system of construction development. *Modern problems of architecture and urban planning*. - 2019. - Issue 55. - C. 154-168. {in Ukrainian}

12. Ryzhakova G.M., Prykhodko D.O., Pokolenko V.O., Petrukha N.M. Updating of scientific and methodological approaches to the construction of a multi-criteria system for administering the activities of enterprises-stakeholders of projects. *Spatial development*. - 2022. - Issue 1. - P. 218-233. DOI: 10.32347/2786-7269.2022.1.218-233. {in English}

13. Honcharenko, T. (2022). Modern information technologies for simulation of the urban environment and creation of digital duplicate of city objects. *Management of Development of Complex Systems*, 51, 87–93, [dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2022.51.87-93](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2022.51.87-93). {in Ukrainian}

14. Onikiienko, N.V., Petrukha, N.M., & Ryzhakova, G.M. (2023). Scientific and Applied Components of a Multicriteria System for Assessing the Innovative Development of Enterprises: Imperatives for Interaction of Integrated Structures. *Ways to Improve Construction Efficiency in the Context of Market Relations Formation*, No. 52(1), pp. 261–273. {in Ukrainian}

15. Druzhynin, Maksym, Khomenko, Oleksandr & Ryzhakova, Galyna. (2024). Methodological concept and applied principles of adaptogenic construction organization considering modern innovative and investment trends. *Management of Development of Complex Systems*, 59, 182–190. [dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.59.182-190](https://doi.org/10.32347/2412-9933.2024.59.182-190). {in Ukrainian}

16. Homenko, Oleksandr, Petrenko, Hanna, Ryzhakova, Galyna, Chupryna, Yurii, Malykhina, Oksana, Petrukha, Nina & Kushnir, Olesii. (2022). Modern tools and software products for the administration of construction organizations in the conditions of transformation of operational management systems. *Management of*

Development of Complex Systems, 52, 113–125, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2022.52.113-125. {in Ukrainian}

17. Khomenko, O., Ryzhakova, G., Malykhina, O., Petrenko, H. & Stepaniuk, R. (2023). Target priorities and transformation formalized indicators of operational systems for construction stakeholders. *Management of Development of Complex Systems*, 56, 173–180, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2023.56.173-180. {in Ukrainian}

18. Krychevs'ka, Y., Ryzhakova, G., Shpakov, A., Pokolenko, V. & Prykhodko, D. (2024). Digital ecosystem in construction development: conceptual-theoretical aspects of transformation and management imperatives. *Management of Development of Complex Systems*, (60), 174–182, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.60.174-182. {in Ukrainian}

19. Krychevska, Y.V., Shpakov, A.V., & Ryzhakova, H.M. (2024). Process-oriented administration of the life cycle of development projects in the context of digital transformation of construction enterprises. *Spatial Development*, 10, 626–640. {in Ukrainian}

20. Fesun, A.S., Konchakivskyi, O.I., Stepaniuk, R.B., Ryzhakova, H.M., & Fedorova, Ya. Yu. (2024). Conceptual and analytical features of ensuring business resilience of enterprises in a multi-project construction development environment. *Construction Production*, 77, 58–66. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.146-161

УДК 69.003.13:330.341.1

д.ек.н., професор **Чуприна Х.М.**,
chupryna.khm@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5518-3607,
Ніколайко Д.М.,
greenfuelua@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4118-442X,
Шлапак О.Г.,
olimp801@ukr.net, ORCID: 0009-0008-8089-4409,
Алексєєнко В.О.,
aleksieienko_vo-2024@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0007-5909-8283,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНДИКАТОРІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕДУР ДЛЯ ОЦІНКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах цифрової трансформації та глобальної конкуренції інноваційний розвиток будівельних підприємств є ключовим чинником їхньої стійкості та ефективності. Впровадження цифрових індикаторів дозволяє не лише відстежувати рівень інноваційної активності, а й оптимізувати бізнес-процедури, підвищуючи продуктивність та адаптивність підприємств до змін зовнішнього середовища.

Цифрові індикатори слугують потужним інструментом для аналізу стану та перспектив інноваційного розвитку. Вони охоплюють широкий спектр показників, зокрема рівень впровадження цифрових технологій, частку інвестицій у дослідження і розробки, показники автоматизації та інтеграції інформаційних систем у виробничий процес. Використання таких індикаторів забезпечує об'єктивність оцінки, дозволяючи виявляти вузькі місця та визначати пріоритети для подальшого розвитку.

Оптимізація бізнес-процедур у будівельних підприємствах передбачає реорганізацію операційної діяльності з метою підвищення ефективності та скорочення витрат. Використання цифрових технологій у процесах управління проектами, логістики та контролю якості сприяє зменшенню ризиків, покращенню комунікації між учасниками будівельного процесу та підвищенню прозорості діяльності компанії. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі інструменти, як системи інформаційного моделювання будівель (BIM), автоматизовані платформи управління ресурсами та аналітичні системи, засновані на великих даних та штучному інтелекті.

Крім того, цифровізація управлінських процесів дозволяє впроваджувати ефективні механізми прогнозування та прийняття рішень. Наприклад,

технології машинного навчання та предиктивної аналітики дають змогу оцінювати можливі ризики та формувати оптимальні стратегії управління ресурсами. Впровадження хмарних платформ і мобільних додатків дозволяє здійснювати контроль за всіма етапами будівельного процесу в режимі реального часу, що підвищує точність планування та управління витратами.

Також важливим аспектом є підвищення кібербезпеки, оскільки використання цифрових технологій вимагає захисту даних від кібератак і несанкціонованого доступу. Інвестування у захищені ІТ-системи та шифрування інформації стає важливою складовою сталого розвитку підприємств.

Таким чином, інтеграція цифрових індикаторів і оптимізація бізнес-процедур є важливими складовими стратегії інноваційного розвитку будівельних підприємств. Вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності, забезпечують ефективне використання ресурсів та відкривають нові можливості для сталого розвитку галузі. У майбутньому подальша цифровізація галузі дозволить підвищити рівень автоматизації процесів, знизити витрати та прискорити реалізацію проєктів, що зробить будівельні підприємства більш гнучкими та ефективними в умовах сучасного ринку.

Ключові слова: Цифрові індикатори; оптимізація бізнес-процедур; інноваційний розвиток; будівельні підприємства; цифровізація; управління даними; технологічні інновації; конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Сучасна будівельна галузь зазнає значних змін під впливом цифрової трансформації та зростаючих вимог до інноваційного розвитку підприємств. Умови високої конкуренції, нестабільності ринку, необхідність підвищення продуктивності та раціонального використання ресурсів зумовлюють актуальність використання цифрових індикаторів та оптимізації бізнес-процедур для оцінки рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств.

Цифрові індикатори дають змогу підприємствам проводити об'єктивну оцінку основних параметрів діяльності, аналізувати ефективність впроваджених інновацій та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Використання технологій штучного інтелекту, великих даних (Big Data), автоматизованих систем управління та Інтернету речей (IoT) дозволяє здійснювати моніторинг виробничих процесів у режимі реального часу, що сприяє підвищенню якості виконання будівельних робіт та скороченню витрат.

Оптимізація бізнес-процедур передбачає вдосконалення організаційних структур, впровадження сучасних методів управління, таких як Lean, Agile та BIM-технології, що дозволяє підвищити ефективність підприємств і їхню адаптивність до змін ринкового середовища. Незважаючи на значний потенціал цифрових технологій, існує недостатність науково обґрунтованих методичних підходів до оцінки їхнього впливу на інноваційний розвиток будівельних підприємств. Це обумовлює необхідність розробки системного підходу до використання цифрових індикаторів та оптимізації бізнес-процедур з метою забезпечення сталого розвитку галузі.

Мета статті. Метою статті є дослідження та обґрунтування методичних підходів до використання цифрових індикаторів і оптимізації бізнес-процедур для оцінки рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств. У сучасних умовах цифрової трансформації будівельна галузь потребує ефективних інструментів моніторингу та аналізу, що дозволять підприємствам підвищити свою конкурентоспроможність, покращити управлінські процеси та підвищити якість будівельної продукції. Стаття спрямована на виявлення ключових цифрових індикаторів, що можуть бути використані для оцінки інноваційної діяльності підприємств, а також аналіз методів оптимізації бізнес-процедур, які сприяють підвищенню ефективності роботи. Особлива увага приділяється інтеграції цифрових технологій, таких як штучний інтелект, великі дані (Big Data), Інтернет речей (IoT) та автоматизовані системи управління, у процеси будівельного виробництва.

Результати дослідження можуть бути використані для формування стратегії інноваційного розвитку будівельних підприємств та покращення їх адаптивності до сучасних викликів ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання цифрових індикаторів та оптимізації бізнес-процедур у будівельній галузі є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Останні наукові праці акцентують увагу на цифровій трансформації будівельних підприємств, що передбачає впровадження інтелектуальних технологій для підвищення їхньої ефективності та конкурентоспроможності.

У зарубіжних дослідженнях активно розглядається впровадження Big Data, штучного інтелекту, автоматизованих систем управління та Інтернету речей (IoT) для моніторингу виробничих процесів у режимі реального часу. Такі дослідження демонструють, що застосування цифрових технологій дозволяє суттєво скоротити витрати, оптимізувати планування ресурсів та покращити якість управлінських рішень.

Українські науковці аналізують можливості інтеграції цифрових індикаторів у систему управління будівельними підприємствами, акцентуючи

увагу на необхідності розробки комплексних методичних підходів до оцінки рівня їхньої інноваційної активності. Значну увагу приділяють оптимізації бізнес-процесів через впровадження BIM-технологій, автоматизованого документообігу та систем управління ризиками.

Попри значний інтерес до цієї теми, залишається недостатньо дослідженими питання оцінки ефективності цифрових індикаторів та їхнього впливу на інноваційний розвиток підприємств, що актуалізує необхідність подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні розвиток будівельної галузі супроводжується зростаючими викликами, що стосуються необхідності підвищення продуктивності, ефективності та якості робіт. У цьому контексті впровадження цифрових технологій відіграє ключову роль, дозволяючи підприємствам використовувати новітні інструменти для аналізу даних, управління ресурсами та оптимізації бізнес-процесів. Оцінка рівня інноваційного розвитку будівельних компаній стала невід'ємною частиною стратегічного планування, а цифрові індикатори слугують важливим інструментом для вимірювання прогресу та визначення точок зростання.

Використання цифрових індикаторів дозволяє підприємствам відстежувати зміни у своїй діяльності, аналізувати ефективність впроваджених технологій і порівнювати свої досягнення з конкурентами. Такі показники, як рівень автоматизації бізнес-процесів, індекс цифрової зрілості, ефективність управління проектами та рівень інноваційної активності, дають змогу будівельним компаніям формувати стратегії подальшого розвитку. Наприклад, цифрова зрілість підприємства визначає його здатність адаптуватися до нових технологій та інтегрувати їх у свою діяльність. Високий рівень цього показника свідчить про ефективне використання цифрових рішень у проектуванні, будівництві та управлінні проектами. Окрім оцінки цифрових показників, важливим аспектом інноваційного розвитку є оптимізація бізнес-процедур. Будівельна сфера характеризується складною організаційною структурою, що включає численні етапи узгодження, закупівлі матеріалів, виконання робіт і контролю якості. Традиційні методи управління часто є недостатньо ефективними, що призводить до затримок, перевитрат ресурсів і зниження загальної продуктивності. Впровадження автоматизованих систем управління, таких як ERP-рішення, BIM-технології та штучний інтелект, дозволяє значно скоротити витрати часу та підвищити точність виконуваних операцій [5].

Один із ключових напрямків оптимізації будівельних підприємств – це використання штучного інтелекту та великих даних для прогнозування ризиків і підвищення ефективності управління проектами. Аналіз історичних даних про будівельні проекти допомагає визначити фактори, які найчастіше спричиняють

затримки або перевищення бюджету. Завдяки машинному навчанню будівельні компанії можуть створювати моделі, що прогнозують можливі проблеми та розробляють превентивні заходи для їх усунення. Однією з математичних моделей, що використовується для такого аналізу, є лінійна регресія, яка може бути записана у вигляді [6]:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X^1 + \beta_2 X^2 + \dots + \beta_n X^n + \epsilon, \quad (1)$$

де Y – прогнозований показник, наприклад, час затримки чи перевищення бюджету,

X^1, X^2, \dots, X^n – незалежні змінні (фактори, що впливають на показник),

β_0 – вільний член,

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ – коефіцієнти регресії, ϵ – випадкова похибка.

Іншим важливим аспектом є інтеграція блокчейн-технологій у процеси управління контрактами та фінансовими операціями. Блокчейн забезпечує високу прозорість і безпеку транзакцій, що особливо актуально для будівельної галузі, де необхідно ефективно контролювати виконання контрактів і фінансові потоки між численними підрядниками. Застосування смарт-контрактів дозволяє автоматично виконувати платежі після виконання певних умов, що знижує ризики непорозумінь та фінансових зловживань. Функцію виконання смарт-контракту можна виразити через формулу:

$$f(x) = \begin{cases} P_a & \text{якщо } C = True \\ 0 & \text{якщо } C = False \end{cases}, \quad (2)$$

де $f(x)$ – функція виконання платежу,

P_a – сума платежу,

C – умова виконання контракту (True або False).

Хмарні технології та Інтернет речей (IoT) також відіграють важливу роль у вдосконаленні бізнес-процесів. Підключення будівельного обладнання до цифрових платформ дозволяє в реальному часі моніторити його стан, аналізувати продуктивність та своєчасно планувати технічне обслуговування. Це підвищує ефективність роботи та знижує ризики аварій і простоїв на будівельних майданчиках. Оцінювання ефективності використання IoT у будівництві можна описати формулою:

$$I_oT_{eff} = T_m - T_a T_m, \quad (3)$$

де I_oT_{eff} – коефіцієнт ефективності,

T_m – максимальний час роботи обладнання,

T_a – фактичний час простою.

Загалом будівельний сектор активно трансформується під впливом цифровізації та інноваційних технологій, що сприяють підвищенню його ефективності, продуктивності та конкурентоспроможності. Згідно з міжнародними стандартами, інновації є кінцевим результатом науково-технічної діяльності, що знаходять застосування у вигляді нових або вдосконалених продуктів, технологічних процесів та управлінських підходів. Вітчизняна економіка адаптує цей підхід, розглядаючи інновацію не лише як результат, а й як динамічний процес впровадження передових рішень у різних сферах бізнесу, включно з будівництвом.

Цифрові індикатори є важливим інструментом для оцінки рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств, оскільки дозволяють аналізувати ключові аспекти їхньої діяльності. До таких показників належать рівень автоматизації, впровадження інформаційних систем управління, використання інтелектуальних технологій (штучного інтелекту, аналізу великих даних), а також обсяги інвестицій у науково-дослідницькі роботи. Оптимізація бізнес-процедур, у свою чергу, є ключовим напрямом підвищення ефективності підприємств, оскільки дозволяє вдосконалювати операційну діяльність, мінімізувати витрати та підвищувати якість виконуваних робіт.

Особливу роль у забезпеченні ефективності інноваційного розвитку відіграє система управління якістю, яка охоплює всі етапи життєвого циклу будівельного об'єкта – від проєктування до експлуатації. Впровадження цифрових технологій у процеси контролю якості дозволяє підвищити точність оцінки стану будівельних конструкцій, покращити планування ресурсів і забезпечити відповідність нормативним вимогам [7].

Для кращого розуміння зв'язку між цифровими індикаторами та бізнес-оптимізацією представлено таблицю 1, що містить ключові показники інноваційного розвитку будівельних підприємств та їхній вплив на ефективність процесів.

Таблиця 1.

Цифрові індикатори та напрями оптимізації бізнес-процедур у будівництві

(розроблено авторами на основі [2, 3])

Цифровий індикатор	Характеристика	Вплив на бізнес-процеси
1	2	3
Автоматизація процесів	Використання програмного забезпечення для управління будівельними роботами	Скорочення часу на виконання завдань, мінімізація людського фактора
Впровадження BIM-технологій	Інформаційне моделювання будівель, що включає 3D-проєктування	Покращення координації проєкту, зменшення помилок у проєктуванні

1	2	3
<i>Використання великих даних (Big Data)</i>	Аналіз великих обсягів інформації для оптимізації рішень	Прогнозування витрат, підвищення ефективності планування
<i>Штучний інтелект (AI) у будівництві</i>	Алгоритми для автоматизації рутинних завдань та аналізу проектних ризиків	Оптимізація управління ризиками, підвищення швидкості прийняття рішень
<i>Інтернет речей (IoT)</i>	Встановлення датчиків для моніторингу стану будівельних конструкцій	Підвищення безпеки, контроль якості матеріалів та споруд
<i>Хмарні технології</i>	Використання онлайн-платформ для управління даними	Спрощений доступ до інформації, ефективна комунікація між підрозділами
<i>Автоматизовані системи управління (ERP)</i>	Інтеграція управлінських процесів в єдину систему	Зниження операційних витрат, підвищення продуктивності

Таким чином, інтеграція цифрових індикаторів та оптимізація бізнес-процедур є невід'ємною складовою інноваційного розвитку будівельних підприємств. Використання цифрових технологій у поєднанні з ефективними методами управління сприяє підвищенню конкурентоспроможності компаній, забезпечуючи їм сталість і розвиток у сучасному динамічному ринковому середовищі.

В умовах глобальної конкуренції ефективність будівельних підприємств значною мірою залежить від рівня їхньої цифрової трансформації та здатності впроваджувати новітні підходи до організації бізнес-процесів. Відповідно до міжнародних стандартів, інновація є кінцевим результатом науково-технічної діяльності, що реалізується у вигляді нових або вдосконалених продуктів, технологій та методів управління. У вітчизняному економічному середовищі поняття «інновація» також набуло широкого використання, охоплюючи як процеси впровадження інноваційних технологій, так і методи управління підприємствами.

Цифрові індикатори відіграють ключову роль у визначенні рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств, дозволяючи оцінювати впровадження нових технологій та ефективність управління ресурсами. До основних цифрових показників належать рівень автоматизації бізнес-процесів, ступінь інтеграції інформаційних систем, застосування інтелектуальних технологій, таких як штучний інтелект і великі дані, а також обсяг інвестицій у науково-дослідницьку діяльність. Використання цих індикаторів дає змогу підприємствам оперативно реагувати на зміни у галузі, мінімізувати ризики та підвищувати ефективність будівельного процесу [8].

Оптимізація бізнес-процедур є важливим напрямом інноваційного розвитку, спрямованим на підвищення продуктивності, зменшення витрат і

покращення якості будівельних робіт. У цьому контексті широко використовуються такі технології, як інформаційне моделювання будівель (BIM), хмарні платформи для управління проектами, автоматизовані системи контролю якості та інтеграція Інтернету речей (IoT). Впровадження BIM дає змогу створювати комплексні цифрові моделі будівельних об'єктів, що покращує координацію проекту та мінімізує помилки в проектуванні. Хмарні технології забезпечують швидкий доступ до даних та ефективну взаємодію між учасниками будівельного процесу, тоді як IoT сприяє контролю стану будівельних конструкцій у реальному часі, підвищуючи рівень безпеки.

Для оцінки ефективності інноваційних рішень використовується система критеріїв і параметрів, що дозволяє проводити комплексний економічний аналіз розвитку підприємств. Основні групи критеріїв включають фінансові показники (обсяг інвестицій у НДДКР, рівень економії витрат, зростання прибутку), технологічні параметри (ступінь автоматизації виробництва, рівень впровадження цифрових рішень), організаційні критерії (ефективність управління бізнес-процесами, якість корпоративного управління) та соціальні аспекти (покращення умов праці, підвищення рівня кваліфікації персоналу) [9]. Використання такої системи оцінки дозволяє підприємствам приймати обґрунтовані управлінські рішення та формувати стратегію подальшого розвитку, орієнтовану на цифрову трансформацію.

Таблиця 2 відображає основні критерії оцінки інноваційного розвитку будівельних підприємств, що допомагають аналізувати вплив цифрових технологій та оптимізації процесів на загальну ефективність компанії.

Таблиця 2.

Система критеріїв оцінки інноваційного розвитку будівельних підприємств
(розроблено авторами на основі [4])

Група критеріїв	Критерій оцінки	Вплив на підприємство
1	2	3
Фінансові показники	Обсяг інвестицій у НДДКР	Стимулювання інноваційного розвитку
Фінансові показники	Рівень економії витрат	Оптимізація витрат та зменшення фінансових ризиків
Фінансові показники	Зростання прибутку	Забезпечення стійкого економічного зростання
Технологічні параметри	Ступінь автоматизації виробництва	Підвищення продуктивності та ефективності виробництва
Технологічні параметри	Рівень впровадження цифрових рішень	Оптимізація управлінських та операційних процесів
Організаційні критерії	Ефективність управління бізнес-процесами	Поліпшення координації та інтеграції процесів
Організаційні критерії	Якість корпоративного управління	Підвищення рівня відповідальності та прозорості управління

1	2	3
Соціальні аспекти	Покращення умов праці	Забезпечення безпеки та комфортних умов праці
Соціальні аспекти	Підвищення рівня кваліфікації персоналу	Формування висококваліфікованого персоналу, здатного до цифрової трансформації

Таким чином, цифрові індикатори та оптимізація бізнес-процедур є невід'ємною складовою інноваційного розвитку будівельних підприємств. Інтеграція сучасних технологій у процеси управління сприяє підвищенню конкурентоспроможності компаній, оптимізації витрат, підвищенню продуктивності та якості будівельних робіт. Завдяки цифровим технологіям будівельні підприємства можуть не лише адаптуватися до сучасних ринкових умов, а й створювати нові можливості для свого розвитку, забезпечуючи сталий економічний прогрес.

Нижче представлено рисунок 1, що ілюструє систему критеріїв і параметрів для економічного аналізу інноваційного розвитку та управління. Він показує основні напрями оцінки, зокрема фінансові, технологічні, організаційні та соціальні аспекти, а також їхні ключові показники. Така схема допомагає структуровано аналізувати інноваційний розвиток будівельних підприємств та визначати ефективність управлінських рішень [10].

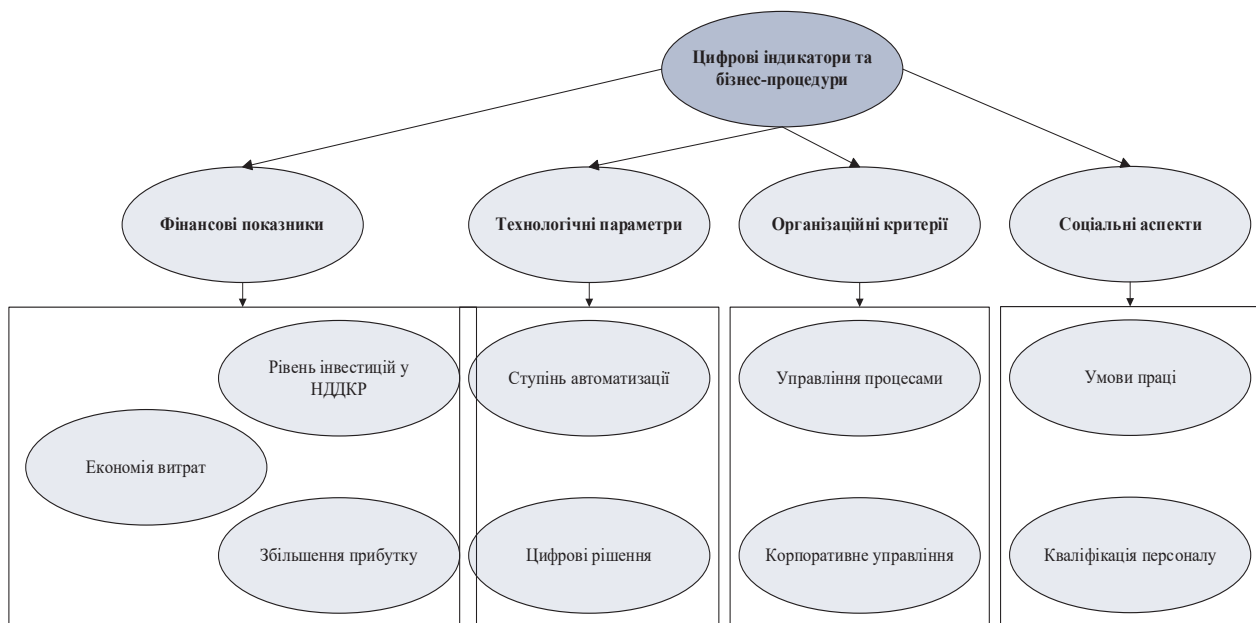

Рис. 1. Система критеріїв і параметрів для економічного аналізу інноваційного розвитку та управління (розроблено авторами на основі [5])

Компаративний аналіз підходів до оцінювання інноваційно-технологічної зрілості будівельних підприємств дозволяє сформулювати цілісне уявлення про рівень розвитку компаній, їхню здатність до адаптації в умовах цифрової

трансформації та ефективність управління інноваціями. У світовій практиці застосовуються різні моделі оцінювання, серед яких особливе значення мають модель Інституту Карнегі-Меллона (Capability Maturity Model Integration, CMMI), модель Г. Керцнера, Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model (P3M3) та модель Берклі. Вони допомагають визначити ключові характеристики процесів на різних етапах розвитку підприємства, виявити слабкі місця та окреслити напрями вдосконалення [12].

Модель CMMI розглядає зрілість організації через п'ять рівнів, починаючи від хаотичних і непередбачуваних процесів на першому рівні та закінчуючи безперервним вдосконаленням і впровадженням інновацій на останньому. На початковому рівні процеси не є стандартизованими, що створює труднощі у плануванні та прогнозуванні результатів. Керований рівень передбачає більш структурований підхід, завдяки якому управління проектами здійснюється на основі визначених стандартів. На визначеному рівні впроваджуються методики оптимізації процесів, які стають більш передбачуваними та ефективними. Четвертий рівень характеризується кількісним контролем, де прийняття рішень ґрунтується на аналізі даних та вимірюванні продуктивності. Оптимізуючий рівень передбачає постійне вдосконалення процесів, автоматизацію, використання штучного інтелекту та інтелектуального аналізу даних [11].

Для порівняння моделей оцінювання інноваційно-технологічної зрілості будівельних підприємств представлена наступна таблиця 3. Вона демонструє особливості різних підходів до оцінювання зрілості підприємств у контексті інноваційного розвитку. Вибір відповідної моделі залежить від стратегічних цілей компанії, рівня впровадження інновацій та галузевих вимог.

Таблиця 3.

Порівняння моделей оцінювання зрілості будівельних підприємств
(розроблено авторами на основі [6,7,8,9])

Модель	Ключові характеристики	Рівні зрілості	Основна сфера застосування
1	2	3	4
CMMI (Capability Maturity Model Integration) [2]	Фокус на вдосконаленні процесів, управлінні якістю та продуктивністю	Початковий → Керований → Визначений → Кількісно керований → Оптимізуючий	Управління процесами, стандартизація, оптимізація
P3M3 (Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model) [4]	Оцінка зрілості управління портфелем, програмами та проектами	Рівень 1 (усвідомлення) → Рівень 2 (повторюваність) → Рівень 3 (визначеність) → Рівень 4 (контроль) → Рівень 5 (оптимізація)	Проектне управління, стратегічне планування

1	2	3	4
Модель Г. Керцнера [3]	Орієнтація на гнучке управління проектами, адаптацію до змін	Низький → Середній → Високий рівень зрілості	Корпоративне управління проектами
Модель Берклі [1]	Аналіз ефективності організаційних інновацій та цифрових технологій	Рівень 1 (початковий) → Рівень 2 (формалізований) → Рівень 3 (керований) → Рівень 4 (інтегрований) → Рівень 5 (оптимізований)	Впровадження інновацій, цифрова трансформація

Інші описані моделі оцінювання зрілості мають власні підходи. Модель Г. Керцнера фокусується на рівнях управління проектами, визначаючи зрілість через ефективність реалізації стратегій, управління ризиками та адаптацію до ринкових умов. Модель РЗМЗ оцінює інтегрованість процесів управління портфелями, програмами та проектами, дозволяючи підприємствам знаходити оптимальні методи управління інноваціями. Модель Берклі, у свою чергу, концентрується на впровадженні цифрових технологій та оцінює здатність компаній до технологічної модернізації [10].

Для кількісного оцінювання рівня інноваційно-технологічної зрілості можна використовувати різні підходи. Один із них базується на розрахунку рівня зрілості процесів за формулою:

$$ML = \frac{\sum_{i=0}^n P_i \times W_i}{\sum_{i=0}^n W_i}, \quad (4)$$

де P_i – значення рівня зрілості за критерієм, w_i – його ваговий коефіцієнт, n – кількість оцінюваних критеріїв.

Інший показник, що відображає ефективність управління інноваційними проектами, може бути визначений через формулу:

$$E = \frac{R-C}{T}, \quad (5)$$

де R – отримані результати від впровадження інновацій, C – витрати, T – час реалізації.

Також оцінити рівень цифрової трансформації можна за допомогою індексу цифрової інтеграції:

$$DTI = \frac{IT+AI+BD+IoT}{4}, \quad (6)$$

де IT – рівень використання інформаційних технологій, AI – штучного інтелекту, BD – аналізу великих даних, IoT – Інтернету речей.

Таким чином, застосування різних підходів до оцінювання зрілості будівельних підприємств дозволяє комплексно аналізувати їхню інноваційну діяльність, визначати напрямки цифрової трансформації та підвищувати ефективність управління. Використання моделей СММІ, РЗМЗ, Г. Керцнера та Берклі сприяє вдосконаленню процесів та дозволяє підприємствам ефективно адаптуватися до сучасних викликів.

Що стосується процесу управління будівельним підприємством у межах проектно-орієнтованої системи, вона базується на чітко структурованих етапах, що забезпечують ефективне планування, контроль та реалізацію будівельних проєктів. Визначення вартості будівництва відіграє ключову роль у прийнятті управлінських рішень, оскільки впливає на економічну доцільність і фінансову стійкість підприємства [13].

Етапи цього процесу включають аналіз ринку та попереднє бюджетування, розробку кошторисної документації, оцінку ризиків і можливих відхилень, інтеграцію цифрових технологій для точного прогнозування витрат, а також контроль витрат на всіх стадіях реалізації проєкту. Використання автоматизованих систем управління (BIM, ERP) дозволяє підвищити точність розрахунків, оптимізувати витрати та забезпечити ефективне управління фінансовими ресурсами. На рисунку 2 представлено етапи управління будівельним підприємством у даному процесі.

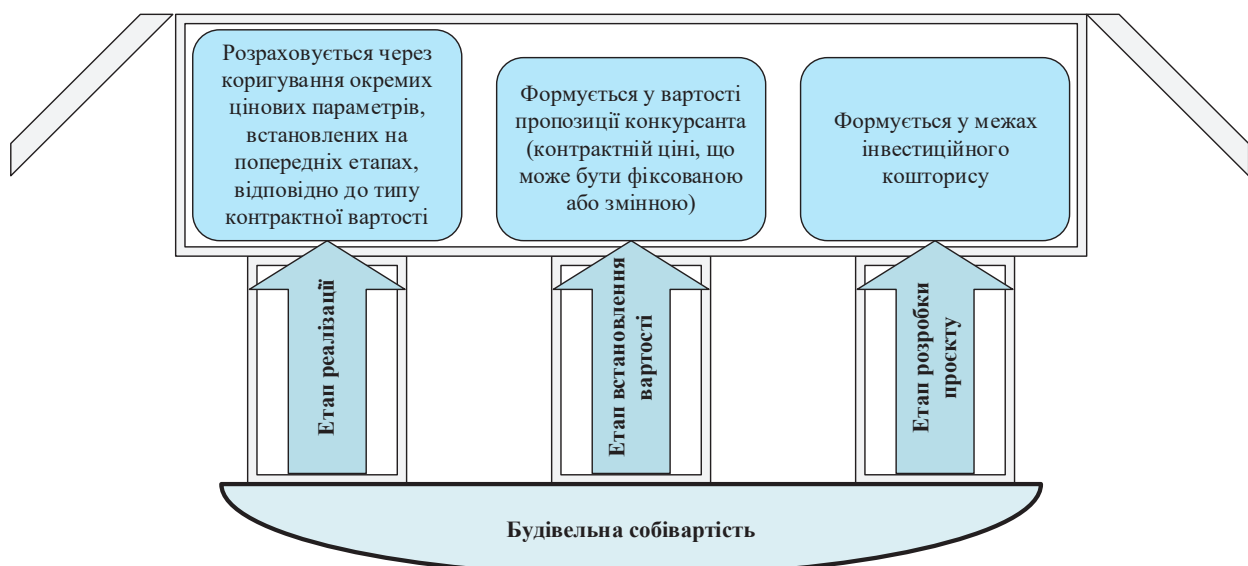

Рис. 2. Етапи управління будівельним підприємством у проектно-орієнтованій системі під час оцінки вартості будівництва (розроблено авторами на основі [13])

Висновки. Оптимізація бізнес-процедур у будівельних підприємствах передбачає реорганізацію внутрішніх процесів, цифровізацію документообігу,

впровадження BIM-технологій, методів Lean і Agile, що дозволяє скоротити витрати часу та ресурсів. Автоматизація управлінських процесів сприяє зниженню ризиків, покращенню взаємодії між підрозділами підприємства та підвищенню ефективності контролю за виконанням будівельних робіт. Попри очевидні переваги цифровізації, існують певні виклики, пов'язані з впровадженням цифрових індикаторів та оптимізацією бізнес-процедур. До основних проблем належать необхідність значних інвестицій у цифрову інфраструктуру, складність інтеграції нових технологій у традиційні будівельні процеси, недостатній рівень цифрової грамотності працівників та низька адаптація підприємств до інноваційних змін. Тому важливим напрямом подальших досліджень є розробка методичних рекомендацій щодо ефективного впровадження цифрових технологій у діяльність будівельних підприємств.

Таким чином, застосування цифрових індикаторів та оптимізація бізнес-процедур є важливими складовими підвищення рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств. Використання сучасних технологій дозволить підвищити продуктивність, знизити витрати, підвищити якість будівельних робіт та забезпечити довгострокову стійкість підприємств у мінливих ринкових умовах.

Література

1. Berkeley Maturity Model // University of California, Berkeley – Project Management Program. – Офіційний ресурс: <https://pm.berkeley.edu>. (9).
2. CMMI (Capability Maturity Model Integration) // CMMI Institute. – Офіційний ресурс: <https://cmmiinstitute.com>. (6).
3. Kerzner, H. (2019). Using the Project Management Maturity Model: Strategic Alignment, Project Governance, and the PMO. – CRC Press. (8).
4. P3M3 (Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model) // AXELOS Global Best Practice. – Офіційний ресурс: <https://www.axelos.com>. (7).
5. Войтович, В.А., Чуприна, Ю.А. (2023). Оптимізація та контроль програми робіт в підсистемі фінансового менеджменту будівельної організації. *Шляхи підвищення ефективності будівництва*, 1(51). С. 129–142.
6. Гончаренко О.В., Ткаченко Л.М. Використання цифрових індикаторів у системі управління будівельним підприємством // *Будівельна економіка*. – 2022. – № 5. – С. 45-53.
7. Заболотний А.П., Ковальчук П.О. Оптимізація бізнес-процесів будівельних компаній на основі цифрових технологій // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2020. – № 7. – С. 55-64.

8. Литвиненко О.С., Морозова Н.В. Методологічні підходи до оцінки рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств // *Економіка та держава*. – 2021. – № 9. – С. 37-46.
9. Мельник І.Г., Семенов А.В. Використання цифрових технологій у будівництві як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств // *Економіка і регіон*. – 2022. – № 6. – С. 91-99.
10. Олійник М.С., Петренко І.В. Бізнес-аналіз та цифровізація процесів управління на будівельних підприємствах // *Стратегії розвитку України*. – 2020. – № 4. – С. 27-36.
11. Сидоренко В.П., Гаврилюк О.О. Оцінка інноваційної діяльності будівельних підприємств на основі цифрових індикаторів // *Будівництво та урбаністика*. – 2021. – № 2. – С. 72-81.
12. Тимченко Л.О., Дяченко О.І. Цифрова оптимізація бізнес-процедур в будівництві: концептуальний підхід // *Менеджмент і підприємництво в Україні*. – 2022. – № 1. – С. 19-28.
13. Федорова Я., Петренко Г., Гриненко І., Рижакова Г., Чуприна Ю. & Ніколаєва М. (2021). Методико-аналітичні компоненти та базові функціонали управління підприємством в сучасній системі будівельного девелопменту. *Управління розвитком складних систем*, (47). С. 130–137.

Professor **Chupryna Khrystyna**,
Nikolaiko Dmytro, Shlapak Oleksandr, Aleksieienko Vladyslav,
Kyiv National University of Construction and Architecture

UTILIZATION OF DIGITAL INDICATORS AND BUSINESS PROCESS OPTIMIZATION FOR ASSESSING THE LEVEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

In the modern era of digital transformation and global competition, the innovative development of construction enterprises is a key factor in their resilience and efficiency. The implementation of digital indicators not only enables tracking the level of innovation activity but also optimizes business processes, enhancing productivity and adaptability to changes in the external environment.

Digital indicators serve as a powerful tool for analyzing the current state and future prospects of innovative development. They encompass a wide range of metrics, including the level of digital technology implementation, the share of investments in research and development, automation indices, and the integration of information systems into the production process. The use of such indicators ensures

an objective assessment, allowing businesses to identify bottlenecks and determine priorities for further development.

The optimization of business processes in construction enterprises involves the reorganization of operational activities to improve efficiency and reduce costs. The use of digital technologies in project management, logistics, and quality control processes helps minimize risks, enhance communication among stakeholders in the construction process, and increase corporate transparency. Key tools in this process include Building Information Modeling (BIM) systems, automated resource management platforms, and analytical systems based on big data and artificial intelligence.

Furthermore, the digitalization of management processes enables the implementation of effective forecasting and decision-making mechanisms. For example, machine learning technologies and predictive analytics allow for risk assessment and the formulation of optimal resource management strategies. The adoption of cloud platforms and mobile applications facilitates real-time monitoring of all stages of the construction process, improving planning accuracy and cost control.

Another crucial aspect is the enhancement of cybersecurity, as the use of digital technologies requires data protection against cyberattacks and unauthorized access. Investing in secure IT systems and data encryption is becoming an essential component of sustainable enterprise development.

Thus, the integration of digital indicators and business process optimization represents a vital component of the innovation development strategy for construction enterprises. These measures contribute to increased competitiveness, ensure the efficient use of resources, and open new opportunities for the sustainable growth of the industry. In the future, further digitalization of the sector will enhance process automation, reduce costs, and accelerate project execution, making construction enterprises more flexible and efficient in the modern market environment.

Keywords: Digital indicators; business process optimization; innovative development; construction enterprises; digitalization; data management; technological innovations; competitiveness.

REFERENCES

1. Berkeley Maturity Model // University of California, Berkeley – Project Management Program. – Official resource: <https://pm.berkeley.edu>. {in English}
2. CMMI (Capability Maturity Model Integration) // CMMI Institute. – Official resource: <https://cmmiinstitute.com>. {in English}
3. Kerzner, H. (2019). *Using the Project Management Maturity Model: Strategic Alignment, Project Governance, and the PMO*. – CRC Press. {in English}

4. P3M3 (Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model) // AXELOS Global Best Practice. – Official resource: <https://www.axelos.com>. {in English}
5. Voitovych, V.A., Chupryna, Yu. A. (2023). Optimization and Control of Work Programs in the Financial Management Subsystem of a Construction Organization. *Ways to Improve Construction Efficiency*, 1(51), 129–142. {in Ukrainian}
6. Honcharenko, O.V., Tkachenko, L.M. (2022). The Use of Digital Indicators in the Management System of a Construction Enterprise. *Construction Economics*, (5), 45-53. {in Ukrainian}
7. Zabolotnyi, A.P., Kovalchuk, P.O. (2020). Optimization of Business Processes of Construction Companies Based on Digital Technologies. *Formation of Market Relations in Ukraine*, (7), 55-64. {in Ukrainian}
8. Lytvynenko, O.S., Morozova, N.V. (2021). Methodological Approaches to Assessing the Level of Innovative Development of Construction Enterprises. *Economy and State*, (9), 37-46. {in Ukrainian}
9. Melnyk, I.H., Semenov, A.V. (2022). The Use of Digital Technologies in Construction as a Factor for Increasing Enterprise Competitiveness. *Economy and Region*, (6), 91-99. {in Ukrainian}
10. Oliinyk, M.S., Petrenko, I.V. (2020). Business Analysis and Digitalization of Management Processes in Construction Enterprises. *Strategies for the Development of Ukraine*, (4), 27-36. {in Ukrainian}
11. Sydorenko, V.P., Havryliuk, O.O. (2021). Assessment of Innovation Activities of Construction Enterprises Based on Digital Indicators. *Construction and Urbanism*, (2), 72-81. {in Ukrainian}
12. Tymchenko, L.O., Dyachenko, O.I. (2022). Digital Optimization of Business Processes in Construction: A Conceptual Approach. *Management and Entrepreneurship in Ukraine*, (1), 19-28. {in Ukrainian}
13. Fedorova, Ya., Petrenko, H., Grynenko, I., Ryzhakova, H., Chupryna, Yu., & Nikolaieva, M. (2021). Methodological and Analytical Components and Basic Functionalities of Enterprise Management in the Modern System of Construction Development. *Management of Complex Systems Development*, (47), 130–137. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.162-179

УДК 330.341.1:69.003.13

д.ек.н., професор **Чуприна Ю.А.**,

chupryna.iaa@knuba.edu.ua, ORCID:0000-0002-4934-2058,

Ползіков М.О.,

polzиков.miroslav@gmail.com, ORCID 0000-0002-5878-4202,

Матвеїв В.В.,

wwmatveevw@gmail.com, ORCID: 0009-0002-6455-4152,

Оксенчук Р.О.,

r.oksenchuk@gmail.com, ORCID:0009-0003-8116-2713,

Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

ЗАГАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ВЕНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ-ВИКОНАВЦІВ ДЕВЕЛОПЕРСЬКИХ ПРОЄКТІВ

Сучасні економічні умови, що характеризуються високим рівнем динаміки, конкуренції та невизначеності, обумовлюють необхідність розробки ефективних методичних підходів до оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств, що здійснюють девелоперську діяльність. Інноваційний розвиток таких підприємств є визначальним чинником їхньої конкурентоспроможності, стійкості до змін ринкового середовища та здатності до адаптації у відповідь на технологічні, економічні й соціальні виклики. Девелоперські проєкти охоплюють комплексний процес управління створенням, реалізацією та експлуатацією об'єктів нерухомості, що передбачає координацію роботи різних суб'єктів – інвесторів, проєктувальників, підрядників, фінансових установ, державних регуляторів та кінцевих споживачів. У зв'язку з цим оцінка впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на інноваційну діяльність підприємств-виконавців девелоперських проєктів вимагає комплексного підходу, що поєднує кількісні та якісні методи аналізу.

До внутрішніх факторів інноваційного розвитку девелоперських підприємств належать організаційна структура, рівень цифровізації, управлінські підходи, корпоративна культура, кадровий потенціал, фінансові можливості та технологічна база. Оптимізація бізнес-процесів, ефективне використання цифрових технологій, інвестиції в дослідження та розробки, а також впровадження сучасних методів управління проєктами (зокрема, ВІМ-технологій та штучного інтелекту) відіграють ключову роль у підвищенні рівня інноваційності підприємств. Зовнішні фактори включають економічну

кон'юнктуру, державне регулювання, рівень конкуренції, розвиток інфраструктури, доступність фінансових ресурсів, а також соціальні та екологічні тренди. Законодавчі вимоги, державна політика у сфері містобудування, стимули для інноваційної діяльності, розвиток зелених технологій та міжнародний досвід впровадження цифрових рішень є важливими елементами, що впливають на стратегічний розвиток девелоперських підприємств.

У загально-методичному підході до оцінки впливу цих факторів доцільно використовувати методи багатofакторного аналізу, SWOT-аналіз, методи сценарного прогнозування та експертні оцінки. Крім того, математичне моделювання, нейромережевий аналіз та машинне навчання можуть слугувати інструментами для ідентифікації закономірностей та прогнозування тенденцій розвитку галузі.

Особливої уваги потребує розробка моделей інтегрованої оцінки, які дозволять поєднувати економічні, технологічні та соціальні аспекти впливу факторів на інноваційний розвиток девелоперських підприємств. Такий підхід сприятиме прийняттю обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення рівня інноваційної активності підприємств, покращення взаємодії із зацікавленими сторонами та адаптації до мінливих умов ринку. Важливим напрямом подальших досліджень є розробка методології оцінки ефективності інноваційних стратегій підприємств, що здійснюють девелоперські проєкти, а також визначення оптимальних механізмів впровадження інновацій у будівельну галузь. Розвиток цифрової економіки, поширення технологій штучного інтелекту, Інтернету речей (IoT) та автоматизації процесів відкривають нові можливості для удосконалення методів управління девелоперськими проєктами.

Ключові слова: Інноваційний розвиток; девелоперські проєкти; цифровізація; бізнес-процеси; внутрішні фактори; зовнішні фактори; оцінка впливу; конкурентоспроможність.

Постановка проблеми: Інноваційний розвиток підприємств-виконавців девелоперських проєктів є ключовим чинником їхньої конкурентоспроможності та ефективності у сучасному мінливому ринковому середовищі. Водночас процес впровадження інновацій у будівельну сферу ускладнюється численними внутрішніми та зовнішніми факторами, що можуть як стимулювати, так і стримувати розвиток підприємств. Внутрішні фактори, зокрема організаційна структура, рівень цифровізації, кадровий потенціал, фінансові ресурси та технологічна оснащеність, визначають здатність компаній

адаптувати новітні підходи до управління та впроваджувати інноваційні рішення.

Зовнішні чинники, такі як державне регулювання, ринкові тенденції, конкуренція, доступність інвестицій та глобальні економічні виклики, суттєво впливають на можливості підприємств щодо реалізації інноваційної стратегії. Відсутність ефективних методик оцінки впливу цих факторів на інноваційний розвиток ускладнює прийняття стратегічних управлінських рішень.

Сучасні підходи до оцінки інноваційної діяльності девелоперських підприємств потребують розробки комплексної методології, яка дозволить визначити основні детермінанти розвитку, врахувати взаємозв'язки між внутрішніми та зовнішніми впливами та спрогнозувати ефективність інноваційних змін. Відсутність такої системи оцінки може призвести до нерационального розподілу ресурсів, недостатньої інноваційної активності та зниження конкурентоспроможності девелоперських підприємств.

Мета статті: Розробка загально-методичних підходів до оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств-виконавців девелоперських проєктів. У сучасних умовах ринкової нестабільності та технологічної трансформації девелоперські підприємства стикаються з численними викликами, що потребують комплексного аналізу факторів, які визначають їхню інноваційну активність.

Стаття спрямована на ідентифікацію основних внутрішніх (організаційна структура, цифровізація, кадровий потенціал, фінансові ресурси) та зовнішніх (ринкові тенденції, державне регулювання, конкуренція, доступність інвестицій) факторів, що впливають на розвиток девелоперських підприємств. Дослідження має на меті запропонувати підхід до системної оцінки цих факторів, який враховуватиме їхню взаємодію та вплив на стратегічне управління підприємствами.

Результати статті дозволять сформулювати методичні засади оцінки інноваційного потенціалу девелоперських підприємств та сприятимуть підвищенню ефективності їхньої діяльності в умовах цифрової трансформації та сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблематика оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств, зокрема девелоперських, досліджується у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значна увага приділяється розробці методичних підходів до аналізу інноваційного потенціалу підприємств та формуванню стратегій його підвищення.

У сучасних дослідженнях розглядаються підходи до оцінки внутрішніх факторів, таких як цифровізація, рівень корпоративного управління, фінансові

ресурси, кадровий потенціал та інноваційна культура. Роботи європейських та американських науковців наголошують на важливості інтеграції цифрових технологій, використання Big Data та штучного інтелекту в управлінні інноваційним розвитком девелоперських підприємств.

Значну увагу приділено також аналізу зовнішніх факторів, серед яких макроекономічні тенденції, державне регулювання, конкуренція та інвестиційний клімат. Українські дослідження акцентують увагу на ролі державної підтримки та регуляторного середовища у стимулюванні інновацій.

Попри наявність значної кількості досліджень, залишається актуальною проблема розробки інтегрованої методики оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, що дозволить підприємствам більш ефективно адаптуватися до викликів ринку та підвищити інноваційну активність.

Виклад основного матеріалу: Загально-методичні підходи до оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств-розробників девелоперських проєктів базуються на комплексному аналізі умов, що визначають ефективність і конкурентоспроможність компаній у цій сфері. Важливими аспектами методології оцінювання є системний підхід, який дозволяє враховувати взаємозв'язки між факторами, а також стратегічне прогнозування, що сприяє розробці адаптивних механізмів управління інноваційною діяльністю.

До внутрішніх факторів належать організаційна структура підприємства, рівень управлінської компетенції, фінансові ресурси, кадровий потенціал, технологічний рівень та інноваційна культура. Аналіз цих факторів здійснюється за допомогою методів SWOT-аналізу, експертних оцінок, фінансового аналізу та діагностики організаційного клімату. Особлива увага приділяється здатності підприємства до інтеграції нових технологій, адаптації до змін ринкового середовища та ефективності внутрішніх комунікацій.

Зовнішні фактори включають макроекономічні умови, політичну та правову стабільність, рівень розвитку ринку девелоперських проєктів, інвестиційну привабливість галузі, рівень конкуренції, технологічні тренди та екологічні обмеження. Для оцінки цих факторів використовуються методи PEST-аналізу, моделі сценарного прогнозування та аналіз конкурентного середовища. Оцінка макроекономічних тенденцій дозволяє передбачити можливі зміни в доступності фінансування, державній підтримці інновацій, регуляторному впливі та споживчому попиті [1].

Застосування комплексного підходу до оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів передбачає використання інтегрованих моделей, що дозволяють враховувати багатовимірність інноваційного процесу та адаптивність підприємств до змінних умов. Серед ефективних методів аналізу

можна виділити багатофакторне моделювання, що базується на аналізі кореляційних залежностей між різними групами факторів, а також методи імітаційного моделювання, які дозволяють оцінити потенційні ризики та можливості для розвитку інноваційного потенціалу підприємства.

Оцінка впливу факторів на інноваційний розвиток девелоперських компаній також вимагає розгляду механізмів взаємодії між учасниками ринку, зокрема між інвесторами, державними регуляторами, науковими установами та споживачами. Важливим підходом є формування стратегії відкритих інновацій, що дозволяє залучати зовнішні ідеї та технології для посилення конкурентних переваг підприємства. Таким чином, ефективне оцінювання факторів впливу на інноваційний розвиток девелоперських підприємств вимагає застосування комплексного системного підходу, що поєднує аналітичні методи, прогнозування та стратегічне управління [2].

У сучасних умовах розвитку будівельних підприємств на їхню діяльність впливає широкий спектр як внутрішніх (ендогенних), так і зовнішніх (екзогенних) факторів. Ці фактори можуть як сприяти інноваційному розвитку компанії, так і створювати суттєві бар'єри для його реалізації. Для забезпечення стабільного та ефективного функціонування підприємства в довгостроковій перспективі важливо своєчасно ідентифікувати, аналізувати та оцінювати ці чинники, а також розробляти механізми їх моніторингу та адаптації до змін ринкового середовища.

Дослідження впливу екзо- та ендогенних факторів є ключовим елементом стратегічного управління підприємством, оскільки дозволяє виявити потенційні ризики, використати конкурентні переваги та сприяти впровадженню інноваційних технологій. Внутрішні чинники включають рівень управлінської компетентності, організаційну структуру, фінансові ресурси, технологічний потенціал і корпоративну культуру. Водночас, зовнішні фактори охоплюють макроекономічні умови, державне регулювання, ринкові тенденції, рівень конкуренції, екологічні вимоги та науково-технічний прогрес [3].

У цьому контексті важливим завданням є розробка методичних підходів до комплексного аналізу взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів із операційною діяльністю будівельного підприємства. Такий аналіз передбачає застосування різних інструментів оцінювання, зокрема SWOT-аналізу, PEST-аналізу, фінансового та ризик-менеджменту, а також методів прогнозування та сценарного моделювання. Використання цих методик дозволяє отримати всебічну картину впливу чинників, оцінити можливі наслідки їхньої дії та розробити адаптаційні механізми для підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Крім того, важливим етапом оцінки є впровадження системи моніторингу та діагностики змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства. Це дозволяє оперативно реагувати на виклики ринку, приймати виважені управлінські рішення та забезпечувати ефективне планування інноваційної діяльності. Особливу увагу слід приділяти інтеграції сучасних інформаційних технологій у процес аналізу та прогнозування, що сприятиме підвищенню точності оцінок і розробці дієвих стратегій розвитку [4].

Внутрішні чинники є ключовими елементами, що визначають потенціал розвитку будівельного підприємства та його здатність до впровадження інновацій. Вони охоплюють різні аспекти діяльності компанії, включаючи організаційну структуру, фінансові ресурси, кадровий потенціал, технологічний рівень та корпоративну культуру. Для детального аналізу цих складових представлений на рисунку 1, який систематизує основні аспекти впливу внутрішнього середовища на функціонування підприємства та його інноваційну стратегію.

Екзогенні чинники представляють собою зовнішні впливи, що формуються поза межами підприємства, проте суттєво визначають його функціонування та розвиток. До цієї групи належать макроекономічні тенденції, нормативно-правове регулювання, науково-технічний прогрес, екологічні вимоги та соціальні аспекти, які створюють як можливості, так і виклики для будівельного бізнесу [5].

Стійкість підприємства в умовах інноваційного розвитку визначається його здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища, ефективно використовувати внутрішні ресурси та впроваджувати новітні технології. Взаємодія між факторами інноваційного зростання та механізмами управління підприємством формує його конкурентоспроможність та забезпечує довгострокову стабільність. На рисунку 2 представлено взаємозв'язок ключових компонентів, які впливають на здатність компанії до стратегічного розвитку, адаптації та впровадження інновацій.

PESTEL-аналіз є важливим інструментом оцінки зовнішнього середовища підприємства, що дозволяє виявити ключові чинники, які впливають на його діяльність. Врахування політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних та правових факторів сприяє розробці ефективних стратегій адаптації та мінімізації ризиків [6]. Для оцінки рівня впливу PESTEL-факторів можна використати наступну формулу:

$$I_{PESTEL} = w_P \times P + w_E \times E + w_S \times S + w_T \times T + w_{E_n} \times E_n + w_L \times L, \quad (1)$$

де: I_{PESTEL} – інтегральний індекс впливу факторів зовнішнього середовища;

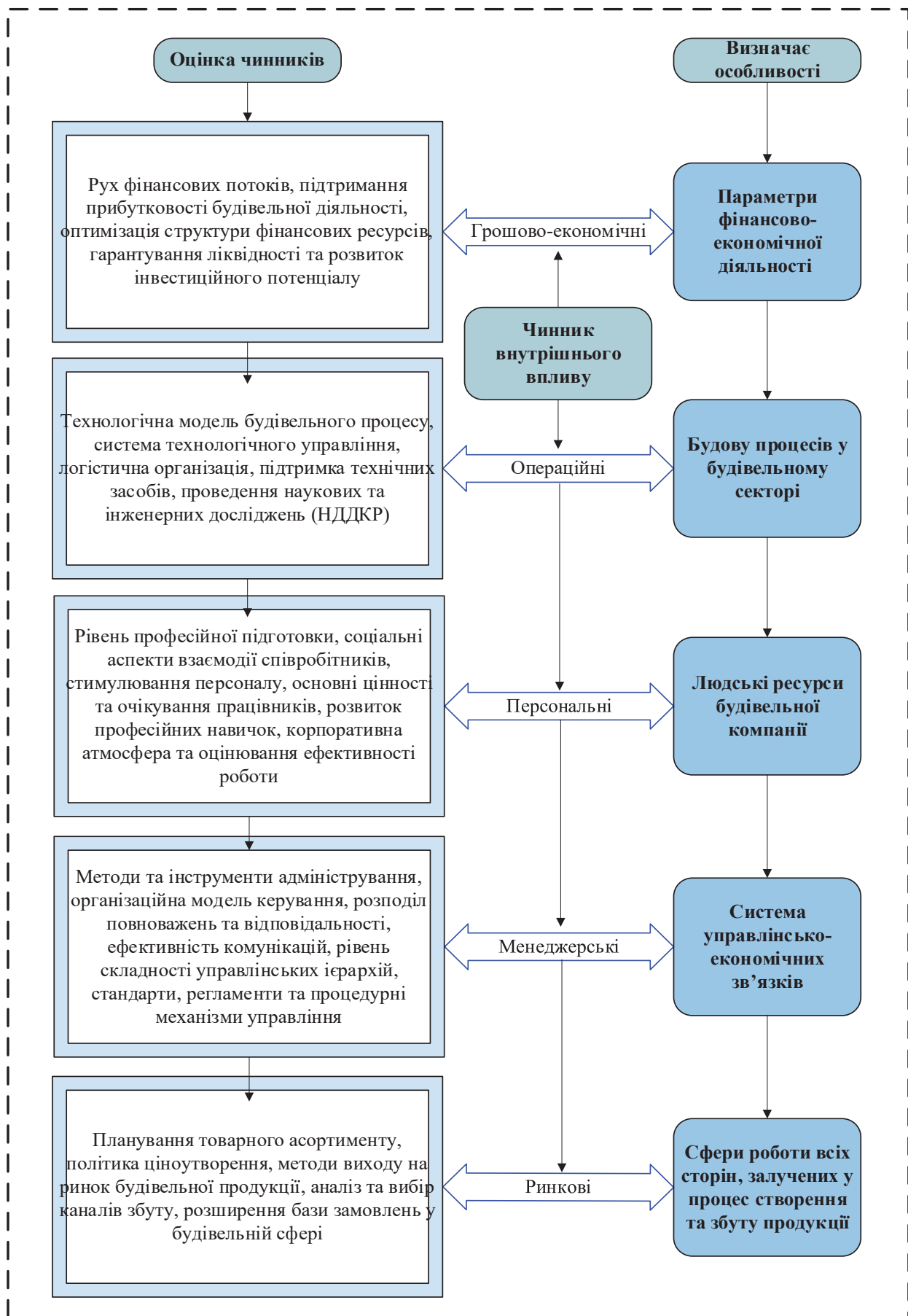

Рис. 1. Опис категорій внутрішніх чинників (розроблено авторами на основі [5])

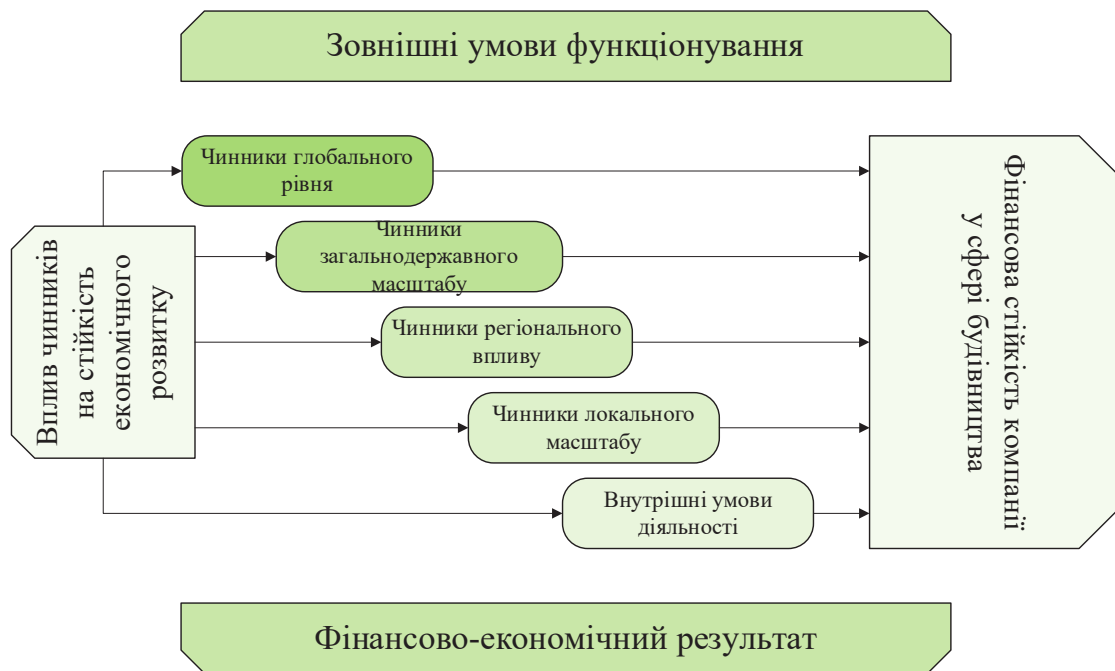

Рис. 2. Стійкість підприємства в умовах впливу чинників інноваційного зростання (розроблено автором на основі [6])

P, E, S, T, E_n, L – відповідно політичний, економічний, соціальний, технологічний, екологічний та правовий фактори, оцінені в балах; $W_P, W_E, W_S, W_T, W_{E_n}, W_L$ – вагові коефіцієнти кожного з факторів, що визначають їхню відносну значущість для підприємства.

У даному викладі розглядається вплив цих складових на функціонування підприємств, особливо в будівельній сфері, де зовнішнє середовище відіграє ключову роль у формуванні стійкості бізнесу. PESTEL-аналіз є ефективним інструментом для дослідження екзогенних чинників, що впливають на діяльність підприємства. Даний метод дозволяє оцінити зовнішнє середовище через шість ключових аспектів: політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та правові фактори.

Аналіз цих складових допомагає підприємствам прогнозувати майбутні зміни, адаптувати стратегію розвитку та знижувати потенційні ризики. З метою визначення оптимального підходу до адаптації підприємства до зовнішніх факторів можна використати таку формулу:

$$S_{opt} = \sum_{i=0}^n R^i \times A^i, \quad (2)$$

де: S_{opt} – оптимальна стратегія адаптації;

R_i – рівень ризику, пов'язаний із певним фактором i ;

A_i – ефективність адаптаційних заходів до впливу цього фактора;

n – загальна кількість врахованих факторів.

Особливо важливим є застосування PESTEL-аналізу для будівельних підприємств, оскільки ця сфера залежить від державного регулювання, економічних коливань та технологічного прогресу.

Аналізуючи екзогенні чинники, важливо систематизувати їх вплив за основними категоріями. Наведена таблиця 1 містить класифікацію таких чинників, що дозволяє глибше зрозуміти їхню роль у розвитку підприємств та визначити можливі загрози й перспективи для бізнесу.

Політичні фактори відіграють значну роль у розвитку бізнесу, оскільки вони визначають стабільність ринку та регуляторне середовище. Зміни в державній політиці, зокрема введення нових податкових ставок або будівельних норм, можуть як сприяти, так і обмежувати можливості підприємств. Будівельна галузь часто залежить від державного фінансування інфраструктурних проєктів, що може позитивно впливати на розвиток підприємств. Однак політична нестабільність або зміни в законодавстві можуть створювати бар'єри для стабільного розвитку компаній [7].

Таблиця 1.

Основні категорії екзогенних чинників (розроблено авторами на основі [7])

Фактор	Характеристика
Політичні	Регулювання галузі, державна підтримка, податкова політика, політична стабільність
Економічні	Інфляція, рівень зайнятості, динаміка ВВП, доступність кредитів
Соціальні	Демографічні зміни, рівень доходів населення, освітні тенденції, споживчі переваги
Технологічні	Інноваційні рішення, розвиток автоматизації, цифрові технології, рівень досліджень та розробок
Екологічні	Екологічні стандарти, вплив на навколишнє середовище, ресурсощадні технології
Правові	Законодавчі вимоги, дотримання трудового права, захист прав споживачів, будівельні норми

Економічні фактори мають значний вплив на діяльність підприємств, оскільки вони визначають рівень попиту на продукцію або послуги, фінансову доступність ресурсів та рівень прибутковості. Умови кредитування, рівень безробіття, темпи інфляції та динаміка ВВП безпосередньо впливають на фінансову стійкість компаній. Наприклад, зниження процентних ставок на кредити може сприяти залученню інвестицій у будівництво, тоді як висока інфляція може підвищити вартість будівельних матеріалів, що негативно позначиться на прибутковості.

Для оцінки фінансової стійкості підприємства в умовах економічних змін можна використати таку формулу:

$$FSI = \frac{R-C}{A}, \quad (3)$$

де: FSI – індекс фінансової стійкості підприємства; R – загальний дохід компанії; C – сукупні витрати, включаючи операційні та капітальні; A – активи компанії.

Окрім загального аналізу екзогенних чинників, необхідно детально розглянути економічні аспекти, оскільки вони мають безпосередній вплив на фінансову стійкість і конкурентоспроможність підприємств. У таблиці 2 представлено ключові економічні фактори та їх вплив на діяльність компаній, що дозволяє оцінити потенційні можливості та загрози в динамічному ринковому середовищі.

Соціальні фактори включають демографічні зміни, рівень доходів населення, культурні аспекти та споживчі переваги. Будівельна галузь значною мірою залежить від демографічних трендів, таких як зростання чисельності міського населення, старіння населення та міграційні процеси. Наприклад, збільшення попиту на житло в мегаполісах може стимулювати розвиток будівельного сектору, тоді як відтік населення з певних регіонів може зменшити потребу в нових будівлях. Соціальні фактори також впливають на попит на екологічно чисті та енергоефективні будинки, що стимулює компанії до впровадження відповідних технологій [8].

Таблиця 2.

Вплив економічних факторів на підприємства
(розроблено авторами на основі [8])

Економічний фактор	Вплив на підприємство
Інфляція	Зростання витрат на матеріали та обладнання
Динаміка ВВП	Вплив на рівень інвестицій у будівництво
Вартість кредитів	Доступність фінансування для розвитку проєктів
Рівень зайнятості	Вплив на попит на житло та комерційну нерухомість
Купівельна спроможність	Зміна поведінки споживачів та інвесторів

Вплив соціальних факторів на розвиток будівельної галузі можна оцінити за допомогою наступної формули:

$$D = (M \times G) + (I \times C) - (E \times R), \quad (4)$$

де: D – рівень демографічного впливу на будівельну галузь; M – міграційні процеси; G – темпи урбанізації; I – рівень доходів населення; C – споживчі переваги; E – темпи еміграції; R – зменшення потреби в нових будівлях у певних регіонах.

Технологічні фактори визначають рівень розвитку галузі, оскільки нові технології сприяють підвищенню продуктивності, зменшенню витрат та покращенню якості продукції. Використання інноваційних матеріалів, автоматизованих систем управління будівництвом та цифрових платформ для проєктування значно підвищує ефективність роботи компаній. Наприклад, технології інформаційного моделювання будівель (BIM) дозволяють оптимізувати процес будівництва, мінімізуючи витрати та покращуючи контроль за якістю. Підприємства, які активно впроваджують інновації, отримують конкурентні переваги та можуть ефективніше адаптуватися до змін ринку.

Екологічні фактори стають все більш важливими у будівельній сфері, оскільки зростає суспільна та урядова увага до збереження навколишнього середовища. Дотримання екологічних стандартів, впровадження ресурсозберігаючих технологій та використання екологічно чистих матеріалів стає ключовим аспектом стратегії підприємств. Наприклад, розвиток технологій «зеленого» будівництва та енергоефективних рішень дозволяє не лише зменшити негативний вплив на екологію, а й отримати додаткові конкурентні переваги на ринку. Врахування екологічних аспектів стає важливою складовою довгострокового планування для будівельних компаній [9].

Правові фактори охоплюють законодавче регулювання, дотримання трудового законодавства, норми будівництва та захист прав споживачів. Регуляторні зміни можуть як сприяти, так і створювати бар'єри для розвитку підприємств. Наприклад, посилення вимог до енергоефективності будівель може змусити компанії вкладати додаткові кошти у модернізацію технологій, проте водночас сприяє розвитку ринку інноваційних матеріалів.

SWOT-аналіз є важливим інструментом стратегічного планування, який допомагає будівельним підприємствам оцінити їхні сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози. Завдяки цьому методу компанії можуть сформулювати ефективну стратегію розвитку, що дозволить їм підвищити конкурентоспроможність і адаптуватися до змін ринку. У даному викладі розглядається структура SWOT-аналізу, його ключові складові та їхній вплив на діяльність будівельних підприємств.

SWOT-аналіз є одним із найбільш ефективних інструментів стратегічного планування для будівельних підприємств. Він дозволяє комплексно оцінити внутрішнє та зовнішнє середовище компанії, визначити сильні та слабкі сторони, а також виявити потенційні можливості та загрози. Використання цього методу сприяє формуванню оптимальної стратегії розвитку, що дозволяє підприємству адаптуватися до ринкових умов і забезпечити стабільне зростання.

Будівельна галузь є динамічною та залежною від численних факторів, таких як економічні коливання, державне регулювання, технологічні інновації та рівень конкуренції. SWOT-аналіз допомагає будівельним компаніям виявити ключові внутрішні переваги, такі як наявність кваліфікованих кадрів, сучасне обладнання та ефективні управлінські рішення. Водночас аналіз дозволяє оцінити слабкі сторони, наприклад, недостатню диверсифікацію проєктів або залежність від великих замовників [10].

Для глибшого розуміння структури SWOT-аналізу представлений рисунок 3, який демонструє основні складові цього методу: сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози. Ця схема допоможе візуалізувати взаємозв'язки між внутрішніми та зовнішніми факторами, що впливають на будівельне підприємство, та покаже, як їх врахування сприяє ефективному плануванню.

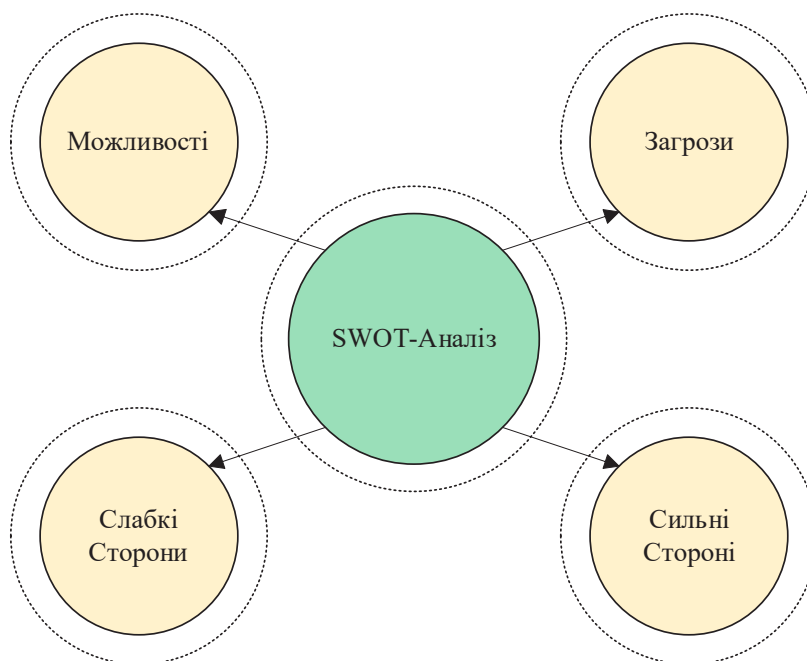

Рис. 3. Структура SWOT-аналізу будівельного підприємства
(розроблено авторами на основі [10])

SWOT-аналіз також допомагає підприємствам оцінити ринкові можливості, що включають зростання попиту на екологічно чисті будівельні матеріали, впровадження сучасних цифрових технологій та державну підтримку будівельних проєктів. Водночас важливо враховувати зовнішні загрози, серед яких можуть бути нестабільність економіки, зміни в законодавстві або підвищення конкуренції з боку нових гравців ринку.

Для кількісної оцінки стратегічної позиції підприємства можна використати формулу SWOT-індексу:

$$I^{SWOT} = (S + O) - (W + T), \quad (5)$$

де: I^{SWOT} – інтегральний індекс стратегічного положення підприємства;

S – сума балів, що характеризують сильні сторони підприємства;

O – сума балів, що характеризують ринкові можливості;

W – сума балів слабких сторін підприємства;

T – сума балів зовнішніх загроз.

Якщо $I^{SWOT} > 0$, підприємство має сприятливу стратегічну позицію, якщо ж $I^{SWOT} < 0$, необхідно вжити заходів для зменшення слабких сторін або мінімізації загроз.

Проведення SWOT-аналізу дозволяє будівельному підприємству не лише розробити ефективну стратегію розвитку, а й визначити пріоритетні напрями діяльності. Наприклад, використання сучасних технологій може значно знизити витрати, а партнерство з державними структурами може забезпечити додаткові замовлення. Водночас компанії необхідно працювати над усуненням своїх слабких сторін, таких як низький рівень автоматизації або недостатня маркетингова стратегія.

Для систематизації основних результатів аналізу представлена таблиця, що містить перелік сильних та слабких сторін, можливостей і загроз будівельного підприємства. Ця таблиця 3 дозволяє швидко оцінити ключові чинники, які впливають на діяльність компанії, та використовувати ці дані для розробки стратегічних рішень.

Таблиця 3.

SWOT-аналіз будівельного підприємства (розроблено автором на основі [11])

Категорія	Елементи
Сильні сторони	Висока кваліфікація персоналу, наявність сучасного обладнання, ефективне управління, позитивна репутація на ринку
Слабкі сторони	Залежність від великих замовників, низький рівень диверсифікації, недостатня автоматизація процесів
Можливості	Зростання попиту на будівництво, державні програми підтримки, розвиток новітніх технологій
Загрози	Економічна нестабільність, зміни в законодавстві, зростаюча конкуренція

Щоб ефективно використовувати результати SWOT-аналізу, будівельні підприємства повинні розробити стратегії, які допоможуть посилити свої сильні сторони, мінімізувати слабкі місця, скористатися можливостями та уникати потенційних загроз. Наприклад, якщо компанія має висококваліфікований персонал та сучасне обладнання, вона може зосередитися на складних будівельних проєктах, що вимагають спеціалізованих знань і технологій [11].

Водночас необхідно враховувати слабкі сторони, такі як недостатня автоматизація або залежність від кількох великих замовників. Для вирішення цих проблем компанія може інвестувати в цифрові технології, що дозволять оптимізувати процеси та підвищити продуктивність. Також доцільно розширювати клієнтську базу, щоб зменшити ризики, пов'язані з можливими фінансовими труднощами у великих замовників.

Можливості, виявлені під час аналізу, також слід використовувати максимально ефективно. Наприклад, якщо на ринку зростає попит на екологічно чисте будівництво, компанія може впроваджувати «зелені» технології та отримати перевагу над конкурентами. Крім того, участь у державних програмах підтримки будівництва може забезпечити додаткові фінансові ресурси та стабільні замовлення.

Щодо загроз, то будівельні підприємства повинні розробити стратегії, що дозволять мінімізувати їхній негативний вплив. Наприклад, нестабільність економіки може призвести до скорочення інвестицій у будівельну сферу, тому компанії слід шукати альтернативні джерела фінансування, такі як партнерство з міжнародними інвесторами або співпраця з банками. Окрім цього, зміни в законодавстві можуть вплинути на умови ведення бізнесу, тому важливо постійно відстежувати нормативні зміни та своєчасно адаптуватися до них[12].

В підсумку, SWOT-аналіз є незамінним інструментом для стратегічного управління будівельним підприємством. Він дозволяє компаніям оцінити свою позицію на ринку, передбачити можливі ризики та розробити оптимальні стратегії для подальшого розвитку. Використання цього методу у поєднанні з іншими аналітичними підходами дає можливість підприємствам бути більш конкурентоспроможними та досягати довгострокового успіху.

Висновки. У сучасних умовах розвитку ринку нерухомості та будівельної галузі інноваційна діяльність підприємств-виконавців девелоперських проєктів є визначальним чинником їхньої конкурентоспроможності, адаптивності та стійкості до змін. Проведене дослідження підтвердило, що ефективність інноваційного розвитку цих підприємств значною мірою залежить від поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на їхню діяльність.

Внутрішні фактори, такі як рівень цифровізації, фінансова стійкість, організаційна структура, кадровий потенціал та інноваційна культура, визначають здатність підприємства впроваджувати новітні технології та адаптуватися до ринкових викликів. Особливе значення має впровадження цифрових інструментів управління, автоматизації процесів, використання штучного інтелекту, Big Data та BIM-технологій, що дозволяють оптимізувати бізнес-процеси та підвищити ефективність прийняття управлінських рішень. Зовнішні фактори, серед яких економічні умови, державне регулювання, рівень

конкуренції, інвестиційний клімат та міжнародні технологічні тренди, створюють середовище, в якому розвиваються девелоперські підприємства. Законодавча політика держави та інструменти стимулювання інноваційної діяльності мають суттєвий вплив на можливості реалізації інноваційних стратегій. Крім того, глобалізація ринку та розвиток технологій визначають необхідність інтеграції світових практик та адаптації інноваційних моделей до місцевих умов.

На основі аналізу існуючих підходів до оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на інноваційний розвиток девелоперських підприємств було встановлено необхідність розробки комплексної методики оцінювання. Така методика повинна включати системний аналіз детермінант розвитку, їхню взаємодію та вплив на стратегічне управління підприємствами. Важливим напрямом є застосування кількісних і якісних методів оцінки, включаючи SWOT-аналіз, економіко-математичне моделювання, машинне навчання та експертні оцінки, що дозволять визначати пріоритетні напрямки інноваційної діяльності. Таким чином, розробка ефективних загально-методичних підходів до оцінки впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств-виконавців девелоперських проєктів сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності, забезпеченню стійкості до ринкових змін та ефективному управлінню ресурсами. Запропонований підхід дозволить підприємствам розробляти гнучкі стратегії розвитку, що відповідатимуть сучасним викликам економічного середовища, сприятимуть технологічній модернізації та стимулюватимуть впровадження інновацій у будівельній сфері.

Література

1. Ivakhnenko , I., Ryzhakova , G., Chupryna , I., Kushnir , I., Druzhynina , I., & Vakolyuk , A. (2021). Information-analytical support and organizational-structural regulation of operational activity of enterprises: economic evaluation and construction of management systems. *Управління розвитком складних систем*, (46). С. 91–99.
2. Горбатенко Т.В., Олійник М.С. Методологічні основи оцінювання інноваційного потенціалу підприємств у сфері будівництва // *«Будівельна економіка»*. – 2019. – № 5. – С. 55-63.
3. Демченко В.П., Литвиненко О.С. Управління інноваційним розвитком підприємств у контексті девелоперської діяльності // *«Економічний простір»*. – 2019. – № 8. – С. 61-70.
4. Іванченко О.М., Хоменко Д.С. Методичні підходи до стратегічного управління інноваціями у сфері девелопменту // *«Менеджмент і підприємництво в Україні»*. – 2022. – № 1. – С. 15-24.
5. Кириченко О.В., Самойленко В.В. Методичні підходи до аналізу внутрішніх факторів впливу на інноваційний потенціал підприємств // *«Бізнес Інформ»*. – 2020. – № 4. – С. 37-44.
6. Кучеренко Л.О., Семенов А.В. Зовнішні загрози та можливості для девелоперських підприємств: аналітичний підхід // *«Економіка і регіон»*. – 2021. – № 4. – С. 92-101.

7. Морозова Н.В., Дяченко О.І. Вплив макроекономічних факторів на реалізацію інноваційних девелоперських проектів // «Формування ринкових відносин в Україні». – 2022. – № 6. – С. 78-87.
8. Петренко І.В., Лещенко С.А. Системний підхід до оцінки внутрішніх факторів впливу на ефективність девелоперських підприємств // «Стратегії розвитку України». – 2020. – № 2. – С. 41-50.
9. Пилипенко А.А., Гаврилюк О.О. Оцінка впливу зовнішніх факторів на інноваційний розвиток девелоперських підприємств // «Економіка та держава». – 2021. – № 7. – С. 45-52.
10. Романенко С.О., Бондаренко Ю.Л. Управління інноваційним розвитком девелоперських проектів в умовах нестабільності // «Економічна безпека підприємств». – 2020. – № 6. – С. 30-39.
11. Чуприна Х.М., Чуприна Ю.А., Бородавко М.В., Грабчак Д.В. Структурно-когнітивного моделювання процесів управління інтелектуалізацією будівельних підприємств// «Формування ринкових відносин в Україні»// 2020. – № 5 (228). – С. 89-98.
12. Шевченко А.М., Ковальчук П.О. Оцінка ризиків зовнішнього середовища при розробці девелоперських проектів // «Інноваційна економіка». – 2021. – № 3. – С. 25-34.

Professor **Chupryna Iurii,**
Polzikov Miroslav, Matveiev Vasyl, Oksenchuk Roman,
Kyiv National University of Construction and Architecture

GENERAL METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE IMPACT OF INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES EXECUTING DEVELOPMENT PROJECTS

Modern economic conditions, characterized by high levels of dynamism, competition, and uncertainty, necessitate the development of effective methodological approaches for assessing the impact of internal and external factors on the innovative development of enterprises engaged in development activities. The innovative development of such enterprises is a key determinant of their competitiveness, resilience to market changes, and adaptability in response to technological, economic, and social challenges. Development projects encompass a comprehensive process of managing the creation, implementation, and operation of real estate assets, requiring the coordination of various stakeholders—investors, designers, contractors, financial institutions, government regulators, and end-users. In this regard, assessing the impact of internal and external factors on the innovative activities of enterprises executing development projects requires a comprehensive approach that integrates both quantitative and qualitative analytical methods.

The internal factors influencing the innovative development of development enterprises include organizational structure, the level of digitalization, management approaches, corporate culture, human resource potential, financial capacity, and

technological infrastructure. Optimization of business processes, efficient use of digital technologies, investment in research and development, and the implementation of modern project management methods (including BIM technologies and artificial intelligence) play a crucial role in enhancing the level of innovation within enterprises.

External factors encompass economic conditions, government regulations, the level of competition, infrastructure development, the availability of financial resources, as well as social and environmental trends. Legislative requirements, state policies in urban planning, incentives for innovative activities, the advancement of green technologies, and international experiences in implementing digital solutions are critical elements influencing the strategic development of development enterprises. A general methodological approach to assessing the impact of these factors should incorporate multifactor analysis methods, SWOT analysis, scenario forecasting methods, and expert evaluations. Additionally, mathematical modeling, neural network analysis, and machine learning can serve as tools for identifying patterns and predicting industry development trends.

Particular attention should be given to the development of integrated assessment models that combine economic, technological, and social aspects of the impact of factors on the innovative development of development enterprises. This approach will facilitate informed managerial decision-making aimed at increasing the level of innovation activity, improving stakeholder interactions, and adapting to changing market conditions.

An important direction for future research is the development of a methodology for evaluating the effectiveness of innovation strategies of enterprises engaged in development projects, as well as determining optimal mechanisms for implementing innovations in the construction industry. The growth of the digital economy, the expansion of artificial intelligence technologies, the Internet of Things (IoT), and process automation open up new opportunities for improving management methods in development projects.

Keywords: Innovative development; development projects; digitalization; business processes; internal factors; external factors; impact assessment; competitiveness.

REFERENCES

1. Ivakhnenko, I., Ryzhakova, G., Chupryna, I., Kushnir, I., Druzhynina, I., & Vakolyuk, A. (2021). Information-analytical support and organizational-structural regulation of operational activity of enterprises: economic evaluation and construction of management systems. *Management of Complex Systems Development*, (46), 91–99. {in English}

2. Gorbatenko, T.V., Oliinyk, M.S. Methodological foundations for assessing the innovation potential of enterprises in the construction sector // *Construction Economics*. – 2019. – № 5. – pp. 55-63. {in Ukrainian}
3. Demchenko, V.P., Lytvynenko, O.S. Management of innovative development of enterprises in the context of development activities // *Economic Space*. – 2019. – № 8. – pp. 61-70. {in Ukrainian}
4. Ivanchenko, O.M., Khomenko, D.S. Methodological approaches to strategic innovation management in the development sector // *Management and Entrepreneurship in Ukraine*. – 2022. – № 1. – pp. 15-24. {in Ukrainian}
5. Kyrychenko, O.V., Samoilenko, V.V. Methodological approaches to the analysis of internal factors influencing the innovation potential of enterprises // *Business Inform*. – 2020. – № 4. – pp. 37-44. {in Ukrainian}
6. Kucherenko, L.O., Semenov, A.V. External threats and opportunities for development enterprises: an analytical approach // *Economy and Region*. – 2021. – № 4. – pp. 92-101. {in Ukrainian}
7. Morozova, N.V., Dyachenko, O.I. The impact of macroeconomic factors on the implementation of innovative development projects // *Formation of Market Relations in Ukraine*. – 2022. – № 6. – pp. 78-87. {in Ukrainian}
8. Petrenko, I.V., Leshchenko, S.A. A systematic approach to assessing internal factors influencing the efficiency of development enterprises // *Strategies for the Development of Ukraine*. – 2020. – № 2. – pp. 41-50. {in Ukrainian}
9. Pylypenko, A.A., Havryliuk, O.O. Assessment of external factors influencing the innovative development of development enterprises // *Economy and State*. – 2021. – № 7. – pp. 45-52. {in Ukrainian}
10. Romanenko, S.O., Bondarenko, Y.L. Management of innovative development of development projects in conditions of instability // *Economic Security of Enterprises*. – 2020. – № 6. – pp. 30-39. {in Ukrainian}
11. Chupryna, Kh.M., Chupryna, Yu.A., Borodavko, M.V., Hrabchak, D.V. Structural-cognitive modeling of management processes for the intellectualization of construction enterprises // *Formation of Market Relations in Ukraine*. – 2020. – № 5 (228). – pp. 89-98. {in Ukrainian}
12. Shevchenko, A.M., Kovalchuk, P.O. Assessment of external environmental risks in the development of development projects // *Innovative Economy*. – 2021. – № 3. – pp. 25-34. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.180-192

УДК321

к.політ.н., доцент **Баєва Ю.Є.**,
baieva.iuie@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7734-3568,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЇХ ПЕРСПЕКТИВИ

Україна є строкатою в регіональному відношенні країною, і для неї завжди було гострим питання збереження територіальної цілісності. Метою статті є аналіз тенденцій регіональної політики та місцевого самоврядування України в умовах війни та передбачення їх розвитку в повоєнній перспективі.

До підсумків довоєнного періоду слід віднести конституційне закріплення інститутів регіональної політики та місцевого самоврядування, ідеологічне закріплення політики децентралізації, запровадження міжкомунального співробітництва, об'єднання територіальних громад, адміністративно-територіальну реформу на рівні громад та районів, запровадження політики регіонального розвитку.

Війна вимагає централізації управління та ресурсів. Але це не означає припинення політики попередніх років. Уряд ухвалив Дорожню карту децентралізації. Одним з найскладніших її завдань є адміністративно-територіальна реформа. За роки війни ухвалили важливий закон щодо порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою. Він створює передумови для наведення порядку щодо класифікації населених пунктів

Продовжувалась політика стимулювання співробітництва громад. У 2023 р. було прийнято закон щодо спрощення процедури ухвалення договорів.

Значний вплив здійснила війна на ситуацію у сфері регіонального розвитку. З цим було пов'язане ухвалення змін до законодавства. Еволюціонували принципи регіональної політики. Перше завдання, на яке вона спрямована, було визначено як стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів. Були введені нові поняття, зокрема, комплексної програми відновлення.. Держава запустила новий цикл стратегування регіонального розвитку, ухваливши нову редакцію Держстратегії на 2021-2027 рр.

Нарешті, демократизація місцевого врядування, що є зобов'язанням в рамках Ukraine Facility. Було прийнято закон, який висуває низку вимог до роботи місцевих рад та виконкомів, спрямованих на інформаційну відкритість цих органів та їх рішень.

Здійснений аналіз свідчить, що в цілому напрями регіональної політики продовжували реалізовуватись або створювались умови для їх реалізації в майбутньому. Значним чинником еволюції стало посилення євроінтеграційного вектору зовнішньої політики. Посилилось значення стимулювання громад та регіонів щодо використання власних ресурсів. Зовнішня допомога важлива не лише як фінансовий ресурс, а й як ідейна підтримка, участь у розробці проєктів, що має компенсувати дефіцит знань та вмінь регіональної еліти.

Ключові слова: територіальні громади; регіональна політика; місцеве самоврядування; децентралізація; адміністративно-територіальна реформа; політика регіонального розвитку; демократизація.

Постановка проблеми. Питання регіональної політики були актуальними для України з того часу, як на її території почали утворюватись держави. Знаходячись на перетині торгівельних та інших шляхів, Україна представляла строкату в етнічному, економічному, зовнішньополітичному тощо відношенні мозаїку регіонів, і для неї завжди було гострим питанням територіальної цілісності. Ця проблема стояла в центрі політичної думки від давньоруських часів. Вона актуальна й в часи стрімкого розвитку комунікаційних технологій, які, з одного боку, дають шанс для «зшиття» регіонів самої України, але, з іншого, створюють загрозу «розриву» їх по різних складових світової спільноти. Не є виключенням й період агресії росії, яка загрожує не лише розшматуванням країни, а й проблемами взаємодії регіонів у повоєнній перспективі, коли послабнуть зовнішні примусові чинники єдності, властиві періоду війни. Враховуючи це, важливою є перспектива повоєнної регіональної політики, а її неможливо передбачувати та аналізувати без вивчення «стежки залежності», яка формується, зокрема, й в роки війни.

Крім того, на нашу думку, повоєнні часи поставлять перед Україною ще одну проблему – збереження її як демократичної держави, оскільки війна робить значною спокусу відмови від багатьох демократичних завоювань попередніх часів. Ця проблема має регіональний вимір. Аналіз такої перспективи, міркування щодо збереження демократії неможливі без аналізу стану та перспектив розвитку місцевого самоврядування, взаємодії національного центру та регіонів.

Виходячи з вищевикладеного, актуальною є проблема дослідження того, яку стежку торувала регіональна політика в умовах війни та які перспективи вона має у повоєнні часи. Метою статті є аналіз тенденцій розвитку регіональної політики та місцевого самоврядування України в умовах війни та передбачення їх розвитку в повоєнній перспективі.

Аналіз останніх публікацій. Питання регіональної політики та місцевого самоврядування завжди займали вагоме місце в наукових студіях. Серед провідних дослідників слід назвати О. Батанова, А. Березу, З. Варналія, М. Долішнього, Я. Жаліло, М. Їжу, В. Керецмана, С. Коч, І. Кресіну, А. Некряч, М. Пухтинського, А. Ткачука, Ю. Узун, О. Чуріканову та багатьох інших. Свій внесок у ці дослідження зробили й викладачі Київського національного університету будівництва і архітектури, в стінах якого багато років проводились міжнародні науково-практичні конференції «Регіональна політика», «Просторове планування», а кілька років тому було створено факультет урбаністики та просторового планування.

Увагу приділяли вчені й динаміці регіональної політики у період війни. [3; 4 та ін.] З цих питань навіть встигли захистити дисертації. [5] Також виділяємо розвідку В. Кисіля, який здійснив спробу комплексного аналізу існуючих досліджень. [6] Водночас слід визнати, що більшість дослідників зосереджується на окремих елементах регіональної політики, окремих кейсах. Закономірності, які формують «стежку залежності, поки що вивчаються мало. Окремо зазначимо, що цим питанням приділяли увагу й автори «Просторового розвитку». Зокрема, Перегуда Є.В. аналізував зобов'язання України в сфері регіональної політики згідно з Ukraine Facility [9], Перегуда Є.В. та Семко В.Л. – етнополітичні аспекти регіональної політики. [10] Автор цих строк аналізувала проблему реформи місцевих органів виконавчої влади.

Методи та методологія. При здійсненні цього дослідження ми використовували структурно-функціональний підхід, який давав можливість ідентифікувати напрями реформування регіональної політики, історичний інституціоналізм, який дозволяв визначати «стежку залежності» та, відповідно, ідентифікувати подальші перспективи.

Виклад основного матеріалу. Основними підсумками попереднього періоду в сфері регіональної політики та розвитку місцевого самоврядування, з якими Україна зустріла російську агресію, були конституційне закріплення вказаних інститутів та водночас системи делегованих повноважень, ідеологічне закріплення децентралізації в політичному дискурсі, декларування курсу на відмову від делегованих повноважень, ліквідацію місцевих держадміністрацій та створення виконавчих органів обласних та районних рад, запровадження інституту міжкомунального співробітництва, об'єднання територіальних громад та адміністративно-територіальну реформу на рівні громад та адміністративних районів, ліквідацію після Революції Гідності системи контролю та нагляду за органами місцевого самоврядування, зміни у бюджетній політиці, спрямовані на фінансове зміцнення громад, запровадження політики регіонального розвитку, ухвалення та реалізацію стратегій

регіонального розвитку на національному, регіональному рівні та рівні територіальних громад, передачу земель поза межами населених пунктів у власність громад та початок введення земель сільськогосподарського призначення у ринковий обіг [14] тощо.

Водночас, незважаючи на в цілому позитивну оцінку суспільством та міжнародним співтовариством політики, яка здійснювалась (зокрема, міжнародні та європейські структури оцінювали децентралізаційну реформу як найбільш успішну в Україні), деякі заходи були суперечливими. Наприклад, на розгляд Верховної Ради надійшов проєкт закону, який передбачав відновлення інституту контролю та нагляду за органами місцевого самоврядування, причому органами контролю та нагляду мали стати місцеві держадміністрації, які таким чином зосереджували в своїх руках «диктаторські» повноваження. Це суперечило принципам та загальній логіці політики децентралізації. Ще один приклад стосується об'єднання громад та відповідним змінам у бюджетній політиці, яким деякі автори відмовляли в децентралізаційній сутності та які уж точно суперечили цілі скорочення делегованих повноважень, оскільки більша частина додаткових надходжень до місцевих бюджетів досягала за рахунок не передачі, а саме делегування повноважень.

Були й інші недоліки. Зокрема, хоча у 2020 р. деякі громади були примусово об'єднані, до кінця так й не були вирішені проблемні питання функціонування у рамках об'єднаних громад різноетнічних спільнот. Ще приклад. Станом на вересень 2021 р. менше половини створених об'єднаних територіальних громад ухвалили стратегії розвитку. Однією з причин цього була неготовність громад до збільшення бюджетних надходжень, дефіцит інвестиційних проєктів, а також й якісних локальних еліт. За цих умов збільшення тимчасово вільних коштів на рахунках громад не могло розцінюватися позитивно, оскільки було викликане недостатністю проєктів, на які їх можна було б витратити.

Наступним за етапом добровільного об'єднання мав стати інституційний етап. Він передбачав, зокрема, прийняття законів «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про адміністративно-територіальний устрій», постанову КМ «Про державний реєстр АТО та населених пунктів», зміни до галузевих законів «Про освіту», «Про медицину», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про планування території». На стимулювання участі громадян мали бути спрямовані закони «Про місцевий референдум», «Про органи територіальної самоорганізації населення», які планувалось ухвалити.

Звичайно, що війна вимагає централізації ресурсів, системи державного та регіонального управління. Ще в 2015 р. було запроваджено інститут військово-цивільних адміністрацій [12] та військових адміністрацій населених пунктів [18]. Їх керівників призначає глава держави, а повноваження місцевих рад та голів припиняються. Водночас розширення цієї практики з початком повномасштабного вторгнення ще не означає повне припинення тієї політики, яка проводилась у попередні роки. Хоча зовнішня допомога в умовах війни є дуже важливим ресурсом, без «внутрішніх» надходжень податків та зборів функціонування економіки та соціальної сфери неможливе, та й зовнішня допомога спрямовується в т.ч. на розвиток громад та регіонів. Зовнішня допомога стає суттєвим джерелом реалізації регіональних проєктів, причому не лише фінансовим, а й джерелом ідей самих проєктів, дефіцит яких, як ми бачили, був суттєвим у попередні роки.

Є. Качмарський стверджує, що істотним мотиватором усунення диспропорцій у розвитку регіонів стала «необхідність синхронізації інструментів регіональної політики України із інструментами Європейського Союзу». [4, с. 41] На нашу думку, це пояснюється наступним. Потреба стримування агресії значно подовжила західний вектор зовнішньої політики України, оскільки змусила звертатись до США та Європи по допомогу. Україна подала заявку на вступ до ЄС. Водночас для Європи розвиток регіональної політики та децентралізація є одними з найважливіших цінностей. Згідно з Європейською Хартією, органи місцевого самоврядування складають одну з підвалин будь-якого демократичного ладу. [19]

Війна загальмувала проведення політики децентралізації, в т.ч. зміну інституційних засад державного управління регіонами та місцевого самоврядування тощо. Керівництво відтвореного торік Міністерства розвитку громад та територій обіцяє оприлюднити цьогооріч нову редакцію Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. До речі, раніше Верховна Рада відхилила проєкт закону, який передбачав наділення місцевих держадміністрацій функціями контролю та нагляду за органами місцевого самоврядування.

Водночас у березні 2024 р. уряд ухвалив Дорожню карту децентралізації, де прописувалось, які закони можуть бути прийняті в нинішніх умовах, а які заплановані на період після скасування воєнного стану. [2] Зокрема, вона передбачає ухвалення закону «Про префектів», змін до Бюджетного та Податкового кодексів щодо закріплення за ОМС фінансового ресурсу для виконання оновлених повноважень, Муніципального кодексу (або нової редакції Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Одним з найскладніших завдань політики децентралізації є проведення адміністративно-територіальної реформи. У 2020 р. вона була здійснена на рівні територіальних громад та адміністративних районів. Водночас на рівні областей це є надто складним завданням, навіть враховуючи те, що прийняття Закону «Про адміністративно-територіальний устрій України» заплановане на період після скасування воєнного стану.

Водночас слід відзначити, що за роки війни в цій сфері було ухвалено важливий закон щодо порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою. [17] Він створює передумови для зменшення хаосу та наведення порядку щодо класифікації населених пунктів, до чого у держави не дійшли руки у попередні понад 30 років незалежності.

Закон, зокрема, встановлює чіткі процедури класифікації населених пунктів. Населеним пунктом є компактно заселене місце проживання людей, що утворилося внаслідок історичних традицій, господарської та іншої діяльності, має сталий склад населення, власну назву та відокремлену територію з встановленими межами. Населені пункти поділяються на міста, селища та села. Місто є населеним пунктом з переважно компактною забудовою та чисельністю жителів не менше 10 тис. З набранням законом чинності усі міста республіканського і обласного значення, а також селища міського типу були віднесені до категорії міст. Селище є населеним пунктом з переважно садибною забудовою, чисельністю не менше 5 тис. жителів, село – із садибною забудовою, чисельністю менше 5 тис. Громадське обговорення питань адміністративно-територіального устрою у низці випадків є обов'язковим, зокрема, у випадку утворення та найменування (перейменування) населених пунктів. [17]

У роки війни продовжувалась політика стимулювання співробітництва територіальних громад. Закон про співробітництво був ухвалений ще раніше за закон про об'єднання громад, що цілком зрозуміло. Проте цей процес розвивався не надто активно. Станом на січень 2022 р. відповідний реєстр налічував записи лише про 800 договорів про міжмуніципальне співробітництво. [8] Це, звичайно, мало для 1469 об'єднаних громад в країні. Відтак у січні 2023 р. прийняли закон, який передбачав спрощення процедури ухвалення таких договорів, зокрема можливість укладення договору з поєднанням кількох форм співробітництва, впровадження поняття додаткового договору про приєднання до співробітництва, відповідно до якого одна чи декілька заінтересованих громад приєднуються до раніше організованого співробітництва, а також можуть бути передбачені зміни певних умов договору в частині розширення території, джерел, обсягів фінансування, доповнення інших умов договору без зміни предмета договору та форми співробітництва, а

також можливість проведення засідань комісій про розробку договорів дистанційно в режимі відеоконференції. [16]

Значний вплив війна здійснила на ситуацію у сфері регіонального розвитку. Для багатьох територій йшлося не стільки про розвиток, скільки про відновлення. З цим було пов'язане, по-перше, ухвалення в липні 2022 р. змін до законодавства щодо регіонального розвитку. Еволюціонували принципи державної регіональної політики. Перше завдання, на яке вона була спрямована, було визначено як «стимулювання та підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів». [13] Принципи політики були розширені за рахунок гендерної рівності, інклюзивності, інтегрованого розвитку тощо. Законом були введені нові поняття, зокрема, комплексної програми відновлення. Були сприйняті деякі поняття із законодавства європейських країн про регіональний розвиток (місцева програма розвитку, програма регіонального розвитку, проєкт місцевого розвитку, проєкт регіонального розвитку тощо). Було запроваджено положення про функціональні типи територій.

По-друге, враховуючи наведені недоліки проведення політики регіонального розвитку в попередні роки, держава намагалася стимулювати регіони та громади щодо стратегування розвитку. Вона намагалася запустити новий цикл стратегування, ухваливши нову редакцію Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. [1] Цікаво, що, незважаючи на природне зміщення в бік відновлення пріоритетів, порівняно з першою редакцією не змінились цілі політики. Вони, як й раніше, полягають, зокрема, в досягненні згуртованості держави, причому не лише в економічному, а й соціальному, культурному та інших вимірах, підвищенні ефективності багаторівневого врядування тощо.

В рамках останньої цілі слід зазначити ще про один напрям реформ в річищі регіональної політики, який був реалізований під час війни. Він стосується демократизації місцевого врядування. Зокрема, одним із зобов'язань України в рамках Ukraine Facility [11] є розширення участі мешканців в управлінні громадами та регіонами. Ще з довоєнних часів існувала практика прийняття «бюджетів участі». Вона продовжується й у період війни. План на інституційний етап децентралізаційної реформи передбачав прийняття закону про місцевий референдум. Але, напевне, наразі більш актуальними є інші законопроекти. Водночас у 2024 р. було прийнято закон, який висуває низку вимог до роботи місцевих рад та їх виконавчих комітетів, спрямованих на інформаційну відкритість цих органів для мешканців громад, рішень, які ними приймаються тощо. [15]

Висновки. Здійснений аналіз свідчить, що, хоча війна суттєво загальмувала реалізацію деяких напрямів та заходів регіональної політики, в цілому з 2022 р. ці напрями не змінилися та продовжували реалізовуватись або створювались умови для їх реалізації в майбутньому. Це дає змогу для прогнозу, що у післявоєнний період вказані напрями регіональної політики також суттєво не зміняться. Значним чинником еволюції регіональної політики стало посилення євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України. Вдосконалення торкнулось сфери регулювання регіонального розвитку, міжетнічних відносин на рівні громад. Посилилось значення стимулювання місцевих громад та регіонів щодо використання власних ресурсів в цілях регіонального розвитку. Зовнішня, в т.ч. європейська, допомога Україні у сфері регіональної політики важлива не лише як фінансовий ресурс. Її значення також полягає у формуванні банку ідей та проєктів, в участі у розробці інвестиційних та інших проєктів, що має компенсувати дефіцит знань та вмінь регіональної еліти.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження теми планується сконцентрувати на розробці сценаріїв еволюції регіональної політики та засад місцевого самоврядування залежно від ходу війни та після скасування воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затв. Постановою Кабінету Міністраів України від 13.08.2024 р. №940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n2> (дата звернення: 01.02.2025).
2. Дорожня карта децентралізації. URL: <http://surl.li/cwlvng> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Інституційна складова регіональної політики: агенції регіонального розвитку: аналіт. доп. / [А. Головка, О. Їжак, В. Химинець та ін.]; за наук. ред. В.Г. Потапенка – Київ: НІСД, 2024. – 43 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024>. URL: <https://surl.li/eumidm>.
4. Качмарський Є.І. Регіональна політика в умовах воєнного стану в Україні. Політичне життя. 2023. №4. С. 37-43.
5. Керецман Н.І. Організаційно-економічні засади розвитку територіальних громад регіону в умовах сучасних викликів воєнного стану: дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 – Соціальні та поведінкові науки). Ужгород, 2023. 253 с.

6. Кисіль В.А. Регіональна політика України в умовах воєнного стану: аналіз дослідницького дискурсу. *Політикус*. 2024. Вип. 1. С. 53-59. URL: http://politicus.od.ua/1_2024/10.pdf (дата звернення: 01.03.2025).

7. Кулеба О. Готуємо оновлену Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/hotuiemo-onovlenu-kontseptsiu-reformuvannia-mistsevoho-samovriaduvannia-ta-terytorialnoi-orhanizatsii-vlady-v-ukraini-oleksii-kuleba> (дата звернення: 20.11.2024).

8. Мінрегіон: Громади уклали близько 800 договорів про міжмуніципальне співробітництво. Повідомлення від 18.01.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minregion-gromadi-uklali-blizko-800-dogovoriv-pro-mizhmunicipalne-spivrobotnictvo> (дата звернення: 01.03.2025).

9. Перегуда Є.В. Про міжнародні зобов'язання України в сфері регіональної політики та їх реалізацію. *Просторовий розвиток*. 2024. №10. С. 692-704. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.10.692-704. URL: <https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/pereguda-ye.v.-pro-mizhnarodni-zobovyazannya-ukrayiny-v-sferi-regionalnoyi-polityky-ta-yih-realizacziyu.pdf> (дата звернення: 01.03.2025).

10. Перегуда Є.В., Семко В.Л. Етнополітичний аспект реформи місцевого самоврядування в Україні. *Просторовий розвиток*, № 8 (2024), С. 573 – 589. DOI: 10.32347/2786-7269.2024.8.573-589. URL: <http://spd.knuba.edu.ua/article/view/316005/306655> (дата звернення: 01.03.2025).

11. План для реалізації Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2024).

12. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 р. №141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. №2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 23.01.2025).

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. №552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.

15. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування: Закон України від 22.02.2024 р. №3590-IX. URL: <http://surl.li/zulgre> (дата звернення: 20.11.2024).

16. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад»: Закон України від 12.01.2023 р. №2867-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2867-20#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

17. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28.07.2023 р. №3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

18. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.03.2025).

19. European Charter of Local Self-government. URL: <https://surl.li/enhkqf> (дата звернення: 01.03.2025).

Associate Professor **Iuliia Baieva**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

REGIONAL POLICY AND LOCAL GOVERNMENT IN WAR CONDITIONS AND THEIR PROSPECTS

Ukraine is a regionally diverse country, and for it the issue of preserving territorial integrity has always been an acute issue. The purpose of the article is to analyze the trends in regional policy and local government in Ukraine in wartime and to predict their development in the post-war perspective.

The results of the previous period include the constitutional consolidation of regional policy and local government institutions, the ideological consolidation of the decentralization policy, the introduction of inter-municipal cooperation, the unification of territorial communities, administrative-territorial reform at the community and district levels, and the introduction of a regional development policy.

The war requires the centralization of management and resources. But this does not mean the cessation of the policy of previous years. The government has adopted a Roadmap for Decentralization. One of its most difficult tasks is administrative-territorial reform. During the war years, an important law was adopted on the procedure for resolving issues of administrative-territorial organization. It creates the prerequisites for establishing order in the classification of settlements

The policy of stimulating community cooperation continued. In 2023, a law was adopted to simplify the procedure for approving agreements

The war had a significant impact on the situation in the field of regional development. This was accompanied by the adoption of amendments to the

legislation. The principles of regional policy evolved. The first task it is aimed at was defined as stimulating and supporting local initiatives for the effective use of the internal potential of regions. New concepts were introduced, in particular, a comprehensive recovery program. The state launched a new cycle of regional development strategizing, adopting a new edition of the State Strategy for 2021-2027.

Finally, the democratization of local governance, which is an obligation within the framework of the Ukraine Facility. A law was adopted that puts forward a number of requirements for the work of local councils and executive committees aimed at the information openness of these bodies and their decisions.

The analysis shows that in general, the directions of regional policy continued to be implemented or conditions were created for their implementation in the future. A significant factor in the evolution was the strengthening of the European integration vector of foreign policy. The importance of stimulating communities and regions to use their own resources increased. External assistance is important not only as a financial resource, but also as ideological support, participation in the development of projects, which should compensate for the deficit of knowledge and skills of the regional elite.

Keywords: territorial communities; regional policy; local government; decentralization; administrative-territorial reform; regional development policy; democratization.

REFERENCES:

1. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [State strategy for regional development for 2021-2027]: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ministraiv Ukrainy vid 13.08.2024 r. №940. Retrieved February 01, 2025, from: <https://surl.li/vhzhwo>. {in Ukrainian}.
2. Dorozhnia karta detsentralizatsii [Decentralization roadmap]. Retrieved May 01, 2024, from: <http://surl.li/cwlvng>. {in Ukrainian}.
3. Instytutsiina skladova rehionalnoi polityky [Institutional component of regional policy: regional development agencies]: ahentsii rehionalnoho rozvytku: analit. dop. / [A. Holovka, O. Yizhak, V. Khymynets ta in.]; za nauk. red. V.H. Potapenko – Kyiv: NISD, 2024. – 43 pp. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024>. Retrieved May 01, 2024, from: <https://surl.li/eumidm>. {in Ukrainian}.
4. Kachmarskyi Ye.I. (2023). Rehionalna polityka v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Regional policy under martial law in Ukraine]. *Politychne zhyttia*. 2023. №4. pp. 37-43. {in Ukrainian}.
5. Keretsman N.I. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku terytorialnykh hromad rehionu v umovakh suchasnykh vyklykiv voiennoho stanu

[Organizational and economic principles of development of territorial communities of the region in the conditions of modern challenges of martial law]. Uzhhorod. 253 pp. {in Ukrainian}.

6. Kysil V.A. (2024). Rehionalna polityka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: analiz doslidnytskoho dyskursu [Regional policy of Ukraine under martial law: analysis of research discourse]. *Politykus*. Vyp. 1. pp. 53-59. Retrieved March 01, 2025, from: http://politicus.od.ua/1_2024/10.pdf. {in Ukrainian}.

7. Kuleba O. Hotuiemo onovlenu Kontseptsiu reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [We are preparing an updated concept for reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine]. Retrieved November 20, 2024, from: <https://surl.li/ldwsdb>. {in Ukrainian}.

8. Minrehion: Hromady uklady blyzko 800 dohovoriv pro mizhmunitsypalne spivrobitnytstvo [Ministry of Regional Development: Communities have concluded about 800 agreements on intermunicipal cooperation]. Povidomlennia vid 18.01.2022 r. Retrieved March 01, 2025, from: <https://surl.li/vlpitf>. {in Ukrainian}.

9. Perehuda Ye.V. (2024). Pro mizhnarodni zoboviazannia Ukrainy v sferi rehionalnoi polityky ta yikh realizatsiiu [On Ukraine's international obligations in the field of regional policy and their implementation]. *Prostorovy rozvytok*. №10, pp. 692-704. Retrieved March 01, 2025, from: <https://surl.li/jbfzqx>. {in Ukrainian}.

10. Perehuda Ye.V., Semko V.L. (2024). Etnopolitychnyi aspekt reformy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [The ethnopolitical aspect of local government reform in Ukraine]. *Prostorovy rozvytok*. № 8, pp. 573 – 589. Retrieved March 01, 2025, from: <http://spd.knuba.edu.ua/article/view/316005/306655>. {in Ukrainian}.

11. Plan dlia realizatsii Ukraine Facility [Plan for the implementation of the Ukraine Facility.] Retrieved November 01, 2024, from: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>. {in Ukrainian}.

12. Pro viiskovo-tsyvilni administratsii [About military-civilian administrations]: Zakon Ukrainy vid 03.02.2015 r. №141-VIII. Retrieved March 01, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>. {in Ukrainian}.

13. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and the policy of regeneration of regions and territories]: Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 r. №2389-IKh. Retrieved January 23, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>. {in Ukrainian}.

14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the conditions for the circulation of agricultural land]: Zakon Ukrainy vid 31.03.2020 r. №552-IKh. Retrieved January 23, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>. {in Ukrainian}.

15. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini» shchodo zabezpechennia prozorosti mistsevoho samovriaduvannia [On amendments to the law of Ukraine «On local self-government in Ukraine» to ensure transparency of local self-government]: Zakon Ukrainy vid 22.02.2024 r. №3590-IKh. Retrieved November 20, 2024, from: <http://surl.li/zulgre>. {in Ukrainian}.

16. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad» shchodo uporiadkuvannia okremykh pytan spivrobotnytstva terytorialnykh hromad» [On amendments to the law of Ukraine «On cooperation of territorial communities» regarding the regulation of certain issues of cooperation of territorial communities»]: Zakon Ukrainy vid 12.01.2023 r. №2867-IKh. Retrieved February 12, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2867-20#Text>. {in Ukrainian}.

17. Pro poriadok vyrishennia okremykh pytan administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy [On the procedure for resolving certain issues of the administrative and territorial structure of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.07.2023 r. №3285-IKh. Retrieved March 01, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text>. {in Ukrainian}.

18. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. №389-VIII. Retrieved March 01, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> {in Ukrainian}.

19. European Charter of Local Self-government. Retrieved March 01, 2025, from: <https://surl.li/enhkqf>. {in English}.

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.193-206

УДК: 324(438):328(4):341.171

к.п.н., доцент **Гербут Н.А.**,

gerbut.na@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-9776-3386

Київський національний університет будівництва і архітектури

ПОЛЬЩА МІЖ ЦЕНТРОМ І ПЕРИФЕРІЄЮ ЄС: ВИБОРИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ (2004–2019) ЯК ІНДИКАТОР ІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ

У контексті європейської інтеграції ключові важелі впливу все ще залишаються в руках держав Західної Європи, тоді як країни Центральної та Східної Європи лише виконують ухвалені рішення. Периферійне положення Польщі в європейському просторі значною мірою обумовлене її історичним досвідом, зокрема територіальним поділом та тривалим перебуванням за «залізною завісою».

У статті аналізуються вибори до Європейського парламенту в Польщі (2004–2019) з точки зору оцінки її євроінтеграційного курсу. Результати виборів до ЄП показують, що упродовж аналізованого періоду європейська тематика не була домінантною у польському політичному дискурсі. Лише у 2019 році спостерігалось значне зростання явки, що свідчило про збільшення суспільного інтересу до європейської політики та її впливу на національний порядок денний. Хоча підтримка членства Польщі в ЄС залишається стабільно високою, суспільство розділене щодо рівня інтеграції та ступеня впливу європейських інституцій на національну політику. Політичні еліти країни одночасно прагнуть посилити інтеграцію з ЄС та зберегти незалежність у прийнятті ключових національних рішень.

Досвід Польщі є цінним для України, яка нині перебуває на шляху євроінтеграції. Польський приклад демонструє, що інтеграція до ЄС — це не лише політичне рішення, а довготривалий процес адаптації з усіма його викликами. Аналіз польського кейсу дає можливість оцінити потенційні сценарії розвитку євроінтеграційного курсу України та перспективи її включення до політичного центру ЄС.

Ключові слова: Польща; Європейський Союз; вибори; парламент; Європейський парламент; євроінтеграція; центр ЄС; периферія ЄС.

Постановка проблеми. В межах європейської інтеграції ключові центри ухвалення рішень залишаються зосередженими в руках західноєвропейських держав, тоді як країни Центральної та Східної Європи переважно адаптуються до вже визначених політичних курсів [1]. Хоча Польща, як одна з найбільших

країн Центрально-Східної Європи, має значний вплив в рамках Союзу, її роль все ж залишається обмеженою в порівнянні з традиційними лідерами ЄС, такими як Німеччина чи Франція. Євроінтеграційний шлях Польщі демонструє, що членство в ЄС може спричинити виклики як внутрішньополітичного характеру, так і у відносинах із Брюсселем через розбіжності в поглядах щодо європейської політики [2]. Таким чином, після вступу до ЄС перед Україною стоятиме проблема подолання структурної нерівності в межах Союзу та розширення власних можливостей впливу на загальноєвропейську політику.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що, з огляду на офіційне надання Україні у 2022 році статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, досвід Польщі, яка приєдналася до ЄС у 2004 році та проходить складний шлях адаптації до європейських інституцій і пошуку власної ролі в інтеграційному проєкті, набуває особливого значення. Перспектива членства України в ЄС означає не лише необхідність виконання політичних та економічних критеріїв, а й формування стійкої суспільної та політичної підтримки європейської інтеграції. Вибори до Європейського парламенту є своєрідним індикатором ставлення суспільства до європейських процесів, рівня політичної мобілізації та особливостей національного дискурсу щодо місця країни в ЄС. Аналіз виборів до ЄП в Польщі дозволяє зрозуміти, як змінювалося сприйняття євроінтеграції серед населення та політичних еліт, які виклики виникали перед державою та які стратегії використовували партії у виборчих кампаніях. Це, зі свого боку, дасть розуміння можливих сценаріїв розвитку політичних процесів після вступу України до ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання положення країн Центральної та Східної Європи в системі «центр-периферія» Європейського Союзу розглядається в контексті політичних, економічних та інституційних аспектів європейської інтеграції.

Б. Пішотта у своїх роботах аналізує розвиток партійних систем ЦСЄ, висвітлюючи перехід від поділу комунізм/антикомунізм до нового розмежування між проєвропейськими та євроскептичними силами. Вона розглядає традиційний поділ «центр-периферія» у ширшому контексті: національному (етнічні меншини vs державні інститути), регіональному (ЄС vs країни-члени) та глобальному (СРСР vs його колишні сателіти) [1; 3]. Є.С. Серенсен (2022) аналізує загострення політичних розколів у Європі, що включає напругу між Вишеградською групою та ядром ЄС (Франція, Німеччина, Брюссель) [4]. Г. Паскарю, Г. Дреган і О. Стенгачю досліджують економічні аспекти нової структурної диференціації в ЄС [5].

Більшість наукових праць аналізують тенденції політичної динаміки в аспекті системи «центр-периферія» ЄС, проте не враховують такий індикатор,

як вибори до Європейського парламенту [6]. Ця стаття має на меті заповнити цю прогалину, пропонуючи детальний аналіз виборів до Європарламенту, що відбулися за період 2004–2019 рр., як показника змін у євроінтеграційному дискурсі Польщі.

Метою даного дослідження є аналіз євроінтеграційного курсу Польщі через призму виборів до Європейського парламенту (2004–2019 рр.).

Методи дослідження. Для розгляду виборчих процесів та позиції Польщі в ЄС як цілісної системи взаємопов'язаних елементів застосовано системний аналіз. Для зіставлення результатів виборів у різні роки (2004 р., 2009 р., 2014 р., 2019 р.) використано порівняльний метод. Контент-аналіз використовувався для аналізу публікацій, політичних програм та офіційних заяв політиків, що дозволило виявити ключові тенденції в політичному курсі Польщі на різних етапах євроінтеграції. Також застосовано метод кейс-стаді для глибокого вивчення конкретних випадків політичних рішень та виборчих кампаній, що мали значний вплив на європейську політику Польщі.

Виклад основного матеріалу. На тлі глобальних викликів, таких як геополітична нестабільність, економічні кризи та посилення популістських рухів Європейський Союз стикається із дефіцитом спільних ідей, що зумовлено, зокрема, його соціально-політичним та економічним поділом на центр та периферію. Центр визначають як високо розвинений, з ефективними політичними інституціями та значним впливом на органи ЄС, а також із багаторічним досвідом наднаціональної інтеграції. Традиційно сприймається нормою, що держави Західної Європи зберігають ключові важелі впливу, а країни Центральної та Східної Європи залишаються здебільшого реципієнтами рішень, а не їх творцями [2].

Після вступу Польщі до ЄС її місце у структурі європейської інтеграції ще й досі залишається невизначеним, оскільки політичні еліти продовжують балансувати між прагненням до глибокої інтеграції та захистом національного суверенітету. Країна мала всі можливості стати активним гравцем у європейській політиці, однак значну частину цього періоду витратила на внутрішні політичні суперечки та перманентну критику діяльності ЄС. Це призвело до її маргіналізації в ухваленні стратегічних рішень [2; 4]. Таким чином, наприкінці першої чверті XXI століття Польща все ще знаходиться між двома шляхами: інтеграцією в ядро ЄС або ж закріпленням на його периферії.

Процес вступу Польщі до ЄС, що відбувався під впливом концепції «повернення до Європи» після падіння комуністичного режиму, супроводжувався економічною нестабільністю та слабкістю демократичних і державних інституцій. [7, с. 225]. Польща прагнула якнайшвидшої модернізації, щоб подолати свою маргіналізацію та інтегруватися до більш динамічної

частини Європи. У польському дискурсі сформувався уявлення про «комплекс неповноцінності», зумовлений повільнішими темпами економічного розвитку та відчутним розривом у рівні модернізації порівняно з «цивілізованою» Західною Європою [8, с. 219]. Нестабільність позиції Польщі в Європі значною мірою зумовлювалася її історичним досвідом територіального поділу, а також тривалим перебуванням країни за «залізною завісою» поза межами Західної Європи. Усвідомлення свого периферійного статусу породило у поляків невпевненість щодо значущості своєї культури. У той час, як Польща залишалася під впливом СРСР, Західна Європа сприймалася як символ процвітання, свободи, недосяжної мрії та ідеалу, до якого варто прагнути [8, с. 230-235].

Ідея вступу до ЄС користувалася широкою підтримкою серед польського суспільства. Це яскраво підтвердив референдум про членство, що відбувся в червні 2003 року, коли 77,5% поляків висловилися за приєднання до Євросоюзу. Важливим аспектом було те, що провідні політичні партії та рухи, попри ідеологічні розбіжності, демонстрували єдність у підтримці євроінтеграції та закликали громадян голосувати за цей курс. Високий рівень суспільного та політичного консенсусу щодо європейського вибору відображав прагнення Польщі повернутися до європейської спільноти та стати повноправним учасником західного демократичного простору [9].

Поряд із наративом про «повернення додому – до європейської родини», у Польщі існують конфліктні дискурси, в яких ЄС сприймається як загроза національному суверенітету та незалежності країни. Значного поширення набув націоналістичний наратив, що зображує Польщу як жертву історичного тиску з боку Німеччини та Росії, підкреслюючи її героїчну боротьбу за свободу. З цієї точки зору Європа не сприймається як природний союзник, а радше як потенційна загроза для суверенітету держави, що потребує захисту. [10, с. 79-80].

В інших польських дискурсах Європа постає як боржник перед Польщею за її роль моста між Сходом і Заходом, а також як форпост, що захищає вільну, демократичну Європу від «східного варварства», тобто від Росії. Цим підкреслюється приналежність Польщі до європейської спільноти [7, с. 323].

Вибори до Європейського парламенту слугують своєрідним індикатором визначення місця країни в європейському інтеграційному просторі. Закон про вибори до Європейського парламенту в Польщі залишається майже незмінним з 2004 року. Депутати обираються в 13 виборчих округах, а вибори організують виборчі комітети (*komitety wyborcze*), які можуть представляти партії, коаліції або незалежні громадські комітети, створені за підтримки щонайменше однієї тисячі виборців. Для реєстрації списку кандидатів в окрузі комітет має зібрати

десять тисяч підписів виборців. Якщо цей поріг подолано в щонайменше семи округах, комітет автоматично отримує право балотуватися по всій країні. Щоб претендувати на мандати, партії та громадські комітети повинні набрати мінімум 5% голосів, а коаліції – 8%. Фактично, лише ті комітети, які змогли зареєструвати списки в усіх округах, мають реальні шанси на представництво. Кількість мандатів у кожному окрузі не фіксована, а визначається після виборів залежно від явки виборців у конкретному окрузі [11].

Європейські питання відігравали дуже другорядну роль на європарламентських виборах 2004 року. Політична партія «Ліга польських родин» відродила своє старе гасло референдуму «Вчора Москва, сьогодні Брюссель», а «Самооборона», описуючи свій підхід як «єврореалістичний», закликала до повного перегляду умов вступу і виходу з ЄС. Однак більшість партій не робили жодних спроб надати виборцям чіткий вибір щодо майбутньої траєкторії розвитку ЄС, а питання ЄС були майже повністю затьмарені внутрішніми та іншими неєвропейськими зовнішньополітичними темами, наприклад такими, як участь Польщі в конфлікті в Іраку. Винятком була, мабуть, партія «Право і справедливість», яка підготувала досить детальну програмну заяву, в якій виклала бачення щодо ЄС, зокрема пропозицію запровадження значних бюджетних трансфертів від багатших до бідніших країн [12].

Явка на виборах до Європарламенту 2004 року відобразила другорядність європейського питання для польських виборців. Вона становила лише 20,9%, що є другим найнижчим показником серед країн ЄС [13]. Виборча кампанія 2004 року була надзвичайно стриманою і не змогла привернути увагу громадськості. Частково це було пов'язано з тим, що в той час Польща була охоплена кризою, пов'язаною з формуванням уряду і спекуляціями щодо можливості дострокових парламентських виборів, внаслідок чого основні партії хотіли зберегти свої сили і надали виборам до Європарламенту дуже низький пріоритет. Наприклад, «Громадянська платформа» фактично формально згорнула свою кампанію за тиждень до виборів.

Схожа ситуація спостерігалася і під час виборів 2009 року. Попри те, що напередодні голосування відносини між Польщею та ЄС набули особливої ваги через гострі дебати навколо Лісабонського договору, основна увага виборчих кампаній партій знову зосередилася на внутрішніх питаннях. Європейська тематика не була повністю відсутня – цього разу питання взаємин Польщі з ЄС отримало більше уваги, ніж під час кампанії 2004 року. Однак це не призвело до суттєвої конкуренції між партіями щодо бачення майбутнього ЄС чи ролі Польщі в європейському проєкті. Натомість головною лінією суперництва стало те, хто зможе найефективніше представляти польські національні інтереси в інституціях ЄС, що знайшло відображення у партійних програмах.

Лише невеликі праворадикальні євроскептичні партії, такі як «Права Республіка» (Prawica Rzeczypospolitej, PR), консервативно-католицька «Лібертас» та радикально-консервативний ліберальний «Союз реальної політики» (Unia Polityki Realnej, UPR), відкрито заявляли про свою позицію щодо майбутнього ЄС. Всі три партії виступали як проти Лісабонського договору, так і проти вступу Польщі до євросони [12]. Попри зростання явки у 2009 році до 24,5%, цей показник залишався одним із найнижчих у ЄС, посідаючи третє місце з кінця [13].

Більшість експертів передбачали, що вибори до Європарламенту 2014 року зосередяться переважно на питаннях внутрішньої політики. Однак у лютому ситуація змінилася – ескалація кризи в Україні, яка з геополітичних причин завжди відігравала важливу роль у польській політиці, суттєво вплинула на зміст виборчої кампанії. Головними темами стали питання безпеки, зокрема в контексті ЄС.

Прем'єр-міністр Д. Туск, лідер «Громадянської платформи», активно використовував українське питання, позиціонуючи свій уряд як ключового гравця у формуванні міжнародної реакції на кризу. Він також пов'язував цю проблему з майбутнім європейської інтеграції, заявляючи, що євроскептичні партії, зокрема «Право і справедливість», яка тоді перебувала в опозиції, фактично грають на руку Росії, сприяючи тому, щоб великі європейські держави розвивали двосторонні відносини з Москвою. Туск наголошував, що короткострокові національні інтереси великих держав ЄС часто суперечать інтересам Польщі, тому закликав до спільної позиції ЄС у відносинах з РФ. Крім того, він намагався привернути увагу до ідеї створення енергетичного союзу ЄС, представивши його як важливий елемент безпеки. «Право і справедливість» намагалася змістити фокус кампанії на внутрішню політику, пов'язуючи питання національної безпеки з соціально-економічними проблемами. Однак ці зусилля були лише частково успішними – міжнародна тематика залишалася домінантною. Водночас партія намагалася підірвати довіру до «Громадянської платформи» як гаранта безпеки, стверджуючи, що уряд Туска частково відповідальний за українську кризу. Європейська проблематика також активно обговорювалася у медіапросторі завдяки скандальним заявам лідера «Конгресу нових правих» Я. Корвіна-Мікке. Він відзначився радикальними висловлюваннями, зокрема стверджував, що половина тодішніх членів Європейської комісії має бути заарештована та обіцяв підірвати ЄС зсередини, перетворивши його інституції на бордель [14].

У 2014 році явка знову дещо знизилася по зрівнянню з виборами 2009 року - до 23,8% [13]. Це означає, що поляки продовжували оцінювати проблеми ЄС та міжнародну політику через призму внутрішньої політики.

Уряд, сформований партією «Право і справедливість», виступав проти розширення повноважень ЄС за рахунок держав-членів і наполягав на посиленні ролі національних парламентів у процесі ухвалення рішень. Попри постійні конфлікти з політичним істеблїшментом ЄС щодо окремих питань, євроскептицизм не відігравав значної ролі у виборчій кампанії до Європарламенту 2019 року. Партія намагалася пом'якшити напруженість у відносинах з європейськими інституціями та демонструвала рішучу підтримку подальшого членства Польщі в ЄС, підкреслюючи його важливість для зовнішньої політики країни. Водночас «Право і справедливість» позиціонувала себе як прихильниця реформ у ЄС, виступаючи за зміцнення єдиного ринку, посилення прикордонного контролю, боротьбу з ухиленням від сплати податків і створення нового антимонопольного органу на рівні ЄС [15].

Політична партія «Право і справедливість» намагалася уникати відкрито євроскептичної риторики, остерігаючись, що ліберально-центристська опозиція може перетворити вибори до Європарламенту на фактичний референдум щодо подальшого членства Польщі в ЄС. Опозиційні сили стверджували, що постійні конфлікти правлячої партії з європейськими інституціями можуть наблизити Польщу до виходу зі складу Союзу. З огляду на високу підтримку членства в ЄС серед поляків, питання «полекзиту» було потенційно небезпечним для провладних політиків. У підсумку майже всі основні опозиційні партії об'єдналися у «Європейську коаліцію» (Koalicja Europejska, KE) – виборчий альянс, створений спеціально для участі у виборах до Європарламенту, очолюваний «Громадянською платформою». До нього увійшли «Демократичний лівий альянс», «Польська селянська партія» (Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL) та ліберальна група «Сучасна» (Nowoczesna). Зважаючи на ідеологічну різноманітність учасників, коаліція намагалася сформулювати єдину програму, а її передвиборча стратегія будувалася навколо меседжу «великий вибір» (wielki wybór). Опозиція представляла ці вибори як вибір між поверненням Польщі до активної ролі в європейській політиці та продовженням курсу правлячої партії, який, на її думку, підірвав міжнародний авторитет країни, поставив під загрозу доступ до фондів ЄС і, зрештою, майбутнє членство Польщі в Євросоюзі [16].

Втім, Європейській коаліції не вдалося зробити вибори до Європарламенту 2019 року референдумом щодо можливого «полекзиту». Президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер в інтерв'ю газеті Rzeczpospolita заявив, що, незалежно від результатів осінніх парламентських виборів 2019 року, Польща не залишить ЄС, навіть якщо перемогу здобуде «Право і справедливість» [17]. Водночас зусилля владної партії, спрямовані на те, щоб запевнити поляків у своїй відданості подальшому членству Польщі в

ЄС, також виявилися результативними. Наприклад, опитування, проведене в травні 2019 року соціологічним агенством Kantar, показало, що лише 38% респондентів вважали, що політика партії «Право і справедливість» може призвести до виходу Польщі з ЄС, тоді як 58% не погоджувалися з цим [18].

Під час виборчої кампанії «Право і справедливість» порушувала єдине євроскептичне питання – вступ Польщі до єврозони. Як і раніше, партія наполягала, що перехід на євро має відбутися лише після того, як економіка країни, рівень життя та заробітні плати зрівняються з найрозвиненішими державами ЄС, зокрема Німеччиною. На її думку, передчасне запровадження євро може спричинити зростання цін і погіршення добробуту громадян [18].

Оскільки громадяни Польщі була категорично проти переходу на євро, прихильники політичної партії «Право і справедливість» неодноразово намагалися представити «Європейську коаліцію» як рішучого прихильника запровадження євро. Дійсно, лідер «Громадянської платформи» Г. Схетин виступав з пропозиціями приєднатися до єдиної валюти. Деякі члени «Європейської коаліції», зокрема партія «Сучасна», виступали за якнайшвидший перехід Польщі на єдину європейську валюту. Водночас «Громадянська платформа» та інші учасники альянсу займали більш стриману позицію, що призвело до відсутності єдиного підходу до цього питання. У результаті коаліція не виробила спільної позиції щодо запровадження євро і публічно не артикулювала її під час виборчої кампанії до Європарламенту у 2019 році [19].

Натомість виборчий альянс «Конфедерація» (Konfederacja), до складу якого увійшли радикальні націоналісти, прихильники вільного ринку, євроскептики та соціал-консерватори, зайняв жорстко євроскептичну позицію. Один із його лідерів охарактеризував ідеологічну платформу групи гаслом: «Ми не хочемо євреїв, гомосексуалістів, абортів, податків і ЄС», що викликало значний резонанс у суспільстві [20].

Варто зазначити, що до «Конфедерації» входили не лише радикальні євроскептики, такі як «Національний рух» (Ruch Narodowy, RN), але й поміркованіші критики ЄС, зокрема колишні члени «Кукіз'15» (Kukiz'15)— правочентристського руху, який виступав за реформування Євросоюзу, а не вихід Польщі з його складу.

Щоб приховати внутрішні розбіжності, «Конфедерація» зосередилася на критиці «Права і справедливості», звинувачуючи її у нібито нездатності протистояти тиску з боку США та Ізраїлю щодо виплати Німеччиною репарацій за втрати Польщі у Другій світовій війні. Альянс заявляв, що правляча партія та уряд не спроможні ефективно захищати національні інтереси [21].

Виборча кампанія «Кукіз'15» проходила під гаслом «Польща в Європі, Європа для Польщі», що чітко демонструвало підтримку подальшого членства Польщі в ЄС та орієнтацію на його реформування зсередини. У своїй критиці ЄС лідер руху Павел Кукіз наголошував на необхідності відновлення рівноправного статусу всіх держав-членів та розширення механізмів прямої демократії. Зокрема, він виступав за запровадження онлайн-голосування та обов'язкових референдумів у процесі ухвалення ключових рішень у межах Союзу [22; 23].

Вибори до Європейського парламенту у травні 2019 року відбувалися на тлі активної політичної боротьби в Польщі, оскільки вже восени на країну чекали парламентські вибори, які багато аналітиків називали найважливішими з часів падіння комунізму. Усвідомлюючи їхню значущість, основні політичні партії розглядали європейські вибори не лише як змагання за представництво в ЄС, а й як важливий етап мобілізації електорату.

Цей підхід значною мірою змінив сприйняття виборів до Європарламенту: кампанія велася з високою інтенсивністю, активно висвітлювалася у ЗМІ та суттєво впливала на суспільний дискурс щодо ролі Польщі в ЄС. Як наслідок, явка виборців досягла рекордних 45,7%, що значно перевищувало всі попередні показники та свідчило про зростання зацікавленості у європейських справах.

Попри те, що «Право і справедливість» перебувала при владі, вона здобула історично високий результат – 45,4% голосів, випередивши «Європейську коаліцію», яка отримала 38,5% [24, с.192].

Соціологічні опитування свідчать, що, попри розкол, який вносять політичні партії своїми суперечливими позиціями щодо європейської інтеграції, підтримка членства Польщі в ЄС серед населення залишається стабільно високою. Наприклад, у 2022 році 92% респондентів висловилися за перебування країни в європейській спільноті, що стало рекордним показником. Водночас найнижчий рівень підтримки ЄС серед поляків було зафіксовано у 2013 році, коли цей показник становив 72%. У 2024 році частка прихильників європейської інтеграції склала 77%, тоді як 17% висловилися проти.

Щодо питання обмеження суверенітету, то у 2024 році 21% респондентів вважали, що членство в ЄС спричиняє надмірне втручання Брюсселя у внутрішні справи Польщі. Крім того, 15% опитаних вказали на необхідність адаптації національного законодавства до права ЄС та його верховенство над польським законодавством як один із недоліків інтеграції [25].

Висновки. Вибори до Європарламенту показали, що європейська тематика має периферійне значення у внутрішній політиці Польщі. Упродовж кількох виборчих циклів ключові партії переважно зосереджувалися на внутрішньополітичних питаннях, а не на стратегічному баченні майбутнього

ЄС. Лише окремі події, зокрема криза в Україні у 2014 році, можуть тимчасово підвищити значущість європейської тематики у виборчих кампаніях. Результати виборів демонструють стабільну підтримку Польщею членства в ЄС, але разом із тим відображають розкол у суспільстві щодо ступеня інтеграції. Одні політичні сили наголошують на перевагах перебування в європейському просторі, інші — на ризиках посилення впливу Брюсселя на національну політику. Таким чином, вибори до ЄП демонструють, що місце Польщі в європейському політичному просторі ближче до периферії, ніж до центру.

Досвід Польщі є цінним для України, яка прагне вступити до ЄС, адже він демонструє, що процес європейської інтеграції не завершується моментом вступу, а є тривалим шляхом політичного, економічного та суспільного пристосування. Україна, як і Польща після 2004 року, зіткнеться з викликами, пов'язаними із конкуренцією за вплив у європейських структурах, адаптацією законодавства і балансуванням між прагненням до інтеграції та захистом національних інтересів.

Список джерел

1. Pisciotta B. Exit, Voice and Loyalty: Europeism and Euroscepticism in Eastern and Central European Party Systems. *Revista Euro Latinoamericana de Análisis Social y Político (RELASP)*. 2020. № 1. С. 55–65.
2. Niedźwiecki A. Between the Centre and the Periphery of European Integration? Ten Years of Polish Membership in the European Union. *Polish Political Science Yearbook*. 2014. № 43. С. 122–140.
3. Pisciotta B. The Center-Periphery Cleavage Revisited: East and Central Europe from Postcommunism to Euroscepticism. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2016. № 22. С. 193–219.
4. Sörensen J.S. *Splitting Europe: The EU, Russia, and the West*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2021. 242 p.
5. Pascariu G.C., Drăgan G., Stângaciu O.A. Integration and Trade Specialization in Central and Eastern European Countries: Towards a New Core-Periphery Structural Differentiation? *Journal for Economic Forecasting*. 2019. №3. С. 148–169.
6. Гербут Н.А., Попов О.Д. Абсентеїзм на виборах до Європейського парламенту: досвід для України в контексті європейської інтеграції. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип.72. С. 34-41.
7. Góra M., Mach Z. *European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 423 p.
8. Törnquist-Plewa B. *The Meaning of Europe: Variety and Contention Within and Among Nations*. Oxford: Berg, 2002. 258 p.
9. European Union Candidate Countries: 2003 Referenda Results. September 26, 2003. URL:

https://www.everycrsreport.com/files/20030926_RS21624_7b4adfe763b7a99e6d0a9dbc048d8916b20affc2.pdf. (дата звернення: 12.01.2025).

10. Risse T. *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. 287 с.

11. Jak głosować w polsce. Wybory-europejskie : веб-сайт. URL: <https://www.wybory-europejskie.eu/jak-glosowac/polska>. (дата звернення: 15.12.2024).

12. Pacześniak A. Eurosceptyzizm polskich partii politycznych – ile w tym przekonania, a ile pragmatyzmu? *Politeja*. 2015. Vol. 33, №1. P. 177-200. URL: <https://journals.akademicka.pl/politeja/article/view/2406/2166>. (дата звернення: 12.12.2024).

13. European election results. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/turnout/>. (дата звернення: 5.01.2025).

14. Osinski J., Pytlik B. Wybory do Parlamentu Europejskiego w Polsce. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace*. 2016. №3. С. 11–39.

15. Mateusz Morawiecki: Piątka dla Europy (02.05.2019). *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/swiat/art9361691-mateusz-morawiecki-piatka-dla-europy>. (дата звернення 22.01.2025).

16. Wroński P. Koalicja Europejska przedstawiła plan na wybory. Kosiniak-Kamysz: «Wybierzcie fajterów, nie hucpiarzy» (04.04.2019). *Gazeta Wyborcza*. URL: <http://wyborcza.pl/7,75398,24616303,koalicja-europejska-przedstawia-plan-na-wybory-kosiniak-kamysz.html>. (дата звернення: 25.01.2025).

17. Bielecki J. Juncker: Kaczyński nie chciał się ze mną spotkać (19.04.2019). *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/swiat/art1359931-juncker-kaczynski-nie-chcial-sie-ze-mna-spotkac>. (дата звернення: 2.05.2025).

18. Fidziński M. Sondaż: Większość Polaków nie wierzy w polexit. Polityka PiS nie doprowadzi do wyjścia Polski z UE (23.05.2019). *Gazeta.pl*. URL: <http://next.gazeta.pl/next/7,151003,24808450,sondaz-wiekszosc-polakow-nie-wierzyw-polexit-polityka-pis.html>. (дата звернення: 3.01.2025).

19. Kolanko M.W kampanii stawka dużo większa niż mandaty (15.04.2019). *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art9379211-w-kampanii-stawka-duzo-wieksza-niz-mandaty>. (дата звернення: 20.12.2024).

20. Fijołek M. Co oznaczają deklaracje Schetyny ze szczytu EPP w Helsinkach? Lider Platformy odkrył kilka kart (09.11.2018). *wPolityce*. URL: <https://wpolityce.pl/polityka/420378-co-oznacza-deklaracje-schetyny-ze-szczytu-epp-whelsinkach>. (дата звернення: 15.12.2024).

21. Kolanko M. Wybory do PE: Skrajności Konfederacji (21.05.2019). *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art9340891-wybory-do-pe-skrajnosci-konfederacji>. (дата звернення: 8.01.2025).

22. Program Kukiz/15: Strategia zmiany dla Europy. URL: <http://kukiz15.org/program/europejsk.i> (дата звернення: 8.01.2025).

23. Kukiz P. Gdybym został prezydentem, rzucilibym się do Wisły. TVP.Info. URL: <https://www.tvp.info/41996362/kukiz-gdybym-zostal-prezydentem-polski-chyba-rzucilibym-sie-do-wisly>. (дата звернення: 9.01.2025).
24. The European Parliament Election of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism / ed. by V. Hloušek, P. Kaniok. 2020. Cham: Springer Nature Switzerland AG. 297 p.
25. Czy Polacy chcą pozostać w UE? 2024. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/czy-polacy-chca-pozostac-w-ue-najnowszy-sondaz-cbos>. (дата звернення: 9.01.2025).

PhD in Political Science, Associate Professor **Nadiia Herbut**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

POLAND BETWEEN THE CENTER AND THE PERIPHERY OF THE EU: ELECTIONS TO THE EUROPEAN PARLIAMENT (2004–2019) AS AN INDICATOR OF THE INTEGRATION COURSE

In the context of European integration, the key levers of influence remain in the hands of Western European states, while the countries of Central and Eastern Europe merely implement the decisions made. Poland's peripheral position within the European space is largely shaped by its historical experience, including territorial divisions and prolonged isolation behind the «Iron Curtain».

This article analyzes the elections to the European Parliament in Poland (2004–2019) in terms of assessing its European integration course. The results of the EP elections indicate that throughout the analyzed period, European issues did not dominate the Polish political discourse. Only in 2019 was there a significant increase in voter turnout, reflecting growing public interest in European politics and its impact on the national agenda. While support for Poland's EU membership remains consistently high, society is divided over the level of integration and the extent of influence of European institutions on national politics. The country's political elites simultaneously seek to deepen integration with the EU while maintaining independence in making key national decisions.

Poland's experience is valuable for Ukraine, which is currently on its path toward European integration. The Polish case demonstrates that integration into the EU is not merely a political decision but a long-term adaptation process with numerous challenges. Analyzing Poland's experience allows for an assessment of potential scenarios for Ukraine's European integration course and its prospects for inclusion in the EU's political core.

Keywords: Poland; European Union; elections; parliament; European Parliament; European integration; center of the EU; periphery of the EU.

REFERENCES

1. Pisciotta B. Exit, Voice and Loyalty: Europeism and Euroscepticism in Eastern and Central European Party Systems. *Revista Euro Latinoamericana de Análisis Social y Político (RELASP)*. 2020. № 1. C. 55–65. {in English}.
2. Niedźwiecki A. Between the Centre and the Periphery of European Integration? Ten Years of Polish Membership in the European Union. *Polish Political Science Yearbook*. 2014. № 43. C. 122–140. {in English}.
3. Pisciotta B. The Center-Periphery Cleavage Revisited: East and Central Europe from Postcommunism to Euroscepticism. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2016. № 22. C. 193–219. {in English}.
4. Sörensen J.S. *Splitting Europe: The EU, Russia, and the West*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2021. 242 p. {in English}.
5. Pascariu G.C., Drăgan G., Stângaciu O.A. Integration and Trade Specialization in Central and Eastern European Countries: Towards a New Core-Periphery Structural Differentiation? *Journal for Economic Forecasting*. 2019. №3. C. 148–169. {in English}.
6. Herbut N.A., Popov O.D. Absenteyizm na vyborakh do Yevropeys'koho parlamentu: dosvid dlya Ukrayiny v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi. Aktual'ni problemy polityky. 2023. Vyp. 72. S. 34–41. {in Ukrainian}.
7. Góra M., Mach Z. *European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 423 p. {in English}.
8. Törnquist-Plewa B. *The Meaning of Europe: Variety and Contention Within and Among Nations*. Oxford: Berg, 2002. 258 p. {in English}.
9. European Union Candidate Countries: 2003 Referenda Results. September 26, 2003. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20030926_RS21624_7b4adfe763b7a99e6d0a9dbc048d8916b20affc2.pdf. {in English}.
10. Risse T. *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. 287 c. {in English}
11. Jak głosować w polsce. Wybory-europejskie : веб-сайт. URL: <https://www.wybory-europejskie.eu/jak-glosowac/polska>. {in English}.
12. Pacześniak A. Eurosceptyzym polskich partiipolitycznych – ile w tymprzekonania, a ile pragmatyzmu? *Politeja*. 2015.Vol. 33, №1. P. 177-200. URL: <https://journals.akademicka.pl/politeja/article/view/2406/2166>. {in English}.
13. European election results. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/turnout/>. {in English}.
14. Osinski J., Pytlik B. Wybory do Parlamentu Europejskiego w Polsce. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace*. 2016. №3. C. 11–39. {in English}.

15. Mateusz Morawiecki: Piątka dla Europy (02.05.2019). Rzeczpospolita. URL: <https://www.rp.pl/swiat/art9361691-mateusz-morawiecki-piatka-dla-europy>. {in English}.
16. Wroński P. Koalicja Europejska przedstawiła plan na wybory. Kosiniak-Kamysz: «Wybierzcie fajterów, nie hucpiarzy» (04.04.2019). Gazeta Wyborcza . URL: <http://wyborcza.pl/7,75398,24616303,koalicja-europejska-przedstawiaplan-na-wybory-kosiniak-kamysz.html>. {in English}.
17. Bielecki J. Juncker: Kaczyński nie chciał się ze mną spotkać (19.04.2019). Rzeczpospolita. URL: <https://www.rp.pl/swiat/art1359931-juncker-kaczynski-nie-chcial-sie-ze-mna-spotkac>. {in English}.
18. Fidziński M. Sondaż: Większość Polaków nie wierzy w poexit. Polityka PiS nie doprowadzi do wyjścia Polski z UE (23.05.2019). Gazeta.pl. URL: <http://next.gazeta.pl/next/7,151003,24808450,sondaz-wiekszosc-polakow-niewierzyw-poexit-polityka-pis.html>. {in English}.
19. Kolanko M. W kampanii stawka dużo większa niż mandaty (15.04.2019). Rzeczpospolita. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art9379211-w-kampanii-stawka-duzo-wieksza-niz-mandaty>. {in English}.
20. Fijołek M. Co oznaczają deklaracje Schetyny ze szczytu EPP w Helsinkach? Lider Platformy odkrył kilka kart (09.11.2018). wPolityce. URL: <https://wpolityce.pl/polityka/420378-co-oznacza-deklaracje-schetyny-ze-szczytu-epp-whelsinkach>. {in English}.
21. Kolanko M. Wybory do PE: Skrajności Konfederacji (21.05.2019). Rzeczpospolita. URL: <https://www.rp.pl/polityka/art9340891-wybory-do-pe-skrajnosci-konfederacji>. {in English}.
22. Program Kukiz/15: Strategia zmiany dla Europy. URL: <http://kukiz15.org/program/europejski>. {in English}.
23. Kukiz P. Gdybym został prezydentem, rzuciłbym się do Wisły. TVP.Info. URL: <https://www.tvp.info/41996362/kukiz-gdybym-zostal-prezydentem-polski-chyba-rzucilbym-sie-do-wisly> {in English}.
24. The European Parliament Election of 2019 in East-Central Europe: Second-Order Euroscepticism / ed. by V. Hloušek, P. Kaniok. 2020. Cham: Springer Nature Switzerland AG. 297 p. {in English}.
25. Czy Polacy chcą pozostać w UE? 2024. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/czy-polacy-chca-pozostac-w-ue-najnowszy-sondaz-cbos>. {in English}.

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.207-227

УДК 340.12: 316.77

д-р філософії (PhD) з політології **Гурківська А.І.**,
Alona.gurkovskaya@gmail.com, ORCID: 0009-0005-3165-217X,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, м. Київ,

Циган Д.А.,
tsigandanil@gmail.com, ORCID: 0009-0000-1541-7472,
Дніпровський державний медичний університет

ВІЙНА В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ ТА ПОСТПРАВДА В ЕПОХУ ВІЙНИ

Докорінною відмінністю війни сучасного формату від війни минулих поколінь є її інформаційна складова та так званий «гібридний» характер – залучення до потреб перемоги розлогого діапазону засобів, від взаємодії яких залежать перспективи перемоги у війні. Одна з ключових позицій серед такого діапазону засобів належить інформаційному впливу загалом і інструменту постправди зокрема й насамперед. Постправда створює умови для забезпечення перемоги на рівні свідомості, а цільовою аудиторією може бути як суспільна свідомість своєї країни, так і країни, що має статус ворога під час війни. Специфічні особливості цільових аудиторій утворюють перший блок труднощів застосування інструментарію пост правди.

Другий проблемний блок пов'язаний із тим, що постправда є інструментом, який, як і кожен інструмент, не може використовувати сам себе: його використовує певний індивідуальний чи колективний суб'єкт, який може переслідувати найрізноманітнішу мету. Звичайно, на рівні ритуальних меморандумів мета завжди позиціонується як така, що спрямована на захист національних інтересів, забезпечення консолідації суспільства, дотримання демократичних норм і процедур тощо. Насправді ж мета може не збігатися із маніфестованими пріоритетами: вона може переслідувати індивідуальні чи корпоративні інтереси, які в можуть дисонувати із національними інтересами чи навіть є їх несумісними антиподами.

Третій проблемний кейс пов'язаний із кваліфікаційним рівнем, компетентністю суб'єктів, які вдаються до послуг інструментарію постправди. Йдеться про те, що навіть за умов щироного бажання забезпечити захист національних інтересів неефективне використання умов постправди може призвести до наслідків, які є діаметрально протилежними меті.

Ключові слова: когнітивна війна; постправда; інформаційне суспільство; глобальні тенденції сучасності; політична культура; причинно-наслідкові зв'язки.

Постановка проблеми. Війна не є екстраординарним явищем: від часів розселення людства різними континентами вона завжди була інструментом не лише експансіонізму, а й елементарного виживання за принципом – якщо не ти, то тебе. Втім, кожна історична епоха володіє власною специфікою застосування інструментарію війни – зокрема, сучасності притаманна так-звана «гібридна війна», зміщення акценту досягнення успіху із традиційних на такі дотепер нетрадиційні засоби ведення бойових дій, як інформаційний пресинг, психологічні спецоперації тощо. В наш час *інформаційна війна* є не лише елементом системи **повномасштабної війни**: часто вона постає втіленням війни як такої, а ефективність її засобів означає перемогу чи поразку у війні сучасного гатунку.

Це увиразнює щонайменше дві теоретико-концептуальні й водночас праксеологічні проблеми: по-перше, загострюється аспект як загальної ефективності інструментарію інформаційної війни, так і етичної складової неоднозначної специфіки такого способу війни; по-друге, щоразу більшого резонансу набуває конвенційність способів ведення бойових дій – тобто які методи ведення війни варто вважати прийнятними, а які мають підлягати категоричному засудженню. Останній аспект доволі виразно висвітлила Джудіт Батлер у резонансній книзі «Фрейми війни. Чиї життя оплакують?» [1].

Фактор конвенційності перекидає місток іронічної аналогії до вишуканого за своїми підтекстами запитання: чому інформаційна війна ще триває, якщо ми маємо доступну інформацію про способи її введення? Якщо проблема різнотлумачення щодо способів ведення бойових дій залишається в силі, то війна ризикує перетворитися на латентну безкінечність – навіть попри те, що формально й номінально вона нібито завершена.

Актуальність дослідження. Після повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року тематика війни в академічних колах гуманітарної сфери України закономірно утримує пальму першості за критерієм актуальності. Однак окрім стереотипної інерції існує ще один істотний чинник актуалізації – це функціонально-інструментальна ефективність. За замовчуванням вважається, що під час інформаційного, ідеологічного і мотиваційного протистояння ворогу всі засоби є так чи інакше, більшою чи меншою мірою виправданими. Однак таке розуміння реалій перспектив перемоги в сучасній війні є недоречним: насправді некваліфіковане застосування інструментарію інформаційної війни може призвести до поразки не ворога, а тієї сторони, яка використовує цей інструментарій. Це автоматично актуалізує аспект, який англійською має назву «*misplaced priorities*» – тобто неправильно розставлених пріоритетів.

На жаль, замість того, що скеровувати першочергові зусилля на напрацювання **якісної** досконалості інформаційного супроводу, академічне середовище в абсолютній більшості випадків продовжує використовувати **кількісні** параметрами: опосередковано відштовхуючись від принципу, чим більша й різноманітніша амплітуда інформаційних засобів впливу, тим вища вірогідність перемоги у війні сучасного формату. Попри те, що таке помилкове уявлення вже призвело до багатьох згубних і навіть фатальних наслідків, наведений хибний стереотип продовжує зберігати недоторканий статус, наражаючи всіх, хто його некритично застосовує, на чергові втрати.

Аналіз досліджень і публікацій. Публікаційну активність фахового середовища щодо обраного предмету дослідження можна диверсифікувати за кількома тематичними відгалуженнями. Насамперед варто виокремити дослідження ідейної та ідеологічної складової формування суспільно-політичної думки сучасності. Одним із найбільш виразних прикладів цього кейсу можна вважати дослідницькі зусилля Жаклін Рюс та Теуна ван Дайка [11; 22].

Другий тематичний блок стосується багатоманітних аспектів і різнотлумачень «гібридної війни» як специфічної особливості ведення воєнних дій в епоху інформаційного суспільства [2; 4; 10; 13; 18].

Третє тематичне відгалуження стосується функціональних можливостей інформаційного інструментарію як складової «гібридної війни», а також факторам інформаційної безпеки [6; 7; 9; 16].

Четвертий предметний блок стосується проблемних факторів війни в епоху постправди, а також зловживань інформаційним інструментарієм, який призводить до негативних наслідків і загрозливих перспектив [19; 21; 24; 26].

П'ятий дослідницький напрям стосується необхідності підвищення рівня політичної культури як механізму коректного розуміння суспільно-політичних реалій [23; 28].

Мета дослідження. Окреслити об'єктивну зумовленість використання середовища постправди для потреб забезпечення успіху у війні сучасного зразка, осмислити ризики й проблемні виклики, що чатують на суспільство внаслідок застосування засобів постправди.

Завдання. Відповідно до окресленої мети дослідження визначено таку сукупність завдань, що підлягають виконанню:

- *виявити* специфічні особливості війни в епоху постправди та характерні ознаки постправди в епоху війни;
- *визначити* статус (інструментальну впливовість) інформаційної війни як невід'ємної складової війни сучасного гатунку;

– *узагальнити* ризики й небезпеки, які часують на суспільно-політичну сферу суспільства внаслідок застосування інструментарію пост правди.

Методологія дослідження. Для досягнення мети коректного і всебічного розкриття предметної сфери дослідження пріоритетного значення набуває поєднання таких методологічних засобів:

– *системного підходу* (для потреб позиціонування явищ війни та постправди як системних об'єктів, об'єктивне й неупереджене сприйняття яких потребує відповідного методологічного інструментарію);

– *методу критичного аналізу* (з метою виявлення теоретико-концептуальних і праксеологічних недоліків і вад сприйняття предметної сфери як масовою свідомістю, так і спеціалізованою свідомістю академічного середовища);

– *методу аналогій і екстраполяцій* (зادля структуризації та ієрархізації проблемних викликів за критерієм значущості, визначальності).

Основна частина. Коректне розуміння предметної сфери дослідження потребує хоча б побіжного розгляду історичного генезису та феноменології воєн. У цьому контексті слід зазначити, що в 1964 році археолог Фред Вендорф біля кордону між Єгиптом і Суданом знайшов доісторичне поховання, яке містило 61 скелет. Це місце поховання під назвою Джебель-Сахаба було побудовано представниками культури Кадан близько 14 тисяч років тому. Оскільки майже всі ці скелети мали виразні ознаки фізичних травм, Вендорф та його колеги прийшли до висновку, що найдавніше задокументоване поле битви в історії [29].

Продовжуючи осмислення феноменології воєн, варто зауважити характерну особливість: попри те, що війна не належить до переліку приємних видів діяльності, її інерція має дивовижний ефект, відповідно до якого війни тривають роками й десятиліттями. Принагідно зазначимо, що європейській історії відома Столітня війна між Англією та Францією. А найтриваліша війна в історії людства зафіксована між Ассирією та Аравією: бойові дії тривали 470 років.

Кожна війна – це трагедія, а війна, яка триває близько пів тисячоліття, є трагедією безпрецедентною і неосяжною в своїй причинно-наслідковій зумовленості та в спробах раціоморфного й аналітичного оперування ними. А втім, історія побудована на принципах вишуканої іронії, тому на протилежному полюсі від війни між Ассирією та Аравією знаходиться англо-занзібарська війна між Британською імперією та султанатом Занзібар, яка тривала лише 38 хвилин [31]. Вона спалахнула в 1896 році внаслідок суперечки про правонаступництво після смерті султана: коли новий султан відмовився піти у відставку, британці обстріляли палац: менш ніж за годину війська султана були

розгромлені, а війна раптово припинилася. Цей конфлікт є рекордсменом найкоротшої війни.

Ніколо Макіавеллі належить авторство показової сентенції: *війну неможливо уникнути, її можна хіба що відтермінувати на користь вашого противника*. Ця смислова й значеннева особливість пояснює, чому позірний (на перший погляд, нібито) абсурдизм феномену війни не спрацьовує на практиці, чому попри очевидні збитки й трагедію війна практично не підлягає викоріненню і чому легендарний вислів «I Love the Smell of Napalm in the Morning» («Мені подобається запах напалму із самого ранку») з уже хрестоматійної кінострічки про війну «Apocalypse Now» не викликає здивування навіть там і тоді, де і коли війни не лише нема, а й не передбачається в оглядовому майбутньому.

Макіавеллі констатував універсальну неухильність війни, а от із приводу конкретно-історичної необхідності та достатності, що лежить в основі кожного кейсу (можливості, вірогідності тощо) війни, то тут залишається безліч запитань та інтерпретаційних інтриг, кожна з яких підпадає під категорію, окреслену запитанням: чи варта гра свічок?

Для прикладу, «Інститут дослідження війни» (U.S.-based think tank ISW, «The Institute for the Study of War») оцінює кількість жертв вірогідної війни між Північною та Південною Кореями в безпрецедентні 26 млн осіб. Це може пояснювати зусилля Дональда Трампа під час його першої президентської каденції з мінімізації можливості такого конфлікту. На думку як президента США, так і більшості політичних еліт Південної Кореї, неядерний статус Північної Кореї вартий того, щоб його простимулювати навіть сотнею мільярдів доларів, а на інтеграцію обох частин Кореї можна виділити навіть півтрильйона доларів.

Власне, це і є конкретно-історичною ціною стратегічної мети. Щоправда, такий калькулятивний підхід містить один істотний недолік: він розв'язує руки цинікам по обидва боки конфлікту – насамперед ідеться про найбільш вірогідних агресорів, які за такої парадигми розблокування вірогідних конфліктів починають натхненно виготовляти ядерну та іншу зброю масового знищення в надії вигідно конвертувати відмову від неї в оглядовому майбутньому. Тому в стратегічній перспективі дієвість такого суто фінансового способу уникнення війни викликає чимало сумнівів, оскільки кількість бажаючих отримати гроші може перевищити обсяги наявних грошей.

Аргументована відповідь на запитання «чи варта гра свічок?» можлива за умови переконливої відповіді на інше запитання: **наскільки результати війни виправдовують (компенсують, нівелюють тощо) попередні жертви і збитки?** Якщо визначитися з відповіддю на це запитання, то, принаймні,

конкретно-історичний кейс війни можна буде оцінити на терезах, скажімо так, політекономії і рентабельності. Безперечно, в цьому випадку за дужками опиняться чимало аспектів екзистенційного, аксіологічного й етичного ґатунку, які є імперативною складовою кожної війни, однак усе-таки з'являється можливість для тієї формалізації, за відсутності якої не лише аргументаційно переконливе, а й просто предметне оперування тематикою війни виявляється неможливою апріорі.

У цьому контексті виникає чергове запитання: чому, на відміну від Ізраїлю, в якому найрізноманітніша інформація щодо ціни, сплаченої країною у війні з тероризмом, перебуває у відкритому доступі й перманентно (в он-лайн режимі) оновлюється за всіма можливими предметними категоріями, в Україні по трьох роках війни з Росією офіційні повідомлення щодо ключових параметрів протистояння агресору обмежені?

Риторична складова цього запитання має більшу цінність, ніж буквальна запитальність. Чому? Тому, що вона перекидає **корелятивний місток аналогій і екстраполяцій між транспарентним інформаційним супроводом ведення бойових дій та ефективністю таких дій і консолідованістю суспільства, громадської думки**. Таким аспектом не варто нехтувати ще й із тієї причини, що від консолідованості суспільства як наслідку консенсусу щодо способів протистояння ворогу залежить легітимність влади. Легітимність влади є визначальним аспектом у війні, оскільки політико-управлінські рішення можуть сприйматися не як загальнонаціональний пріоритет, а як інструмент захисту нелегітимною владою своїх корпоративних інтересів, які або не мають нічого спільного з національними інтересами країни, або корелюють із ними вельми незначною мірою.

Але оскільки переможців не судять, то вирішальне значення має результат: якщо війна завершується перемогою, то рівень суспільної підтримки практично гарантовано підвищується або зберігається на високому рівні. І навпаки: якщо війна програна, то транспарентний інформаційний супровід ведення бойових дій не рятує політико-управлінське керівництво країни від суспільної обструкції і політичного фіаско.

Коректність такого висновку можна проілюструвати на багатьох переконливих прикладах історії людства. Одним із найбільш наочних кейсів є Фолкледська війна 1982 року між Аргентиною і Великобританією. Тоді рейтинг популярності політичних лідерів обох країн перебував на вкрай низькому рівні, тому вони відчайдушно потребували того, що має назву «маленької переможної війни». Нагоду для такої війни довго шукати не довелося: Аргентина вирішила «відновити історичну справедливість, повернувши Мальвінські острови». Розрахунок робився на те, абсолютно нерентабельний шматок землі «на краю

світу» не матиме для Великобританії критичного значення, тому вона *post factum* погодиться на зміну юрисдикції островів, які вона називає Фолклендськими.

Але військове керівництво Аргентини не врахувало, що прем'єр-міністр Великобританії Маргарет Тетчер також прагнула «маленької переможної війни», а відмова від Фолклендів могла фатально підірвати її політичні позиції. Тому попри сумнівну рентабельність цієї воєнної операції і не менш сумнівне значення Фолклендів для своїх національних інтересів, Великобританія відправила «для відновлення юридично закріпленого *status quo*» найбільше з часів Другої світової війни угруповання своїх військово-морських сил.

Врешті-решт перевагу «маленької переможної війни» отримала Великобританія, внаслідок чого Маргарет Тетчер підвищила рейтинг своєї популярності серед громадян країни майже втричі, перевершивши рівень підтримки всіх британських прем'єрів ХХ – початку ХХІ століття. Для Аргентини ж ситуація виявилася діаметрально протилежною: керівництво військової хунти було змушене піти у відставку, але навіть цим кроком неприємності себе не вичерпали, бо згодом почалися судові процеси, конфіскація майна, люстрації рідних і близьких тощо.

Якщо підсумувати, то ключове значення в питанні вибору (чи невибору) на користь «маленької переможної війни» має коректність аналітики і прогнозних даних. Зрештою, такий висновок коректно поширюється на весь спектр складових війни сучасного ґатунку – зокрема того, що має назву *когнітивна війна*, тобто **сукупність смислів і значень, які вкладаються в різні аспекти війни, які транслюються засобами масової інформації і які диверсифікуються відповідно до специфіки цільової аудиторії (виходячи з того, що аргументаційні ієрархії для різних цільових аудиторій є не лише різними, а й часто несумісними).**

Як стверджує більшість дослідників, «*гібридну війну* можна визначити як сукупність заздалегідь підготовлених й оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей» [17, с. 172]. Здебільшого «гібридна війна» ототожнюється з війною когнітивною або, принаймні, когнітивна війна вважається ключовою складовою війни гібридної. Тут варто наголосити на тому, що нині навіть в академічних колах превалює спрощене розуміння функціоналу когнітивної війни, а саме: за замовчуванням вважається, що це – якась *post factum* чи превентивна протидія інформаційній експансії ворога. Механізм такої протидії також не надто інтелектуально вишуканий: він полягає або в спростуванні ворожих наративів, або в **консолідації суспільної**

свідомості за рахунок формування такої картини світу, в межах якої «ворог буквально приречений на поразку в оглядовому майбутньому».

Здавалося б, формально-логічно й політтехнологічно така схема має бути доволі продуктивною, однак проблеми починають виникати тоді, коли «в оглядовому майбутньому» ворог не лише не зазнає фіаско, а й стає щоразу сильнішим. Приміром, коли на початку 2023 року британська «The Telegraph» фактично обґрунтовувала, що «військово-кейнсіанська воєн-економіка московії перегріта», то це за замовчуванням мало означати, що Росія припинить своє централізоване економічне функціонування впродовж року, але якщо такий сценарій не реалізувався упродовж двох наступних років, то тут виникає безліч запитань щодо кореляції причинно-наслідкових зв'язків та коректності висновків [30].

Та чи найбільше запитань, які залишаються без відповідей, стосуються, санкцій на адресу Росії після здійснення Кремлем акту неприхованої агресії щодо України 24 лютого 2022 року. Не можна сказати, що санкційний пакет жодним чином не позначився на спроможності Росії вести бойові дії: агресор зазнав істотних фінансових і технологічних збитків. Разом із тим назвати обсяги збитків критичними й фатальними для Кремля також не можна: Росія зберігає можливість вести військовий конфлікт середньої інтенсивності (саме під такі параметри підпадає війна проти України) впродовж 10–15 років. Видатки на оборонний сектор РФ зросли на кілька десятків мільярдів доларів. Зрештою, інакше й бути не може, якщо дві найбільші за чисельністю населення країни світу (Індія та Китай) скуповували російську нафту й газ із дисконтом 30–40 відсотків у максимально можливих для свого бюджету обсягах.

Між іншим, значна частка зростання ВВП Індії та Китаю впродовж трьох попередніх років має завдячувати саме дешевим російським вуглеводням, придбаним у контрабандний спосіб. Цей секрет Полішинеля відомий не лише розвідникам найвищого кваліфікаційного рівня, а й усім аналітикам і журналістам-міжнародникам. Зрештою, пальма першості в питанні найбільших обсягів російської контрабанди вуглеводнів належить Саудівській Аравії та Сінгапуру, які є основними хабами для зберігання російського газу, викупленого з максимальним дисконтом. Гіпотетично кожному з цих країн можна змусити відмовитися від російської контрабанди, але ціна такого кроку може виявитися надто високою для багатьох країн. Окремі європейські країни здійснюють моніторинг дотримання санкцій та намагаються перекрити шляхи їх обходу, зокрема через Центральну Азію. Втім, цих зусиль поки недостатньо, щоб суттєво послабити спроможність РФ продовжувати війну. Таким чином попри наявність нарративу про санкції, де факто вони не призвели до очікуваного результату.

Принцип функціонування алгоритму «каскадний обвал», полягає в тому, що під впливом інформаційного тиску люди починають вірити навіть там, де слід було б сумніватися й перевіряти. Згодом, після розчарування в нав'язаному інформаційному порядку денному, формується протилежна тенденція – недовіра навіть до очевидних фактів, які не мали б викликати сумнівів.

В епоху постправди засоби масової інформації мали б відігравати ключову роль, не лише забезпечуючи плюралізм думок, як будь-які сучасні інформаційні платформи, а й зберігаючи стандарти достовірності та перевірки фактів. Проте дедалі частіше встановлення правди поступається місцем висвітленню різних поглядів або ж захисту корпоративних інтересів. В умовах війни медіа мали би стати важливим ресурсом підтримки суспільства та джерелом правдивої інформації. Досвід Великої Британії, яка після уроків Першої світової війни змінила підходи до медіа під час Другої світової, свідчить про важливість висвітлення навіть неприємної правди, зокрема щодо втрат на фронті та загальної ситуації.

Використання ЗМІ як пропагандистського інструменту суперечить демократичним принципам і перешкоджає формуванню ефективного суспільства. Особливо алармістським є перетворення медіа на засіб обслуговування вузьких політичних, корпоративних або особистих інтересів, які маскуються під національні або навіть не приховуються. У такому випадку ЗМІ стають інструментом соціальної дезорієнтації та розколу, **тобто йдеться про щось таке, яке в змістовному, функціональному й значеннєвому сенсі є антиподом і антагоністом інтеграції суспільної свідомості на принципах інформаційної прозорості, аргументованості та деліберативної демократії.**

Як слушно зазначає Ольга Гомілко, «на відміну від попередніх війн, в сучасних умовах постправди та гібридних війн вирішальні перемоги здобуваються в свідомості людей, а не в результаті битв та військових операцій» [3, с. 288]. Однак з'ясовується, що перемоги на рівні свідомості (тобто у форматі нав'язування певної картини світу) можуть виявитися пірровими: так відбувається там і тоді, де і коли сформована картина світу має різючі відмінності від реальної картини світу; а ще гірше, коли реальна картина світу категорично й безапеляційно спростовує картину уявну, переставлену «методичками», що обслуговують певний інформаційний порядок денний.

Саме так трапилося з репутацією російського оборонпрому: ледь не всі його «не імеючіє аналогов wunderwaffe» в процесі війни з Україною виявилися ганебним фарсом, який викликає ні страху, ні поваги, а лише саркастичні посмішки. Як наслідок – відбулося безпрецедентне падіння обсягів експорту російської зброї: з \$14,6 млрд – у 2021 році до менш ніж \$1 млрд – у 2024

році [27]. А якби не потреба запчастин і комплектуючих до раніше поставленої зброї Індії, то Росія не мала б навіть таких обсягів продажу.

Варто зазначити, що не існує універсальних методичних панацей здобуття інформаційних перемог на рівні суспільної свідомості: відповідно до соціокультурної і ментальної специфіки, політичні лідери часто вдаються не лише до різного, а й до діаметрально протилежного інструментарію. Приміром, Росія в особі Путіна намагається справити враження засобом неправдоподібної гігантманії, стверджуючи, що на 2025–2027 роки бюджетним кодексом передбачено витрати на військово-промисловий комплекс обсягом 40% від загального кошторису. До відома: ці фінансові параметри є навіть вищими, ніж у часи пікових видатків на оборону СРСР на початку 1980-х. Як відомо, тоді такі бюджетні диспропорції фактично призвели до розпаду спочатку Варшавського пакту і світової системи соціалізму, а невдовзі – й Радянського Союзу.

Натомість Китай вдається до діаметрально протилежних методик інформаційного впливу, істотно применшуючи параметри фінансування свого військово-промислового комплексу: на відміну від офіційних \$130 млрд, за твердженням провідних аналітиків і мозкових центрів, справжній військовий бюджет Піднебесної складає \$650 млрд [32]. Приховування настільки значних фінансових обсягів є можливим завдяки перевірненій часом практиці СРСР, яка полягала в тому, щоб скеровувати видатку на оборону транзитом через ті бюджетні статті, які, на перший погляд, не мають нічого спільного зі зброєю та озброєннями.

Ідеологічне забезпечення війни часто нагадує королівство кривих дзеркал, в якому відбувається або *цілеспрямоване спотворення уявлень про реальність*, або формування на рівні масової свідомості своєрідної *паралельної реальності*. Природа такого феномену обумовлена тим, що «ідеологічний дискурс спрямований на досягнення не стільки *істини*, скільки *перемоги*. Як зауважив Фазіль Іскандер, небезпека полягає в тому, що в слова «перемога» часто відлунює «торжествуючий тріумф дурнів», а не задоволення від переконливості світоглядно-інтелектуальних результатів. Із *засобу* досягнення істини перемога непомітно перетворюється на мету – нібито на саму істину, хоча насправді маємо справу з класичною підробкою, фальсифікацією» [12, с. 20].

Важливим інструментальним відгалуженням ідеології епохи інформаційного суспільства є ефект під назвою *продаж повітря*. Його цільовий орієнтир і принцип дії полягає в суспільно-політичній спекуляції, здійсненій медійними засобами, в спроможності й намірах *продати дорого те, що нічого*

не варте (висловлюючись метафорично, *продати повітря*). І треба визнати, що категорія «продавців повітря» останнім часом зростає в геометричній прогресії.

Фаворитом категорії *продажу повітря* є технологія *продажу майбутніх новин і продажу оптимізму*. «Професійний оптимізм» є чимось на кшталт апорій (парадоксів) Зенона навпаки: якщо Зенон пропонував повірити, що найшвидша в світі людина Ахіллес ніколи не наздожене найповільнішу черепаху тому, що все відбувається за простим алгоритмом: поки він її наздоганяє, вона хоч і недалеко, однак відповзає вперед, натомість «професійний оптимісти» пропонують повірити, що оскільки ми «найбільш демократичні, етичні, естетичні, аксіологічно бездоганні тощо», то ми буквально приречені на перемоги і безпрецедентний успіх.

Своєю експансією на рівні масової свідомості феномен *продажу повітря* має завдячувати *технології нейромаркетингу* – тобто використанню потенціалу *психосоматичного впливу і експлуатації автоматизмів сприйняття стереотипізованих кейсів*. Одне з ключових запитань у контексті російсько-української війни можна сформулювати так: **чи спроможний нейромаркетинг забезпечити перемогу у війні?** Коректна відповідь на сформульоване запитання містить чимало складових. З одного боку, інструментальна ефективність нейромаркетингу не підлягає сумніву. З іншого боку, жоден інструмент не може сам себе використовувати, тому **ефективність результуючого ефекту залежить не від інструменту, а від суб'єктів, які його використовують.**

Тут ми підходимо до ключової інтриги: **хто і з якою метою використовує інструментарій нейромаркетингу?** Сформулюємо запитання у вузькому смисловому й значеннєвому діапазоні: **чи завжди ті, хто вдаються до послуг технології нейромаркетингу керуються національними інтересами України і чи існують у принципі засоби ефективного коригування зловживань у цій сфері?** Суспільство, що перебуває у стані війни, є особливо вразливим до інформаційних впливів, оскільки такі впливи апелюють до сильних емоцій – надії, страху, ненависті, солідарності. Однак існує ризик, що наративи, спрямовані на позитивні почуття (наприклад, надію та солідарність), можуть призводити до когнітивного дисонансу, коли вони йдуть в розріз з реальністю воєнних несправедливостей. Це те, що ворог експлуатує в інформаційній війні, і відсутність чітких відповідей на ці питання не наближають конструктивний пошук рішень.

На жаль, цей аспект надалі залишається проблемним для державного регулювання, яке з одного боку має **забезпечувати принципи демократії та свободи слова, а з іншого бути релевантним національним інтересам та забезпечувати фактичну достовірність.** Тим не менше, існують ефективні

превентивні опції, нехтування якими призводить до суспільної дезорієнтації і деморалізації. По-перше, *ідеється про повноваження і обов'язок політико-управлінської вертикалі своєчасно і в належних обсягах реагувати на кричущі зловживання в інформаційній сфері.*

По-друге, залишається майже *не задіяним механізм самокритичної рефлексії медіа, які мали б ініціювати відкриті та прозорі розслідування кожного подібного інциденту.* Це призводить до ще одного небезпечного наслідку – кричущого зниження рівня довіри до всіх інформаційних повідомлень, до відторгнення будь-якої інформації і до замикання у власному інформаційному просторі, котрий апріорі є частковим, неповним і недостатнім для всебічного й коректного сприйняття суспільно-політичних реалій. Втім, навіть такий маргінальний підхід до інформаційної сфери є кращим, ніж бути об'єктом інформаційних маніпуляцій, трагікомічною складовою ефекту під назвою «із широко заплющеними очима».

Доводиться констатувати посилення тенденції використання ЗМІ для потреб нормативного кодування світосприйняття – зокрема того, що англійською має назву *political spin as a misinformation* (тобто «розкрутка» на підставі дезінформації). Чому це є можливим, чому інформаційні ресурси все частіше перетворюються на сумнозвісне «радіо тисячі пагорбів». Причина прихована в самій природі інформаційних повідомлень і комунікативістики: відповідно до *парадоксу Куайна (Quines paradox, парадокс Вілларда ван Ормана Куайна), речення в цілому може де-факто бути хибним попри те, що його окремі складові цілком істинні.*

Така особливість парадоксу Куайна лежить в основі феномена постправди – абсолютизації часткової правди. Деякі дослідники взагалі наполягають на приреченості сучасної епохи на оперування постправдою (і це – в кращому разі, бо в гіршому доводиться мати справу з дезінформацією, демагогією, пропагандою, маніпуляціями, НЛП-технологіями, чорною риторикою, вікнами Овертона тощо). Такий висновок роблять на підставі того, що будь-який аналіз і коментарі суспільно-політичної дійсності приречені на часткову відповідність реаліям. Цьому аспекту присвячено резонансну працю доцента Школи інформаційних наук Університету Південної Кароліни Ніколь Кук під назвою «Фейкові новини та альтернативні факти: інформаційна грамотність в епоху постправди» [20]. Згідно з аргументацією авторки, за умов, коли фейкові новини і тенденційні коментарі превалюють на рівні медіа-ландшафту суспільство неспроможне «стрибнути вище голови» постправди.

Згодом аргументацію щодо зазначеного аспекту у книзі «Конституція знання: захист істини» поглибив старший науковий співробітник програми «Дослідження управління» в Інституті Брукінгса Джонатан Раух [25]. Автор

привертає увагу до соціопатичних зловживань, які все більш виразно простежуються на рівні соціальних мереж у формі тролінгу, змов і дезінформації. Боротьба з цим багатогранним викликом поки що не вселяє оптимізму, оскільки замість регулювання інформаційного простору на принципах транспарентності й деліберативної демократії превалює тенденція утисків свободи слова (*free speech under attack*).

Чимало евристичних підказок щодо феномену постправди містить концептуальний доробок Деніела Канемана з приводу когнітивних упереджень і принципової неможливості створення теорій істини. На думку цього непересічного дослідника, всі люди систематично помиляються з тієї причини, що здебільшого керуються у прийнятті рішень когнітивними упередженнями. Чому відбувається саме так? Тому, що людський мозок у буквальному сенсі запрограмований (на рівні життєвої програми) на прийняття рішень *легких*, а не *правильних, відповідальних, раціональних, етичних, творчих* і т. ін.

Канеман експериментально підтвердив типовість для людини і людства принципу дії механізму під назвою WYSIATI (*What You See Is All There Is* – «Що ти бачиш, те й існує насправді»). Відповідно до цього стереотипізованого автоматизму дії, людям притаманна здатність формувати картини світу й сценарії розгортання подій на підставі вкрай обмеженої сукупності доступних їм аргументів і фактів. Така специфічна особливість лежить в основі явище під назвою *тунельне мислення*.

Доволі показово, що навіть достеменно усвідомлюючи кричущу обмеженість наявних аргументів і фактів, люди в переважній більшості не комплексують із цього приводу, не намагаються підвищити кількісний і якісний рівень аргументів і фактів, а навпаки – шукають можливості мінімізувати й спростити наявні обсяги епістемологічних і когнітивних ресурсів. Себто їхнім генеалогічно запрограмованим ідеалом є досягнення рівня не *maximum maximorum*, а *minimum minimorum* знань, аргументів та інтерпретацій, необхідних для побудови більш-менш логічно стрункої картини світу.

Що стосується тієї незначної частини людства, яка все-таки віддає перевагу пріоритету накопичення знань, то вона також є далекою від ідеалу, позаяк часто опиняється жертвою надмірної самовпевненості й сліпоти до креативних перспектив. У цілому ж абсолютна більшість рішень приймається інтуїтивно, але оскільки з різних причин визнати це важко, то значний обсяг часу витрачається на надання ірраціональному змісту раціональної форми.

Даніел Канеман «посилається на дослідження професора Університету Пенсильванії Філіпа Тетлока, який проаналізував прогнози 284 професійних експертів із політики й економіки за 20 років і дійшов висновку, що їхня достовірність така ж, як у прогнозів дилетантів» [8]. На переконання Канемана,

ключового значення набуває наявність досвіду, релевантного проблемним викликам: саме він є тією ниткою Аріадни, яка спроможна вказати коректний і заощадливий шлях до мети.

Варто звернути увагу на те, що «істотною атрибутивною ознакою постправди є ігнорування значущих фактів і альтернативних версій. В епоху постмодерну постправда перетворилася на ефективний інструмент здобуття й утримання (відтворення) влади у спосіб навіювання таких уявлень про дійсність, котрі насправді істотно відрізняються як від загальної картини дійсності в цілому, так і від її профільних елементів зокрема» [5, с. 65].

Варто також зазначити, що «за замовчуванням прийнято вважати, що постправда формує «продуктовий набір» для інформаційного харчування виключно неосвіченої частини людства. Проте, інтелектуальне збіднення інформаційного простору призвело до того, що на «субпродукт» постправди переходять й інші категорії населення й суспільні кластери – щоразу більш розлогі суспільні ойкумени виявляються заручниками споживання постправди» [5, с. 65-66].

Для нашого предметного кейсу істотне значення має інформаційно-комунікативний супровід сучасних воєн у форматі постправди, а якщо взяти змістовно вужче, то чому благі наміри причин в абсолютній більшості випадків нівелюються фатальними наслідками результатів. Попри різноманітні етичні конотації та історичні ремінісценції, в даному разі йдеться виключно про прагматичний аспект, про суто технічну й інструментальну складову – точніше висловлюючись, про функціонально-інструментальну ефективність, а саме: чи настільки дієвим є засіб постправди, щоб, вдаючись до його послуг, свідомо йти на численні ризики негативних побічних наслідків?

Уже канонічних ознак набула сентенція, відповідно до якої першою жертвою війни є не люди, не економіка і не об'єкти матеріальної культури: першою жертвою війни є правда. Рутинізованим до рівня трюїзму є демонізація одних предметних кейсів і сакралізація та глорифікація інших. Це є наслідком того, що англійською позначається терміном *vertigo, spinning when not spinning* (тобто запаморочення, коли нібито відсутні підстави для запаморочення).

Латентна інерція логіки застосування інструментарію постправди призводить до того, що з часом інформаційні повідомлення з фронту починають усе більше нагадувати опуси експериментальної психології, спрямовані на визначення ступеня опірності масової свідомості як прихованому, так і відвертому абсурдизму. А якщо тривалий час на рівні ідейно-інформаційного забезпечення суспільного буття превалює абсурдизм, то на певному етапі він з *епіфеномену як похідного від деяких детермінант явища*

перетворюється на *самовідтворювальну, регенеративно самодостатню causa sui – тобто на причину самої себе.*

Чи не найбільш проблемним наслідком застосування інструментарію постправди є ілюзійність, згубне дистанціювання від принципу реалізму й вимог здорового глузду. Це в багатьох випадках призвело до побудови своєрідного задзеркалля – тієї камери обскури, яка пропонує хоч і доволі виразну, проте перевернуту з ніг на голову реальність. Особливо гротескні розбіжності з реальним станом речей простежуються в питанні формули мир за рахунок сили, яка утворює функціональний стрижень сучасного Realpolitik. Замість тиражування колективних фото з чергової зустрічі в Рамштайні, українським ЗМІ, аналітикам і коментаторам варто було б частіше оприлюднювати стан справ із реальними засобами протистояння ворогу.

Бісмарку належить авторство простої сентенції, яка в інформаційному полі України чомусь має статус *persona non grata*: *якщо у вас нема власної зброї, то ви не можете контролювати перебіг війни.* Лише після початку повномасштабної війни з Росією в Україні почали з'являтися публікації щодо кричущого стану справ із військовою технікою і озброєннями в часи державної незалежності [14; 15].

Однак порушення проблемних аспектів зовсім не гарантує їх неупередженого й всебічного розгляду, а тим більше – коректних і повчальних висновків. На жаль, ми перебуваємо лише на початковому етапі осмислення проблем, від яких залежить доля України.

Також треба визнати, що утилітарна швидка зміна позицій в сфері ідеологічного забезпечення панівних пропагандистських наративів не є чимось екстраординарним: будучи радикальним засобом виявлення неефективності в різних сферах суспільно-політичної життєдіяльності, війна об'єктивно й закономірно призводить до перегляду ідеологічних меседжів, які виявили недостатній рівень артикуляційного й навіювального впливу. Принагідно зазначимо, що такий перегляд в умовах війни (зрештою, як і інших драматичних викликів) відбувається доволі оперативно – інколи ледве не в он-лайн режимі. Це рішуче дисонує з періодом розміреного етапу суспільно-політичного буття, коли неефективні ідеологічні наративи можуть собі дозволити розкіш функціонувати в сфері суспільної свідомості роками й навіть десятиліттями, ліниво паразитуючи на ресурсних можливостях демагогії, популізму, критеріального релятивізму й смислової розмитості.

Висновки. Використання інструментарію постправди для потреб забезпечення успіху у війні сучасного зразка зумовлене цілком об'єктивно й закономірно: постправда набула статусу імператива гібридної війни – такого способу ведення бойових дій, який в епоху інформаційного суспільства є

невід'ємною складовою війни традиційної або навіть повністю заміщує собою класичну форму ведення бойових дій.

Основні ризики й проблемні виклики, що чатують на суспільство внаслідок застосування постправди, пов'язані з її інструментальним статусом, а саме: **наслідки застосування інструменту залежать не від функціональних опцій самого інструменту, а від суб'єкта, який використовує інструмент.** Фундаментальний проблемний виклик пов'язаний із тим, що **суспільство ні апіорі, ні апостеріорі не може регламентувати цільові преференції, ту мети, для потреб забезпечення якої суб'єкт вдається до послуг засобу постправди.**

Безперечно, кожен суб'єкт передбачувано наполягає, що його метою використання постправди є досягнення суспільної єдності, консенсусу і загалом забезпечення національних інтересів у всіх можливих формах і тематичних кейсах. Але такі твердження є *принципово неverified* – тобто їх неможливо ні підтвердити, ні спростувати.

Ще одне проблемне відгалуження пов'язане з невмінням використовувати інструментарій постправди ефективно і відповідно до потреб конкретно-історичної ситуації, а також із неспроможністю з високою вірогідністю передбачити наслідки невмілого, нелогічного, нераціонального використання. Тобто суб'єкт може не переслідувати егоїстичну, особисту чи корпоративну мету, а справді мати за цільовий орієнтир досягнення суспільної єдності, консенсусу і загалом забезпечення національних інтересів у всіх можливих формах і тематичних кейсах, але його латентна ангажованість і дилетантський рівень оперування інструментарієм постправди призводить до наслідків, які є діаметрально протилежними меті.

Що робити, коли хороших новин нема, а індивідуальна й суспільна свідомість їх відчайдушно потребує? Саме такі обставини є найкращим середовищем для вірусного поширення постправди. За принципом дії постправда викликає піднесений стан ейфорії від її вживання сьогодні багатократно нівелюється її наслідками завтра.

Здавалося б, така кричуща нееквівалентність поточних переваг та подальших недоліків мала б виконувати функцію нездоланної перешкоди на шляху зловживань постправдою, але ж ні: практика неспростовно доводить, що без кваліфікованої допомоги як окремому індивіду, так і масовій свідомості дуже важко відмовитися від чергової дози ейфорії. Це обумовлено як *парадоксом Куайна*, так і генетично притаманною людині *дофаміною залежністю*, латентним віддаванням переваг хоч і бездоказовим, але приємним «новинам» і оптимістичним прогнозам, які створюють зону комфорту.

Фундаментальна проблема полягає в тому, що зона комфорту, вибудована на ілюзіях, подібна до біблейської притчі про дім на піску, падіння якого було величним і трагічним від першого ж впливу дощу і вітру. На заваді таким небажаним перспективам стоїть інструментарій політичної культури – зокрема й насамперед такі дослідницькі засоби, як системний підхід і критичний аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі суспільно-політичних явищ і процесів.

Список використаних джерел

1. Батлер Д. *Фрейми війни. Чиї життя оплакують?* / Джудіт Батлер / Пер. з англ. Юстини Кравчук. Київ: АРТ КНИГА, 2016. 276 с.
2. Гібридна війна та її інформаційна складова. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2018. Вип. 8. С. 190–199.
3. Гомілко, О. (2020). Падіння Берлінського муру та сучасні виклики спорудження нових стін: рефлексія BASEES (12–14 квітня, 2019 р., Кембридж, Велика Британія). *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 25(2), 287–298. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-16>.
4. Горбулін В.В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4 (33). С. 5–12.
5. Гурківська А.І. Політична дійсність в епоху постправди: змістовнофункціональні особливості. Дис. ... доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія». Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2022. 288 с.
6. Дзьобань О.П. *Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності: Монографія*. Х.: Майдан, 2010. 260 с.
7. Кравченко Н. Інформаційна складова як ключовий аспект гібридної війни. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. Т. IV. С. 106–118.
8. Масенко В. Пішов з життя психолог Деніел Канеман. Що засновник поведінкової економіки радив підприємцям - три ідеї. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/pishov-z-zhittya-psikholog-deni-el-kaneman-shcho-zasnovnik-povedinkovoi-ekonomiki-radiv-pidpriemtsyam-tri-idei-28032024-20183>.
9. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 66–76.
10. Попович К. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 2 (35). С. 75–79.
11. Рюс Ж. *Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки* / Пер. з фр. В. Шовкун. К.: Основи, 1998. 669 с.
12. Самчук З.Ф. Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблема критеріїв та пріоритетів вибору: [моногр.]: у 2 т. Д.: АРТ-ПРЕС, 2009. Т. 1. 920 с.
13. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
14. СКАНДАЛ З ЗАКУПІВЛЯМИ В МІНОБОРОНИ ТА ХАБАРИ В УРЯДІ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DszEAP9Wnj0>.
15. Скільки танків та іншої техніки було продано з України за часи незалежності. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mqWkI-K-gfA>.
16. Стрільчук, Л. (2023). Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). *Літопис Волині*, (28), 235–239.

17. Узденова Ю.М. Гібридна війна: сутність, складові та ключові поняття. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 35 (74), № 4. 2024. С. 172–179.
18. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 41–48.
19. Agamben G. *Profanazioni*. Roma: Nottetempo, 2005. 108 p.
20. Cooke N.A. *Fake News and Alternative Facts: Information Literacy in a Post-Truth Era*. ALA Editions, 2018. 48 p.
21. Debord G. *Society Of The Spectacle*. Black & Red, 2002. 132 p.
22. Dijk T.A. van. Discourse, Knowledge and Ideology / Martin Piitz, JoAnne Neff and Teun A. van Dijk (Eds). *Communicating Ideologies. Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse and Social Practice*. Frankfurt /Main: Peter Lang, 2004. P. 5–38.
23. Jensen K.B. *Making Sense of the News: Towards a Theory and an Empirical Model of Reception for the Study of Mass Communication*. Aarhus, Denmark: University of Aarhus Press, 1986. 392 p.
24. Laclau, E. Populism: What's In a Name? Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London and New York: Verso, 2005. P. 32–49.
25. Rauch J. *The Constitution of Knowledge: A Defense of Truth*. Brookings Institution Press, 2021. 280 p.
26. Riker W.H. *The Art of Political Manipulation*. Yale University Press, 1986. 153 p.
27. Russia's Arms Exports Collapse Amid Ukraine War | Vantage with Palki Sharma. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WhWGTm6XOJI>.
28. Trepanier L. *The Socratic Method Today: Student-Centered and Transformative Teaching in Political Science*. Routledge, 2017. 180 p.
29. The Origins of War (500,000 BC–3,000 BC) // <https://www.youtube.com/watch?v=4PCFUxrAUBg>.
30. The Telegraph: військово-кейнсіанська воєн-економіка московії перегріта. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uB0-3n87I60>.
31. The World's Shortest War That Ended In Only 38 Minutes // https://www.youtube.com/watch?v=uOdk5_UB9s4.
32. Why China Lies About their Military Spending. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=N8JrW6fatpU>.

Doctor of Philosophy (PhD) in Political Science **Hurkivska Alona**,
 Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
 of the National Academy of Sciences of Ukraine,
 Master's degree **Tsyhan Danylo**,
 Dnipro State Medical University

WAR IN THE POST-TRUTH ERA AND POST-TRUTH IN THE AGE OF WAR

The fundamental difference between modern warfare and previous generations lies in its emphasis on information and its so-called «hybrid» nature. This hybrid approach involves a wide range of tools that contribute to achieving victory, and the effectiveness of these tools determines the likelihood of winning a war. Among these tools, information influence – particularly the concept of post-truth – holds a key

position. Post-truth creates conditions that facilitate victory at the level of public perception. The target audience for this influence can include both the public consciousness of one's own country and that of an adversary nation during wartime. The specific characteristics of these target audiences present the first set of challenges in applying post-truth strategies.

The second problematic aspect concerns the fact that «post-truth» is a tool that, like any other tool, cannot function independently. It is utilized by individuals or collective entities with various goals. Typically, when communicated through ritual memoranda, these goals are framed to protect national interests, foster societal cohesion, and uphold democratic norms and procedures. However, the actual objectives may differ from these claimed priorities. In some cases, they may serve individual or corporate interests that are often at odds with, or even oppose the national interest.

The third issue pertains to the qualifications and competence of those utilizing post-truth tools. Even when there is a genuine intention to safeguard national interests, the ineffective application of these tools can result in outcomes that contradict the intended goal.

Keywords: cognitive warfare; post-truth; information society; global trends; political culture; cause and effect.

REFERENCES

1. Batler D. Freymy viyny. Chyyi zhyttya oplakuyut'? / Dzhudit Batler / Per. z anhl. Yustyny Kravchuk. Kyiv: ART KNYHA, 2016. 276 s. {In Ukrainian}
2. Hibrydna viyna ta yiyi informatsiyna skladova. Zbirnyk prats' Naukovodoslidnoho instytutu presoznavstva. 2018. Vyp. 8. S. 190–199. {In Ukrainian}
3. Homilko, O. (2020). Padinnya Berlins'koho muru ta suchasni vyklyky sporudzhennya novykh stin: refleksiya BASEES (12–14 kvitnya, 2019 r., Kembrydzh, Velyka Brytaniya). *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 25(2), 287–298. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-16>. {In Ukrainian}
4. Horbulin V.V. «Hibrydna viyna» yak klyuchovyy instrument rosiys'koyi heostrategiyi revanshu. *Stratehichni priorytety*. 2014. № 4 (33). S. 5–12. {In Ukrainian}
5. Hurkivs'ka A.I. Politychna diysnist' v epokhu postpravdy: zmistovnofunktsional'ni osoblyvosti. *Dys. ... doktora filosofiyi za spetsial'nistyu «052 – Politolohiya»*. Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, Kyiv, 2022. 288 s. {In Ukrainian}
6. Dz'oban' O.P. Informatsiyna bezpeka u problemnomu poli sotsiokul'turnoyi real'nosti: Monohrafiya. X.: Maydan, 2010. 260 s. {In Ukrainian}

7. Kravchenko N. Informatsiyna skladova yak klyuchovyy aspekt hibrydnoyi viyny. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. T. IV. S. 106–118. {In Ukrainian}
8. Masenko V. Pishov z zhyttya psykholoh Deniel Kaneman. Shcho zasnovnyk povedinkovoyi ekonomiky radyv pidpnyemtsyam - try ideyi. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/pishov-z-zhittya-psykholoh-deniel-kaneman-shcho-zasnovnik-povedinkovoi-ekonomiki-radyv-pidpriemtsyam-tri-idei-28032024-20183>. {In Ukrainian}
9. Osnovni metody vedennya hibrydnoyi viyny v suchasnomu informatsiynomu suspil'stvi. *Aktual'ni problemy polityky*. 2016. Vyp. 58. S. 66–76. {In Ukrainian}
10. Popovych K. Hibrydna viyna yak suchasnyy sposib vedennya viyny: istorychnyy ta suchasnyy vymiry. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Istoriya»*. 2016. Vyp. 2 (35). S. 75–79. {In Ukrainian}
11. Ryus Z.H. Postup suchasnykh idey: Panorama novitn'oyi nauky / Per. z fr. V. Shovkun. K.: Osnovy, 1998. 669 s. {In Ukrainian}
12. Samchuk Z.F. Svitohlyadni osnovy sotsial'no-filosofs'koho doslidzhennya ideolohiyi: problema kryteriyiv ta priorytetiv vyboru: [monohr.]: u 2 t. D.: ART-PRES, 2009. T. 1. 920 s. {In Ukrainian}
13. Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyy front: monohrafiya / za zah. red. V. P. Horbulina. Kyiv: NISD, 2017. 496 s. {In Ukrainian}
14. SKANDAL Z ZAKUPIVLYAMY V MINOBORONY TA KHABARI V URYADI. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DszEAP9Wnj0>. {In Ukrainian}
15. Skil'ky tankiv ta inshoyi tekhniky bulo prodano z Ukrayiny za chasy nezalezhnosti. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mqWKI-K-gFA>. {In Ukrainian}
16. Stril'chuk, L. (2023). Informatsiyna viyna yak skladova suchasnykh hibrydnykh voyen (na prykladi Hruziyi ta Ukrayiny). *Litopys Volyni*, (28), 235–239. {In Ukrainian}
17. Uzdyenova YU.M. Hibrydna viyna: sutnist', skladovi ta klyuchovi ponyattya. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya*. Tom 35 (74), № 4. 2024. S. 172–179. {In Ukrainian}
18. Yavors'ka H.M. Hibrydna viyna yak dyskursyvnyy konstrukt. *Stratehichni priorytety*. 2016. № 4 (41). S. 41–48. {In Ukrainian}
19. Agamben G. *Profanazioni*. Roma: Nottetempo, 2005. 108 p. {In Italien}
20. Cooke N.A. *Fake News and Alternative Facts: Information Literacy in a Post-Truth Era*. ALA Editions, 2018. 48 p. {In English}

21. Debord G. *Society Of The Spectacle*. Black & Red, 2002. 132 p. {In English}
22. Dijk T.A. van. Discourse, Knowledge and Ideology / Martin Piitz, JoAnne Neff and Teun A. van Dijk (Eds). *Communicating Ideologies. Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse and Social Practice*. Frankfurt /Main: Peter Lang, 2004. P. 5–38. {In English}
23. Jensen K.B. *Making Sense of the News: Towards a Theory and an Empirical Model of Reception for the Study of Mass Communication*. Aarhus, Denmark: University of Aarhus Press, 1986. 392 p. {In English}
24. Laclau, E. Populism: What's In a Name? Panizza, F. (ed.). *Populism and the Mirror of Democracy*. London and New York: Verso, 2005. P. 32–49. {In English}
25. Rauch J. *The Constitution of Knowledge: A Defense of Truth*. Brookings Institution Press, 2021. 280 p. {In English}
26. Riker W.H. *The Art of Political Manipulation*. Yale University Press, 1986. 153 p. {In English}
27. Russia's Arms Exports Collapse Amid Ukraine War | Vantage with Palki Sharma. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WhWGTm6XOJI>. {In English}
28. Trepanier L. *The Socratic Method Today: Student-Centered and Transformative Teaching in Political Science*. Routledge, 2017. 180 p. {In English}
29. The Origins of War (500,000 BC–3,000 BC) // <https://www.youtube.com/watch?v=4PCFUxrAUBg>. {In English}
30. The Telegraph: військово-кейнсіанська воєн-економіка московії перегрита. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uB0-3n87I60>. {In English}
31. The World's Shortest War That Ended In Only 38 Minutes // https://www.youtube.com/watch?v=uOdk5_UB9s4. {In English}
32. Why China Lies About their Military Spending. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=N8JrW6fatpU>. {In English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.228-239

УДК323

д.політ.н., професор **Перегида Є.В.**,
pereguda.iev@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-7561-7193,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
д.політ.н., професор **Коваленко А.А.**,
kovalenko_anatolii@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0771-9707,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького

ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В певних колах науковців побутує думка, що регіональний розвиток – предмет економічної теорії, галузі публічного управління та адміністрування, але не політології. Це обмежує потенціал дослідження державної політики у цій сфері. Метою статті є актуалізація політологічних аспектів політики регіонального розвитку.

Згідно з Хартією регіоналізації ЄС, регіон – це територія, яка з географічної точки зору створює політичну цілісність, або комплекс територій, який є закритою структурою і населення якого визначається певними спільними рисами та виявляє бажання й надалі зберігати існуючу цілісність. Політика регіонального розвитку – різновид діяльності політичних суб'єктів заради досягнення визначених стратегічних цілей розвитку.

Орієнтиром для України в цій сфері була відповідна політика ЄС. Аналіз динаміки європейських стратегій регіонального розвитку свідчить про зростання питомої ваги питань соціально-політичного розвитку на противагу суто економічних критеріїв. Також останніми часами відчутна децентралізація розробки і реалізації політики регіонального розвитку.

В статті проаналізовані інституційні рамки політики регіонального розвитку в Україні, а також її недоліки. Тенденції в цілому співпадають з європейськими. Йдеться, зокрема, про відхід від суто економічного та розширення розуміння згуртованості суспільства, підвищення ефективності багаторівневого врядування, акцентування на питаннях гендерної політики. Коло суб'єктів політики регіонального розвитку розширюється за рахунок органів місцевого самоврядування та неурядових організацій. Реформування політики регіонального розвитку в умовах війни тісно пов'язане з посиленням європейського вектору зовнішньої політики України.

Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що політика регіонального розвитку тісно взаємодіє з політико-владними відносинами у суспільстві, а відтак є предметом дослідження політичної науки.

Ключові слова: регіон; політика регіонального розвитку; стратегія регіонального розвитку; Європейський Союз; децентралізація; місцеве самоврядування; територіальні громади; євроінтеграція..

Актуальність. У 2022 році довелося зіткнутись з думкою деяких працівників тодішнього Міністерства розвитку громад та територій України. Вони стверджували, що адміністративно-територіальна реформа 2020 року вичерпала політичні завдання реформи регіонального управління в Україні й подальші її завдання стосуються виключно економічної, соціальної, науково-технічної сфер суспільного життя, але не політики. З цим неможливо погодитись. Справа не лише в тому, що реформа 2020 року не торкнулася обласного рівня, управління на якому є одним з найскладніших питань регулювання регіональної політики. Самі формування та реалізація політики регіонального розвитку тісно пов'язані, зокрема, з питаннями взаємодії держави та місцевого самоврядування, різних політичних сил, які впливають на діяльність органів публічної влади, навіть зовнішньополітичними відносинами України. Але вказана думка чиновників глибоко вкорінена в певних колах не лише владної верхівки, а й науковців. Часто висловлюється точка зору, що регіональний розвиток – предмет економічної теорії, галузі публічного управління та адміністрування, але не політології

Сприяє цьому й відносна пасивність політологічної спільноти, яка побоюється торкатися проблем, при дослідженні яких домінують представники вказаних галузей. Серед найбільш відомих дослідників регіонального розвитку були й є переважно саме вони – В. Вакуленко, З. Варналій, Б. Данилишин, М. Долішній, Я. Жаліло, В. Кравців, В. Куйбіда, М. Орлатий, С. Романюк, І. Сторонянська, А. Ткачук, М. Чумаченко, С. Шульц та багато інших економістів та держуправлінців. На нашу думку, така ситуація обмежує потенціал наукового вивчення цих проблем.

Метою статті є актуалізація політологічних аспектів політики регіонального розвитку, підтвердження гіпотези, згідно з якою вона взаємодіє із сферою владних відносин у суспільстві, впливає на процеси завоювання, утримання та використання влади.

Методи і методологія. В дослідженні використовуються такі методи як структурно-функціональний, який змушує вивчати, яким чином владні відносини впливають на формування та реалізацію політики регіонального розвитку. Також для нас важливі деякі напрями неінституціонального підходу, зокрема історичний, нормативний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору. Крім того, ми використовували історичний метод, оскільки були зацікавлені у вивченні процесів становлення політики

регіонального розвитку (елементи й синхронного, й діахронного аналізу), порівняльний, що зумовлене співставленням політики регіонального розвитку в Україні та країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи парадигми регіону, дослідники, крім регіону-корпорації, виокремлюють парадигми регіону-квалідержави, регіону як інституційної одиниці, а також регіону-соціуму. Останній визначають, серед іншого, як сукупність осіб, об'єднану не лише економічним, а й, зокрема, політичним простором. [2, с. 35] Але тоді чому характерні ознаки регіону вони вбачають лише в явищах економічного характеру? [2, с. 35-36] Доречне визначення регіону, яке містить Хартія регіоналізації ЄС 1988 року. Згідно з нею, регіоном є «територія, яка з географічної точки зору створює політичну цілісність, або комплекс територій, який є закритою структурою і населення якого визначається певними спільними рисами та виявляє бажання й надалі зберігати існуючу цілісність. [Цит. по: 17] Традиційним для вітчизняної науки є визначення регіону як адміністративно-територіальної одиниці субнаціонального рівня, утвореної в законодавчому порядку з урахуванням історичних, політичних, соціальних і культурних особливостей з метою здійснення державної політики та реалізації спільних інтересів населення, що забезпечується діяльністю територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Регіональну політику українське законодавство визначає як «систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності». [15]

Політичний зміст регіональної політики зумовлюється тим, що її ключовою метою є збереження територіально-політичної системи, якою є держава. Вона спрямована на забезпечення переважання доцентрових сил над відцентровими на всій території держави. Так, в Євросоюзі політика регіонального простору називається *cohesion policy* – політика згуртування. Це завжди було актуальним й для України, яка знаходиться на геополітичному зламі. Перед розробниками регіональної політики в ній завжди стоїть питання знаходження моделі, яка б забезпечувала переважання доцентрових сил та водночас соціально-економічний розвиток і політичну стабільність регіональних спільнот. [12]

При цьому регіональна політика несе низку ризиків, головні з яких стосуються саме політичних відносин. Серед них виокремлюють недостатню

координованість реформ в сфері регіональної політики, зокрема адміністративно-територіальної реформи, реформи місцевого самоврядування; конфлікт між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, відсутність чіткого розмежування прав та повноважень регіональних та місцевих органів управління і, як наслідок, нестабільність нормативно-правових умов реформ; невизначеність чіткої процедури та відсутність чітких критеріїв укрупнення адміністративних одиниць, відсутність у багатьох випадках визначених меж адміністративно-територіальних одиниць, що породжує компетенційні спори, зокрема щодо власності на землю, податків тощо; недосконалість реформування місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації ними контролюючих та координуючих функцій тощо. [1]

Під регіональним розвитком часто розуміють «якісні, закономірні зміни у функціонуванні регіональних систем, що мають об'єктивний характер і зумовлені виникненням нових форм зв'язків між соціально-економічними потребами та засобами їх задоволення». [9, с. 320]. Але тоді незрозуміло, чому спрямованість цих змін конкретизується в поняттях прогрес і регрес [9, с. 321], адже за умови декларованого об'єктивного їх характеру вони мають призводити виключно до позитивних змін.

Політика регіонального розвитку – це різновид діяльності політичних суб'єктів з метою забезпечення збалансованого регіонального розвитку, створення та перерозподілу економічних, соціальних та інших ресурсів між регіонами заради досягнення визначених стратегічних цілей розвитку, створення комфортного, безпечного середовища для проживання людини. Отже, однею з найважливіших складових регіонального розвитку є його стратегування, а стратегічні цілі визначаються саме політичним керівництвом. Саме в сфері останнього детермінується модель розвитку регіонів, його пріоритети з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, настроїв громадян тощо.

Стратегія регіонального розвитку має бути спрямована на гармонізацію відносин між державою та регіоном, узгодження інтересів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх взаємну відповідальність за реалізацію стратегії, які належать насамперед до політичних цінностей.

Орієнтиром для України в сфері регіонального розвитку від початку була відповідна політика країн Європейського Союзу. Європейські принципи регіональної політики акцентують на правах людини, пов'язаних з простором, на демократизмі процесу становлення територіально-політичних систем. Нормативно-правова база ЄС в галузі регіонального розвитку включає, зокрема, Європейську хартію регіонального/просторового планування (Торремолінос, 1983), Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського

континенту (Ганновер, 2000). Згідно з Ганноверською хартією, керівними принципами сталого просторового розвитку є: підтримка збалансованого поліцентричного розвитку, забезпечення заходів з розвитку депресивних населених пунктів, збереження культурної спадщини, підтримка громад у міських та сільських районах, активне залучення громадськості до реалізації нових підходів територіального розвитку. [8]

Принципами політики регіонального розвитку в ЄС є субсидіарність, децентралізація, співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями різних рівнів та їх суб'єктами, програмування тощо.

Аналіз динаміки європейських стратегій регіонального розвитку, його цілей та пріоритетів в останні десятиліття свідчить про зростання питомої ваги питань соціально-політичного розвитку на противагу суто економічних критеріїв як показників розвитку у попередні часи. Йдеться, зокрема, про надання пріоритетності науці, національній культурі, примноженню культурної спадщини, безпеці, розвитку інформаційної сфери, людського капіталу та підвищенню ефективності інститутів управління. Коли йдеться про економічне зростання, акцентують на тому, щоб ефекти від нього були більш поширеними, а не обмежувались вузькими шарами населення. [18]

В контексті дослідження політичних аспектів європейського досвіду регіонального розвитку важливо зазначити, що новацією останніх років стала еволюція від політики «єдиного центру» до мультицентристської політики із розвиненою вертикальною та горизонтальною координацією, децентралізація процесів розробки і реалізації політики, зменшення втручання держав у вирішення проблем регіонів та їх зосередженні на розробці правил гри, зростання уваги до механізмів координації.

В Україні політика регіонального розвитку була вперше регламентована в 2005 році. [16] Кабінет Міністрів України мав затверджувати Державну стратегію регіонального розвитку, Верховна Рада АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські ради за поданням Ради міністрів АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій – регіональні стратегії розвитку з урахуванням Державної стратегії та спільних інтересів територіальних громад. Запровадження стратегії розвитку регіону відбувається в процесі розроблення та реалізації на її базі комплексу програмно-планових і нормативних документів, зокрема, планів заходів щодо її реалізації стратегії, розробником яких є облдержадміністрації, а затверджують також облради; щорічних програм соціально-економічного розвитку регіонів, цільових регіональних програм; стратегій розвитку внутрішніх територій регіону. Термін дії стратегій становить 7 років, планів заходів з їх реалізації – 3 роки. Крім національного та регіонального, рівнем стратегування було визначено місцевий

рівень. Станом на 21.09.2021 року, тобто незадовго до повномасштабного вторгнення, 520 територіальних громад затвердили відповідні стратегії.

Однак, незважаючи на наявність значної кількості стратегічних, прогнозних і програмних документів, ефективність політики регіонального розвитку, на думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, була низькою. Причини вони вбачали у відсутності чітко визначеної ієрархії стратегічних документів, неоднозначному тлумаченні суті та призначення різних програмних документів тощо. Найбільш проблемним місцем було визначено взаємовідношення планів заходів з регіональними стратегіями, програмами соціально-економічного розвитку областей та цільовими програмами. Фахівці визначали фрагментарність законодавства та несистемність державної політики. [3]

Іншими недоліками визначали часту зміну нормативно-правових документів з формування стратегій регіонального розвитку, що не сприяло системності і плановірності регіонального планування, відмінність підходів до формування стратегій, складність узгодження пріоритетів розвитку регіонів з пріоритетами державної регіональної політики, статичний характер стратегій та неспроможність реагування на плинність соціально-економічної ситуації, що було наслідком відсутності прогнозної частини у регіональних стратегіях, або сценаріїв розвитку на середньостроковий період, недостатнє врахування інтересів громадськості при розробці стратегій та здійсненні контролю за їх виконанням, зацикленість регіональних стратегій винятково на питаннях даного регіону, їх непов'язаність між собою. [11]

Спробою подолання цих недоліків стало ухвалення Закону «Про засади державної регіональної політики». [15] Правила гри були значно змінені, були встановлені положення щодо визначення ключових цілей, принципів, пріоритетів державної регіональної політики, повноваження її суб'єктів, правила фінансування та моніторингу.

Аналіз державних стратегій регіонального розвитку України, які функціонували останні роки або функціонують наразі, свідчить, що тенденції розвитку політики регіонального розвитку в цілому співпадають з вищевказаними європейськими тенденціями. Так, у Державній стратегії на період до 2020 року ключовими були визначені: Ціль 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток. Ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. [5] Натомість у Стратегії на 2021-2027 роки [4] ситуація змінилась. Пріоритетною метою стає формування згуртованої держави. Але, якщо у попередній стратегії ця проблема ставилась переважно в соціально-економічному контексті, то віднині додалися її гуманітарний,

екологічний, безпековий, просторовий виміри. Відповідні пріоритети передбачали формування єдиного інформаційного, культурного простору. Також відзначимо, що у відповідності з практикою ЄС передбачалось ефективне використання економічного потенціалу культурної спадщини. Ціль «Підвищення рівнів конкурентоспроможності регіонів» перемістилась на друге місце. Ціль 3 була піддана суттєвим змінам. Замість ефективного державного управління в ній йдеться про «Розбудову ефективного багаторівневого врядування». Йдеться не лише у використанні поширених на Заході термінів. Йдеться про принципові новації. Зокрема, серед пріоритетів даної цілі на першому місці формування ефективного місцевого самоврядування, не лише вертикальної, а й горизонтальної координації державних політик, а також питання гендерної політики. Отже, наявне посилення соціальних та політичних аспектів. У Стратегії на 2021-2027 також інакше вирішувалась проблема суб'єктів політики регіонального розвитку. Якщо в попередніх документах такими були визначені центральні та місцеві органи виконавчої влади, то тепер до цього переліку додалися органи місцевого самоврядування та неурядові організації.

Наразі затверджена нова редакція Стратегії на 2021-2027 роки. [13] Її оновлення пов'язане з радикальною зміною зовнішнього середовища, а саме повномасштабним вторгненням РФ. В умовах повномасштабного вторгнення склалася нетипова ситуація в управлінні регіональним розвитком, що вимагало нестандартних підходів до вирішення питань соціально-економічного розвитку регіонів, що в свою чергу змусило переглянути довоєнні функції інститутів забезпечення регіонального розвитку та розроблення нових редакцій стратегічних документів регіонального розвитку. [7, с. 41]

Відповідальні за політику регіонального розвитку посадові особи Мінвідновлення серед викликів визначали: втрату людського капіталу; структурні зміни в економіці, втрату експортного потенціалу регіонів; збільшення кількості територій, які потребують державної підтримки; значні руйнування та невідповідність інфраструктури актуальним потребам та безпековим викликам; втрату транзитного потенціалу та вимушену переорієнтацію транспортно-логістичних потоків; екологічну шкоду внаслідок бойових дій та тероризму РФ, мінування та забруднення територій; тимчасову окупацію територій та втрату інституційної спроможності влади на місцевому рівні; невідповідність системи управління регіональним розвитком процедурам та кращим практикам ЄС.

Як зазначали аналітики, актуалізація Стратегії була зумовлена двома основними факторами: наслідками збройної агресії проти України та набуттям статусу нашою державою кандидата в члени Європейського Союзу. Отже, саме

зростання європейського вектору зовнішньої політики України стало головним чинником реформування регіонального розвитку. У звіті Єврокомісії щодо розширення Україні була надана рекомендація щодо оновлення Державної стратегії регіонального розвитку. [6] Дослідники доходять висновку про необхідність синхронізації інструментів регіональної політики України із інструментами Європейського Союзу та адаптації європейських підходів типологізації регіонів до вітчизняних умов з метою усунення диспропорцій у розвитку регіонів, спричинених агресією. [7, с. 41] Інтенсифікація цього процесу призвела до ухвалення змін до засад державної регіональної політики у липні 2022 року. [14]

Водночас Україна знаходиться лише на початку цього шляху. Закон 2022 року, зокрема, доручав сільським, селищним та міським радам протягом 18 місяців затвердити стратегії розвитку громад. [14] Але при цьому необхідно вирішити багато проблем, зокрема щодо взаємодії державної, регіональної та місцевої влад. Наразі національний центр навіть посилює «ручний» контроль над формуванням регіональних стратегій розвитку. [10] Це виглядає логічним в нинішній ситуації, але не зовсім корелює з вищевказаними європейськими тенденціями у цій сфері, а, відповідно, вимагає концептуалізації політичних відносин в контексті формування політики регіонального розвитку.

Висновки.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що політика регіонального розвитку тісно взаємодіє зі сферою політико-владних відносин у суспільстві, а відтак є предметом дослідження політичної науки. Наразі ключовим чинником цієї політики виступає європейський вектор зовнішньої політики України, але інституційні рамки політики регіонального розвитку в Україні потребують подальшого приведення у відповідність з європейськими стандартами. Крім того, в контексті внутрішньої політики концептуально не вирішено низку питань взаємодії держави та місцевого самоврядування, яка впливає на характер та процедуру формування політики регіонального розвитку.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням сценаріїв розв'язання вказаних проблем у взаємодії різних рівнів публічної влади, позицій політичних партій та громадських організацій у цій сфері, визначенні сценаріїв подальшого зближення політики в Україні з європейськими стандартами політики регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Баєва Ю.Є. Трансформація системи місцевих органів виконавчої влади в контексті політики децентралізації. *Просторовий розвиток*/ 2024. №8. С. 557–572.

2. Возняк Г.В. Регіональний розвиток: сутність та методологічна основа. Регіональна економіка. 2015. №3. С. 34-43.
3. Державна регіональна політика: Ключові угоди, концепції та закони. Частина 1. URL: <https://decentralization.ua/news/18412>. (дата звернення: 18.01.2025).
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. №695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.01.2025).
5. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. №385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>. (дата звернення: 12.01.2025).
6. Державна стратегія регіонального розвитку та її роль в процесах відновлення. <https://spilnohub.org/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku-ta-yiyi-rol-v-procesah-vidnovlennya/>. (дата звернення: 05.02.2025).
7. Качмарський Є.І. Регіональна політика в умовах військового стану в Україні. Політичне життя. 2023. №4. С. 37-43.
8. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту. URL: <https://rm.coe.int/168070018e>. (дата звернення: 28.01.2025).
9. Кузнецов А.О. Регіональний розвиток. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України; Т. 5: Територіальне управління / Харків: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. С. 320-321.
10. Мінрозвитку продовжує опрацьовувати регіональні стратегії розвитку. Повідомлення від 19.02.2025 р. URL: <https://mtu.gov.ua/news/36571.html>. (дата звернення: 19.02.2025).
11. Оновлення регіональних стратегій задля забезпечення стабільного розвитку. Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/region_strategy-26d31.pdf. (дата звернення: 30.01.2025).
12. Перегуда Є.В. Політика регіонального розвитку (конспект). URL: <https://org2.knuba.edu.ua/course/view.php?id=3115>. (дата звернення: 01.02.2025).
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 13.08.2024 р. №940. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 21.09.2024).
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. №2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>. (дата звернення: 23.01.2025).
15. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 року №156-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 13. Ст.90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 18.01.2025).
16. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. №2850-IV. Втратив чинність на підставі Закону №2389-IX від 09.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n365>. (дата звернення: 23.01.2025).
17. Серьогіна С. Європейські стандарти місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС. URL: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/mone/prezent/serohina_s-h-tema_no4_rehionalizatsiia_ta_rehionalizm-_bazovi_kontseptsii_ta_typolohiia.pdf. (дата звернення: 08.01.2025).
18. Krat M. Стратегія «Європа-2020»: у центрі – людина. URL: <https://dialog.lviv.ua/strategiya-uevropa-2020-u-tsentri-lyudina/>. (дата звернення: 23.06.2024).

Professor **Ievgen PEREHUDA**,
Kyiv National University of Construction and Architecture,
Professor **Kovalenko Anatolii**,
V.M. Koretsky Institute of State and Law NAS of Ukraine

POLICY OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF POLITICAL RESEARCH

In some circles, there is an opinion that regional development is a subject of economic theory, public management and administration, but not political science. This limits the potential of public policy research. The aim of the article is to update the political science aspects of regional development policy.

According to the EU Regionalization Charter, a region is a territory that, from a geographical point of view, creates political integrity, or a complex of territories that is a closed structure and whose population is defined by certain common features and expresses a desire to continue to maintain the existing integrity. Regional development policy is a type of activity of political entities in order to achieve certain strategic development goals.

The reference point for Ukraine in this area was the relevant EU policy. Analysis of the dynamics of European regional development strategies indicates an increase in the specific weight of socio-political development issues as opposed to purely economic criteria. Also, recently, decentralization of the development and implementation of regional development policy has been noticeable.

The article analyzes the institutional framework of regional development policy in Ukraine, as well as its shortcomings. The trends generally coincide with European ones. This includes, in particular, a departure from a purely economic and broadening understanding of social cohesion, increasing the effectiveness of multi-level governance, and focusing on gender policy issues. The range of subjects of regional development policy is expanding at the expense of local governments and non-governmental organizations. Reforming regional development policy in wartime is closely related to the strengthening of the European vector of Ukraine's foreign policy.

The conducted research allowed us to conclude that regional development policy closely interacts with political and power relations in society, and therefore is the subject of political science research.

Keywords: region; regional development policy; cohesion policy; regional development strategy; European Union; decentralization; local self-government; territorial communities; European integration.

REFERENCES:

1. Baieva Yu. (2024). Transformatsiia systemy mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady v konteksti polityky detsentralizatsii. [Transformation of the system of local executive authorities in the context of decentralization policy]. *Prostorovyi rozvytok*. №8. S. 557-572. URL: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2024.8.557-572>. (Retrieved November 01, 2024). {in Ukrainian}
2. Vozniak H.V. Rehionalnyi rozvytok: sutnist ta metodolohichna osnova [Regional development: essence and methodological basis]. *Rehionalna ekonomika*. 2015. №3. S. 34-43. S. 35. {in Ukrainian}
3. Derzhavna rehionalna polityka: Kliuchovi uhody, kontseptsii ta zakony [State regional policy: Key agreements, concepts, and laws]. Chastyna 1. Retrieved January 18, 2025, from: <https://decentralization.ua/news/18412>. {in Ukrainian}
4. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [State strategy for regional development for 2021-2027]: Zatv. Postanovoioiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695. Retrieved January 12, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}
5. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [State strategy for regional development for the period until 2020]: Zatv. Postanovoioiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.08.2014 r. №385. Retrieved January 12, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>. {in Ukrainian}
6. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku ta yii rol v protsesakh vidnovlennia [State strategy for regional development and its role in recovery processes]. Retrieved February 05, 2025, from: <https://spilnohub.org/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku-ta-yiyi-rol-v-proczesah-vidnovlennya/>. {in Ukrainian}
7. Kachmarskyi Ye. I. (2023). Rehionalna polityka v umovakh viiskovoho stanu v Ukraini [Regional policy under martial law in Ukraine]. *Politychne zhyttia*. №4. S. 37-43. S. 41. {in Ukrainian}
8. Kerivni pryntsypy staloho prostоровoho rozvytku Yevropeiskoho kontynentu [Guiding principles for sustainable spatial development of the European continent]. Retrieved January 28, 2025, from: <https://rm.coe.int/168070018e>. {in Ukrainian}
9. Kuznetsov A.O. Rehionalnyi rozvytok. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Regional development. Encyclopedia of public administration]: u 8 t. / Nats. akad. derzh. upr. Pry Prezydentovi Ukrainy; T. 5: Terytorialne upravlinnia. Kh.: KharRI NADU «Mahistr», 2011. S. 320-321. Retrieved January 28, 2025 from: <https://rm.coe.int/168070018e>. {in Ukrainian}
10. Minrozvytku prodovzhuie opratsovuvaty rehionalni stratehii rozvytku. [The Ministry of development continues to work on regional development strategies].

Povidomlennia vid 19.02.2025 r. from: <https://mtu.gov.ua/news/36571.html>. {in Ukrainian}

11. Onovlennia rehionalnykh stratehii zadlia zabezpechennia stabilnoho rozvytku [Updating regional strategies to ensure sustainable development]. Analitychna zapyska. Retrieved January 30, 2025, from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/region_strategy-26d31.pdf. {in Ukrainian}

12. Pehuda Ye.V. Polityka rehionalnoho rozvytku (konspekt) [Regional development policy (summary)]. Retrieved February 01, 2025, from: <https://org2.knuba.edu.ua/course/view.php?id=3115>. {in Ukrainian}

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» [«On amendments to the state strategy for regional development for 2021-2027»] vid 13.08.2024 r. №940. Retrieved September 21, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}

14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and the policy of regeneration of regions and territories]: Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 r. №2389-IV. Retrieved January 23, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>. {in Ukrainian}

15. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky [On the principles of state regional policy]: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 roku №156-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2015. № 13. St.90. Retrieved January 18, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. {in Ukrainian}

16. Pro stymuliuвання rozvytku rehioniv [On stimulating the development of regions]: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 r. №2850-IV. Vtratyv chynnist na pidstavi Zakonu №2389-IV vid 09.07.2022. Retrieved January 23, 2025, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#n365>. {in Ukrainian}

17. Serohina S. Yevropeiski standarty mistsevoho samovriaduvannia ta rehionalna polityka YeS [European standards of local self-government and EU regional policy]. Retrieved January 08, 2025, from: https://law.karazin.ua/resources/doks2021/mone/prezent/serohina_s-h-tema_no4_rehionalizatsiia_ta_rehionalizm-_bazovi_kontseptsii_ta_typolohiia.pdf. {in Ukrainian}

18. Krat M. Stratehiia «Ievropa-2020»: u tsentri – liudyna [Europe 2020 Strategy: people at the center]. Retrieved June 23, 2024, from: <https://dialog.lviv.ua/strategiya-yevropa-2020-u-tsentri-lyudina/>. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.240-265

УДК: 323:[94:355.012+94:321.64](470+571-651.1)

Романюк А.А.,

andrii.a.romaniuk@lpnu.ua, ORCID: 0009-0005-1073-1012,

Національний університет «Львівська політехніка»

СПІЛЬНІ РИСИ ТА ВІДМІННОСТІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ РАШИЗМУ І УР-ФАШИЗМУ

Присвячено аналізу концептуалізації рашизму як політичної ідеології та політичного режиму через призму концепції Ур-фашизму Умберто Еко. Автор досліджує ключові ознаки фашистських режимів, визначені Еко, зокрема культ традиції, страх перед відмінностями, мачизм, вибірковий популізм, і аналізує їхнє проявлення в сучасній Росії. Наголошується, що концепція Ур-фашизму слугує цінним методологічним інструментом, однак вимагає адаптації для врахування специфіки сучасних тоталітарних режимів. Дослідження спрямоване на розкриття ідеологічної природи рашизму та створення нових аналітичних рамок для розуміння його багатовимірності і протидії.

Ключові слова: рашизм; ур-фашизм; ідеологія; політичний режим; Росія; Путін; імперіалізм; тоталітаризм; путінізм

Постановка проблеми. В умовах війни, яку Росія розв'язала проти України, та систематичних військових злочинів, що супроводжують її агресію, надзвичайно гостро постає необхідність концептуалізації рашизму як політичної ідеології та політичного режиму. Без чіткого наукового розуміння природи цього феномену важко створити дієві інструменти для боротьби з ним, як на політичному, так і на ідеологічному рівні. Рашизм, який поєднує елементи імперіалізму, авторитаризму, мілітаризму та шовінізму, стає ідеологічним виправданням для численних злочинів проти людяності, що вчиняються російськими військовими на окупованих територіях. Проте до сьогодні не досягнуто загальноприйнятого трактування цього явища, а наукова дискусія лише окреслює основні підходи до його осмислення.

Актуальність. До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну тема рашизму не викликала значного інтересу серед дослідників, особливо за кордоном. Так, в Україні тема рашизму мала інтерес, але закордонні дослідники ігнорували рашизм як в якості терміну, так і в якості феномену. Пошук за ключовим словом «рашизм» у «Google Академія» давав близько 20 наукових робіт, опублікованих до 2022 року. Однак, з 2022 року, на тлі російської агресії проти України, науковий інтерес до вивчення рашизму різко зріс. Поки що не існує єдиного наукового визначення терміна «рашизм», що підкреслює

актуальність дослідження основних напрямів його концептуалізації та політологічного осмислення.

У 1995 році італійський філософ та лінгвіст Умберто Еко у своєму есе запропонував концепцію Ур-фашизму, або Вічного фашизму, за допомогою якої досліджувалась схожість між різними тоталітарними режимами. Хоча такі режими можуть відрізнятися за назвами та формами, Еко виділив 14 основних ознак, за якими можна ідентифікувати фашистську ідеологію. Деякі з них: культ традиції, заперечення модернізму, страх перед відмінностями, елітизм мас, мачизм, селективний популізм та інші. Еко зазначає, що навіть присутність однієї з цих ознак може слугувати підґрунтям для формування фашистського режиму. [1]

Цей підхід Еко до вивчення тоталітарних режимів є особливо актуальним для дослідження таких сучасних феноменів, як рашизм. В умовах, коли наукова спільнота шукає способи теоретичного осмислення цього явища, ідеї Еко надають корисні методологічні інструменти для аналізу. Використання 14 ознак ур-фашизму може допомогти глибше зрозуміти структуру та природу рашизму, виявити його ідеологічні корені та спрогнозувати подальший розвиток цього політичного явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У статті 2023 року український філософ М. Требін звертається до концепції ур-фашизму, розробленої Умберто Еко, в контексті аналізу ідеології рашизму. Автор дійшов висновку, що більшість із 14 ознак, визначених Еко як характеристики фашизму, присутні в ідеології рашизму. Однак, Требін не проводить детального розгляду кожної з цих ознак, залишаючи порівняння на рівні загального твердження. У своїх висновках він цитує Еко, який підкреслює, що елементи фашизму не є систематизованими і можуть суперечити один одному, але навіть одна їхня присутність у суспільстві здатна створити основу для формування фашистської ідеології. [2]

Український історикиня Л. Якубова у своїй книзі «Рашизм: звір із безодні» 2023-го року присвячує цілий розділ критичному аналізу концептуалізації рашизму через призму Ур-фашизму, запропонованого Умберто Еко. Авторка зазначає, що хоча цей підхід має певну аналітичну цінність, його застосування часто зводиться до механістичного перенесення старих концепцій на сучасні форми тоталітаризму, до яких належить і рашизм. Історикиня підкреслює, що такі підходи, зокрема формальне використання 14 ознак Ур-фашизму, не враховують специфіку нових тоталітарних режимів. Таким чином, Якубова наголошує на необхідності розробки нових методів аналізу та концептуалізації сучасних феноменів, включаючи рашизм, замість спроб «втиснути» ці явища в рамки минулих теоретичних схем. Однак, незважаючи на

свою критику застосування старих підходів, вона також не проводить детального аналізу рашизму відповідно до 14 ознак Ур-фашизму, фактично відкидаючи такий підхід. [3, с.37-38]

Так само і автори книги «Заборонити рашизм» 2023-го року, хоча і посилаються на концепцію Еко, вони не проводять детального порівняння між ознаками "ур-фашизму" та "рашизмом". Загалом обговорено, як "рашизм" вписується в більш широку картину фашистських ідеологій, підкреслюючи подібність у таких темах, як мілітаризм, національна зверхність і культ лідера, але без систематичного аналізу кожного пункту. [4, с.9-10]

Мета дослідження. Метою статті є розкриття можливостей концептуалізації рашизму через призму ур-фашизму, а також у виявленні обмежень цієї концепції, що дозволить краще зрозуміти особливості цього явища в сучасному політичному контексті. В рамках українського політологічного дискурсу концептуалізація фашизму, згідно з підходом Еко, часто згадується, але залишається поза межами ґрунтовного аналізу. Багато науковців обмежуються поверхневими посиланнями на цю концепцію, не враховуючи її потенціал для глибшого розуміння сучасних політичних явищ, зокрема рашизму. Безперечно, концепція ур-фашизму не може бути вичерпним інструментом для опису ідеології та політичного режиму рашизму, оскільки сучасні форми тоталітаризму мають свою специфіку, що відрізняє їх від історичних моделей. Однак варто підкреслити, що даний підхід не слід відкидати повністю, оскільки він може слугувати міцним підґрунтям для більш точної концептуалізації рашизму. Дослідження цього питання допоможе не лише виявити переваги та недоліки концепції ур-фашизму, але й створити нові аналітичні рамки, які зможуть адекватно відобразити складність і багатовимірність сучасних політичних ідеологій, на прикладі рашизму.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, який поєднує історико-порівняльний, аксіологічний та структурно-функціональний методи. Історико-порівняльний метод дозволяє простежити схожість та відмінності між ідеологічною структурою рашизму і класичних фашистських режимів, опираючись на концепцію ур-фашизму У. Еко. Аксіологічний метод застосовується для аналізу системи цінностей, які формують ідеологічне підґрунтя рашизму.

Основна частина. Згідно У. Еко [1], характерними ознаками фашизму є: 1) культ традиції; 2) відкидання модернізму; 3) культ дії заради дії; 4) визначення незгоди як зради; 5) страх перед відмінностями; 6) вплив на розчарований середній клас; 7) жага до теорій змов; 8) зображення ворога одночасно занадто сильним та занадто слабким; 9) визначення пацифізму як

співпраці з ворогом; 10) зневага до слабких; 11) виховання стати героєм; 12) мачизм; 13) вибірковий популізм; 14) новомова.

Культ традиції виявляється через культурний синкретизм, який ігнорує можливість внутрішньої суперечності. Він базується на переконанні, що всі істини вже були відкриті традицією, і нове вчення в принципі не може виникнути. Натомість існує лише подальша інтерпретація та уточнення існуючих традицій. Такий культ може мати релігійні, націоналістичні чи консервативні корені і визначати певні способи життя та моральні кодекси. Традиційні цінності та норми сприймаються як безальтернативна дійсність, що ігнорує можливість їх зміни під впливом часу та соціального прогресу.

Найяскравішим проявом культу традиції у Росії є директива, викладена у президентському наказі "Про затвердження Основ державної політики щодо збереження і зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей". Саме формулювання - "збереження і зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей" - не залишає місця для сумнівів і свідчить про те, що всі необхідні істини, на думку авторів наказу, вже були розкриті традицією.

Подальше читання цього указу лише підтверджує це: "До традиційних цінностей відносяться: життя, гідність, права і свободи людини, патріотизм, громадянськість, служіння Батьківщині та відповідальність за її долю, високі моральні ідеали, міцна сім'я, творча праця, пріоритет духовного над матеріальним, гуманізм, милосердя, справедливість, колективізм, взаємодопомога і взаємоповага, історична пам'ять та наступність поколінь, єдність народів Росії".

Також виявляється синкретизм у начебто суперечливих явищах. У статті 2015 року української історикині Т. Євсєєвої розглядається синкретизм між російським православ'ям і комунізмом. Авторка зазначає, що між цими системами існують спадкові зв'язки, які виявляються в різних аспектах державного устрою. Російське православ'я, зокрема через "симфонію влади" — поєднання церкви і держави — підготувало ґрунт для сприйняття комуністичної ідеології. Євсєєва підкреслює, що тривалий вплив православної традиції, яка вже включала елементи абсолютної влади і централізованої держави, ментально підготував російське суспільство до індоктринації комуністичними ідеями. Синкретизм між православ'ям і комунізмом виявляється через механізми тоталітарного контролю, коли держава зливається із суспільством, а релігійні та політичні аспекти інтегруються в єдину систему. Комунізм успадкував від православ'я релігійні риси, такі як готовність до аскези та ортодоксальність, що переносилися з релігійної сфери на політичну. Авторка називає це

"православним корінням російського комунізму", зазначаючи, що обидві системи прагнули контролювати всі аспекти життя своїх громадян. [5]

Відкидання модернізму — це ідеологічна тенденція, яка сприймає раціоналістичний розвиток західної культури як занепад, що призводить до моральної розпусти. Фашистські рухи відкидають модернізм як елемент, що підриває національну культуру та ідентичність, прагнучи повернутися до традиційних форм життя та мислення. У своєму есе Умберто Еко зазначає, що це відкидання не охоплює технологічний прогрес, оскільки багато фашистських режимів використовують свою промислову потужність як доказ життєздатності своєї системи.

Звідченням відкидання модернізму у російському суспільстві є вже вище згаданий президентський наказ "Про затвердження Основ державної політики щодо збереження і зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей".

В наказі наголошується на відторгненні, на думку його авторів, "чужих" для Росії та "руйнівних" цінностей: "Ідеологічний та психологічний вплив на громадян Росії веде до насадження чужої російському народу та руйнівної для російського суспільства системи ідей та цінностей". До таких цінностей віднесено культ егоїзму, вседозволеності, аморальності, заперечення ідеалів патріотизму, служіння Батьківщині, продовження роду, творчої праці та позитивного внеску Росії у світову історію та культуру.

З наведеного формулювання випливає, що навіть заперечення особливого місця Росії в історії та світі засуджується, а так звані "чужі" для російського народу цінності за замовчуванням вважаються руйнівними. Це вказує на відмову від певних аспектів модернізму в Росії та відкидання некорисних, на їхній погляд, "чужих" цінностей.

Відкидання модернізму проявляється у системі освіти — в російських освітніх програмах спостерігається тенденція до викладання історії та соціальних наук з акцентом на героїзацію минулого, що відкидає критичний підхід до сучасних викликів і проблем. [6]

Культ дії заради дії - пропагує цінність вчинку як самостійного акта, що вимагає виконання без попереднього обмірковування. Еко вбачає у цьому явищі зв'язок з антиінтелектуалізмом та ірраціоналізмом, що може виявлятися в нападках на сучасну культуру і науку.

Основою культу є ідея, що вчинок сам по собі має цінність, незалежно від можливих наслідків або конкретних результатів. У політичному контексті цей культ може призводити до ситуацій, коли громадяни голосують за політичних лідерів, які обіцяють активні дії, не зважаючи на реалістичність чи ймовірність

успіху їхніх пропозицій. Це може мати серйозні наслідки, зокрема призводити до прийняття невдалих політичних рішень та виникнення криз управління.

Одним з найбільш відомих проявів культу дії заради дії в сучасній політичній практиці Росії є висловлювання Володимира Путіна: “Будемо мочити в сортирі”, яке було проголошене під час пресконференції 24 вересня 1999 року у контексті Другої чеченської війни. Ця фраза, що походить з кримінального жаргону, часто розглядається як важливий елемент формування іміджу Путіна як рішучого та близького до народу лідера. Вона символізує його готовність до активних дій і жорсткого підходу до вирішення конфліктів, що, в свою чергу, сприяло його успіху на президентських виборах 2000 року.

Крім того, сучасні прояви культу дії заради дії виявляються у постійних ядерних погрозах з боку російських високопосадовців. Незважаючи на їхню ірраціональність і потенційну небезпеку, ці погрози продовжують бути складовою частиною російської політичної риторики. З метою підкріплення цих загроз навіть змінюються доктрини щодо ядерної політики Російської Федерації, що свідчить про прагнення керівництва демонструвати силу і рішучість як у міжнародних відносинах, так і перед російським народом. [7]

Визначення незгоди як зради. У фашистському світогляді інтелектуальна незгода розглядається як серйозна загроза державному порядку та соціальній гармонії, що призводить до її активного придушення і переслідування. В умовах фашизму не допускаються прояви вільного обміну ідеями, які могли б вказати на суперечності, властиві синкретичній віри, що домінує у суспільстві.

Фашистський режим акцентує увагу на концепції "єдиної думки", що стає центральною в його політиці, а ідеологія партії набуває статусу єдиної істини, котра не підлягає сумніву або перевірці іншими поглядами. У такій системі інакомислячі розглядаються як вороги, які загрожують єдності та стабільності держави, що виправдовує їхнє придушення і переслідування.

Цей підхід до ідеологічної незгоди не лише забезпечує збереження силового контролю над суспільством, а й руйнує механізми демократії та свободи слова, позбавляючи громадян можливості вільно висловлювати свої думки та ідеї. Фашистський режим, таким чином, створює атмосферу страху, яка підриває основи відкритого суспільства та стримує розвиток критичного мислення.

Ця ознака є однією з найяскравіших спільних рис між рашизмом і фашизмом, що знаходить численні прояви в сучасному російському суспільстві. Одним із наймасштабніших інструментів репресій у цьому контексті є інститут «іноземного агента», запроваджений російським законодавством у 2012 році. Статус «іноземного агента» надається особам або організаціям, які, згідно з

офіційними визначеннями, займаються політичною діяльністю на території Росії та отримують фінансування від іноземних держав.

Однак, фактично, цей статус став інструментом політичної дискредитації та таврування, прирівнюючи організації або окремих осіб до зрадників або ворогів народу. Присвоєння статусу «іноагента» супроводжується обмеженням прав, фінансовими штрафами та суспільним осудом, що значно ускладнює їхню діяльність або навіть робить її неможливою. Станом на 2024 рік до цього реєстру включаються не тільки активісти чи організації, що беруть участь у політичних процесах, а й ті, хто взагалі не мають прямого відношення до російської політики, зокрема українські журналісти або VPN-провайдери, що свідчить про його вибіркове й репресивне застосування. [8]

Російська влада активно використовує статус «іноземного агента» як інструмент для боротьби з інакомисленням та консолідації авторитарного режиму. Це явище відображає одну з основних рис фашизму, а саме несприйняття інтелектуальної незгоди як загрози, що підлягає ліквідації, що дозволяє державі не тільки зберігати, але й посилювати свій контроль над суспільством.

Також у Росії спостерігається безкомпромісне і систематичне придушення опозиції. Критики путінської влади, зокрема відомі журналісти А. Політковська та Б. Немцов, стали жертвами замовних вбивств, що свідчить про наявність у держави усталеної практики фізичного усунення незгодних. Переслідуються також політики, які відкрито виступають проти режиму [9]. Наприклад, О. Навальний, відомий опозиційний лідер, був затриманий і засуджений за сфабрикованими звинуваченнями, а пізніше загинув в ув'язненні за обставин, що викликають підозри, і це підкреслює серйозність загрози для тих, хто намагається висловити свої погляди. [10]

У цьому контексті варто відзначити, що мирні протести в Росії заборонені на законодавчому рівні. Навіть спроби організувати мирні акції протесту часто розглядаються як загроза державній стабільності, що, у свою чергу, призводить до їхнього жорстокого придушення [11]. Ця ситуація демонструє прагнення влади контролювати громадську думку і за будь-яку ціну зберегти монополію на ідеологічний дискурс.

Страх перед відмінностями — є однією з ключових характеристик фашистської ідеології, яка активно навіюється та експлуатується для досягнення політичних цілей. Ця нетерпимість до різноманітності індивідів та культур стає основою для расистських поглядів і ворожнечі щодо іноземців і мігрантів.

У фашистському дискурсі страх перед відмінностями дозволяє створити образ "інших" або "чужих", які вважаються загрозою національній єдності та

соціальному порядку. Цей страх може стосуватися різних груп, зокрема етнічних, релігійних, культурних, гендерних, сексуальних та інших, які сприймаються як незвичні або небажані.

Фашистські режими використовують цей страх для легітимації політики виключення, закликаючи до ізоляції або підпорядкування "інших", що сприяє формуванню уявлення про підтримку більшості національної спільноти. Важливим елементом цієї політики є расизм, який виступає формою прояву страху перед відмінностями, заснованого на расовій належності, а не на індивідуальних якостях особи. Фашисти використовують расистські ідеї для підтримки концепції національної чистоти, обґрунтовуючи позбавлення "інших" прав, які надаються лише громадянам нації.

Російське суспільство на сьогоднішній день характеризується глибокою ксенофобією та расизмом, які проникають у всі соціальні шари. На побутовому рівні особи з іншими кольорами шкіри часто стають жертвами дискримінації, що проявляється у формах відвертого неприязного ставлення, упередженості, а іноді й фізичних нападів. Це стосується не лише окремих індивідів, а й цілих груп, що зазнають стигматизації на основі своєї расової чи етнічної належності [12].

Особливу ненависть російських громадян викликають мігранти з Центральної Азії, кількість яких різко зросла після початку війни в Україні. Це відбулося внаслідок мобілізації, яка негативно вплинула на ринок праці, адже багато чоловіків призовного віку були відправлені на фронт. З огляду на цю ситуацію, мігранти стали важливим джерелом робочої сили в Росії, проте їхнє присутність викликає страх та обурення у певних сегментах населення [13]. Крім того, російська влада здійснює політику, що можна вважати геноцидною, у відношенні представників корінних народів. Процес мобілізації виявився непропорційно жорстоким до етнічних меншин, зокрема, у республіках Татарстан, Бурятія, Тива та Дагестан, де кількість мобілізованих суттєво перевищує показники з Московської чи Ленінградської області. Це свідчить про те, що корінні народи стають жертвами державної політики, що має на меті експлуатацію їхніх ресурсів та робочої сили, в той час як їхні права і голоси залишаються непочутими [14,15].

Вплив на розчарований середній клас — це один із ключових аспектів фашистської ідеології, що активно використовує економічні та соціальні тривоги середніх класів, які відчують тиск з боку зростаючих нижчих соціальних груп. Фашистська пропаганда пропонує спрощені рішення для цих проблем, акцентуючи на ідеї національної єдності та відновлення «старих добрих часів», коли панувала соціальна рівність, а «інші» не заважали їхньому добробуту, не забираючи робочі місця чи майно.

Маніпулятивна пропаганда та політичні обіцянки, які використовують фашистські рухи, вдаються до використання тривожного стану середнього класу як засобу для залучення прихильників і формування підґрунтя для своїх владних структур. Гасла на кшталт «навести лад» та «відновити порядок» відображають переживання цієї соціальної групи, змушуючи її представників сприймати фашизм як можливість поліпшити своє життя і зберегти свій соціальний статус.

Середній клас традиційно є основою економічної стабільності та соціального прогресу в демократичних суспільствах. Проте в Росії він сформувався значно пізніше через складну історію, зокрема, після розпаду Радянського Союзу. Відповідно до російських статистичних джерел, реальний відсоток середнього класу в Росії становить лише 9,2% [16]. Через це принцип фашизму, що акцентує увагу на впливі на розчарований середній клас, проявляється в Росії досить своєрідно.

З огляду на те, що в Росії відсутня традиція процвітаючого середнього класу, політична влада звертається до ностальгії за радянськими часами, коли домінували соціалістичні цінності, а економічна система була заснована на зрівняльному розподілі ресурсів. Російське населення часто ідеалізує радянське минуле, асоціюючи його з соціальною стабільністю, доступністю житла та загальними соціальними гарантіями. Така ностальгія підкріплюється економічними труднощами сучасної Росії, що сприяє поширенню ідеї повернення до «старих добрих часів», коли, згідно з ідеалізованим поглядом, всі громадяни були однаково бідними, але забезпеченими базовими потребами.

У сучасній Росії ми спостерігаємо не стільки вплив на розчарований середній клас, скільки на нижчий клас, який становить більшість населення. Віддалені регіони Росії перебувають в стані економічної відсталості, що змушує багатьох мешканців цих регіонів підписувати контракти на військову службу. Для більшості цих людей військова служба стає чи не єдиним способом забезпечити гідний дохід. [17]

Міжкласова напруга в російському суспільстві стала особливо помітною під час окупації частини південних областей України російськими військами. Масштаби мародерства та вандалізму в Київській області свідчать про значну соціальну та економічну прірву між російськими солдатами та місцевим населенням. [18]

Таким чином, ознака впливу на розчарований середній клас, про яку писав У. Еко, в умовах сучасної Росії трансформувалася у вплив на нижчий клас. Цей клас, стикаючись з економічними труднощами та відсутністю соціальних перспектив, стає об'єктом маніпуляцій, скеровуючи свою ненависть не лише на внутрішніх «ворогів», але й на зовнішнього ворога - українців.

Жага до теорій змов і перебільшення загрози з боку уявного ворога є ключовими елементами фашистських режимів. Ця "жага до змов" супроводжується закликами до нетерпимості та роздмухування страху перед зрадою та саботажем з боку соціальних і етнічних меншин, які проживають у суспільстві. Перебільшення загрози стає невід'ємною складовою політики фашизму, оскільки воно допомагає створити образ ворога, легітимізуючи насильницьку реакцію держави та суспільства.

Фашистські лідери часто намагаються переконати населення в існуванні змови, в якій беруть участь соціальні та етнічні меншини, що нібито прагнуть знищити країну зсередини або атакувати ззовні. Це може включати поширення непідтверджених чуток, міфів і легенд, що формують суспільну свідомість та стають основою для дискримінаційних політик. Теорії змови створюють у населення враження постійної небезпеки, що підвищує його готовність до мобілізації і насильницьких дій проти «ворогів народу».

Агресія Росії проти України супроводжується активним поширенням міфів та теорій змов, які не лише формуються всередині країни, але й цілеспрямовано поширюються на міжнародній арені. Ці теорії змов використовуються як інструмент політичної пропаганди, що сприяє консолідації підтримки режиму всередині країни та виправданню агресивних дій за її межами. Одним із прикладів таких змов є заяви російських представників на міжнародних майданчиках. Так, на засіданні Генеральної асамблеї ООН російський представник абсолютно серйозно стверджував про існування на території України секретних американських біолабораторій, в яких вирощуються птахи, заражені вірусами. Метою цих птахів, за його словами, було бомбардувати територію Росії [19].

Ще один приклад — це висловлювання голови Ради безпеки Росії М. Патрушева, який стверджував, що «англосакси» нібито намагаються шляхом змови «роздробити російський етнос» [20]. Теорії змов такого роду не просто спрямовані на створення образу зовнішнього ворога, але й формують почуття постійної загрози, що виправдовує репресії та агресивні дії з боку російської влади.

Особливістю теорій змов у рашистській ідеології є те, що вони не лише використовуються як пропагандистські інструменти для контролю населення, але й, ймовірно, сприймаються всерйоз самими представниками російської еліти. Наприклад, численні високопосадовці, серед яких президент В. Путін, голова Ради безпеки М. Патрушев, спікер Державної думи В. Володін, неодноразово наводили цитату, приписану колишній держсекретарці США М. Олбрайт: «Несправедливим є те, що багатства Сибіру належать одній країні; їх

треба поділити між усіма». Варто зазначити, що М. Олбрайт не лише заперечила цю заяву, але й жодних доказів її слів ніколи не було надано [21].

Цікаво, що походження цієї "цитати" виявилось доволі незвичним. Джерелом її стала інформація, нібито отримана службовцями ФСБ через спеціальний підрозділ, що займається «дистанційним зчитуванням думок» [22][23][24]. Цей приклад демонструє, що теорії змов у сучасній Росії не лише є інструментом маніпуляції, але й мають ознаки містицизму та ірраціональності, що глибоко вкорінені в політичну культуру країни.

Зображення ворога одночасно занадто сильним та занадто слабким.

У рамках фашистської риторики вороги зазвичай зображуються одночасно як "занадто сильні, щоб бути побореними" і "занадто слабкі, щоб заслуговувати на повагу". Цей подвійний образ ворога виконує важливу функцію мобілізації прихильників фашизму через апеляцію до почуття образи та приниження. Водночас така риторика створює ілюзію безпосередньої загрози для нації, стимулюючи готовність до військових дій та згуртованість суспільства навколо захисту свого державного ладу.

З іншого боку, підкреслення морального занепаду або слабкості ворогів служить інструментом для їхньої дегуманізації, демонструючи їхню неспроможність протистояти "сильній" волі народу чи нації. Це сприяє виправданню насильницьких дій, спрямованих на підкорення або навіть фізичне знищення таких "слабких" ворогів, підкріплюючи ідеологію переваги власної раси, культури або державного устрою.

Російська пропаганда протягом десятиліть поширювала наратив про те, що українці — це «молодші брати» росіян, наділені меншою здатністю до самостійного існування та розвитку. Цей наратив послідовно підкреслював слабкість України, зображаючи її недалекою та неспроможною самостійно ухвалювати важливі рішення на міжнародній арені. Однак поразки, яких зазнала російська армія з моменту повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року, не вписуються в цей стереотип про "слабку Україну". [25]

Щоб зберегти цей пропагандистський наратив та водночас виправдати власні військові невдачі, було створено міф про те, що Росія протистоїть не лише Україні, а всьому НАТО на чолі зі США, хоча цей міф не відповідає дійсності. [26, 27] Таким чином, ідея, що російська армія нібито воює проти значно сильнішого супротивника, допомагає підтримувати образ сильної держави, яка чинить опір міжнародній змові, та водночас виправдовує військові поразки.

Коріння цього міфу лежить в усталених стереотипах про Росію як велику і могутню державу, здатну протистояти будь-якому ворогові. Цей наратив довгий час існує в російській пропаганді, служачи інструментом для збереження

внутрішньої підтримки чинної влади та домінуючих політичних еліт. Однак посилення цього міфу про могутність Росії призвело до необґрунтованих агресивних дій, що мали й продовжують мати серйозні наслідки не лише для регіону, а й для всього світу.

Визначення пацифізму як співпраці з ворогом - ґрунтується на твердженні, що життя є постійною боротьбою проти ворога, і тому миролюбство прирівнюється до зради. Фашистські режими, як нацистська Німеччина та Італія під керівництвом Муссоліні, на початкових етапах свого правління зосереджувалися на боротьбі з внутрішніми ворогами, зокрема політичними опонентами та етнічними меншинами, пропагуючи ідею, що відсутність боротьби є небезпечною для держави.

Пацифізм у такому контексті трактується як слабкість, що грає на руку зовнішнім ворогам, оскільки він підриває готовність суспільства до збройного захисту. Внаслідок цього формується хибне судження, що лише постійна війна або стан готовності до неї є єдиним гарантом перемоги над ворогом. Це призводить до внутрішньої суперечності в фашистській риторичі: прагнення до перемоги несумісне з концепцією постійної боротьби, яка сама по собі стає самоціллю, що не передбачає кінця конфлікту або встановлення тривалого миру.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну значна частина російського населення, включаючи відомих культурних діячів, відкрито висловила свою підтримку військовим діям, що свідчить про домінування державної пропаганди. Однак не всі виявили готовність прийняти таку позицію. Ті небагато культурних діячів, які наслідки публічно проявити незгоду з агресією, опинилися під загрозою переслідування та вимушені були залишити країну. Їх контракти на виконання та участь у культурних заходах розривалися в односторонньому порядку, а анонсовані концерти скасовувалися через тиск з боку державних органів. Така критика і ворожість щодо тих, хто висловлює незгоду з війною, проникає не лише в коло провладної верхівки, а й поширюється серед широких шарів населення. Пересічні громадяни закликають до суворих покарань, таких як позиттєві ув'язнення або навіть розстріли для тих, хто не підтримує військову агресію. [28]

Зневага до слабких — є невід'ємною рисою шовіністичного популістського елітизму, характерного для фашистських режимів. У такій системі кожен член суспільства вважається вищим лише завдяки приналежності до привілейованої групи, що призводить до формування глибокої напруги в ієрархічній структурі. Лідери фашистських режимів часто зневажають своїх підлеглих, водночас заохочуючи до агресії проти тих, кого вважають «слабшими» чи «непотрібними», таких як національні меншини, біженці чи політичні опоненти.

Ця ідеологія сприяє дегуманізації цих груп, перетворюючи їх на «масу», позбавлену індивідуальних прав та потреб. У фашистській системі слабкі розглядаються як неповноцінні або навіть загроза, яку слід усунути в інтересах "сильніших" членів суспільства. Це виправдовує застосування насильства та агресії, що сприяє підтримці соціальної ієрархії та домінування еліт.

Ієрархія у силових структурах Росії за часів правління В. Путіна зазнала значного загострення. Особливу роль у цій ієрархії відіграють кадірівці — чеченці, які підпорядковуються наказам Р. Кадірова. Кадірівці, користуючись своїм специфічним становищем в армії Росії, не беруть участі у відкритих бойових зіткненнях, натомість направляють у такі зіткнення підрозділи російських солдатів. Водночас вони демонструють відкрите зневажливе ставлення до росіян, супроводжуючи це проявами насильства. [29]

На найнижчій сходинці ієрархії розташовані бойовики так званих "ЛНР" і "ДНР", які зазнають зневажливого ставлення навіть з боку російських військовослужбовців, оскільки останні вважають їх зрадниками українського народу. Цей дисбаланс у ставленні призводить до того, що бойовики ЛНР/ДНР терплять подібні приниження з боку російських військ. [29]

Таким чином, ознака "зневаги до слабких" не лише ілюструє ієрархічну структуру силових органів Росії, а й відображає загальний культурний контекст, в якому панує визнання сили та презирство до слабших. Російське суспільство звикло поважати сильнішого, що проявилось, зокрема, під час повстання "Вагнер" у червні 2023-го року, коли група Пригожина та його армія захопила Ростов-на-Дону. Місцеве населення вітало їх, демонструючи готовність підтримувати тих, хто виявляє силу, незважаючи на їхні методи. [30]

Ця динаміка відображається не лише в міжособистісних стосунках усередині країни, а й у зовнішній політиці Росії, де часто застосовуються методи насильства та ескалації конфліктів для досягнення стратегічних цілей. Зневага до слабких призводить до жорстокості та насильства, що проявляється в поведінці російських військових на окупованих територіях України. Це також пояснює, чому РФ проводить політику ізоляції, обмежуючи свободу слова та права людини у своїй країні — таке суспільство може бути сприйняте як сильне, але під цим маскуванням ховається жорстокість і насильство.

Виховання статі героєм - ця ідея вказує на те, що найвищим героїчним вчинком, гідним наслідування, є смерть на полі бою. Вона пов'язана з культурою насильства та агресії, які є невід'ємними складовими фашистського світогляду. Культ смерті відображає тенденцію до ідеалізації самопожертви, при якій насильство розглядається як прийнятний засіб досягнення політичних цілей.

У фашистському контексті ця ідея часто асоціюється з націоналістичним світоглядом, де жертва на полі бою стає символом патріотизму та відданості своїй країні. Таке виховання формує індивідів, готових пожертвувати своїм життям у війні, замість сприяння розвитку культури миру та дипломатії. Більш того, ця концепція може призводити до занепаду моральних цінностей, оскільки опір насильству поступається місцем поклонінню насильству та смерті. Як зазначає Еко, "герой-ур-фашист з нетерпінням чекає своєї смерті, і у своїй нетерплячості часто приводить до смерті інших".

Рашизм активно пропагує ідею гідності самопожертви заради батьківщини. Російська влада використовує всі доступні засоби для формування образу героя з кожної загиблої особи, намагаючись створити ідеал, що відображає патріотизм і відданість країні.

Яскравим прикладом цієї тенденції стала загибель російського пропагандиста Владлена Татарського, справжнє ім'я якого – Максим Фомін. Він був уродженцем України, який у 2011 році був засуджений і ув'язнений за пограбування банку в Макіївці. У 2014 році, на фоні збройного конфлікту, Татарському вдалося втекти з колонії, після чого він розпочав кар'єру як пропагандист і так званий "військовий кореспондент".

2 квітня 2023 року, під час свого виступу в Санкт-Петербурзі, Татарський став жертвою теракту, в результаті якого він загинув на місці [31]. На перший погляд, такі суперечливі особистості мали б викликати осуд у суспільстві та їх згадка повинна була б бути виключена з публічного дискурсу, однак російська пропаганда вирішила трансформувати Татарського в образ героя та мученика.

На відзначення його "внеску" в російську справу в містах країни почали з'являтися мурали, присвячені В. Татарському [32], а також розміщувалися пропагандистські білборди в Донецьку, що підкреслювало його "героїчний" статус [33]. Цей випадок не є одиничним; подібна практика стосувалася і інших осіб, таких як Д. Дугіної [34], яка загинула в автомобільному теракті, та звичайної бабусі А. Іванової [35], що стали символами російського патріотизму.

Інший приклад героїзації стався в Белгороді, де адміністрація однієї зі шкіл вирішила встановити меморіальну "парту героя" на честь випускника, який загинув у війні. Однак, вибір "героя" виявився вкрай невдалим, оскільки ним став засуджений за жорстоке вбивство чоловік, який був звільнений із колонії для участі у військових діях. Це викликало значний суспільний резонанс та критику, однак, попри це, школа продовжила дотримуватися нарративу про героїзм та самопожертву, і меморіальна парту було відкрито за участю священника Московського патріархату. [36]

Пропаганда такого типу в контексті сучасної Росії має на меті не лише створення образу героя, а й закріплення уявлення в суспільній свідомості про

Росію як велику державу, мешканці якої здатні на героїчні вчинки та готові захищати свої інтереси за будь-яких обставин. Важливо зазначити, що ці наративи сприяють формуванню культурної ідентичності, основаної на шануванні жертви, яка вважається найвищим проявом патріотизму. Це також підкріплює ідеї про міць і велич Росії, формуючи в суспільстві відчуття гордості за "героїв", яких російська пропаганда намагається активно вшанувати.

Мачизм — згідно з твердженням У. Еко, це соціокультурний феномен, який транслює уявлення про важку працю, постійну війну та героїзм у сексуальну сферу. Мачизм виявляється у зневазі до жінок, а також у нетерпимості та засудженні нестандартних сексуальних практик, які можуть варіюватися від утвердження цноти до гомосексуалізму.

Цей феномен асоціює мужність із такими характеристиками, як сила, агресивність, героїзм та впевненість у власних діях, у той час як жіночність ставиться в опозицію до цих якостей і зазвичай асоціюється зі слабкістю, підкоренням та залежністю. У контексті сексуальної сфери мачизм може проявлятися у зневазі до жінок, а також у відмові визнавати різноманітність і нетрадиційність у сексуальному житті. Це включає нетерпимість до осіб, які відхиляються від традиційних стереотипів статевої поведінки, зокрема до представників гомосексуальної спільноти.

Мачизм в політичному образі В. Путіна, став предметом інтенсивних дискусій ще до початку військових дій в Україні. Протягом свого правління Путін активно культивував образ мужнього лідера, демонструючи свою фізичну силу через різноманітні публічні заходи, такі як тренування з дзюдо, верхова їзда без верхнього одягу, плавання, риболовля, заняття в спортзалі та гра у хокей. Ці активності постійно висвітлювались державними засобами масової інформації, що сприяло формуванню ідеалізованого образу лідера, який володіє не лише політичною, але й фізичною силою. [37]

На думку деяких публіцистів і політологів, Путін став заручником свого ж створеного образу, який вимагає регулярного підтвердження через рішучі дії. Наприклад, його посилення на «тренування перед грою у хокей» під час телефонної розмови з президентом Франції Е. Макроном напередодні вторгнення в Україну слугує яскравим свідченням цього феномену. Мачизм у цьому контексті постає не лише як особистісна характеристика, але й як складова частина ширшої патріархальної культури, що акцентує увагу на ідеалізації мужності та чоловічої сили. [38]

Пізніші висловлювання В. Путіна, коли він процитував фразу "подобається, не подобається - терпи, моя красуне", є яскравим прикладом мачістської риторики, що відображає зневагу до жінок та традиційні патріархальні стереотипи. Відзначаючи, що "терпи, моя красуне" не лише

відображає зверхнє ставлення до України як до «об'єкта», але й ілюструє спробу легітимізувати агресію через зневажливе сприйняття жінки в суспільстві, Путін закріплює стереотипи, які пов'язують силу і контроль із традиційною маскуліністю. [39]

Путінський мачізм служить прикладом того, як влада може маніпулювати цим ідеалом для укріплення власного контролю та формування міфологічного образу лідера, який протистоїть зовнішнім загрозам. З одного боку, такий підхід може викликати певну підтримку серед громадян, які ідеалізують мужність і шукають сильного лідера. З іншого боку, поширення цього образу може призвести до насильства та дискримінації проти осіб, які не відповідають традиційним уявленням про мужність. Більше того, такий стереотип може стати бар'єром на шляху до соціальних змін і демократичного розвитку, оскільки ідеалізує культ лідерства та норми, які відповідають міфологізованому уявленню про «сильного чоловіка».

Вибірковий популізм передбачає, що народ є монолітною сутністю з єдиною волею, яка протиставляється індивідуальним переконанням окремих осіб. Оскільки жодна маса людей не може бути по-справжньому одностайною, лідер виконує роль інтерпретатора цієї спільної волі (хоча насправді він її диктує). Фашисти використовують цю концепцію для делегітимізації демократичних інституцій, звинувачуючи їх у тому, що вони «більше не представляють голос народу». Натомість, ця ідеологія намагається зменшити значення індивіда, ігноруючи різноманітність думок та переконань, на користь загальної волі, яку формулює лідер. Це може призвести до обмеження свободи слова, релігії, думок та інших прав, що захищають індивідуальність. Таким чином, фашисти експлуатують цю ідею для маніпуляції громадською думкою, обіцяючи відновлення загальної волі народу, в той час як насправді прагнуть утримати контроль над суспільством.

Найяскравішим проявом рашистського вибіркового популізму є систематичне зловживання референдумами для легітимації анексії територій. Прикладом цього є незаконний референдум, проведений Росією у Криму в 2014 році, а також аналогічні голосування на територіях Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, які були організовані для їх приєднання до складу Росії. Президент В. Путін та інші високопосадовці неодноразово посилялися на результати цих референдумів як на народне волевиявлення місцевого населення, яке, на їхню думку, повинно було легітимізувати процес анексії.

Проте, незважаючи на цю демонстрацію народної підтримки, російська влада активно придушує внутрішні рухи за незалежність у ряді республік та регіонів, таких як Дагестан, Татарстан, Якутська область, Чечня, Інгушетія та

інші території, що знаходяться під контролем Росії. У цих регіонах не проводяться жодні референдуми, а спроби організації незалежних рухів жорстоко придушуються, як це відбулося під час збройного конфлікту в Чечні. Таким чином, вибірковий популізм російського уряду, що використовує референдуми як інструмент легітимації анексії, контрастує з його прагненням подавити будь-які прояви національної самоідентифікації та боротьби за автономію на підконтрольних територіях.

Вибірковий популізм в російському контексті є потужним інструментом, що дозволяє владі маніпулювати громадською думкою, створюючи ілюзію однакості народу, коли насправді різноманіття індивідуальних переконань та прагнень свідомо ігнорується. Зловживання референдумами для легітимації анексії територій підкреслює цю стратегію, оскільки влада використовує результати голосувань як аргумент на користь своєї політики, при цьому ігноруючи потреби та бажання окремих національних груп, які зазнають репресій.

Новомова — це стратегія використання обмеженого і спрощеного словникового запасу, спрямована на обмеження критичного мислення та сприйняття складних ідей. Фашистські режими застосовують цей підхід для формування свідомості населення, примушуючи його мислити в рамках, що не допускають глибокого аналізу чи оскарження домінуючих ідеологій. Зокрема, використовуються прості та емоційно заряджені слова для маніпулювання настроями громадськості, а також здійснюється заміна вже існуючих термінів новими, що є більш прийнятними для досягнення політичних цілей. Таким чином, фашизм експлуатує «новомову» як інструмент для концентрації влади в руках тих, хто контролює мову, що в свою чергу дозволяє їм управляти думками і діями людей.

Зміна мовних конструкцій для підміни сенсів стала помітною практикою в Росії після початку повномасштабного вторгнення в Україну. Одним із перших і найбільш показових прикладів використання новомови став термін «спеціальна воєнна операція», який використовується для опису військових дій на території України. Досі Росія не визнає на офіційному рівні, що вона вступила у війну, і всі військові дії кваліфікуються виключно як частина цієї «спеціальної операції». Важливо зазначити, що всі, хто публічно називає ці військові дії війною, підпадають під дію новоприйнятого закону про дискредитацію збройних сил. [40]

Крім того, в рамках новомови з'явилося нове слово «хлопок», яке стало евфемізмом для позначення вибухів, що відбуваються на території Росії. Використання терміна "хлопок" (укр. "сплеск") не лише позбавляє його небезпечного забарвлення, а й сприяє уникненню паніки серед населення. Такі

евфемізми впроваджуються не лише для зменшення негативного впливу на громадську свідомість, а й для підтримання нарративу в медіа про перевагу Росії. [41]

У контексті мовної маніпуляції також спостерігається використання термінів з позитивним або нейтральним забарвленням для опису негативних соціально-економічних явищ. Наприклад, економічне падіння маскується під терміном “від’ємний ріст”, звільнення працівників називається “висвобожденням”, а відступи російських військ позначаються як “жести доброї волі”. Ці мовні конструкції сприяють зменшенню негативного масштабу новин, заважаючи громадськості усвідомлювати реальні наслідки подій. [42]

Використання такої практики може бути небезпечним, оскільки вона спотворює сприйняття реальності та формує викривлене уявлення про події. Маніпуляція мовою не лише призводить до зниження рівня довіри до медіа та державних інститутів, але й збільшує плутанину в суспільстві. Евфемізми, які впроваджуються в мовний обіг, можуть приховувати сутність подій, що має серйозні наслідки. Наприклад, вживання терміна “спеціальна операція” замість “війна” може дозволити Росії уникнути відповідальності за свої дії перед власним народом.

Висновки та рекомендації подальшого дослідження. Дослідження концепції рашизму через призму ур-фашизму дозволяє зробити висновок про значну спільність їх ідеологічних та політичних проявів, хоча й з урахуванням певних відмінностей. Ознаки, визначені Умберто Еко як ключові для ідентифікації фашистських режимів, знаходять своє яскраве вираження в сучасному російському політичному дискурсі та практиці. Зокрема, такі риси, як культ традиції, страх перед відмінностями, культ дії заради дії, мачизм і визначення незгоди як зради, демонструють тісний ідеологічний зв'язок між рашизмом і класичним фашизмом. Однак, деякі ознаки, як-от вплив на розчарований середній клас, у контексті сучасної Росії втрачають первинне значення або набувають видозмінених форм, обумовлених специфікою її політичного устрою.

Результати аналізу підкреслюють методологічну цінність концепції ур-фашизму як інструменту аналізу сучасних тоталітарних ідеологій, включно з рашизмом. Водночас дослідження акцентує на необхідності створення нових аналітичних рамок, які враховують специфіку сучасних форм тоталітаризму, що формуються під впливом комуністичних та імперіалістичних традицій. Подальший розвиток теоретичного осмислення рашизму сприятиме глибшому розумінню його ідеологічної природи, внутрішніх протиріч та потенційних напрямів трансформації. Такі дослідження мають не лише академічну

значущість, але й практичну цінність для розробки стратегій протидії сучасним формам тоталітаризму.

Список літератури

1. Еко У. Ур-фашизм. Сучасність. 1996. № 5. С. 43–51.
2. Требін М. Звичайний рашизм: загальна характеристика. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2023. № 4(55). С. 45–57. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.55.268740>
3. Якубова Л. Рашизм: Звір з безодні / Інститут історії України НАН України. Київ : Академперіодика, 2023. 318 с.
4. Заборонити рашизм / В. Огнев'юк та ін. ; за заг. ред. В. Піскун. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с.
5. Євсєєва Т.М. Парадокси етноконфесійності: конвергенція і дивергенція російського православ'я та комунізму на зламі епох. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2015. Вип. 23. С. 138–153.
6. У Росії представили переписаний підручник історії. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2023/08/8/162999/> (дата звернення: 05.10.2024).
7. Нова ядерна доктрина Путіна. Чим це загрожує Україні. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cp39kdr3ew7o> (дата звернення: 05.10.2024).
8. Список "іноагентів" у РФ розширюється – уперше до реєстру внесли VPN-провайдера: що це означає. *Freedom*. URL: <https://uatv.ua/uk/spysok-inoagentiv-u-rf-rozshyryuyetsya-upershe-do-reyestru-vnesly-vpn-provajdera-shho-tse-oznachaye-video/> (дата звернення: 05.10.2024).
9. Навальний, Політковська, Немцов і інші: найгучніші політичні вбивства і смерті в Росії, які пов'язують з Путіним. *UAinfo*. URL: <https://uainfo.org/blognews/1708094690-navalniy-politkovska-nemtsov-i-inshi-nayguchnishi-politichni.html> (дата звернення: 05.10.2024).
10. Навальний міг померти внаслідок отруєння у російській колонії – розслідувачі. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-navalnyj-otrujennja-rozsliduvachi/33140934.html> (дата звернення: 05.10.2024).
11. Russian Protests #1, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bVjYOdPH9yQ> (date of access: 05.10.2024).
12. Вершиніна А. "Мрію, щоб на вулиці мене не помічали". Расизм в Росії. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.svoboda.org/a/30663402.html> (дата звернення: 05.10.2024).
13. Ненависть зростає з кожним днем: у Росії влаштували терор мігрантів, яких вважають "гіршими за українців". *OBOZREVATEL NEWS*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/nenavist-zrostaе-z-kozhnim-dnem-u-rosii-vlashtuvali-terror-migrantiv-yakih-vvazhayut-girshe-za-ukraintsiv.htm> (дата звернення: 05.10.2024).

14. Буряти та «русский мир»: «ганьбу цієї війни доведеться ділити порівну». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiyi-proty-ukrayiny-buryaty/31865895.html> (дата звернення: 05.10.2024).
15. Протести проти мобілізації в Росії: в Дагестані - стрільба і скандування "ні війні", в Якутії - хоровод. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/63029167> (дата звернення: 05.10.2024).
16. ВШЭ подсчитала долю среднего класса в России. *Ведомости*. URL: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2023/12/26/1012996-dolyu-srednego-klassa> (дата звернення: 05.10.2024).
17. Як у Росії набирають чоловіків для війни проти України без оголошення мобілізації (розслідування). Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rosiya-mobilizuye-lyudey-dlya-viynu-proty-ukrayiny/32948781.html> (дата звернення: 05.10.2024).
18. Від трусів до бойлера: що російські окупанти вкрали в українців. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/curiosities/vid-brudnih-trusiv-do-boylera-shcho-rosiyski-okupanti-vkrali-v-ukrajinciv-video-ostanni-novini-11876820.html> (дата звернення: 05.10.2024).
19. Як і навщо російська пропаганда шукає біолабораторії США в Україні та світі. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/22/7368473/> (дата звернення: 05.10.2024).
20. Чергові дурниці: Росія видала, що в Україні "англосакси взялися дробити російський етнос". *24 Канал*. URL: https://24tv.ua/patrushev-zayaviv-shho-ukrayini-anglosaksi-vzialisya-drobiti_n2190742 (дата звернення: 05.10.2024).
21. Smolchenko A. Putting Words in Albright's Mouth. *The Moscow Times*. URL: <https://www.themoscowtimes.com/archive/putting-words-in-albrights-mouth> (date of access: 05.10.2024).
22. Putin Cites Claim About U.S. Designs on Siberia Traced to Russian Mind Readers. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/19/world/europe/putin-cites-claim-about-us-designs-on-siberia-traced-to-russian-mind-readers.html> (date of access: 05.10.2024).
23. «Русофоб» Олбрайт та «кремлівський Мерлін». *BBC News*. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2015/06/150622_patrushev_interview_albright (дата звернення: 05.10.2024).
24. Генерал ФСО: В мыслях Мадлен Олбрайт мы обнаружили патологическую ненависть к славянам. *Российская газета*. URL: <https://web.archive.org/web/20160609163423/https://rg.ru/2006/12/22/gosbezopasnostj-podsoznanie.html> (дата звернення: 05.10.2024).
25. Симонян: Україну ми пореможемо за два дні, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UVpnnVrpG60> (дата звернення: 05.10.2024).
26. Радник Путіна брехливо наполягає, що Росія воює з НАТО, а не з Україною. *Голос Америки*. URL: <https://www.golosameriki.com/a/russia-is-at-war-with-nato/6917785.html> (дата звернення: 05.10.2024).

27. Спростування російської дезінформації щодо НАТО. *NATO*. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/115204.htm> (дата звернення: 05.10.2024).
28. Журавлева М. "Убити нах*р", – росіяни висловилися про розправу над Галкіним і покарання для держзрадників. *Діалог.UA*. URL: https://www.dialog.ua/ukr/russia/272033_1681907248 (дата звернення: 05.10.2024).
29. "Вони зробили зі мною дещо": в "ЛНР" повісився "мобік", якого згвалтували "кадирівці". *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/war/voni-zrobili-zi-mnoyu-deshcho-v-lnr-provisivsya-mobik-yakogo-zgvaltuvali-kadirivci-foto-12098820.html> (дата звернення: 05.10.2024).
30. Карбунар Н. «Вагнерівці» залишають Ростов. Як їх проводжають росіяни. *ГЛАВКОМ*. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/vahnerivtsi-zalishajut-rostov-jak-jikh-provodzhajut-rosijani--937038.html> (дата звернення: 05.10.2024).
31. Військовий блогер Владлен Татарський загинув в результаті вибуху в Петербурзі. Що відомо. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-65157967> (дата звернення: 05.10.2024).
32. Мурал в пам'ять о военкоре Татарском открыли в Нижнем Новгороде. *Life.ru*. URL: <https://life.ru/p/1572214> (дата звернення: 05.10.2024).
33. На улицах Донецка появились билборды в честь Владлена Татарского. *AiF*. URL: https://aif.ru/incidents/na_ulicah_donecka_poyavilis_bilbordy_v_chest_vladlena_tatarskogo (дата звернення: 05.10.2024).
34. Нафарбована дугіна в труні та усміхнений батько: у мережі опублікували підозрілі фото з похорону. *24 Канал*. URL: https://24tv.ua/pohoroni-duginoyi-nibito-zgoriluzhertvu-poklali-trunu-nafarbovanoyu_n2141646 (дата звернення: 05.10.2024).
35. Бабуся з прапором, жителі Маріуполя, військові-відмовники. Що сталося з героями матеріалів Бі-бі-сі за півроку після початку вторгнення Росії. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-62649103> (дата звернення: 05.10.2024).
36. Рибальченко С. У школі Белгорода скандал зі встановленням парти "героя СВО": російський вояка Маслов убив жінку. *Діалог.UA*. URL: https://www.dialog.ua/ukr/russia/293310_1713259276 (дата звернення: 05.10.2024).
37. "Ідеальний приклад токсичної маскулінності". Чи дійсно мачизм Путіна привів до війни. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-61981391> (дата звернення: 05.10.2024).
38. Emmanuel Macron à Vladimir Poutine, quatre jours avant la guerre: «Je ne sais pas où ton juriste a appris le droit». *Le Temps*. URL: <https://www.letemps.ch/monde/europe/emmanuel-macron-vladimir-poutine-quatre-jours-guerre-ne-sais-juriste-appris-droit> (дата звернення: 05.10.2024).
39. "Терпи, моя красуне". Зеленський відреагував на репліку Путіна про Україну. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60304113> (дата звернення: 05.10.2024).
40. У Генпрокуратурі РФ пояснили, чому "спецоперацію" не можна називати війною. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/u-genprokuraturi-rf-poyasnili-chomu->

спесоперацію-не-можна-називати-війною-novini-rosiji-11911872.html (дата звернення: 05.10.2024).

41. Як Росія розмиває реальність за допомогою новомови: «хлопок». *Детектор медіа*. URL: <https://disinfo.detector.media/post/yak-rosiia-rozmyvaie-realnist-za-dopomohoju-novomovu-khlopok> (дата звернення: 05.10.2024).

42. "Хлопок", "шаг доброй воли" и "отрицательный рост": як пропаганда РФ використовує новомову. *АКЦЕНТ*. URL: <https://akzent.zp.ua/hlopok-shag-dobroj-voli-i-otritsatelnyj-rost-kak-propaganda-rf-ispolzuet-novoyaz-video/> (дата звернення: 05.10.2024).

Andrii Romaniuk,
Lviv Polytechnic National University

COMMON FEATURES AND DIFFERENCES IN THE IDEOLOGICAL STRUCTURE OF RUSCISM AND UR-FASCISM

The article analyzes the concept of Ruscism through the lens of Ur-Fascism, as proposed by Italian philosopher Umberto Eco. Following the onset of Russia's aggression against Ukraine in 2022, the term "Ruscism" has gained prominence beyond Ukrainian academic discourse, being used to describe both contemporary Russian ideology and its political regime. At the same time, scholars emphasize the need for a deeper understanding of this phenomenon.

Eco's Ur-Fascism outlines 14 characteristics that identify fascist ideologies. This study examines how these traits correlate with the modern phenomenon of Ruscism by analyzing the actions of the current Russian government. It highlights the strong presence of features such as the cult of tradition, rejection of modernism, fear of difference, the cult of action for action's sake, machismo, and defining dissent as treason in Ruscist rhetoric and practices. Conversely, some traits, such as the appeal to a disillusioned middle class, are less pronounced and are adapted to the specifics of the modern Russian political system.

The findings underline the importance of applying the concept of Ur-Fascism to the study of Ruscism while advocating for the development of new analytical approaches that account for Ruscism's unique characteristics as a modern totalitarian regime rooted in communism and imperialism. Future research should focus on creating new analytical frameworks for a more precise conceptualization of Ruscism as both a political ideology and a political regime in contemporary Russia.

Keywords: ruscism; ur-fascism; ideology; political regime; Russia; Putin; imperialism; totalitarianism; putinism

REFERENCES

1. Eco, U. Ur-Fascism. *Modernity*. 1996. No. 5, pp. 43–51. {in Ukrainian}
2. Trebin, M. Ordinary Ruscism: General Characteristics. *Visnyk of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*. 2023. No. 4(55), pp. 45–57. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.55.268740> {in Ukrainian}
3. Yakubova, L. Ruscism: The Beast from the Abyss. Kyiv: Akadempriodyka, 2023. 318 p. {in Ukrainian}
4. Ban Ruscism / Edited by V. Ognev'yuk and others; general editor V. Piskun. Kyiv: B. Grinchenko Kyiv University, 2023. 252 p. {in Ukrainian}
5. Yevseyeva, T.M. Paradoxes of Ethno-Confessionalism: Convergence and Divergence of Russian Orthodoxy and Communism at the Turn of Eras. *Problems of the History of Ukraine: Facts, Judgments, Searches*. 2015. Issue 23, pp. 138–153. {in Ukrainian}
6. Russia Presented a Revised History Textbook. *Istorychna Pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2023/08/8/162999/> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
7. Putin's New Nuclear Doctrine: What It Means for Ukraine. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cp39kdr3ew7o> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
8. The List of "Foreign Agents" in Russia Expands – A VPN Provider Included for the First Time: What It Means. *Freedom*. URL: <https://uatv.ua/uk/spysok-inoagentiv-u-rf-rozshyryuyetsya-upershe-do-reyestruvnesly-vpn-provajdera-shho-tse-oznachaye-video/> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
9. Navalny, Politkovskaya, Nemtsov, and Others: The Most Notorious Political Murders and Deaths in Russia Linked to Putin. *UAinfo*. URL: <https://uainfo.org/blognews/1708094690-navalnyi-politkovska-nemtsov-i-inshinyayguchnishi-politichni.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
10. Navalny May Have Died from Poisoning in Russian Colony – Investigators. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-navalnyj-otrujennja-rozsliduvachi/33140934.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
11. *Russian Protests #1*, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bBjY0dpH9yQ> (date of access: 05.10.2024).
12. Vershynina, A. "I Dream That People Would Not Notice Me on the Street": Racism in Russia. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.svoboda.org/a/30663402.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

13. Hatred Grows Daily: In Russia, Migrants Are Terrorized and Considered "Worse Than Ukrainians." *OBOZREVATEL NEWS*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/nenavist-zrostae-z-kozhnim-dnem-u-rosii-vlashtuvali-terror-migrantiv-yakih-vvazhayut-girshe-za-ukraintsiv.htm> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
14. Buryats and the "Russian World": "The Shame of This War Will Have to Be Shared Equally." *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viynarosiyyi-proty-ukrayiny-buryaty/31865895.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
15. Protests Against Mobilization in Russia: Shooting and Chanting "No to War" in Dagestan, Round Dances in Yakutia. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/63029167> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
16. HSE Calculated the Share of the Middle Class in Russia. *Vedomosti*. URL: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2023/12/26/1012996-dolyu-srednego-klasa> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
17. How Men are Recruited in Russia for the War Against Ukraine Without Official Mobilization (Investigation). *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rosiya-mobilizuye-lyudey-dlya-viyny-proty-ukrayiny/32948781.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
18. From Underwear to Boilers: What Russian Occupiers Stole From Ukrainians. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/curiosities/vid-brudnih-trusiv-do-boylera-shcho-rosiyski-okupanti-vkrali-v-ukrajinciv-video-ostanni-novini-11876820.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
19. How and Why Russian Propaganda Looks for U.S. Biolabs in Ukraine and Around the World. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/22/7368473/> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
20. Another Nonsense: Russia Claimed that "Anglo-Saxons Started to Fragment the Russian Ethnos" in Ukraine. *Channel 24*. URL: https://24tv.ua/patrushev-zayaviv-shho-ukrayini-anglosaksi-vzyalisya-drobiti_n2190742 (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
21. Smolchenko, A. Putting Words in Albright's Mouth. *The Moscow Times*. URL: <https://www.themoscowtimes.com/archive/putting-words-in-albrights-mouth> (date of access: 05.10.2024).
22. Putin Cites Claim About U.S. Designs on Siberia Traced to Russian Mind Readers. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/19/world/europe/putin-cites-claim-about-us-designs-on-siberia-traced-to-russian-mind-readers.html> (date of access: 05.10.2024).

23. "Russophobe" Albright and "Kremlin Merlin." *BBC News*. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2015/06/150622_patrushev_interview_albright (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
24. FSO General: In Madeleine Albright's Thoughts, We Found Pathological Hatred of Slavs. *Rossiyskaya Gazeta*. URL: <https://web.archive.org/web/20160609163423/https://rg.ru/2006/12/22/gosbezopasnostj-podsoznanie.html> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
25. Simonyan: We Will Defeat Ukraine in Two Days, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UVpnnVrpG60> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
26. Putin's Advisor Falsely Insists That Russia Is at War With NATO, Not Ukraine. *Voice of America*. URL: <https://www.golosameriki.com/a/russia-is-at-war-with-nato/6917785.html> (date of access: 05.10.2024).
27. Refuting Russian Disinformation about NATO. *NATO*. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/115204.htm> (date of access: 05.10.2024).
28. Zhuravleva, M. "Kill Them All": Russians Spoke About Executing Galkin and Punishing Traitors. *Dialog.UA*. URL: https://www.dialog.ua/ukr/russia/272033_1681907248 (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
29. "They Did Something to Me": In "LNR," a "Mobik" Hanged Himself After Being Raped by "Kadyrovites." *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/war/vonizrobili-zi-mnoyu-deshcho-v-lnr-povisivsya-mobik-yakogo-zgvaltuvali-kadirivci-foto-12098820.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
30. Karbunar, N. "Wagnerites" Leave Rostov. How Russians See Them Off. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/vahnerivtsi-zalishajut-rostov-jak-jikh-provodzhajut-rosijani--937038.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}
31. Military Blogger Vladlen Tatarsky Killed in Explosion in St. Petersburg: What is Known. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-65157967> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
32. A Mural in Memory of War Correspondent Tatarsky Opened in Nizhny Novgorod. *Life.ru*. URL: <https://life.ru/p/1572214> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
33. Billboards Dedicated to Vladlen Tatarsky Appear in Donetsk Streets. *AiF*. URL: https://aif.ru/incidents/na_ulicah_donecka_poyavilis_bilbordy_v_chest_vladlena_tatarskogo (date of access: 05.10.2024). {in Russian}
34. Painted Dugina in a Coffin and Smiling Father: Suspicious Photos from the Funeral Published Online. *Channel 24*. URL: <https://24tv.ua/pohoroni-duginoyi->

nibito-zgorilu-zhertvu-poklali-trunu-nafarbovanoyu_n2141646 (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

35. Grandmother with a Flag, Mariupol Residents, Military Refusers: What Happened to the Heroes of BBC Materials Six Months After the Russian Invasion. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-62649103> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}

36. Rybaltchenko, S. Scandal Over Installation of a "Hero's Desk" in Belgorod School: Russian Soldier Maslov Convicted of Murder. *Dialog.UA*. URL: https://www.dialog.ua/ukr/russia/293310_1713259276 (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

37. "The Perfect Example of Toxic Masculinity": Did Putin's Machismo Lead to War? *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-61981391> (date of access: 05.10.2024). {in Russian}

38. Emmanuel Macron to Vladimir Putin Four Days Before the War: "I Don't Know Where Your Lawyer Learned the Law." *Le Temps*. URL: <https://www.letemps.ch/monde/europe/emmanuel-macron-vladimir-poutine-quatre-jours-guerre-ne-sais-juriste-appris-droit> (date of access: 05.10.2024). {in French}

39. "Endure, My Beauty": Zelensky Reacts to Putin's Remark About Ukraine. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60304113> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

40. Russian Prosecutor General's Office Explained Why the "Special Operation" Cannot Be Called a War. *UNIAN*. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/u-genprokuraturi-rf-poyasnili-chomu-specoperaciyu-ne-mozhna-nazivati-viynoyu-novini-rosiji-11911872.html> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

41. How Russia Blurs Reality Using Newspeak: "Clap." *Detector Media*. URL: <https://disinfo.detector.media/post/yak-rosiia-rozmyvaie-realnist-zadopomohoiu-novomovy-khlopok> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

42. "Clap," "Gesture of Goodwill," and "Negative Growth": How Russian Propaganda Uses Newspeak. *Akzent*. URL: <https://akzent.zp.ua/hlopok-shag-dobroj-voli-i-otritsatelnyj-rost-kak-propaganda-rf-ispolzuet-novoyaz-video/> (date of access: 05.10.2024). {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.266-285

УДК 327.8:140.8+321.01

д.філософ.н., ст.н.с. **Самчук З.Ф.**,
warrier1@ukr.net, ORCID: 0000-0002-7247-186X,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

ПАРАДИГМА ЗДОРОВОГО ГЛУЗДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕНОВАЦІЇ СВІТОПОРЯДКУ

Під світопорядком розуміють систему світового устрою, яка визначає особливості й принциповий характер взаємодії між ключовими державами та недержавними акторами. Ця система не обов'язково має бути консенсусно визнаною чи конвенційно погодженою на глобальному рівні – її наявність чи відсутність визначається функціональною дієдатністю, спроможністю виконувати функції, які лежать в основі її покликання, місії.

Істотна атрибутивна ознака світопорядку пов'язана з наявністю того, хто забезпечує дотримання порядку (тобто світового арбітра, поліцейського тощо). Повноваження такого арбітра можуть визнаватися не всіма сторонами міжнародної взаємодії, багатьма суб'єктами вони можуть ставитися під сумнів – вирішальне значення має ефективність, переконливість виконання арбітражних повноважень. Саме цей аспект значною мірою визначає наявність чи відсутність світопорядку, його функціональну дієдатність.

Абсолютною більшістю аналітиків кризовий стан сучасного світопорядку визнається якщо не причиною, то наслідком практично всіх кризових явищ і тенденцій сучасності – починаючи з невдоволеності процесами глобалізації, бенефіціарами якої є вкрай обмежене коло носіїв корпоративних інтересів, і закінчуючи посиленням міжнародної напруги й конфліктогенності воєн. Цілком об'єктивно й закономірно, що кризовий status quo сучасного світопорядку спонукає до пошуків засобів переформатування світопорядку на принципах функціональної ефективності. Після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах у США в 2024 році перспективи перезавантаження світопорядку все частіше пов'язуються з визначальністю інструментарію здорового глузду, який уже починає набувати парадигмальних і доктринальних ознак.

Ключові слова: кризовий стан сучасного світопорядку; функціональна дієдатність; причинно-наслідкові зв'язки; мегатренд міжнародної напруги; здоровий глузд як фактор перезавантаження світопорядку.

Постановка проблеми. Як аргументовано зазначив головний стратег, архітектор перемоги і старший радник Дональда Трампа під час його першої президентської каденції Стівен Кевін Беннон, **сучасний світ перебуває в стані стратегічної невизначеності й керованого занепаду** в усіх сферах глобальної взаємодії і глобальних трендів. Це нагадує колізії «Аліси у Задзеркаллі»: *чим швидше ми біжимо нібито вперед, тим далі ми опиняємося позаду.*

Сучасному світопорядку повною мірою притаманне характерне для епохи постмодерну *явище сингулярності* – ефекту всюдисущої точковості як наслідку відсутності внутрішньої єдності. Це призводить до безпрецедентної непередбачуваності напрямів і пріоритетів еволюціонування такого світопорядку. Окрім того, істотно загострилася *проблема волатильності* (тобто мінливості значення фактичних показників), а також *проблема релевантності* (себто відповідності засобів – меті, інструментів – завданням і т. п.). Сукупність цих проблемних викликів призвела до фактичної канонізації явища під назвою *нова нормальність* (англ. *New Normal*), яке віддзеркалює безпрецедентне зниження передбачуваності, що призводить до лавиноподібного зростання невизначеності й нестабільності.

Істотне проблемне відгалуження і водночас одна з ключових детермінант кризового стану сучасного світопорядку пов'язані з кризою глобального лідерства. Ален Бадью вважає, що найбільш адекватним і змістовно влучним відповідником цього явища є словосполучення «агонія еросу». Натомість Реджеп Тайїп Ердоган дотепно ілюструє кризу сучасного світопорядку засобом турецької приказки: *у кожного вовка є своя шкура, проте не в кожній шкурі є свій вовк.* Це – дуже влучна аналогія, яка на додаток ще й містить чимало риторичних підтекстів.

У кожному разі нам доводиться мати справу з реаліями, які в суспільно-політичному наративі Заходу мають термінологічні відповідники на кшталт «the era of Western dominance is over» (епоха домінування Заходу вичерпала себе), «the end of the future» (кінець майбутнього), «the new dark age» (нові Темні віки) і т. п. Такий проблемний status quo закономірно актуалізує потребу того, що англійською має назву *renewing* – оновлення, поновлення, відтворення світопорядку на принципах ефективності, відповідальності й справедливості.

Безперечно, наука містить чимало ефективних інструментів, але кризовий стан сучасного світопорядку є настільки безпрецедентним, що доводиться брати за методологічний орієнтир принцип, який в античному Римі позначався термінологічним конструктом *ab ovo* (буквально *від яйця*) – тобто від самих основ, від здорового глузду як базової інтенції аргументації, інтерпретації, пізнання. Враховуючи, що здоровий глузд є імперативом будь-якого світопорядку, такі пролегомени виявляться вочевидь доречними.

Актуальність дослідження. Мегатренд міжнародної напруги, конфліктогенності та воєн як закономірного наслідку кризи світопорядку особливо актуальний для України, яка зазнала повномасштабної агресії з боку північно-східного сусіда. У фаховому середовищі існує консенсус з приводу того, що саме кризовий стан сучасного світопорядку виявився ключовою причиною, яка спонукала Росію розв'язати війну проти України. Це жодною мірою не виправдовує російську агресію, а лише увиразнює причинно-наслідкові зв'язки, що лежать в основі російського експансіонізму.

Фантомні болі від розпаду світової системи соціалізму і Радянського Союзу Кремль упродовж трьох попередніх десятиліть намагався компенсувати «триманням під контролем» країн пострадянського простору і регулярною демонстрацією своїх експансіоністських намірів у якомога ширшому геополітичному діапазоні – від Грузії до України, від Венесуели до Лівії, від зони Сахелю до Сирії. А коли політичне керівництво Росії відчуло, що з огляду на стагнацію світопорядкового status quo воно не отримає рішучої відсічі з боку ключових держав та недержавних акторів, то наважилося на безпрецедентний крок – повномасштабну війну в центрі Європи.

Істотним (а в багатьох аспектах визначальним) фактором світопорядкової стагнації є та обставина, що після падіння Берлінського муру й розпаду СРСР блок НАТО зміцнився формально й кількісно, проте знизив свій якісний рівень і функціональну мотивацію. Такий стан речей спонукає країни так званого другого світопорядкового ешелону (йдеться насамперед про Росію та Китай) регулярно кидати виклики країнам першого світопорядкового ешелону (США та НАТО), провокуючи напругу та дестабілізуючи ситуацію в різних регіонах світу.

Метою цих зусиль є символічна і фактична деконструкція Pax Americana – однополярного світу під керівництвом США і верховенства США в глобальному масштабі. Кінцевою ж метою Росію та Китаю є переформатування чинного статус-кво в новий світопорядок – бажаний для них, їхніх національних інтересів і експансіоністських цільових орієнтирів.

Окрім того, що актуальність теми даного дослідження обумовлена праксеологічними викликами кризи сучасного світопорядку, вона доповнюється ще й актуальністю теоретико-концептуальною, в основі якої – труднощі з приводу виявлення факторів, що визначають світопорядкову динаміку загалом і кризовий стан сучасного світопорядку зокрема й насамперед.

Зазначені теоретико-концептуальні труднощі є закономірним наслідком фактичного функціонального status quo кожного *світопорядку як відкритого системного об'єкту* – тобто окрім того, що цей об'єкт є *системним*, що він

складається з багатьох елементів, питома функціональна вага кожного з яких є неостаточною, а перебуває в стані динамічних змін, на додаток цей об'єкт є також *відкритим* – тобто навіть перелік його елементів є неусталеним і зазнає регулярних ротацій: на місце тих елементів, які втратили чи істотно знизили свою значущість, приходять елементи нові, функціональне значення яких за конкретно-історичних світопорядкових обставин набуває першочергового значення – як причинно-наслідкового, так і ідеологічного, наративного, інтерпретаційного і аргументаційного.

Система світопорядку, яка утворилася на руїнах Берлінського муру, розпаду світової системи соціалізму і СРСР, базувалася на впевненості не лише в її історичній об'єктивності й закономірності, а й також в історичній остаточної й безальтернативності. Якщо перша складова такого аналізу (щодо історичної об'єктивності й закономірності) була цілком коректною, то друга частина аналітичного висновку Френсіса Фукуями та його однодумців (щодо історичної остаточної й безальтернативності) суперечила логіці історичних процесів у багатьох ключових аспектах – зокрема, в тому, що будь-яка «остаточної і безальтернативність» є в кращому разі конкретно-історичною, а в трансісторичному сенсі вона постає ілюзією, яка не витримує жодної критики.

Але оскільки повноцінних альтернатив неоліберальному й глобалістичному світопорядку не простежувалося, а військово-політичні та фінансово-економічні антиподи й антагоністи такого світопорядку мали відверто маргінальний і вкрай непереконливий вигляд, то хибним уявленням про «остаточної і безальтернативність» неоліберального світопорядку ніхто не надавав належного значення.

Власне, саме ця обставина зіграла злий жарт, адже впевненість в остаточної й безальтернативності деморалізує вольові зусилля, призводить до ерозії суспільного лідерства і політичної безвідповідальності, до наділення управлінської бюрократії надмірними повноваженнями, які жодним чином не корелюють з демократичною репрезентацією. Розпочавшись як пілотний проект на національному рівні окремих країн, така криза політичної суб'єктності невдовзі набула вірусного поширення й охопила якщо не весь глобальний формат, то, принаймні, значні його складові.

Як наслідок – на момент вторгнення Росії в Україну довелося мати справу з колапсом функціональної дієздатності світопорядкових реалій, з неспроможністю півсотні провідних демократій і економічно розвинених країн світу (йдеться про організаційний формат Рамштайну) оперативно забезпечити пакет допомоги, який виявився б достатнім для відбиття Україною агресії. З негативними наслідками такого світопорядкового колапсу Україні доводиться мати справу вже понад три роки.

Теоретико-концептуальна основа дослідження підлягає попередній структуризації за такими тематичними блоками:

1) *дискурс політичного світопорядку в пошуках критеріальної визначеності* (дослідження Рональда Інглхарта, Ернста Кассіра, Генрі Кіссінджера, Крістофера Лейна, Френсіса Фукуями, Ноама Хомскі);

2) *неолібералізм і глобалізація як фактори світопорядкової динаміки* (праці Зигмунта Баумана, Іммануїла Валлерстайна, Ричарда Дженкінса, Поля Друкера, Стефена Емброуса, Нікласа Лумана, Джозефа Стігліца);

3) *криза глобального лідерства й світопорядкове самоусунення США як його основний симптом* (концептуалістика Ендрю Бацевича, Збігнева Бжезінського, Рене Генона, Фаріда Закарія, Деніеля Іммервара, Пола Кругмана, Нассіма Талеба, Семюеля Хантінгтона, Нейла Фергюсона);

4) *претензії Росії та Китаю на статус Superpower крізь призму відповідності бажань можливостям* (дослідження Романа Бжескі, Джона Айкенберрі, Роберта Каплана, Чарльза Капчена);

5) *еволюція світопорядку як детермінативний фактор коригування пріоритетів політичного розвитку України* (праці Олега Кондратенка, Миколи Михальченка, Олександра Майбороди, Лариси Нагорної, Юрія Шаповала, колективна монографія Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України «Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополусної реструктуризації глобального світу», що вийшла друком в в 2022 році [6].

Серед новітніх дослідницьких зусиль варто відзначити публікаційну активність, присвячену зумовленості кризового стану сучасного світопорядку вадами неолібералізму й глобалізму, а насамперед безвідповідальності тих політичних сил і персон, які фактично привласнили право говорити від імені неолібералізму й глобалізму [7; 12; 14; 16; 17; 18].

Ще один важливий кластер публікацій стосується розробки теоретико-методологічних засобів, спроможних забезпечити коректний аналіз викликів і загроз на адресу сучасного світопорядку, а також виявити дієві засоби реновації світопорядку на принципах ефективності, аргументаційної переконливості й справедливості [8; 9; 10; 11; 13; 19; 21].

Мета дослідження полягає в концептуалізації теоретичних особливостей та систематизації практичних закономірностей кризи сучасної світопорядкової динаміки.

Досягнення окресленої мети передбачає її змістовну конкретизацію й увиразнення за рахунок виконання таких **завдань**:

– *окреслити* причинно-наслідкові зв'язки, що лежать в основі кризового стану сучасного світопорядку;

- *узагальнити* детермінативний вплив світопорядкових реалій на специфіку суспільно-політичного розвитку України;
- *визначити* дієвість інструментарію здорового глузду для потреб мінімізації збитків і втрат, обумовлених крахом світопорядку.

Методологія дослідження. Вище вже йшлося про те, що світопорядок є класичним системним об'єктом відкритого типу – тобто окрім того, що він складається з багатьох взаємозумовлених елементів, на нього здійснює перманентний вплив чимало зовнішніх чинників. За великим рахунком, кожен конкретний *status quo* світопорядкових реалій є результируючим ефектом усієї сукупності таких впливів. У цьому сенсі застосування системного підходу до дослідження світопорядкових реалій набуває першочергового значення.

Багатоманітність факторів, що визначають функціональну динаміку світопорядку, обумовлює потребу міждисциплінарного дослідницького підходу. На результируючу ефективність може розраховувати лише таке дослідження світопорядкових реалій, яке є не лише політологічним за своїм інструментальним профілем, а й соціально-філософським та соціально-психологічним, герменевтичним та аксіологічним, етичним та деонтологічним. Втім, треба враховувати, що кожне міждисциплінарне дослідження містить не лише методологічні переваги, а й ризики та об'єктивні труднощі, адже дискретність як змістовна (критеріальна) роздільність і кластерна автономність інформації (знання, процесу), як алгоритмічна несумісність притаманна навіть кожній повноцінній науковій дисципліні, не кажучи вже про міждисциплінарні дослідження.

Основна частина. Перспективи дослідницької програми на основі здорового глузду обумовлені насамперед інтелектуальним ландшафтом сприйняття політичної дійсності та якістю сприйняття реалій, реалістичністю світоглядної картини світу. Принагідно зазначимо, що дослідницька проблематика статусу інтелекту в політиці суцього чи відсутнього «є настільки багатоманітною і поліаспектною, що для вичерпного висвітлення і формулювання аргументаційно переконливої пропозиційності вона вочевидь потребує не однієї статті оглядового характеру, а цілого циклу, напряду досліджень під умовною назвою «Пригоди інтелекту в світі політики.»» [4, с. 17]. І хоча не вичерпати ситом моря, однак зробити черговий внесок у цю благородну справу не лише можна, а й треба. На задоволення такої потреби значною мірою й скероване це дослідження.

Труднощі з інтелектом виразно простежуються навіть на рівні ігнорування визначальних реалій як фундаментальної проблеми деградуючого світопорядку. Втім, цей аспект є не настільки тривіальним, як може здатися на перший погляд. З цього приводу А. Гурківська слушно зазначає, що «не варто

переоцінювати адекватність уявлень про будь-яку наукову картину світу загалом і суспільно-політичну реальність зокрема, оскільки йдеться про відкриті системи найвищого рівня складності, які практично неможливо формалізувати на рівні концептуалізованих узагальнень. Тим не менше, це не означає, що предметне оперування такими системними об'єктами апріорі профанативне: воно потребує послідовних зусиль, які охоплюватимуть щоразу ширший діапазон значущих факторів і аргументовано визначатимуть (переглядатимуть) ієрархію значень нової сукупності елементів системи» [1, с. 38].

Фундаментального значення в даному разі набуває *принцип еквівалентності* – відповідності наших уявлень про політичну реальність фактичному status quo у сфері політичної дійсності. Труднощі верифікації інструментарію реалізму в політиці обумовлені насамперед і в основному тією обставиною, що в абсолютній більшості випадків уявлення про «реальність» істотно зумовлені прагматичними інтересами.

Як переконливо ілюструє В. Левкулич, «існує безліч пластів реальності, кожен з яких володіє власним стилем презентації на рівні досвіду та ступенем уваги до життя (attention to life). До них відносяться світи фізичних речей, ідеальних об'єктів науки, релігійних вірувань, художніх образів, фантомів божевілля, сну тощо. Кожен з них «реальний» по-своєму і лише в міру спрямованого на них практичного інтересу. Демаркація цих світів здійснена У. Джеймсом чітко: перебуваючи в одному з них, свідомість схильна «забувати» про інші; тому перехід з однієї реальності в іншу маніфестується як суб'єктивне відчуття шоку – щось на кшталт того, що ми відчуваємо, прокидаючись від сну або повертаючись у світ повсякденності після падіння театральної завіси» [2, с. 85-86].

Крім того, слід враховувати, що «суспільний праксис має в своєму розпорядженні безліч прикладів того, наскільки непросто рухатися у фарватері навіть очевидних вимог і рекомендацій. На заваді такій меті чимало факторів – у діапазоні від безплідних ресентиментів і ейфорії й до фарисейства у вигляді формалістичної дріб'язковості й лицемірства» [3, с. 5].

Часто суспільній свідомості доводиться доводитися продиратися крізь чагарники несумісних кліше в стилі «мовного салату» (word salad) Камали Харріс, який, тим не менше, за рахунок натужного нарративного пресингу й безроздільного домінування в інформаційному полі перетворюється на безальтернативний тренд порядку денного, на те, що англійською має назву agenda. Втім, здебільшого доводиться мати справу з проблемою гіпертрофії значущості одного з багатьох факторів суспільно-політичного життя, наділення його статусними повноваженнями не лише визначальної детермінанти

політичної динаміки, а й своєрідної панацеї для будь-якої кейсової феноменології політичної дійсності.

Така гіпертрофія другорядного, приділення лівової частки часу й уваги абсолютно неістотній тематиці чи навіть буквально *flatus vocis* (себто порожньому звуку) є причиною і водночас наслідком застосування навіювальних технологій нейро-лінгвістичного програмування, плацебо-ефектів та індоктринації як механізму промивання мізків. Для зображення демагогічного трюкацтва, яка розраховує на навіювальний ефект, у поемі «І мертвим, і живим...» (1845) Тарас Шевченко застосував саркастичне словосполучення «великих слів велику силу». Цим вербальним конструктом великий син українського народу позначав ідеї та ідеали, яких цинічні й безвідповідальні можновладці навіть не намагаються втілити в життя, а використовують лише для прикриття й виправдання своєї бездіяльності.

В епоху постмодерну та інформаційного суспільства тенденція, зауважена Тарасом Шевченком, лише посилилася: у багатьох сферах суспільного життя *імітаційний тренд* набув безроздільного панування. В наш час у комунікативних обмінах вірусного поширення набуває патетична та експресійна складова, яка дає змогу формулювати уявно риторичні запитання, котрі нібито містять очевидні відповіді, хоча насправді йдеться про класичні запитання, що потребують неквапливого, раціоморфного й аналітично розважливого підходу.

Як наслідок – суспільна свідомість опиняється в задзеркаллі на кшталт патетичного абсурдизму, яким було просякнуте гасло Остапа Бендера «ударим автопробегом по бездорожжю и разгильдяйству!» Фундаментальна проблема полягає в тому, що в умовах тотальних цейтнотів нашого сьогодення, ускладнених демагогічним пресингом, важко навіть сформулювати слушне запитання щодо кореляції «автопробега» та «бездорожжя и разгильдяйства», не кажучи вже про предметну відповідь на таке запитання.

Це саме той випадок, коли виникає непереборне бажання вигукнути: *stop listening the bullshit* – себто припиніть слухати дурниці. Але твій вигук не спроможний змінити практично нічого, бо, як розпачливо констатував поет, «голос единицы тоньше писка». Як іронізував Джордж Карлін, в епоху безроздільного домінування неолібералізму **свобода слова (free speech) не втратила свого номінального статусу, але практично зникла можливість належним чином озвучити це слово і бути почутим**, оскільки все, що «не в тренді», автоматично вибраковується («баниться») алгоритмами інформаційних фільтрів.

Цілеспрямована істерія з того чи іншого приводу в ЗМІ (*mass hysteria*) – це чи не є єдиний дієвий засіб схиляння шальок терезів громадської думки на

свою користь за відсутності переконливих аргументів. Як влучно зауважив ще століття тому американський есеїст Генрі Луїс Менкен (Henry Louis Mencken), загальна мета практичної політики полягає в тому, щоб тримати населення в тривозі» («The whole aim of practical politics is to keep the populace alarmed»).

Порівняно з епохою Генрі Луїса Менкена в наш час діапазон інструментарію масової істерії істотно розширився й диверсифікувався. В. Левкулич має рацію: «Соціальна дійсність у вигляді спектаклю і акцентованої театралізації всіх сфер буття набула чітких ознак аж ніяк не раптом і не на порожньому місці. Це – результат тривалої ідейно-стилістичної спадкоємності» [2, с. 88].

Приміром, у США найбільшої популярності набула штучно підживлювана ментальна громадянська війна «розбудженої» (woke) свідомості. Це доволі іронічно, оскільки генеалогічні витoki woke-культури знаходяться не в США, а в Європі: саме європейська інтелектуальна культура немарксистського гатунку 1960-70-х років започаткувала аксіологічний і етичний тренд «відкривання очей» – тобто увиразнення того значущого, що доти не отримало належної уваги. Між іншим, це дуже типово для США (так би мовити, «designed in the USA») – надавати гіпертрофовано-істеричних форм ідеям, які народилися на європейському ґрунті в маргінально-ексцентричному форматі, а тому виявилися неприйнятними для широкого інтелектуального загалу. Однак, як з'ясовується, за належного рівня інформаційної підтримки навіть маргінальні інтелектуальні явища можуть набувати галюциногенного ефекту й респектабельного статусу «нової релігії».

Окрім латентної істерії woke-культура фактично передбачає режим групових квот (the group quota regime). **Квотний принцип є фактичною дискримінацією за ознакою компетентності й кваліфікованості – ця дискримінація апріорна:** вона не лише й не просто є, а й не може не бути в принципі чимось іншим, окрім як дискримінацією за ознакою компетентності й кваліфікованості. З цього приводу аргументацій ний супровід варто сформулювати максимально виразно: кожен прикладний кейс квотування – це втілення принципу дискримінації за фаховою ознакою, тобто це дискримінація кваліфікованих кандидатів, фахівців на користь нефахівцям (чи, принаймні, особам нижчого фахового рівня). Так благі наміри призводять до своєї антиутопії (woke dystopia), до наслідків, діаметрально протилежних маніфестованим.

Ще один дискримінаційний тренд woke-культури пов'язаний із політикою «позитивної дискримінації». Схоже на те, що очевидний абсурдизм евфемізму «позитивна дискримінація» не надто бентежить його фронтменів і активістів. У такому разі доводиться робити висновок про їхнє фактичне

заперечення неприпустимості дискримінації в принципі, за будь-якою ознакою – класовою, расовою, етнонаціональною, культурно-цивілізаційною, конфесійною, статевою.

Показово, що одна з woke-ікон американська актриса й телеведуча Вупі Голдберг в дискусії про расизм і антисемітизм стверджує, що Голокост – це не расизм, а проблема одних білих людей, які завдавали шкоди іншим білим людям. Що це, як не мова ненависті (hate speech) і як тут не пригадати, яку роль відіграло «Радіо тисячі пагорбів» в обґрунтуванні безпрецедентних етнічних чисток і геноциду в Руанді в 1996 році? Причинно-наслідкові зв'язки такої тенденції виразно окреслив Тімоті Снайдер у книзі під недвозначною назвою «Шлях до несвободи» [5].

У даному разі доводиться мати справу з тим, що Іван Франко називав спробою «вселюдськими» фразами прикрити наміри, які насправді обслуговують інтереси дуже обмеженого кола осіб, а владно-управлінський статус цього обмеженого кола осіб, власне, й пояснює феномен відвертої демагогії, нахабної аксіологічної короткозорості та критеріального релятивізму. У широкому розумінні зазначений владно-управлінський статус пов'язаний з неолібералізмом як ідеологічного забезпечення світопорядку, утвореного внаслідок падіння Берлінського муру й перемоги Заходу в Холодній війні. Однак неолібералізм – це лише лаштунки, які використовуються справжніми бенефіціарами для забезпечення не людства в цілому і навіть не глобальних перспектив, а особистих та корпоративних інтересів. Тому для предметного оперування причинно-наслідковими зв'язками варто ретельніше оглянути те, що знаходиться за лаштунками.

Отже, у більш предметному, вужчому розумінні праксеологічним утіленням неолібералізму є політико-управлінський тренд прогресизму. Оскільки у випадку прогресизму йдеться про формат інкогніто, то це також химера, однак тут все-таки більше змістовної визначеності, бо де-факто прогресизм є ідеологічною пропозицією соціалізму для суспільства, в якому до соціалізму превалює негативне ставлення. Тобто в даному разі йдеться про популістську версію соціалізму, яка маскує свій фактичний статус гаслами соціального прогресу й, звичайно ж, «боротьби за все хороше й проти всього поганого».

Ще більш предметним утіленням неолібералізму є фактор Глибинної Держави (Deep State). Здебільшого цей понятійний маркер асоціюється зі США, де він постає відображенням симбіотичного поєднання істеблішменту, номенклатури і бюрократичної верхівки країни. Втім, феномен Deep State не є чимось унікальним, питомо американським і притаманним виключно США: вже наприкінці 1950-х років у СРСР компартійна і господарська номенклатура

також утворили квазі-клас – зі своїми корпоративними інтересами, які істотно відрізнялися від національних інтересів, а також зі своїм світоглядом, стереотипами, етикою та етикетом. Цей аспект переконливо проілюстрував Мілован Джилас в алармістській книзі «Новий клас: аналіз комуністичної системи» [15]. Автор осмислив феномен відчуження і фактичного привласнення, приватизації влади компартійною верхівкою і соціалістичною бюрократією СРСР. Він зауважив, що номенклатура генеалогічно схильна до трансформації в квазі-клас, якому притаманне самоусвідомлення окремішності своїх інтересів, розбіжності цих інтересів з інтересами національними.

Глибинна Держава (Deep State) – це те, що в СРСР мало назву *номенклатура*, тобто та колода карт персоналій, які залишаються при владі (біля годівниці) попри будь-які тектонічні зрушення й катаклізми в суспільно-політичній сфері. Сукупність наведених Джиласом ознак радянської партійно-управлінської номенклатури насправді є універсальною для кожної Глибинної Держави безвідносно до суспільно-політичного ладу: вона перетворює цей суспільний прошарок на замкнену в своїх корпоративних межах структуру, яка функціонує на самовідтворювальних принципах секти. Зазначений ефект досягався (і продовжує досягатися!) насамперед за рахунок того, що, потрапивши в «обойму», з неї не випадають попри будь-що – некомпетентність, безвідповідальність, злочини. Система просто переміщує цих персонажів на інші місця, які є приблизно рівнозначними за критерієм можливості «харчуватися».

Коректне узагальнення констатує, що будь-яка «глибинність» (держави, істеблшменту, бюрократії, спецслужб тощо) – це де-факто сутнісна, ідентифікаційна і функціональна клановість, безликість і безідейність, а також функціонування за принципом «своїм – усе, чужим – закон». А ще ключовими складовими геному бюрократизму є конформізм, егоїзм та соціопатичність. Це також надмірне регулювання (*overregulatings*), покликане приховати одразу декілька «секретів Полішинеля» – зокрема й насамперед некомпетентність і кричущу кваліфікаційну невідповідність займаним посадам. І, звичайно ж, фундаментальна специфічна особливість бюрократії полягає не лише у вмінні знаходити собі й усім довкола роботу, а й у навіюванні значущості неістотної й навіть абсолютно безглуздої роботи. В такий спосіб бюрократія ретельно приховує свою некомпетентність. Сукупність таких функціональних алгоритмів лежала в основі легендарного мема Хав'єра Мілея з бензопилою.

Принагідно зазначимо, що **не існує жодного прикладу, коли міжнародна (глобальна, транснаціональна) організація (бюрократична структура) саморозпустилася з огляду на вичерпаність своїх завдань, функцій чи інструментарію.** Це надзвичайно показово, якщо врахувати, що

чимало випадків такої вичерпаності є очевидними навіть на рівні, скажімо так, логіки процесу, тому вони навіть не потребують скрупульозних документальних розкопок.

Ключова функціональна, мотиваційна і екзистенційна проблема обумовлена тією обставиною, що бюрократія як *правління бюро* генеалогічно протистоїть **репрезентативним формам правління**. Це призводить до принципової несумісності як із вимогами демократії, так і врешті-решт із латентним зниженням рівня функціональної ефективності. Втім, найбільша загроза як для окремого соціуму, так і для глобального світопорядку виникає тоді, коли відбувається зрощення правління бюро з репрезентативною формою правління – точніше, коли певна репрезентативна форма правління бере в союзники бюрократію з двоєдиною метою: з одного боку, для максимальної пролонгації своїх політико-управлінських повноважень; з іншого боку, для посилення управлінських позицій бюрократії, для наділення її щоразу новими повноваженнями і можливостями регламентування всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Саме з таким небезпечним симбіозом людству довелося мати справу на прикладі неприхованого альянсу неолібералізму та бюрократії в США впродовж кількох попередніх каденцій президентів, які були висуванцями від Демократичної партії. Як слушно зазначав Алексіс де Токвіль у книзі «Демократія в Америці», Американська Республіка проіснує доти, доки Конгрес не усвідомить, що може здійснювати підкуп народу грошима самого народу. Відбувається не просто популістський підкуп електорату за щоразу новими програмами й статтями видатків – має місце корупційний колообіг еліт, а саме: **створення політикумом оранжерейних умов для топ-рівня бюрократії призводить до того, що, навіть втративши попередні позиції в сегменті політикуму, політики опиняються на «теплих місцях» у середовищі бюрократії.**

Зрештою, це лише верхівка айсбергу загроз і небезпек, що виникають унаслідок функціонального й корупційного зрощення політикуму та бюрократії: чи не найбільша проблема пов'язана з тим, що з'являються передумови для перетворення суспільного буття на різновид життя в паралельній реальності, яку Віктор Пелевін позначив концептом «простір Фрідмана». Як влучно зауважив ведучий «The Daily Wire» Майкл Ноулз, неоліберальний прогресизм може бути настільки абсурдним, наскільки заманеться його «креативним менеджерам».

Зокрема, ріпост рейкової новини чи її «лайкання» в багатьох країнах, які знаходяться в авангарді прогресизму, прирівнюється до злочину. В законодавство «особливо прогресивних» країн вносяться показові корекції:

замість «жінка має право на аборт» нова редакція законів передбачає «право людини на аборт». Зміна нібито неістотна, однак надзвичайно показова: якщо ідентифікація чоловіком себе як жінки є прийнятною, то логічним продовженням має бути визнання можливості для таких «донедавна чоловіків» завагітніти, а відтак – і їхнього права на подальший аборт.

Відповідно до прописної істини соціальної філософії, мати спільну емоційну реакцію – тобто ідентифікувати себе з чимось – зовсім не означає бути ідентичним, володіти такою ідентичністю, адже існує безліч *status quo*, яких, з огляду насамперед на їхню генетичну зумовленість, неможливо переглянути й змінити. Однак за підтримки прогресистських політичних режимів така очевидність із легкістю ігнорується. Гротескний абсурдизм нехтування такою вимогою здорового глузду виразно проілюструвала віцепрезидент Сполучених Штатів Камала Харріс, яка спочатку позиціонувала себе як «перша в історії США жінка-губернатор індійського походження», а згодом – як «перша в історії США жінка африканського походження, яка претендує на посаду президента».

Хвороба абсурдизму набула настільки хронічних форм, що сьогодні недоречно вдаватися до послуг вишуканих інтелектуальних процедур і методик – більш адекватним відповідником нагальних потреб сьогодення є емансипація ідеї навіть не інтелекту, а звичайного здорового глузду, покликаною демонтувати абсурдистський Левіафан.

Під *здоровим глуздом* у даному разі слід розуміти політику дотримання базових (імперативних) вимог політичної культури – адекватності розуміння причинно-наслідкових явищ і процесів, зумовленості значущим контекстом тощо. Якщо цей імпаکت-фактор наявний, то зберігаються в силі перспективи суспільно-політичного розвитку; якщо ж він відсутній, то блокується суспільно-політичний розвиток, а натомість доводиться мати справу зі стагнацією, ентропією та деградацією – імперативами кризи світопорядку.

Дональд Трамп, який взяв ідею здорового глузду на озброєння своєї політичної доктрини другої президентської каденції, не є піонером-першопрохідником у цій концептуальній царині: у 1980-х критеріальним маркером здорового глузду ефективно оперував інший президент-республіканець – Рональд Рейган. А понад 200 років до нього з нагоди Американської декларації незалежності була опублікована книга Томаса Пейна «Здоровий глузд», яка одразу стала бестселером [22]. У цьому стислому й водночас ґрунтовному дослідженні автор аргументовано наполягав на **визначальності основних прав людини, для дотримання яких прийнятні навіть радикальні надмірності.**

Зрештою, ідея здорового глузду притаманна не лише американській інтелектуальній і політичній традиції: французька інтерпретаційна культура розмежовує щонайменше три різновиди смислу: *sens commun* (загальнозначущий смисл), *bon sens* (здоровий глузд), *sens unique* (унікальний, лише для тут-і-тепер смисл). Однак американський суспільно-політичний простір виявився все-таки найкращим живильним середовищем для пілотних проєктів здорового глузду. Зрештою, американцям не варто хизуватися цим фактом, бо в основі такого наслідку лежала причина відсутності здорового глузду під час прийняття багатьох доленосних політико-управлінських рішень.

Ефект Дональда Трампа можна лаконічно окреслити такою стратегемою: до біса всі існуючі формати й механізми – апробуємо нові підходи, адже в будь-якому разі гірше вже не буде. Тут напрошуються аналогії з легендарною світоглядно-аксіологічною формулою Фрідріха Ніцше: **якщо світ підійшов до фатальної межі, то чому б не переоцінити геть усі цінності?!** Це не ризикований крок несистемного політика, а якраз інтуїтивна вимога здорового глузду, адже продовжувати функціонування на попередніх згубних принципах і безпринципності – це гарантовано спрямувати суспільство у прірву. Зрештою, до таких висновків 47-й президент США прийшов ще в 1987 році, опублікувавши бестселер «Мистецтво угоди» [23].

Першим символічним жестом Дональда Трампа «для відновлення повноважень здорового глузду» був вердикт про визнання на офіційному рівні лише двох гендерів – чоловіків та жінок. Коментуючи цей президентський акт, прес-секретар Білого Дому Керолайн Левіт підвела такий лаконічний підсумок: усе гранично просто – існує лише дві статі; решта – від лукавого (Karoline Leavitt: «Only two sexes, pretty simple»).

Однак, Дональд Трамп не обмежується суто символічними актами боротьби з абсурдизмом, що призвів до краху світопорядку: він наполягає на радикальній прозорості й категоричній необхідності «висушити вашингтонське болото Deep State». Це неістотна реінтерпретація політико-управлінської максими інтелектуального гуру Стівена Беннона щодо «безальтернативної потреби докопатися до самого дна».

А докопуватися, між іншим, є до чого й така робота навіть в інтенсивному режимі може тривати роками. Вона асоціюється насамперед із Департаментом урядової ефективності (Department of Government Efficiency, DOGE), керованим Ілоном Маском. Членів цього Департаменту доброзичливо відрекомендовують ентузіастичним об'єднанням психопатів-чарівників (psychopath wizards), спроможних знаходити навіть найбільш ретельно приховані корупційні схеми.

Талановиті й непосидючі співробітники DOGE уже виявили, що Казначейство США (The Treasury Access Symbol, TAS) не може пояснити, на які видатки пішли \$4,7 трлн. Також встановлено, що найбільші системи американського медичного страхування «Medicare» та «Medicaid» викрали \$100 млрд («massive financial mismanagement»). З'ясовано, що в США існує 395 млн. номерів соціального страхування, хоча населення США є меншим на 60 млн. Це означає, що існує понад 60 млн «липових» номерів соціального страхування, куди роками з державного бюджету США надходять сотні мільярдів доларів (!), які кимось привласнюються. Крім того, згідно з базами даних соціального страхування, в США проживає 1,4 млн громадян віком понад 150 років, хоча відповідно до офіційної статистики найстаршому мешканцю США нещодавно виповнилося 114 років. Пенсії сплачувалися 6,5 млн віртуальних громадян США, які за документами є старшими 112 років, хоча по всьому світу таких геронтологів лише 45 осіб.

Цей безпрецедентний абсурдизм чомусь абсолютно не бентежив бюрократичну вертикаль Deep State. Напрошується очевидне запитання: чому? З високою вірогідністю можна припустити, що судові рішення найближчих років дадуть вичерпну відповідь не лише на це, а й на чимало інших резонансних запитань.

Втім, на деякі запитання відповіді вже сформульовано й вони не підлягають сумніву. Наприклад, чому США на самому початку другої каденції Дональда Трампа демонтують такий інструмент soft power, як USAID? Тому, що він був інструментом впливу не США, не засобом забезпечення свободи, демократії та національних інтересів цієї країни і навіть не способом експансії глобалізму в усіх сферах життєдіяльності людства, а маніпулятивною можливістю забезпечення вузькокорпоративних і навіть суто особистих інтересів, експлуатуючи наратив усіх тих пріоритетів, які були згадані вище.

Діяльність USAID кількох попередніх років – це абсолютна афера і фарс у форматі або фантомних проєктів, гроші на які корупційним чином привласнювалися «уповноваженими особами», або взагалі виділялися на підтримку структур, афільованих із такими терористичними структурами, як Хамас, Аль-Каеда, Талібан, Ісламська Держава і т. ін. [24]. USAID також активно співпрацювала із соросівським «Open Society Foundations» для переслідування демократичного лідера албанської опозиції Салі Беріші. З цією метою, яка обслуговувала особисті потреби й політико-бізнесові інтереси Джорджа Сороса, було виділено \$31,2 млн [20]. За цих та сукупності подібних обставин висновок про необхідність повністю ліквідувати USAID (dismantle USAID completely) не підлягала сумніву.

Реструктуризація сучасного світопорядку постає значущим контекстом переосмислення Україною пріоритетів і засобів розвитку. Наша країна все ще володіє розлогим діапазоном альтернатив державного будівництва в діапазоні від виконувати функцію ефективного інструмента політики боротьби з бюрократичним «болотом», інтенсивно впроваджувану адміністрацією Дональда Трампа, й до бути частиною цього «болота», прирікаючи країну на подальшу стагнацію і провокуючи жорстку боротьбу проти себе політичних антагоністів Deep State.

Політика здорового глузду вже довела свій функціональний статус імпакт-фактора ефективного суспільно-політичного розвитку. З цієї причини Україні доцільно зробити недвозначний вибір на користь парадигми здорового глузду як світоглядного й політико-управлінського критерію функціонування соціуму за висхідним трендом розвитку. В кожному разі треба виразно усвідомлювати, що країна, яка неспроможна чи з якихось причин не бажає засвоїти прописні істини ефективного функціонування, приречена на болісну стагнацію і подальший колапс.

Із болісною стагнацією Україна вже має справу тривалий час, а від її остаточного фіаско як державного проєкту парадоксальним чином втримує фактор зовнішньої загрози в особі російської агресії (спочатку загрози війни, а згодом і повноцінної війни). Однак війна так чи інакше закінчиться, а стагнація – за окресленою внутрішньою логікою процесу – набуде ще більш болісних форм, тому про розв'язання цієї проблеми варто подбати якомога швидше.

ВИСНОВКИ. Україна не є фронтменом ні світопорядкових реалій, ні тектонічних змін, що відбуваються в цій сфері останнім часом – вона перебуває не в інтер'єрі, а в екстер'єрі краху світопорядку, тому, згідно з формальною логікою, повинна володіти відносно високим рівнем захисту від загроз і викликів, пов'язаних із докорінним переформатуванням тих правил гри, що визначають конкретно-історичний формат світопорядку. Однак іронічний і водночас трагічний парадоксальність світопорядкових реалій пов'язаний із тим, що країни, які знаходяться на периферії краху світопорядку, зазнають більше збитків і втрат, ніж соціуми, котрі перебувають в епіцентрі цього краху, з якими цей крах масовою свідомістю, власне, й асоціюється. В даному разі спрацьовує принцип хвилі цунамі: там, де вона зароджується, її руйнівний ефект є мінімальним, а максимального значення він набуває для територій, розташованих на чималій відстані від епіцентру стихійного лиха.

За таких обставин актуалізується аспект мінімізації збитків і втрат, обумовлених крахом світопорядку, вибудованого на руїнах Берлінського муру наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Перспективи досягнення мети

такої мінімізації перебувають в істотній залежності від спроможності України (насамперед і в основному в особі політико-управлінської вертикалі й академічної свідомості) засвоїти повчальні уроки новітньої історії і здійснити коректний аналіз можливих альтернатив.

Окрім роботи над помилками пріоритетного значення набуває аргументоване визначення змістовного рельєфу світопорядкового оптимуму. Досягнення такої мети значною мірою залежить від ефективності використання інструментарію здорового глузду. Можна констатувати, що сучасний світ відчутно втомився від політики, яка ігнорує прописні істини здорового глузду. Нарешті прийшло розуміння очевидного: **якщо ви ігноруєте реальність в її фундаментальних причинно-наслідкових зв'язках, то цим створюєте проблему не для реальності, а для самих себе, позаяк реальність без вас дасть собі раду, а ви без реальності будете безпорадними перед кожним більш-менш значущим проблемним викликом.**

Список використаних джерел

1. Гурківська А.І. Політична дійсність в епоху постправди: змістовнофункціональні особливості. *Дис. ... доктора філософії за спеціальністю «052 – Політологія»*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Київ, 2022. 288 с.
2. Левкулич В.В. Сучасність у смисловому полі дискурсу справедливості. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Вип. 48 (частина II). С. 82–92.
3. Рафальський О.О., Самчук З.Ф. *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
4. Самчук З.Ф. Текст політики на тлі цивілізаційних контекстів і підтекстів як відсутній елемент освітнього дискурсу. *Освітній дискурс: збірник наукових праць* / Голов. ред. О.П. Кивлюк. Київ: ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2020. Випуск 24 (6). С. 7–22.
5. Снайдер Т. *Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка* / перекл. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен, 2020. 392 с.
6. Сучасний політичний дискурс з проблеми багатополусної реструктуризації сучасного світу: монографія / авторський колектив: З. Самчук, В. Левкулич, Ю. Шаповал, О. Чорний, В. Ковалевський; за заг. ред. З. Самчука. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 400 с.
7. Alexander J.C. *Performance and Power*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2011. 100 p.
8. Almond G. *A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science*. London and Newbury Park, CA.: Sage Publications, 1990. 348 p.
9. Beck N. Political Methodology: A Welcoming Discipline. *Journal of the American Statistical Association*. 2000. Vol. 95. # 450. P. 651–654.
10. Benoist A. de, Champetier Ch. *Manifesto for a European Renaissance*. Arktos Media Ltd., 2021. 50 p.
11. Brady H.E., Collier D., Box-Steffensmeier J.M. Overview of Political Methodology: Post-Behavioral Movements and Trends. *The Oxford Handbook of Political Science*. Ed. by R. E. Goodin. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 1005–1063.
12. Brown W. *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*. Columbia University Press, 2019. 264 p.
13. Castells M. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 592 p.

14. Deneen P.J. *Why Liberalism Failed (Politics and Culture)*. Yale University Press, 2019. 264 p.
15. Djilas M. *The New Class: An Analysis of the Communist System*. Praeger, 1957. 224 p.
16. Ferguson N., Zakaria F. *The End of the Liberal Order?* London: Oneworld Publications, 2020. 96 p.
17. Flassbeck H., Steinhardt P. *Failed Globalisation: Inequality, Money, And The Renaissance Of The State*. Singapore: World Scientific, 2020. 319 p.
18. Fukuyama F. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. Farrar, Straus and Giroux, 2015. 688 p.
19. Huntington S.P. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, 2006. 488 p.
20. 'Left's dark money network...': Tyler O'Neil exposes USAID's 'long history' with George Soros. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aKw15wIRea8>.
21. Munck G., Snyder R. *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007. 792 p.
22. Paine T. *Common Sense*. Penguin Classics, 1982. 128 p.
23. Trump D.J., Schwartz T. *Trump: The Art of the Deal*. New York: Random House, 1987. 372 p.
24. 'USAID funded Al-Qaeda, Taliban, ISIS...': US Congressman Scott Perry drops bombshell at House hearing. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GKefOY_3IQ0.

Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Philosophy,
Senior Researcher **Samchuk Zoreslav**,
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE PARADIGM OF A COMMON SENSE AS A TOOL FOR THE RENOVATION OF THE WORLD ORDER

World order is understood as a system of world order that determines the features and fundamental nature of interaction between key states and non-state actors. This system does not necessarily have to be consensually recognized or conventionally agreed upon at the global level – its presence or absence is determined by its functional capacity, the ability to perform the functions that underlie its calling, mission.

An essential attributive feature of world order is associated with the presence of someone who ensures compliance with order (i.e., a world arbitrator, policeman, etc.). The powers of such an arbitrator may not be recognized by all parties to international interaction, they may be questioned by many subjects – the effectiveness and persuasiveness of the execution of arbitration powers is of decisive importance. It is this aspect that largely determines the presence or absence of world order, its functional capacity.

The absolute majority of analysts recognize the crisis state of the modern world order as, if not the cause, then the consequence of practically all crisis phenomena

and trends of our time – starting with dissatisfaction with the processes of globalization, the beneficiaries of which are an extremely limited circle of corporate interest holders, and ending with the intensification of international tension and the conflict-generating nature of wars. It is quite objective and natural that the crisis status quo of the modern world order prompts the search for means of reformatting the world order on the principles of functional efficiency. After Donald Trump's victory in the US presidential elections in 2024, the prospects for a reboot of the world order are increasingly associated with the determinism of the common sense toolkit, which is already beginning to acquire paradigmatic and doctrinal features.

Keywords: crisis state of the modern world order; functional capacity; cause-and-effect relationships; megatrend of international tension; common sense as a factor in resetting the world order.

REFERENCES

1. Hurkivs'ka A.I. Politychna diysnist' v epokhu postpravdy: zmistovnofunktsional'ni osoblyvosti. *Dys. ... doktora filosofiyi za spetsial'nistyuu «052 – Politolohiya»*. Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, Kyiv, 2022. 288 s. {In Ukrainian}
2. Levkulych V.V. Suchasnist' u smyslovomu poli dyskursu spravedlyvosti. *Naukovyy visnyk. Seriya «Filosofiya»*. Kharkiv: KHNPU, 2017. Vyp. 48 (chastyna II). S. 82–92. {In Ukrainian}
3. Rafal's'kyi O.O., Samchuk Z.F. *Tsyvilizatsiyni perekhrestya suchasnoho suspil'stva*. K.: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2018. 688 s. {In Ukrainian}
4. Samchuk Z.F. Tekst polityky na tli tsyvilizatsiynykh kontekstiv i pidtekstiv yak vidsutniy element osvith'oho dyskursu. *Osvitniy dyskurs: zbirnyk naukovykh prats' / Holov. red. O.P. Kyvlyuk*. Kyiv: TOV «Naukovo-informatsiynе ahent'stvo «Nauka-tekhnohohiyi-informatsiya», 2020. Vypusk 24 (6). S. 7–22. {In Ukrainian}
5. Snayder T. Shlyakh do nesvobody. *Rosiya, Yevropa, Ameryka / perekl. z anhl. H. Herasym*. L'viv: Choven, 2020. 392 s. {In Ukrainian}
6. Suchasnyy politychnyy dyskurs z problemy bahatopolyusnoyi restrukturyzatsiyi suchasnoho svitu: monohrafiya / avtors'kyi kolektyv: Z. Samchuk, V. Levkulych, YU. Shapoval, O. Chornyy, V. Kovalevs'kyi; za zah. red. Z. Samchuka. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2022. 400 s. {In Ukrainian}
7. Alexander J.C. *Performance and Power*. Cambridge, Malden: Polity Press, 2011. 100 p. {In English}
8. Almond G. *A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science*. London and Newbury Park, CA.: Sage Publications, 1990. 348 p. {In English}

9. Beck N. Political Methodology: A Welcoming Discipline. *Journal of the American Statistical Association*. 2000. Vol. 95. # 450. P. 651–654. {In English}
10. Benoist A. de, Champetier Ch. *Manifesto for a European Renaissance*. Arktos Media Ltd., 2021. 50 p. {In English}
11. Brady H.E., Collier D., Box-Steffensmeier J.M. Overview of Political Methodology: Post-Behavioral Movements and Trends. *The Oxford Handbook of Political Science*. Ed. by R.E. Goodin. Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 1005–1063. {In English}
12. Brown W. *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*. Columbia University Press, 2019. 264 p. {In English}
13. Castells M. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 592 p. {In English}
14. Deneen P.J. *Why Liberalism Failed (Politics and Culture)*. Yale University Press, 2019. 264 p. {In English}
15. Djilas M. *The New Class: An Analysis of the Communist System*. Praeger, 1957. 224 p. {In English}
16. Ferguson N., Zakaria F. *The End of the Liberal Order?* London: Oneworld Publications, 2020. 96 p. {In English}
17. Flassbeck H., Steinhardt P. *Failed Globalisation: Inequality, Money, And The Renaissance Of The State*. Singapore: World Scientific, 2020. 319 p. {In English}
18. Fukuyama F. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. Farrar, Straus and Giroux, 2015. 688 p. {In English}
19. Huntington S.P. *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press, 2006. 488 p. {In English}
20. 'Left's dark money network...': Tyler O'Neil exposes USAID's 'long history' with George Soros. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aKw15wIRea8>. {In English}
21. Munck G., Snyder R. *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007. 792 p. {In English}
22. Paine T. *Common Sense*. Penguin Classics, 1982. 128 p. {In English}
23. Trump D.J., Schwartz T. *Trump: The Art of the Deal*. New York: Random House, 1987. 372 p. {In English}
24. 'USAID funded Al-Qaeda, Taliban, ISIS...': US Congressman Scott Perry drops bombshell at House hearing. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GKefOY_3IQ0. {In English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.286-297

УДК 323.2+352

д.п.н., професор **Семенченко Ф.Г.**,
semenchenko_fh@knuba.edu.ua, ORID: 0000-0001-8485-7594,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Розглянуто сучасні підходи до організації публічної влади на рівні територіальних громад, а також механізми їх співробітництва у контексті децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Акцентується увага на ключових аспектах функціонування публічної влади, зокрема на забезпеченні ефективного управління, прозорості та відкритості в прийнятті рішень, а також на залученні громадян до процесів управління. Особливу увагу приділено аналізу правових, економічних та соціальних чинників, що впливають на розвиток територіальних громад. Досліджуються моделі міжмуніципального співробітництва, які сприяють оптимізації використання ресурсів, покращенню якості надання публічних послуг та розвитку інфраструктури. Підкреслюється важливість створення певних умов для розвитку місцевих ініціатив, підтримки малого та середнього бізнесу, а також забезпечення соціальної згуртованості громад.

Аналізуються результати дослідження практик співробітництва територіальних громад як в Україні так і за кордоном. А також питання фінансової самостійності громад, розподілу повноважень між різними рівнями влади. Роль громадських організацій у процесах прийняття рішень. Пропонуються альтернативні шляхи щодо вдосконалення механізмів організації публічної влади та співробітництва громад, зокрема шляхом розробки стратегій розвитку, впровадження інноваційних підходів до управління та забезпечення активної участі громадян у місцевому самоврядуванні. Підкреслюється, що ефективна організація публічної влади та міцне співробітництво територіальних громад є ключовими умовами для досягнення сталого розвитку регіонів та покращення якості життя громадян.

Ключові слова: публічна влада; територіальні громади; співробітництво; міжмуніципальна кооперація; комунікація влади; розвиток територій; громадські ініціативи; інновації в управлінні.

Постановка проблеми. Організація публічної влади та співробітництво територіальних громад є ключовим елементом ефективного функціонування

держави та забезпечення сталого розвитку регіонів. У сучасних умовах децентралізації влади в Україні виникає низка проблем, пов'язаних із недостатньою узгодженістю дій між різними рівнями публічної влади, а також між територіальними громадами. Це призводить до неефективного використання ресурсів, неузгодженості в прийнятті управлінських рішень, недостатнього рівня забезпечення надання публічних послуг та низької активності громадян у процесах місцевого самоврядування. Саме важливість даного питання потребує глибокого наукового аналізу для розробки теоретичних основ та методологічних підходів до вдосконалення механізмів організації публічної влади та співробітництва територіальних громад. Важливим є дослідження міжнародного досвіду, адаптація найкращих практик до умов України та розробка інноваційних моделей управління, які забезпечать ефективну взаємодію між різними рівнями влади.

Власне на практиці необхідно запровадити механізми, які сприятимуть: покращенню координації між центральною, регіональною та місцевою владою; розвитку міжгромадського співробітництва для вирішення спільних проблем (наприклад, у сфері інфраструктури, екології, соціальних послуг); підвищенню прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування. Ефективна організація публічної влади та співробітництво громад є важливими чинниками соціально-економічного розвитку територій. Вони сприяють залученню інвестицій, покращенню якості життя населення та зменшенню диспропорцій між регіонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація публічної влади та співробітництво територіальних громад є ключовим аспектом розвитку місцевого самоврядування, децентралізації та ефективного управління ресурсами. Дана тема активно досліджується в контексті адміністративної реформи в Україні, а також у світовій практиці місцевого управління. У роботах таких учених, як І. Колишко, В. Кравченко, О. Копійка, розглядаються етапи децентралізації в Україні, зокрема створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та передача їм повноважень та ресурсів. Вони підкреслюють, що успіх реформи залежить від ефективного співробітництва між громадами, органами місцевого самоврядування та центральною владою.

У наукових публікаціях Є. Баранівського та М. Петренка розглядаються моделі співпраці громад через створення міжмуніципальних асоціацій та спільних підприємств. Такі форми співробітництва дозволяють ефективно вирішувати спільні проблеми, такі як управління відходами, розвиток транспортної інфраструктури тощо. Дослідження О. Ткачука та І. Литвина підкреслюють, що основним викликом для громад залишається недостатня фінансова автономія. Багато громад залежать від трансфертів з державного

бюджету, що обмежує їхню здатність до самостійного розвитку. У наукових доробках Ю. Ганущак та А. Шевчука зазначається, що багато громад в Україні не мають достатньої кількості кваліфікованих кадрів для ефективного управління, що потребує розвитку навчальних програм та обміну досвідом.

У сучасних дослідженнях, зокрема роботах О. Сидоренка та М. Ковальчука, акцент робиться на впровадженні цифрових технологій для покращення управління громадами. Електронні сервіси, платформи для громадських обговорень та системи моніторингу дозволяють підвищити прозорість та ефективність роботи органів публічної влади.

Варто відзначити, що у багатьох випадках співробітництво між громадами обмежується формальними угодами або взаємодією лише у вузьких сферах (наприклад, утилізація відходів, транспорт). Відсутні ефективні механізми для глибокого інтегрування ресурсів, спільного вирішення стратегічних питань (екологія, інфраструктура, соціальні послуги). Потрібно розробити моделі міжгромадського співробітництва, які враховуватимуть економічні, соціальні та географічні особливості регіонів. Це потребує наукового аналізу досвіду інших країн та адаптації їхніх практик до українських умов.

Актуальність Навіть після реформи децентралізації залишаються питання щодо ефективності роботи органів місцевого самоврядування. Часто це пов'язано з недостатньою кваліфікацією чиновників, корупцією або відсутністю чітких механізмів звітності перед громадянами. Необхідно розробити систему підвищення кваліфікації працівників місцевих органів влади, а також впровадити механізми громадського контролю та прозорості у прийнятті рішень.

Попри прогрес у розвитку громадянського суспільства, значна кількість громадян залишаються пасивними у процесах управління на місцевому рівні. Це може бути пов'язано з недостатньою інформованістю, відсутністю довіри до влади або складністю процедур участі. Необхідно розробити інноваційні механізми залучення громадян, такі як цифрові платформи для обговорення та голосування, а також підвищувати правову культуру населення.

Мета даної статті полягає в аналізі та оцінці механізмів організації публічної влади в Україні, зокрема у контексті функціонування територіальних громад; висвітлення важливості ефективного співробітництва між органами місцевого самоврядування, державними установами та громадськістю для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя громадян.

Результати та їх обґрунтування. Публічна влада є важливою складовою демократичного устрою та основою функціонування сучасних держав. Вона охоплює різні інституції, механізми та процеси, які забезпечують управління

суспільством, реалізацію загальних інтересів та забезпечення прав і свобод громадян [6]. О. Долженков визначає публічну владу як владу, що здійснюється від імені суспільства та в його інтересах. Вона включає в себе різноманітні форми управління, які можуть бути як державними, так і недержавними. Основною метою публічної влади є забезпечення соціальної справедливості, правопорядку, розвитку економіки та соціальної сфери, а також захисту прав і свобод громадян [4]. Публічна влада реалізується через інституції, які мають законодавчі, виконавчі та судові повноваження. Це власне означає, що публічна влада не є однолінійною, а складається з багатосшарового механізму, в якому різні інституції взаємодіють одна з одною.

Тож, виокремимо складові публічної влади. Законодавча влада – це інституція, яка відповідає за прийняття законів, що регулюють життя суспільства. Законодавча влада забезпечує формування правової основи для функціонування держави та її інститутів. В Україні законодавча влада представлена Верховною Радою, яка складається з депутатів, обраних на демократичних виборах. Виконавча влада відповідає за реалізацію законів та управління державними справами. Виконавча влада включає уряд, міністерства, місцеві органи влади та інші державні структури. Виконавча влада має право видавати підзаконні акти, які уточнюють і конкретизують закони, а також організовувати виконання державних програм. Судова влада забезпечує захист прав і свобод громадян, а також контролює відповідність дій держави законам. Судова влада є незалежною і має право ухвалювати рішення, які є обов'язковими для виконання. В Україні судова влада представлена різними судами – від місцевих до Верховного Суду [1].

Місцеве самоврядування – це важлива складова публічної влади, яка забезпечує участь громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Місцеве самоврядування дозволяє громадам самостійно вирішувати власні проблеми, реалізувати місцеві програми та проекти, що відповідають інтересам жителів[8]. Громадянське суспільство хоча і не є формальною складовою публічної влади, відіграє важливу роль у контролі за діяльністю державних органів, сприяє розвитку демократії та забезпечує участь громадян у суспільних процесах. Неприбуткові організації, профспілки, асоціації та інші структури громадянського суспільства можуть впливати на формування політики та реалізацію законів.

Місцеве самоврядування та децентралізація влади є ключовими елементами сучасних демократичних процесів у багатьох країнах світу, зокрема в Україні. Дані процеси спрямовані на підвищення ефективності управління, забезпечення прозорості та підзвітності органів влади, а також на активізацію участі громадян у прийнятті рішень. Організація публічної влади на рівні

територіальних громад, які є базовою ланкою місцевого самоврядування, відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку регіонів та покращенні якості життя населення. Децентралізація влади передбачає перерозподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади, що дозволяє територіальним громадам самостійно вирішувати питання місцевого значення. Цей підхід сприяє підвищенню ефективності управління, оскільки місцеві органи влади краще знають потреби та проблеми своїх громад. У рамках децентралізації в Україні було створено об'єднані територіальні громади (ОТГ), які отримали більше повноважень та ресурсів для розвитку своїх територій [6].

Сучасні підходи до організації публічної влади на рівні територіальних громад базуються на принципах демократії, прозорості та підзвітності. Основні елементи даної організації включають:

- місцеві ради та виконавчі органи. Місцеві ради, обрані громадами, є основним органом прийняття рішень. Вони затверджують бюджети, програми розвитку та інші важливі документи. Виконавчі органи, такі як сільські, селищні чи міські голови, відповідають за реалізацію цих рішень;

- участь громадян. Одним із ключових принципів сучасного місцевого самоврядування є активна участь громадян у прийнятті рішень. Це може здійснюватися через громадські слухання, ініціативи, петиції та інші механізми;

- електронне врядування. Використання цифрових технологій дозволяє підвищити прозорість та ефективність роботи органів влади. Електронні сервіси, такі як, наприклад, портали державних послуг, спрощують взаємодію громадян з органами влади [8].

У контексті децентралізації важливим є співробітництво між територіальними громадами, що дозволяє об'єднувати ресурси та зусилля для вирішення спільних проблем. Основні механізми такого співробітництва включають: міжмуніципальна кооперація – громади можуть об'єднуватися для реалізації спільних проектів, таких як будівництво інфраструктури, розвиток туризму чи екологічні ініціативи. Це певним чином дозволяє економити ресурси та підвищувати ефективність використання коштів. Асоціації органів місцевого самоврядування – створення асоціацій та об'єднань органів місцевого самоврядування дозволяє координувати дії, обмінюватися досвідом та представляти інтереси громад на регіональному та національному рівнях [1]. Публічно-приватне партнерство (ППП) – залучення приватного сектору до реалізації проектів розвитку громад дозволяє забезпечити додаткові ресурси та інноваційні підходи. PPP може бути ефективним механізмом для розвитку інфраструктури, охорони здоров'я, освіти тощо.

Проте, успішний розвиток територіальних громад залежить від комплексу чинників, серед яких особливе місце займають правові, економічні та соціальні аспекти. Так, правові чинники є основою для функціонування та розвитку територіальних громад. Вони визначають межі повноважень місцевих органів влади, механізми фінансування та взаємодії з центральними органами влади. Реформи, спрямовані на децентралізацію, надають територіальним громадам більше повноважень для самостійного вирішення місцевих питань. Це власне включає управління місцевими бюджетами, розвиток інфраструктури та надання послуг населенню. Проте недостатня чіткість у розподілі повноважень між різними рівнями влади може призводити до бюрократичних бар'єрів. Ефективний розвиток громад можливий лише за умови наявності стабільних джерел фінансування. Правові норми, що регулюють формування місцевих бюджетів, податкові надходження та трансферти з державного бюджету, відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості громад [7]. М. Огороднійчук відзначає, що правові механізми, такі як громадські слухання, ініціативи та петиції, забезпечують участь громадян у прийнятті рішень. Це сприяє підвищенню прозорості та підзвітності органів влади [3].

Економічні чинники є основним «драйвером» розвитку територіальних громад. Вони включають доступ до ресурсів, інвестиційний клімат та економічний потенціал територій. Фінансова спроможність громад залежить від їх економічного потенціалу, включаючи податкові надходження, доходи від місцевих підприємств та інвестицій. Громади з розвиненою економічною інфраструктурою мають більше можливостей для реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів. О. Бойко наголошує на тому, що залучення інвестицій є ключовим фактором розвитку громад. Це залежить від стабільності правового середовища, наявності інфраструктури та кваліфікованої робочої сили. Публічно-приватне партнерство (ППП) може стати ефективним механізмом для реалізації великих проєктів [2].

Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ) сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень та підвищенню рівня життя населення. Громади, які створюють сприятливі умови для бізнесу, мають більше шансів на економічний розвиток. Соціальні чинники відображають якість життя населення та рівень соціальної згуртованості громад. Вони включають доступ до освіти, охорони здоров'я, культури та соціальних послуг. Наявність якісної інфраструктури (дороги, транспорт, комунальні послуги) є важливим чинником розвитку громад. Вона впливає на якість життя населення та привабливість території для інвесторів [4]. Доступність якісної освіти та медичних послуг є ключовим фактором соціального розвитку. Громади, які інвестують у дані сфери, забезпечують стабільний розвиток та зменшують

соціальну нерівність. Саме активна участь громадян у житті громади, розвиток громадських ініціатив та волонтерських рухів сприяють створенню соціального капіталу. Це важливий чинник для подолання кризових ситуацій та реалізації спільних проектів.

У сучасному світі питання організації публічної влади та ефективного співробітництва територіальних громад стає дедалі актуальнішим. Різноманітність підходів до управління, що спостерігається в різних країнах світу, дає можливість вивчати та адаптувати найкращі практики до умов України. Одним із найбільш успішних прикладів децентралізації є модель, що застосовується в Німеччині. Німецька система публічного управління характеризується значним рівнем автономії для земель (штатів), що дозволяє кожному з них адаптувати свої політики відповідно до місцевих потреб. Це дозволяє територіальним громадам мати значний вплив на прийняття рішень, що стосуються їхнього розвитку [7]. У Франції також реалізується принцип децентралізації, але з акцентом на міжмуніципальне співробітництво. Французькі громади мають можливість об'єднувати свої ресурси для вирішення спільних проблем, що забезпечує ефективніше використання бюджетних коштів та покращення якості послуг для населення. У країнах Скандинавії, таких як Швеція та Данія, існує потужна традиція співпраці між територіальними громадами. Тут активно використовуються моделі партнерства, де громади спільно реалізують проекти, спрямовані на розвиток інфраструктури, соціальних послуг та екологічних ініціатив. Наприклад, у Швеції громади часто укладають угоди про співпрацю в освітній сфері, що дозволяє обмінюватися досвідом та ресурсами.

Сінгапур, невелика, але надзвичайно динамічна країна, став прикладом ефективної організації публічної влади та співробітництва територіальних громад. Завдяки своїй унікальній моделі управління, Сінгапур зміг досягти значних успіхів у соціально-економічному розвитку, що робить його досвід цікавим для даного дослідження. Організація публічної влади в Сінгапурі базується на принципах ефективності, прозорості та підзвітності. Основною метою державного управління є забезпечення добробуту населення, підтримка економічного зростання та соціальної стабільності. Уряд Сінгапуру активно використовує дані та аналітику для прийняття рішень, що дозволяє йому оперативно реагувати на виклики та потреби суспільства [8].

Уряд Сінгапуру має чітко визначені стратегічні цілі, які реалізуються через довгострокові плани розвитку. Це включає в себе інфраструктурні проекти, розвиток освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Хоча центральний уряд контролює основні напрямки політики, місцеві органи влади мають значну автономію у реалізації програм на своїх територіях. Це дозволяє

враховувати специфіку кожної громади та її потреби. Сінгапур активно впроваджує інформаційні технології в управлінні, що дозволяє спростити комунікацію між громадою та владою, а також забезпечує доступ до інформації. Зауважимо, що співробітництво між територіальними громадами в Сінгапурі реалізується через різноманітні програми та ініціативи. Важливими аспектами цього співробітництва є ініціативи на рівні громади. Сінгапур має систему «Громадських центрів», які слугують місцем для проведення заходів, зустрічей та обговорень з громадою. Це сприяє активній участі мешканців у процесах прийняття рішень. Уряд країни співпрацює з НДО та приватним сектором для реалізації соціально важливих програм, таких як боротьба з бідністю та підтримка вразливих груп населення. Це дозволяє мобілізувати ресурси та залучити експертні знання. У Сінгапурі активно заохочують громадян вносити свої пропозиції щодо покращення якості життя у своїх громадах. Це робиться через різноманітні платформи для обговорення, опитування та громадські слухання [2].

Для України адаптація досвіду Сінгапуру щодо організації публічної влади та співробітництва територіальних громад може стати важливим кроком до покращення системи публічної влади. Перш за все, необхідно зосередитися на підвищенні професіоналізму державних службовців. Інвестиції в їхнє навчання, запровадження системи оцінки ефективності виконання обов'язків допоможуть створити прозору та підзвітну систему. По-друге, Україні варто запровадити механізми залучення громади до прийняття рішень. Це може бути реалізовано через проведення громадських слухань, консультацій, а також створення платформ для обміну ідеями між громадянами та владою. Важливо, щоб люди відчували себе частиною процесу, а їхня думка враховувалася при прийнятті рішень. Але також слід відзначити, що попри численні переваги, реалізація сінгапурського досвіду в Україні стикається з певними викликами. Історичні, культурні та соціально-економічні фактори можуть впливати на сприйняття нових підходів. Однак, незважаючи на ці труднощі, впровадження ефективних практик управління та залучення громадян до процесу прийняття рішень відкриває нові перспективи для розвитку територіальних громад в Україні.

Дійсно, як відзначає Л. Горохова, країни, які реалізували ефективні моделі публічної влади, часто акцентують увагу на прозорості та участі громадян у процесах прийняття рішень [3]. Наприклад, в Канаді існує практика проведення консультацій з населенням перед ухваленням важливих рішень, що дозволяє враховувати думки та потреби місцевих жителів. Це не лише підвищує довіру до органів влади, але й забезпечує більш якісне управління. Не менш важливим аспектом сучасного публічного управління є використання цифрових

технологій. У багатьох країнах, зокрема в Естонії, реалізуються електронні платформи для взаємодії між громадянами та органами влади. Це забезпечує швидкий доступ до інформації, дозволяє проводити опитування та голосування з важливих питань, а також спрощує процедури подання заяв і скарг.

В умовах війни з Росією Україна стала свідком численних викликів, які поставили під загрозу стабільність та ефективність системи публічної влади. Війна не лише вимагає мобілізації ресурсів та зусиль держави, але й створює нові умови для функціонування територіальних громад. Важливою складовою у даній ситуації є організація публічної влади та ефективне співробітництво між громадами, що стає критично необхідним для забезпечення безпеки, соціальної стабільності та розвитку. Однією з основних проблем є недостатня координація між різними рівнями влади – центральною, регіональною та місцевою. В умовах війни, коли ресурси обмежені, а потреби громадам зростають, важливо, щоб територіальні громади мали змогу швидко реагувати на виклики, що постають перед ними. Відсутність чіткої комунікації та визначення пріоритетів може призвести до дублювання зусиль, неефективного використання ресурсів і, як наслідок, до збільшення соціальної напруги [1].

Війна вносить корективи в традиційні моделі публічного управління в Україні. Перш за все, це стосується безпеки. Громади, які знаходяться в зоні бойових дій, стикаються з необхідністю забезпечення захисту своїх мешканців, що вимагає нових підходів до організації публічної влади. Це може включати створення добровільних формувань, залучення волонтерів та активістів, а також укладення угод із підприємствами для забезпечення необхідних ресурсів. Крім того, війна впливає на економічну ситуацію в громадах. Зниження доходів, зростання безробіття та потреба у соціальному забезпеченні створюють додаткове навантаження на органи місцевого самоврядування. У таких умовах важливо забезпечити не лише стабільність бюджетів, але й шукати нові джерела фінансування, зокрема через міжнародну допомогу та гранти [7].

Ефективне співробітництво між територіальними громадами стає ключовим фактором для подолання кризових ситуацій в Україні. Об'єднання зусиль у вирішенні спільних проблем дозволяє не лише зекономити ресурси, але й створити більш потужні механізми реагування на виклики. Так, громади можуть об'єднуватися для спільного забезпечення безпеки, організації гуманітарної допомоги або реалізації соціальних програм. Також важливою є роль громадських організацій та волонтерських рухів, які часто беруть на себе функції, що традиційно належать державі. У таких умовах публічна влада повинна бути готовою до партнерства з даними структурами, що дозволить забезпечити більш ефективне виконання поставлених завдань [8].

Висновки. Організація публічної влади та співробітництво територіальних громад є ключовими елементами успішної децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Ефективна організація публічної влади на рівні громад передбачає чіткий розподіл повноважень, забезпечення фінансової автономії та активну участь громадян у процесах прийняття рішень. Співробітництво між громадами, зокрема через міжмуніципальну кооперацію, асоціації органів місцевого самоврядування та публічно-приватне партнерство, дозволяє об'єднувати ресурси та зусилля для реалізації спільних проєктів, що сприяє стабільному розвитку територій. Проте для повноцінного розвитку громад необхідно подолати низку викликів, таких як недостатня фінансова спроможність, неефективне правове регулювання та соціально-економічна нерівність між міськими та сільськими громадами. Успішна реалізація реформ вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, залучення інвестицій, підвищення кваліфікації місцевих кадрів та активізацію громадянської участі. Лише за умови синергії правових, економічних та соціальних чинників можливе створення потужних, самодостатніх територіальних громад, які зможуть забезпечити високий рівень життя населення та сталий розвиток регіонів в Україні.

Література

1. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2022. № 1 (60). 148 с.
2. Бойко О.В. Інновації в публічному управлінні: зарубіжний досвід та українські реалії. Київ: Ніка-Центр, 2020. 344 с.
3. Горохова Л., Козловець М., Огороднійчук М. Навчальний посібник для підготовки до вивчення вибіркової освітньої компоненти «Децентралізація публічної влади» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей Політологія, Право, Публічне управління та адміністрування. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 236 с.
4. Долженков О.О. Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності: навч. посіб. Одеса: видавець Букаєв В.В. 2019. 190 с.
5. Конституція України. Із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.02.2025).
6. Публічне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи: матеріали XI наук. Інтернет-конф. За міжнар. участю для аспірантів та докторантів. 29 трав. 2020 р. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2020. 286 с.
7. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. У трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28

квітня 2022 р.; ред. колегія: І.О. Дегтярєва, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 2. К.: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 246 с.

8. Публічне управління: український вимір: матеріали щорічної наук. практ. конференції, 7 грудня 2022 р., м. Харків; електронне видання. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2023. 176 с.

Doctor of Political Sciences, Professor **Semenchenko Fedir**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

ORGANIZATION OF PUBLIC AUTHORITY AND COOPERATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Modern approaches to the organization of public authorities at the level of territorial communities are considered, as well as mechanisms for their cooperation in the context of decentralization and reform of local self-government. The focus is on key aspects of the functioning of public authorities, in particular, on ensuring effective management, transparency and openness in decision-making, as well as on involving citizens in management processes. Particular attention is paid to the analysis of legal, economic and social factors that influence the development of territorial communities. Models of intermunicipal cooperation are studied, which contribute to the optimization of resource use, improvement of the quality of public services and infrastructure development. The importance of creating certain conditions for the development of local initiatives, support for small and medium-sized businesses, as well as ensuring social cohesion of communities is emphasized.

The results of a study of cooperation practices of territorial communities both in Ukraine and abroad are analyzed. As well as the issues of financial independence of communities, the distribution of powers between different levels of government. The role of public organizations in decision-making processes. Alternative ways are proposed to improve the mechanisms of organizing public authorities and community cooperation, in particular by developing development strategies, implementing innovative approaches to management and ensuring active participation of citizens in local self-government. It is emphasized that effective organization of public authorities and strong cooperation of territorial communities are key conditions for achieving sustainable development of regions and improving the quality of life of citizens.

Keywords: public authorities; territorial communities; cooperation; intermunicipal cooperation; government communication; territorial development; public initiatives; innovations in management.

REFERENCES:

1. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. prats. [Current problems of public administration]. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. 2022. № 1 (60). 148 s. {in Ukrainian}
2. Boiko O.V. (2020). Innovatsii v publichnomu upravlinni: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski realii. [Innovations in public administration: foreign experience and ukrainian realities]. Kyiv: Nika-Tsentr, 344 s. {in Ukrainian}
3. Horokhova L., Kozlovets M., Ohorodniichuk M. (2024). Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do vyvchennia vybirkovoi osvitoi komponenty «Detsentralizatsiia publichnoi vlady» [Study guide for preparing to study the selective educational component «Decentralization of public power»] dlia здобувачив pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti Politolohiia, Pravo, Publichne upravlinnia ta administruvannia. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 236 s. {in Ukrainian}
4. Dolzhenkov O.O. (2019). Publichne upravlinnia ta administruvannia: vstup do spetsialnosti [Public management and administration: admission to the specialty]: navch. posib Odesa: vydavets Bukaiev V.V. 190 s. {in Ukrainian}
5. Konstytutsiia Ukrainy. Iz zminy ta dopovnenniamy [Constitution of Ukraine as amended]. Retrieved February 12, 2025, from: <https://surl.li/rqvloa> {in Ukrainian}
6. Publichne upravlinnia v Ukraini: istoriia derzhavotvorennia, vyklyky ta perspektyvy [Public administration in Ukraine: history of state formation, challenges and prospects]: materialy XI nauk. Internet-konf. Za mizhnar. uchastiu dlia aspirantiv ta doktorantiv. 29 trav. 2020 r. Odesa: ORIDU NADU, 2020. 286 s. {in Ukrainian}
7. Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh viiny i v postvoiennyi period v Ukraini [Public management and administration in war and post-war periods in Ukraine]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. U trokh tomakh, m. Kyiv, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity» NAPN Ukrainy, 15-28 kvitnia 2022 r.; red. kolehiia: I.O. Dehtiarova, V.S. Kuibida, P.M. Petrovskyi ta in., uklad. T.O. Melnyk. T. 2. K.: DZVO «UMO» NAPN Ukrainy, 2022. 246 s. {in Ukrainian}
8. Publichne upravlinnia: ukraïnskyi vymir [Public administration: ukrainian dimension]: materialy shchorichnoi nauk. prakt. konferentsii, 7 hrudnia 2022 r., m. Kharkiv; elektronne vydannia. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. 2023. 176 s. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.298-307

УДК 330:658

Кричевська Ю.В.,Krychevska.yv@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0003-7036-3376,
Київський національний університет будівництва і архітектури

МЕТОДИКО-АНАЛІТИЧНІ КОМПОНЕНТИ ТА БАЗОВІ ФУНКЦІОНАЛИ ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ОЦІНКИ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ-СТЕЙКХОЛДЕРІВ БУДІВНИЦТВА

Сучасний розвиток будівельної галузі супроводжується значними викликами, пов'язаними з необхідністю підвищення ефективності управління підприємствами-стейкхолдерами, оптимізації витрат, цифрової трансформації та інтеграції принципів сталого розвитку. У зв'язку з цим актуальним є оновлення науково-методичних підходів до побудови полікритеріальної системи економіко-управлінської оцінки операційної діяльності підприємств, залучених до реалізації будівельних проєктів. У статті розглядається еволюція концепцій полікритеріальної оцінки ефективності підприємств, що включає такі підходи, як збалансована система показників (BSC), управління на основі створення вартості (VBM), управління на основі ключових показників ефективності (KPI), концепція «розумного» управління підприємством (SEM), оцінка конкурентоспроможності підприємств (CEE) та інші. Проаналізовано 15 ключових індикаторів фінансового та операційного аналізу, серед яких рентабельність активів (ROA), оборотність запасів, виконання будівельного графіка (SPI), коефіцієнт ефективності витрат (CPI), середній термін обороту дебіторської заборгованості (DSO), частка автоматизованих процесів (AR), коефіцієнт утримання персоналу (ERR) тощо. Запропонована методологія дозволяє комплексно оцінювати адаптивність підприємств до ринкових умов, їхню фінансову стабільність, ефективність використання ресурсів та рівень цифрової трансформації. Особлива увага приділена інтеграції цифрових технологій у систему оцінки, використанню великих даних та штучного інтелекту для прогностичного аналізу та прийняття управлінських рішень. Результати дослідження можуть бути використані для формування сучасних моделей оцінки діяльності будівельних підприємств, удосконалення стратегічного управління, зменшення операційних ризиків та підвищення загальної ефективності реалізації будівельних проєктів.

Ключові слова: економіко-управлінська оцінка; будівельне підприємство; фінансовий аналіз; операційний аналіз; конкурентоспроможність;

цифровізація; управління проєктами; сталий розвиток; ризик-менеджмент; індикатори ефективності; стратегічне управління.

Постановка проблеми. Оновлення науково-методичних підходів до побудови полікритеріальної системи економіко-управлінської оцінки операційної діяльності підприємств-стейкхолдерів проєктів будівництва є необхідним кроком у контексті сучасних викликів, що постають перед будівельною галуззю. З огляду на динамічні зміни в економічному середовищі, цифровізацію процесів, підвищення вимог до екологічної стійкості та ефективності використання ресурсів, розробка багатокритеріальних систем оцінки діяльності підприємств, залучених до реалізації будівельних проєктів, набуває особливого значення. Оновлення таких підходів передбачає інтеграцію сучасних методів аналізу, врахування взаємозв'язку між економічними, управлінськими, технологічними та екологічними параметрами діяльності підприємств-стейкхолдерів будівельних проєктів. Полікритеріальність у цьому контексті означає використання багаторівневої системи показників, які відображають фінансову стійкість, рівень інноваційності, ефективність використання ресурсів, соціальний вплив, екологічну безпеку та ступінь цифровізації операційної діяльності. Ключовим аспектом оновлення підходів є адаптація методів математичного моделювання та аналізу великих даних для оцінки ефективності операційної діяльності підприємств. Методи нечіткої логіки, аналіз ієрархій, машинного навчання та штучного інтелекту дозволяють забезпечити комплексну оцінку та прогнозування розвитку підприємств-стейкхолдерів у довгостроковій перспективі. Важливим є також застосування цифрових платформ та інформаційно-аналітичних систем, які дають змогу автоматизувати процеси збору, обробки та аналізу даних для прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці [1-3] присвячені дослідженню процесів трансформації операційної діяльності будівельних підприємств-девелоперів, акцентуючи увагу на економічній оцінці та побудові ефективних систем менеджменту. Роботи [4-6] підкреслюють важливість адаптації підприємств до сучасних умов ринку через впровадження новітніх управлінських практик та технологій. Автори аналізують вплив цифровізації на операційну діяльність та пропонує методи підвищення конкурентоспроможності підприємств шляхом оптимізації управлінських процесів. Статті [7-8] присвячені аналізу необхідності інтеграції інноваційних інструментів у систему менеджменту будівельних організацій для підвищення їх конкурентоспроможності та зниження витрат. Автори досліджують структурні зміни в будівельних підприємствах, обумовлені впровадженням

новітніх технологій та управлінських практик, і пропонують підходи до оцінки ефективності таких трансформацій. У статтях [9-10] автори доводять актуальність та необхідність розробки теоретико-методичного підходу до оцінки рівня розвитку будівельних підприємств. Запропонована багаторівнева система показників оцінки розвитку будівельних підприємств базується на стейкхолдерних, інвестиційно-інноваційних, фінансово-економічних та інших чинниках, що дозволяє враховувати напрями та особливості функціонування будівельних підприємств

Мета статті полягає в удосконаленні науково-методичних підходів до формування полікритеріальної системи економіко-управлінської оцінки операційної діяльності підприємств-стейкхолдерів будівельних проєктів шляхом аналізу сучасних концепцій оцінювання, розробки ключових фінансових та операційних індикаторів, а також інтеграції цифрових технологій для підвищення ефективності управлінських рішень, адаптивності до ринкових умов та забезпечення сталого розвитку будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна концепція полікритеріальної оцінки передбачає визначення економічних і управлінських метрик, що відображають адаптивність підприємства до ринкових умов, його конкурентоспроможність та здатність до швидкого реагування на зміни. До таких метрик можна віднести рівень рентабельності, коефіцієнти ліквідності, фінансової стабільності, а також показники ефективності управлінських процесів, такі як швидкість ухвалення рішень, рівень цифрової трансформації, використання інноваційних технологій та автоматизованих систем управління проєктами. Концепції полікритеріальної оцінки підприємств ґрунтуються на інтеграції економічних, управлінських та технологічних підходів, які дозволяють оцінювати їхню адаптивність до ринкових умов, конкурентоспроможність та здатність швидко реагувати на зміни. Еволюція цих концепцій відображає розвиток методологій аналізу, які переходять від простих фінансових показників до багатовимірних моделей оцінки ефективності бізнесу. До ключових концепцій, які формують сучасні полікритеріальні системи оцінки можливо віднести:

- *Концепція збалансованої системи показників (Balanced Scorecard, BSC)* спочатку розроблена у 1990-х роках Робертом Капланом і Девідом Нортонем, ця концепція стала основою для полікритеріального підходу до оцінки діяльності підприємств. Її еволюція відображає перехід від фінансово орієнтованих показників до збалансованої системи оцінки, що включає фінансові, клієнтські, внутрішньоорганізаційні та навчально-інноваційні аспекти. Сучасні модифікації включають оцінку сталого розвитку,

впровадження цифрових технологій та інтеграцію з аналітичними інструментами штучного інтелекту.

- *Концепція управління на основі створення вартості (Value-Based Management, VBM)* розвинулася в 1980-х роках у відповідь на необхідність оцінки бізнесу з точки зору створення економічної цінності. На початкових етапах основним критерієм була рентабельність інвестицій, проте сучасні методи оцінки включають такі показники, як економічний прибуток (EVA), стратегічний потенціал підприємства, здатність до залучення інвестицій та оцінка нематеріальних активів, таких як бренд, репутація та корпоративна відповідальність.

- *Концепція управління на основі ключових показників ефективності (Key Performance Indicators, KPI)* набула поширення на початку 2000-х років у зв'язку з розвитком систем бізнес-аналітики та стратегічного управління. Від початкового використання у фінансовому обліку KPI еволюціонували до комплексних аналітичних інструментів, які дозволяють оцінювати динаміку ринку, ефективність ланцюгів постачання, якість управлінських рішень, продуктивність праці, цифрову трансформацію та екологічну стійкість підприємств.

- *Концепція «розумного» управління підприємством (Smart Enterprise Management, SEM)* сформувалася під впливом цифрових трансформацій у бізнесі та розповсюдження Industry 4.0. На початкових етапах вона включала автоматизацію бізнес-процесів, проте сучасні підходи базуються на інтеграції IoT (Інтернету речей), штучного інтелекту та великих даних для оцінки продуктивності, прогнозування попиту, оптимізації витрат та підвищення швидкості прийняття рішень.

- *Концепція сталого розвитку підприємства (Sustainable Enterprise Evaluation)* зародилася у 1990-х роках у зв'язку з посиленням екологічних стандартів та зростанням уваги до корпоративної соціальної відповідальності. Спочатку оцінка підприємств базувалася на дотриманні екологічних норм, але сьогодні вона охоплює екологічні, соціальні та управлінські показники (ESG), аналіз впливу бізнесу на клімат, застосування циркулярної економіки та ефективність використання ресурсів.

- *Концепція Business Process Reengineering (BPR)* виникла у 1990-х роках як відповідь на необхідність радикальної перебудови бізнес-процесів для підвищення їхньої ефективності. На перших етапах акцент робився на реструктуризації управлінських процесів, а сьогодні ця концепція використовує методи глибокої аналітики, штучного інтелекту та автоматизації для вдосконалення операційної діяльності та підвищення рівня адаптивності підприємств.

- *Концепція цифрового підприємства (Digital Enterprise Evaluation)* сформувалася у 2010-х роках як відповідь на масову цифровізацію економіки. Спочатку оцінка підприємств базувалася на рівні автоматизації бізнес-процесів, але сучасні підходи включають аналіз ступеня інтеграції хмарних технологій, цифрових платформ, штучного інтелекту, кібербезпеки та можливості персоналізації продуктів і послуг.

- *Концепція оцінки конкурентоспроможності підприємства (Competitive Enterprise Evaluation)* зародилася в середині ХХ століття як частина стратегічного управління. На початкових етапах конкурентоспроможність оцінювали через фінансові показники та ринкову частку, але сучасні підходи включають аналіз брендової цінності, рівня інноваційності, динаміки розвитку продуктового портфеля, стратегічних альянсів та здатності адаптуватися до змін у глобальному бізнес-середовищі.

- *Концепція Lean Management та Agile Evaluation* розвинулася у 2000-х роках як частина підходів до гнучкого управління та оптимізації витрат. Спочатку основна увага приділялася мінімізації операційних витрат, але сучасна Lean-оцінка включає аналіз ефективності внутрішніх бізнес-процесів, здатності підприємства до швидкого масштабування, впровадження цифрових технологій та використання клієнтоорієнтованих підходів.

- *Концепція оцінки управлінської ефективності (Managerial Efficiency Evaluation)* виникла як необхідність оцінки рівня професійної підготовки керівників та ефективності прийняття управлінських рішень. Спочатку аналіз ґрунтувався на оцінці досвіду та кваліфікації топ-менеджменту, але сучасні підходи включають аналіз швидкості реагування на зміни, рівня діджиталізації управління, використання методів прогнозного аналізу та якості корпоративної культури.

Особливе місце в оновленій науково-методичній системі займає оцінка впливу діяльності підприємств-стейкхолдерів на реалізацію концепції сталого розвитку у будівельній галузі. Це стосується мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, оптимізації витрат ресурсів, забезпечення безпечних умов праці та створення комфортного міського середовища. У цьому аспекті враховується використання "зелених" технологій, енергоефективних рішень, застосування матеріалів із низьким вуглецевим слідом та впровадження циркулярної економіки у процесі управління будівництвом. Ще одним напрямом оновлення є розширення підходів до врахування ризиків і невизначеностей у процесі оцінки операційної діяльності. Традиційні методи оцінки фінансових ризиків доповнюються інструментами прогнозування зовнішніх факторів, які можуть впливати на підприємства, включаючи макроекономічні зміни, політичні ризики, регуляторні зміни та технологічні

інновації. Використання сценарного аналізу, методів Монте-Карло, байєсівських моделей дозволяє підвищити точність оцінки та забезпечити підприємства інструментами ефективного управління ризиками. Інтеграція підприємств-стейкхолдерів у будівельні проекти вимагає не лише фінансового та операційного аналізу, але й урахування соціальних факторів. Сучасні науково-методичні підходи передбачають оцінку рівня взаємодії з місцевими громадами, участі в соціальних проектах, прозорості діяльності та дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності. Врахування цих аспектів є важливим для забезпечення стійкої взаємодії між підприємствами, державними установами, громадськими організаціями та кінцевими користувачами будівельних проектів. Таким чином, оновлення науково-методичних підходів до побудови полікритеріальної системи економіко-управлінської оцінки операційної діяльності підприємств-стейкхолдерів будівельних проектів передбачає комплексний міждисциплінарний підхід, який поєднує економічні, управлінські, технологічні та соціально-екологічні аспекти (табл.1). Впровадження таких підходів сприятиме підвищенню ефективності будівельної галузі, створенню інноваційних моделей управління підприємствами та забезпеченню стійкого розвитку інфраструктурних проектів.

Таблиця 1

Індикатори фінансового та операційного аналізу

№	Індикатор	Формула
1	Рентабельність продажів (ROS)	$ROS = (\text{Чистий прибуток} / \text{Виручка}) * 100\%$
2	Рентабельність активів (ROA)	$ROA = (\text{Чистий прибуток} / \text{Середні активи}) * 100\%$
3	Рентабельність власного капіталу (ROE)	$ROE = (\text{Чистий прибуток} / \text{Власний капітал}) * 100\%$
4	Коефіцієнт ліквідності	Коефіцієнт поточної ліквідності = $\text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$
5	Фінансовий важіль (D/E)	$D/E = \text{Загальні зобов'язання} / \text{Власний капітал}$
6	Оборотність активів	Оборотність активів = $\text{Виручка} / \text{Середні активи}$
7	Оборотність запасів	Оборотність запасів = $\text{Собівартість реалізованої продукції} / \text{Середні запаси}$
8	Виконання будівельного графіка (SPI)	$SPI = \text{Вартість виконаних робіт (EV)} / \text{Планова вартість робіт (PV)}$
9	Коефіцієнт ефективності витрат (CPI)	$CPI = \text{Вартість виконаних робіт (EV)} / \text{Фактичні витрати (AC)}$
10	Середній термін обороту дебіторської заборгованості (DSO)	$DSO = (\text{Дебіторська заборгованість} / \text{Виручка}) * 365$
11	Частка автоматизованих процесів (AR)	$AR = (\text{Кількість автоматизованих процесів} / \text{Загальна кількість процесів}) * 100\%$
12	Інноваційний індекс (II)	$II = (\text{Витрати на R\&D} / \text{Загальний дохід}) * 100\%$

№	Індикатор	Формула
13	Коефіцієнт повторюваності дефектів (DRR)	$DRR = (\text{Кількість повторюваних дефектів} / \text{Загальна кількість дефектів}) * 100\%$
14	Коефіцієнт утримання персоналу (ERR)	$ERR = (\text{Кількість працівників, які залишились} / \text{Загальна кількість працівників}) * 100\%$
15	Частка повторних клієнтів (CRR)	$CRR = (\text{Кількість повторних клієнтів} / \text{Загальна кількість клієнтів}) * 100\%$

Сучасні полікритеріальні системи оцінки еволюціонували від фінансових показників до складних багатофакторних моделей, які враховують технологічні, екологічні, управлінські, соціальні та цифрові аспекти розвитку підприємств, що дозволяє підвищити ефективність бізнесу, адаптивність до змін та стійкість до кризових ситуацій.

Висновки. У статті обґрунтовано необхідність оновлення науково-методичних підходів до полікритеріальної економіко-управлінської оцінки операційної діяльності підприємств-стейкхолдерів будівельної галузі. Проведений аналіз сучасних концепцій оцінки ефективності підприємств дозволив виділити основні підходи, що забезпечують комплексну оцінку їхньої адаптивності, конкурентоспроможності та операційної стійкості. Проаналізовано 15 ключових фінансових та операційних індикаторів, що формують основу для оцінки підприємств-учасників будівельних проєктів. Визначено важливість інтеграції цифрових технологій, великих даних та штучного інтелекту в управлінську аналітику для підвищення точності прогнозування та ефективності прийняття рішень. Запропонована методологія дозволяє оцінювати рівень фінансової стійкості підприємств, ефективність використання ресурсів та динаміку їхньої цифрової трансформації. Використання цієї системи оцінки сприятиме зниженню операційних ризиків, підвищенню ефективності будівельних підприємств та забезпеченню їхнього сталого розвитку. Результати дослідження можуть бути застосовані в практиці стратегічного управління будівельними підприємствами, розробці управлінських моделей оцінки ефективності діяльності та оптимізації бізнес-процесів у галузі.

Список використаних джерел

1. O. Bielienskova, T. Kishchenko, M. Olena, A. Aryn, G. Ryzhakova and O. Mostovenko, "Institutional measurement of structural characteristics of residential real estate markets using the method of cluster analysis," *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 612-617.
2. Berezutskyi, T. Honcharenko, G. Ryzhakova, O. Tykhonova, V. Pokolenko and I. Sachenko, "Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management," *2024 IEEE*

4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST), Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 14-19, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629587.

3. Bielienkova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., Loktionova, Y. Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set Methods. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 2024, 195, pp. 251–275.

4. Рижакова Г.М., Малихіна О.М., Рижаков Д.А. Ризик-менеджмент в системі управління інтеграційними процесами як складова модернізації економіки України. *Управління розвитком складних систем*. – 2018. – № 36. – С. 113 – 119.

5. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Ryzhakov, D., & Malykhina, O. (2020). OLAP-Tools for the Formation of Connected and Diversified Production and Project Management Systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, Vol. 9, No. 5, pp. 8670-8676.

6. Рижакова Г.М. Сучасні особливості та перспективи розвитку інфраструктури ринку інвестицій. *Будівельне виробництво*. - 2015. - № 58. - С. 96-101.

7. Лагутін Г.В. Рижакова Г.М., Рижаков Д.А. Сучасні моделі проектного фінансування підприємств житлового будівництва: проблеми та перспективи функціонування. *Будівельне виробництво*. - 2014. - № 57(2). - С. 57-64.

8. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). *Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, Vol. 1 No. 13 (115)*.

9. Рижакова Г.М., Приходько Д.О., Предун К.М. Моделі цільового вибору репрезентативних індикаторів діяльності будівельних підприємств: етимологія та типологія систем діагностики. *Управління розвитком складних систем*. - 2017. - Вип. 32. - С. 159-165.

10. Trach, R., Khomenko, O., Trach, Y., Kulikov, O., Druzhynin, M., Kishchak, N., Ryzhakova, G., Petrenko, H., Prykhodko, D., & Obodianska, O. (2023). Application of Fuzzy Logic and SNA Tools to Assessment of Communication Quality between Construction Project Participants. *Sustainability*, 15(7), 5653. <https://doi.org/10.3390/su15075653>

PhD Student **Yliia Krychevs'ka**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

METHODOLOGICAL-ANALYTICAL COMPONENTS AND BASIC FUNCTIONALITIES OF THE ECONOMIC AND MANAGERIAL ASSESSMENT OF THE OPERATIONAL SYSTEM OF CONSTRUCTION ENTERPRISE STAKEHOLDERS

The modern development of the construction industry is accompanied by significant challenges related to the need to improve the efficiency of managing

enterprise stakeholders, optimize costs, implement digital transformation, and integrate sustainable development principles. In this regard, updating scientific and methodological approaches to building a multi-criteria system for the economic and managerial assessment of the operational activities of enterprises involved in construction projects is highly relevant. This paper examines the evolution of multi-criteria assessment concepts for enterprise efficiency, including approaches such as the Balanced Scorecard (BSC), Value-Based Management (VBM), Key Performance Indicators (KPI), Smart Enterprise Management (SEM), and Competitive Enterprise Evaluation (CEE), among others. The study analyzes 15 key financial and operational analysis indicators, including Return on Assets (ROA), inventory turnover, Schedule Performance Index (SPI), Cost Performance Index (CPI), Days Sales Outstanding (DSO), automation rate (AR), and employee retention rate (ERR), among others. The proposed methodology enables a comprehensive assessment of enterprises' adaptability to market conditions, financial stability, resource efficiency, and the level of digital transformation. Particular attention is given to the integration of digital technologies into the assessment system, the use of big data, and artificial intelligence for predictive analysis and decision-making. The findings of this study can be used to develop modern models for evaluating the performance of construction enterprises, improve strategic management, reduce operational risks, and enhance the overall efficiency of construction project implementation.

Keywords: economic and managerial assessment; construction enterprise; financial analysis; operational analysis; competitiveness; digitalization; project management; sustainable development; risk management; performance indicators; strategic management.

REFERENCES

1. O. Bielienkova, T. Kishchenko, M. Olena, A. Aryn, G. Ryzhakova and O. Mostovenko, "Institutional measurement of structural characteristics of residential real estate markets using the method of cluster analysis," *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 612-617, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629395. {in English}
2. Berezutskyi, T. Honcharenko, G. Ryzhakova, O. Tykhonova, V. Pokolenko and I. Sachenko, "Methodological Approach for Choosing Type of IT Projects Management," *2024 IEEE 4th International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)*, Astana, Kazakhstan, 2024, pp. 14-19, doi: 10.1109/SIST61555.2024.10629587. {in English}
3. Bielienkova, O., Ryzhakova, G., Kulikov, O., Akselrod, R., Loktionova, Y. Formation of Organizational Change Management Strategies Based on Fuzzy Set

Methods. *Lecture Notes on Data Engineering and Communications Technologies*, 2024, 195, pp. 251–275. {in English}

4. Ryzhakova G.M., Malykhina O.M., Ryzhakov D.A. Risk management in the system of integration processes management as a component of the modernization of the Ukrainian economy. *Management of the development of complex systems*. - 2018. - No. 36. - pp. 113 - 119. {in Ukrainian}

5. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Ryzhakov, D., & Malykhina, O. (2020). OLAP-Tools for the Formation of Connected and Diversified Production and Project Management Systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, Vol. 9, No. 5, pp. 8670-8676. {in English}

6. Ryzhakova, G.M. (2015). Modern Features and Prospects for Developing Investment Market Infrastructure. *Construction Production*, 58, pp. 96–101. {in Ukrainian}

7. Lagutin, G.V., Ryzhakova, G.M., & Ryzhakov, D.A. (2014). Modern Models of Project Financing for Residential Construction Enterprises: Problems and Prospects of Functioning. *Construction Production*, 57(2), pp. 57–64. {in Ukrainian}

8. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). *Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 1 No. 13 (115). {in English}

9. Ryzhakova G.M., Prykhodko D.O., Predun K.M. Models for Targeted Selection of Representative Indicators of Construction Enterprises' Activities: Etymology and Typology of Diagnostic Systems. *Management of Complex Systems Development*. – 2017. – Issue 32. – P. 159-165.

10. Trach, R., Khomenko, O., Trach, Y., Kulikov, O., Druzhynin, M., Kishchak, N., Ryzhakova, G., Petrenko, H., Prykhodko, D., & Obodianska, O. (2023). Application of Fuzzy Logic and SNA Tools to Assessment of Communication Quality between Construction Project Participants. *Sustainability*, 15(7), 5653. <https://doi.org/10.3390/su15075653> {in English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.308-320

УДК 811.111:378.147'6(045)

доктор філософії, доцент **Рубцова С.В.**,
rubtsova.sv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4114-5874,
Дубина Н.А.,
dubina.na@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0006-3312-0270,
Рачківська К.С.,
rachkyvska_ks@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0009-4960-1425,
к.т.н., доцент **Приходько Д.О.**,
prykhodko.do@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-4926-4790,
д.е.н., професор **Чуприна Ю.А.**,
chupryna.iaa@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-4934-2058,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ОСВІТНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРІОРИТЕТИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗВО З БАГАТОПРОФІЛЬНИМ СПРЯМУВАННЯМ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розглянуто процес модернізації вітчизняної системи мовної підготовки студентів закладів вищої освіти на прикладі Київського національного університету будівництва і архітектури (КНУБА). Досліджено сучасні тенденції у викладанні іноземних мов, що ґрунтуються на прогресивних ідеях та педагогічних інноваціях, спрямованих на підвищення ефективності мовного навчання у контексті професійної підготовки фахівців технічних, будівельних, економічних та управлінських спеціальностей. Особливу увагу приділено інтеграції комунікативного підходу, технологій змішаного навчання та цифрових платформ у процес мовної підготовки. Проаналізовано ефективність використання адаптивних онлайн-курсів, інтерактивних вправ, цифрових симуляторів та мобільних застосунків у навчальному процесі. Розглянуто роль проєктної методики, яка дозволяє студентам застосовувати іноземну мову у фаховому контексті, зокрема через кейс-методи, проблемно-орієнтоване навчання та міждисциплінарні дослідження. У період технологічного прориву та глобалізації знання іноземних мов стає критично важливим фактором для особистого та професійного розвитку. Вивчення нової мови відкриває двері до глобального спілкування, сприяє кар'єрному зростанню та дозволяє сприймати світ із нової перспективи. Опанування іноземної мови не лише розширює світогляд, а й робить людину більш відкритою до нових ідей, що особливо важливо в умовах стрімкого розвитку технологій та міжкультурного діалогу. Визначено, що інноваційні педагогічні технології покращують результати навчання, перетворюючи навчальний

процес на цікаву та продуктивну взаємодію на відміну від традиційної організації навчання. Знання іноземних мов у сфері бізнесу є ключовим інструментом для роботи у міжнародних компаніях, ведення переговорів та участі у конференціях. В епоху Інтернету володіння іноземною мовою надає доступ до міжнародних інформаційних ресурсів, соціальних мереж та мобільних застосунків, що розширює можливості для навчання та професійного розвитку. Крім того, знання іноземних мов має важливе економічне значення для країни. Компанії та інвестори надають перевагу співпраці з фахівцями, які можуть спілкуватися їхньою рідною мовою, що створює додаткові можливості для економічного зростання та залучення міжнародних партнерів. Отже, вивчення іноземних мов є не просто трендом, а необхідністю, особливо з урахуванням великої кількості цифрових технологій, які спрощують процес навчання.

Ключові слова: мовна підготовка; інноваційні педагогічні методики; професійна компетентність; змішане навчання; комунікативний підхід; адаптивні освітні платформи; міждисциплінарний підхід; інтерактивні методи; процесно-орієнтоване навчання; цифрова трансформація освіти.

Постановка проблеми. Знання іноземних мов є критично важливим для участі в програмах обміну, подвійних дипломних програмах та академічній співпраці між закладами освіти різних країн, оскільки це є ключовим фактором для ефективної комунікації, адаптації до навчального середовища, доступу до академічних ресурсів та інтеграції у міжнародну спільноту. По-перше, у програмах академічного обміну, таких як Erasmus+ чи інших подібних ініціативах, студенти тимчасово навчаються в університетах іншої країни. Оскільки навчання часто ведеться англійською мовою або мовою країни перебування, знання іноземної мови є обов'язковою умовою для розуміння лекцій, виконання письмових робіт, проходження іспитів і повноцінного засвоєння навчального матеріалу. Без належного рівня володіння мовою студент ризикує не лише мати труднощі з навчальним процесом, а й відчувати ізоляцію у соціальному середовищі, що значно впливає на його особистісний і професійний розвиток. По-друге, подвійні дипломні програми передбачають отримання дипломів двох університетів, що працюють у партнерстві. Це означає, що студент має пройти частину навчання в закладі-партнері за кордоном, виконати наукові проєкти або дослідження згідно з вимогами обох університетів, а також написати дипломну роботу іноземною мовою. Більшість таких програм передбачає, що хоча б одна із офіційних мов навчання є англійською або іншою широко вживаною мовою в академічному середовищі. Володіння мовою на високому рівні дозволяє студенту успішно адаптуватися

до нової системи освіти, взаємодіяти з викладачами, презентувати свої дослідження на міжнародних конференціях і виконувати вимоги освітньої програми без додаткових бар'єрів.

Академічна співпраця між закладами вищої освіти різних країн включає не лише студентські обміни, але й спільні дослідницькі проекти, викладацькі мобільності, розробку інноваційних навчальних програм і підготовку наукових публікацій. Усі ці процеси вимагають активного обміну інформацією між дослідниками, викладачами та адміністративним персоналом з різних країн. Багато міжнародних дослідницьких консорціумів використовують англійську мову як основний засіб комунікації, адже це спрощує обговорення ідей, написання наукових статей, презентацію результатів на міжнародних конференціях та спільну роботу над грантовими проектами. Дослідник або викладач, який не володіє іноземною мовою на належному рівні, може втратити можливість публікуватися у високорейтингових наукових журналах, брати участь у міжнародних грантах або ефективно презентувати свої досягнення на глобальному рівні. Крім того, знання іноземних мов суттєво розширює доступ до якісних академічних ресурсів, оскільки значна частина наукових публікацій, підручників і дослідницьких матеріалів публікується саме англійською або іншими мовами міжнародного наукового простору. Вміння читати й аналізувати такі джерела дає студентам і викладачам змогу користуватися актуальними досягненнями світової науки, застосовувати новітні методики у своїх дослідженнях і розширювати науковий світогляд. Окрім академічних аспектів, мовна підготовка відіграє важливу роль у соціальній адаптації студентів та викладачів під час міжнародних програм академічної мобільності. Вільне володіння мовою допомагає налагоджувати контакти з колегами, інтегруватися у студентські спільноти, брати участь у культурних заходах і краще розуміти місцеві традиції, що сприяє не лише академічному успіху, а й загальному комфорту та особистісному розвитку учасників таких програм.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до модернізації мовної підготовки студентів закладів вищої освіти (на прикладі КНУБА), визначити ефективність впровадження педагогічних інновацій та цифрових технологій у процес викладання іноземних мов, а також окреслити перспективи вдосконалення навчальних методик для формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць дозволяє виділити ключові освітні та методичні пріоритети мовної підготовки у формуванні професійних компетентностей студентів закладів вищої освіти з багатопрофільним спрямуванням спеціальностей. Наукова праця Марченко С.І., Дубіної Н.А. [1] присвячена аналізу сучасних викликів у викладанні англійської

мови у закладах вищої освіти. Автори акцентують увагу на необхідності адаптації освітніх програм до європейських стандартів, підкреслюючи важливість інтеграції інноваційних методик навчання для підвищення якості мовної підготовки студентів. Особлива увага приділяється розвитку комунікативних навичок та розвитку критичного мислення, що є невід'ємними складовими професійної компетентності фахівців різних галузей. У статті Рубцової С. В. [2] досліджується вплив використання сервісів штучного інтелекту на підготовку майбутніх інженерів. Автори [3] аналізують, як інтеграція технологій штучного інтелекту в освітній процес сприяє розвитку професійних компетентностей студентів, зокрема у сфері технічної англійської мови. Результати дослідження показують, що використання таких сервісів підвищує мотивацію студентів та покращує їхні мовні навички, необхідні для роботи з сучасними технологіями. Автори [4;11;12] пропонують концептуальну модель навчання англійської мови для спеціальних цілей, яка враховує специфіку професійної діяльності студентів технічних спеціальностей. Модель базується на активних методах навчання, інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій та орієнтації на студентно-центричний підхід. Це сприяє формуванню не лише мовних, але й професійних компетентностей, необхідних для успішної кар'єри в технічних галузях. У статтях [2; 11; 12] розглядається значення лінгвістичної компетентності як ключового елемента у викладанні активних методів читання. Автор аналізує ефективність застосування методів активного читання, таких як KWL та SQ3R, у навчанні англійської мови для спеціальних цілей (ESP) майбутніх інженерів. Застосування цих методів сприяє розвитку лексичної компетентності та покращує здатність студентів працювати з професійно орієнтованими текстами, що є важливим для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Зазначені праці висвітлюють сучасні підходи до модернізації мовної підготовки студентів закладів вищої освіти, зокрема через інтеграцію інноваційних технологій, процесно-орієнтованого управління та цифрової трансформації освітнього середовища. Рижакова Г., Чуприна Ю., Приходько Д. [5] аналізують впровадження інноваційних технологій у підготовку менеджерів, що корелює з удосконаленням мовної освіти через цифрові методики. Кричевська Ю.В. та співавтори [6] фокусуються на процесно-орієнтованому адмініструванні девелоперських проєктів у цифровій трансформації, що може бути застосовано для організації мовного навчання через цифрові симулятори та гнучкі навчальні модулі. В статтях [7-10] аналізується стійкість підприємств у мультипроєктному середовищі, що перегукується з необхідністю адаптивності мовної підготовки студентів до динамічних умов ринку праці. Автори [8] пропонують інформаційно-аналітичні системи оцінювання

ефективності наукової діяльності, що може бути інтегровано у мовне навчання через системи персоналізованого аналізу успішності студентів. Омельяненко О.П., Зінченко М.М. [13] розглядають когнітивні складові економічної освіти, що може бути застосовано у мовній підготовці через інтеграцію міждисциплінарного підходу. Усі роботи підкреслюють необхідність цифрової трансформації освітнього процесу, адаптивних технологій навчання та міждисциплінарності у формуванні мовних компетентностей студентів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток викладання дисциплін англійською та іншими європейськими мовами є стратегічним кроком для підвищення міжнародної конкурентоспроможності вищої освіти в Україні. Глобалізація освітнього простору вимагає від університетів не лише відповідати внутрішнім освітнім стандартам, але й інтегруватися у міжнародну науково-освітню спільноту, що передбачає підготовку студентів, здатних ефективно працювати в мультикультурному середовищі та конкурувати на світовому ринку праці. Перехід на викладання англійською мовою, а також впровадження дисциплін іншими європейськими мовами, такими як німецька, французька, іспанська або польська, сприяє міжнародній мобільності студентів і викладачів. Випускники, які здобули освіту за програмами з англійськомовним компонентом, мають значно ширші можливості для продовження навчання або роботи за кордоном, а також для участі у міжнародних дослідницьких проектах і грантових програмах. Крім того, університети, що активно запроваджують навчальні програми іноземними мовами, стають більш привабливими для іноземних студентів, які шукають якісну та доступну освіту в Європі. Це не лише сприяє інтернаціоналізації українських закладів освіти, а й створює додаткові можливості для фінансового розвитку університетів через залучення плати за навчання від студентів-іноземців. Розширення контингенту студентів з різних країн сприяє культурному обміну, підвищенню академічного рівня викладання та міжнародному позиціонуванню українських університетів.

Одним із ключових аспектів впровадження навчання іноземними мовами є підготовка викладачів, які здатні якісно викладати дисципліни англійською або іншими європейськими мовами. Це потребує не лише мовної компетентності, а й адаптації методичних підходів до викладання, використання міжнародних стандартів оцінювання знань, оновлення навчальних програм і матеріалів відповідно до вимог глобального ринку освіти. Також важливим є проведення підвищення кваліфікації викладачів та їх залучення до міжнародних стажувань, що дозволяє переймати досвід провідних світових університетів. Окрім традиційного навчання, використання англійської мови як мови викладання відкриває можливості для розширення форматів освітніх програм, включаючи дистанційне навчання та спільні

онлайн-курси з університетами-партнерами з інших країн. Це дозволяє студентам здобувати знання у гнучкому форматі, взаємодіяти з викладачами та студентами з різних країн, а також отримувати подвійні або міжнародно визнані сертифікати, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Важливим чинником є також розвиток наукових досліджень та підготовка академічних публікацій іноземними мовами. Українські вчені, які володіють англійською або іншими європейськими мовами, мають значно більше можливостей публікувати свої дослідження в міжнародних наукових журналах, брати участь у міжнародних конференціях та отримувати грантове фінансування для реалізації дослідницьких проєктів. Це сприяє зростанню наукової репутації українських університетів і їх визнанню на світовій академічній арені. Розвиток багатомовних освітніх програм також підтримує євроінтеграційні прагнення України, сприяючи гармонізації системи вищої освіти з європейськими стандартами. Це включає впровадження принципів Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА), використання системи трансферу кредитів ECTS та створення спільних навчальних програм з європейськими університетами. Запровадження викладання дисциплін англійською та іншими європейськими мовами є не просто модернізаційним кроком, а стратегічною необхідністю для українських університетів, які прагнуть відповідати сучасним викликам глобалізації, забезпечувати якісну освіту за міжнародними стандартами та розширювати свої можливості для міжнародного партнерства.

Київський національний університет будівництва і архітектури (КНУБА) є одним із провідних технічних університетів України, що активно інтегрується в європейський освітній простір. Як частина цього процесу, університет розвиває програми викладання англійською мовою та бере участь у міжнародних академічних обмінах, що сприяє підвищенню міжнародної конкурентоспроможності його випускників. У КНУБА запроваджено ряд навчальних програм, які викладаються англійською мовою, зокрема в магістратурі. Наприклад, спеціальності, пов'язані з архітектурою, будівництвом, інженерією, містобудуванням, менеджментом та економіки підприємств мають курси, доступні для іноземних студентів, які навчаються в Україні за англійськими програмами, що не лише розширює можливості для навчання студентів з інших країн, а й допомагає українським студентам здобувати фахову лексику та інтегруватися в міжнародний будівельний та архітектурний ринок.

КНУБА бере активну участь у програмах академічної мобільності, таких як Erasmus+ та інші двосторонні договори з університетами Європи. В межах цих програм студенти мають можливість навчатися в партнерських

університетах у Польщі, Німеччині, Франції, Італії та інших країнах, де основною мовою навчання є англійська або мова країни перебування. Для успішного проходження таких програм університет стимулює підвищення рівня володіння іноземними мовами серед студентів. Одним із важливих кроків КНУБА у напрямку міжнародної інтеграції є участь у програмах подвійного диплому (Double Degree), які реалізуються у співпраці з європейськими університетами. Наприклад, спільні проєкти з технічними університетами Польщі або Німеччини дозволяють студентам отримати дипломи двох закладів, що значно розширює їхні кар'єрні перспективи. Для участі у таких програмах студенти повинні мати належний рівень володіння іноземною мовою, що стимулює розвиток англійської мови в університеті. Університет розширює спектр курсів, що викладаються англійською, особливо в технічних, управлінських, економічних та інженерних спеціальностях. Дисципліни, пов'язані з використанням менеджменту організацій і адмініструванням, ВІМ-технологій у будівництві, урбаністичним плануванням, сталим розвитком міст, сучасними будівельними матеріалами та інженерією навколишнього середовища, все частіше включають англійські компоненти, що дозволяє студентам працювати з міжнародними стандартами, літературою та програмним забезпеченням.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти значну роль у вдосконаленні мовної підготовки студентів відіграють технологічні інструменти, які забезпечують гнучкість, персоналізацію та інтерактивність навчального процесу. Використання інноваційних методик, таких як змішане навчання, адаптивні освітні платформи та автоматизовані системи оцінювання, сприяє більш ефективному засвоєнню іноземної комунікації. Одним із ключових напрямів модернізації мовного навчання є інтеграція сучасних програм і мобільних застосунків, що дозволяють студентам отримувати доступ до якісних навчальних матеріалів, розвивати мовні навички у форматі гейміфікації та взаємодіяти з носіями мови. Саме тому важливим аспектом ефективного мовного підготовки є аналіз найкращих цифрових рішень, що відповідають вимогам сучасного освітнього середовища. Попри широкий вибір цифрових рішень для вивчення іноземних мов, не всі програми та мобільні застосунки є безкоштовними або повністю доступними без обмежень (табл. 1). Багато популярних платформ, таких як Rosetta Stone, Babbel, Busuu, пропонують лише обмежений доступ до навчальних матеріалів у безкоштовній версії, вимагаючи оформлення передплати для отримання повного функціоналу. Навіть у безкоштовних застосунках, таких як Duolingo чи Memrise, деякі додаткові функції, зокрема інтерактивні вправи, індивідуалізовані плани навчання або можливість спілкування з носіями мови,

можуть бути доступні лише у преміальних версіях, що створює певні бар'єри для студентів, які не мають змоги оплачувати підписки, змушуючи їх шукати альтернативні безкоштовні ресурси або поєднувати використання кількох програм для досягнення найкращих результатів у вивченні мови.

Таблиця 1

Програми та застосунки для вивчення іноземних мов

Назва	Формат	Ціна	Функції	Ідеально підходить для
Duolingo	мобільний застосунок, веб-платформа	безкоштовно (платна версія Duolingo Plus)	Гейміфіковане навчання, адаптація складності, більше 40 мов	початківців
Babbel	мобільний застосунок, веб-платформа	від \$7-14 на місяць	Структуровані уроки, діалогові вправи, підтримка 14 мов	академічного вивчення
Rosetta Stone	мобільний застосунок, веб-платформа	від \$7.99/місяць	Методика занурення, розпізнавання голосу TruAccent, 25 мов	повного занурення
Busuu	мобільний застосунок, веб-платформа	безкоштовно (преміум-доступ від \$6/місяць)	Персоналізовані плани, взаємодія з носіями, сертифікати	інтерактивного навчання
Memrise	мобільний застосунок, веб-платформа	безкоштовно (преміум-підписка від \$8.99/місяць)	Відео носіїв мови, методика повторень, 20+ мов	занурення у контекст
LingQ	мобільний застосунок, веб-платформа	безкоштовно (платна версія від \$12.99/місяць)	Вивчення через читання та аудіо, 20+ мов	читання та аудіо
Tandem	мобільний застосунок	безкоштовно (платні функції від \$6.99/місяць)	Чати і дзвінки з носіями мови, 150+ мов	спілкування
HelloTalk	мобільний застосунок	безкоштовно (преміум-доступ від \$4.99/місяць)	Спілкування з носіями, виправлення помилок, 150+ мов	покращення мови
Beelinguapp	мобільний застосунок	безкоштовно (преміум-доступ від \$1.99/місяць)	Двомовні тексти, аудіокниги, художня література	навчання через читання
Pimsleur	мобільний застосунок, веб-платформа	від \$14.99/місяць	Аудіолекції, методика навчання мовлення, 50+ мов	розмовних навичок

Для підтримки розвитку англomовного навчання КНУБА пропонує спеціалізовані курси англійської мови для студентів всіх спеціальностей, що дозволяє їм не лише розуміти професійну термінологію, а й брати участь у міжнародних наукових конференціях, проходити стажування за кордоном та успішно працювати в міжнародних компаніях. Окрім цього, університет організовує мовні курси та тренінги для викладачів, щоб вони могли адаптувати свої лекції до міжнародних стандартів викладання.

Науково-дослідницька діяльність КНУБА також орієнтована на міжнародну взаємодію. Викладачі та аспіранти активно публікують свої дослідження у міжнародних журналах англійською мовою, що підвищує рейтинг університету у світовій науковій спільноті. Крім того, КНУБА організовує міжнародні конференції, де частина доповідей та презентацій проводиться англійською мовою, що сприяє інтеграції українських науковців у глобальну академічну спільноту. Одним із факторів, що стимулюють розвиток англійської викладання у КНУБА, є участь університету у різноманітних міжнародних грантових проєктах, зокрема програмах ЄС, таких як Horizon Europe та Erasmus+. Для отримання фінансування університету необхідно подавати заявки та розробляти проєкти англійською мовою, а також готувати студентів і викладачів до ефективної комунікації з міжнародними партнерами.

Попри важливість володіння іноземними мовами, викладання їх у технічних закладах вищої освіти стикається з низкою серйозних проблем:

1. Обмеженість часу. Основна увага студентів зосереджена на спеціальних дисциплінах, тому вони не завжди можуть приділяти достатньо часу вивченню іноземної мови. Це ускладнює системне опанування мовних навичок.

2. Низька мотивація. Багато студентів не бачать безпосереднього зв'язку між своєю майбутньою професією та необхідністю володіти іноземною мовою. Це може знижувати їхню зацікавленість та бажання приділяти зусилля для вивчення мови.

3. Відсутність практики. Без регулярного використання мови у реальних професійних та побутових ситуаціях, студенти можуть втрачати навички та не набувати впевненості у спілкуванні.

4. Різний рівень підготовки студентів. У групах часто навчаються студенти з різними рівнями володіння мовою, що ускладнює навчальний процес. Викладачі змушені адаптувати навчальні матеріали під різні категорії студентів, що може знижувати ефективність навчання.

5. Обмеженість доступу до сучасних навчальних матеріалів. Не всі університети можуть забезпечити студентів цифровими ресурсами, спеціалізованими мовними програмами та платформами для самостійного навчання, що обмежує можливості студентів у самостійному вдосконаленні мовних навичок.

Загалом, аналізовані компоненти навчального процесу підкреслюють важливість інтеграції інноваційних методик та технологій у процес мовної підготовки студентів з багатопрофільним спрямуванням спеціальностей. Це включає адаптацію освітніх програм до сучасних вимог, використання активних методів навчання та впровадження інформаційно-комунікаційних

технологій, що разом сприяє формуванню високого рівня професійних компетентностей у студентів.

Висновки. Знання іноземних мов є невід’ємним компонентом міжнародної академічної мобільності, подвійних дипломних програм та співпраці між закладами вищої освіти різних країн, оскільки визначає успішність навчання, професійний розвиток, можливість отримання грантів і дослідницьких можливостей, а також забезпечує ширші перспективи для кар’єрного зростання в умовах глобалізованого освітнього простору. Київський національний університет будівництва і архітектури активно розвиває викладання дисциплін англійською та іншими європейськими мовами як важливий інструмент підвищення своєї міжнародної конкурентоспроможності. Окрему увагу приділено впровадженню елементів штучного інтелекту та автоматизованих систем перевірки знань, які сприяють персоналізації навчання та підвищенню рівня самостійної роботи студентів. Визначено основні виклики та перспективи вдосконалення методичних підходів до формування мовних компетентностей у студентів технічних спеціальностей, включаючи потребу у розробці спеціалізованих навчальних матеріалів, що враховують професійну спрямованість підготовки. Впровадження англійських програм, участь у міжнародних проєктах, створення умов для академічної мобільності та посилення мовної підготовки студентів і викладачів сприяють інтеграції університету у глобальний освітній та науковий простір. Це не лише розширює можливості для українських студентів і випускників, але й підвищує привабливість КНУБА для іноземних студентів та партнерів, що позитивно впливає на загальний розвиток закладу та його репутацію у світі.

Список використаних джерел

1. Марченко С.І., Дубина Н.А. Сучасні проблеми викладання дисципліни – іноземна (англійська) мова. Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: матер. VII Міжна. конф. (14 листопада 2024 р.). – К.: Ліра-К, 2025. – 728 с.
2. Рубцова С.В. Кількісні та якісні показники використання сервісів штучного інтелекту майбутніми інженерами / С. В. Рубцова, Т. І. Петрова, О.В. Паніна, І. Д. Рубцов // Вісник Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2024. – Вип. 5 (148). – С. 16–22.
3. Valentyna Chernysh, Svitlana Rubtsova, Nataliia Nykonenko, Natalia Matkovska, Kateryna Melnyk. Rationale for a Conceptual Model of Teaching English for Special Purposes. *Journal of Language Teaching and Research*, 2023, Vol. 14, № 4, pp. 893-902. Rubtsova, S.V. Linguistic competence as an important component of teaching active method sinreading. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2021, № 1, p. 29.
4. Ryzhakova G. Chupryna Iu. Prykhodko D. PhD (2022). Development and implementation of innovative technologies in the training of managers (specialty 073 Management) by institutions of higher education *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum* № 9. ISSN: 2336-3630 (online) Praha Чеська Республіка.

5. Кричевська Ю.В., Шпаков А.В., Рижакова Г.М. (2024). Процесно-орієнтоване адміністрування життєвого циклу девелоперських проєктів у контексті цифрової трансформації будівельних підприємств. *Просторовий розвиток*, (10), 626-640.
6. Фесун А.С., Кончаківський О.І., Степанюк Р.Б., Рижакова Г.М., Федорова Я.Ю. (2024). Концептуально-аналітичні особливості забезпечення бізнес-стійкості підприємств у мультипроєктному середовищі будівельного девелопменту. *Буд. виробництво*, (77), 58-66.
7. Biloshchytskyi, A., Kuchansky, A., Biloshchytska, S., Andrashko, Y., Tohanov, S., & Faizullin, A. (2022). Information-analytical system for evaluating the scientific performance of structural units of universities and research institutes based on the approach of constructing complex integral evaluation. *Scientific Journal of Astana IT University*, 11.
8. Рижакова, Г.М. (2011). Вплив факторів на обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств у освіті. *Економіка та держава*, (1), 68-70.
9. Рижакова, Г.М. (2012). Методологічні аспекти формування інтелектуальної складової трудового потенціалу в процесі генезису соціально-орієнтованої економіки. *Ефективна економіка*, (6).
10. Рубцова, С.В. (2016). Особливості лінгвістичної освіти в сучасному світі. Містобудування та територіальне планування, (60), 297-303.
11. Рубцова, С.В. (2019). Передумови відбору англomовних фахових текстів для навчання читання майбутніх інженерів галузі будівництва та цивільної інженерії. *Вісник кийського національного лінгвістичного ун-ту. Серія Педагогіка та Психологія*, (31), 61-70.
12. Омеляненко, О.П., & Зінченко, М.М. (2016). Історія економіки та економічної думки, як когнітивна складова підготовки бакалаврів в КНУБА. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*, (34), 131-139.

PhD, Associate Professor **Rubtsova Svitlana**,
Senior Lecturer **Dubyna Natalia**, Assistant **Rachkyvska Kateryna**,
PhD, Associate Professor **Prykhodko Dmytro**,
Doctor of Economics, Professor **Chupryna Yurii**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PRIORITIES OF LANGUAGE TRAINING IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WITH A MULTIDISCIPLINARY SPECIALIZATION

This article examines the process of modernizing the domestic system of language training for students of higher education institutions using the example of Kyiv National University of Construction and Architecture (KNUCA). It explores contemporary trends in foreign language teaching based on progressive ideas and pedagogical innovations aimed at increasing the effectiveness of language learning in the context of professional training for specialists in technical, construction, economic, and managerial fields. Special attention is given to the integration of the communicative approach, blended learning technologies, and digital platforms into the language training process. The effectiveness of adaptive online courses, interactive exercises, digital simulators, and mobile applications in the educational

process is analyzed. The role of project-based methodology, which allows students to apply a foreign language in a professional context—particularly through case methods, problem-based learning, and interdisciplinary research—is considered.

In the era of technological breakthroughs and globalization, knowledge of foreign languages has become a critically important factor for personal and professional development. Learning a new language opens doors to global communication, facilitates career advancement, and allows individuals to perceive the world from a new perspective. Mastering a foreign language not only broadens one's worldview but also makes individuals more open to new ideas, which is especially crucial in the context of rapid technological development and intercultural dialogue. Innovative pedagogical technologies have been determined to improve learning outcomes by transforming the educational process into an engaging and productive interaction, in contrast to traditional teaching methods. Language proficiency in business is a key tool for working in international companies, conducting negotiations, and participating in conferences. In the digital era, fluency in a foreign language provides access to international information resources, social networks, and mobile applications, expanding opportunities for learning and professional growth. Moreover, knowledge of foreign languages is of significant economic importance to the country. Companies and investors prefer to collaborate with professionals who can communicate in their native language, creating additional opportunities for economic growth and attracting international partners. Thus, learning foreign languages is not merely a trend but a necessity, especially considering the vast array of digital technologies that simplify the learning process.

Keywords: language training; innovative pedagogical methodologies; professional competence; blended learning; communicative approach; adaptive educational platforms; interdisciplinary approach; interactive methods; process-oriented learning; digital transformation of education.

REFERENCES

1. Marchenko, S.I., & Dubyna, N.A. (2024). Modern problems of teaching the discipline – Foreign (English) language. In *Current issues of the educational process in the context of Ukraine's European choice: Proceedings of the VII International Conference* (November 14, 2024), p. 728. Kyiv: Lira-K Publishing House. {in Ukrainian}
2. Rubtsova, S.V., Petrova, T.I., Panina, O.V., & Rubtsov, I.D. (2024). Quantitative and qualitative indicators of the use of artificial intelligence services by future engineers. *Bulletin of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*, 5(148), 16–22. {in Ukrainian}

3. Chernysh, V., Rubtsova, S., Nykonenko, N., Matkovska, N., & Melnyk, K. (2023). Rationale for a conceptual model of teaching English for special purposes. *Journal of Language Teaching and Research*, 14(4), 893-902. {in English}
4. Rubtsova, S.V. (2021). Linguistic competence as an important component of teaching active methods in reading. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, (1), 29.
5. Ryzhakova, G., Chupryna, Iu., & Prykhodko, D. (2022). Development and implementation of innovative technologies in the training of managers (specialty 073 Management) by institutions of higher education. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*, (9). ISSN: 2336-3630 (online). Praha. {in English}
6. Krychevska, Yu.V., Shpakov, A.V., & Ryzhakova, G.M. (2024). Process-oriented administration of the lifecycle of development projects in the context of digital transformation of construction enterprises. *Spatial Development*, (10), 626-640. {in Ukrainian}
7. Fesun, A.S., Konchakivskyi, O.I., Stepaniuk, R.B., Ryzhakova, G.M., & Fedorova, Ya.Yu. (2024). Conceptual and analytical aspects of ensuring business sustainability in the multi-project environment of construction development. *Construction Production*, (77), 58-66. {in Ukrainian}
8. Biloshchytskyi, A., Kuchansky, A., Biloshchytska, S., Andrashko, Y., Toxanov, S., & Faizullin, A. (2022). Information-analytical system for evaluating the scientific performance of structural units of universities and research institutes based on the approach of constructing complex integral evaluation. *Scientific Journal of Astana IT University*, (11). {in English}
9. Ryzhakova, G.M. (2011). Impact of factors on the sales volume of products (works, services) of small enterprises in education. *Economy and State*, (1), 68-70. {in Ukrainian}
10. Ryzhakova, G.M. (2012). Methodological aspects of forming the intellectual component of labor potential in the genesis of a socially-oriented economy. *Effective Economy*, (6). {in Ukrainian}
11. Rubtsova, S.V. (2016). Peculiarities of linguistic education in the modern world. *Urban Planning and Spatial Planning*, (60), 297-303. {in Ukrainian}
12. Rubtsova, S.V. (2019). Prerequisites for selecting English-language professional texts for teaching reading to future engineers in construction and civil engineering. *Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series: Pedagogy and Psychology*, (31), 61-70. {in Ukrainian}
13. Omelyanenko, O.P., & Zinchenko, M.M. (2016). History of economics and economic thought as a cognitive component of bachelor's training at KNUCA. *Ways to improve the efficiency of construction in the conditions of market relations formation*, (34), 131-139. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.321-333

УДК 711.4:004:330.3

Шеремет Д.Ю.,

SHEREMET_DY@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-9486-8841,

Рибальченко Г.О.,

RYBALCHENKO_HO-2023@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0000-9272-058x,

Вересюк А.А., VERESIUK_AA@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0000-7410-5153,

к.географ. наук **Маляренко О.С.,**

alexm2012333@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2583-3891,

Черненко М.Е., chernenko_me@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-0363-7221,

Сторожук О.В.,

STOROZHUK_AV-2023@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0003-8305-1080,

Давиденко О.Г.,

DAVYDENKO_OH-2022@knuba.edu.ua, ORCID: 0009-0002-2666-2160,

Київський національний університет будівництва і архітектури

НОВІТНІ УРБАНІСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ: СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Розглянуто аналіз еволюції та новітніх урбаністичних теорій просторового планування, що відображають сучасні тенденції розвитку міст. Досліджується перехід від традиційних підходів, заснованих на функціональному зонуванні, до інноваційних моделей, які враховують екологічність, цифровізацію, адаптивність та соціальну інтеграцію. Розглядається розвиток концепцій від середньовічних міст із хаотичною забудовою до модерністських моделей ХХ століття, включаючи Чартер Афін (1933), що запровадив принцип зонування та розмежування міських функцій.

Основна увага приділяється сучасним теоріям містобудування, таким як 15-хвилинне місто, розумне місто (Smart City), тактична урбаністика, біофільне місто, постпандемічне місто, поліцентричне місто та концепція нульових викидів. Аналізується їхній вплив на ефективність просторового розвитку, екологічну стабільність, економічну ефективність та соціальну взаємодію.

Окремо досліджується роль релігійних споруд у новітньому містобудуванні, що інтегруються у концепції змішаного використання територій, сталого урбанізму та цифровізації міського простору. Наводяться приклади реставрації історичних церков у Києві, зокрема Андріївської церкви, Михайлівського Золотоверхого монастиря та церкви Спаса на Берестові.

У висновках підкреслюється необхідність гнучких містобудівних моделей, що забезпечують збалансований розвиток міст, зменшення

екологічного впливу та створення комфортного середовища для мешканців. Новітні урбаністичні концепції, орієнтовані на інтеграцію різних функцій у міському просторі, стають ключовими інструментами для сталого розвитку міст XXI століття.

Ключові слова: урбаністичні теорії; просторове планування; містобудування; функціональне зонування; сталий урбанізм; екологічна забудова; цифрові технології; реставрація церков; адаптивне планування; сталий розвиток; економічні аспекти просторового планування.

Постановка проблеми. Сучасні міста зазнають глибоких трансформацій під впливом глобалізаційних процесів, кліматичних змін, технологічного розвитку та соціально-економічних викликів. Урбаністичне просторове планування відіграє ключову роль у формуванні сталого міського середовища, забезпеченні комфортного життя мешканців та ефективному використанні ресурсів. Традиційні концепції містобудування, засновані на функціональному зонуванні та автомобільно-орієнтованій структурі, дедалі більше поступаються місцем новітнім підходам, що акцентують увагу на багатofункціональності, екологічності, цифровізації та адаптивності міських просторів.

Зростаюча урбанізація, зокрема прогнозоване збільшення частки міського населення до 70% до 2050 року, вимагає нових підходів до управління міським розвитком. Концепції 15-хвилинного міста, розумного міста (Smart City), тактичної урбаністики та біофільного міста стають відповіддю на виклики, пов'язані з мобільністю, екологічною стабільністю, енергозбереженням і підвищенням якості міського простору. Водночас пандемія COVID-19, соціальні нерівності та потреба у децентралізації урбаністичних функцій стимулюють розвиток постпандемічного та поліцентричного міста, що передбачає перерозподіл міських центрів та створення локальних осередків життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці [1-4] присвячені аналізу наукових основ просторового планування в Україні, включаючи законодавчу та нормативну базу, а також інструментарій досліджень. В статтях [5-8] розглядаються проблеми розвитку міст та пов'язаної з ними урбанізації як складової частини переходу України до сталого розвитку. Автори [9-12] аналізують сучасне наукове розуміння урбанізації, її суперечливі тенденції у вітчизняних реаліях у контексті Цілей сталого розвитку, визначених ООН. Також досліджуються можливості та особливості стратегічного планування сталого розвитку міст з урахуванням зарубіжного досвіду, механізмів координації та інтеграційної політики. Результати досліджень [13-14] представляють альтернативний підхід до стратегічного планування розвитку

територіальних громад. Автори пропонують інтегральний підхід до використання наявних ресурсів з диференційованим плануванням конкретних операційних завдань на визначений час. В роботах [15-16] розглядаються ієрархічні рівні стратегічного планування, методика системного моделювання розвитку урбанізованих систем, а також принципи та алгоритми стратегічного планування.

Мета статті полягає в дослідженні еволюції урбаністичних теорій просторового планування, проведенні аналізу сучасних концепцій містобудування та їх впливу на формування міст майбутнього. Особлива увага приділяється інноваційним підходам до проектування міських просторів, що сприяють зменшенню викидів, підвищенню соціальної інтеграції та розвитку стійких урбаністичних систем.

Виклад основного матеріалу. Урбаністичне просторове планування пройшло кілька ключових етапів розвитку, що відображали зміну суспільних, економічних і технологічних умов:

1. *Традиційні міські структури (до XIX ст.)*

Міста будувалися стихійно, відповідно до природних умов і соціально-економічних чинників. Основними типами були середньовічні міста з вузькими вуличками, радіально-кільцеві плани та регулярні римські сітки.

2. *Індустріалізація та формування модерного міста (XIX – поч. XX ст.)*

Промислова революція спричинила урбанізаційний вибух. З'явилися нові планувальні моделі: регулярні квартальні сітки (Барселона, Нью-Йорк), концепція садових міст Ебенезера Говарда (1898) та ідеї функціоналізму Ле Корбюзьє, що пропонували розділення міста на зони (житлова, робоча, рекреаційна, транспортна).

3. *Функціональне зонування та модерністські концепції (середина XX ст.)*

У цей період домінувала концепція "Чартер Афіні" (1933), що запроваджувала зонування, відокремлення різних міських функцій та розвиток автомобільно-орієнтованого простору. Водночас розвивалися ідеї вертикального містобудування (Бразилія, Ла-Дефанс у Парижі).

4. *Критика модернізму та перехід до гуманістичного підходу (1970-ті – 2000-ні)* У відповідь на проблеми модернізму (деградація громадських просторів, соціальна сегрегація) з'явилися альтернативні підходи: новий урбанізм, концепція компактного міста, сталий розвиток. Підхід Джейн Джейкобс (1961) наголошував на важливості змішаного використання територій, людського масштабу забудови та активного громадського життя.

Функціональне зонування – це один із найбільш поширених підходів у містобудуванні, який передбачає розподіл територій міста на окремі зони відповідно до їхнього призначення: житлові квартали, промислові райони, комерційні центри, транспортні вузли тощо. Вперше цей принцип був сформульований у ХХ столітті в рамках модерністських ідей містобудування та набув широкого поширення завдяки Афінському хартусу (1933).

Зонування стало основою для містобудівної політики багатьох країн, забезпечуючи впорядковане використання територій та мінімізуючи конфлікти між різними видами діяльності. Однак із часом цей підхід став критикуватися за надмірну фрагментацію міського простору, втрату соціальної взаємодії та екологічні наслідки, зокрема через стимулювання автомобільної залежності.

Концепція функціонального зонування базується на чіткому розподілі міського простору відповідно до його функцій. Основні зони, які виділяються в межах цього підходу представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні принципи функціонального зонування

Тип зони	Характеристики
Житлові зони	<ul style="list-style-type: none"> - Включають багатоповерхові та малоповерхові житлові райони. - Висока щільність забудови в центральних районах і нижча – на околицях. - Мінімізація впливу шуму та промислового забруднення. - Вимоги до зелених зон і рекреаційних територій.
Промислові зони	<ul style="list-style-type: none"> - Відокремлені від житлових районів для зменшення екологічного впливу. - Розташування поблизу транспортних вузлів (залізничних станцій, портів). - Наявність санітарних буферних зон між житловими та промисловими територіями.
Комерційні зони	<ul style="list-style-type: none"> - Центри ділової активності, офісні райони, торгові центри. - Зосередження вздовж магістралей та у центральних районах міста. - Висока пішохідна доступність та розвинена транспортна інфраструктура.
Транспортні та інфраструктурні зони	<ul style="list-style-type: none"> - Автомагістралі, залізниці, аеропорти, порти. - Впорядковане зонування допомагає уникати конфліктів між транспортними та житловими зонами. - Автоцентричний підхід сприяв розростанню міст та збільшенню залежності від автомобільного транспорту.
Рекреаційні зони	<ul style="list-style-type: none"> - Парки, міські сквери, природні заповідники. - Використовуються для підвищення якості життя мешканців. - Часто виступають буферними зонами між житловими та промисловими територіями.

Історія розвитку концепції функціонального зонування бере свій початок у ХІХ столітті, коли швидка індустріалізація призвела до стрімкого зростання міст. Цей процес супроводжувався загостренням екологічних та соціальних проблем, що вимагали впорядкування міського простору. У цей період безконтрольна забудова спричиняла хаотичне поєднання житлових та

промислових територій, що призводило до санітарних проблем, шумового забруднення та погіршення якості життя мешканців. Перші містобудівні регламенти почали визначати санітарні норми та розмежовувати виробничі території й житлові квартали, закладаючи основу для подальшого розвитку функціонального зонування. У 1933 році Міжнародний конгрес сучасної архітектури (CIAM) під керівництвом Ле Корбюзьє розробив Афінський хартус, який заклав основи функціонального зонування міст. Відповідно до цього документа, міський простір поділявся на чотири основні функції: житлові райони, виробничі та ділові квартали, рекреаційні зони, а також транспортні магістралі, що забезпечували мобільність населення. Ця концепція отримала широке застосування у плануванні нових міст, серед яких Бразилія в Бразилії та діловий район Ла-Дефанс у Франції. У другій половині ХХ століття функціональне зонування стало основним принципом містобудування в США та Європі. Його активно використовували при створенні передмість і великих міських агломерацій. Важливим чинником стала автомобільна мобільність, що сприяла розширенню міст в ширину. Це призвело до формування масштабних передмість і розділення міських районів за функціональним принципом, приклади чого можна побачити у таких мегаполісах, як Лос-Анджелес, Детройт та Торонто.

Хоча функціональне зонування принесло порядок в організацію міських просторів, у ХХІ столітті його почали активно критикувати через низку недоліків: а) соціальна сегрегація: розподіл міста на однорідні функціональні зони зменшує соціальну взаємодію та створює "спальні райони", що позбавлені життя у вечірній час; б) залежність від автомобілів: віддаленість житлових масивів від робочих місць та комерційних центрів спричинила збільшення автомобільного руху, затори та підвищення рівня забруднення повітря; в) знищення громадських просторів: через окреме планування різних функціональних зон зменшується кількість багатофункціональних просторів, що можуть адаптуватися до різних потреб мешканців; г) низька гнучкість міського простору: функціональне зонування не враховує швидкі зміни в економіці та суспільстві, що робить його менш ефективним у сучасних умовах. Як альтернатива, сьогодні активно розвиваються концепції змішаного використання територій (Mixed-use development), 15-хвилинного міста, компактного міста та нового урбанізму, які орієнтовані на створення інтегрованих, зручних та доступних міських просторів (табл.2).

Таблиця 2

Новітні урбаністичні теорії просторового планування

№	Теорія та застосування	Суть	Переваги	Недоліки
1	Теорія 15-	Жителі повинні мати доступ	Менше викидів	Потребує

	хвилинного міста (Париж, Мельбурн, Портленд)	до всіх необхідних послуг у межах 15 хвилин ходьби або їзди на велосипеді.	CO ₂ , розвиток локальної економіки, зміцнення громад.	радикальної трансформації міського середовища.
2	Розумне місто (Smart City) (Сінгапур, Барселона, Токіо)	Використання цифрових технологій (IoT, AI, Big Data) для управління міськими ресурсами та підвищення комфорту життя.	Оптимізація транспортних потоків, енергоефективність, цифрові сервіси.	Проблеми з конфіденційністю даних, високі витрати.
3	Тактична урбаністика (Tactical Urbanism) (Нью-Йорк, Сан-Франциско, Берлін)	Тимчасові низькобюджетні зміни для покращення міського середовища (велодоріжки, громадські простори, озеленення).	Гнучкість, низькі витрати, залучення громади.	Може не отримати офіційної підтримки міста.
4	Біофільне місто (Biophilic City) (Сінгапур, Осло, Ванкувер)	Інтеграція природи у міське середовище через зелені дахи, вертикальні сади, міські ліси, екопарки.	Поліпшення мікроклімату, зменшення теплових островів.	Висока вартість реалізації, потребує підтримки влади.
5	Постпандемічне місто (Post-Pandemic Urbanism) (Лондон, Торонто, Токіо)	Орієнтація на здоров'я та безпеку через розширення пішохідних зон, розвиток парків, розподілених робочих просторів.	Покращення ментального здоров'я, екологічність.	Вимагає інвестицій у нову інфраструктуру.
6	Місто нульових викидів (Net-Zero City) (Масдар-Сіті (ОАЕ), Копенгаген)	Планування міста з мінімальним впливом на довкілля через використання відновлюваної енергії, зелених будівель, безвідходних систем.	Зниження викидів, стійкість до змін клімату.	Висока вартість реалізації.
7	Поліцентричне місто (Polycentric Urbanism) (Лондон, Амстердам)	Розподіл функцій між кількома міськими центрами замість одного мегаполісу, що зменшує транспортне навантаження.	Покращення мобільності, зменшення перевантаженості центру.	Потребує комплексного планування та інвестицій.

Стан розвитку сучасної теорії реставрації пам'яток нерухомої архітектурної спадщини дає принципову можливість наукового передбачення наслідків реставраційного втручання у життя пам'ятки (позитивних чи негативних) вже на попередніх стадіях вироблення комплексу заходів по відновленню пам'ятки, дозволяє спрямувати і полегшити пошуки оптимального рішення по її збереженню. Кожна споруда має велику соціальну і економічну

вартість. Деякі з них являють собою також історико-культурну та наукову цінність як пам'ятки місцевого, національного або навіть всесвітнього значення. Саме це визначає специфічні заходи по її утриманню і відновленню – від капітального ремонту, реконструкції до реставрації.

Релігійні споруди та храми, як історично значущі об'єкти, адаптуються до сучасних тенденцій міського планування. Вони не лише зберігають своє сакральне значення, а й інтегруються у новітні урбаністичні концепції, що спрямовані на створення комфортного, сталого та інклюзивного міського середовища. Ключові концепції, що демонструють цю інтеграцію, включають їх адаптацію до принципів змішаного використання, екологічного дизайну та цифровізації міських просторів:

Храми як частина концепції змішаного використання (Mixed-Use Development). Змішане використання міського простору передбачає інтеграцію житлових, комерційних, рекреаційних та культурних функцій в єдиному середовищі. В межах цієї концепції релігійні споруди зберігають свою духовну функцію, але водночас виконують соціальну роль як громадські простори. Сучасні храми можуть включати культурні центри, освітні заклади, соціальні хаби та майданчики для громадських ініціатив. Прикладом є *Trinity Church Wall Street* у Нью-Йорку, яка крім богослужінь використовується для конференцій, концертів і благодійних заходів. У Європі деякі історичні храми, які втратили свою первинну релігійну функцію, трансформуються у багатофункціональні простори, наприклад, церква Святого Миколая в Гамбурзі, що сьогодні є музеєм та культурним центром.

Екологічні храми у концепції сталого містобудування (Sustainable Urbanism). Релігійні споруди адаптуються до екологічних стандартів, стаючи частиною стратегії сталого розвитку міст. Це включає використання енергоефективних технологій, зелених дахів, сонячних панелей та водозберігаючих систем. Наприклад, *The Temple of Light* у Колумбії побудований із природних матеріалів та інтегрує енергоефективні технології. У Сінгапурі храм *Sengkang Riverside Mosque* має зелену покрівлю та енергоефективне освітлення. Такий підхід дозволяє зменшити екологічний слід релігійних споруд та зробити їх частиною загальної системи зеленого містобудування.

Храми у цифровому просторі та концепції «Smart City». Сучасні міста дедалі активніше інтегрують цифрові технології у свої інфраструктури, і релігійні споруди також стають частиною цього процесу. В рамках концепції «розумного міста» (Smart City) храми можуть оснащуватися цифровими платформами для онлайн-служінь, системами автоматизованого енергозбереження та віртуальної реальності. У Ватикані розроблено цифрові

платформи для віртуальних паломництв, а в Сеулі кілька церков використовують штучний інтелект для управління комунальними ресурсами. Така адаптація дозволяє релігійним інституціям залишатися доступними для ширшої аудиторії та ефективно використовувати міські ресурси. Релігійні споруди, адаптуючись до сучасних тенденцій, залишаються важливими елементами міського простору. Їхнє поєднання з принципами змішаного використання, екологічної сталості та цифровізації сприяє їх збереженню та гармонійному існуванню в умовах розвитку міст ХХІ століття.

У Києві реалізовано кілька значущих проєктів реставрації та реконструкції церков, які відновили історичну та культурну спадщину міста. Андріївська церква, побудована в 1749–1754 роках за проєктом архітектора Бартоломео Растреллі, є видатним зразком барокової архітектури. У 2012 році, напередодні Євро-2012, було проведено масштабні роботи з укріплення схилу, на якому розташована церква, а також реконструкцію Андріївського узвозу. Схил під церквою було укріплено спеціальними анкерами, а ґрунт армовано полімерами, що надало схилу первісного вигляду та покращило оглядовість церкви з різних боків. Після 11 років реставраційних робіт, 13 грудня 2020 року, в день Святого Андрія, церква була урочисто відкрита. З 15 грудня 2020 року вона відкрита для відвідувачів.

Михайлівський Золотоверхий монастир був зруйнований у 1930-х роках, але в 1997–1998 роках його відновили в формах, близьких до оригіналу. У 1973–1982 роках було проведено наукову реставрацію трапезної церкви Іоанна Богослова, єдиної будівлі монастиря, що збереглася після руйнувань. У 2001 році Міністерство культури Росії розпочало передачу Україні оригінальних фрагментів фресок Михайлівського собору, які були виставлені в Києві в 2008 році. На території монастиря також встановлено копію давньої скульптури архангела Михаїла, оригінал якої було врятовано мистецтвознавцем Павлом Жолтовським після руйнування храму.

Церква Спаса на Берестові, заснована в ХІ столітті, зазнала значних руйнувань протягом своєї історії. У 1640–1642 роках митрополит Петро Могила ініціював її відновлення в українському ("прото-бароковому") стилі. У 1909–1914 роках академік Покришкін провів реставраційні роботи, під час яких було виявлено фундаменти оригінальної церкви. У 2017 році розпочалися нові реставраційні роботи, які тривали два роки та були успішно завершені в 2019 році. Проєкт включав реставрацію інтер'єру церкви та прилеглої території, з особливою увагою до збереження автентичних фресок ХІІ століття. Ці проєкти демонструють важливість збереження та відновлення історичних релігійних споруд у Києві, що є невід'ємною частиною культурної спадщини міста.

Висновки. Еволюція просторового планування демонструє перехід від традиційних моделей функціонального зонування до гнучких та адаптивних урбаністичних концепцій, що відповідають сучасним викликам міського розвитку. Історично міста формувалися відповідно до економічних і соціальних умов свого часу, проте сучасні урбаністичні теорії орієнтовані на підвищення якості життя, екологічну стійкість та технологічну інтеграцію.

Функціональне зонування стало важливим етапом у розвитку містобудування, забезпечивши порядок у плануванні міст ХХ століття. Однак сучасні урбаністичні тенденції відходять від жорсткого розподілу територій за функціями, натомість впроваджуючи більш гнучкі моделі, що поєднують житло, комерцію, транспорт та рекреацію в єдиному просторі. Це дозволяє створювати міста, що відповідають вимогам сталого розвитку та підвищують якість життя мешканців. Важливим аспектом сучасного містобудування є роль релігійних споруд, які інтегруються у просторове планування як багатофункціональні громадські центри. Концепції змішаного використання територій, сталого містобудування та цифрової трансформації дозволяють зберегти історичні пам'ятки та пристосувати їх до нових урбаністичних реалій.

Новітні урбаністичні теорії стають ключовими інструментами формування міст майбутнього. Їх впровадження дозволяє гармонійно поєднати економічні, екологічні та соціальні аспекти розвитку урбаністичних територій. Подальші дослідження в цій сфері мають зосередитися на адаптації міжнародного досвіду до локальних умов та розробці ефективних механізмів інтеграції інноваційних підходів у містобудівну практику.

Список використаних джерел

1. Дьомін, М.М., & Орленко, М.І. (2017). Системний підхід до пам'яткоохоронної і реставраційної діяльності. *Містобудування та територіальне планування*, (65), 21-32.
2. Мамедов, А.М., & Денисенко, Н.О. (2017). Методика оцінки ефективності використання міських територій. *Містобудування та територіальне планування*, (64), 199-209.
3. Апостолова-Сосса, Л.О., & Мамедов, А.М. (2010). Проблемні питання в сфері охорони і збереження історичної спадщини міст України. *Містобудування та територіальне планування*, (38), 6-9.
4. Човнюк, Ю., Приймаченко, О., Чередніченко, П., & Шудра, Н. (2023). Ефективність інвестиційних проектів міського капітального будівництва об'єктів нерухомості у сучасних умовах господарювання. *Просторовий розвиток*, (4), 152-175.

5. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Malykhina, O., & Honcharenko, T. (2020). Olap-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(5), 8670-8676.
6. Honcharenko, T., Borodavka, Y., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Savenko, V., & Polosenko, O. (2021). Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model. *ARNP Journal of Engineering and Applied Sciences*, 16(7), 802-809.
7. Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Predun, K., Petrukha, N., Malykhina, O., & Khomenko, O. (2023, May). Using of Fuzzy Logic for Risk Assessment of Construction Enterprise Management System. In *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 208-213). IEEE.
8. Ryzhakova, G., & Petrukha, S. (2019). The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 4024-4033.
9. Shpakov, A., Akselrod, R., Shpakov, A., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Chupryna, I., & Shpakova, H. (2022). Integration of Data Flows of the Construction Project Life Cycle to Create a Digital Enterprise Based on Building Information Modeling. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 1, 40-50.
10. Ryzhakova, G., Malykhina, O., Pokolenko, V., Rubtsova, O., Homenko, O., Nesterenko, I., & Honcharenko, T. (2022). Construction project management with digital twin information system. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(10), 19-28.
11. Chernyshev, D., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Petrenko, H., Chupryna, I., & Reznik, N. (2022, March). Digital administration of the project based on the concept of smart construction. In *International Conference on Business and Technology* (pp. 1316-1331). Cham: Springer International Publishing.
12. Honcharenko, T., Chupryna, Y., Ivakhnenko, I., Zinchenco, M., & Tsyfra, T. (2020). Reengineering of the Construction Companies Based on BIM-technology. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(8), 4166-4172.
13. Tormosov, R., Chupryna, I., Ryzhakova, G., Pokolenko, V., Prykhodko, D., & Faizullin, A. (2021, April). Establishment of the rational economic and analytical basis for projects in different sectors for their integration into the targeted diversified program for sustainable energy development. In *2021 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 1-9). IEEE.

14. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). *Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, Vol. 1 No. 13 (115)*.
15. Хоменко, О., Петренко, Г., Рижакова, Г., Петруха, Н., Чуприна, Ю., Малихіна, О., & Кушнір, О. (2022). Сучасні інструменти та програмні продукти адміністрування будівельними організаціями в умовах трансформації операційних систем менеджменту. *Управління розвитком складних систем*, (52), 113-125.
16. Гончаренко Т.А. (2018). Структурний аналіз території під забудову як складної просторово-розподіленої системи. *Управління розвитком складних систем*, 34, 115 – 121.
17. Кричевська Ю.В., Рижакова Г.М., Шпаков А.В., Поколенко В.О., Приходько Д.О. Цифрова екосистема в будівельному девелопменті: концептуально-теоретичні аспекти трансформації та управлінські імперативи. *Управління розвитком складних систем*. Київ, 2024. № 60. С. 174–182.

PhD Student **Sheremet Denys**, Student **Ribalchenko Gavryil**,
Student **Veresiuk Andrii**, PhD in Geography **Maliarenko Oleksandr**,
Chernenko Maksym, **Storozhuk Oleksandr**, **Davydenko Oleksii**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

LATEST URBAN CONCEPTS: SUSTAINABLE DEVELOPMENT, DIGITALIZATION, AND SPATIAL PLANNING

This article is dedicated to analyzing the evolution and modern urban theories of spatial planning that reflect contemporary urban development trends. The study examines the transition from traditional approaches based on functional zoning to innovative models that incorporate sustainability, digitalization, adaptability, and social integration. The paper explores the development of urban planning concepts from medieval cities with chaotic structures to modernist models of the 20th century, including the Athens Charter (1933), which introduced the principle of zoning and urban function segregation. The main focus is on contemporary urban planning theories such as the 15-minute city, Smart City, tactical urbanism, biophilic city, post-pandemic city, polycentric city, and net-zero emission city. Their impact on the efficiency of spatial development, environmental sustainability, economic effectiveness, and social interaction is analyzed. A separate section investigates the role of religious structures in modern urban planning, particularly their integration into concepts of mixed land use, sustainable urbanism, and digitalized urban spaces. Examples of historical church restorations in Kyiv, including St. Andrew's Church,

St. Michael's Golden-Domed Monastery, and the Church of the Saviour at Berestove, are provided. The conclusions emphasize the necessity of flexible urban planning models that ensure balanced urban development, minimize environmental impact, and create a comfortable living environment. Cutting-edge urban concepts, focused on integrating various functions within urban space, are becoming essential tools for sustainable city development in the 21st century.

Keywords: urban theories; spatial planning; urban development; functional zoning; sustainable urbanism; ecological construction; digital technologies; church restoration; adaptive planning; sustainable development; economic aspects of spatial planning.

REFERENCES

1. Demin, M.M., & Orlenko, M.I. (2017). A systematic approach to monument protection and restoration activities. *Urban Planning and Territorial Planning*, (65), 21-32. {in Ukrainian}
2. Mamedov, A.M., & Denysenko, N.O. (2017). Methodology for assessing the efficiency of urban land use. *Urban Planning and Territorial Planning*, (64), 199-209. {in Ukrainian}
3. Apostolova-Sossa, L.O., & Mamedov, A.M. (2010). Problematic issues in the field of protection and preservation of Ukraine's historical heritage. *Urban Planning and Territorial Planning*, (38), 6-9. {in Ukrainian}
4. Chovnyuk, Y., Pryimachenko, O., Cherednichenko, P., & Shudra, N. (2023). The efficiency of investment projects for urban capital construction of real estate objects in modern economic conditions. *Spatial Development*, (4), 152-175. {in Ukrainian}
5. Kulikov, P., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Malykhina, O., & Honcharenko, T. (2020). OLAP-tools for the formation of connected and diversified production and project management systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(5), 8670-8676. {in English}
6. Honcharenko, T., Borodavka, Y., Ryzhakova, G., Ryzhakov, D., Savenko, V., & Polosenko, O. (2021). Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model. *ARPJ Journal of Engineering and Applied Sciences*, 16(7), 802-809. {in English}
7. Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Predun, K., Petrukha, N., Malykhina, O., & Khomenko, O. (2023, May). Using fuzzy logic for risk assessment of construction enterprise management system. In *2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 208-213). IEEE. {in English}
8. Ryzhakova, G., & Petrukha, S. (2019). The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(4), 4024-4033. {in English}
9. Shpakov, A., Akselrod, R., Shpakov, A., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Chupryna, I., & Shpakova, H. (2022). Integration of data flows of the construction project life cycle to create a

digital enterprise based on building information modeling. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 1, 40-50. {in English}

10. Ryzhakova, G., Malykhina, O., Pokolenko, V., Rubtsova, O., Homenko, O., Nesterenko, I., & Honcharenko, T. (2022). Construction project management with digital twin information system. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 12(10), 19-28. {in English}

11. Chernyshev, D., Ryzhakova, G., Honcharenko, T., Petrenko, H., Chupryna, I., & Reznik, N. (2022, March). Digital administration of the project based on the concept of smart construction. In *International Conference on Business and Technology* (pp. 1316-1331). Cham: Springer International Publishing. {in English}

12. Honcharenko, T., Chupryna, Y., Ivakhnenko, I., Zinchenco, M., & Tsyfra, T. (2020). Reengineering of the construction companies based on BIM-technology. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(8), 4166-4172. {in English}

13. Tormosov, R., Chupryna, I., Ryzhakova, G., Pokolenko, V., Prykhodko, D., & Faizullin, A. (2021, April). Establishment of the rational economic and analytical basis for projects in different sectors for their integration into the targeted diversified program for sustainable energy development. In *2021 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST)* (pp. 1-9). IEEE. {in English}

14. Chupryna, I., Ryzhakova, G., Chupryna, K., Tormosov, R., & Gonchar, V. (2022). Designing a toolset for the formalized evaluation and selection of reengineering projects to be implemented at an enterprise. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 1 No. 13 (115). {in English}

15. Khomenko, O., Petrenko, H., Ryzhakova, G., Petrukha, N., Chupryna, Y., Malykhina, O., & Kushnir, O. (2022). Modern tools and software products for construction organization administration under transformation of operational management systems. *Management of Complex Systems Development*, (52), 113-125. {in Ukrainian}

16. Honcharenko, T.A. (2018). Structural analysis of construction land as a complex spatially distributed system. *Management of Complex Systems Development*, 34, 115-121. {in Ukrainian}

17. Krychevs'ka, Y., Ryzhakova, G., Shpakov, A., Pokolenko, V. & Prykhodko, D. (2024). Digital ecosystem in construction development: conceptual-theoretical aspects of transformation and management imperatives. *Management of Development of Complex Systems*, 60, 174–182, dx.doi.org\10.32347/2412-9933.2024.60.174-182 {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.334-345

УДК 614.253.83:608.1

д.філос.н., професор **Васильєва І.В.**,
ivafilos1403@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3772-5358,
Нечушкіна О.В.,
onechushkina@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6562-6037,
к.філос.н. **Лапутько А.В.**,
annalaputko1987@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7501-500X,
Кірієнко С.В.,
socioauxmail18@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4100-6698,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

ПИТАННЯ КОМПЛАЄНСУ В КОНТЕКСТІ БІОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Досліджується проблема комплаєнсу в медицині в контексті біоетичного підходу, зокрема переходу від патерналізму до автономних моделей взаємин між лікарем та пацієнтом, доктрини інформованої згоди. На основі аналізу опитування проведеного авторами, публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, проаналізовані різні чинники, що впливають на зниження прихильності пацієнтів лікування, зокрема, до прийому фармацевтичних препаратів. Виокремлені та розглянуті такі типи некомплаєнтності пацієнтів як «розумна неприхильність», «неінформована неприхильність», «ситуативна неприхильність». Феномен комплаєнсу досліджено в динаміці, в контексті ймовірних протиріч між різними видами життєвих практик пацієнта. Складність, мультифакторність феномену комплаєнсу свідчить про необхідність застосування комплексного підходу, зокрема у межах біоетики, як міждисциплінарного напрямку сучасних знань та соціальної практики.

Ключові слова: комплаєнс; прихильність; лікар; пацієнт; фармацевтичні препарати; автономні моделі взаємин між лікарем та пацієнтом; інформована згода.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Однією з провідних проблем філософії та соціології медицини є комплексне дослідження проблеми здоров'я людини. В межах сучасної соціомедичної моделі здоров'я відрізняють енвайронментальний (environmental) і біхевіаріальний підходи. У поясненні соціальної зумовленості енвайронменталісти акцентують увагу на об'єктивних факторах: соціальних умовах життя людей, проблемах бідності, зумовленості відтворення нерівності у здоров'ї макро- і мікросоціальними чинниками. Натомість прибічники біхевіаріальної моделі спрямовують дослідження на

поведінку, що пов'язана із здоров'ям, стиль життя, подолання різноманітних факторів ризику (зловживання алкоголем, наркоманія, куріння, тощо) [8, с. 49].

Однією з провідних тем сучасної біхевіаріальної медицини є дослідження питань комплаєнсу, ступеню прихильності пацієнтів до лікування, зокрема, медикаментозного. Попри те, що дослідження проблеми комплаєнсу розпочалося ще у 50-роки ХХ ст., у сучасному суспільстві вона набула особливої гостроти. За даними ВООЗ, лише 50 % пацієнтів, які страждають на хронічні захворювання дотримуються рекомендацій щодо лікування [2]. За оцінками українських та зарубіжних дослідників низька прихильність до лікування суттєво впливає на результат лікування, є вагомим фактором ускладнень, рецидивів хвороб, збільшення захворюваності та смертності, фінансових витрат на системи охорони здоров'я, й визначається як важливий чинник глобального тягаря громадського здоров'я (Bosworth, 2010)". Тому не випадково, чимало дослідників акцентують увагу на питаннях підвищення комплаєнтності пацієнтів у різних галузях медицини та охорони здоров'я (терапія, неврологія, стоматологія, фармація тощо), специфіки прихильності до лікування пацієнтів, які страждають на конкретні захворювання [16; 14; 10; 6]. Сьогодні науковці наголошують на необхідності комплексних, ґрунтовних досліджень феномену комплаєнсу, вирішення концептуальних питань, які можуть представляти проблеми для емпіричних досліджень [16; 6].

Мета: обґрунтування необхідності комплексного дослідження проблем, пов'язаних з прихильністю пацієнтів до лікування на основі міждисциплінарних підходів.

Методи та матеріали: комплексний характер досліджуваної проблеми зумовив необхідність застосування філософських, загальнонаукових методів (аналітичний, синтетичний, структурний, системного-логічний методи, поєднання принципів історичного і компаративного підходів, міждисциплінарних підходів тощо) та спеціальних соціологічних методів збору обробки та аналізу інформації. Об'єктом дослідження, проведеного авторами, пацієнти, які самовільно припинили прийом препарату, були, раніше призначеного лікарем терміну. Відповідно до мети та завдань дослідження був застосований спрямований відбір респондентів. Вибірка цільова (N = 200). Аналітично вибірка репрезентує характеристики та свідомість пацієнтів, що самовільно припинили прийом препаратів. Метод збору інформації – стандартизоване інтерв'ю. Обробка інформації здійснювалася за допомогою пакету обробки статистичних даних IBM SPSS Statistics.

Результати та їх обговорення. Питання дотримання хворими призначень лікаря режиму лікування мало важливе значення протягом всієї історії медицини. Проте лише у 50-х рр. ХХ ст. воно набуло в медицині статусу

окремої наукової проблеми – комплаєнсу. *Комплаєнс*, за класичним визначенням R. Haynes – це «ступінь узгодженості поведінки людини з наданими медичними призначеннями та порадами» [5]. Актуалізація цієї проблеми саме у другій половині ХХ ст. була пов'язана, на наш погляд, по перше, зі змінами структури захворюваності населення, тобто зниженням рівня інфекційних захворювань і виходом на перший план хронічних хвороб; по друге, з потребами трансформації систем охорони здоров'я, обумовленими пануванням патерналізму в медицині, обмеженням прав пацієнта. «Вимога дотримання прав пацієнта як автономної особистості відповідала філософії та ідеології правозахисного руху, яка починаючи з 60-х рр. минулого століття, стала важливим компонентом суспільної свідомості і культури країн Заходу» [7].

Починаючи з другої половини ХХ ст. й до сьогодні в медицині простежується складний перехід від патерналізму до автономних моделей взаємин між лікарем та пацієнтом на основі демократичних цінностей, етики діалогу, партнерства. Відбувається трансформація соціальної ролі пацієнта від пасивного виконавця приписів лікаря до суб'єкта лікувально-реабілітаційного процесу. З означеними процесами в значній мірі пов'язані не тільки сама постановка проблеми комплаєнсу у 50-х минулого століття, а й тенденції щодо подальшої лібералізації підходів у напрямі зростання автономії пацієнта у наступні десятиліття. Свідченням цього є певні зміни у термінології наукового дискурсу, перехід від жорстких категоричних висловів («виконання вказівок лікаря», «дисципліна прийому препаратів» тощо), до більш м'яких толерантних формувань ідеї комплаєнсу. Відбувся перехід від використання терміну «комплаєнс» (це часто передбачає підпорядкування пацієнта рекомендаціям лікаря і рідко враховує переваги або цінності пацієнта щодо лікування) до слова «прихильність», оскільки література та медична практика визнали важливість терапевтичного альянсу [1].

В основі концепту комплаєнсу (в значенні згоди, узгодження поглядів, позицій), прихильності лежить принцип добровільної інформованої згоди пацієнта на основі повної й достовірної інформації, свободи волевиявлення. Моральне і правове значення інформованої згоди полягає в тому, що вона виступає як інститут захисту права на самовизначення особи [15, с.31]. Одним із дискусійним питань впровадження цієї доктрини в медицину є питання щодо обсягу, змісту інформації, характеру інформування лікарем хворого. В історії медицини можна простежити еволюцію підходу до цього питання від «професійного стандарту», «середнього здравомислячого лікаря», який визначається практикою що склалася в медичного товаристві або у медичному закладі (50-60 роки ХХ ст.) до стандарту «середнього здравомислячого

пацієнта» (70-80 роки ХХ ст.) до «суб'єктивного стандарту», який враховує і потреби «середньостатистичного пацієнта» й специфіку інтересів кожного індивіда, визначає тактику індивідуалізації переданої інформації [11, с.131;15].

Про необхідність індивідуального підходу при інформуванні лікарем пацієнта наголошується у міжнародних та національних документах, що регламентують роботу лікаря, національному законодавстві України. «Медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я» [13]. Важливо, щоб надання інформації пацієнту, по-перше, не заподіяло шкоди здоров'ю пацієнта, по-друге, було доступним зрозумілим хворому. Адже, лише усвідомлена пацієнтом інформація на рівні знань, переконань є передумовою реалізації його автономії, свідомої прихильності до лікування.

Надання пацієнтом інформованої згоди на медикаментозне лікування свідчить про його початкову прихильність до призначеного лікарем курсу фармакотерапії. Отже, виникає питання з'ясування факторів, які впливають на негативну динаміку на наступних етапах цього процесу, зокрема самовільне припинення пацієнтом лікування.

Одним із найбільш простих і зрозумілих пояснень досліджуваної проблеми є те, що самовільне припинення прийому фармацевтичного препарату прив'язане до зникнення фізичного дискомфорту (респондент схильний розцінювати відсутність дискомфорту як відсутність хвороби). В результаті дослідження виявилось, що це цілком зрозуміле пояснення завчасного припинення прийому препаратів не є вичерпним. Не зважаючи на той факт, що більшість респондентів (42,6%) відзначили, що не потребували препарату для безпосереднього покращення самопочуття на момент припинення прийому препарату, 18,3% однак, припинили прийом попри те, що препарат покращував самопочуття, а 14,2 % не змогли відповісти про дію, яку препарат здійснював на момент припинення прийому (табл. 1).

Досить важливим у майбутніх дослідженнях є виокремлення серед пацієнтів, що порушують дисципліну прийому препаратів, груп респондентів з гострими та хронічними захворюваннями. Для людей з хронічними захворюваннями дисципліна прийому фармацевтичних препаратів може бути розглянута як складова рекомендованого лікарем стилю життя, дотримання або недотримання цих рекомендацій пацієнтом, може обумовлюватися різноманітними чинниками, а не визначатися зникненням фізичного дискомфорту та бажанням повернутися до виконання звичних соціальних ролей.

Таблиця 1

**Дія препарату на самопочуття на момент припинення прийому
(N=200, відповіді 98,5 %)**

<i>«Коли Ви припинили прийом препарату, яку саме дію препарат зчиняв на Ваше самопочуття?»</i>	% до тих, хто відповів
Препарат продовжував здійснювати безпосереднє покращення самопочуття у найближчий час після прийому	18,3
Я не потребував препарату для безпосереднього покращення самопочуття	42,6
Мені здається, що самопочуття погіршувалось	16,8
Свій варіант	8,1
Важко визначитись	14,2

Дисципліну прийому препаратів доцільно розглядати як елемент життєвих практик, пов'язаних із хворобою між якими можуть існувати певні невідповідності. Наприклад, низький рівень комплаєнтності у ставленні пацієнтів до медикаментозного лікування, зокрема, дострокове припинення прийому фармацевтичних препаратів не виключає виконання пацієнтом рекомендацій лікаря щодо здорового способу життя, дотримання дієти, режиму, фізичної активності тощо. Такі розбіжності між різними видами життєвих практик особи, пов'язаних з хворобою, лише на перший погляд постають парадоксальними. В їх основі можуть лежати невідповідності між особистісними світоглядними поглядами, переконаннями, оцінками, життєвим досвідом пацієнта тощо і рекомендаціями лікаря. Подібні ситуації можна віднести до зразків «розумної неприхильності», тобто навмисного порушення прихильності до лікування на основі обґрунтованого вибору пацієнта, який не обов'язково є правильним. Пацієнти самовільно, припиняючи лікування вважають, що переваги від лікування менші від можливих побічних ефектів [14, с. 57].

У дослідженні були виявлені уявлення респондентів про вплив на припинення медикаментозної терапії й деяких властивостей фармацевтичних препаратів. Значна частина респондентів, які припинили прийом фармацевтичного препарату раніше призначеного лікарем терміну, виявили занепокоєння шкідливими властивостями препаратів.

Респондентам було запропоновано ряд тверджень, з якими вони могли погодитися або не погодитися (табл. 2). Переважна більшість респондентів, які припинили лікування раніше призначеного лікарем терміну, погодилися із твердженням, що «хімічні препарати вимагають обережності, бо можуть містити у собі потенційну небезпеку». Для більш детального вивчення побоювань пацієнтів щодо шкоди фармацевтичних препаратів для організму, внаслідок їх «неприродності» при проведенні подальших досліджень доцільно

провести компаративний аналіз сприйняття пацієнтами, які самовільно припинили прийом препаратів, хімічних фармацевтичних препаратів та ліків рослинного походження.

Таблиця 2

Оцінка небезпеки хімічних препаратів

	% від тих, що відповіли
Хімічні препарати вимагають обережності, бо можуть містити у собі потенційну небезпеку	87,8
Хімічні препарати не природні для організму, тому так чи інакше мають шкодити	43,6
Шкода від хімічних препаратів переважає або співставна з їх лікувальним ефектом	34,5

Одним з факторів впливу на рішення пацієнта припинити прийом, що здатен вплинути на рішення припинити прийом фармацевтичного препарату раніше призначеного терміну, може бути сприйняття придбання ліків як певного «фінансового тягаря» 55,2 % опитаних повністю погоджуються або скоріше погоджуються з тим, що ціна препарату, прийом якого вони припинили, занадто висока (табл. 3). Вивчення економічної обумовленості рішення припинити прийом фармацевтичного препарату може виявитися досить перспективним, особливо для категорії пацієнтів, які не потребують препарату для безпосереднього покращення самопочуття.

Таблиця 3

Відповіді на питання «Наскільки Ви погоджуєтесь з тим, що ціна препарату, прийом якого Ви припинили, занадто висока?» (N=200, відповіді 99,5 %)

	% до тих, хто відповів
Повністю погоджуюся	26,6
Скоріше погоджуюся	28,6
Скоріше не погоджуюся	27,1
Повністю не погоджуюся	7,5
Важко відповісти	10,1

У працях вітчизняних та зарубіжних науковців досліджується вплив на прихильність пацієнтів до фармакотерапії й інших характеристик лікарських препаратів (кратність, тривалість прийому, органолептичні властивості, доступність препарату, швидкість настання ефекту, зручність лікарської форми, бренд, країна-виробник, умови зберігання тощо). За результатами дослідження фахівців медичного факультету Ужгородського національного університету найбільший вплив на дотримання курсу лікування мають не характеристики

лікарських препаратів, а «фах» особи, що зробила призначення або надала рекомендації. «При призначенні препарату лікарем більша частина хворих дотримується курсу лікування, тоді як рекомендацій провізора або родичів (знайомих) дотримується значно менша кількість споживачів» [10, с. 47].

Цей висновок, в цілому, корелюється й з результатами нашого дослідження.

Респонденти, які самовільно припинили прийом препаратів, демонструють достатньо високий рівень довіри лікарю, що безпосередньо здійснює лікування та спеціалісту-медику з науковим ступенем та званням (табл. 4).

Таблиця 4

**Рівень довіри пацієнтів, що самовільно припинили прийом препаратів
(N=200, відповіді)**

«Яким є рівень Вашої довіри у питаннях, які стосуються здоров'я?»	<i>Зовсім не довіряю %</i>	<i>Швидше не довіряю %</i>	<i>Важко сказати, довіряю чи ні %</i>	<i>Швидше довіряю %</i>	<i>Повністю довіряю %</i>
Лікар, що безпосередньо здійснює лікування	0,5	4,5	13,6	57,1	24,2
Спеціалісту-медику з науковими ступенем та званням	1,0	7,0	19,6	57,8	14,6
Родині та родичам	6,0	13,1	29,1	28,6	23,1
Фармацевтам у аптеці	13,2	24,9	30,5	28,9	2,5
Знайомим, колегам	23,6	26,1	35,2	14,1	1,0
Представнику духовенства	41,8	20,9	23,0	8,7	5,6
Лікарю, представнику нетрадиційної медицини (фітотерапія, гомеопатія тощо)	31,7	30,7	29,1	7,5	1,0
Рекламі фармацевтичних компаній, популярним статтям, засобам масової інформації (включно Інтернет)	49,2	33,7	13,1	4,0	0,0

Необхідно відзначити, що родина та родичі, фармацевти також користуються значною довірою респондентів у питаннях, пов'язаних із здоров'ям. Тому варто відзначити перспективність досліджень уявлень в сфері здоров'я людей, що належать до «ближнього кола» пацієнта при вивченні його прихильності до лікування, взаємодії між лікарем, фармацевтом і пацієнтом в контексті концепту терапевтичного альянсу.

Проте, дослідження питань впливу довіри до лікаря, характеру міжособистісної взаємодії між лікарем та пацієнтом на прихильність прийому препаратів представляється особливо актуальним. Феномен довіри в системі взаємин «лікар-пацієнт» можна розглянути у двох аспектах: по-перше, як інституціональну довіру, по-друге, як специфічну форму міжособистісної

довіри, що складається впродовж лікувально-реабілітаційного процесу між хворим та медичними спеціалістами [16, с. 5].

У процесі лікування у пацієнта виникають нові інформаційні запити, пов'язані з появою нового рівня внутрішньої картини хвороби, можливостями суб'єктивної оцінки ефективності лікування препаратом, нової інформації, що стосується лікування від знайомих, ЗМІ тощо. Отже, від характеру міжособистісної комунікації лікаря та пацієнта, спроможності лікаря врахувати не тільки стан здоров'я пацієнта, а його психологічні, ментальні особливості, духовні запити й потреби в значній мірі, залежить подальший напрям динаміки прихильності пацієнта до лікування.

Як свідчать результати нашого дослідження, у відповідях на питання «Чи уявляєте ви, як саме препарат діє на ваш організм?», більшість респондентів (63,8 %), які самовільно припинили прийом препарату, зазначили, що можуть уявити в загальних рисах, яку саме дію препарат зчиняє на їх організм, 16,1 % респондентів – не уявляє, як саме діє препарат на їх організм.

Чи задовольняє такий рівень інформованості індивідуальні, особистісні пізнавальні потреби та інтереси респондентів (табл.5).

Таблиця 5

Якщо Вам потрібно досить тривалий час робити те, що Вам не хочеться

№ групи		% від тих, що відповіли
1	Можете змусити себе без проблем самі	21,6
2	Потребуєте того, щоб Вас контролювала авторитетна людина	18,9
3	Будете поводитися так як потрібно, якщо переконані, що це дійсно необхідно	52,6
4	Не можете себе змусити пропри все (примусити незважаючи на все)	6,8

На нашу думку, люди, які здатні до саморегуляції поведінки (1, 3 групи) потребують якісно іншого рівня інформованості, ніж уявлення про дію препарату в загальних рисах, що потребує більш повного інформування лікарем означених пацієнтів з врахуванням специфіки їх сприйняття, нових запитів, які виникають в процесі лікування. Щодо пацієнтів (2, 4 групи) ми вважаємо, що доцільно враховувати не тільки їх індивідуальні попити на інформацію, а й важливість фактора зовнішнього керівництва, що свідчить про неефективність використання у міжособистісних взаєминах автономних моделей у чистому вигляді. Особливе значення для людей цієї групи має саме особистий авторитет лікаря.

Як відомо, в біоетиці, медичній етиці та деонтології існують різні підходи щодо класифікації моделей взаємин між лікарем та пацієнтом, включаючи моделі автономного типу. Найбільш розповсюдженою сьогодні є інформаційна модель, де лікар виступає як продавець послуг, а пацієнт – покупець. Лікар надає пацієнту медичну та іншу інформацію в тому обсязі, що має безпосереднє відношення до отримання медичної допомоги [12, с.44]. Часто це зумовлює формальне інформування пацієнта. Ми підтримуємо думки, що більш ефективним є застосування інтерпретаційної моделі, особливості якої полягають в тому, що лікар пояснює інформацію пацієнту, разом з пацієнтом вони обговорюють, що з ним відбувається, обирають найприйнятніше для пацієнта. Лікар не просто інформує, а й висловлює співпереживання, розуміння стану і проблем хворого [12; 15]. Проте впровадження цієї моделі в практику медицини пов'язано не тільки з деонтологічними, а й соціально-організаційними питаннями (лемітизація часу лікаря для прийому пацієнтів та ін.). Саме індивідуальний підхід лікаря до хворого який можливий саме в межах інтерпретаційної моделі передбачає постійний моніторинг лікарем динаміки прихильності пацієнта до лікування. Адже, «авторитетне ставлення лікаря (медичного працівника) до пацієнта без урахування відношення останнього до процесу лікування неприпустимо» (Етичний Кодекс лікаря України ст. 19 п.3).

Враховуючи важливість впливу характеру взаємин між лікарем та пацієнтом на прихильність до лікування, варто виокремити й такий тип неприхильності як «неінформована неприхильність». «Неінформована неприхильність виникає, коли пацієнт повністю не зрозумів призначення лікаря або необхідності до лікування» [14, с. 57]. Крім того, часто фактором такої неприхильності буває забування пацієнтів приписів і рекомендації лікаря. Побудова взаємин лікарем з пацієнтом на засадах діалогічного підходу, взаємоповаги та толерантності має важливе значення у попередженні вищезазначеного типу «розумної неприхильності».

Окремо можна виділити «ситуативну неприхильність» пацієнта до прийому препаратів, яка зумовлена випадковими факторами в його особистому житті (важка хвороба, смерть рідних і близьких, матеріальні втрати тощо), або на макрорівні (катастрофи, війни). В таких випадках потреби людини у відновленні здоров'я, прихильність до лікування витісняються іншими мотивами, більш значущими для пацієнтів в подібних ситуаціях.

Висновок. У дослідженні проблеми прихильності/неприхильності пацієнтів до лікування можна позначити психологічні, соціологічні, організаційні, біоетичні, деонтологічні, філософські та інші аспекти. Це свідчить про складність, мультифакторність досліджуваного феномену,

перспективність застосування міждисциплінарних, інтегрованих підходів у подальших дослідженнях та розробці заходів щодо покращення прихильності пацієнтів до лікування фармацевтичними препаратами.

Список джерел

1. Bailey R., English J., Knee C., Keller A. Treatment Adherence in Integrative Medicine-Part One: Review of Literature. *Integr Med (Encinitas)*, 2021. - №20(3). – P.48-60. Available at: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8325505/>
2. Burkhart P.V., Sabaté E. Adherence to long-term therapies: evidence for action. *J Nurs Scholarsh*, 2003. - № 35(3). – 207 p. {in English}
3. Cockerham William C. *Medical Sociology*. – New York: Routledge: Taylor & Francis, 2021. – №15. – 454 p. Available at: <https://doi.org/10.4324/9781003203872>. {in English}
4. Gabe J., Bury M., Eleston A. *Key Concepts in Medical Sociology*. – London: Sage Publications, 2004. – 280 p. {in English}
5. Haynes R.B. Compliance in health care/ R.B. Haynes, D.W. Taylor, D. L. Sacket (Eds.) – Baltimore: John Hopkins University Press, 1979. – 516 p.
6. Howren M.B., Gonzalez J.S. Treatment adherence and illness self-management: introduction to the special issue. *J Behav Med*, 2016. – № 39(6). – P: 931-934. Doi: 10.1007/s10865-016-9804-0. {in English}
7. Васильєва І.В. Біоетика та біомедична етика / Теоретичні проблеми сучасної етики: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Т.Г. Аболіна, І.В. Васильєва, А.М. Єрмоленко та ін. – К.: ВД «Авіцена», 2013. – 344 с., с. 195.
8. Васильєва І.В. Людина у релігійному вимірі: монографія. – К: Книга плюс – Херсон: ПП Кальченко, 2009 р. – 345 с
9. Гончаренко Н.В., Шматенко О.П., Тарасенко В.О., Румянцев Ю.В., Кожукару А.А. Організаційно-психологічні чинники в системі фармацевтичної діяльності / Зб. наук. праць співробіт. НМАПО імені П.Л. Шупика, 32/2018. – С. 264-273.
10. Девіняк О.Т. Вплив характеристик лікарського препарату на комплаєнс / О.Т. Девіняк, Р.В. Гуцул, С.О. Зінько, В.М. Вайс // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Медицина, 2013. – № 3(48). – С. 43-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UNUMED_2013_3_11.
11. Запорожан В.М., Аряєв М.Л. 354 Біоетика та біобезпека: Підручник / В.М. Запорожан, М.Л. Аряєв. — К.: Здоров'я, 2013. – 456 с. Режим доступу: <https://files.odmu.edu.ua/lekcii/bioetika.pdf>
12. Ковальова О.М., Сафаргаліна-Корнілова Н.А., Герасимчук Н.М. Деонтологія в медицині: підручник (ВНЗ IV р.а.). – Харків: – 2-е вид., 2018. – 240 с.
13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992, № 2801-ХІІ. Ст: 39. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
14. Слепченко Н.С., Дмитрієв К.Д. Прихильність до лікування: методи її покращення при інгаляційній терапії бронхіальної астми. Український пульмологічний журнал, 2018, №2. – С.53-60. DOI: 10.31215/2306-4927-2018-100-2-53-60.
15. Турак Й.А. Етичні та правові засади медичного втручання: з погляду лікаря-практика. — Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2002. — 192 с.
16. Шестопалова Л.Ф., Кожевнікова В.А., Бородавко О.О. Умови і закономірності формування комплаєнсу хворих на неврологічні та психічні розлади (психологічний аналіз). Медична психологія, 2015, Т. 10, № 1. – С. 3-7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsl_2015_10_1_3.

Doctor of Philosophical Sciences, Professor **Iryna Vasilieva**,
Senior Lecturer **Olha Nechushkina**,
PhD, Senior Lecturer **Anna Laputko**, Lecturer **Serhii Kiriienko**
Bogomolets National Medicine University

COMPLIANCE ISSUES IN THE CONTEXT OF BIOETHICAL DISCOURSE

The issue of compliance in medicine is being explored in the context of a bioethical approach, in particular, the transition from paternalism to autonomous models of relationships between a doctor and a patient, the doctrine of informed consent. Based on the research of the survey conducted by the authors, and the review of publications by domestic and foreign scientists, various factors affecting the reduction of patient's adherence to treatment, in particular, to taking pharmaceutical preparations, were analyzed. The following types of non-compliance of patients as «reasonable adherence», «uninformed adherence», «situational adherence» are separated and considered. The phenomenon of compliance has been examined in dynamics, in the context of possible contradictions between different types of patient life practices. The complexity and the multifactorial nature of the compliance phenomenon indicate the necessity of applying a comprehensive approach, particularly within bioethics, interdisciplinary direction of modern knowledge and social practice.

Keywords: compliance; adherence; doctor; patient; pharmaceutical preparation; autonomous models of relations between the doctor and patient; informed consent.

REFERENCES

1. Bailey R., English J., Knee C., Keller A. Treatment Adherence in Integrative Medicine-Part One: Review of Literature. *Integr Med (Encinitas)*, 2021. - №20(3). – P.48-60. Available at:
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8325505/>
2. Burkhart P.V., Sabaté E. Adherence to long-term therapies: evidence for action. *J Nurs Scholarsh*, 2003. - № 35(3). – 207 p. {in English}
3. Cockerham William C. *Medical Sociology*. – New York: Routledge: Taylor & Francis, 2021. – №15. – 454 p. Available at: <https://doi.org/10.4324/9781003203872>. {in English}
4. Gabe J., Bury M., Eleston A. *Key Concepts in Medical Sociology*. – London: Sage Publications, 2004. – 280 p. {in English}
5. Haynes R.B. *Compliance in health care*/ R.B. Haynes, D.W. Taylor, D. L. Sacket (Eds.) – Baltimore: John Hopkins University Press, 1979. – 516 p.

6. Howren M.B., Gonzalez J.S. Treatment adherence and illness self-management: introduction to the special issue. *J Behav Med*, 2016. – № 39(6). – P: 931-934. Doi: 10.1007/s10865-016-9804-0. {in English}
7. Vasylieva I.V. Bioetyka ta biomedychna etyka [Bioethics and biomedical ethics] / Teoretychni problemy suchasnoi etyky: navch. posib. dlia stud. VNZ / T.H. Abolina, I.V. Vasylieva, A.M. Yermolenko ta in. – K.: VD «Avitsena», 2013. – 344 p, p. 195.
8. Vasylieva I. [The man in religious measure: monograph]. K: Knyha plus – Kherson: PP Kalchenko. 2010. – 345 p. {in Ukrainian}
9. Honcharenko N.V., Shmatenko O.P., Tarasenko V.O., Rumiantsev Yu.V., Kozhukaru A.A. Orhanizatsiino-psykholohichni chynnyky v systemi farmatsevychnoi diialnosti [Organizational and psychological factors in the system of pharmaceutical activity]/ *Zb. nauk. prats spivrobit. NMAPO imeni P.L. Shupyka*, 32/2018. – P. 264-273.
10. Devinyak O.T., Hutsul R.V., Zin'ko S. O., Vais V.M. [The impact of drug characteristics on compliance]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, seriia «Medytsyna»*. 2013. – 3(48). – P. 43-48. {in Ukrainian}
11. Zaporozhan V.M., Aryaev M.L. [Bioethics: a textbook]. Kyiv. 2013. 456 p. {in Ukrainian}. Available at: <https://files.odmu.edu.ua/lekcii/bioetika.pdf>
12. Kovaleva O.M., Safargalina-Kornilova N.A., Gerasimchuk N.M. [Deontology in medicine: a textbook (University of the IV year)]. K: VSV «Medytsyna», 2018. – 240 p. {in Ukrainian}
13. Fundamentals of legislation of Ukraine on health care: Law of Ukraine no 19.11.1992 № 2801-XII {in Ukrainian}. St: 39. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
14. Slepchenko N.S., Dmytriiev K.D. [Adherence to treatment: methods of its improvement in the inhalation therapy of bronchial asthma]. – 2018, 2. – P. 53-60. DOI: 10.31215/2306-4927-2018-100-2-53-60. {in Ukrainian}
15. Turak Y.A. [Ethical and legal principles of medical intervention: from the point of view of a practicing physician]. Uzhhorod: VAT «Vydavnytstvo «Zakarpattia». 2002. 192 p. {in Ukrainian}
16. Shestopalova L.F., Kozhevnikova V.A., Borodavko O.O. [Terms and regularities of compliance formation in patients with neurological and mental disorders (psychological analysis)]. *Medychna psykholohiia* 2015. 10(1):3-7. {in Ukrainian}. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsl_2015_10_1_3.

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.346-356

УДК: 130.2:316

д. філ.н., професор **Гоцалюк А.А.**,
goz_pravo@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2120-3232,

д. філ.н., професор **Чорноморденко І.В.**,
e-mail hmurii@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9204-6342,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЛЬ ОБРЯДОВОЇ ТРАДИЦІЇ В ЗАБЕСПЕЧЕННІ ФІЛОСОФСЬКО-ГЕНЕТИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ КУЛЬТУРИ

Здійснено філософський аналіз трансформаційних процесів в обрядовій культурі українців та реконструкції новотворів. В статті наголошується на локальній специфіці філософського розуміння традиційної культури та спільних для українського етносу елементах у народній архітектурі, інтер'єрах житла, народному одязі. Аналізуються процеси розвитку та змін обрядової традиційної культури українського етносу. В статті наголошується на виникненні окремих елементів обрядової культури, їх збереженні та відродженні, з'ясовується ступінь їх діалектичної взаємодії з існуючими традиціями. Висловлено концептуальні виміри їх діалектичної єдності та взаємотрансформації. Проаналізовано процеси змін та новацій в народних святах під дією міграційних процесів та урбанізації. Зазначено, що філософсько-етичні ідеали базуються на основних цінностях працелюбності українського народу, збереженості обрядових традицій, повазі між членами окремої родини й усієї громади.

Ключові слова: гуманістична свідомість; детермінація; духовно-практична діяльність; етнонаціональна традиція; культура; звичаї; побут; світогляд; структура; трансформація; національні архетипічні константи.

Постановка проблеми. Науковий інтерес до збереження духовних цінностей в умовах існуючої глобалізованої реальності та прискорення інформаційного обміну, пов'язаний з глибинними архетипами колективного несвідомого та обґрунтуванням соціальним суб'єктом власно поведінки, яка базується на усвідомленій фундаментальній ретроспекції з пріоритетністю рефлексуючої свідомості.

За визначенням французького філософа-структураліста Р. Барта «свідомість сучасної людини переважно асоціюється з іманентною їй науковою картиною світу» [2]. Цікавою є позиція провідних теоретиків однієї з наймолодших течій останнього століття – традиціоналістів, які заклали

підвалини неотрадиціоналізму. Р. Генон та М. Еліаде обстоювали як фундаментальний принцип пояснення «непрофанічної традиційності» природну цінність і сакральну суть циклічного часу, з якого й походить звичай ритуалізації культурних архетипів, їх продовження і розвитку [5].

У сучасній українській та зарубіжній філософії приділяється чимало уваги процесам адаптації людини до глобальних тенденцій, посилення впливу засобів масової інформації на світоглядну картину людини, зміни вповсякденності, нові економічні умови. Одночасно в Україні існує унікальна можливість дослідити вплив політичних інструментів на процес саморозвитку календарної обрядовості наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. Трансформаційні процеси в сучасній українській культурі викликані об'єктивними умовами, вони відповідають політичним змінам, здобуттям незалежності нашої держави й обумовлені покликом часу. Процеси трансформації в обрядовій культурі викликані десакралізацією обрядових символів, що є невід'ємним атрибутом сучасного інформаційного суспільства. Так в сучасній обрядовій символіці все частіше можна спостерігати ініціативу самих інтерпретаторів, котрі пишуть самі співанки та створюють нові сюжети. Це цілком природній процес, оскільки народна творчість в такій поетичній формі демонструє нам реакцію індивіда на оточуюче середовище.

Ці факти свідчать про те, що архієзація суспільства має принципові відмінності від традиціоналізму й неотрадиціоналізму, які теж представляються процесами звертання суспільства до минулого соціокультурного досвіду. Не можна, звичайно, стверджувати, що обрядова символіка свят в Україні не зазнала змін. Звичайно, процес урбанізації, а більше цілеспрямоване нищення українських народних традицій в середині ХХ ст. давалися взнаки. Процеси глобалізації не оминули і практики святкувань національних традиційних обрядів. Ритуали святкувань спрощуються, вони отримують нове трактування та десакралізуються. Зрозуміло, що із зміною життя людини, змінюється і мотивація певних ритуалів, які раніше відігравали роль замовляння, наприклад, в селянській сільськогосподарській общині.

Передача певних традицій закріплює соціальні цінності та ідеали, які поєднані філософським змістом, ідеалогічно та засобами культурної виразності. Неотрадиціоналістичні традиції особливо специфічно проявляються в культурі народу, які перетинаються з архетипічними рівнями колективного несвідомого. Обрядова традиція є універсальним механізмом передання соціокультурного досвіду.

Метою даної публікації є визначення особливої ролі обрядової традиції у формуванні багатоаспектних підходів до її природи з врахуванням герменевтичної, психоаналітичної та семіотичної специфіки її існування й

розвитку в сучасному світі. Традиція дедалі постає в якості перманентно відтвореної знакової системи, за допомогою якої реалізуються функції етнічної ідентифікації індивіда й інтерсуб'єктивного локального комунікування.

Методологія дослідження полягає в застосуванні діалектичного методу з метою з'ясування специфіки функціонування обрядової традиції, яка виступає генетично першою формою впорядкування й структурування соціокультурного досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях апелювання до культурної спадщини данного суспільства означає збереження його національного історичного досвіду як суспільного скарбу. Головною особливістю обрядових традицій є її здатність гарантувати традиційні минулі досягнення духовної культури етносу від руйнівного впливу нововведень. У філософській герменевтиці потужним механізмом передачі та онтологічною передумовою поняття «розуміння» як способу пізнання, доміантною керованості суспільного буття, німецький філософ Г. Гадамер запровадив поняття мовної традиції. Філософський феномен традиції як соціокультурного явища і механізми її функціонування та трансформації досліджувався вченими в ХХ ст., насамперед, М.Поповичем, Л.Карповой, А. Гоцалюк, М. Ткачем, В. Борисенко. Теоретичні підходи до вивчення етнокультурних реалій таких вчених як С. Павлюка, О. Курочкіна, Г. Лозко, О. Гармель прислужилися для аналізу концептуальних вимірів обрядових традицій і їх проявів у багатьох сферах мистецького життя сучасного суспільства.

В сучасній зарубіжній філософській думці дослідниками культурно-мистецьких явищ у контексті функціонування обрядової традиції засвідчили себе В. Бельямін, Х. Галь.

В працях сучасного румунського культуролога та історика релігії М. Еліаде домінує думка: «Сучасна людина Заходу не здатна до усвідомленого сприйняття вічно теперешнього часу». Тому актуалізується жадання відновити Час, коли боги співіснували з людьми на Землі – відобрження сакрально насиченої «ностальгії за Буттям» [9]. Безумовно, цей феномен завжди живила традиція, притаманна теоретичним дослідженням духовного культа минулого і сучасності.

Основна частина. Якщо розглянути структуру аксіологічного досвіду, то слід зазначити, що цінності у чистому вигляді у певній мірі є автономними, щодо реального буття і лише «втілюються» в реальному бутті. Неможливо піддати їх раціоналізації – вони, безпосередньо, дані свідомості, переживаються в емоційному досвіді.

В сучасних умовах часто зберігається показна театралізованість святкування, але внаслідок розмивання та деструктуризації обрядового дійства втрачається відчуття особливого статусу події в житті людини.

Значної шкоди збереженню автентичної обрядованості часто завдають аматорські спроби переробки обрядів, які видаються за оригінальні зразки народної творчості. Певну негативну роль відіграє в цьому і брак знань та інформації у працівників культури та освіти, які виступають організаторами проведення святкувань.

Відродження української національної культури у сучасних умовах є неможливим без поглибленого вивчення витоків традиційного народного мистецтва, стародавніх звичаїв, обрядів та вірувань тощо. Лише за умови переосмислення й шанобливого ставлення до етнокультурних стереотипів майстрів вітчизняної обрядової традиції триватиме подальша акумуляція соціокультурних процесів соціуму. З огляду на це обрядові традиції є одним з важливих засобів духовного відродження нації, вагомим чинником її самоствердження.

Різноманітні жанри культурних практик українців здавна виступають потужним засобом етнокультурної самоідентифікації й прищеплення національної самосвідомості. Сучасне прагнення до духовного відродження та гуманізації культури пов'язане зі зверненням до культурної спадщини та усвідомленням її неперехідної цінності.

В святково-обрядовій сфері духовної культури традиції функціонують на звичаєвій основі, виступаючи втіленням автентичності, первинності та нерелаксованості. Специфіка обрядової трансляції традиції передбачає безпосередньо-практичну форму дій, наявність суворо регламентованої поведінки (ритуалу), усного передання у міфології та фольклорі. Так, проводячи аналіз Купальських пісень, ритуалів, чаклувань, легенд, ми можемо з великою впевненістю сказати, що крім вірувань, пізнання, відображення бажань слов'ян-українців у цих традиціях приховані глибокі ідеї. У звичаях розпізнається вищість любові й кохання над усім матеріальним, співзвуччя людини й природи, людське щастя, тайна шлюбу. Українські святкування вражають нас мудрістю віків, прагненням до ідеалу, пізнанням себе та навколишнього світу.

Обряд і ритуал – феномен формалізованої поведінки, сукупність суспільно-значущих дій, які мають переважно символічне значення та сприяють зміцненню соціокультурних зв'язків між членами певної групи або між групами. Зокрема, ритуал та обряд органічно пов'язані з віруваннями конкретної спільноти, її уявленням про світ, міфами та цінностями. «Обряд та

міф відтворюють один одного, перший - у формі дійства, другий - у формі пам'яті», - писав у зв'язку з цим К. Леві-Стросс [10].

Після здобуття української суверенної держави було висунуто концепцію розвитку духовності народу, поєднаного з розвитком культури, відродженням його обрядово-святкової культури. Релігійні свята українців зазнали на собі впливу двовір'я. Як у минулому, так і тепер спостерігається перенесення функцій язичницьких богів на Ісуса Христа і святих мучеників, надання побутовій язичницькій звичаєвості християнської інтерпретації та символіки (віра в святенність покуття, прикрашання рушниками ікон тощо), паралельне виконання язичницьких і християнських обрядових дій, поєднання суто святкових феноменів: Різдва Христового з Колядою, Купайла – зі святом Іоанна Хрестителя тощо.

Нині відновлені й широко практикуються театралізовані масові обряди та свята всіх річних циклів – «Різдвяні вертепи», «Новорічні колядування», «Закликання весни», «Великодні дзвони», «Заплітання шуму», старовинне дійство «Вулиця» тощо. В багатьох регіонах України повернені до громадського побуту традиційні народні свята «Зелене поділля», «Купала».

В Україні до ХХІ ст. збереглась традиція святкування Масляни (Масниці, Сирного тижня, Колодки, Колодія), яке користується великою популярністю в усіх верствах населення. Це традиційне свято мало завжди жіночий початок: від початку до кінця воно керується жінками. Основна ідея свята – ініціація шлюбних стосунків та дітонародження. Особливістю української Масниці було прив'язування колодки до ноги парубка чи дівчини за те, що вони вчасно не одружилися (мається на увазі тиждень м'ясниць перед Масницею). Це був тиждень переходу від м'ясних страв до молочних. За стародавнім звичаєм на перший день масляної господині готують холодець із свинячих ніжок, тому в народі цей день називають «ніжкові заговини». Господині пекли пироги з сиром, гречані млинці, смажені на смальці або маслі. Заміжні жінки увесь тиждень справляють «колодку», погулявши, співають: «Масляна, Масляна, яка ти мала, – якби ж тебе сім неділь, а посту одна!».

Щоб жито родило, жінки в'їзджали в хату на коні, переодягнувшись на козака, та підперізувались житнім поясом. Цей звичай зустрічається на Кіровоградщині. Підтвердженням того, що звичай «Колодки» має витоки з часів матриархату є соціальна рівність: в святі не розрізняються багаті та бідні, верховодять в «Колодці» жінки. В звичаї «Колодки» присутній громадянський характер свята, що дає підставу стверджувати, що в добу родового побуту справа одруження була основною. Рід мусив дбати про одруження молоді та народження дітей. Елемент магічних дій в деяких місцевостях має звичай сповивати колодку пелюшками від 2-3 матерів, які мають дітей-немовлят.

Свято «Колодки-Колодія» мало жартівливий характер, в основі якого лежала загальна веселість, енергійність, миролюбність.

В давнину це свято було розповсюджене по всіх українських землях. В святкуванні приймали участь всі соціальні стани: переходом до весняних свят є м'ясниці (зимні м'ясниці), з їх веселими забавами й танцями (танцювали на коноплі), зі слідами західних впливів (карнавалу), куди треба зарахувати й західноукраїнський звичай прив'язувати дівчатам і парубкам колодку.

До середини ХХ сторіччя в українських селах зберігся звичай переодягнення чоловіка в жіночий одяг, обв'язування його клоччям «прядінням» з метою вдалого виконання прядільних робіт під час посту. Одним з елементів святкування Масниці є рядження. На Полтавщині, Сумщині до наших днів зберігся звичай наряджати жінку «старою бабою», а потім «старим дідусем», що символізує короткий піст. На Тернопільщині ряджені «іграли на народних інструментах» (качалках, скрипках).

Відчуваючи животворну силу природи, селянин намагався шляхом шанування її богів та духів, що населяють небесний і потойбічний світ, а також земний світ, умилостивити, прославити, звеличити, сподіваючись на їхню благодійність по відношенню до родини, господарства, здоров'я.

Письменник і вчений І.Франко, пильно вивчаючи народний побут, вбачав причину живучасті народного жанру в його непересічності, значимості для духовного життя хлібороба, в його сильному емоційному впливі. Він писав, що колядка радувала й хвилювала селян до сліз. «Чому? А тому бо колядка переносила їх думку в якийсь світ близький і рідний їм, а при тім зовсім відмінний від того, серед якого минає їх убоге, клопотливе життя. Пісня виповідає простими словами їх найглибші, сердечні бажання, показує не як бажання, а як дійсність. Слухаючи колядки, такий бідолаха хоч на хвилину бачить себе заможним господарем, у якого подвір'я чисто заметене, хата гарна, світла, в хаті прибрано по-празничному, недостатку нема, а натомість за столом сидять гості славні та величні на весь світ, і він рад, що може чесно і відповідно прийняти їх. Пісня радує його, а глухе почуття дійсних життєвих клопотів хоч на хвилю уступає на бік, впливає сльозами гіркими, але такими, що облегшують душу» [12].

Щоб ясніше зрозуміти філософський езотерично-символічний зміст християнських свят в Україні, необхідно побіжно розглянути їх з урахуванням нашарування в них християнських елементів. Складність самого процесу їх поєднання в різні часи дуже позначилась на процесах трансформації обрядових традицій особливо на початку ХХІ ст. в Україні.

Аналізуючи сферу взаємин жінки і чоловіка, не можна не побачити, що роль жінки в українських календарних обрядах вельми значима.

Якщо зважити на велику кількість жіночих статуєток з часів палеоліту-мезоліту в Східній Європі на діві Марії, на ушавлення жінки в українських піснях, то можна зробити припущення, що в них заховався відгомін праукраїнських традицій, за якими жіноче божество було головним Ідея Матері Світу як найвищого Єства-Творця простежується в обрядовій поезії українців, литовців та багатьох інших народів. Часом Мати Світу уособлюється з бджолиною маткою. Таки приклади, на сьогодні, найкраще можна побачити в українських Карпатах.

Будучи механізмом передачі культурних надбань між поколіннями в часі та просторі, традиція поступово забезпечує дифузію, щось на зразок соціального та географічного перерозподілу певних елементів культури. При цьому різні прошарки суспільства можуть виступати як джерелами традицій, так і їх споживачами-реципієнтами. Це питання досить детально вивчене соціальною антропологією, зокрема в тому, що стосується акультураційних механізмів, процесів та засобів. Про особливу роль жінки в родині й доіндустріальному суспільстві засвідчують, високопоетичні образи жінки в усній творчості, де вона порівнюється з красним сонцем, королівною. Фольклорна традиція змогла пронести ці старовинні образи й відгомін первісного родового ладу через століття ще й тому, що вони знаходили своє філософське усвідомлення в нових соціальних умовах. Збереження найстародавніх рис у фольклорі пояснюється і його внутрішньою якістю, такою як полістадіальність, тобто нашарування поетичних традицій та образів різних епох, рівнобіжжя, органічно спаяне існування старого з новим.

Насьогодні ми можемо побачити архаїчні елементи в колядках і щедрівках, що збереглися в Подніправ'ї, на Гуцульщині, в містах, де українські етнічні землі сусідують з етносами південно-західною частини Європи. Ще з давніх часів українська культура контактувала в цій місцевості в різних елементах Південної Європи та Близького Сходу, Балкан. Окремі колядки добре зберегли міфологічні сюжети

Сьогодні, в багатьох народних святах такі компоненти як святковий та обрядовий одяг, прикраси, пісенно-музичний супровід, танці, дизайн виконують важливу етно-педагогічну, естетичну функції, збагачують духовно людей, впливають на самопочуття, світосприймання, свідомість людей.

Вік глобалізації вніс певні негативні зміни в погляди на сімейні цінності. Легковажність, що до шлюбних обов'язків, порушення морально-етичних норм у стосунку між батьками і дітьми, актуалізує необхідність звернення до етновиховної системи в традиційній культурі.

Цікавою є позиція в цьому аспекті Р.Генона. Твір Р.Генона «Царство кількості і знамення часу» (1945) [5] присвячений проблемам релігійного

символізму, есхатології, кризі сучасного світу й долі справжньої духовної традиції. У книгу «Символіка хреста» Р. Генона увійшли твори, що становлять важливу частину його спадщини. В «Символіці хреста» досліджуються основні символи «священної науки», використані в різних цивілізаційних, релігійних, міфологічних системах. Автор ілюструє невичерпне багатство змістів цієї найбільш відомої й найдавнішої ідеограми. «Цар Світу» розкриває таємниці ієрархії духовної влади та її священного центру. Нарешті, в «Нотатках про ініціацію» Р. Генон підводить читача до уявлення про ініціацію як пережите на рівні долучення до справжнього знання, що якісно перевершує будь-яке знання суто теоретичного гатунку [6].

Ідеалізуючи традицію в її потойбічному втіленні, Р. Генон вважає її найдосконалішим цивілізаційним феноменом, у якому духовний порядок панує над усіма іншими; натомість наука та інші суспільні інститути є похідними, тимчасовими, другорядними, такими, що не мають самостійного значення. Трансцендентний характер усього традиційного, за Р. Геноном, вибудовується на вертикальній трансмісії від людського до «надлюдського» через певні проміжні стани та етапи [6]. Циклічне ж тлумачення історії людства в його традиціоналістському вимірі відбувається у низхідному порядку – від Золотого століття до століть Срібного, Бронзового та Залізного, що стає, власне кажучи, «поверненням до джерел», щоб людина могла потім піднятися до вищих станів. Причому, за твердженням вченого, людство вже протягом 6 тис. років перебуває в Залізному столітті (Калі-Юзі). Внаслідок цього істини, раніше доступні людству, стають все більше недосяжними, а кількість людей, які володіють цими істинами, різко зменшується.

Незважаючи на сучасне протистояння Західної цивілізації та Примордіальної Східної традиції традиційний світогляд, за Р. Геноном, продовжує залишатись принципово однаковим. Незважаючи на свою усталеність, традиція виявляє здатність до адаптацій, спричинюваних певними соціокультурними умовами, але при цих змінах сталість найсуттєвішого завжди залишається в силі [6 с. 403-404]. У традиційних цивілізаціях, за твердженням Р. Генона, спостерігається засилля метафізичного доктринерства. «Профанній науці» властивий відрив від високих світоглядних принципів, що спричиняє розчинення дослідження в окремих деталях та безплідний аналітизм. Ця «профанізована наука», за судженням Р. Генона, є спотворенням справжньої науки у контексті інтелекту й духовності, оскільки відкидає будь-які високі принципи, зорієнтовуючи лише на практичне використання результатів пізнавальних пошуків. Єдиною альтернативою їй може бути сакральна «священна наука з її емпіричним багатством і широким світоглядом, принципом духовного реалізму, опорою на концепцію єдності всього суцього як

«Вічного сьогодні», плідною орієнтацією на використання людиною її безмежних духовних можливостей – аж до співучасті з Божественним Промислом [5].

Висновки

Традиційна етнонаціональна культура розглядається як система обрядових практик та етнокультурних цінностей. Серед свят і обрядів календарного циклу України збереглися вірування про єдність Всесвіту, особливо його вертикальної моделі: потойбічний світ, земний і небесний. В українській обрядовості дуже чітко простежується світоглядна уява наших далеких пращурів про те, що прихід нової пори року залежить від пращурів потойбіччя вирію. Власне тому так розвинені і збережені звичаї шанування померлих весною, хоча культ пращурів притаманний усім перехідним моментам у природі.

Часткова профанація текстів є наслідком перерваної народної традиції в часи антирелігійної, антинаціональної більшовицької політики в Україні. Українські тексти в народних святкуваннях зазнали певної композиційної розмитості, текстової контамінації.

З плином часу змінюється зовнішня форма і характер відзначання свят, але незмінними залишаються ідея і ряд домінуючих функцій, які відповідають прагненням людини забезпечити добробут і щастя, побажання добра, передбачення минулого і вплив на нього.

Використані джерела

1. Борисенко В. Традиції та життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ.: Унісерв, 2000. С. 192.
2. Барка В. Проблеми синтезу традицій і новаторства в розвитку культури і мистецтва України. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 52–60.
3. Bartes R. *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil, 1957. 267 p.
4. Гадамер Х.-Г. Істина і метод (фрагменти) // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. Київ: 1993. С. 196-201.
5. Генон Р. Криза сучасного світу. Київ: Пломінь. 2020 с. 784
6. Guénon René *Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps*. Paris: Gallimard, 1945. 304 p.
7. Гоцалюк А.А. Неотрадиціоналізм в культурних практиках України: монографія. Київ: НАКККіМ, 2002. С. 56-57.
8. Гоцалюк А.А. Українські свята та обрядові дійства весняно-літнього циклу. *Українознавство*. 2008. № 4. С. 250-252.

9. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання (пер. Г. Кьорян, В. Сахна). Київ: Основи, 2001. 592 с.
10. Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 1997, 387 с.
11. Юрій М. Етногенез українського народу: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 262 с.
12. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 51–53; 2011. Т. 54. С. 10-11.

Doctor of Philosophy, Professor **Gotsalyuk Alla**,
Doctor of Philosophy, Professor **Chornomordenko Ivan**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE ROLE OF RITUAL TRADITION IN PROVIDING THE PHILOSOPHICAL AND GENETIC HERITAGE OF CULTURE

Philosophical analysis of transformational processes in the ceremonial culture of Ukrainians and reconstruction of new works was carried out. The article emphasizes the local specifics of the philosophical understanding of traditional culture and elements common to the Ukrainian ethnic group in folk architecture, home interiors, and folk clothing. The processes of development and changes in the ceremonial traditional culture of the Ukrainian ethnic group are analyzed. The article emphasizes the emergence of certain elements of ritual culture, their preservation and revival, the extent of their dialectical interaction with existing traditions is clarified.

The conceptual dimensions of their dialectical unity and mutual transformation are expressed. Processes of changes and innovations in national holidays under the influence of migration processes and urbanization are analyzed. It is noted that the philosophical and ethical ideals are based on the main values of hard work of the Ukrainian people, the preservation of ritual traditions, respect among members of a separate family and the entire community.

Key words: humanistic consciousness; determination; spiritual and practical activity; ethno-national tradition; culture; customs; daily life; worldview; structure; transformation; national archetypal constants.

REFERENCES

1. Borysenko V. Traditions and lifestyle of the ethnic group. On the materials of the festive and ceremonial culture of Ukrainians. Kyiv.: Uniserv, 2000. P. 192. {in Ukrainian}
2. Barka V. Problems of the synthesis of traditions and innovation in the development of culture and art of Ukraine. Folk creativity and ethnography. 2004. No. 4. P. 52–60. {in Ukrainian}
3. Bartes R. Mythologies. Paris: Éditions du Seuil, 1957. 267 p. {in Français}
4. Gadamer H.-G. Truth and method (fragments) //Reading from the history of philosophy. Book 6. Foreign philosophy of the 20th century. - K., 1993. - P. 196-201. {in Ukrainian}
5. Guénon R. The crisis of the modern world. Kyiv: Plomin. 2020. 784. p. {in Ukrainian}
6. Guénon René Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps. Paris: Gallimard, 1945. 304 p. {in Français}
7. Hotsalyuk A.A. Neo-traditionalism in cultural practices of Ukraine: monograph. Kyiv: NAKKKiM, 2002. P. 56-57. {in Ukrainian}
8. Hotsalyuk A.A. Ukrainian holidays and ritual events of the spring-summer cycle. Ukrainian studies. 2008. No. 4. P. 250-252. {in Ukrainian}
9. Eliade M. Sacred and mundane. Myths, dreams and mysteries. Mephistopheles and Androgyne. Occultism, divination and cultural preferences (translated by H. Kyoryan, V. Sakhna). Kyiv: Osnovy, 2001. 592 p. {in Ukrainian}
10. Yuriy M. Ethnogenesis of the Ukrainian people: a study guide. Kyiv: Condor, 2008. 262 p. {in Ukrainian}
11. Franko I. Additional volumes to the Collected Works in fifty volumes. Kyiv: Naukova dumka, 2008. Vol. 51–53; 2011. Vol. 54. P. 10-11. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.357-370

УДК 004.8:378

к.філос н., доцент **Покотило К.М.**,
pokotylo.km@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7428-5411,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ КНУБА

Досліджується використання штучного інтелекту (ШІ) студентами, зокрема на прикладі Київського національного університету будівництва і архітектури. Розглядаються основні переваги впровадження ШІ, наприклад, персоналізація навчання, збільшення ефективності адміністративних процесів і поліпшення академічної успішності студентів. Також висвітлено головні виклики, серед яких етичні питання, академічна доброчесність, конфіденційність даних і цифрова нерівність. Автор підкреслює важливість балансування між технологічним прогресом і цінностями академічної культури. Стаття буде корисна освітянам, політикам і науковцям, які цікавляться цифровою трансформацією освіти.

Ключові слова: штучний інтелект; освіта; цифрова трансформація; персоналізоване навчання; академічна доброчесність; адаптивні навчальні платформи; етичні аспекти штучного інтелекту; штучний інтелект в освіті.

Постановка проблеми: Впровадження штучного інтелекту в освіту є важливим кроком цифрової трансформації навчального процесу, що сприяє підвищенню ефективності навчання, індивідуалізації підходу до студентів та оптимізації адміністративних процесів. Проте, незважаючи на очевидні переваги, інтеграція ШІ в освіту стикається з низкою проблем, зокрема з питаннями конфіденційності даних, етичними викликами, академічною недоброчесністю, цифровою нерівністю та необхідністю адаптації навчальних програм. Відсутність узгоджених регуляторних стандартів і недостатня підготовка викладачів також можуть бути перешкодами для ефективного використання ШІ в навчальному процесі. Визначення шляхів подолання цих викликів та розробка стратегій успішного впровадження ШІ є ключовими завданнями для освітньої сфери України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Останні міжнародні дослідження [1; 3; 18] вказують на значний потенціал штучного інтелекту для персоналізації навчального процесу. Наприклад, у роботах ряду дослідників [4] підкреслюється важливість адаптивного навчання, яке дозволяє підлаштовувати

матеріали під потреби кожного студента. Схожі результати наведені у дослідженнях Sharma (2024) [21], де йдеться про ефективність ШІ в поліпшенні академічних результатів завдяки використанню інтелектуальних репетиторських систем.

Значна увага приділяється автоматизації адміністративних процесів у закладах освіти. Reuneke (2023) [3] зазначає, що інтеграція ШІ може зменшити навантаження на викладачів, вивільняючи час для індивідуальної роботи зі студентами. Аналогічні висновки зроблено у звіті щодо впровадження ШІ в освіту в Україні [5; 20; 17], де окреслено перспективи використання чат-ботів і систем моніторингу навчальних досягнень.

Український контекст дослідження ШІ в освіті охоплює як перспективи, так і виклики. Згідно з аналізом Бобрицької В.І. та співавторів (2024) [8] та нашим власним аналізом результатів опитування, значна частина українських викладачів і студентів вже використовує ШІ-інструменти, як-от ChatGPT, у навчальній діяльності, хоча питання академічної доброчесності та етичних норм залишаються відкритими.

Крім того, дослідження Дюби (2023) [13] розглядає вплив воєнних викликів на впровадження ШІ у дистанційне навчання, наголошуючи на важливості цифрової інклюзії та адаптації навчальних платформ до реалій кризових ситуацій. Українські ініціативи AIware та AI4STEM [1] демонструють позитивний вплив програмування та машинного навчання на підготовку майбутніх спеціалістів, що є ключовим аспектом цифрової трансформації освіти.

Проблематика етичного використання ШІ в освіті широко висвітлюється у публікаціях [11; 6; 7]. Наприклад, дослідження Vargas et al. (2024) [7] наголошує на необхідності розробки чітких етичних стандартів для використання ШІ в навчальному процесі. Головні виклики, зазначені в літературі, включають загрозу порушення конфіденційності даних, ризики упередженості алгоритмів і проблему цифрової нерівності [3; 19].

Також актуальним залишається питання дотримання академічної доброчесності. Аналіз досліджень Грома М.О. (2023) [9] показує, що 42% студентів вважають ШІ-згенерований контент потенційно плагіатним, а 21% відзначають ризик фабрикації даних. Це вимагає розробки відповідних політик і механізмів контролю використання ШІ у науковій діяльності та освітньому процесі.

Отже, останні дослідження та проведене нами опитування підтверджують значний потенціал штучного інтелекту в освітній сфері, але водночас підкреслюють низку викликів, які потребують вирішення.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук оптимального балансу між використанням ШІ та збереженням традиційних освітніх цінностей.

Метою публікації є аналіз впливу використання штучного інтелекту студентами на академічну культуру, визначення основних переваг і ризиків інтеграції ШІ в освітній процес, а також розробка рекомендацій щодо його етичного та ефективного використання. Дослідження спрямоване на аналіз результатів опитування студентів КНУБА у використанні ШІ-технологій у навчальному процесі та формулювання підходів до підвищення рівня академічної добросовісності серед студентів.

Основна частина: Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту в Україні – це процес, що швидко розвивається і відображає стійкість нації в умовах значних викликів, включно з пандемією COVID-19 і війною, спричиненою російським вторгненням. Оскільки українські освітні системи адаптуються до цих викликів, впровадження технологій штучного інтелекту має на меті підвищити якість та ефективність системи вищої освіти. Помітний зсув у бік освітніх практик на основі ШІ підкреслює нагальність підвищення цифрової грамотності та модернізації навчальних програм, а такі ініціативи, як AIware та AI4STEM, прокладають шлях до раннього ознайомлення учнів з концепціями ШІ[4,13,1].

Застосування штучного інтелекту в українській освіті охоплює персоналізацію навчального процесу, підвищення адміністративної ефективності та залучення студентів. Використовуючи адаптивні навчальні платформи, ШІ сприяє створенню індивідуальних освітніх траєкторій, які відповідають індивідуальним потребам студентів[11,3,5]. Крім того, такі інструменти ШІ, як чат-боти, надають миттєву підтримку, сприяючи створенню адаптивного навчального середовища, яке покращує взаємодію студентів з навчальним контентом[18]. Ці досягнення свідчать про прихильність до розвитку освітніх практик для підготовки майбутніх поколінь до світу, де панують технології[22]. Однак інтеграція ШІ також викликає значні етичні занепокоєння, особливо щодо конфіденційності даних та рівного доступу до них. Оскільки навчальні заклади все більше покладаються на системи штучного інтелекту, які збирають великі обсяги даних про учнів, стає вкрай важливо забезпечити надійні заходи для захисту конфіденційної інформації та усунення потенційних упереджень в алгоритмах штучного інтелекту. Крім того, цифрова нерівність є серйозною проблемою, оскільки студенти з малозабезпечених верств населення можуть не мати доступу до необхідних ресурсів, щоб скористатися навчальними інструментами зі штучним інтелектом[19,21,6].

Забігаючи наперед, можна сказати, що роль ШІ в українській освіті зростатиме, але її успіх залежатиме від дотримання балансу між використанням технологічних досягнень і збереженням освітніх цінностей. Зацікавлені сторони повинні керуватися етичними міркуваннями, створюючи інклюзивне та сприятливе освітнє середовище, яке дасть змогу всім студентам процвітати в майбутньому, залежному від штучного інтелекту[8,7].

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту в Україні значно розвинулася за останні кілька років, особливо після великих суспільних потрясінь, включно з пандемією COVID-19 і війною, що триває через російське вторгнення. Історично склалося так, що Україна зіткнулася з численними викликами у своїй освітній сфері, зокрема з неефективністю та невідповідністю потребам ринку праці, що перешкоджає ефективному впровадженню сучасних технологічних досягнень[4].

У 2020 році, коли світ боровся з пандемією COVID-19, українські системи освіти були змушені швидко переорієнтуватися на дистанційне навчання. Цей перехід виявив існуючі прогалини в технологічній готовності та інфраструктурі, що зумовило необхідність більшого акценту на цифрові інструменти та ресурси в освітньому контексті[13]. На жаль, цей перехід виявився нетривалим, оскільки повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році принесло додаткові потрясіння, ще більше дестабілізувавши і без того вразливу систему освіти[13].

Незважаючи на ці труднощі, стійкість українських освітян і студентів прокладає шлях до переосмислення освітнього ландшафту, який використовує ШІ як інструмент для розширення можливостей і зростання в умовах несприятливих обставин[3]. Постійна прихильність до розробки освітніх програм, які інтегрують ШІ, підкреслює критичний зсув у бік модернізації освіти в Україні, підготовки майбутніх поколінь до складнощів світу, що швидко змінюється[6].

Технології штучного інтелекту дедалі більше інтегруються в освітні практики по всій Україні з метою покращення навчального процесу та адміністративної ефективності. Впровадження інструментів штучного інтелекту виявилось перспективним у кількох ключових сферах, трансформуючи традиційні освітні парадигми.

Одне з найважливіших застосувань ШІ в освіті – це його здатність персоналізувати навчальний процес. Системи штучного інтелекту можуть розробляти спеціальні навчальні матеріали, які відповідають індивідуальним потребам та інтересам студентів, тим самим підвищуючи їхню зацікавленість і мотивацію. Такий підхід відповідає цілям "Освіти 4.0", яка наголошує на адаптації освітнього досвіду до різноманітних освітніх профілів[7,8].

Використовуючи адаптивні навчальні платформи та інтелектуальні освітні технології, освітяни можуть запропонувати студентам індивідуальні шляхи навчання, які враховують їхні унікальні сильні сторони та вподобання, потенційно зменшуючи розриви в успішності[19].

ШІ також відіграє важливу роль в автоматизації адміністративних завдань у навчальних закладах. Такі завдання, як виставлення оцінок, відстеження відвідуваності та створення звітів, забирають значну частину часу викладачів, заважаючи їм зосередитися на взаємодії зі студентами. Автоматизуючи ці процеси, ШІ дозволяє викладачам більше часу приділяти персоналізованій підтримці та взаємодії зі своїми студентами[18,19]. Очікується, що інтеграція штучного інтелекту продовжуватиме зростати, підвищуючи операційну ефективність в освітніх установах, що дасть змогу закладам краще розподіляти ресурси.

Розгортання інструментів на основі штучного інтелекту, таких як чат-боти, сприяло миттєвому зворотному зв'язку та підтримці студентів поза межами аудиторії. Ці інструменти надають негайну допомогу, допомагаючи учням вирішувати питання та долати труднощі в міру їх виникнення, тим самим покращуючи загальний досвід навчання[18,22]. Впровадження таких технологій сприяє створенню динамічного та оперативного навчального середовища, в якому студенти відчують підтримку в їхніх академічних обмінах.

Штучний інтелект також визнаний за його потенціал для розвитку креативності та генерування ідей серед студентів. Розширюючи перспективи і надаючи нові способи взаємодії з контентом, інструменти штучного інтелекту заохочують інноваційне мислення і творче вирішення проблем[18,19]. Таке творче залучення є особливо важливим у таких галузях, як STEM-освіта, де студентів заохочують досліджувати та експериментувати в рамках структурованого, але гнучкого навчання.

Окрім практичного застосування, включення ШІ в навчальну програму підкреслює важливість цифрової та ШІ-грамотності. Перед освітянами стоїть завдання не лише навчити студентів ефективно використовувати інструменти штучного інтелекту, а й сприяти розумінню ролі штучного інтелекту в суспільстві, зокрема етичних міркувань і здатності виявляти дезінформацію. Ці критичні знання допомагають студентам відповідально орієнтуватися у світі, який дедалі більше залежить від штучного інтелекту[19,13]. Розвиток технологій штучного інтелекту в освіті в Україні відображає прагнення покращити результати навчання та підготувати студентів до майбутнього, що ґрунтується на технологіях. Оскільки освітній сектор продовжує впроваджувати технології штучного інтелекту, потенціал для покращення

залучення студентів, персоналізованого навчання та операційної ефективності стає все більш значущим.

Технології штучного інтелекту все більше інтегруються в освітні системи в усьому світі, в тому числі й в Україні, і мають значний вплив на результати навчання студентів. Ці технології забезпечують персоналізований досвід навчання, який відповідає індивідуальним потребам, сприяючи таким чином інклюзивності та підвищенню академічної успішності. Наприклад, інструменти на основі штучного інтелекту, такі як адаптивні навчальні платформи та інтелектуальні системи репетиторства, дозволяють налаштовувати навчальні траєкторії, що може призвести до більш ефективного залучення та мотивації студентів[11,22].

Впровадження штучного інтелекту в університетах пов'язане з різними перевагами. Однією з основних переваг є можливість надання зворотного зв'язку в режимі реального часу, що дозволяє студентам чіткіше розуміти свої сильні та слабкі сторони. Цей негайний зворотний зв'язок допомагає студентам коригувати свої навчальні стратегії та зосередитися на тих сферах, які потребують вдосконалення[21]. Крім того, технології штучного інтелекту полегшують моніторинг успішності студентів у часі, дозволяючи викладачам виявляти закономірності в академічних досягненнях і втручатися, коли це необхідно[21].

Незважаючи на переваги, впровадження штучного інтелекту в освіту піднімає етичні питання, зокрема щодо приватності та безпеки даних. Оскільки системи штучного інтелекту збирають величезні обсяги даних, для освітніх установ вкрай важливо забезпечити захист інформації про студентів і дотримуватися відповідних нормативних актів, таких як GDPR і FERPA[3,11]. Крім того, необхідно подолати цифровий розрив, щоб гарантувати рівний доступ до технологій штучного інтелекту, особливо в малозабезпечених громадах. Забезпечення всіх учнів необхідними ресурсами та підтримкою, щоб вони могли скористатися інтеграції ШІ, має важливе значення для формування інклюзивного освітнього середовища[3].

У перспективі очікується, що роль ШІ в освіті розширюватиметься, оскільки прогнози вказують на значне зростання світового ринку ШІ в освіті. Оскільки навчальні заклади продовжують впроваджувати рішення на основі штучного інтелекту, основна увага має бути зосереджена на збалансуванні переваг технології з етичними міркуваннями, гарантуючи, що ШІ слугує інструментом для покращення освітніх результатів, зберігаючи при цьому високу якість викладання та змістовну взаємодію між студентами та викладачами[22,21].

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту в Україні створює як можливості, так і значні виклики. Однією з головних перешкод є етичні наслідки, пов'язані з використанням ШІ. Занепокоєння щодо справедливості, упередженості, прозорості та конфіденційності домінують у дискусіях як серед освітян, так і серед політиків[11]. Етичні міркування підкреслюють необхідність балансу між використанням інноваційних технологій ШІ та забезпеченням дотримання освітніх цінностей[6].

Широкому впровадженню інструментів штучного інтелекту в освітньому середовищі продовжує перешкоджати низка бар'єрів. Дослідження показують, що демографічні фактори, галузь навчання та рівень комфорту студентів у роботі з технологіями суттєво впливають на інтеграцію ШІ. Наприклад, студенти технічних дисциплін загалом більш відкриті до впровадження інструментів штучного інтелекту і повідомляють про позитивний вплив, що відповідає їхнім академічним потребам[11]. Однак такі перешкоди, як проблеми інтеграції, витрати та обмежена підтримка з боку викладачів, залишаються, що ускладнює ефективне використання ШІ в аудиторіях[8,6].

Хоча інструменти штучного інтелекту можуть покращити навчальний досвід, надаючи персоналізовані навчальні програми та адаптивні шляхи навчання, вони також викликають занепокоєння через надмірну залежність від них. Студенти можуть стати залежними від цих технологій, що потенційно відволікає їх від традиційних методів навчання[11]. Крім того, інтеграція штучного інтелекту в існуючі навчальні програми пов'язана з певними труднощами, оскільки освітяни повинні збалансувати переваги технології з необхідністю збереження людиноцентричного підходу до навчання. Це включає в себе збереження важливих соціальних і реляційних аспектів освіти, які ШІ, можливо, буде складно відтворити[11].

Прозорість використання даних та етичне поводження з конфіденційною інформацією має першорядне значення для зміцнення довіри між студентами та викладачами[8,6]. Зацікавлені сторони наголошують на важливості вирішення цих проблем конфіденційності для зменшення потенційних ризиків, пов'язаних із впровадженням ШІ в освіті.

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту в Україні формується на основі різних тематичних досліджень, які ілюструють його вплив на персоналізоване навчання, залучення та педагогічні практики. Ці тематичні дослідження підкреслюють як можливості, так і виклики, пов'язані з впровадженням технологій штучного інтелекту в освітніх установах, відображаючи різноманітний досвід освітян і навчальних закладів.

Майбутнє штучного інтелекту в освіті в Україні характеризується поєднанням багатообіцяючих розробок і значних викликів. У міру інтеграції

технологій штучного інтелекту в освітні системи різні стратегічні методи стануть важливими для використання повного потенціалу штучного інтелекту для покращення результатів навчання та забезпечення освітньої рівності. Однією з ключових тенденцій, як очікується, сформує освітній ландшафт, є зростання персоналізованого навчання завдяки ШІ. Використовуючи алгоритми для аналізу даних про учнів, ШІ може адаптувати освітній контент і навчальні траєкторії відповідно до індивідуальних потреб, тим самим сприяючи створенню більш цікавого та ефективного навчального середовища[6,21]. Інтеграція гейміфікованих платформ та адаптивних завдань може додатково мотивувати учнів, роблячи навчання приємним та інтерактивним[21].

Український уряд також зосереджується на регуляторних реформах для створення сприятливого середовища для розвитку ШІ в освіті. Застосовуючи гнучкий та дружній до бізнесу підхід до регулювання, такі ініціативи, як «План дій з розвитку штучного інтелекту (2021-2024 роки)», спрямовані на інтеграцію ШІ в різні сектори, включаючи освіту. Це допоможе забезпечити ефективне та результативне впровадження інструментів і практик ШІ, сприяючи інноваціям у навчальних закладах[9,16].

У весняному та осінньому семестрах 2024 в Київському національному університеті було проведено опитування студентів на предмет використання ШІ у навчальному процесі.

В опитуванні взяли участь понад 200 респондентів у віці від 18 до 29 років, які навчаються за різними освітніми програмами та формами навчання, як бакалаврського (82 відсотка) та магістерського (18 відсотків) освітнього рівня.

Найбільший відсоток опитаних навчаються на архітектурному факультеті КНУБА (близько 30 відсотків).

Опитування показало, що переважна більшість студентів ставляться позитивно до можливості використання великих мовних моделей (LLM), таких як ChatGPT, у навчальному процесі.

Найвищу оцінку отримало використання ШІ для підготовки навчальних матеріалів, тоді як при виконанні підсумкових завдань (курскових, контрольних, дипломних робіт) більшість студентів негативно оцінила використання ШІ.

В цілому 83,8% респондентів вважають допустимим використання ШІ у навчальному процесі, однак майже половина опитаних вважає, що необхідно розкрити факт використання ШІ та продемонструвати використані запити, щоб забезпечити прозорість і академічну добросовісність.

Розподіл відповідей на питання про те, чи вважають студенти генерацію контенту за допомогою LLMs академічною недобросовістю, показав результат $\approx 3,2$ (з 5). Це свідчить про розділеність думок: частина студентів вважає

використання ШІ прийнятим інструментом у навчанні, а інші бачать у цій загрозі академічній доброчесності.

Основною загрозою у використанні LLMs студенти називають плагіат, який був найпоширенішою відповіддю в опитуванні.

Щодо питань про ставлення викладачів до використання студентами ШІ для виконання навчальних завдань, а також про наявність документів про регламентацію використання ШІ у навчальному процесі, більшість студентів висловились негативно. На питання про ставлення викладачів до використання студентами ШІ, найчастіше зустрічалася відповідь – «не помічали».

Таким чином, із проведеного дослідження можна зробити висновок про необхідність запровадження чітких правил щодо використання ШІ у навчальних роботах. Важливо навчати студентів та викладачів морально-етичних принципів використання ШІ. Також необхідно використовувати інструменти для перевірки текстів на ШІ-згенерованість та встановити допустимий рівень використання ШІ у навчальних роботах.

Висновки: Технології штучного інтелекту (ШІ) сприяють індивідуалізації навчальних програм, що позитивно впливає на мотивацію студентів та їх академічну успішність. Використання адаптивних навчальних платформ, чат-ботів та інших ШІ-систем дозволяє не лише налаштовувати освітній процес під конкретні потреби кожного студента, а й автоматизувати рутинні адміністративні завдання (наприклад, відображення оцінок, моніторинг відвідуваності та управління документацією). Це, у свою чергу, дозволяє викладачам та адміністративному персоналу зосередитися на індивідуальній підтримці студентів та підвищенні якості навчального процесу.

Проте інтеграція ШІ в освіту супроводжується низкою етичних та правових викликів. Обробка великих обсягів персональних даних студентів створює ризики несанкціонованого доступу та витоку інформації, що вимагає впровадження надійних заходів захисту та відповідності нормативним вимогам. Крім того, використання ШІ для генерації тексту або інших матеріалів може сприяти плагіату та зниженню оригінальності академічних робіт, оскільки студенти мають можливість створювати частини чи цілі роботи без належного критичного аналізу та самостійного дослідження, що підриває принципи академічної доброчесності.

Опитування студентів свідчать, що хоча застосування ШІ для підготовки навчальних матеріалів сприймається позитивно, існує значний скепсис щодо його використання при виконанні підсумкових завдань (курскових, дипломних робіт тощо). Це вказує на потребу дискусії щодо до

Список джерел

1. Adapting to the future: responsibly integrating AI into teaching and learning [Електронний ресурс]. – 17 квітня 2024. – Режим доступу: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/practice/adapting-future-responsibly-integrating-ai-teaching-and-learning>, вільний
2. Mărcuță Cătălina & дослідницька група MoldStud. Надихаючі історії успіху з України: Знайомство з лідерами технологічної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moldstud.com/articles/p-empowering-narratives-of-success-from-ukraine-showcasing-the-tech-industry-leaders-who-are-pioneering-innovation>, вільний
3. Reyneke J.A. Integrating AI into Education: Possibilities and Challenges [Електронний ресурс]. – 7 червня 2023. – Режим доступу: <https://medium.com/%40janelreyneke/integrating-ai-into-education-possibilities-and-challenges-425a89a304a2>, вільний
4. Bandura R., Bandura R., Reynal P., Leonchuk L. Ukraine's Science, Technology, and Innovation Ecosystem: An Engine of Economic Growth [Електронний ресурс]. – 5 квітня 2023. – Режим доступу: <https://www.csis.org/analysis/ukraines-science-technology-and-innovation-ecosystem-engine-economic-growth>, вільний Bandura R., Reynal P., Leonchuk L. Ukraine's Science, Technology, and Innovation Ecosystem: An Engine of Economic Growth [Електронний ресурс]. – 5 квітня 2023. – Режим доступу: <https://www.csis.org/analysis/ukraines-science-technology-and-innovation-ecosystem-engine-economic-growth>, вільний
5. The Role of AI in Ukraine's Digital Transformation: Where AI is used in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://infosoft.ua/ai-in-ukraine-transformation>, вільний
6. UA - digital: Забезпечення успіху студентів у кризові часи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.europa.uni.de/en/universitaet/einrichtungen/serviceeinrichtungen/zentrum-lehrelernen/ukraine-digital/index.html>, вільний
7. Vargas R., Rauch A., Geißer J., Poddenezhnyi O. AI in Education: Exploring Opportunities and Addressing Challenges (Ukraine Digital) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uni-giessen.de/de/ueberuns/veranstaltungen/seminar/ukrainedigital243>, вільний
8. Бобрицька В.І., Красильникова Г.В., Беседа Н.А., Красильников С.Р., Скирда Т.С. Штучний інтелект (ШІ) в українській вищій освіті: всебічне дослідження ставлень, очікувань та занепокоєнь зацікавлених сторін // Міжнародний журнал дослідження навчання, викладання та освіти. – 2024. – Т.

23, № 1. – Режим доступу: <https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/9209>, вільний

9. Бондар К.К. Розуміння екосистеми військового ШІ в Україні [Електронний ресурс]. – CSIS. – Режим доступу: <https://www.csis.org/analysis/understanding-military-ai-ecosystem-ukraine>, вільний

10. Водянка Л.Д., Бечко А. М. Розвиток цифрових технологій та питання захисту інтелектуальної власності // Information and Web Technologies: Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference “Challenges in Science of Nowadays” (Washington USA, 26–28 May, 2023). – Washington, 2023. – No 156. – P. 556–557.

11. Ворд Б., Бхаті Д., Неха Ф., Гуерсіо А. Аналіз впливу інструментів штучного інтелекту на навчальні звички та успішність студентів [Електронний ресурс]. – 3 грудня 2024. – Режим доступу: <https://arxiv.org/html/2412.02166v1>, вільний

12. Гром М.О. Застосування штучного інтелекту під час написання наукових робіт // Академічна добросовісність: правові проблеми: матеріали Всеукр. круглого столу (Одеса, 26 трав. 2023). – Одеса, 2023. – С. 37–41.

13. Дзюба А. Розробка STEM та освітніх інновацій під час війни [Електронний ресурс]. – 5 вересня 2023. – Режим доступу: <https://www.undp.org/ukraine/stories/developing-stem-and-educational-innovations-amid-war>, вільний

14. Журавльов, О.В., Лісковський Д.О. Методологія використання генетичного алгоритму для розв'язання містобудівних задач // Містобудування та територіальне планування. – Київ: КНУБА, 2023. – Вип. 84. – С. 145–152.

15. Карчевський М.В., Штанько В.А., ChatGPT. Правове регулювання штучного інтелекту: ризик-орієнтований підхід у європейській дискусії // Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: зб. ст. – Кропивницький, 2023. – С. 20–29.

16. Комітет з питань штучного інтелекту України. Новини штучного інтелекту у 2021 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ai.org.ua/ai-news-in-2021/>, вільний

17. Лазоренко, Н.Ю. Дослідження застосування штучного інтелекту (GEOAI) для завдань топографічного картографування // Просторовий розвиток. – Київ: КНУБА, 2024. – Вип. 8. – С. 430–443.

18. Панді Д. Ю. Навігація хвилею ШІ в освіті: можливості та виклики [Електронний ресурс]. – 9 січня 2025. – Режим доступу: <https://elearningindustry.com/navigating-the-ai-wave-in-education-opportunities-and-challenges>, вільний

19. Роль штучного інтелекту в освіті наступної епохи - AI для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aiforukraine.org/role-of-artificial-intelligence-in-educations-next-era/>, вільний
20. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні [Текст]: монографія / А.І. Шевченко [та ін.]; за заг. ред. А.І. Шевченка; Ін-т проблем штучного інтелекту МОН України і НАН України. – Київ: Наука і освіта, 2023. – 377 с.
21. Шарма Дж. Переваги штучного інтелекту в освіті [Електронний ресурс]. – 21K School Ukraine. – Режим доступу: <https://www.21kschool.com/ua/blog/benefits-of-artificial-intelligence-in-education/>, вільний
22. ШІ в освітній статистиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aiprm.com/ai-in-education-statistics/>, вільний

Ph.D., Associate Professor **Kostiantyn Pokotylo**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

ADVANTAGES, CHALLENGES AND ETHICAL ASPECTS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS: RESULTS OF A SURVEY OF KNUB STUDENTS

The article explores the use of artificial intelligence (AI) by students on the example of the Kyiv National University of Construction and Architecture. The main advantages of AI implementation are considered, such as personalization of learning, increased efficiency of administrative processes, and improved academic performance of students. The main challenges are also highlighted, including ethical issues, data privacy, and digital inequality. The author emphasizes the importance of balancing technological progress with educational values. The article will be useful for educators, policy makers, and researchers interested in the digital transformation of education.

Keywords: artificial intelligence; education; digital transformation; personalized learning; academic integrity; adaptive learning platforms; ethical aspects of AI; AI in education.

REFERENCES

1. Adapting to the future: responsibly integrating AI into teaching and learning. (2024, April 17). Available at: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/practice/adapting-future-responsibly-integrating-ai-teaching-and-learning> (Accessed: 17 April 2024). {in English}

2. Mărcuță, C. & MoldStud Research Group. Empowering narratives of success from Ukraine: Showcasing the tech industry leaders who are pioneering innovation. Available at: <https://moldstud.com/articles/p-empowering-narratives-of-success-from-ukraine-showcasing-the-tech-industry-leaders-who-are-pioneering-innovation> (Accessed: date). {in English}
3. Reyneke, JA. (2023, June 7). Integrating AI into Education: Possibilities and Challenges. Available at: <https://medium.com/%40janelreyneke/integrating-ai-into-education-possibilities-and-challenges-425a89a304a2> (Accessed: 7 June 2023). {in English}
4. Bandura, R., Bandura, R., Reynal, P. & Leonchuk, L. (2023, April 5). Ukraine's Science, Technology, and Innovation Ecosystem: An Engine of Economic Growth. Available at: <https://www.csis.org/analysis/ukraines-science-technology-and-innovation-ecosystem-engine-economic-growth> (Accessed: 5 April 2023). {in English}
5. The Role of AI in Ukraine's Digital Transformation: Where AI is used in Ukraine. Available at: <https://infosoft.ua/ai-in-ukraine-transformation> (Accessed: date). {in English}
6. UA - digital: Ensuring student success in times of crisis. Available at: <https://www.europa-uni.de/en/universitaet/einrichtungen/serviceeinrichtungen/zentrum-lehren-lernen/ukraine-digital/index.html> (Accessed: date). {in Ukrainian}
7. Vargas, R., Rauch, A., Geißer, J. & Poddenezhnyi, O. AI in Education: Exploring Opportunities and Addressing Challenges (Ukraine Digital). Available at: <https://www.uni-giessen.de/de/ueber-uns/veranstaltungen/seminar/ukrainedigital243> (Accessed: date). {in English}
8. Bobrytska, V.I., Krasyl'nikova, H.V., Beseda, N.A., Krasyl'nikov, S.R. & Skyrda, T.S. (2024). Artificial intelligence (AI) in Ukrainian higher education: A comprehensive study of stakeholder attitudes, expectations, and concerns. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 23(1). Available at: <https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/9209> (Accessed: date). {in Ukrainian}
9. Bondar, K.K. Understanding the military AI ecosystem in Ukraine. Available at: <https://www.csis.org/analysis/understanding-military-ai-ecosystem-ukraine> (Accessed: date). {in Ukrainian}
10. Vodyanka, L.D. & Bechko, A.M. (2023). Development of digital technologies and intellectual property protection issues. *Information and Web Technologies: Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference "Challenges in Science of Nowadays" (Washington, USA, 26–28 May, 2023)*, 156, pp. 556–557. {in English}

11. Ward, B., Bhati, D., Neha, F. & Guercio, A. (2024, December 3). Analyzing the impact of AI tools on student learning habits and performance. Available at: <https://arxiv.org/html/2412.02166v1> (Accessed: 3 December 2024). {in English}
12. Grom, M.O. (2023). Application of artificial intelligence in scientific writing. *Academic Integrity: Legal Problems: Materials of the All-Ukrainian Round Table (Odesa, 26 May, 2023)*, pp. 37–41. {in Ukrainian}
13. Dziuba, A. (2023, September 5). Developing STEM and educational innovations amid war. Available at: <https://www.undp.org/ukraine/stories/developing-stem-and-educational-innovations-amid-war> (Accessed: 5 September 2023). {in Ukrainian}
14. Zhuravlyov, O.V. & Liskovskyi, D.O. (2023). Methodology of using a genetic algorithm for solving urban planning problems. *Urban Planning and Spatial Planning*, 84, pp. 145–152. {in Ukrainian}
15. Karchevskiyi, M.V. & Shtanko, V.A. (2023). ChatGPT. Legal regulation of artificial intelligence: Risk-oriented approach in the European discussion. *Current Issues of Law and Socio-Economic Relations: Collection of Articles*, pp. 20–29. {in Ukrainian}
16. Committee on Artificial Intelligence of Ukraine. AI news in 2021. Available at: <https://ai.org.ua/ai-news-in-2021/> (Accessed: date). {in Ukrainian}
17. Lazorenko, N.Y. (2024). Research on the application of artificial intelligence (GEOAI) for topographic mapping tasks. *Spatial Development*, 8, pp. 430–443. {in Ukrainian}
18. Pandi, D.Y. (2025, January 9). Navigating the AI wave in education: Opportunities and challenges. Available at: <https://elearningindustry.com/navigating-the-ai-wave-in-education-opportunities-and-challenges> (Accessed: 9 January 2025). {in English}
19. Shevchenko, A.I. et al. (2023). *Strategy for the development of artificial intelligence in Ukraine*. Kyiv: Science and Education. {in Ukrainian}
20. Shevchenko, A.I. et al. (2023). *Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine*. Kyiv: Science and Education. {in Ukrainian}
21. Sharma, J. (n.d.). The Benefits of Artificial Intelligence in Education. 21K School Ukraine. Available at: <https://www.21kschool.com/ua/blog/benefits-of-artificial-intelligence-in-education/> (Accessed: date). {in English}
22. AI in Educational Statistics. (n.d.). Available at: <https://www.aiprm.com/ai-in-education-statistics/> (Accessed: date). {in English}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.371-380

УДК 14:794.1

к.ф.н., доцент **Ставроянні С.С.**,

stavrojani@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8035-237X,

к.ф.н., **Спірідонов М.Ю.**,

nikspiridonov193@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8368-9426,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ФЕНОМЕН ГРИ В ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Поняття гри як модусу людського буття та як філософської категорії стає особливо актуальним у філософії постмодерна. Поняття «мовної гри» Л. Вітгенштейна, глобальні концепції «Ното ludens» Й. Хейзінги, книга «Ігри, у які грають люди» Е. Берна вводять у широкий філософський дискурс поняття гри. Деконструкція глобальних мета-нарративів, створення більш фрагментарних теорій та дискурсів сприяли більш глибокому розкриттю цього поняття. У статті розглядається історія поняття гри у філософії, види та типи ігор, відображення сутності гри у різноманітних культурних проявах та функції гри у соціальних практиках. Визначається особлива роль інтелектуальних ігор, їхня парадигма та головні риси та відмінності. Авторами проводиться глибоке філософське осмислення місця ігор у сучасних культурних дискурсах, визначається їхнє філософське та феноменологічне значення. Автори пропонують власне бачення класифікації інтелектуальних ігор, розглядають їхні соціальні функції, показують їхні філософські аспекти.

Ключові слова: гра, агон, шахи, чатуранга, нарди, «людина, що грає», соціальна ієрархія, ігри гоночного типу, шашки, зороастризм.

Метою дослідження є визначення місця феномену гри в дискурсі філософії постмодерну, а також філософського аналізу різноманітних інтелектуальних ігор, їхніх функцій та філософського змісту.

Методологія дослідження полягає у сукупному використанні методів аналізу, синтезу, порівняння, історичного, лінгвістичного методів, а також феноменологічного і діалектичного підходів.

Наукова новизна полягає у розумінні гри як культуротворюючого чинника, а також доведення цього на прикладі різноманітних інтелектуальних ігор.

Висновок. Доведено, що уміння грати, розуміти межі як ігрової зони (майданчик, арена, театр, стадіон), так і самої гри і складає сутність та структуру культури. І це доводиться на наступних конкретних прикладах:

показано, що ігри гоночного типу концентровано відображають цикл життя людини, прохід фішками ігрового поля символізує життя людини, шляху людської душі. Також, ігри шахового та шашкового типу були відображенням військової стратегії; якщо шахи відображали існуючі суспільні відносини за допомогою військової стратегії та тактики, з урахуванням релігійних та культурних факторів, а також принципи суспільної ієрархії, то шашки символізували ведення війни у примітивному суспільстві, чи у обмежених умовах. В свою чергу, го можна порівняти з військовою стратегією, але в якій війна ведеться не скільки заради знищення ворогів, а заради території, простору, і навіть вміння домовлятися, розподіляти ринки та зони впливу.

Актуальність теми дослідження. Актуальність даного дослідження зумовлена багатьма чинниками. Так, завдяки постмодернізму, який стає одним з провідних, а можливо, і визначальним філософським напрямком ХХ-ого століття, модус гри постає особливо важливим для сучасного мислення. Такі поняття, як випадковість, свобода, творчість, осмислюються та усвідомлюються через призму гри, проходять складні трансформації. Так, опосередковано феномен гри постає визначальним і в політичному, і в лінгвістичному («мовні ігри»), і тим більше, в психологічному ракурсі. Фактично, буття стає грою, а гра – буттям. Наприклад, пригадаємо, в політичному дискурсі постмодерну можна казати про те, що істинним стає не те, що є насправді, а те, у чому вдалося переконати більшість людей. Всі ці питання розглядаються у творчості класиків постмодерну: Ж. Дерріда, Е. Гуссерля, Ж. Дельоза, У. Еко, Ф. Гваттарі, Р. Бартра тощо. Безпосередньо феномен гри як окремої філософської категорії також можна розглядати предметом наукових досліджень. Такі філософи, як Й. Хейзінга, Р. Кайуа, О. Фінк, Е. Берн з впевненістю стверджували, що гра є визначним соціокультурним феноменом, який потребує окремого ретельного дослідження. Так, голландський вчений Й. Хейзінга в трактаті «*Homo Ludens*» робить глибокий історичний екскурс, завдяки якому доводить, що феномен гри присутній в різноманітних соціальних сферах людської життєдіяльності (таких як війна, юстиція, масова культура тощо). Й. Хейзінга, а також і Р. Кайуа досліджували та класифікували різновиди ігор: від грецького агону, де важливий перш за все саме дух боротьби, змагальності, до азартних та імітаційних ігор [4]. Німецький філософ О. Фінк стверджує, що гра є одним з основних модусів людського буття, який є одним з найбільш елементарних екзистенційних актів людини. Е. Берн у своїх роботах більше досліджував психологічні властивості ігор, розвиваючи концепцію, за якою людина постійно «грає», вибираючи ту чи іншу роль, модель поведінки в процесі структурування відносин із оточуючими людьми, на роботі, в приватному житті [3].

Феномен гри є цікавим та актуальним з дуже давніх часів. Фактично, грати людина починає з часів самих перших зародків цивілізації. Так, можна говорити про те, що гра є невід'ємним модусом життя людини, проникаючи в такі сфери, як трудова, сімейна, творча, навчальна, тощо. Про певні шлюбні ігри в процесі створення нащадків можна говорити навіть стосовно тваринного світу. Певні здогадки щодо місця гри у філософській моделі Всесвіту висував ще Геракліт, який порівнював Всесвіт із дитиною, яка грає. Але ж, безумовно, можна говорити про те, що особливе місце поняття «гра» займає у античній культурі у класичний (сократівський) період. Платонівська ідеалістична концепція створює абсолютну іншу парадигму, у якій світ управляється розумними законами, розумною волею. Гра тут стає певним вираженням вищої волі, абсолюту. Зовсім інше місце гра займає у раціоналістичних дискурсах Арістотеля. Тут акцент робиться на певних прикладних опціях гри, її використанні у соціальних практиках. Так, пригадаємо арістотелевську концепцію походження культури, яка базується на понятті «мімезис» – наслідування, імітація. Література, музика, театр – все це місце, де людина відображає, грає те, що бачить і відчуває в своєму житті. Також важливим елементом грецької культури стає поняття «агон» – боротьба, змагання, сам принцип протиборства, протистояння. Вони відбувалися як у суто спортивній царині, так і в творчості – поетичні, музичні тощо, головним було наявність самого принципу боротьби, запеклого протистояння, бажання перемогти.

Й. Хейзінга в трактаті «*Homo Ludens*» висуває концепцію походження культури, згідно з якою культура походить від гри [1]. Він підмічає, що у всіх відомих нам культурах існувало поняття гри, і, розвиває свою концепцію автор, культура і є грою. Вміння грати, воля до гри, бажання до гри – і складає сутність та структуру культури. Гра принципово відрізняється від війни, яка несе смерть та руйнування, і, хоча в грі також є дві протилежні сторони, людина завжди розуміє межі і правила гри. Мистецтво і спорт, театр і навіть література (пригадаємо, що у греків і літератори, і поети також змагалися між собою) і створює культурний простір. І саме вміння розрізняти межі між справжнім та ігровим і конструює людську особистість. В контексті феноменологічної теорії Е. Гуссерля можна зазначити, що ігровий досвід розглядається як процес безпосереднього сприйняття та переживання. Крім того, шахи, як і інші інтелектуальні ігри, стали елементом кіберпростору, залучаючи гравців з усього світу та створюючи нові форми взаємодії. Це змінює саме сприйняття гри: ігрові платформи дозволяють не лише грати, а й аналізувати партії, спілкуватися, брати участь у глобальних турнірах, що робить шахи (та інші інтелектуальні ігри) частиною цифрового постмодерністського дискурсу.

Французький письменник, філософ та соціолог Роже Каюа у своїй роботі «Ігри та людина» проводить ретельне дослідження теорії гри, осмислюючи працю Йогана Хейзінги «Homo ludens». Він наводить наступну класифікацію видів гри, в залежності від її основного принципу:

- Agon – категорія гри, у яких основним є безпосередньо змагальний, спортивний принцип. Суперники мають рівні шанси, учасники мають покладатися на власні сили, розум. Прикладами такої гри можуть бути спортивні, інтелектуальні ігри;
- Alea – азартні ігри. Тут гравець не впливає на гру, він тільки робить вибір: грати чи ні. Все залежить від долі, повністю покладаючись на неї. Фактично, тут людина намагається випробувати своє долю, покорити її;
- Mimicry – імітаційні, маскувальні ігри. Тут дух гри підтримується вірою в її закони, правила. Так, для прикладу можна привести гру актора, різноманітні дитячі ігри;
- Plix (Vertigo) – екстаз, сп'яніння, запаморочення. Тут ключовим є відрив від реальності, стирання рамок дозволеного; гравець намагається «відірватися» від реальності. Цікаво, на нашу думку, під даний тип підходять також деякі комп'ютерні ігри, віртуальна реальність, які в часи написання праці ще тільки формувалися.

Розглянемо більш детально настільні інтелектуальні змагальні ігри, у яких яскраво висвітлений спортивний, змагальний принцип. Такі ігри також вважаються найбільш інтелектуальними, в них людина найбільш повною мірою розкриває свої інтелектуальні, творчі, художні якості. Серед усієї величезної сукупності таких ігор ми вважаємо можливим та доцільним зробити наступну класифікацію, враховуючи мету гри, основні принципи гри, та інші особливості:

- ✓ ігри гоночного типу: в таких іграх гравцям необхідно якомога швидше пройти своїми фішками ігрове поле і досягти кінця. Приклад: нарди;
- ✓ ігри шахового типу: в таких іграх метою гри є мат королю суперника. Приклад: шахи;
- ✓ ігри шашкового типу: для перемоги необхідно знищити всі шашки суперника. Приклад: шашки;
- ✓ ігри типу го: в таких іграх необхідно зайняти якомога більше простору, хто забрав більше – перемагає. Приклад: го.

Звичайно, ми не претендуємо на абсолютну повноту класифікації, але, вважаємо, що найбільш розповсюджені настільні інтелектуальні ігри вдалося дослідити. Також відразу зазначимо, що деякі ігри на ранньому етапі свого розвитку могли мати певні спільні риси, тому ця класифікація, як і будь-яка інша, є вельми умовною. Тепер спробуємо визначити сутність цих ігор, їхній

філософський зміст, їхні функції, феноменологічний, когнітивний дискурси тощо. Розпочнемо з ігр гоночного типу, можливо, одного з найдавніших типів гри. Хоча на перший погляд може здатися, що це дуже прості ігри, які не мають ніякого глибинного змісту, вони є дуже серйозними та складними саме у філософському плані. Так, першими «пращурами» таких ігр є царська гра Ура, яка з'явилася в Месопотамії приблизно 2500 років до н.е., та давньоєгипетська гра сенет, яка виникла ще набагато раніше – приблизно 3500 2500 років до н.е. в Давньому Єгипті. Ця гра спочатку вважалася світською розвагою, але потім поступово набуває сакрального змісту та стає навіть певним «симулякром» потойбічного світу. Точні правила гри невідомі, але за різними джерелами, приблизно вони були наступні. Гравці мають певні фішки, хід яких визначається гральними кубиками (костями). Дошка для гри розміром 3×10, розкреслена на клітинку, являє собою одну доріжку. Шлях фішок гравця являє собою гонку по маршруту у вигляді латинської Z від першого ряду до останнього. Ціль гри — вивести всі свої фішки з дошки і не дати це зробити противнику. В грі була застосована несиметрична система розмітки, що символізувала пастки, що ускладнюють шлях душі покійника в загробному світі та позначені ієрогліфами, що мають нерівне значення. При цьому кожна клітинка символізує певне сакральне місце. Фішки рухалися від старту до фінішу і по дорозі могли бити одна одну, якщо наздоганяли, займаючи місце збитої фішки. Одночасно дві фішки на одній клітці знаходитися не могли. Фішки могли перестрибувати одна через одну, якщо у неї було вільне поле. Збита фігура не йшла з дошки і не поверталася на старт, але займала місце на полі, звідки почала ходити фішка, яка побила її, фактично, при взятті фішки змінювалися місцями. Більшість дослідників сходяться на тому, що якщо гравець знаходився в положенні, коли жодна фішка не зможе зробити хід вперед, він був зобов'язаний зробити хід назад, і тільки якщо це неможливо, хід пропускався, однак точні правила і регламент такого зворотного руху невідомі. В грі діяло правило, коли дві союзні фігури, що знаходяться поруч із ходом руху, «захищають» одна одну – противник не може збити ні одну з них, поки гравець сам не розіб'є таку пару. Перемагав той, хто першим виводив з гри всі свої фішки. Отже, шлях фішки символізує загробне життя душі людини, і випробування, що стояли перед нею.

Більш відомою для широкого кола є гра нарди, яка також має цікаве походження та історію. Так, старовинний трактат «Чатранг-Намак», який розповідає легенду про походження шахів та нард, дає дуже багато матеріалів для аналізу. В ній розповідається історія про так званий обмін дарами, яка показує, як виникли ці ігри. До речі, саме звідси ми знаємо орієнтовну дату їх виникнення – 570 рік. Отже, відбувається дипломатичний обмін візитами

послів двох держав – Індії та Персії. І лідери держав, вочевидь, для того, щоб вирішити певні геополітичні протиріччя мирним, а не військовим шляхом, вирішують поставити один одному інтелектуальні задачі: надсилають ігри, в яких спочатку необхідно розібратися в правилах і суті гри, і потім провести декілька партій, де і вирішиться, хто має геополітичну перевагу. Посол індійського царя Девшарм (в інших джерелах – Сачідхарма) привозить в Персію нову гру – шахи, яка відображає структуру індійського війська (про шахи поговоримо трішки нижче). Більшість персидських мудреців не змогла розібратися з нею, але знаходиться мудрець Вузург-Міхр, який не тільки зміг осягнути зміст і суть гри, а й обіграв індійського посла. У відповідь, делегацію Персії очолює Вузург-Міхр, який привозить до Індії гру нарди. Індійські мудреці не змогли розібратися у правилах гри, і Персія отримала певну перевагу, і зміцнила своє політичне становище. А сама гра мала глибокий філософський зміст. Стисло наводимо суть історії. Вузург-Міхр вважає, що серед правителів цього тисячоліття найбільш діяльним і мудрим був Ардашир, і тому гру він назвав на честь Ардашира – нардами (нев-ардашир). Дошка для нардів символізує землю Спандармад. Тридцять каменів символізують тридцять діб: 15 білих подібні до дня, а 15 чорних – до ночі. Пара гральних костей символізують вплив неба і зірок. «Один» на кості символізує те, як є єдиним Ормазд, тому що він сотворив Всесвіт. «Два» символізує небо і землю. «Три» символізує три сфери: думки, речі та вчинки. «Чотири» символізує чотири сторони світу. «П'ять» символізує п'ять джерел світла: сонце, луна, зірки, вогонь та сяння, що йде з неба. «Шість» символізує шість днів, в які відбувалися творення Всесвіту. Далі розповідається, що рухи нард в залежності від випадіння гральних кісток означає вплив на долю людини планет та сузір'їв. Те, що фішки можуть збивати одна одну означає те, що і в житті люди можуть вбивати один одного. Рух в нардах символізує саме життя, а викидання їх означає воскресіння з мертвих. Отже, можна відзначити великий вплив на гру зороастризму, який був державною релігією Персидської імперії, основ його вчення, а також зазначимо, фактично, що нарди були символічним відображенням самого життя людини, всіх особливостей його руху, та воскресіння з мертвих.

Далі розглянемо ігри шахового типу. Шахова гра вважається найбільш популярною та найбільш інтелектуальною в сучасному світі, широко розповсюджена в усьому світі. Шахи вже багато століть привертають до себе увагу та інтерес багатьох людей в усьому світі. Одних заворожує краса шахових комбінацій, тактичних ідей та стратегічних задумів; інших – дух спортивного змагання, жага до перемоги; третіх – протистояння характерів, психологія гравців. Згадування перших подібних ігор зустрічаються ще у Ригведі. Корені

шахової гри теж дуже далекі: першими прототипами шахів були індійська чатуранга, пізніше – арабський шатрандж. Філософські аспекти шахової гри ми розглядали в іншій праці, дозволимо невелике самоцититування: «Шахи концентровано відображали існуючі суспільні відносини за допомогою військової стратегії та тактики, вбираючи також вплив релігійних, культурних, гендерних факторів; в давнину вони відображали структуру індійського війська (чатуранга – 4 види військ), пізніше – європейські реалії, а також принципи суспільної ієрархії: непорушність та зверхність монархічної влади, класову систему. Зміни суспільних відносин, військової стратегії, гендерних ролей впливали на правила та принципи шахової гри. Різноманіття економічних та культурних відносин в різних країнах знаходило своє відображення в різних версіях шахів» [6, с.643]. Зазначимо, що варіацій таких ігор є вкрай багато: традиційні шахи, шахи Фішера (або шахи-960), японські шахи сьогодні, китайські сянци, макрук та багато інших.

Ігри шашкового типу є поширеними дещо менше, однак також вельми цікаві. Існує багато різновидів шашок. У більшості з них гра ведеться на квадратній дошці, яка складається з клітинок, гравці по чергово роблять хід, пересуваючи одну зі своїх шашок по діагоналі. Шашка може перестрибнути через шашку суперника, якщо за тією є вільне поле. При цьому шашка суперника знімається з дошки. Бити фігуру в шашках обов'язково. Варіацій шашок існувало та існує дуже багато, вчені вважають, що шашки винаходили багато разів, чому сприяли простота правил та інвентаря гри. Фактично, шашки теж можна порівняти із військовою стратегією, однак більш простою – в полон ворожого короля брати не треба (його взагалі немає), необхідно знищити всі сили суперника. На нашу думку, це може символізувати ведення війни у примітивному суспільстві чи у обмежених умовах, де немає соціальної ієрархії, яскраво вираженого лідера (монарха).

Окремий пласт складають ігри типу «го», де боротьба ведеться більше за простір, ніж за знищення. Ці ігри відносно менше розповсюджені в Європі, а є притаманними для Азіатського регіону. Професійно в го грають кілька тисяч гравців, організованих у професійні ліги, які існують в Японії, Китаї, Південній Кореї та на Тайвані. На аматорському рівні в Го грають мільйони гравців в Азії та у всьому світі. В Японії, де гра здобула найбільшого розвитку впродовж останніх століть, вона є частиною традиційної культури і сприймається як гра самураїв. Саме з Японії гра поширилася на Захід у другій половині ХХ століття. Правила гри є наступними: гравці по черзі виставляють камені на дошку, намагаючись зайняти більше простору. Далі гравці маневрують, намагаючись захопити камені суперника, його територію, відповідно, не дозволяючи захопити свої. Хоча правила гри здаються доволі простими, але

при цьому гра є дуже складною та варіативною, гра го на дошці 19×19 дозволяє близько $2,081681994 \cdot 10^{170}$ комбінацій. Фахівці часто порівнюють го теж з військовою стратегією, але в якій війна ведеться не скільки заради знищення ворогів, а заради території, простору. Цю гру часто використовують для аналізу бізнес-кейсів, менеджменту тощо. Порівнюючи го з шахами, можна зробити наступний висновок: якщо в шахах боротьба ведеться на знищення, то в го – пріоритетом є співробітництво з опонентом, гравці намагаються, як в бізнесі, домовитися про розподіл сфер впливу.

Висновки. Отже, провівши ретельне дослідження гри як складного соціокультурного феномену в контексті філософії постмодерну, розібравши різні типології та класифікації ігор, їхню роль, значення та філософський зміст, можна зробити наступні висновки:

- Дослідження Й. Хейзінги, Р. Каюа, та інших філософів доводять, що ігрова концепція походження культури є цілком самодостатньою та міцною. Уміння грати, розуміти межі як ігрової зони (майданчик, арена, театр, стадіон), так і самої гри і складає сутність та структуру культури. Життя стає грою, а гра стає життям, але Людина розуміє межу того та іншого. Мистецтво і спорт, театр і навіть література і створює культурний простір. І саме вміння розрізняти межі між справжнім та ігровим і конструює людську особистість;
- Автори пропонують наступну класифікацію настільних інтелектуальних ігор, користуючись не тільки теоретичними дослідженнями, а й багаторічним власним спортивним, тренерським та суддівським досвідом та знаннями: ігри гоночного типу, ігри шахового типу, ігри шашкового типу та ігри типу го;
- Ігри гоночного типу концентровано відображають цикл життя людини, прохід фішками ігрового поля символізує життя людини, шляху людської душі;
- ігри шахового та шашкового типу були симулякром військової стратегії; якщо шахи відображали існуючі суспільні відносини за допомогою військової стратегії та тактики, з урахуванням релігійних та культурних факторів, а також принципи суспільної ієрархії: непорушність та зверхність монархічної влади, класову систему, то шашки могли символізувати ведення війни у примітивному суспільстві чи у обмежених умовах, де соціальна ієрархія відсутня. В свою чергу, го можна порівняти з військовою стратегією, але в якій війна ведеться не скільки заради знищення ворогів, а заради території, простору, і навіть вміння домовлятися, розподіляти ринки та зони впливу.

Література:

1. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури., Київ: Основи, 1994. {in Ukrainian}
2. Ежи Гжицккий. С шахматами через века и страны. / Гжицккий Е. // Варшава, 1970. – 359 с.
3. Ігри, у які грають люди = Games People Play / пер. з англ. К. Меньшикової. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016 с.
4. Каюа, Роже. Людина та сакральне: видання, доповнене трьома додатками, про секс, гру, війну в їхньому відношенні до сакрального: Пер. з фр. Усик А. В. відп. ред. С.Л. Удовик. - Київ: Ваклер, 2003. - 238с., [9] арк. іл.: іл. - Бібліогр.: с. 235-238.
5. Рігведа («Книга гімнів») // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. — Київ: ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2: М — Я. — С. 331-332.
6. Ставроянні С.С., Спірідонов М.Ю. Шахи як предмет соціальної та духовної творчості людства: філософська рефлексія С.С. Ставроянні, М.Ю. Спірідонов // Просторовий розвиток. Науковий Збірник, випуск №7. Київ, КНУБА, 2024. с.635-645.
7. Шах-наме: розділи з поеми / Фірдоусі Абулькасим; [пер., передм. та прим.: М. Ільницький]. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2017.

PhD, Associate Professor **Stavroyany Serhii**,
PhD **Spiridonov Mykola**,
Kiev National University of Construction and Architecture

**THE PHENOMENON OF GAME IN POSTMODERN DISCOURSE:
FROM ANTIQUITY TO CONTEMPORARY TIME**

The concept of a game as a mode of human existence and a philosophical category is becoming especially relevant in postmodern philosophy. The concept of "the language game" by L. Wittgenstein, the global concepts of "Homo Ludens" by J. Huizinga, and the book "Games People Play: The Psychology of Human Relationships" by E. Berne introduce the concept of a game into a broad philosophical discourse. The deconstruction of global meta-narratives and the creation of more fragmentary theories and discourses contributed to a deeper disclosure of this concept. The article examines the history of the concept of a game in philosophy, the types of games, the reflection on the game's essence in various cultural manifestations and its functions in social practices. The special role of intellectual games, their paradigm and their main features and differences are

determined. The authors conduct a deep philosophical understanding of the games' place in modern cultural discourses and determine their philosophical and phenomenological significance. The authors offer their vision of the intellectual games' classification, consider their social functions, and show their philosophical aspects.

Keywords: game; agon; chess; chaturanga; backgammon; "player"; social hierarchy; racing games; checkers; Zoroastrianism.

REFERENCES

1. Homo Ludens. Dosvid vyznachennia ihrovoho elementa kultury., Kyiv: Osnovy, 1994. {in Ukrainian}
2. Ezhy Hyzhytskyi. S shakhmatamy cherez veka y strany. / Hyzhytskyi E. // Varshava, 1970. – 359 s. {in Russian}
3. Ihry, u yaki hraiut liudy = Games People Play / per. z anhl. K. Menshykovoï. — Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2016 s. {in Ukrainian}
4. Kaiua, Rozhe. Liudyna ta sakralne : vydannia, dopovnene troma dodatkami, pro seks, hru, viinu v yikhnomu vidnoshenni do sakralnoho: Per. z fr. Usyk A. V. vidp. red. S. L. Udovyk. - Kyiv : Vakler, 2003. - 238s., [9] ark. il.: il. - Bibliohr.: s. 235-238. {in Ukrainian}
5. Rigveda («Knyha himniv») // Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2 t. / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. — Kyiv : VTs «Akademiia», 2007. — T. 2 : M — Ya. — S. 331-332. {in Ukrainian}
6. Stavroiani S.S., Spiridonov M.Iu. Shakhy yak predmet sotsialnoi ta dukhovnoi tvorchosti liudstva: filosofska refleksiiia S.S. Stavroiani, M.Iu. Spiridonov // Prostorovy rozvytok. Naukovyi Zbirnyk, vypusk №7. Kyiv, KNUBA, 2024. s.635-645. {in Ukrainian}
7. Shakh-name: rozdily z poemy / Firdousi Abulkasym; [per., peredm. ta prym.: M. Ilnytskyi]. — Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan, 2017. {in Ukrainian}

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.381-397

УДК 711.4:167.5

к. філос. н., доцент **Шарипін А.В.**,
slega@ukr.net, ORCID: 0000-0002-7026-340X,к. філос. н., доцент **Євдокимова Т.В.**,
ievdokimova.tv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3315-579X,
Київський національний університет будівництва і архітектури

КРИЗА УКРАЇНСЬКИХ МІСТ І ПОШУК НОВОЇ УТОПІЇ

Стаття звертається до філософії міста як до нової, динамічно зростаючої галузі досліджень. Історико-філософський аналіз еволюції міських просторів допомагає авторам виявити онтологічні корені кризових процесів у сучасних українських містах. У статті розглядаються проблеми соціальної нерівності, кризи міської ідентичності та низького рівня правосвідомості, зокрема, пропонується їх переосмислення в межах нової утопії – «чартерного міста в українському степу». Автори наголошують, що подолання урбаністичної кризи можливе лише через поєднання філософських ідей та практичних рішень.

Ключові слова: філософія міста; криза українських міст; міська ідентичність; чартерне місто; нова українська утопія; правосвідомість; криза ідентичності; філософія урбанізму; транзитна культура.

Постановка проблеми.

Ще на початку 1990-х років Україна, як і більшість пострадянських країн, зіткнулася з екзистенційними викликами щодо побудови ефективного громадянського суспільства та правової держави. Нині ці виклики залишаються неподоланими. В умовах несприятливого та суперечливого економічного, соціального і державно-правового розвитку правова та міська культура України розвивалися хаотично, навіть у регресивному напрямку. Спроби влади та опозиції протягом тридцяти років здійснювати реформи в державно-правовій сфері, давали ефект, протилежний прогресивному: вони руйнували систему управління містами, підживляли правову систему, сприяли зростанню злочинності й корупції, а також систематичному ігноруванню та порушенню прав людини. Навіть після загальних громадянських імпульсів до зміцнення правосвідомості й правової культури, після двох «революцій» 2004 та 2014 років, замість утвердження правових цінностей в Україні поставлено під сумнів саму цінність права, а рівень правового нігілізму сягнув загрозливих масштабів. Зазначені проблеми фіксують невиправний і дедалі глибший екзистенційний

розрив у правосвідомості найбільш пасіонарної частини населення – мешканців міст, особливо міст-мільйонників.

Насьогодні катастрофічний стан правової культури міського населення України відзначають більшість вітчизняних експертів [4, с.81]. Ситуація ускладнюється тим, що під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році держава фактично відмовилася від дотримання Європейської конвенції про захист прав і свобод людини [16]. Однак навіть за таких умов очевидно, без чіткого розуміння специфіки національної правової культури України неможливо розробити ефективні механізми її формування [4, с.85]. Ми переконані, що відносно нова дисципліна «філософія міста» дасть змогу розібратися у сучасній урбаністичній кризі українських міст та зрозуміти причини достатньо низького рівня правосвідомості міського населення. На наш погляд, саме філософія міста допоможе висвітлити приховані механізми вказаних негативних явищ, поступово розкриваючи їхню онтологічну, епістемологічну та аксіологічну природу не тільки на локальному рівні, а й на рівні держави.

Мета статті: проаналізувати загальні тенденції та динаміку розвитку урбанізму з позицій філософії міста, запропонувавши конструктивні шляхи подолання кризових правових явищ в Україні та оздоровлення її урбаністичної структури.

Аналіз останніх публікацій і досліджень.

За останні десятиліття філософія міста перетворилася на міждисциплінарний напрям, що об'єднує філософію, урбаністику, соціологію та географію. Одним із ключових засновників цього напрямку став Вальтер Беньямін, який у незавершеній праці *Arcades Project* (1927–1940) проаналізував місто як текст, що відображає культурні та економічні зміни. Його концепції «фланера» та «пасажу» заклали основу для багатьох подальших досліджень з цієї тематики. До засновників філософії міста можна віднести і Анрі Лефевра із його революційною концепцією «права на місто». Лефевр розвинув ідею соціального простору і пояснив, як влада та капітал формують міське середовище, що детально висвітлено у його праці *The Production of Space* (1974). Девід Гарві у *Social Justice and the City* (1973) продовжив цей напрям, досліджуючи вплив капіталізму на урбаністичні процеси. Водночас соціолог і урбаніст Шерон Зукін детально розглянула процеси джентрифікації та руйнування «автентичності» міст під впливом ринкових сил [21, 22]. Особливе місце у цьому списку займає постать Льюїса Мамфорда [11], чії праці заклали основу для розуміння міста як органічної системи, у якій соціальні, культурні та екологічні аспекти взаємопов'язані. Критика мегаполісів та ідеї про

«регіональне місто» Мамфорда залишаються актуальними у сучасних дискусіях про сталий розвиток.

Насьогодні філософія міста продовжує активно розвиватися, охоплюючи все нові аспекти – від цифрових технологій до екології та психології. Важливу роль відіграють ідеї постмодернізму, які глибоко впливають на сучасні дослідження міського простору. В зазначеному руслі, наприклад, розвивається філософія урбанізму Рема Колхаса. У 2000 році Едвард Соуджа у роботі *Postmetropolis* запропонував нові категорії аналізу урбаністики, а Мануель Кастельс у трилогії *The Information Age* (1996–1998) пояснив вплив інформаційних технологій на структуру мегаполісів.

Серед молодих дослідників слід відзначити ім'я Бенджаміна Браттона, в книзі якого *The Stack: On Software and Sovereignty* (2016) запропонований радикально новий погляд на місто як багаторівневу систему, в котрій фізичний простір переплітається із цифровими платформами. Його ідеї про «вертикальне місто» та «планетарний масштаб» урбанізації відкривають нові горизонти для філософського осмислення міст. Серед сучасних авторів варто виділити Келлер Істерлінг, яка у книзі *Extrastatecraft: The Power of Infrastructure Space* (2014) розкрила роль інфраструктури у формуванні глобальних міських мереж. Її підхід поєднує урбаністику, політичну теорію та філософію, пропонуючи новий погляд на те, як технології та інфраструктура впливають на міське життя. Не можна оминати феноменологічний підхід Жюля Сімона та його міжнародної дослідницької групи *Philosophy of the City* (PotC), створеної ще у 2011 році, але яка й досі розвиває філософію міста, зосереджуючись на питаннях етики, політики та екології урбаністики [18]. Дослідження групи PotC, ґрунтуючись на феноменологічній традиції М. Гайдеггера, М. Мерло-Понті та Х. Арендт, допомагають осмислити, яким чином міста формують ідентичність, повсякденність та соціальну динаміку суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Звернемося до онтологічної складової філософії міста, і надалі співвіднесемо їх із філософсько-історичними реаліями міст України.

Філософія міста ґрунтується на трьох ключових елементах, скажімо, на «трьох китах» – «філософія», «місто» та «просторовий розвиток». Поняття «місто» виступає тією сполучною ланкою, завдяки якій просторовий розвиток і філософія розкриваються в конструктивному смисловому взаємозв'язку, пропонуючи теоретичний фундамент для аналізу багатьох урбаністичних процесів. В історії просторовий розвиток визначався динамікою великих політичних систем (імперій) – через їх народження, розквіт, стагнацію, занепад і розкладання. Одним із наслідків функціонування інституту влади правителя, його просторового прояву, що визначав подальшу долю імперій, королівств і

царств, стало формування нових політичних, торговельних і економічних центрів – міст.

Зараз за порівняльною типологією міст можна прочитати не лише весь життєвий цикл великих політичних систем минулого, але й визначити їх історичну близькість та залежність від центру прийняття рішень. Адже саме правитель, за твердженням історика та урбаніста Л. Мамфорда, є тим «полярним магнітом», що притягує до серця міста та підпорядковує палацу і храму всі нові сили цивілізації [11, с.35]. Після смерті правителя його «магнітна сила» продовжує діяти через створену ним урбаністичну мережу. В цю урбаністичну тканину безперервно вплітаються люди, ресурси та ідеї, які продовжують притягувати нових людей, нові ресурси та нові ідеї. Так місто стає місцем найбільшої концентрації людської енергії, у міському середовищі відбувається найщільніша взаємодія різних культур, технологій і соціальних груп. Саме ці процеси зробили місто одним із двигунів просторового розвитку. І саме таким чином історичне полотно східних і західних цивілізацій століттями заповнювалося міриадами сузір'їв-міст – імперських столиць, полісів, мегаполісів, торговельних міських союзів, міських комун, міст-університетів, периферійних і релігійних центрів, багато з яких функціонують і донині.

Зазначимо важливу особливість. Здебільшого саме міський простір, незалежно від типології міста, зливаючись із життєвим світом людини, ставав місцем формування інтелектуальних спільнот, місцем обміну світоглядними ідеями, а згодом подарував нам саму можливість філософії. Аристотель стверджував, для «політичної тварини», якою він вважав людину, місто – це не просто місце проживання, а перш за все простір, де людина реалізує свою природу. Адже людина поза полісом (містом-державою) то є або тварина, або божество [1, с.17]. Інакше кажучи, філософія – виключно урбаністичний феномен; думка поза містом не може зберегти ані автономію, ані множинність, конче необхідні для філософської рефлексії. Філософія поза містом, поза міськими побутом і труднощами втрачає своє джерело розвитку, а втеча людини з міста, від громадянських обов'язків і прав – більше явище тимчасове або виняткове. Адже лише одиниці можуть постійно перебувати у стані позаміського забуття, яке греки увічнили простим поняттям *ιδιότης*. Отже, фундаментальний взаємозв'язок між філософією, містом і просторовим розвитком виявляється цікавою знахідкою, яка, нажаль, залишається практично не досліджуваною у вітчизняних візіях щодо філософських проблем міста [2, 3].

Майбутнє світового населення – це міста, а економіка міст буде задавати тренди економіці майбутнього. Згідно з актуальними даними Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, 55% населення світу зараз проживає в містах, і до 2050 року ця цифра може зрости до 68%. Переміщення людей із

сільських районів до міст призведе до збільшення міського населення на 2,5 мільярди осіб, причому 90% цього приросту очікується в Азії та Африці. За прогнозами ООН, три країни – Індія, Китай і Нігерія – забезпечать 35% цього зростання: Індія додасть 416 мільйонів міських жителів, Китай – 255 мільйонів, а Нігерія – 189 мільйонів [20, с. хіх]. Наведені дані лише підкреслюють, що в найближчі десятиліття філософське осмислення проблем, пов'язаних із містами, матиме вирішальне значення. Адже міське життя не лише надає людині можливості для розвитку, але в рівній мірі багато ставить до неї вимог, витягуючи її «життєву силу». До того ж ми розуміємо, що міська культура, з її багатозаровістю та різноманіттям, пропонує людині унікальний досвід сприйняття світу. На думку відомого філософа-урбаніста А. Лефевра, для Платона та Гегеля місто було значно більшим, ніж просто другорядною темою. Зв'язки між філософською думкою та міським життям чітко проявляються у роздумах, хоча їх потрібно зробити більш явними. Філософи міркували про місто; вони внесли в мову концепцію міського життя [10, с.86]. Внутрішня складність міста стає своєрідним «феноменологічним полем», в просторі якого людина вчиться сприймати реальність у всій її повноті, не зводячи її до одного виміру. Саме це дозволяє зберігати цілісність свідомості, перебуваючи в умовах, при яких суперечності, протиріччя та конфлікти здаються неминучими. Місто, таким чином, стає своєрідним горизонтом «життєвого світу», де людина вчиться жити з множинністю смислів.

Отже, в першій чверті ХХІ століття, із крахом багатьох як національних, так і глобалістських проектів, а також із суттєвими проривами в галузі штучного інтелекту, цілком виправданим стає зміщення фокусу від національної та політичної філософії, від філософії держави і права, до відносно нової, але перспективної дисципліни – філософії міст. Бо саме філософія міста здатна не лише визначити простір нового екзистенційних викликів для міської людини, але й задати ціннісне та концептуальне підґрунтя для можливих напрямів просторового розвитку міста.

Щодо України, сучасні українські міста, які опинилися в епіцентрі воєнних дій, починаючи з 2014 та особливо після ескалації конфлікту в лютому 2022 року, стикаються з екзистенційними викликами, що виходять далеко за межі суто практичних проблем. Незважаючи на те, що міста України демонструють стійкість і здатність адаптуватися до воєнних реалій, випробування, які вони зазнають, торкаються самої суті міської тканини, піднімаючи фундаментальні філософські питання про природу міста, його роль у житті людини та суспільства, а також про здатність урбаністичного простору адаптуватися до екстремальних умов існування. За даними військових адміністрацій [15, с.8-14], станом на січень 2024 року, загальна кількість

зруйнованих та пошкоджених об'єктів житлового фонду склала близько 250 тисяч будівель. Найбільше постраждали житлові фонди міст Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєверодонецьк, Рубіжне, Бахмут, Мар'їнка, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха. До того ж на 100% зруйнована міська інфраструктура Бахмута та Мар'їнки, Сєверодонецька – на 90%. З початку повномасштабної війни пошкоджено або знищено 1203 медичних та 3800 освітніх установ, 348 релігійних об'єктів, 1,4 млн домогосподарств пошкоджено або знищено. У цих жорстоких умовах війни філософія міста змушує переосмислювати онтологію, епістемологію та аксіологію міста. Що означає місто в умовах руйнації? Як воно може продовжити існувати, як його зрозуміти? Як не втратити людяність, коли все руйнується, а соціальні зв'язки розриваються? Ці екзистенційні питання, пов'язані з виживанням, ідентичністю та сенсом життя в умовах війни, стають центральними не лише для окремих мешканців міст, але й для всього міського співтовариства, зокрема для держави, яка намагається зберегти та відновити здорові урбаністичні артерії України, що живлять її єдиний організм. Тому філософія міста в українському контексті виявляється не просто доречним теоретичним дискурсом, а нагальною необхідністю, що вимагає глибокого осмислення та пошуку відповідей на виклики, які ставить реальність.

Осмилення природи міста розпочалося з античних філософів, які намагалися осягнути його сутність як у метафізичному, так і в політичному плані. І в цьому, задовго до кантівських «питань про людину», вбачався шлях до розкриття істинної природи людини. Згадаймо, що ще Сократ відкидав запрошення займатися філософією за межами міських стін, стверджуючи, що лише місто може навчити, а отже, філософія, як і життя, визріває в межах міста. Перший розрив у філософії міста намічений ще в текстах Платона та Аристотеля, де було зафіксовано різне бачення досконалої форми міста, різне вирішення соціальних проблем та шляхів досягнення справедливості між його громадянами «заради найкращого життя». Два життєві принципи, дві парадигми просторового розвитку міста, які й досі розділяють людство. Якщо у Платона вектор просторового розвитку міста спрямований всередину, у Аристотеля – назовні.

Вчитель і учень розійшлися в думках й щодо найкращої форми міської планування, адже для одного ідеальною фігурою було коло, для іншого – квадрат. Звідси Платон наполягав на радіально-кільцевому плануванні міста, Аристотель – на регулярному квартальному плануванні, тобто використанні гіподамової системи. Платон віддав перевагу орієнтації на схід, вважаючи, що досконале місто має бути ізольованим від навколишнього світу та здатним само забезпечити себе всім необхідним. Кількість населення мала становити 5040 сімей, якщо більше – потрібно будувати нове подібне місто. І взагалі добре б,

щоб будинки в місті розташовувалися в такому порядку, щоб усе місто представляло одну велику стіну, і тоді воно мало б вигляд єдиного дому [14, с.188, 234]. На противагу цьому Аристотель відстоював ідею поділу міських територій за функціональною ознакою, завдяки такому планувальному рішенню місто мало набути певної гнучкості. І місто, як зазначав Стагірит, слід було влаштувати так, щоб воно однаково добре було розташоване і по відношенню до моря, і по відношенню до решти території держави. При цьому місто-держави мала складатися з такої кількості населення, яка була б самодостатньою для облаштування щасливого життя в громадянському об'єднанні... Але населення не повинне бути безмежним, межу надміру можна легко побачити із завдань, які стоять перед містом [1, с.188].

Найсуттєвішою розбіжністю між трансцендентним «містом у хмарах» та його реальним, земним втіленням стало ставлення до єдиного та множинного. За ідеєю Платона, коли інститути суспільства роблять Καλλίπολις (з грец. «прекрасне місто») максимально єдиним, це і є критерієм їх досконалості, більш істинного або кращого якого ніколи не знайти [14, с.186]. На це Аристотель контраргументує. Оскільки поліс прагне єдності, він врешті-решт перестає бути полісом; оскільки поліс за своєю природою є множинністю, отже те, що вважається найбільшим благом поліса [єдність], насправді є його крахом [1, с.36]. Щастя не досягається в єдності, єдність може виникнути лише через щастя кожного громадянина міста-держави. У обох філософів правосвідомістю наділена обмежена кількість «вільних і рівних людей» міста: у Платона принцип справедливості ґрунтується на природному праві «кожному – своє», у Аристотеля – «кожному – своє, належне», тобто рівним – рівне, нерівним – нерівне.

У такий спосіб титани античної думки надихнули наступні покоління філософів та архітекторів на пошук того унікального єдиного міського простору, який би дозволив сконструювати щастя для його мешканців. Вектори просторового розвитку «ідеального міста», задані Платоном та Аристотелем, – це математичні «рівняння з безліччю змінних»: географічне положення, природні умови, геометрична форма міста, кількість населення, економіка, ієрархія влади, свободи, права, справедливність. Змінних багато, але невідоме одне – устрій міського життя найкращим чином. І якщо парадигма Платона згодом стала джерелом натхнення для мрійників-ідеалістів, які створювали незліченні утопічні проекти міст, то за Аристотелем, який в принципі запропонував перший повноцінний проект міських реформ, мали б піти реалісти у намаганнях «спустити на землю» будь-які утопічні фантазії, побудувати прийнятне суспільство, забезпечивши просторовий розвиток міста, виходячи з реалій на землі.

Натомість перенести модель «ідеального міста» в реальність, не зруйнувавши саму «ідею», виявлялося, вочевидь, непростим завданням. Так, наприклад, в Італії бездоганно переконливі на кресленнях проекти ренесансних міст Філарете, Джорджо Вазарі, Франческо ді Джорджо Мартіні виходили за своєю природою несумісними з рухливою складністю просторової ситуації реального міського життя. Так, побудоване в 1593 році на північ від Венеції місто-фортеця *Palma Nova*, спроектоване за планом Вінченцо Скамоцці, здавалося абсолютно безликим. Проте це не завадило появі численних нових проектів ідеальних міст у Німеччині (*Christianopolis*) та у Франції (*Henrichemont*, *Vitry-le-François*, *Neuf-Brisach* та інші). У створюваній альтернативній реальності утопія може претендувати на естетичну цінність разом із месіанською ідеєю втілення кращої форми життєустрою, або просто не зазіхає на вже існуючий соціальний порядок. Надалі в історії ми бачимо тотальне захоплення платонівською ідеєю створення «міста в хмарах» у XV–XVIII століттях («Утопія» Т. Мора (1516), «Місто Сонця» Т. Кампанелли (1602), «Бенсалем» Ф. Бекона (1627), «Королівство Макарія» С. Гартліба (1641), «Республіка Океанія» Харрінгтона (1656), «Країна Северамб» Д. Вераса (1677), «Ікарія» Кабе (1840)) та інші. І лише на межі XVIII–XIX ст., починаючи з «Міста Шо» К.-Н. Леду, пошук ідеального міста перетворюється на моделювання форм і образів «міст майбутнього».

Під час індустріалізації, урбанізації, промислової революції та колонізації місто стає основним джерелом проблем, вирішення яких вже не можна було «трансцендувати» у примарний образ – їх потрібно вирішувати тут і зараз. Буцімто за такої ситуації більш затребуваним виглядав би реформаторський підхід Аристотеля, доповнений за тисячу років багатим емпіричним матеріалом успішних проектів містобудування. Але утопічна, «трансцендентна по відношенню до дійсності» орієнтація, яка, за словами К. Манхейма, втілюючись, частково або повністю підривала існуючий порядок речей [5, с.209], виявилася надзвичайно стійкою. До початку XX століття налічувалося вже понад дві тисячі утопій. І незважаючи на безжалісну критику К. Поппера [7], який протиставив свободі особистості прагнення утопії поглинути її у власних структурах, далеких від початкового ідеалу, до початку XXI століття кількість утопічних проектів тільки зростає в рази. Наразі платонівська тенденція лише посилюється, а поле проектних та утопічних експериментів над містом невпинно розширюється. Від старозавітного опису Едему та «Небесного граду Єрусалиму» Іоанна Богослова до «Нового Вавилону» Константа Н'івенхьойса та футуристичного дзеркального міста-стіни *The Line* завдовжки 170 км. Однак у зіткненні з реальністю жодна з утопій не досягає заявлених на початку цілей і руйнується. Так відбулося з поселенням *Нью-Ланарк* Роберта

Оуена, *Фордландією* Генрі Форда, *комуною Дроп-Сіті*, спроектованою під впливом архітектора-футуриста Р.Б. Фуллера, з *екоутопією Аркозанті* архітектора П. Солері. І це далеко неповний список.

Створення амбітних проектів міст-утопій для архітекторів минулого та сучасності – це лабораторія для експериментів із формою, функцією та сенсом міського простору. Це не лише творчий і філософський виклик, але й спосіб дослідити межі можливого, втілити свої ідеали та запропонувати альтернативні шляхи розвитку суспільства. Серед таких архітектурних проектів – *Ville Radieuse* Ле Корбюзьє, *Broadacre City* Ф.Л. Райта, *Venus project city* дизайнера та футуриста Жака Фреско, у цьому ряду архітектори Бьярке Ингельс з його футуристичним містом *Telos*, Стефано Боєрі з проектом «*Міста-лісу*» Лічжоу та Норман Фостер з «містом відновлюваних джерел» *Масдар*. Натомість із поступовою реалізацією наймасштабнішого на сьогодні проекту NEOM – будівництва 10 футуристичних міст, найамбітнішим із яких є беззуглецеве місто-стіна *The Line* на 9 млн. мешканців, будівництво якого має бути завершено до 2050 року, – амбіції людства лише зростають, а отже, філософія міста продовжуватиме розвиватися все більш інтенсивними темпами.

Зокрема, якщо зосередитись на цілі нашої статті, то концепція міст-хартій, або «чартерних міст» лауреата Нобелівської премії 2018 року Пола Ромера [17], у реаліях напівзруйнованої урбаністичної тканини України виглядає вже не так фантастично і є цілком конструктивним виходом із ситуації, що склалася. Повертаючись таким чином у ХХІ столітті до ідеї полісних економічних систем, якій ми приділили пильну увагу на прикладі «ідеального міста» Платона та Аристотеля, ми все ж не отримуємо відповіді на ряд онтологічних питань, що ставляться в рамках філософії міста. Отже, що таке українське місто? Як його впізнати? Як воно процесуально можливе в онтологічній, епістемологічній та аксіологічній складових? Більше того, як все ж таки подолати кризовий стан українських мегаполісів і підвищити рівень правосвідомості їх громадян? Зупинимось на зазначених моментах докладніше.

Сучасні фахівці з урбаністики визнають [8, с.209], що саме міста, а не країни, стали ключовим драйвером економічного та соціального прогресу. Тому майбутнє світової економіки визначатиметься не державами чи коаліціями країн, а 50 найбільшими мегаполісами, які стануть найбільшими гравцями на світовій економічній арені. З цієї причини ще у 2015 році ООН одинадцятю ціллю у загальній стратегії сталого розвитку 2030 року позначила забезпечення відкритості, безпеки, стійкості та екологічної стійкості міст. Іншими словами, створення комфортних, безпечних і стійких умов життя в містах, враховуючи швидку урбанізацію та пов'язані з нею виклики. Поряд з цим: глобальна урбаністична криза, що потрясає світ, закріпила новий тренд на «урбанізацію

без розвитку», наслідки пандемії 2020 року, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році та небачені раніше міграційні потоки населення. Загальносвітові хвилі урбанізму винесли українські міста за корму у «відкрите море економічних зв'язків» транснаціональних компаній. У вільному «економічному дрейфі» українських міст є, звичайно ж, свої недоліки та переваги. Проте за відсутності просторового розвитку міст, коли кризові явища, що раніше успішно камуфлювалися сферою послуг і туризмом, наразі розкрили повний масштаб проблем, держава не здатна, ані контролювати, ані подолати це, і її роль поступово відходить на другий план.

Як результат, суттєво посилилась соціальна дистанція між бідними та багатими верствами міського населення. Наприклад, якщо у 2015 році, щоб купити продукт-ікону інтелектуальної економіки iPhone 6, звичайному працівнику в Нью-Йорку знадобилося б 24 години, щоб заробити необхідну суму. У Мумбаї – це зайняло б 350 годин, у Джакарті – 460 годин, у Києві – 600 годин [8, с.196]. Після катастрофічного падіння рівня промисловості у 2022 році відновити економічні зв'язки неможливо, а діяльність оборонно-промислового комплексу лише частково перекриває втрати колишніх обсягів виробництва. Міста-мільйонники України постали перед необхідністю перегляду своєї економічної моделі, яка довгий час спиралася на застарілі промислові потужності та недостатньо диверсифіковані ринки. Натомість очевидно, що аграрна модель розвитку держави ніяким чином не сумісна з моделями економічного розвитку великих міст. Зі слів Дж. Джейкобс, однієї з найвпливовіших фігур в урбаністиці та містобудуванні ХХІ століття, шукати причини бідності – інтелектуальний тупик, оскільки бідність не має причини. Лише процвітання має причини. Великий холод бідності та економічна стагнація – це просто відсутність економічного розвитку [9, с.121]. Для економічного розвитку необхідні постійні вливання в промисловість, інфраструктуру, сферу послуг і фінанси. І ось саме тут ідеологічний поштовх для розвитку українських міст можуть дати ідеї, що розглядаються в рамках філософії міста.

Проблема полягає в тому, що більшість великих міст України сформувалися під впливом різних історичних держав, імперій та федерацій, які в різний час володіли цими територіями. Їх архітектурний вигляд, культурна спадщина та соціальні структури є результатом багатовікового взаємодії між різними цивілізаціями та народами. Ці землі входили до складу Київської Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської імперії, Австро-Угорщини та Російської імперії, а пізніше – Радянського Союзу. Відтак кожен правлячий режим залишав свій слід у розвитку інфраструктури, економіки та культурного ландшафту. Наприклад, Слов'янськ, який у 2014 році став

джерелом сепаратизму, у 1676 році виник як невелика прикордонна фортеця Тор, що охороняла кордони російської імперії від набігів татар. На межі XIX–XX століть це вже велике російське купецьке місто, яке здійснило економічний підйом на соляних промислах, з власною залізницею, соляними курортами, курзалом і навіть будинком купецьких зборів. А Донецьк виник пізніше і розвивався як промисловий центр у рамках російської, а потім радянської індустріалізації. І лише у 1991 році Слов'янськ стає повноцінним українським містом. У подібний спосіб і Львів несе в собі польсько-австрійську спадщину, яку не можна знищити. З містом Одеса ще складніше. Століттями вона змінювала власників (Велике князівство Литовське, Османська імперія), змінювала назви, і лише з 1791 року за участі французів та італійців почала будувалася як портове місто російської імперії. Зараз Одеса – українське місто-мільйонник. Якщо заглибитися ще більше в історію, з Києвом теж не так все однозначно. Лише треба запитати, що є центром міста – Храм чи базар (ринок)? Адже якщо вважати найдавнішим районом Поділ, то виходить, що Київ спочатку треба розуміти як місто східного типу, а не західного. А зафіксовані тамги на стінах київських церков (малюнки Вандерфельда XVII ст.), описи Києва XVI століття домініканським монахом Груневегом лише посилять і без того наростаючий когнітивний дисонанс. Навіть «серце української культури» місто Полтава, за історичним свідоцтвом, засноване наприкінці XIV століття Мансуром, сином золотоординського беклярбека Мамаю. Але обговорювані історичні питання вже далеко вийшли за межі нашого дослідження, важливе інше.

Багато сучасних українських міст увібрали в себе численні цивілізації і народи, формуючи унікальний симбіоз історичної спадщини, яка сьогодні є невід'ємною частиною міської української ідентичності, що відрізняється багаторівневими центрами культурної взаємодії. Попри це, відбувається насильницька підміна міської ідентичності іншою, абсолютно сторонньою до міста мононаціональною ідентичністю сільського населення. Замість свободи мислення – громадська свідомість, замість свободи вибору – залежність, замість свободи діяльності – традиція, замість «діти як обов'язок» – «діти як актив». І це лише початок. На зміну раціональному «міському часу», орієнтованому на майбутнє, приходять нераціональний «сільський час» теперішнього, невід'ємний від ритму сільськогосподарських робіт. На місце мультикультурної ідентичності «хто ти?» приходять монокультурна ідентичність «чий ти?». У підсумку, ми потрапляємо в пастку «кризи ідентичності» міського населення із неминучою деградацією сформованих століттями структур і центрів культурної взаємодії. Погодимось з психоаналітиком Е. Еріксоном, що кризи ідентичності є невід'ємною частиною розвитку особистості, а в нашому випадку – частиною

формування української самосвідомості. Однак, на жаль, це формування застрягло на лише п'ятій стадії психосоціального розвитку, а підміна відповідей «хто я?», «яке моє місце в суспільстві?» на загальнонаціональне «чий ти?» загалом заганяє нас у глибокий загальнонаціональний глухий кут. Отже, значна частина населення не може знайти ані впевненості, ані сенсу життя, ані відчуття належності до суспільства, і як наслідок – міська культура продовжує деградувати.

Зафіксуємо ще один момент. Українську культуру можна назвати «культурою торгового транзиту», або *транзитною культурою*. Безпосередньо у транзитній торговій комунікації з представниками сторонніх культур (італійцями, монголами, вірменами, євреями, греками, персами, арабами, кипчаками) формувалася поступово, крок за кроком, правосвідомість автохтонів. Українські міста розвивалися впродовж історичних епох в контексті різних правових систем: литовсько-руське право, Магдебурзьке право, австрійське та російське законодавство. Сторонні правові традиції глибоко вплинули на становлення міської правосвідомості та концепції справедливості на землях сучасної України. Йосунне право, яса, білики та ярлики, успадковані від Улусу Джучі (Золотої Орди), консульська юрисдикція італійських торгових факторій в Криму та Низинах Дніпра, судебники та статuti Великого князівства Литовського, давньоруські правові джерела (Руська Правда, церковні устава, Кормчі книги), Магдебурзьке право як один із найважливіших чинників розвитку правової культури українських міст, правова традиція козацтва (привілеї козаків та конституція Орлика), юридична кодифікація в імперії Габсбургів (захист індивідуальних прав і свобод, розвиток конституціоналізму), централізація та бюрократизація в межах російської правової системи, нова модель правосвідомості в рамках класового підходу в Радянському Союзі – усе це формувало правову культуру українських міст. Додамо сюди перманентну взаємодію з правовими кодексами народів, які довгий час проживали на землях сучасної України (Тора, Галаха та практичні керівництва до них у євреїв, судебник Мхітара Гоша – у вірмен тощо). З наведених прикладів видно, що різні епохи та правові системи дійсно залишили вагомий слід у формуванні правосвідомості міського населення України. Звичайно в міських громадах поняття справедливості варіювалося в залежності від правової системи, утім завжди залишалося центральним елементом міської культури. Нині, в умовах «кризи ідентичності» міської культури, прерогатива правосвідомості передана *архаїчному праву* сільської мононаціональної ідентичності. Натомість у родовій свідомості знищення священного права власності – це лише правильне відновлення порушеної справедливості. Економіка виживання, згодом викликає до життя етику виживання, далі переорієнтовується на неформальні відносини

між членами громади: родичами, сусідами, земляками. «Кумівство» відкриває шлях до зміцнення та розширення корупційних зв'язків, які неминуче проникають у всю структуру міської економіки. Надалі відторгнення чужинців і необхідність перерозподілу. Отже, правовий нігілізм, сумніви у цінності права – це лише наслідок ще глибшого розкладу міської культури.

За таких умов ми знов приходимо до необхідності створення нової утопії, особливо у містобудуванні України. Філософія міста поки що, на жаль, не може запропонувати нічого кращого. Відновлення та поживлення урбаністичної тканини України можна зв'язати з ідеєю Пола Ремера – створення чартерного міста «з нуля» на підвалинах нових інституційних правил, котрі стимулювали б його економічне зростання. Такий проект справді може стати потужним стимулом для модернізації та перезапуску української урбаністичної культури, а для студентів КНУБА точкою застосування невичерпної творчої активності. На наш погляд, місто має бути розташоване в географічному центрі країни (наприклад, на місці зниклого нині Каховського водосховища) з можливістю подальшого перенесення до нього столиці оновленої післявоєнної України. Нова столиця зможе підштовхнути міста-мільйонники, особливо Київ, до позитивних змін та модернізації, стати прикладом для багатьох пострадянських міст, демонструючи, яким може бути сучасне місто. «Чартерне місто у степах України» може стати центром архітектурних та будівельних експериментів – у місті можуть бути протестовані нові технології у будівництві, транспорті, енергетиці з подальшим впровадженням в інших регіонах. Звичайно, місто могло б стати «магнітом» для «креативного класу» Річарда Флориди: ІТ-фахівців, художників, архітекторів, медійників. Відповідно, із сприятливим середовищем (доступне житло для фахівців, арт-простору, освітні хаби). Економічна модель міста може бути побудована на розвитку креативної та цифрової економіки як основного сектора, створенні спеціальної економічної зони з податковими стимулами для бізнесу, залученні міжнародних інвестицій та ІТ-компаній.

Проект зі створення «чартерного міста у степах України» – це не просто чергова нездійснена утопія, це тільки питання урбаністики, а інструмент соціальної та економічної трансформації знівченої та спустошеної країни у повоєнні роки. Таке місто могло б стати центром цифрової та креативної економіки, надати потужний стимул для розвитку інших міст, залучити провідних фахівців та інвесторів, запропонувати альтернативу традиційному українському міському плануванню. Цей проект може бути реалізований як національний мегапроект, який через свою реалізацію зможе поєднати і оновити бізнес, державу та громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. - К.: Основи, 2005. - 239 с.
2. Бабенко В.М. Філософія архітектури міста: історія і майбуття. Збірник наук. праць ДонНАБА. Вип. №1 – 2015 (1). С. 128-137.
3. Карповець М. Місто як світ людського буття: монографія. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 258 с.
4. Макаренко Л.О. Актуальні проблеми формування правової культури в Україні на сучасному етапі/ Правова держава. Вип.31. 2020. С. 79-87.
5. Маннгейм К. Ідеологія і утопія. – К.: Дух і Літера, 2008. 370 с.
6. Попов В.Ю. Філософія міста Жюлья Саймона та дослідницької групи PotC / Політичне життя. № 3. 2021. С. 96-100.
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1-2. – К.: Основи, 1994. – 444 с., 495 с.
8. Флоріда Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. – К.: Наш формат, 2019. – 320 с.
9. Jacobs J. The Economy of Cities. NY: Vintage Books, 1970. 288 p.
10. Lefebvre H. Writings on Cities / selected, translated and introduced by E. Kofman and E. Lebas. 1996. 250 p.
11. Mumford, Lewis (1989) The city in history: its origins, its transformations, and its prospects N.Y.: MJF Books, 657 p.
12. Philosophy and the City: Classic to Contemporary Writings / edited by Sharon M. Meagher. State University NY Press. 2008.
13. Philosophy of the City Journal, Vol. 1. 2023, Vol. 2. 2024.
14. Plato Laws / edited by Malcolm Schofield. Cambridge University Press. 2016. 491 p.
15. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. April 2024.
16. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005).
17. Romer P. Technologies, Rules, and Progress: The Case for Charter Cities / Challenges and Strategies for Promoting Economic Growth. Mexico. March 2010.
18. Simon, J. (2021) Introduction: Introducing *Philosophy of the City*. *Topoi* 40, 387–398.
19. The Routledge Handbook of Philosophy of the City. Edited by Sharon M. Meagher, Samantha Noll, Joseph S. Biehl. 2020. 437 p.
20. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations.

21. Zukin S. *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*. 2020. 264 p.
22. Zukin S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. 2010. 294 p.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Sharypin Andrey**,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Yevdokimova Tetyana**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE CRISIS OF UKRAINIAN CITIES AND THE SEARCH FOR A NEW UTOPIA

In the early 1990s, Ukraine, like most post-Soviet countries, faced existential challenges in building an effective civil society and a rule-of-law state. Today, these challenges remain unresolved. Under unfavorable and contradictory economic, social, and legal-political conditions, Ukraine's legal and urban culture has developed chaotically, sometimes even regressively. Over the past thirty years, attempts by both the government and the opposition to implement reforms in the legal and administrative spheres have had effects contrary to progress: they have undermined urban governance, weakened the legal system, contributed to rising crime and corruption, and led to the systematic neglect and violation of human rights.

Even after broad civic impulses aimed at strengthening legal awareness and legal culture—following two "revolutions" in 2004 and 2014—rather than affirming the rule of law, Ukraine has found itself questioning the very value of law itself, while the level of legal nihilism has reached alarming proportions. These problems highlight an irreparable and deepening existential divide in the legal consciousness of the most dynamic segment of the population—urban residents, particularly those in large cities.

Today, the catastrophic state of the legal culture among Ukraine's urban population is noted by most domestic experts. The situation has been further complicated by the fact that, during Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, the state effectively suspended its adherence to the European Convention on Human Rights. However, even under such conditions, it is evident that without a clear understanding of Ukraine's national legal culture, it is impossible to develop effective mechanisms for its formation.

We believe that the relatively new discipline of "philosophy of the city" will provide insights into the contemporary urban crisis in Ukrainian cities and help explain the reasons behind the relatively low level of legal awareness among urban residents. In our view, the philosophy of the city can shed light on the hidden

mechanisms underlying these negative phenomena, gradually revealing their ontological, epistemological, and axiological nature—not only at the local level but also at the national level.

This article approaches the philosophy of the city as a new and dynamically growing field of research. A historical-philosophical analysis of the evolution of urban spaces helps the authors identify the ontological roots of the crisis processes affecting modern Ukrainian cities. The article examines issues of social inequality, urban identity crises, and low levels of legal awareness, proposing their reexamination within the framework of a new utopia—the "charter city in the Ukrainian steppe." The authors emphasize that overcoming the urban crisis is possible only through the synthesis of philosophical ideas and practical solutions.

Keywords: philosophy of the city; crisis of Ukrainian cities; urban identity; charter city; new Ukrainian utopia; legal awareness; identity crisis; philosophy of urbanism; urban crisis.

REFERENCES

1. Aristotel. Politika / Per. z davnogr. ta peredm. O. Kislyuka. - K.: Osnovi, 2005. - 239 s. {in Ukrainian}
2. Babenko V.M. Filosofiya arhitekturi mista: istoriya i majbuttya. Zbirnik nauk. Prac DonNABA. Vip. №1 – 2015 (1). S. 128-137. {in Ukrainian}
3. Karpovec M. Misto yak svit lyudskogo buttya: monografiya. – Ostrog: Vidavnictvo Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya», 2014. – 258 s. {in Ukrainian}
4. Makarenko L.O. Aktualni problemi formuvannya pravovoyi kulturi v Ukrayini na suchasnomu etapi/ Pravova derzhava. Vip.31. 2020. S. 79-87 {in Ukrainian}
5. Manngajm K. Ideologiya i utopiya. – K.: Duh i Litera, 2008. 370 s. {in Ukrainian}
6. Popov V.Yu. Filosofiya mista Zhyulya Sajmona ta doslidnickoyi grupi PotC / Politichne zhittya. № 3. 2021. S. 96-100. {in Ukrainian}
7. Popper K. Vidkrite suspilstvo ta jogo vorogi. T.1-2. – K.: Osnovi, 1994. – 444 s., 495 s. {in Ukrainian}
8. Florida R. Kriza urbanizmu. Chomu mista roblyat nas neshasnimi. – K.: Nash format, 2019. – 320 s. {in Ukrainian}
9. Jacobs J. The Economy of Cities. NY: Vintage Books, 1970. 288 p. {in English}
10. Lefebvre H. Writings on Cities / selected, translated and introduced by E. Kofman and E. Lebas. 1996. 250 p. {in English}

11. Mumford, Lewis (1989) *The city in history: its origins, its transformations, and its prospects* N.Y.: MJF Books, 657 p. {in English}
12. *Philosophy and the City: Classic to Contemporary Writings* / edited by Sharon M. Meagher. State University NY Press. 2008. {in English}
13. *Philosophy of the City Journal*, Vol. 1. 2023, Vol. 2. 2024. {in English}
14. *Plato Laws* / edited by Malcolm Schofield. Cambridge University Press. 2016. 491 p. {in English}
15. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. April 2024. {in English}
16. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). {in English}
17. Romer P. Technologies, Rules, and Progress: The Case for Charter Cities / Challenges and Strategies for Promoting Economic Growth. Mexico. March 2010. {in English}
18. Simon, J. (2021) Introduction: Introducing *Philosophy of the City*. *Topoi* 40, S. 387–398. {in English}
19. *The Routledge Handbook of Philosophy of the City*. Edited by Sharon M. Meagher, Samantha Noll, Joseph S. Biehl. 2020. 437 p. {in English}
20. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations. {in English}
21. Zukin S. *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*. 2020. 264 p. {in English}
22. Zukin S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. 2010. 294 p. {in English}

До відома авторів статей!

В Київському національному університеті будівництва і архітектури продовжують видаватися фахові, категорії «Б», наукові збірники „Містобудування та територіальне планування” (головний редактор професор Дьомін М.М.), „Сучасні проблеми архітектури та містобудування” (головний редактор професор Товбич В.В.), „Архітектурний вісник КНУБА” (головний редактор професор Слєпцов О.С.), які визнані атестаційними органами України, як наукові фахові видання України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. В збірнику МТП публікуються статті за 191, 192 та 193 спеціальностями, в СПАМ за 191 та 192 спеціальностями, а в Архітектурному віснику за 191 спеціальністю.

В даний час продовжує роботу науковий збірник КНУБА «Просторовий розвиток» під керівництвом головного редактора д.е.н., професора Шкуратова О.І. Вийшли вісім випусків. В збірнику публікуються статті за спеціальностями: **034. Філософія; 051. Економіка; 052. Політологія; 073. Менеджмент; 191. Архітектура та містобудування; 192. Будівництво та цивільна інженерія; 193. Геодезія і землеустрій; 281. Публічне управління та адміністрування.**

Збірник визнаний МОН України як фахове видання категорії «Б» за спеціальностями: **051, 052, 073, 191, 192, та 193.** (Накази МОН України №1309 від 25 жовтня 2023 року та № 920 від 26 червня 2024).

Подані документи в МОН України для надання збірнику категорії „Б” і за **034 та 281** спеціальностями.

З випусками збірника можна буде ознайомлюватись на сайті <http://www.nbu.gov.ua> національної бібліотеки НАН України ім. В.І. Вернадського, в науковій періодиці України, на сайті library.knuba.edu.ua бібліотеки КНУБА та на сайті редколегії збірника spd.knuba.edu.ua.

В даний момент статті можна надсилати за адресою електронної пошти відповідального секретаря редколегії: **petro_che@ukr.net.**

Для зручності авторів та підготовки до друку макетів випусків збірника прийнято рішення дотримуватись вимог прийнятих для вищевказаних збірників КНУБА, які наведені нижче і оголошувались у випусках збірників «Просторовий розвиток» та «Містобудування та територіальне планування». Випуски збірників обов'язковому порядку розсилаються в загальнодержавному порядку.

Збірники видаються за рахунок коштів авторів та спонсорів.

Стислі вимоги до статей.

Рукописи статей, що подаються до наших збірників, повинні бути оформлені на аркушах формату А4 з полями: верхнім - 25 мм (для розміщення в подальшому колонтитулу), боковими і нижнім - 20 мм (для зручності виготовлення макету і розмножувальних матеріалів). Вони подаються українською або англійською мовами у відповідності до вимог, викладених в постановах президії ВАК України від 10.02.1999 р. №1-02/3 „Про публікації

результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію” та від 15.01.2003 р. №7-05/1 „Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”, в електронному виді та відповідно у роздрукованому вигляді на аркушах формату А4 (без нумерації сторінок (для великих статей можлива нумерація на звороті роздруківки) та обов’язково з підписом автора (ів) на останній сторінці), в текстових редакторах типу **Word 2003**, шрифтом Times NR Cyr 14 р., який повинен бути відформований в межах формату 245x170 мм з інтервалом 18 пт. (набирається в позиції "точно") або в позиції "minimum". Таблиці, рисунки, формули, тощо, не можуть бути шириною більше, ніж 170 мм.

Допускається використання шрифту меншого розміру (12 пунктів) для підписів під рисунками та в таблицях, в бібліографічних посиланнях та для ділянок тексту, які мають допоміжне (другорядне) значення з одинарним інтервалом.

Кожна стаття повинна мати свій індекс УДК (Універсальної десятичної класифікації), який розміщується в лівому верхньому куті, титули і звання, прізвища авторів та їх ініціали, електронні адреси, коди ORCID, **H-index** (якщо у автора є), повну назву організації (закладу) слід розміщувати з правого боку.

Міжнародний цифровий ідентифікатор статей DOI по мірі отримання в редколегії буде дописаний в першому рядку.

Заголовок набирається великими буквами, жирним шрифтом, того ж розміру (14 р.) і форматується по центру. Над заголовком і під ним пропускається один рядок.

Потім після заголовку і підзаголовних даних розміщують анотацію на мові тексту матеріалу, що публікується. Далі через один рядок перед текстом наводять ключові слова (5-8 слів або словосполучень), які вибирають з тексту цього матеріалу і виділяють поліграфічними засобами (бажано курсивом того ж шрифту).

По тексту статті повинно бути чітко видно виконання постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 року за №7-05/1 (з виділенням в тексті) **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання цілей, її актуальність і новизна, мета і методи досліджень, результати та їх обґрунтування, методи обговорення, висновки та рекомендації подальшого дослідження, особистий вклад автора (ів) в це дослідження.** Якщо передбачається публікація матеріалу частинами в декількох випусках збірника то кожену частину слід завершувати поміткою „Продовження (закінчення) буде”. На сторінках з початком кожної наступної частини матеріалу, що публікується, в підстрочному зауваженні або перед текстом роблять помітку „Продовження (закінчення)” та вказують номер (и) випуску (ів) видань, в якому (их) були надруковані попередні частини цього матеріалу. Рисунки та фотографії (в чорно-білому виконанні) повинні бути пронумеровані та підписані, формули (набрані за допомогою редактора формул (внутрішній редактор формул Microsoft Word for Windows) повинні бути вмонтовані в її

електронний текст по місцю автором і чітко читатись в форматі сторінок збірника (на аркуші формату А5 після відповідного зменшення тексту формату А4). Формат таблиць та рисунків лише книжний. Текст таблиць подається розміром 12 з одинарним інтервалом.

Після тексту статі повинно бути розміщено пристатейні бібліографічні списки у відповідності до державних стандартів України (ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання»), в яких відповідні записи повинні бути пронумеровані, а по тексту статті зроблені відповідні на них посилання. Бажано щоб були в цьому переліку статті, які мають **міжнародний цифровий ідентифікатор DOI** та посилання на авторів, які мають **H-index**. Посилаючись на інтернет-ресурс, слід давати повну назву та вихідні дані публікації.

Кількість джерел посилань повинна бути достатньою, щоб мати уяву про глибину опрацювання дослідження та оцінити професіональний кругозір авторів (рекомендовано не менше 20 джерел).

Після бібліографічного списку необхідно розмістити анотацію на англійській мові (ця анотація повинна мати не менше 200-250 слів (1800 знаків, включаючи ключові слова), а після прізвищ авторів в цій анотації замість **ініціалів необхідно вказувати їх повне ім'я**, яке подане в анкеті для оформлення коду **ORCID**). Якщо стаття підготовлена англійською мовою, то українська анотація повинна мати не менше 200-250 слів (1800 знаків, включаючи ключові слова).

Ключові слова в анотаціях слід відділяти крапкою з комою (;).

Перед цими анотаціями на їх мові слід подати титули, прізвища та повні ім'я авторів, повну назву їх організації (закладу) і розмістити з правого боку. Через один рядок великими жирними буквами набрати по центру назву статті, а потім через один інтервал подати текст анотації і ключові слова статті.

Після прикінцевих анотацій необхідно також продублювати перелік джерел посилань (**REFERENCES**) в романському алфавіті. В кінці кожного посилання у фігурних дужках вказати на якій мові опубліковано (наприклад {in Ukrainian}). Позиції джерел переліку літератури і транслітерації повинні співпадати

*Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (Harvard reference system або використати можливості програми **УКРЛІТ.ORG**, що буде оперативніше), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, не залежно від того, чи є серед них іноземні. Біля кожного джерела в кінці у фігурних дужках ({}) слід вказати англійською на якій мові вийшло відповідне джерело.*

В збірниках кожна стаття починається з нової сторінки. Тому бажано авторам її останню сторінку заповнити не менше ніж на три четверті. Обсяг статті бажано не менше 8 сторінок (включаючи анотації, список літератури та її транслітерацію) і не більше 20 сторінок включно. Номера сторінок не проставляти.

До матеріалів статті необхідно додавати довідку про автора (авторів – див. в кінці даного тексту) для отримання DOI для неї та рекомендацію наукового підрозділу, де підготовлена стаття, у вигляді витягу з протоколу засідання, на якому вона розглядалась, і рецензію (згідно наказу МОН України №1111 від 17.10.2012 п. 2.11 та 3.1), завірені керівництвом та печаткою закладу, для опублікування у відповідному науково-технічному виданні. Ці матеріали надсилаються до редколегії збірників в оригіналі або в сканованому вигляді електронною поштою.

Електронна версія статті передається до редколегій збірників окремим файлом. Файлу присвоюється українське ім'я, яке відповідає прізвищам авторів та вказується аббревіатура назви збірника. Якщо автор один, а прізвище поширене, то в назві файлу слід додати перші одне-два слова із заголовка статті.

За зміст статті несуть відповідальність автор та науковий підрозділ, який рекомендував її для опублікування. Зовнішній рецензент статті (призначається редколегією) несе моральну відповідальність за рекомендацію статті до друку.

У кожного збірника є деякі особливості оформлення з якими можна ознайомитись переглянувши їх останні випуски. В цілому у вказаних збірниках до статей практично однакові вимоги.

Контакти:

Збірники „Містобудування та територіальне планування”, „Просторовий розвиток”:

сайти редколегій відповідно: <http://mtp.knuba.edu.ua/> та <http://spd.knuba.edu.ua/>;

відповідальний секретар редколегій збірників, доцент кафедри міського будівництва КНУБА Чередніченко Петро Петрович – робочі тел. 044-24-15-543 та 044-245-42-04; мобільні: +38-067-442-13-41 та +38-067-442-13-36 (він же член редколегії збірника „Сучасні проблеми архітектури та містобудування”).

Збірник „Сучасні проблеми архітектури та містобудування”:

сайт редколегії: <http://www.archinform.knuba.edu.ua/>;

Головний редактор, доктор архітектури, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій в архітектурі КНУБА Товбич Валерій Васильович – робочий тел. 044-245-48-40; мобільний – +38-067-442-77-45.

Збірник „Архітектурний вісник КНУБА”:

Web-сайт <http://www.av.knuba.edu.ua/>;

Головний редактор цього видання Президент Української академії архітектури, Народний архітектор України, Лауреат державної премії України в галузі архітектури, завідувач кафедри основ архітектури і архітектурного проектування КНУБА, доктор архітектури, професор Слепцов Олег Семенович.

Контактний телефон редколегії збірника «Архітектурний вісник КНУБА» 044-24-15-564 (телефон кафедри професора Слепцова О.С.).

P.S. При внесенні подальших змін до умов друкування статей в цих збірниках редколегії обов'язково опублікують нові вимоги в поточних випусках.

Прохання до авторів статей.**Додатково до тексту статті додавати файл з довідкою про авторів.****ДОВІДКА ПРО АВТОРА (авторів)**

1. Автор (укр. і англ.) _____
(Прізвище, ім'я, по батькові)
2. Науковий ступінь _____
3. Вчене звання _____
4. Місце роботи (повна назва організації та адреса укр. і англ.) _____
5. Контактні номери телефонів _____
6. Електронна пошта _____
7. Поштова адреса з індексом (на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, або номер відділення Нової пошти)
8. Назва публікації (укр. і англ.) _____
9. Анотації двома мовами з ключовими словами (укр., англ.) _____
10. Дата подання статті до редакції _____

Співавтори у порядку розміщеному у статті:

- 11. Співавтор (укр. і англ.)** _____
(Прізвище, ім'я, по батькові)
2. Науковий ступінь _____
3. Вчене звання _____
4. Місце роботи (повна назва організації та адреса укр. і англ.) _____
5. Контактні номери телефонів _____
6. Електронна пошта _____

ЗМІСТ

Економіка

Величко А.В., Максюта А.П. <i>Економічна сутність девелопменту як сучасної концепції організації інвестиційного процесу в будівництві</i>	3
Іванова Т.М., Мостовенко О.О. <i>Внутрішня міграція населення та реформування житлової політики як інструменту збереження інтелектуального капіталу в регіонах</i>	13
Названов Д.В. <i>Еволюція базових онтологічних дефініцій біосферосумісності в контексті формування циркулярної економіки</i>	28
Омельяненко М.М. <i>Діагностичні інструменти та продуктивні моделі HR-менеджменту підприємств-стейкхолдерів будівництва</i>	43
Предун К.М., Кушнір О.К. <i>Економіко-організаційний інструментарій переходу енергетики України до сталого розвитку</i>	52
Рижаківа Г.М., Кушнір О.К., Перелі Д.Д., Ван Юйтао, Гергі М.С., Федорова Я.Ю. <i>Моделювання та прогнозно-аналітична оцінка структурно-трансформаційних змін у цифровізованій операційній системі підприємств-девелоперів</i>	66
Фесун А.С., Кучеренко О.І., Федоров В.В., Крупник Д.Д., Костенко Д.В. <i>Інноваційні технології адміністрування проєктами будівельного девелопменту: інтеграція цифрових платформ та стратегій управління</i>	78
Хоменко О.М., Бартко В.Ф., Кончаківський О.І., Гергі Д.С. <i>Екосистемний підхід до цифрової модернізації будівельних підприємств: виклики, рішення та перспективи</i>	89

Менеджмент

Гуменна О.В. <i>Людиноцентрична модель креативно-інноваційної екосистеми будівельної галузі: концепція, принципи та перспективи розвитку</i>	101
Поколенко В.О., Якимчук Т.В., Седінкін О.В., Івінський Є.М. <i>Аналіз впливу циклу інноваційного розвитку підприємств-виконавців на ефективність їх операційної діяльності у системі будівельного девелопменту</i>	115
Цзін Цянь <i>Інтелектуалізація управління стейкхолдерами будівництва: цифрові технології та екосистемний розвиток</i>	133
Чуприна Х.М., Ніколайко Д.М., Шлапак О.Г., Алексеєнко В.О. <i>Використання цифрових індикаторів та оптимізація бізнес-процедур для оцінки рівня інноваційного розвитку будівельних підприємств</i>	146
Чуприна Ю.А., Ползіков М.О., Матвеїв В.В., Оксенчук Р.О. <i>Загально-методичні підходи до оцінки впливу венутрішніх та зовнішніх факторів на інноваційний розвиток підприємств-виконавців девелоперських проєктів</i> ...	162

Політологія

Баєва Ю.Є. <i>Регіональна політика та місцеве самоврядування в умовах війни та їх перспективи</i>	180
Гербут Н.А. <i>Польща між центром і периферією ЄС: вибори до європейського парламенту (2004–2019) як індикатор інтеграційного курсу</i>	193
Гурківська А.І., Циган Д.А. <i>Війна в епоху постправди та постправда в епоху війни</i>	207
Перегуда Є.В., Коваленко А.А. <i>Політика регіонального розвитку в контексті політологічного дослідження</i>	228
Романюк А.А. <i>Спільні риси та відмінності ідеологічної структури рашизму і ур-фашизму</i>	240
Самчук З.Ф. <i>Парадигма здорового глузду як інструмент реновації світопорядку</i>	266
Семенченко Ф.Г. <i>Організація публічної влади та співробітництво територіальних громад</i>	286

Публічне управління та адміністрування

Кричевська Ю.В. <i>Методико-аналітичні компоненти та базові функціонали економіко-управлінської оцінки операційної системи підприємств-стейкхолдерів будівництва</i>	298
Рубцова С.В., Дубина Н.А., Рачківська К.С., Приходько Д.О., Чуприна Ю.А. <i>Освітні та методичні пріоритети мовної підготовки у формуванні професійних компетентностей студентів ЗВО з багатoproфільним спрямуванням спеціальностей</i>	308
Шеремет Д.Ю., Рибальченко Г.О., Вересюк А.А., Малярєнко О.С., Черненко М.Е., Сторожук О.В., Давиденко О.Г. <i>Новітні урбаністичні концепції: сталий розвиток, цифровізація та просторове планування</i>	321

Філософія

Васильєва І.В., Нечушкіна О.В., Лапутько А.В., Кірієнко С.В. <i>Питання комплаєнсу в контексті біоетичного дискурсу</i>	334
Гоцалюк А.А., Чорноморденко І.В. <i>Роль обрядової традиції в забезпеченні філософсько-генетичної спадкоємності культури</i>	346
Покотило К.М. <i>Переваги, виклики та етичні аспекти використання штучного інтелекту в освітньому процесі: результати опитування студентів КНУБА</i>	356
Ставроянні С.С., Спірідонов М.Ю. <i>Феномен гри в дискурсі постмодерну: від античності до сучасності</i>	371
Шарипін А.В., Євдокимова Т.В. <i>Криза українських міст і пошук нової утопії</i>	381
До відома авторів статей!	398

Наукове видання

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК

Науковий збірник

Випуск 12

Має свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації в Міністерстві юстиції України (серія КВ №24065-13905Р від 05 травня 2019 року).

Тематична спрямованість збірника, за якою публікуються наукові праці – спеціальності: **033. Філософія; 051. Економіка; 052. Політологія; 073. Менеджмент; 191. Архітектура та містобудування; 192. Будівництво та цивільна інженерія; 193. Геодезія і землеустрій; 281. Публічне управління та адміністрування.**

Визнаний МОН України як фахове видання категорії «Б» за спеціальностями: **051, 073, 191, 192, та 193** (Наказ МОН України №1309 від 25 жовтня 2023 року), а також за **052** спеціальністю (Наказ МОН України від 26.06.2024 № 920).

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та науково-метричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); CrossRef; Google Scholar; Наукова періодика України.**

Вимоги, яких слід дотримуватись в подальшому, для оформлення рукописів статей для опублікування в збірнику наведено у попередніх випусках №№1-3, 9, а також у збірнику «Містобудування та територіальне планування», випуски №№81-83, 87, 88.

З випусками збірника можна буде ознайомитись на сайті <http://www.nbu.gov.ua> національної бібліотеки НАН України ім. В.І. Вернадського, на сайті library.knuba.edu.ua бібліотеки КНУБА та на сайті редколегії збірника spd.knuba.edu.ua.

Статті можна надіслати за адресою електронної пошти: petro_che@ukr.net.

Комп'ютерне верстання випуску *О.П. Чередніченко*

Адреса редколегії: 03037, м.Київ-37, Повітрофлотський пр., 31. КНУБА.
Тел.: 241-55-43, 245-42-04.

Підписано до друку 28.02.2025 р. Формат 60x84¹/₁₆.

Обл.-вид. арк. . Тираж 100. Зам. №

ТОВ “Видавництво “Ліра-К”,

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК №3981 від 15.02.2011.